

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI - першої половини XVII ст.

Випуск 7

Г - Д

Львів
2000

Сьомий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 1126 слів на літери Г (головнѣйший-гѣръ), Г і Д (д-десятина); тут подано їх семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення та жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. *Д.Гринчишин* (відп. ред.),
к.ф.н. *У.Єдлінська*, д.ф.н. *Л.Полюга*,
к.ф.н. *Н.Осташ*, к.ф.н. *М.Чікало*,
к.ф.н. *О.Кровицька* (секретар)

Від редакційної колегії

Сьомий випуск уклали кандидати філол. наук
М.Сенів (головнѣйший-государь),
О.Захарків (готоване-гѣръ, г),
мол. наук. співроб. Р.Гринько (д-десятина)

Редактори 7-го випуску
Д.Гринчишин, У.Єдлінська, Л.Полюга,
М.Чікало

Рецензенти

к.ф.н. *В.Карпова*, к.ф.н. *І.Ощипко*

Випуск до видання підготували

к.ф.н. *Г.Войтів, О.Кровицька, Н.Осташ, М.Чіка*
Комп'ютерна верстка — Л.Голощук
Комп'ютерний набір — Л.Голощук, О.Тріль

Словник української мови
XVI — першої половини XVII ст.:

У 28-ми вип./НАН України

Інститут українознавства

ім. І. Крип'якевича;

відп. ред. *Д.Гринчишин*.

Вип. 7. Г (головнѣйший-гѣръ),

Г, Д (д-десятина)

Укладачі мол. наук. співроб. *Р.Гринько*,
кандидати філол. наук. *О.Захарків, М.Сенів*

Консультант доктор філол. наук М.Кашуба

Львів, 2000. — 256 с.

Випуск опублікований за фінансовим сприянням
Фонду катедр українознавства Гарвардського університету

ISBN 966-02-1728-5

© Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича
НАН України, 2000

ГОЛОВНѢЙШИЙ, ГОЛОВНѢЙШІЙ, ГОЛОВНЕЙШИЙ, ГОЛОВЪНЕЙШИЙ *прикм. в. ст.*

1. (*основніший, важливіший*) головніший: Всѣхъ тыхъ мѣсть, где мыто берутъ, пя(т)деся(т) и семь, охромъ гдрѣски(х) и и(н)ши(х) мытъ головне(и)шихъ (Луцьк, 1545 *ТУ* 67); А е(ст)ли бы детиные име(н)я в ро(з)ны(х) повете(х) бы(ли) то(г)ды вря(д) в кото(р)ом повете головне(и)шее име(н)е ты(х) дете(и) буде(т) // мае(т) опекуна придати (1566 *ВЛС* 67 зв.); рядом идучи писания Скарги, начавши от предмови королевское..., где показывает знаки, почему познавается правдивая церковь божия, с тых головнѣйших филиаров фундаменту его избравши, сопротивные духовному разуму слова его (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 163); Чотыры цнѣты головнѣйшіе, мѣдростъ, ... справедливостъ, мѣжность, мѣрность (Львів, 1646 *Зобр.* 76 зв.).

2. (*старший над кимсь*) головніший: А по страченю того Гринка, который и вмираючи на тогѡжь Станислава воласть... яко о головнѣйшого розбойника, просили, абы его ваша милость намъ выдалъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 164); Головнѣ(и)ши(х) еретикѡ(в)... Кири(л) стѣ(и) поглѣ(м)лѣе(т), которіи зле вѣрѣю(т) ѡ снѣ бжѡ(м) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 85 зв.); И не выставилъ тамъ Петра головнѣйшимъ учителемъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 464).

3. (*чільний, центральний*) головний; головнішний: що ся дотыче(т) хре(с)то(в) который маю(т) бы(ти) на то(и) це(р)кви а вы на(м) пришлите ѡди(н) що мае(т) бы(ти) голо(в)не(и)ши(и) (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); мѣсто лвовъ в рѣ(с)ко(м) повѣте головнѣ(и)шее (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); митропѣлѣа, головнѣ(и)шее мѣсто вѣ яко(м) повѣтѣ (1596 *ЛЗ* 58).

ГОЛОВНЯ, ГОЛОВНА, ГОЛОВЪНЯ ж. 1. (*недогоріле поліно*) головня: дельце спижьное одно голо(в)нею лежитъ скри(в)лено вельми поведають якъ городъ горель з вежи спало (1552 *ОЛЗ* 160); Якъ бовѣмъ головна зтрѣдна огня оуходить, такъ и дѣша огня смѣрти, за великою працею (Вільна, 1627 *Дух.б.* 239); titio, nis, головня гашеная (1642 *ЛС* 398); *У порівн.:* заразъ поче(р)нѣлъ хлѣбъ ѡны(и) яко головна (поч. XVII ст. *Пчела* 3).

2. ч. Вл. н.: Дворанинѣ нашомѣ, князю Петрѣ Головнѣ (Краків, 1512 *AS* III, 99); Степанъ головня (1649 *РЗВ* 208).

ГОЛОВОНЬКА ж. Голівонька: Bydnaiasz ma holoŃońko Oś oś mene hroszy zbáwiu Lich czołowik mich zostáwiu (Яворів, 1619 *Гав.* 19).

ГОЛОВЧАНЕ, ГОЛОВЦАНЫ мн. (*мешканці Головчі або Головчан*) головчани: приказѣю вам... абысте емѣ были допомочны вшитци так головчане конец вышши(и), яко и громада вицовская (Самбір, 1582 *Свенц.* 75); 1 пя(ц) вапна... за то(и) голо(в)щано(м) и(з) во(и)то(вс)ки(м) ю(р)гѣ(л)то(м) зло(т) 65 (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 1).

ГОЛОВЩИНА, ГОЛОВЩИЗНА ж. 1. Плата, штраф за убивство: Такъ тежъ которые люди ихъ... на поли погинѣли, а если бѣдѣтъ люди, тогды ты маешъ за нихъ головщины тымъ паномѣ ихъ платити (Вільна, 1546 *AS* IV, 457); А если бы судья... заби(л) на суде тогды маеть быти каранъ го(р)ломъ а бли(з)жимъ з ыме(н)я его голо(в)щина плачона быти маеть (1566 *ВЛС* 51 зв.); ѡ голо(в)щина(х) (Там же, 94); а та(к) мы су(д) за таковы(м) при(з)на(н)е(м) ты(х) злочин(н)цо(в) за такы(и) злы(и) а бе(з)бо(ж)ны(и) дчино(к) и(х) на кара(н)е го(р)ло(м) а плаче(н)е

голо(в)щины за тыхъ попаленыхъ з мае(т)но(ст)и ихъ всказде(м) (Володимир, 1588 ЖКК I, 303); отпущтілі тот его злый учинок... не хотячи жадныхъ голоушцизнь и навезок браті (Дермань, 1639 ВИАС II, 262).

2. Убивство: жаловал Их Милости князь Андрей Коширский на княза Васи́ла Ковелско́го ѿ кривдах своих, яко ѿ кгвалтѣх, ѿ боѣх, ѿ головщинах так и в забирали земль и иншихъ многихъ речах (Милянчи, 1530 АС III, 367); Тежъ ѡста(в)уемъ и(ж) где бы са трафило жаловати которому шла(х)тичу на по(д)даны(х)... ѿ раны и ѿ голо(в)щины тогды ѿ то судити вра(д) ме(ст)ски(и) мае(т) (1566 ВЛС 12); всего за головщины, за бои и за раны верху менены двесте и пятьдесят коп грошей (Луцьк, 1566 АрхЮЗР 8/VI, 183).

ГОЛОВЪКО ч. Головка, головань. Вл. н.: Миско Головько (1649 РЗВ 373).

ГОЛОГЛАВЕЦЬ ч. (безволосся на голові) лисий, -ого; голомозий, -ого: а Гологлаве(ц) како да члѣчко(м) са приподобает(т), а для того я(к) нѣо ѿ(т) земля. (!) та(к) голаа голова ѿ(т) космато(и); мѣслию, достои(н)ство(м)... пред бѣгмъ дале(ч)е ѿ(т)стоить (п. 1596 Виш. Кн. 230 зв.).

ГОЛОГЛАВЫЙ прикм. (який не має волосся на голові) лисий, голомозий: Или не вѣдае(ш), я(к) многопре(д)стоащи(м) гблоглавы(м), трепѣ(р)ны(м), и многопѣр'нымъ, макгероносце(м)... ѿ цр'с)твѣи бжо(м)... и поме(ч)тати // не може(т) (п. 1596 Виш. Кн. 238 зв.-239).

ГОЛОДЕНСТВО с. Голодування: inedia голоденство (I пол. XVII ст. Своб. 20).

ГОЛОДЕНЪ див. ГОЛОДНЫЙ.

ГОЛОДЕНЬ див. ГОЛОДНЫЙ.

ГОЛОДНОСТЬ ж. Голод: а(л)чба, голѣдно(ст) (1596 ЛЗ 25); Алчба: Лакне(н)е, голѣдность (1627 ЛБ 5); Нѣнасыть: Нѣсыть, голѣдно(ст) збѣг'наа (Там же, 74).

ГОЛОДНЫЙ, ГОЛОДЕНЪ, ГОЛОДЕНЬ прикм. 1. (який відчуває голод) голодный: оученици же его были голод'ни и почали трѣгати колосы и ясти (1556-1561 ПС 55); вже бли(з)ко ме(с)та вшо(л) петръ з гори на до(л) молитиса... и трафилосе и(ж) на то(т) ча(с) бы(л) голоде(н) и хоте(л) е(с)ти (II пол. XVI ст. КА 52); Если голоденъ ворогъ твуй, нагодуй его (XVI ст. НС 220); Чудъ то знаменитый и

оно, ижъ до голодныхъ лвоуь и до ядовитого смока вкинены пророкъ Божій Даниль не // згнуль! (Київ, 1621 Коп.Пал. 1067-1068); fames голоде(н) бѣтї (I пол. XVII ст. Своб. 20); лѣдъ пыл'новаль его, бѣдѣчи голо(д)ный (Київ, 1637 УЕ Кал. 427); зѣпѣлно(ст)... зго(д)ливаа е(ст) з голо(д)ны(м) жо-лѣдко(м) (серед. XVII ст. Кас. 67);

(який перебуває без їжі) голодный: Позрѣте на данила ѿ(т) всѣ(х) ѿпущен'ного лежачого посрѣдѣ лвоуь в' голодѣ велико(м) боудѣчого, южъ пѣне днѣ пребыль голѣдныи (поч. XVII ст. Проп.р. 157 зв.).

2. У знач. ім. голодный, -ого: не тѣ(л)ко за вѣчино(к)... сѣдїти бѣ бѣде(т), та(к) же и за тѣе што голѣдного не нако(р)мили (Вильна, 1596 З.Каз. 10 зв.); чомъ было вамъ жаль голодныхъ и жадныхъ (XVI ст. НС 11); Богъ судити будетъ, также и за то, што голодного не накормили (1603 Пут. 60); сѣротѣ... прїими в' до(м) твоей, (и дай голо(д)номѣ) хлѣба (Чалгани, 1603 УЕ №78, 11); голѣдныхъ, гѣйне прекормилесь (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 11); Прагнѣчи(х) водѣю не напоиль есь. хлѣбомъ голѣдныхъ не накормилесь (серед. XVII ст. Хрон. 58); У порівн.: южъ одїнь з ва(с) в' радѣ за пѣчью... оусѣвши яко голѣдный бный їстый до коухни, на люди с тѣлѣд загледалъ (Острог, 1598 Отп.КО 30); продають достоенства, пѣнази збирають яко голодные (Острог, 1598-1599 Апокр. 166).

3. Неврожайний, голодный: А што са дотыче(т) люде(и) мои(х) которые по(д) ты(м) часо(м) голо(д)ны(м) с тое ча(ст)и за де(р)жанья моего про(ч) са розышли (П'ятигорщин, 1572 ЛНБ 103, 459/Пс, 126); Не есть тѣды той прикла(д) на зопсованіе пѣствѣ, але на часъ голѣдный (Київ, бл. 1619 О обр. 177); Бо крѣвнымъ, и всѣмъ людемъ, ѡмѣль выгодити, Под' часъ прикро голѣдныхъ часовъ выкормити (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 7).

4. Перен. (спраглий наукового пізнання) голодный: Фѣбе давцо свѣтлости... Завитай до Печѣрскихъ садѣвъ цноторѣдныхъ, И до краѣвъ Руссійскихъ в' Надкѣ голодныхъ (Київ, 1632 Єах. 303).

◦ голодный на пенези — (який не має грошей) безгрїшний: на той столицы сами светокупцы сѣдять, а до нихъ николи жадного учоного и побожного слать не могутъ, бо ихъ не мають;

одно голодные на пенеzi а убоги (Вільна, 1597 РИБ XIX, 234).

ГОЛОДНѢТИ дієсл. недок. 1. (залишатися без їжі довгий час) голодувати: Пусть есть сесе: голоднѣти, не исти, терпѣти усему, тѣлу своему не угажати (XVI ст. НС 37).

2. Перен. (відчувати нестачу чого-небудь) голодувати: Такъ Прп(д)біє твое, печаловѣтымъ обмышлага(н)емъ, абы сынѡве Правослѣвныи, дла недостаткѡ Єкземпларѡ(в) не голоднѣли, вчѣснє вспомогаѣти промышлагаѣ(т) (Київ, 1648 МІКСВ 347).

ГОЛОДНЯКЪ ч. Діал. Голодняк "голодный". Вл. н.: Семень Голо(д)някъ (1649 РЗВ 154).

ГОЛОДОВАТИ дієсл. недок. (довгий час залишатися без їжі, постійно недоїдати) голодувати: мно́го гро́шей з робѡты ка(ж)до́го зби(р) ма́ю(т)... мо́гѡтъ... не голодоваѣти (серед. XVII ст. Кас. 40).

ГОЛОДЪ, ГОЛОДЪ ч. 1. (гостре відчуття потреби в їжі, сильне бажання їсти) голод: то(т) ко(н) а(л)бо во(л) здохнеѣть безъ причины ображенья и(ж) робѣчи имъ не порва(л) не заби(л) або голодо(м) не ѡмори(л), тогды такового конѡ... платити не повине(н) (1566 ВЛС 74); гедеш(н) болоба(н)... // ... василия... в селѣ стрягине голодо(м) чѣтыри дни мори(л) (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 1-1 зв.); на то́мъ... со́нмищи... однихъ доушено... дру́гихъ гблѡдомъ мо́рено (Острог, 1598 Відн.КО 20); в то(и) ямѣ мори(л) мя голодо(м) чѣтыри дни (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1 зв.); та(м) ла́за(р) трѣпъ(л)... гблѡдѣ, великой бѣды (XVI ст. УЄ №29519, 126 зв.); честуй насѣ добре и латво кгдажъ естехмы змо(р)довѡни и напо(л) ѡмарлыи голодомъ и прагнене(м) (к. XVI ст. Розм. 39 зв.); Алканіє: Прагненье ѣдла, ѣсти хоте(н)є, чѣтъє гблѡдѣ (1627 ЛБ 5); але и коли гблѡдомъ тра́питъ, па́литъ, рѣжетъ... и тогды найболъшее свое стараніє... напро́тивъ хѡромѣ показѣтѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 250); та(к) цѣлы(и) днѣ и ночь хѡдачи по пѣстыни... ѡ(т) голодѣ и прагненѡ... поклакнѡвши молилися... и в... млтѡвѣ сконѡли (серед. XVII ст. Кас. 88 зв.);

(тривале недоїдання через відсутність їжі) голод: бѡрзо мно́го тѡрковѣ и тата(р) москва побѣла. а дрѣгѣи з гблѡдѣ поздыхѡли (1509-1633 Остр.л. 127); ангель приноѣь такому хлѣба, нѣжъ бы умерѣ изъ

голоду (XVI ст. НС 96); ѡ яко(ж) оу ѡ(т)ца моего много наѣмшѡковѣ а ка(ж)домоу достато(к) хлѣба, а я голодо(м) оумираю (к. XVI ст. УЄ №31, 4 зв.); Такъже и противнико́ве, гды все што мѣли потрави́ли, вѣ такъ србгѣи недостатѡкъ, и нево́лю зъ гблѡдѣ вѣпали, же и тѣла чловеѣи... мѣѣли ѣсти (Київ, 1627 Тр. 668); лю(д) єди(н) татарє выбрали, дрѣгѣи(и) ѡ(т) меча погину(л), третѣи(и) ѡ(т) голодѣ, че(т)ве(р)ти(и) о(т) повѣтря (серед. XVII ст. ЛЛ 180).

2. (відсутність або гостра нестача хлѣба та інших продуктів харчування) голод: потомъ боудоу(т) мори страшнии голоди велиции (1489 Чет. 364 зв.); ро(к) ꙗѣфи. Братславѣ ѡ(т) татарѣ взѡтъ. и в полци голодѣ великіи и мо(р) бѣлъ (1509-1633 Остр.л. 126 зв.); тогды бѣлы великѣи(и) голодѣ по вѣсеи земѣли (1556-1561 ПЄ 224 зв.); Єсли бы хто в голо(д) челядь свою нево(л)ную выби(л) з дому... а тая челядь сами себе ѡ голо(д) переко(р)мили таковыє... не маѡт быти нево(л)ними але во(л)ными (1566 ВЛС 96 зв.); к тому те(ж) они жаловали и(ж) де(и) коли бѣлы лета лихие во(и)ны голоды... ино пре(д)ки по(д)даны(х) наши(х)... до(з)волили бѣлы са(н)ку... халупу... по(с)тавити (Київ, 1585 ЛОИИ 68, 1, 27, 2); пото(м) пришо(л) голо(д) на всю землю єгипе(т)скую (II пол. XVI ст. КА 32); мы безчесныи до нынѣшгняго часа, терпимє голодѣ и безвудя (XVI ст. НС 40); пото(м)... бѣла пѡво(д), и(ж) мно́го мѣсть и сѣлъ, рѣкѡми затоплѡли..., с чѡго бы(л) великіи гблѡ(д) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 57); Але мало не такий голодѣ бѣлъ, якъ вѣ Самаріи (1636-1650 ХЛ 80); А по вѣсемъ свѣте хлѣба не было, и гблѡдѣ стѣснѣлъ бѣлъ всю зѣмлю (серед. XVII ст. Хрон. 74 зв.).

3. Перен. (відсутність, нестача, брак чогось) голод: препоушоу на ва(с)... голо(д) слѡва бжѣіа (Львѣв, 1585 УЄ №5, 13 зв., на полях); Таковий абовѣмъ чловекъ голодѣ барзо велѣкого дѣшевного, то єсть грѣхѡ... поднятѣ не можеѣ (Маркова, 1619 Позд. брат. 214); Пѡстырасте мѣли, Гблѡдѣсте дѣшного, за нимъ не терпѣли (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 15); Нѣхъ же вѣрныи гблѡдомъ, жаденъ са не трѡбжитѣ, Каллисть Дѣшамъ ѡбфѣте, пѡкармѣ примѡжитѣ (Київ, 1637 МІКСВ 326); якѡ ѡ(т) волка драпѣжного порѡна и пожѡрта не была; такъ и гблѡдомъ бѣ(з) дѣшѡкѡрмноѣ зѡвѣнноѣ Єв(г)лскоѣ Над-

ки, ... выхѣжна и оуморѣна не зостала (Львѣв, 1646 *Жел.Сл.* 2 зв.).

4. Вл. н.: вря(д)ники и(х) мл̄(с)ти... маючи з собою... // Ивана Голода... кгва(л)то(в)не по(д)даны(х) манаstry(р)ски(х)... позбивали (Володимир, 1578 *ТУ* 170-171); Степа(н) Голо(д) (1649 *РЗВ* 21).

ГОЛОЛЕДИЦА, ГОЛОЛИДИЦА ж. Ожеледь, ожеледица: голоть гололедица (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); голо(т) вода змерзлая, гололидица (Там же); Гблоть: лѣдъ, серѣнь, ожелѣдица, гололѣдица (1627 *ЛБ* 26).

ГОЛОНКА див. **ГОЛЕНКА**.

ГОЛОПУПЪ ч. (*безперѣпташена*) голопуцок: птенець голопуць-птаха (II пол. XVI ст. *ЛА* 188).

Див. ще **ГОЛОПУПА**.

ГОЛОПУПА с. Те саме, що **голопуць**: Птенець: Дитя́каждогоптаха. Голопѣпа, пѣта(т)ко (1627 *ЛБ* 103).

ГОЛОСИТИ, ГОЛОСИТЬ дієсл. недок. 1. (що і без додатка) (*голосно оповіщати, повідомляти, оголошувати, розголошувати*) голосити: вѣщаю, повѣдаю говорѣ голошѣ (1596 *ЛЗ* 34); Оуставичне тѣи стѣи трубы, трубаць и голоса(т) оповѣдаючи оупадломѣ вавилонѣ, страшливый соудъ бжій (Почаїв, 1618 *Зерц.* 39 зв.); Вѣщаю: глю, мѣвлю, повѣдаю, говорѣ, голошѣ (1627 *ЛБ* 24); Мнѣ твои цноты в' серцѣ пристоитъ носити, Любѣвь къ Бгѣ, цѣркви, намъ, наавъ голосити (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* тит. зв.); Нехай ганби ѿд людей не бѣдѣ зносити, Твое имя стѣе в свѣтѣ голосити (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); рѣдичѣве егѣ все якъ естъ, пре(д) многими людѣми голбсать и признавають (Київ, 1637 *УС Кал.* 280); голошѣ dečlago (*Уж.* 1645, 62 зв.).

2. (*голосно плакати, тужити*) голосити: Голошу: Жалобно плачу (1627 *ЛБ* 26); Дла тѣгѣ прѣтѣ и мы ѿкаанныѣ плачмѣ, и голосѣмѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 953).

ГОЛОСИТИСА дієсл. недок. Проголошуватися, оголошуватися: Прѣтожъ ихъ слава в' нѣо якъ стрѣла в'зносити, И на вѣки са, бѣдетъ, в' людѣхъ голосити (Київ, 1630 *Соб. на г.Стетк.* тит. зв.).

ГОЛОСЛОВНЕ присл. (*необгрунтовано, не підтверджено фактами*) голослівно: але ми тѣе добре, не голосло(в)не але писаніе(м) покажѣте,

и за(с) того добре, пожито(к) ми покажѣте (1598 *Виш.Кн.* 284).

ГОЛОСЛОВНЫЙ прикм. (*необгрунтований, не підтверджений доказами, фактами*) голослівний: Слухай, отступнику, правѣ церковныхъ, а не на голословныхъ своихъ снахъ полегай! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 644); "Безъ пословъ, мовитъ отступникъ, папешскихъ соборъ вселенскій быти не можетъ." Але то штоденни отступницкіи плетки, голословны басни! (Там же, 702).

ГОЛОСНО присл. 1. (*уголос*) голосно: нестеръ... сре(д) иудейства голосно кликнулъ (1489 *Чет.* 58); А онь... явѣши еи за роукоу еи голосно рекль девице в'ста(нь) (1556-1561 *ПС* 252 зв.); в ты(х) книга(х) наши(х) то(л)ко цнота слава вѣтвива на правѣю сторону голо(с)но трѣбечи сведѣцтво фалы... годне выдае(т) (1582 *Кр.Стр.* 10 зв.); Тако (же) и вы мнимали е(ст)е затворо(м) в'голити язы(к) Никифоро(в)... та(к) авно и голо(с)но ѿбличае(т), и(ж)... непра(в)дѣ до ко(н)ца ѿбнажае(т) (1598 *Виш.Кн.* 310 зв.); на давѣдовы(х) гоусле(х) пѣснь зайграймо гблосно (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); Петровымъ гблосомъ гблосно волаючи; Г(с)ди спаси на(с), вѣбав' на(с) Панѣ, волаймо (Київ, 1637 *УС Кал.* 445).

2. Прилюдно, публічно: ПП по(с)ла(н)ци з се(и)му... и дрѣги(и) ли(ст) ѿ(д) пра(к)тика з ва(р)шавы, ... ѿ(д)дали, котрыє всѣ голо(с)но были чытаны (Львѣв, 1637 *ЛСБ* 1043, 48 зв.).

ГОЛОСНОСТЬ ж. (*сила звуку чогось*) голос, звучання: возыйде бѣ в' восклиц(к)новеніи, и гѣ в' гласѣ си(л)ныи оу голосности трѣбы (к. XVI ст. *УС* №31, 78).

Див. ще **ГОЛОСЪ**.

ГОЛОСНЫЙ, ГОЛОСНЫ прикм. 1. (*який сильно звучить, гучний*) голосний: в' патокъ великий кгды иудаша хлопата страшили тѣми крѣкотѣками, в' которого была не голосна, мѣсель зѣбами трѣскѣ докладати (Острог, 1587 *См.Кл.* 17 зв.); посла(л) свои слѣги, з гболо(с)ны(м) ѿповѣда(н)емъ призываючи до кѣлиха (Вільна, 1596 *З.Каз.* 105); Послоухаймо... якъ голбснаа слѣвь горячи(х) мелодіа... нѣ(с)ь самыхъ вѣсоко(ст) прѣражаѣтъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 30); clarisonus голо(с)ны (I пол. XVII ст. *Сем.* 50).

2. (*відвертий, явний*) голосний: приехати не хотѣла и мешкат се з ним, чинячи на него и на здореве его розмаитые похвалки и голосные погрозки, заборопяла (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497).

3. *Перен. (загальновідомий)* голосний: И шкѣвши бѣвѣмъ не найдешъ, лежачого ѡлбо мѡвленого оу якѡго з' старѣхъ Бгослѡвцѡвъ и дѡкторѡвъ, котѡры(х) слѡва гѡлосна ёсть ѡ(т) ко(н)ца нѣа до конца егѡ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 236).

ГОЛОСЪ, ГОЛОСЪ ч. 1. (*сукупність звуків, які видає людина або тварина*) голос: вси людие кликнули велики(м) голосо(м) (1489 *Чет.* 20 зв.); Голосъ милого моего (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); Того же рѡкѡди(в) члѣчи вродѣлося дѣта... скригитало збѣми, голосо(м) стрѡшны(м) ричѣчи (1509-1633 *Остр.л.* 126); его же то вы голоса николи есте не слышали (1556-1561 *ПЕ* 363); якъ тежъ видимо, вороны, га(и)вороны, крѡ(ки), ка(в)ки,... сороки, котѡры(х) тежъ е(с)ть еденъ а(ч) нешто ро(з)ны(и) пѣря(м) и голосами рѡжа(т) (1582 *Кр.Стр.* 47); А бетѣжнѣй вытказавъ ему великѡмъ голосѡмъ (XVI ст. *НС* 60); И станули фа(л)шивѣи свѣ(д)ки, и почали си(л)ны(м) голосо(м) мовити (XVI ст. *УЕ Трост.* 64); если гѡлосъ его оуслѣшите, не затвѣр(п)жайте жъ ср(д)цѣ ваши(х) (Острог, 1607 *Лѣк.* 26); А снѣтъ и всѣго свѣта кгминъ, волаѣлъ мѡвачи: И гѡлосѡмъ бѡрзо жалоснымъ завѡдѡчи (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 89); Овца моѡ гѡлосѡ мѡего слѡдѡхѡ(т), а на чужѣй гѡлосъ не идѡ(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 88); По(д)носѣлъ гѡлосъ свѡй якъ трѡбѡ (Вильна, 1620 *См.Каз.* 20); котѡрый то возный,... тую инѣфамию на позванѡмъ, тутъ, на ратушу любелскомъ... голосѡмъ вынеслымъ обволаѣлъ (Люблѣн, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 377); жа(д)ного живѡго члѣка гѡлосѡ не чѣти (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.); Котѡры(и) во(з)ны(и) с пови(н)ности своѣ(и) во(з)но(в)ско(и) голосѡмъ выне(с)лы(м) при велю шляхѣты и люде(и) ро(з)но(и) ко(н)дицие(и) чере(з) кого бы бы(л) забитни... ѡбвола(л) и до ведомости привѣ(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199); **голосъ выпущати див. ВЫПУЩАТИ; однимъ (еднимъ) голосѡмъ** — в один голос, одностайно: ѡ(т)повѣдалъ весь людъ однимъ гѡлосѡмъ: вси слова г(с)дни...оучинѣмо (серед. XVII ст. *Хрон.* 101); Стѡа Василѣсса... видѣла вѣсъ Лѣкъ Стѣхъ Дѣвѣв,... Ко-

тѡры цр(с)кѣй Кр(с)тѣ нѡсачи, еднимъ гѡлосѡмъ до Дѡвы... мѡвилы (Київ, 1625 *МІКСВ* 156);

у *знач. присл. голосѡмъ: а)* публѣчно, прилюдно: пан Василей Гулевич... тут же стоячи, показал листь менѡвнѣй, котѡрый... голосѡмъ перед нами при всѣхъ был читан (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 281); *б)* голосно, вгѡлос: Котрѣе Бгѡ творѡца своѣго хвалѣли, И имѡ егѡ гѡлосѡмъ всѣ выносили (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 72); при ско(н)ченю... всѣ... гѡлосѡ(м) спѣваѡуть, Слава ѡ(т)цѣ І снѣ, и стѣмѡ дхѡ (серед. XVII ст. *Кас.* 15).

2. (*спосіб передачі думок*) мова: не зовѡ(т)са вси язѣки крѣщенѣные въ има ѡ(т)ца и снѡ и стѡ дхѡ инѣши(м) имене(м), начѣ(н)ши ѡ(т) восхо(д)ныхъ сторо(н), и до запа(д)ны(х):... ко(ж)ды(и) ѡ(т)-мѣнѣны(и) свои(м) гѡлосѡ(м) Зовѡмы(и) язѣкъ, А менѡвѣте грѣци, арапи... мосѣква, и наша рѡ(с), то(л)ко хр(с)тѣанинъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 250 зв.); **живѣй гѡлосъ** — усна мова, усне мовленнѡ: една(к) далѣко бѡрзѣй ёсть полезнѣйшее гды з нѣмѣхъ лѣтеръ в' живѣй ѡборѡчѡетса гѡлосъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3 зв.); **живимъ гѡлосѡмъ** — усно: ѡ(н) живѣ(м) гѡлосѡ(м) и прикладѡ(м) преда(л) вшиткоу покоѡту и побо(ж)нѣй живѡ(т) залица(л) (XVI ст. *УЕ* №29519, 49).

3. (*людський голос як матеріал вокального мистецтва*) голос: те(ж) при(ш)лите до на(с) чѡтыри дѣяки млоде(н)ци добрыи... ѡ(д)но што бы мѣли гѡлосы добрии (Сучава, 1558 *ЛСБ* 24); Бѡзство в' трѡхъ персѡнахъ в' нѡбъ выхвалѡючи, Нѡсѣ гѡлосы своими оувесѣлѡючи (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 81); Мѡсѣка: зѣ, Спѣваки, а(б) играчѣ на гѡлосы спѣваѡючи, а(б) граѡчи ѡ(т) се(д)ми вызволенѣ(х) четвѣрта(а) наѣк(а) (1627 *ЛБ* 223); а що бѡлшаѡ, не тѣлѣко грѣхѡми за шпѣцѡныхъ не выслѡхивѡетъ, ѡлѣ брѣдатса на(д)-то гѡлосѡмъ ихъ, и вдѡчнѣй далѣко бѣ(з) розѡмныхъ слѡхѡетъ быдлѡтъ рыкѡна (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

4. (*те, що почує, сприйняте органами слуху*) звук, звучання: сусѣды его ѡколичные, котѡры, услышавши гѡлос, и его [лѣ]дѡе ѡборѡнили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 77); сталиса громы и гѡлосы и лы(с)кавици и трѡсе(н)ѡ землѣ (XVI ст. *КАЗ* 617); Если безвѣстнѣй гѡлосъ труба дасть, кто ино наготовитъ ся на гарѣ (XVI ст. *НС* 165); Грѡмъ бѡвѣмъ

быль страшный, же ω(т) гблосѣ егѡ земля задрѣ-
жала (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125); Коли теды весь людѣ
кричалѣ, а в трѣбы трѣблѣно, скбро во оушахъ мнѡ-
жства и гблос и трѣблѣнье забримѣло (серед. XVII ст.
Хрон. 163);

звучання, шум. *У порівн.*: голо(с) его яко голо(с)
во(д) многи(х) (XVI ст. *КАЗ* 595); слыша(л) є(с)ми
голо(с) з неба яко голо(с) многи(х) во(д) (Там же,
634).

5. (чие-небудь веління з приводу чогось) воля, го-
лос, думка: кѣто вѣходитъ дверѣми то есть пастырѣ
овечый... и овнѣ слухаю(т) голоса его (1556-1561
ПС 389); Мאלыи хмалы оболочокѣ, кгды по(д)
насвѣтлѣйшее слнцѣ по(д)стоупи(т), малѡ не ввє(с)
свѣ(т) потє(м)нає(т), и малѣ квасѣ все вѣмѣщеніє
кваситѣ, свѣтчитѣ гблосѣ бжій (Острог, 1598 *Отп.*
КО 5); Не едности то гблосѣ есть, але схисмы (то
есть отщепенства) (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 420); не-
послушныхъ напминаемо, абы голосу нашего
пастырского послушавши,... о томъ найпервей ради-
ли, яко бы согласіє вѣры православной всѣ една-
ково разумѣли и содержали (Городок, 1640 *ПККДА*
I-1, 70); Шандй егѡ и слѣхай гблосѣ егѡ, а ни егѡ лѣг-
цѣ поважай (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

6. Підтримка, згода, голос: Яко(ж) многие ба-
ча(т) з многи(х) важны(х) причи(н) с пожи(т)ко(м)
посполито(м) быти абы на то(и) столицѣ... ωте(ц)
Балаба(н) зостава(л), до котореє права нале(ж)нос-
ти и веле голосо(в) и зы(ч)ливости має(т) (Острог,
1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); Єп(с)кпи зась и ѳеодори(т)
гблосы гѣи принавши и похвалывши мѡва(т) (Київ,
бл. 1619 *Аз.В.* 127).

7. Поговорі; чутка: ѡсквє(р)ню воздѣ(х) по(д)нб(с)-
ны(и), и ѡтдрю гблосо(м) слѣхи лю(д)скіє (1598
Виш.Кн. 292 зв.); ихъ втекло до войска непріате(л)-
ска(г) ꙗвѣ таемне. котѡры(м) арапове распороли брѣ-
ха... бо то(т) голо(с) ѡ ни(х) пѣщено было (Львѣв, поч.
XVII ст. *Крон.* 83 зв.); Носылѣса тотѣ гблосѣ, межи
старозаконными ѡ(т)цѣми (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3);

(вѣстка про щось) повѣдомлення: Яко(ж) сама
таа справа ваша оу всѣ(х) люде(и) ненависти ва(м)
еднати нѣ має(т) яко ѡ ва(с) шамраніна и гблосы
нарѣкана... бѣити не має(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.*
218); Дошло ма вѣдати ис писана певны(х) ѡсо(б)

и(з) голосо(в) посполиты(х),... и(ж) вѣм... Исаии
Балабанѣ спротиви(в)шиса... розрѣ(х) ѣчинили
(Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); Але гды южѣ вѣполнилѣ-
са часѣ пороженѣа: гдѣмы южѣ блѣговѣствованіа,
по Ап(с)лскомѣ гблосѣ, Бжѣимѣ порѡдомѣ плодовиѣта
зостаѣла, славлюса, хвалюса,... и гѣшѣса (Вільна,
1620 *См.К.* 3).

8. Поклик, заклик: ѡ(н) потрѣбачѣ, на которого
гблос(с) вси мртвыи з грѡбовѣ повстанѡутѣ на соу(д)
(поч. XVII ст. *Проп.р.* 285 зв.); За тымѣ гблосомѣ идѣ
(Євѣ або Вільна, п. 1616 *Прич.отєх.* 14); Мамка...
видѣла же ѡнѣ зѣ грѡбовѣ выстѣпнѡутѣ..., же на гб-
лосѣ Діакона волаючогѡ выходіли вѡнѣ (Київ,
1625 *Кон.Ом.* 157); не на гблосѣ тоєи чарѡвници
самѡиль се оуказа(л) (серед. XVII ст. *Хрон.* 239);

голосѣ мати (мѣти) — мати право голосу: и(х)
сино(д) есть самы(х) бѣскѣпо(в) трибѣна(л), і ниhto
та(м) гблосѣ не маєтѣ, одно ѡни (Острог, 1598-1599
Апокр. 52 зв.); лайкѣ цѣсарѣ палеоло(г) на синѡдѣ
ферарскомѣ и флорѣнскомѣ, не тѡлко гблосѣ мѣлѣ,
але тежѣ... незвычайне маршалковалѣ (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 54); **мати вольный гблосѣ** — ма-
ти право вільно висловлювати свою думку: Што
еслибы такѣ было, теды и дворничка ѳилялетова
маєтѣ волный // гблосѣ на соборе (Вільна, 1599
Ант. 799-801); **одностайнымѣ гблосомѣ, едно-
стайными гблосы** — одностайно, одноголосно:
позваные, мимо позволене становѣ коронныхъ...
важылисе секту якуюсѣ новую,... декретами...
забороненую, а правомѣ посполитымѣ одностай-
нымѣ гблосомѣ за чортовскую деклярованую,...
проводити (Львѣв, 1644 *АрхЮЗР* I/VI, 789); брата
є(д)носта(и)ными гблосы... избрали и впресли зме-
жи себе... ста(р)шихѣ брати(и)... котѡры(м) ѡ(т)-
дано ска(р)бы (Львѣв, 1608 *ЛСБ* 1043, 11).

Див. ще ГЛАСѢ.

ГОЛОТА¹ ж. 1. (бідна без майна людина) бідняк,
зб. голота: ту(т) ѣ ме(с)тє его короле(в)ское мл(с)ти
володимери яко голотѣ и не ѡсєлого при(с)тигнено
проси(л) абы... справе(д)ливо(ст) скѣте(ч)ная ѣчине-
на была (Миленовичі, 1583 *ЖКК* II, 166); Яко жѣ, я
будучи паномѣ его, а до того ижѣ есть голотою, —
нетѣ ведѡма откуль, засадиѣ есми приятелей
своихъ,... // ...хотєчи рады вѣ томѣ зажити (Луцкѣ,

1609 *АрхЮЗР* 6/1, 347-348); п̄ну Миколаєви Наво(з)скому... владзою уряду мое(го) старо(с)-ти(н)ского, є(с)ли-(с) ѡсєлы(и) — яко ѡсєлому, а є(с)ли-(с) неѡсєлы(и) — яко неѡсєлому и голоте (Володимир, 1617 *ТУ* 261); Не на голотѣ прѣто слѡвъ засажайса, але мѡць и вагѣ, а найболшей роздѣмь мѡвчихъ оуважай (Київ, бл. 1619 *О обр.* 101); Рака: Порбжній,... мета(ф): Блазе(н), не(н)дзны(и), голота, гдлтай, нещнѡта, лѡтръ (1627 *ЛБ* 229);

неосіла людина: Голота неосѣлый. *Sine loco homo* (1650 *ЛК* 440).

2. ч. Вл. н.: Семень голота (1649 *РЗВ* 184); И(л)ко Голота (Там же, 383 зв.).

ГОЛОТА² ж. (*голе тіло*) нагота, голизна: *nuditas*, нагота, голота (1642 *ЛС* 282).

Див. ще ГОЛУСТЬ.

ГОЛОТНЫЙ *прикм.* Льодяний: Гѡлотный. *Glatialis* (1650 *ЛК* 440).

ГОЛОТЬ¹ ж. (*цсл. голоть*) (*голе, відкрите місце*) голизна: скѡрки козлѡчїи ѡбвиндла ѡколо рѡкъ и голотѣ шїи єгѡ ѡкрїла (серед. XVII ст. *Хрон.* 41 зв.).

ГОЛОТЬ² ж. (*цсл. голоть*) ожеледь: тебе г(с)и бѣ нашъ слави(т) вса тварь змиєве и вса без(д)ны огнь градъ снѣгъ голоть (1489 *Чет.* 144 зв.); Гѡлотъ. *Glaties* (1650 *ЛК* 440).

ГОЛОШЕНЕ, ГОЛОШЕНЬЕ с. Віщання; (*про птахів*) щєбетання: вєщанїє, повѣданье голошѣ(н)є (1596 *ЛЗ* 34); Вѣщанїє: повѣданье, мѡвєньє, голошєньє (1627 *ЛБ* 24); Птїчє влѣхвѡванїє: Вѣщба, вѣщє(н)є с' птѡхѡвъ, щѡ быває(т) с' птїчєгѡ игранїа и мнѡгѡгѡ голошє(н)ѡ, ѡлбо щєбєта(н)ѡ (Там же, 103).

Пор. ГОЛОСИТИ.

ГОЛУБЕНЯ с. Голубеня. Вл. н., ч.: Иванъ Голубеня (1649 *РЗВ* 448 зв.); Петро Голдбєня (Там же).

ГОЛУБЕЦЬ, ГОЛУБЕЦЬ ч. 1. (*птах ряду голу-боподібних*) голубець, голуб: А пото(м) того петра папежа цєса(р)... замѡрова(л)... ѡ сто(в)пу на д̄ неде-лї, қоторї(и)... в то(м) вєзе(н)ю сєдєчи... голубца з ѡха ко(р)мїть и з у(ст) поїть (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51); ѡченїи... спѡмїнаю(т) птѡхы, гоуци, голоу(б)цѣ, ворѡбѡта ї ины(х) покѡрмѡвъ (Львїв, поч. XVII ст. *Крон.* 161 зв.); *columbulus*, голубець (1642 *ЛС* 130); *У порівн.*: Ать я васъ посылаю, якъ

уцѣ посередь вовкувъ, будьтє мудрѣ, якъ гадины, и безвїнны, якъ голубцѣ (XVI ст. *НЄ* 87).

2. Вл. н.: у Анѣдрея Голубца... свичъ за пол-золотого (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 404); Васко Голубецъ з сыновцами своїми... жито и пшєницю молотили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 376).

Див. ще ГОЛУБЬ.

ГОЛУБИНЕЦЬ ч. Голубник, голубня: Сьвакъ, ѡбх: сѣтиско, ѡбо бѡла(с), ѡ(б) запроважє(н)є в' нево(л)ство, а(б) наверне(н)є твое: си(р): Голдбї-не(ц), бни(к) (1627 *ЛБ* 235).

Див. ще ГОЛУБНИКЪ.

ГОЛУБИННЫЙ, ГОЛУБИНЫЙ, ГОЛУБИНЬ

прикм. 1. Голубиний, голуб'ячий: тогды дх̄ стѣи на немь ѡпочива(л) видѣнїє(м) голдбїны(м) (1489 *Чет.* 114); не є(ст) то подо(з)рє(н)є але ѡважє(н)є спра(в) мѡваючи ча(с)тѣю ро(з)мѡвѣ зо всакими про-ти(в)ными лю(д)ми не де(р)жачи стороны и(х) але ѡвєчи(м) незлобїє(м)... и цѣло(с)тїю голдбї(н)ною я(к) х(с) надчи(л) по(с)тѣпѣючи (Львїв, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); У сюмь євангелїи єсть напи-сано,... якъ пришовъ духъ свѣтый у кѣпу голубин-нумъ и отецъ свѣтый якъ мѡвивъ за сына своего (XVI ст. *НЄ* 202); Дух Свѣтый в особи голубиной, на Сына сходячий и на нем ѡпочивающий, былъ ви-дєнь (Вільна, 1600 *Катех.* 54); Гдѣ жъ тѡ хотѣлъ члѡвєкъ той, крилами голдбїнными летѣти (поч. XVII ст. *Пчєла* 55); Лѣпей прѣто былѡ крїла голубї-ные в'зѡти, и ѡ(т)летѣти... во пѣстѣню (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 11); Бжє(с)твомъ нб̄са ѡтворѡєть, и Дх̄а Ст̄го въ видѣнїи голдбїнѣ покѡ-здєть (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 24 ненум.); бж(с)твѣнного Дх̄а, в' постѡвѣ голдбїной на нѣго схѡдачѡго вї-дѣлѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 936); Голубинный, *Colum-binus* (1650 *ЛК* 440); *У порівн.*: черны яко гаврань, очи єго яко голубины надъ потоки водными (поч. XVI ст. *Пєсн.п.* 54); кула якъ голдбїноє я(н)цє (1552 *ОЛЗ* 160); отдали... далєй бєлѣй камен великий, яко дїямент, з голубиноє яйцє (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427).

2. (*поетично*) ласкавий, лагїдний: Ой, красна єси ты, прїєтелко моя мїлая, очи твої голубинны (поч. XVI ст. *Пєсн.п.* 50); Очи твої голубинны крѡмь того, што ся внутрь таять (Там же, 52).

ГОЛУБИЦА, ГОЛУБИЦЯ, ГОЛУБИЦА ж.

1. (самка голуба) голубица, голубка: Вл(д)ко ги... ω(т) всѣхъ сѣтвореній летаючихъ оулюбилъ еси со- бѣ голѣбницѣ одноу (Острог, 1598 *Отп.КО* 311 зв.); во(д) на ωстатокъ оуспокоены(х) голоубица вер- ноушиса принесла (поч. XVII ст. *Проп.р.* 294 зв.); А пождавши ещѣ семь // днѣй дрѣгйхъ, повтѣре пѣс- тѣлъ голѣбницѣ з Кораблѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.-16); Голубица. Columba (1650 *ЛК* 440); Упорѣн.: вы... ма(т)кѣ свою, котѣраа ва(с) сплѣдила, и... я(к) чѣдолюбѣваа голѣбница вѣко(р)мила и вѣховала, ω(т)пѣстѣли (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 225); дивая голубица — (дикий голуб) горлиця: palumbula, ди- вая голубица (1642 *ЛС* 298).

2. Перен. (як втілення непорочно чистого — про душу, Духа Святого, Діву Марію) голубка: х(с)ѣ жежи всѣми вѣ ап(с)лехъ свою мѣрѣ вказалъ не- сквернѣю чистѣю голѣбницю (1489 *Чет.* 40); Єго дѣша якъ пѣашокъ ω(т) тенѣтъ таємныхъ Лѣвцовѣ оушла... нашла собѣ мѣшканѣ голѣбница тиха Гнѣздѣ в' небѣ (Вильна, 1620 *Лям.К.* 9); ω голѣбницѣ Дво, южѣ снѣ нѣмаешъ (Львѣв, 1631 *Волк.* 14 зв.); Тѣй Дѣа стѣω; в' Персѣнѣ Голѣбницѣ показѣе (Чернігѣв, 1646 *Перло* 76); дѣше стѣаа; любѣмаа Голѣбницѣ моа (Там же, 159); (пестливе звертаннѣя до жѣнки) голубка: ωтвори мнѣ сестро моа, голоубницѣ моа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 160).

Див. ще ГОЛУБКА.

ГОЛУБИЧИЩѢ ч. (цсл. голоубичиштѣ) голу- беня, голуб'я: Голубичищѣ: Pīrio. Pullus columbi- n(us) (1650 *ЛК* 440).

ГОЛУБИЧКА ж., перен. (пестливе звертаннѣя до жѣнки) голубочка, голубонька: А милыи мои мо- виль ко мнѣ: встанъ, поспешись, прѣтелко моя милая, голубичко моя красная, а поиди (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); Голосъ милого моего, толкучего до менѣ: отвори ми,... голубичко моя непоскверне- ная! (Там же, 53).

ГОЛУБКА ж. 1. Те саме, що голубица у 1 знач.: Гблѣбъ. Голѣбница: Голѣбка (1627 *ЛБ* 26).

2. Перен. (пестливе називаннѣя або звертаннѣя до жѣнки, дѣвчини) голубка: одна есь, голубко моя досконалая моя, єдина естѣ матери своєи, выбрана родителници своєи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 54); Смотри

якъ то голѣбка ноахѣ слѣжѣла, мы о ба не дѣбаємъ только бѣ злостѣ плѣжѣла (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 33).

ГОЛУБКО, ГОЛУБЬКО ч. Голубок. Вл. н.: При- шо(л) андрѣи исъ сыно(м) свои(м)... ктурую имали близькостѣ жежи мушато(м) игнато(м) и жежи го- лубько(м) грицо(м) (Одрехова, 1550 *ЦДІАЛ* 37, 16, 14); на ты(м) сѣдѣло право о(д)рехо(в)скы (!)... ила(ш) голубко. фѣду(р) ка(р)пѣя и ины(х) немало добры(х) людѣи вѣры го(д)ны(х) (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 14 зв.).

Див. ще ГОЛУБОКЪ, ГОЛУБОНЬКО, ГО- ЛУБЧИКЪ.

ГОЛУБНИКЪ ч. Голубник: Сѣвакъ, ωбх: сѣтис- ко, або бѣла(с), а(б) запроважѣ(н)є в' нево(л)ство, а(б) наверне(н)є твоє: си(р) Голѣбницѣ(ц), бни(к) (1627 *ЛБ* 235); Голѣбникъ. Columbarium. Peristero- trophium (1650 *ЛК* 440).

Див. ще ГОЛУБИНЕЦЪ.

ГОЛУБОКЪ ч. Голубок: яко хробачо(к) боу- де(т) напѣрвѣй, пото(м) яко голоубокъ, а(ж) прѣ- йдетъ ко своєи мѣрѣ, бѣдетъ яко ωрѣлъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 44 зв.).

Див. ще ГОЛУБКО, ГОЛУБОНЬКО, ГОЛУБ- ЧИКЪ.

ГОЛУБОНЬКО ч. (пестливе звертаннѣя до хлопця, чоловіка) голубонько: Postuy postuy Holu- bonko rozmowlu z tobou Ne zury sia moy milenki bu- dum zyty zo mnoiu (серед. XVII ст. *ЗНТШ* LXXIV, 132).

Див. ще ГОЛУБКО, ГОЛУБОКЪ, ГОЛУБ- ЧИКЪ.

ГОЛУБЧИКЪ ч. Голубчик. Вл. н.: Анѣдрѣ(и) Голѣбчи(к) (1649 *РЗВ* 370 зв.).

Див. ще ГОЛУБКО, ГОЛУБОКЪ, ГОЛУ- БОНЬКО.

ГОЛУБЪ, ГОЛУБЬ ч. 1. (птахъ ряду голубо- подѣбныхъ) голуб: Вшоль іс до храмоу бѣжѣго... и столѣць ты(х) которыи прода(в)али голоубы выме- таль (1556-1561 *ПЄ* 90); Цена птахамъ домовымъ. Гѣсь три гроши,... селезе(н) гро(ш) голѣ(б) гро(ш) (1556 *ВЛС* 99 зв.); зѣра(з) го(л)убъ воуишоль ω(т) прѣта, и полѣтѣлъ на головоу іѣсифа (XVI ст. *УЄ* №29519, 156 зв.); Тесѣлони... хвали(ли) боцѣана... //

Сїріане... голууба (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63); Но(и) ѡсмого дня, гóлуба с ковчега сѣши ѡглядати выпдстїяль (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53); Пáнѡ, Бгѡ... ѡ(т) Гóлѡба щїрости ѡ(т) овци покóри Позычали (Вільна, 1620, *Лям.К.* 23); гóлѡбъ прóстымъ и щырымъ ёсть, а затымъ и вси гóлѡби тоѣи натѣры (Вільна, 1627 *Дух.б.* 142); Гóлѡби... хотáй и дѣти оу ныхъ берѣтъ... до Панѡв своѣхъ вертаюгъса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 340); Голубъ. *Columbus* (1650 *ЛК* 440); голубъ дивий — дикий голуб: *oenas, dis*, голубъ дивий(й) (1642 *ЛС* 289); голубъ лѣсний — дикий (сизий) голуб: *palumbes*, голубъ лѣсний(й) (1642 *ЛС* 298); *У порівн.*: боудѣте моудри яко змїа. и цѣли яко голууби (1556-1561 *ПС* 16 зв.).

2. *Перен. (як втілення чистоти, щирости, уособлення Святого Духа)* голуб: Нѣакїй члѣкъ идѣчї мїмо ѡбра(з) Сп̄со(в) верг(л) камѣ(н) на не́го, и заразы... гóлѡ(б) Дх̄ с(т). вышо(л) з' оустъ егб (Київ, 1619 *О обр.* 26); ѡ, якъ много никчѣмныхъ крѣкѡвъ ѡбѣлїлесь: И чїстыми Гóлубы Бгѡ вчинїлесь (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 5); Затвердѣлое ср(д)це моє ра(ч) змакчїти,... Котóрое бы могло менѣ оубѣлїти з' чóрного крѣка бѣлымъ гóлѡбо(м) в(ъ)чинїти (Львів, 1631 *Волк.* 8); Кто зáсь Гóлѡба добре ѡважаєть Людскость и щирость лáтво имъ признаєть (Париж, 1645 *На г.Бр.* 5); *У порівн.*: кр(с)тивѣса іс̄... // ...и видѣль дх̄а бжїа яко голууба приходащаго на нь (1556-1561 *ПС* 27-27 зв.).

3. *(прикраса з паперу, воску, срібла та інших матеріалів у вигляді голууба)* голуб: Над престолом волтары (!) голубъ сребреный позлотистый (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 7); Гóлѡбъ сребрны(и) з ла(н)щш-ко(м) на(д) престоло(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); Особно в ро(з)ны(х) штѣкахъ срѣбро Два голуубы... з' ро(з)просте(р)тými скры(д)лами (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 20).

4. *(звертання до чоловіка)* голуб: Та ne zury sia hoľubie kochany Budum z toboiu zytu ne z iynszemi Panu (серед. XVII ст. *ЗНТШ* LXXIV, 132).

5. Вл. н.: пнѣ гóлѡбъ має(т) пна ива(ш)ка має(т) боронити (Львів, 1595 *Юр.* 20); Ива(н) Гóлѡбъ (1649 *РЗВ* 62); Собко Голубъ (Там же, 388).

Див. ще ГОЛУБЕЦЬ.

ГОЛУБЫЙ *прикм. (про колір)* голубий: было... каразы ше(ст) поставовъ голуубы(х) (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); воит... взял... сукню луньскую голуубую (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 61); А то есть меновите взяли и пограбили въ нихъ: у Лукаша взяли коня сивого... // ермякъ голубый, Лунский... саянъ Влоский, зеленый (Володимир, 1585 *АрхЮЗР* 6/1, 150-151).

ГОЛУБЬ *див. ГОЛУБЬ.*

ГОЛУБѢТИ *дієсл. недок. (мати голубий колір)* голуубїти: гóлѡбью *columbesco* (*Уж.* 1645, 60 зв.).

ГОЛУБА *с. 1. (пташа голууба)* голууб'я: в'саковы младаєць моужескаго полоу ѡтворачучи ложе сна сто гви наречетьса абы даль жртвоу за него ѡбѣтницоу... двое гор'личокъ албо двое // голуубать (1556-1561 *ПС* 214-214 зв.); *piriones* гóлѡбата (I пол. XVII ст. *Сем.* 137); А если бы з птаства была офѣра г(с)дѣ чинѣнна з' синогорлицъ альбо з гóлѡбатъ оферѣ ю сщѣнникъ оу олгара (серед. XVII ст. *Хрон.* 114 зв.).

2. Те саме, що голуубъ у 1 знач.: А коли се выплнать дни очищѣна... за дочкѡ принесє баранка рѡчногѡ на всесоженье, и гóлѡба а́бо синогóрлицѡ за грѣхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 119 зв.).

ГОЛУЗА *ж. 1.* Гїлляка: ко(н)... ко(з)ло(в)ско(г) которы(и) бы(л) до голуубы привезаны(и) з страха... ѡ(р)вавшы(с) додому прибе(г) (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.).

2. Вл. н.: Мещанє лѣцькїє Матфе(и) седельникъ... Фе(д)ко цыбѡли(н) зать... гóлѡза (1552 *ОЛЗ* 182 зв.); я(р)мола Гóлѡза (1649 *РЗВ* 342 зв.).

ГОЛУЗКА *див. ГАЛУЗКА.*

ГОЛУЗЬЄ *див. ГАЛУЗЄ.*

ГОЛУЗЯ *див. ГАЛУЗЄ.*

ГОЛУСТЬ *ж. (стп. goľość)* нагота, голизна: Кто насъ разлучитъ выдѣ любве Божїи, ци скорбъ, ци тѣснота, ци гонѣня, ци рубаня, ци голодъ, ци голуустъ, ци бѣда, ци мѣчь, ци що, якъ есть написано, чомъ дѣля тебе, Господи нѣ моротвуєме (XVI ст. *НЄ* 47).

Див. ще ГОЛОТА².

ГОЛЦА, ГОЛЦА *ж.* Гїлка: Вѣїа или вѣтвь: рѡсч-ка, галѡ(з), гóль, или голцá з лїстамъ (1627 *ЛБ* 24); Свѣецъ: свѣчкъ, запорѡшка, колосѡкъ, порошѡкъ, или галѡзка, голцá (Там же, 125).

ГОЛЫЙ, ГОЛЬ *прикм. 1. (без одягу; оголений)*

голий: а единь нѣякыи младенецъ шоль за ни(м) оболоченыи в' простирало по голомь тѣлѣ (1556-1561 ПС 188 зв.); Не зе(м)ла ли ты ѿ(т) землѣ, яко и сирамах' оубогѣи и голый (1596 Виш.Кн. 256 зв.); Роука Мойсеева если была гбалаа, прокѣзъ якоую(с) носѣла (поч. XVII ст. Проп.р. 231);

у знач. *ім. (той, хто не має на собі одягу)* голий: Коли мешъ видѣти голого, одезы и покрыи его (XVI ст. НС 17); У порівн.: ано такъ ся ему въ томъ щаститъ, "якъ голому въ кропивѣ" (Київ, 1621 Коп.Пал. 589).

2. (*позбавлений достатку*) бідний, голий: што пох(т)дававши, самъ постаромѣ оубоги(м) и голым' зостаєтъ (Вільна, 1627 Дух.б. 190); Худый: Прѣстый, гблый, по(д)лы(и), недостатѣчный (1627 ЛБ 145).

3. *Перен. (позбавлений честот)* пустий: к(д)ы члкъ ра(з)богатѣ(т)... а коли оумираєтъ... много кла(д)уть поло(т)на на него и соукуна але голымъ є(ст) доброты и оучи(н)ковъ сты(х) (к. XVI ст. УС №31, 211 зв.); Што(ж) ми за пожитокъ с ты(х) селъ, и имѣне(и), и бога(т)ства великого, коли а нагъ и го(л) бе(з) всего того в пеклѣ сѣдѣти боуду (1599-1600 Виш.Кн. 209 зв.).

4. Голий, незакритий, непокрытий: Горо(д)ни такъ же голые (1552 ОКр.З. 145); А ѿгъ тоє вежи пошла стена мѣрованаа чере(з) перекопъ ажъ до замъкѣ ве(р)хнего гола и покрытъа жа(д)ного нетъ (1552 ОЛЗ 168); по правой стороне вшедши въ церъковъ, иконѣ великю, абы тоє все голоє местце застѣпила... вымалевать, тамъ поставити (1577 AS VI, 77); Іс оупрацовавши(с) ѿ(т) хѣдѣ, сѣдѣ(л) та(к) на (голо(м) исто(ч)ницѣ (Острог, 1599 Кл.Остр. 220); а в самую церкви подле того окъна мисце голоє (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 492);

(*про одяг*) голий, непокрытий, необшитий: шу-ба голая завыйковая (Тороканів, 1555 ЧИОНЛ V-3, 159); панъ,... Вилгорский,... шаты едъвабные... и голые кожушки куние,... // ...въ коморе, зъ слугами... замъкнувъши, запечатавали (Луцьк, 1593 АрхЮЗР 1/1, 361-362); смѣе(т)са явно з шапокъ и макгеро(к) чирвоны(х) и чоръны(х) кѣтнорованы(х) и голы(х) (п. 1596 Виш.Кн. 230); коли матъка наша мене заму(ж) давала то(г)ды

за мъною дала шубъку кунюю голуу (Київ, 1615 ЦНБ П 23261, 1 зв.);

(*нічим не покритий*) голий: лѣже, лѣжко глѣтса егда гболо є(ст) (1627 ЛБ 89); пото(мъ) изъ постелѣ твоєи ели живого виве(р)нѣтъ и на землѣ голой тебе положа(т) (Чорна, 1629 Діал. о см. 268);

голая шабля, голый мечъ, палангъ голый — (*шабля або меч, вийняті з піхов*) гола (оголена) шабля, голий (оголений) меч, палаш: Васка, месчанина, челядъ пана Козики, зъ голыми шаблями... до дому оного впадши взяли жону его (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/1, 569); Оузбрѣный рыцєрѣ з гблымъ мечѣмъ готовый до бби (Дермань, 1604 Нал. На г. Остр. тит. зв.); А речи тыє, которые // при на(с) видите,... шабе(л) две, палашъ голы(и) (Володимир, 1608 ТУ 244).

5. (*який не має волосся, листя і т. ін., позбавлений рослинності*) голий, непорослий: И велъ насъ по(д)старости(и) бересте(и)ски(и) до реки пере-ве(с)ки... голымъ болотомъ (1546 ОГ 18); ва(с)ко и(з) золочова, и ти(м)ко и(з) те(р)наполя (!)... єзнали доброво(л)не, жєсмо продали имѣня, то є(ст) ѿгоро(д) голы(и) (Львів, 1594 Юр. 15); а дла того я(к) нбо ѿ(т) земла (!) та(к) голаа голова ѿ(т) космато(и); мыслѣю, досто(и)нство(м) го(д)ностю, и оучтѣвостю пре(д) бгмъ дале(ч)е ѿ(т)стоитъ (п. 1596 Виш. Кн. 230 зв.); На которого уставичную статечную працу и молитвы я... ку оздобе тоє церкви и ку пристойному житю своему в побудованю дому власнымъ сумътомъ своимъ на голомъ кгрунте церковномъ надъ ставкомъ учиниль (Любче, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 519); Тѣтъ мѣсаць... все створѣне оувеселѣєтъ, тѣтъ гблыи дѣрева ѿдѣваєтъ (Вільна, 1627 Дух.б. 56).

6. (*який представлений без додатків, без нічого іншого*) голий, самий: А hołoho p̄latu na starostu prycho dyt z myta p̄iatdesiat kop hroszy (Вінниця, 1545 АрхЮЗР 6/1, 22); владыцтва не разъ Рымляномъ давано, которые владыцтва... за контрактъ-томъ пуццали, побравшы себе имения церъковные, а только голые церъкви путивши (Вільна, 1599 Ант. 853); дла того и(ж) не то(л)ко искѣса ино(ч)скаго не знаєте, але ни того самого гблого имени што є(ст) инокъ не слыхѣли є(с)те (1598 Виш.Кн. 280);

Нáрoде христiáньскiй... южъ вѣкъ мѡй ѡ(т) мене оуплыноуль... // гблый мѡй тiтуль тiлько межи вáми зосталъ (Острог, 1603 *Лям.Остр.* 16-17); Меновите взято... голое пашни такъ ѡ шпихлир ѡяко въ и(н)ши(х) коморахъ (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106 зв.);

(без тексту, без позначок) голий, чистий: отецъ Моисей Подгаецкiй положилъ тестаментъ... отца Кирила Терлецкого..., у паперъ голый увиненый (Луцьк, 1607 *АСД* I, 230); А една(к) Иле(с)мы змогли до(и)ти На голо(и) ка(р)тѣ намъ Подано (Львiв, 1609 *ЛСБ* 421).

7. *Перен.* (без підтвердження, без пояснення) голий: голослiвний, необгрунтований: такие... сведецтва голые на сторону есмо ѡ(т)ложи(в)ши выроко(м) наши(м) г(с)дрски(м) ѡны(х) жидо(в)... во(л)ными есмо вчини(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 61); Зачимъ тотъ вырокъ ихъ,... так же и тые мамрамы ихъ голые, которые тамъ же зъ иншими sprawy въ схованьяхъ есть, симъ тестаментомъ мoимъ касую (Луцьк, 1607 *АСД* I, 233); Хотячи Креуза отступникъ найвышее судiйство Римского бiскупа показати... жадныхъ правъ на то, прикладали голыми выставити то усилуеть (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 648); и записы голые безъ и(н)титуляции были (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 30 зв.); меновите взято шкатлѣ... в которо(и) были... ли(с)ты записы, ѡбликги голые (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); погинули... контрактъ одъ жида... арендара... так же взглядомъ затриманя мембраму голого съ подписомъ рукъ шляхецких и зъ печатми повереного ему яко арендаторови манифестантись (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 225); голое мовене слова, голое речене слова, речене голого слова, голое слово — голi слова, голослiвне твердження: А заплати(в)ши... заруки шкоды и наклады на голое мове(н)е // слова кро(м) права присеги и доводу... сее постанове(н)е и вгода... тве(р)до... де(р)жано быти мае(т) (Ляхiвцi, 1599 *ЛНБ* 103, 19/Id, 266, 25 зв.-26); стороне ображоно(и) другую двесте копъ гроше(и) заплати(ти) маю и вси шкоды на голое рече(н)е слова ихъ нагородити пови(н)на буду (Житомир, 1584 *АЖМУ* 153); на(д)то вси шкоды наклады на рече(н)е голого слова его мл(ст)и кро(м) доводѣ и

присеги нагородити (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 109); Ее милость отказала: "ижъ дей я на голое слово мужицкое вряднику своему за того вола платити не кажу" (Луцьк, 1570 *Ив.* 269);

(позбавлений сенсу) безмістовний: геретыкове правы церковными възгордили и отмѣнили стародавние церемонiи крещенiя светого и тайны Хрыстовы одкинули, и голыми починили (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 164); сопротивные духовному разуму слова его, и голы и безобразны евангелскому и апостольскому согласию, поставляю их пред очи ваши на пляц (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 163); Если оучинки наши гблые згбла ласки бжеи мѣти не бѣдоу(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231).

8. *У знач. ім.* Голий. Вл. н.: Тимошъ Голы(и) (1649 *РЗВ* 404 зв.); Хвеско Голы(и) (Там же, 405).

9. У складi вл. н.: голая потылица: Ма(р)ти(н) голая потылица (1649 *РЗВ* 27); голый камень: великнзи збаражские... ѡ(т) михновы пасеки... до врочыща голого камня (1546 *ОГ* 88).

ГОЛЬ ж. Гiлка, галузка: вѣтвь, голь (1596 *ЛЗ* 32); Вѣiа или вѣтвь: рѡсчка, галѣ(з) голь, или голцá з лiстамъ (1627 *ЛБ* 24); Рѡзга, лѣторѡсль, голь, рѡсчка (Там же, 109); Авимелехъ... похватiвши секерѡ оуталъ голь з дѣрева (серед. XVII ст. *Хрон.* 181).

ГОЛЬБЪ ч. Дерево або зламана гiлляка: хотар Михоучаном... ѡт краи Дѣброви ѡт едно гольба соухого и назнаменана (1517 *ДВВ* I, 8).

ГОЛЬЕ див. ГОЛЕ.

ГОЛЬТЯЙ, ГОЛЬТАЙ ч. Гультяй, гульвiса, нероба: ты сорома для лю(д)ско(г). што гольтяи еси. смертью хоче(ш) оубежати (1489 *Чет.* 58); боудѣчи богáты(м) и вѡльнымъ, слоугбю и гол'таёмъ, и наймито(м) не(н)дзнымъ ста(л)са (Острог, 1607 *Лѣк.* 29); а христiáни(н) нѣкг(д)ы с преложе(н)ства гольтае(м) не ставае(т)са, анѣ з богáтого оубѡги(м) (Там же, 104).

ГОЛЬТЯЙСТВО с. Гультяйство: тогды нестеръ... голосно кликнуоуль. ни молодость црю. ни гольтяйство. ни спротьство. ани безоумье. ани сорома дѣла. ка(к) же ты говори(ш) (1489 *Чет.* 58 зв.).

ГОЛѢНКА див. ГОЛЕНКА.

ГОЛѢННИЙ див. ГОЛЕННИЙ.

ГОЛѢНЬКА див. ГОЛЕНКА.

ГОЛѢНЬ *див. ГОЛЕНЬ.*

ГОЛЯКЪ, ГОЛАКЪ ч. 1. Голякъ: обличѣніе діавола миродер'жца и преле(ст)ный лѡвъ его вѣка сего скѡро погибѡуща(г), ѡ(т) совле(к)шагоса с' хитродплетены(х) сѣте(и) его, голака стра(н)ника: ко дрѡгомѡ бѣдѡщомѡ вѣкѡ градѡщаго учинѣное (1599-1600 *Виш.Кн.* 203 зв.).

2. Вл. н.: Семень Голякъ (1649 *РЗВ* 376).

ГОМИЛЯ ж. (*гр. ὁμιλία*) (*промова релігійно-повчального змісту, яка виголошується в церкві під час богослужіння*) проповідь: Иоанъ Златоустый... вь казанью своемъ, вь книгахъ 5, гомилии 1, о складѣ вѣры такъ мовить (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 126); А Златоустый вь гомилии 81 на Матфея мовить (Вильна, 1608 *Гарм.* 203).

ГОМОНИТИ *дієсл. недок. (розмовляти тихо, приглушено)* гомоніти: молвлю, гомоню, гѡчѡ (1596 *ЛЗ* 57); Молвлю: замѣша(н)ѣ рѡстыркъ чиню, трѡщѡса, фрасѡюса, заколѡчѡю, ... гомоню, замѡчѡю, гѡчѡ, кричѡ (1627 *ЛБ* 65); Плящѣ: Гѡжъ, крик'... неплящѡй, да невѣзмолствѡй, негѡчѡй, анѣ гомонѡй (Там же, 82).

ГОМОНЪ ч. (*звучання розмови; гамір від розмови*) гомін, розмова: мол'ва, гѡмонъ, гѡ(к) ѡ(т) мѡвы лю(д)скои, бкри(к) и ты(ж) трѡба (1596 *ЛЗ* 56); Безмолствю: в затѡшѡ албо без гѡмонѡ живѡ (1627 *ЛБ* 6); Слѣпец'... сѣдѣлъ при дорѡзѣ ѡной, а послѣшавши гѡмон' людѡй... пытал' што бы то было (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 717).

2. (*безладний шум, гамір*) гомін: превелебные отцове епископи заразъ просили [пословъ короля], абы... съ повинности своее..., опатрили покой, якобы безъ розѡруховъ и гомоновъ и гуковъ и постраховъ, духовные свое sprawy отправить могъли (Вильна, 1597 *РНБ* XIX, 188); Чомѡ в' кѡждѡю недѣлю, не бе(з) гѡмонѡ, печалованѡй и прац' домѡвых' застаѡемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 667).

3. Вл. н.: Петро гомонъ (1649 *РЗВ* 188).

ГОМОРЪ ч. (*лат. gomer*) біблійська міра сипучих і рідких тіл: гомор, гомо(р) мѣра (1642 *ЛС* 210); гомѡръ на кѡждѡю гѡловѡ водлѡгъ личѡб дѡшъ вѡшихъ, котѡрѡй мѣшкають в намѣтехъ, такъ наберѣте (серед. XVII ст. *Хрон.* 93 зв.).

ГОНЕНЕ, ГОНЕНИЕ, ГОНЕНІЕ, ГОНЕНЬЕ, ГОНѢНИЕ, ГОНѢНЯ с. (*цсл. гонение*) (*піддавання утискам*) переслѣдування, гоніння: бы(ст) гонѣние велико на хр(с)тъяны (1489 *Чет.* 139 зв.); Се ест, остало еще папѣ римскому... гонение велие сотворити, православныхъ томити и мучити (1588-1596 *Виш.Кн.* 140); на црковъ светѡю восто(ч)ную пренагабанѣ и частые гонения преследованіе великое и тяжары... на на(с) находа(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); твоѡ мл(с)ть воздвигъ гонение ѡ(т) лѣтъ давны(х) на це(р)ковъ (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); А в то(м) повстало гоненіе в рогатинѣ ра(д) бра(т)ства и па(с)ки ерети(ц)кіе (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1); Кто насъ разлучить выдѣлюбве Божїи, ци скорѡбъ, ци тѣснота, ци гонѣня, ци рубаня, ци голодъ (XVI ст. *НЄ* 47); Якожъ дознала церковь божїя его злости и гоненїя (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); Пото(м) рѡкѡ а х л с юже знала [кнажна], що оумѣслила воздвигнѣти гоненіе на црковъ (1636 *Остр.л.* 131); Тѣмъ рѡмѣн'цемъ зафарбовавши ср(д)ца свои, Ап(с)лове... стерегли пѡлне, абы не оугасалъ нѣгды, абы... ни скорѡбъ, ни тѣснота, ни гоненіе, ... ничѡго згѡла протѡвногѡ, ал'бо помѣсл'ногѡ ѡ(т) любве Бжїа не ѡ(т)разило (Київ, 1648 *МІКСВ* 349); Гоненіе. Persecutio. Vexatio (1650 *ЛК* 440).

○ гонене следомъ — викриття злочину, слѣдство, розслѣдування: гонѣ(н)е следо(м) вь яко(и) ко(л)вѣ шкоде покраде(н)но(и) (1566 *ВЛС* 103 зв.); а тотъ артыкуль до того не належить, одно належить о гонене следомъ (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 6/1, 155).

ГОНЕРЪ *див. ГОНОРЪ.*

ГОНЕЦЪ ч. Гонецъ, посланецъ: А подѣ послы и гонцы наши мають... подводы давати, подлѣ давного обычая (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); По(д)воды по(д) послы го(н)цы (1552 *ОЛЗ* 180); подводы и стацеи посломъ и го(н)цомъ ви(н)ни да(вати) (1552 *ООвр.* 3. 104); Подводу... тые мѣщане Луцкіе, ... не мають давати большей, одно подводу одну а проводника на кони подѣ гонца Нашого, коли тамъ черезъ Луцко гонцы у справахъ Нашихъ до Насъ, ... ѣздити будутъ (Вильна, 1556 *РЕА* II, 53); Вь томъ же листѣ списокъ: Што есмо писати казали до тебе, абысь отъ гонца царского вѣдомость взялъ о тыхъ козакохъ (Рудни-

ки, 1561 АЮЗР II, 157); Яко по(д)воды хто бы пере(д) ты(м) давалъ... намъ г(с)дру по(с)ло(м) и го(н)цомъ нѣшимъ,... то водлу(г) стародавнього обычаю в цело(с)ти zostавує(м) (1566 ВЛС 8); Гонѣць. Veredarius. Pegasarius (1650 ЛК 440).

ГОНИМЫЙ дієприкм. (який зазнав гоніння, переслідування) переслідуваний: То єсть же ѡнии сѣны въ ѡкрѣтномъ гонѣнію, крѣлиса и ѡ(т)почивали въ пѣстѣнахъ,... ѡ(т)почивала гонимаа жена въ пѣстѣни въ днѣ ско(р)бѣнїа свѣго (Почаїв, 1618 Зерц. 59 зв.).

ГОНИТВА ж. 1. (переслідування з метою спіймати) гонитва: а то знаки суть гонитвы тоєє за мною, почавши отъ села Бежова, ажъ до Чернехова, а, немогучи вже мѣне досыть чинити, назадъ вернулись (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/1, 165).

2. Перегони: Олімпїа, ... оу Єллинь абѡ Грѣковъ, гонїтва и потыканье са называєть, котрѡе в' чѣыри лѣта бывало (Львїв, 1614 Кн. о св. 443); Игралїще: Игрїско, мѣсце где гонїтвы бывають, и поєдїнки (1627 ЛБ 44); Стадїонъ,... плаць до завоудъ, або до гонїтвы (Там же, 121); Гдыбы якїй справедлївый Кроль засѣлъ на мѣсци якомъ позбріщно(м), пере(д) котѡры(м) бы лю(д) рицѣрскїй ѡ(т)правова(л) Гонїтвы, длѡ одѣржана ѡ(т) нѣго за звїта(з)ствоу Корѡны... рекл' бы зайсте Крол', же... котѡрый в' той гонїтвѣ мѡ(ж)не ставитисѡ бѡдет', и звїтажи(т), томѡ наготѡвана єст' таа Корѡна (Київ, 1637 УЄ Кал. 158); А прѣто таковы(м) дозоро(м) пожа(д)ливо(с)т) чрѣва звїтажи(в)ши, не боуде(м) мѣти пригѡны... я(к) на гони(т)ва(х) або игрїска(х) оли(м)пїиски(х) (серед. XVII ст. Кас. 72); Гонїтва. Certamen. Decur[s]i[o] (1650 ЛК 440).

3. Перен. (переслідування якої-небудь мети) гонитва: Гонїтвою оуганѡла Смѣртъ неоужїта, Ѡ(т) пѣрвого днѡ житїа: ажъ по всѡ лѣта (Львїв, 1615 Лям. Жел. 7 зв.); Котры(х) крѡвїи своѣи, длѡ вѣры не лѣтовалъ: И длѡ гонїтв' ме(н)жны(х), са(м)-са впро(д) коронова(л) (Львїв, 1616 Бер. В. 84); Пѡдвїгъ: ...гонїтва, старанье, трѡже(н)є (1627 ЛБ 85); бѡто южъ до ворѡт' Пѡста прибыли єсмѡ, а дѡхѡвнаа нам' гони(т)ва з' звїтазства Корѡнами, єст' прѣлѡжона (Київ, 1637 УЄ Кал. 56).

ГОНИТВНЫЙ прикм. Який стосуєтьсѡ гонок, змагань. ◊ **ГОНИТВНЫЙ ПЛАЦЪ** див. ПЛѢЦЪ.

ГОНИТЕЛКА ж. Гонителька, переслідувачка: дочка александрова... была гонителька на православны(х). Црѣковь оу ѡстрогѣ стѡго онѡфрѣа повелѣ розметати (1509-1633 Остр. л. 129 зв.).

ГОНИТЕЛЬ ч. (цсл. гонитель) Гонитель, переслідувач: павель бы(л) великий гонитель на х(с)а (1489 Чет. 114 зв.); не бѣ(з) вѣдома и порады и бл(с)вения фу(н)довано бра(т)ство школу и дрѡка(р)ню самаго(ж) пото(м) гонителя на то є(г) м(с) гедешна болобана го(р)цѣ губителя (Львїв, 1587 ЛСБ 83); гонитель, пренаслѣдѡвца (1596 ЛЗ 41); Обличает вас на земли, яко вы правдѣ сопотивници, гонители и мучители есте ся стали (1598 Виш. Кн. 125); длѡ ваѣшего збавѣна оупокорїлемьса, и с покѡбри моѣи, не горжѡ нѣ грѣшниками,... нѣ гонител'ми (Почаїв, 1618 Зерц. 40); Посадїлъ єсї при бѡкѡ свѡемъ // Грѣшниковъ, Разбойниковъ,... Гонїтелей, Блѡдницѣ (Чернїгїв, 1646 Перло 28 зв.-29); persecutor, гоните(л) (1642 ЛС 311).

ГОНИТИ, ГОНІТІ, ГОНИТЬ, ГОНИТЬ дієсл. недок. 1. (кого) (змушувати рухатисѡ в певному напрямку) гнати, гонити: а то єсть бродѣ кѡды и(з) села... Ляховичѣ быдло гонять (1546 ОГ 23 зв.); зогнавши стадо... с пол плоднѡх, нагнали ихъ... в збожа озимы и ярины... и такъ тым стадом гонячи его... через всї поля (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 1/VI, 350); И потрѡжи(л) ихъ г(с)дѣ пред' обличьемъ Ізраїла,... и гонїлъ ихъ дорѡгою встѡпѡ вєферѡнскогѡ (серед. XVII ст. Хрон. 166 зв.); Образно: ѡ члѡвѣче сѡа(т)ны(и) // почтѡ тѣнь гѡнишь, и не мѡжешъ поимѡти, сѡатѡ бо сѡат(с)твѣє (Чернїгїв, 1646 Перло 123-123 зв.);

(кого на що, в що) (примусово посилати куди-небудь з якоюсь метою) гнати, гонити: а он дей, побравши плуги и з волю, гонил их до Заборовля орати (1561 АрхЮЗР 8/VI, 101); И отъ того дей часу панъ Богданъ Борейко почаль насъ на роботу до двора своего гонити и нами замышляты (Луцьк, 1572 АрхЮЗР 6/I, 95); кнѣгня ку(р)пѣская... // ...по(д)данымъ тамошнимъ же хотешѡвскимъ грабежи чинити а до работы и(х) гони(т),... фо(л)-варокъ ѡ(т)дала нѣякомѡ... члѡвкви незаслѡженомѡ (Ковель, 1585 ЖКК I, 256-257); панове свѣтскїи... ієреевъ Божїихъ такъ непѡбожне шанують, же и

поборы зъ нихъ берутъ... на подводы и толоки гонять, робити кажутъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1128); тая унѣя гвалтъ... чинить... и гонить насъ въ латинскій костюль (бл. 1626 *Кир.Н.* 14); А на по(д)воды микола(и) ба(р)зо са(р)кну(л) я не буду ди(и) никого гонити на прокля(т)е и на заби(т)е (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499); Припонѣдѣю: Принаглѣю... гоню, квѣплюса (1627 *ЛБ* 87); котóрой штóса енó кол'векъ... протівить... все тóе ѿ(т)далѣти ѿ(т) насъ оучить насъ Гъ и ѿ(т)гонити: а иж' злопомнѣнїе и протівит'са любви, и на оупáдокъ еѣ гóнить (Київ, 1637 *УС Кал.* 59).

2. (кого, кого від кого, з чого і без додатка) (*примушувати йти геть, залишати що-небудь*) гонити, гнати, проганяти, виганяти: И роз'рывоваль // оужища и поуа и бываль гонень ѿ(т) бѣсовъ на поустыню (1556-1561 *ПС* 249-249 зв.); Панове дей Ощовские пана Бориса почали бити; онъ дей от нихъ ажъ утекъ з дому и всѣдши на санки, побѣгъ из двора до дому... а они дей на него кгвалту закликали были и гонити его, бити казали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 403); ба(р)тошко... поча(л) гони(т) по(д)воевожого и(з) га(и)дѣкы его во(н) з мана(с)тыра (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); Коли гонить насъ, рѣци намъ увыйти у стадо свинное (XVI ст. *НС* 152); еднѣхъ бовѣмъ звязавши во темность замкнуль, а другихъ розказаль гонити (1603 *Пит.* 68); члѣкъ незбóжнѣй, бы и нѣхто не гони(л) оутѣкаетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 145 зв.); гонили ихъ непріѣтели ѿ(т) брѣмы ажъ до катафарѣса (серед. XVII ст. *Хрон.* 163 зв.).

3. (за ким, кого) (*доганяти, переслїдувати*) гнатися, гонитися: нижли што са дотычет тѣхъ Козаков, которыи... прибравши са по Татарски, сторожѣ страшили и за нею гонили (Вільна, 1541 *AS* IV, 292); а же(м) зале(д)ве з ме(с)та вѣха(л) которые мещане ра(д)ци... за мною яко за яки(м) злочи(н)цею гонили (Луцьк, 1571 *ЖКК* I, 33); они на впомянѣе мое не (д)баючи за ни(м) гонили (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 37); один з них, на имя Вечорко, добывѣвши шабли, почал за нею гонити, ажъ тая девка у воду в Стыр скочила (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 424); Яко(ж)... за се(с)ренѣцемъ нши(м) Ка(с)яномъ, по(д)даные князя Кирила Ружиньского... гонили, хотячи его ѿ

го(р)ло приправити (Житомир, 1583 *АЖМУ* 54); Онъ упивѣвшись и маючы зъ собою того жъ пѣницу чернѣца Хриштофа, пришедѣшы в манастырѣ, киями за попом гонили, ледво до дому своего оутек (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 367); той на-тѣхъ-мѣсть опричникъ своихъ за нимъ послалъ въ погоню, приказавши имъ, абы и себе, и коней не шадячи гонили за нимъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1059); и гдѣ видѣли є(г) жо(л)нѣре, гонити почѣли за нѣю (Устрики, I пол. XVII ст. *УС* №29515, 428); Кто шо(л) за челядю гонили, стреляли (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); а ѿ(т) спрарованѣя оутекаючихъ гонитъ не могли (серед. XVII ст. *Хрон.* 178 зв.); урожоный пан Михал Тульковский, кгда его хотели тѣежъ принципалове улапити, а за немъ гонили, зачымъ заледве в тот час ушоль (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); гонити следомъ, следомъ (слѣдомъ) гонити — розшукувати: И гонили, де(и), следо(м) за ты(м), воло(м) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 38); О которой шкоде заразъ доведавши ся, способивши, ведлугъ права посполитого, на копу людей добрыхъ, суседов околичныхъ, слѣдомъ гонили (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 6/I, 281).

4. (*ганяючи, переслїдуючи звірину*) ловити: а че(р)касцы яко бояре та(к) мещане и козаки не маю(т)... ты(м) берего(м) ѿ(т) быстрицы а(ж) до є(р)данѣ бобро(в) гонити (Черкаси, 1544 *ЦНБ* ДА/П-216, 101); бобры только тамъ гонать полови(н)ники (1552 *ОКан.З.* 25 зв.); и к тому де(и) вѣша мл(ст) днѣа вчора(ш)него в суботу... пнѣ(и) мое(и) с по(д)даными єе ѿступ чини(л) зве(р) гони(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 9); а в ре(ч)це собкѣ вни(з) ставѣ ярославова и в ре(ч)ци лопени бобро(в) гонили и половили (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); тóты мысли(в)цѣ не птѣхо(в), ани заяцѣ гóна(т), але злбсти лю(де)мъ розмаитѣе выражѣю(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 65);

(*виловлювати рибу*) ловити: И никто да имеет тамо овци пасти, или рыбѣ гонити (1576 *МЭФ* 94).

5. (*швидко бігти, мчатися*) гнатися: За быстримъ злоторбимъ, кто еленемъ гóнить, И зъ Надкъ в' своей пожитокъ, дорогій часъ клóни(т) (Київ, 1632 *Свх.* 298).

6. *Перен.* (прагнути до чогось; домагатися чогось) гонитися (за чим): всѣ бо настоащаго вѣка гона(т), да са его бл҃гими оудовла(т) и насытатъ (до 1596, *Виш.Кн.* 263); о то(м) са и подчає(т), за чи(м) гонити хоче(т), як бы тбе прагненое дхвтити мо҃гль (1598 *Виш.Кн.* 278 зв.); Желиборскій... Подъ вырѣкомъса посполытымъ находачи, До крѣсѣ емоу замѣреного гѣначи (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 3 зв.).

7. (кого, на що) (з метою принизити, знищити, піддати утискам) переслѣдувати: а е(с)ми іс кото-рого ты гонишъ тру(д)но е(ст) тобѣ проти(в) о(с)на брыкати (II пол. XVI ст. *КА* 45); хлѣпи х(с)вы гѣненые и оплюваные обещеше(н)ны(е)... лѣпшиє... о(т) ни(х) были, и ннѣ сѣгъ (1598 *Виш.Кн.* 290); што есте в цркви вѣсточной злого обачили... людѣе мой что ми вѣздаєте, за мѣннѣ жѣлѣчь, за вѣдѣ оше(т), савль, савле, что ма гонѣли (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 218); а прето к(д)ыбы и сцѣннѣици были. пилнѣ наоуки стѣи. о и певне оумѣли бы ты(ж) и людѣе(м) дати еи и оборонѣти о(т) неприятеля... которѣи гона(т) на вѣрѣ нашѣ и зако(н) (к. XVI ст. *УС* №31, 182 зв.); Так и поганове хрестіан гонили и мѣдрости божей себе не смирили (к. XVI ст. *Укр.П.* 86); а ты, Скарго,... людей... шкалюєш, гониш, срамотиш (1608-1609 *Виш. Зач.* 21); При томъ же Троанѣ... Евстафію Плакѣдѣ... оуказалъса образъ Распѣтіа Хва..., и былъ до не҃го глѣсь Чомѣма гѣнишъ Плакѣдо (Киѣв, бл. 1619 *О обр.* 14); многѣѣ приходатъ до цркви, и дрѣбать азѣкомъ тѣсачѣ вѣршовъ молиловныхъ; а выхѣдачи з цркви не вѣдають што рекли... бѣжѣт, спѣшатъса аковы были кимъ гѣнены (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 542).

◊ **гонити на здоровѣе, на здоровѣе гонити** (кого) — важити, замѣряться, зазіхати на чнєсь здоров'я, життя: па(н) а(н)дре(и) мо(н)то(л)тѣ з слѣд҃гами конѣно збро(и)но гонячи на здоровѣе мое слѣд҃г боя(р) и по(д)даныхъ моихъ... по крѣнтѣ моє(м) ездилъ (1577 *ЖКК* I, 85); А гдєбых... на здоровѣе пана Каспорово гонилъ... // то҃гда на тотъ часть мене горломъ карати маєт (Луцк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335-336).

ГОНИТИСЯ, ГОНИТИСЬ, ГОНИТИСА *дієсл. недок.* 1. (за ким) (*переслѣдувати кого-небудь*) гнатися, гонитися: Бг҃ъ лю(д) свой з' Єгиптѣ прѣ(з) Моисеа вывелъ, гѣначиса за лю-

домъ Б҃жимъ та(ж)ко згрѣшили (Вильна, 1627 *Дух.б.* 44).

2. *Перен.* (прагнути чого-небудь, домагатися чогось) гонитися (за чим): Если тоє малое скажете ми извѣстно, буду раздѣмѣти, яко ползует вас тая брѣдна, за чим ся гоните (1599-1600 *Виш.Кн.* 153); ины(х) ваши(х) папѣжей вѣлікое мно(ж)ствѣ воевалиса оштѣвивши црковъ бѣжю и гѣнили(с) за златѣ(м) и сѣброво(м) и мѣстами (к. XVI-поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 101); гонятся и одни одного для власти сану и позысканья имѣний и перебѣгают и уперѣжают, власнѣ як конские заводницы для закладу (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); ты(м) бѣстрѣи гонѣтиса и за ихъ дѣлными а не смерте(л)ной хвалы и пѣмѣти гѣдными справами и постѣпками (Єв'є, 1616 *УС Єв.* 2 нєнум.).

ГОНИТЬ *див. ГОНИТИ.*

ГОНИТЬ *див. ГОНИТИ.*

ГОНОРОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп. honorowaci*) (кого) (*гѣдно шанувати, вшановувати*) величати: црковъ каѣолическаа... постановѣла стѣий и хвалѣбный [крѣст]... по(д) титоуло(м) вѣ(з)движенѣя то҃гѣжъ кр(с)та стѣго жебы ѣного та(к) ѣкроугъ солєнѣте(р) целєброва(л), и гѣнѣровалъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 294).

ГОНОРЦИ *присл.* Гонористо, з гонором: алѣ іс гѣнѣорци. фѣ(р)телемъ то҃го д҃жи(л). роспоро(л) собѣ скороу по(д) кѣлѣно(м). вложи(л) та(м) карѣткуо... гдѣ то са гнѣтѣ за҃гоило, и не болѣло (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 52).

ГОНОРЪ, ГОНЕРЪ *ч. (стч., стп. honor, lat. honor)* пошана, почєсть, слава, *діал.* гѣнѣор: Пѣне-ва(ж) И Лявдѣ Пра(в) На ко(ж)ды(и) рокъ Платимо, И Гѣне(р) вшєляки(и) Носимо (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 421); Такъ и свѣтѣ з фѣртѣною, поднесєтѣ члѣвака на гѣнѣоръ высѣкѣи, потомъ его на долѣ кѣнєтѣ и розбѣєтѣ (поч. XVII ст. *Пчєла* 29); Юрєй Чартѣорийский... жаловалъ... ижѣ... при одправованью судовъ [Колпытовские] словы непристойными, славе, гѣнѣорови, защности дому и фамилие... его милости // ...злаяли (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 555-556); которая то калумниа поводѣи ани его гѣнѣорови жаднымъ способѣомъ... шкѣдити не маєт (Льблѣн, 1624 *АрхЮЗР* 3/1, 279); Мѣєцѣ на кѣнєцѣ... и слѣ҃ги, а то

для чести и Гонорѣ того Пресвѣтлого Домѣ Кнажѣтѣ Корещки(х) (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 4 нenum.); Цїтра еднакѣ зѣ лїотнею при тобѣ зостанетѣ: И вѣ Надкахѣ твоїй Гонорѣ, нѣгды не дѣстанетѣ (Київ, 1632 *Сax.* 303); Загбны рослѣщаєтѣ, вѣ свѣтбвые двбры: Летїтѣ на высѣкїе, рыщѣрства гонбры (Львїв, 1642 *Бут.* 4 зв.); панове Трыпо(л)сцы... хотечы протѣ(с)туючого страха(м)... накорми(т), го(с)поду є(г)[о] вколо ѡ(с)кочи(в)ши, словы у(с)чыпливыми... гонорови его ба(р)зо шко(д)ливыми лжа(т) сромо(т)не... почели (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

ГОНТЪ див. **ГОНТЪ**.

ГОНЧАРЕНКО ч. (*син гончаря*) гончаренко. Вл. н.: Писалѣ и присылалѣ до... замку господарьского Житомирского... урожоный панѣ Остафей Стрыбыль, оповедаючись, и обтежливе жалуючи... // на Гончаренка зѣ Рачина (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 213-214).

ГОНЧАРОВЫЙ, ГОНЧАРОВЪ, ГОНЪЧАРЕВЪ прикм. (*який стосується гончаря*) гончарів, гончаря. У складі вл. н.: **гончаровый лесокъ**: ѡтѣ перевоза к го(н)чаровомѣ леску (1546 *ОГ* 27); **врочыще гонъчарово**: подѣстарости(и) бересте(и)-ски(и) з людьми... дивинъцы... вели насѣ ... ѡтѣ добрицы кѣ врочышу гонъчареве (1546 *ОГ* 27); **руля гончарова**: на ба карчємные блюзнѣрцы архиєреи, же ты(ж) то ркѣмо добродѣйство чинаѣтѣ розоумѣю чи о собѣ: роулю гончаровоу, абы та(м) посторонны(х) оубогы(х) погрѣбати, коупили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100 зв.).

ГОНЧАРСКИЙ, ГОНЧАРСКИЙ, ГОНЧАРЪСКИЙ прикм. 1. Гончарский: сосу(д) скуде(л)ничѣ начине гончарское (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); Ото ч(с)тныи снѣве сїбни одѣаныи прѣвы(м) злато(м) ѡ(т)мѣнили са есте в начинѣе глинаное, и в робѣтѣ рѣ(к) го(н)чарьски(х) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 228); скдѣлничный: Скорѣпанный, глинаный, гончарский (1627 *ЛБ* 115).

2. У складі вл. н.: **брама гончарская**: выйди на долину сна еннина, котораа есть в вѣздѣ до брамы гончарской (серед. XVII ст. *Хрон.* 353); **поле гончарское**: архиєреи ж взявшї сребренїкї и... купїлї за них поле гончарское для погребєня оубогих (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 52); **руля гончарская**:

карчємные блюзнѣрцы архиєреи взѣли л̄ сребникѣ заплѣтоу ѡшацованнѣю,... и дали ихѣ на рѣлю гонча(р)скѣю (поч. XVII ст. *Проп.р.* 100 зв.).

ГОНЧАРЪ, ГОНЧЕРЪ, ГОНЧАРЪ, ГОНЪЧАРЪ, ГОНЧАРЪ ч. 1. Гончар: До(и)лиде, ковалю, столару,... го(н)чару. Тымѣ всѣмѣ голо(в)щины по два(д)цати ко(п) гроше(и) (1566 *ВЛС* 94 зв.); скдѣ(л)никѣ гончарѣ (II пол. XVI ст. *ЛА* 190); аргилла по латы(н)ски... глина ѡбычнаа порѣ(с)ки... а пристои(т) она гончаро(м)... они дѣлаю(т) з неї горшки (XVI ст. *Травн.* 495 зв.); За ѡдина(д)ца(т) латѣ дале(м) гро(ш) ̄ и ква(р)тни(к) гончарови ѡ(т) паца (Львїв, 1616 *ЛСБ* 1044, 6 зв.); Скдѣлникѣ: Гончарѣ (1627 *ЛБ* 115); гончарови за ѡфугрованѣ пѣца и пѣецка дале(м) гро(ш) 25 (1630 *ЛСБ* 1052, 4); гончереви за дахѣ(вѣкѣ) фг. 19 (Львїв, 1634 *ЛСБ* 1054, 10 зв.); гонъчари местьские маюѣ чергоу послуговати до монастыра, то ест печи и комины робити (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235); Гончарѣ, Figulus (1650 *ЛК* 440).

2. Вл. н.: а меновите на смерть забитые: Трохим Годотовея, Юрко Гончар (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150); Пилипѣ гонъчарѣ (1649 *РЗВ* 188); пан Иван Кевлич... се протестовал противко подданным..., Ивану Гончару бурмистру Шустику пивовару (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 471).

ГОНЧАРЫХА ж. (*дружина гончаря*) гончариха. У складі вл. н.: **могила гончарыхи**: Врадъникѣ... з бояры... вель... ѡ(т) могилы го(н)чарыхи к ве(р)-хомѣ болота (1546 *ОГ* 92).

ГОНЧЕРЪ див. **ГОНЧАРЪ**.

ГОНЧАРЪ див. **ГОНЧАРЪ**.

ГОНЪЧАРЕВЪ див. **ГОНЧАРОВЫЙ**.

ГОНЫ мн. (*українська міра довжини від 60 до 120 сажнів*) гоны: а на мори ѡ(т) велико(г)[о] // вѣтроу вльны были всталї и греблїса якобы стаянїи або гоновѣ двадеса(т) и па(т) або тридесѣтѣ (1556-1561 *ПЄ* 366); была вифанїа близко ѡ(т) ієр(с)лима яко бы падеса(т) стаянїи або ровныхѣ гоновѣ (Там же, 395); Пѣприще: Мїла, замыкаєтса, а крокѣвъ: або бсмѣ стѣдїй, стѣїовѣ, гѣнѣ(в), а вѣрѣста, патѣа частѣ милѣ полскої (1627 *ЛБ* 88);

◊ **гоны бобровые, бобровые гоны** — угїддѣ, де водилися бобри; ділянки відведєнї для полювання

на бобрів: дал есми ему тоє селище Трибѣсовъ зо всим тым, што к тому селищу здавна прислухало, и з бобровыми гоны, и с пасаками (Брацлав, 1505-1506 *АрхЮЗР* 8/IV, 174); я левко ласкови(ч)... прода(л) есми... имѣнье свое... из ловы звериными и пташьими из бобровыми гоны (Милянвичи, 1538 *Арх.Р* фотокоп. 44); Они двѣ входы... вступаютъ... которые з да(в)ны(х) часо(в) в поко(и)но(м) де(р)жа(н)и были и всакие пожитки с ни(х) мели як(к) бобровые гоны... та(к) и ры(б)ные входы по озеромъ (Черкаси, 1544 *ЦНБДА/П-216*, 101); ждковъ отъдано панѣ богѣшѣ по(д)ска(р)бемѣ... з ловы з(в)ери(н)ыми и бобровыми гоны (1552 *ОЛЗ* 191 зв.); бобровые гоны та(м) вбываю(т) до два(д)ца(ти) бобро(в) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 3 зв.); маєтность... нашоу... продали... // ...з гоны бобровыми (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 132-132 зв.).

ГОНЬЗНУТИ *дієсл. недок. (цсл. гоньзноути)* побігти, утекти: Гонзе, и гонзндвѣ: Оушбѣл, дѣткѣ, вѣтѣ, а(л)бо вѣмкнѣ(л)са, гоньзнѣ(л), бежалѣ (1627 *ЛБ* 27).

ГОНѢНЯ *див. ГОНЕНЕ*.

ГОНАЧІЙ *дієприкм. Переслідуваний:* Крестъ Хвѣ гоначій, запѣрши(с)а всего, и дѣши влѣснои, оумыслъ свой вѣ любовь Хвѣ впоєный мѣти маєтъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 351).

ГОРА *ж. 1. (значне підвищення над навколишньою місцевістю)* гора: Голосѣ милого моего; а и тотѣ то єсть пришолѣ скачючи по горахъ а перескакиваючи погорки и холмы (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51); от Михалкова ставища по грѣшѣ, котораа на гори стоит, а от горы в болотце долгое (Торговиця, 1527 *АС* III, 304); тамъ дрѣгаа гора такъ же висока яко замъковаа (1552 *ОВин.З.* 130 зв.); Гора замъковаа висока досытѣ и прыкра (1552 *ОКЗ* 34); У вышѣль ω(т)тоуду іс... и встопилъ на гороу и сѣль тамъ (1556-1561 *ПС* 71); сєсь пустѣ безѣ чєловѣчей силы бывѣ, али не было тамъ покарму на горѣ (XVI ст. *НС* 16); тотѣ... зѣразѣ вѣ ωдѣждѣ по(д)лѣю оубравѣса, и на горы вѣ пѣстѣню ω(т)ишбѣлѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 79); Вама: Вышѣйна, соко(ст) а(б) гора (1627 *ЛБ* 190); ωрфѣво спѣва(н)є, Рѣки, Лѣсы, бѣры Тѣшило, Фѣбово тѣжѣ розѣаснѣло горы (Київ, 1632 *Євх.* 302); Прорвалѣса жєрѣла... и линѣла вода... такъ ижѣ // зѣлили

дѣмы, зѣмки, гѣры, на котбѣри люди бѣжалѣ (сєред. XVII ст. *Хрон.* 15-15 зв.); Гора. Mons (1650 *ЛК* 440); У порівн.: Великорыбѣ є(ст) яко гѣра (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 26);

тільки мн. (гориста місцевість) гори: Того(ж) рѣкѣ ω(т) яна замойского войско его поражено, а са(м) презѣ // горы яко пѣсь оутѣкѣ (1509-1633 *Остр.л.* 127 зв.-128); А лежи(т) тая краина... в тало(и) азыє... где сѣ(т) славные горы (1582 *Кр.Стр.* 31); Сѣтири лю(дѣ) лѣсныи вѣ гѣра(х), албо вѣ велики(х) лѣсє(х) бѣваю(т) (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 25); ωныи стѣи вѣ ωкрѣтномѣ гонѣнію, крѣлиса и ω(т)почивѣли вѣ пѣстѣнахѣ, вѣ гѣрахѣ (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 59 зв.); *Образно:* Нєхайѣса вєселѣ(т) нѣса а ро(з)радѣтєса землѣ; спѣвайтє гѣры хвалоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 128); **гора божая** — гора Сіон: Иди прѣтѣвко Моисѣови на пѣщѣ. Котѣрый вышолѣ прѣтивѣ емѣ на гѣрѣ бѣжю и поцѣловѣлѣ егѣω (сєред. XVII ст. *Хрон.* 82 зв.); **гора Господня** — те саме, що **гора божая:** будєт во остатнѣ дни оказана гора Господня и дом Божий навєрх горы, и поднесєтѣ вышєше над пагорки (Вильна, 1600 *Катєх.* 70); **небєсныє горы** — осєлѣ Бога та ангєлѣв: поты(м) сѣрокѣ днѣи на мѣри свѣта того блоукалосѣ. южѣ коли(с) на высѣки(х) нѣ(с)ны(х) гора(х) ω(т)почѣло (поч. XVII ст. *Проп.р.* 195 зв.); **Святѣя гора** — (*місце паломництва східного православного світу в Греції*) Святѣя гора: скажу вам, иж по всєй турской землѣ тѣх мошєй и тѣх тѣл освященных, // ...умножилосѣ, тогда некоторые пробѣторы вѣрѣ и благочєстѣя нашего и латынского мнѣси, взявшисѣ от Святѣой горы, пошли искѣти и видѣти в родѣ латынском мошєй либо тѣла (1608-1609 *Виш.Зач.* 220-221);

у знач. присл. горою — увєрх: повєл по старым-жє гранєм... ωт хвошѣнца... под лѣсь... и там далєй горою посєред лѣса... в болото... котѣрое болото дєлит имѣнє княза Андрѣєво... ис княза Василєвим имѣнєм (Ковєль, 1519 *АС* III, 188); мы... єму... даємо вѣ старостѣвѣ нашимѣ... пустыню ку осѣжаню людми,... почавѣши с конѣца горою Сулы от Снѣти-на, рѣбєжѣ московского, ажѣ вниз до устѣя Днєпра (Варшава, 1578 *ЧИОНЛХІV-3*, 85); **кѣ горѣ** — вєврх, угору: позри к горѣ на нѣо и вижѣ стѣи жє никѣта (1489 *Чєт.* 31 зв.); слѣдхи тамѣ приходѣт ω поганствѣ

Татарех, ижбы мѣли ити къ горѣ Днепра (Вільна, 1541 AS IV, 280).

2. (*верхній поверх будинку*) горище, *діал.* гора: над одною светличкою комора на горѣ (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 350); я тое тяжкое збите и змордоване маю безвинне от мужа своего... , бо дей во мнѣ внутри збивши, з горы светлицы роstrутил, не задаючи великих знаков на тѣли (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 360); Тамъже на горѣ светлочка съ коморкою малою (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 369); Гóрница: На горѣ на бѣдова(н)ю до(м) (1627 *ЛБ* 27); Трикрóвникъ: Горá на трéтемъ пáтрѣ, Сáла (Там же, 134); 5 трамовъ до и(з)депъки на сваще(н)нически(и) до(м) на горѣ fr. 16 и 10 (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1054, 15); на горѣ дóмѣ на мѣстцы способно(м) склáли каменье (серед. XVII ст. *Хрон.* 481 зв.).

3. (*велика кѣлькість чоґось*) гора: такъ матѣжи, ростырки гóрѣ // вѣнесли (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 56-56 зв.); Если жъ за Кантъ весóлый гóры людеи чтили: Слѣшнѣй бы(с)мы намъ Рáдость дáнью сватѣли (Київ, 1632 *Свх.* 302).

4. Найвищий рѣвень у досягненнѣ чоґось: единою бовѣ(м) того исѣдора таа(ж) м(д)рость пло(т)скаа, котораа и вм(с) в' тшѣю слáвицѣ мѣра сего взбѣдила, в горѣ высокомы(с)лѣа двигнѣла и взне(с)ла (1598 *Виш.Кн.* 277); введе и наса(ди) и(х) в гороу годности своєї. а гора называс(т)са ла(с)ка его стаа (к. XVI ст. УЄ №31, 164 зв.); кáждый снадне обáчишь великіи гóры в' ней прѣдрости нб(с)ной (Почаїв, 1618 *Зерц.* 6 зв. ненум.); а звлáца гды слнце прѣ(д)вѣчное... дѣшѣ знóвѣ на гороу сп(с)нѣа по(д)носитъ (Київ, 1632 *Свх.* 293); Бовѣмъ той На гóрэхъ высóкѣи моу(д)рости лѣтае, Гды В костѣлѣ католицкомъ Вѣрѣ правдѣвю мае (Чернігѣв, 1646 *Перло* 1 ненум.); **горы постигати** — досягати найбільших успѣхв у чоґусь: Подземній мученики гóры постигáли, постом и прáцами тѣла избужали (к. XVI ст. *Укр.п.* 88).

5. У складѣ вл. н.: **гора Андреева**: Воротенскою речкою къ полам Сереховицким... через тыи пола // мимо горѣ Андрѣевѣ (Ковель, 1540 AS IV, 237-238); **гора аѣонская**: Видачи то рѣмане... страшившиса великимъ страхомъ // цѣлы(х) монастырѣвѣ оствивши, о(т)тагноули о(т) горы аѣонской (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 55-55 зв.); **гора Елеонская**: Дѣшѣ

вѣрнии пристѣпѣте до горѣ Елеонской (Чернігѣв, 1646 *Перло* 66); **гора красовская**: много Камене тесаного выда(л) з горы красо(в)ское (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1039, 1); **гора оливная**: агґлы... всѣ (!) кровѣ, которѣю на горѣ оливной, в рáтѣшѣ пилата,... выл'лалъ бѣль, пѣлне зобрали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 164 зв.); **гора Плешивая**: привѣ(л) насъ кѣ горѣ которѣю менилъ быти... гора Плешивая (1546 *ОГ* 20 зв.); **гора синайская**: видѣ(л) е(м) оу видѣнїи на горѣ синайско(и) мнóго лю(ди) незлїчени(х) (XVI ст. УЄ №29519, 35); **гора сіонская**: Прѣто на горѣ сіонской поставлѣни, тѣи о(т) тѣла Кровию Хр(с)тóвою кѣплѣни (Чернігѣв, 1646 *Перло* 54 зв.); **гора Хорівская**: мо(и)сѣй... в'ше(д) на горѣ Хорівскѣю, оґладати зѣмлю обѣтовáннѣю (Чернігѣв, 1646 *Перло* 168); **гора Чеховая**: то(т) забѣковецъ и гора названая Чеховая (Унів, 1581 *ЛСБ* 61); **гора Фаворская**: на горѣ Фаворскѣю єдинѣхъ извѣдитъ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 72); **горы Арменские**: о(т)-починѣлъ корáбль на гóрэхъ Армѣнскихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); **горы Маюмские**: Погрѣбѣ єи старецъ Зѣсіма в' гóрэхъ Маюмскихъ (Київ, 1627 *Тр.* 698); **горы святого спаса**: Пра(з)ничные ярмарѣки, што вы зовете съборами оґч(с)тѣте я(к) в жидичи(нѣ), и в' гора(х) стѣго спса (п. 1596 *Виш.Кн.* 258); **Алпійские горы**: нехáй вѣдають новою надкою... в' повѣтахъ и землáхъ штѣ за Алпійскими... гóрами (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 195); **быкова гора**: стáноу(л)... на горѣ в' армѣнїи, которѣю гóроу звáно, быкова гóра (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 6 зв.); **Каменная гора**: о(д) Каме(н)ное горы до села Грабо(в)ца (Житомирщина, 1649 *ККПС* 202); **княжая гора**: о(т) врочища кнѣее горы до перехрестѣя дороги (Луцьк, 1585 *ЛНБ* 5, II 4043, 118); **красная гора**: о(т) гаю на краснѣю горѣ (1546 *ОГ* 51); **лисова гора**: привель до горы которѣю менилъ лисовѣ горѣ (1546 *ОГ* 21 зв.); **Лысая гора**: заставил есми... приселок Лысюю Гору (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 132); **Пиринїйские горы**: нехáй вѣдають... новою надкою... в' повѣтахъ и землáхъ штѣ за Пиринїйскими... гóрами (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 195); **светая гора**: в' месте Луцкомъ, на светой Горе (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 1/1, 181).

◊ **гору брати** — добиватися переваги, брати гору: Бы ся весь свѣтъ на правду гнѣвати хотѣль, гору

она брати повинна (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1090); **гору взяти** — перемогти, взяти гору: злоба же и лжа всѣх опанует и гору возмет (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 184); **гору отримати** (над ким) — перемогти (кого), взяти гору (над ким): Бѣдь безпѣченъ Свѣщанскій, Крестъ зъ Стрѣлою маѣшъ, въ Гербѣ, лацноу на(д) врагѣмъ горѣ отримѣешъ (Київ, 1637 *МКСВ* 334); **горы перевертати** — робити дуже багато, перевертати гори: Ажъ быхъ имаѣвъ вѣру, што быхъ горы перевертаѣвъ, а любве не имаю, нѣчого емъ (XVI ст. *НЄ* 11); **горы переставлати** — те саме, що **горы перевертати**: хо(т) бы(х) ма(л) на(д) лю(ди) розоу(м) и бы(х) ма(л) такоую вѣроу, же бы(х) горы мо(г) переставлати (XVI ст. *УЄ* №29519, 219 зв.).

ГОРАЗДО *присл.* (цсл. гораздо) гаразд, добре, як слід: Ино мы дла того послали там дворянина нашего Ивашка Тѣра и казали ємо ємѣ ѿ том гораздо достаточне довѣдатиса (Мельник, 1501 *AS* I, 146); архима(н)дры(т)... протасе(и) довѣда(в)ши пе(в)ности гораздо в стары(х) старцов оу право не (в)ступуючи ...тоє целины ѿраное постѣпился... манастырю пѣсты(н)скому вѣчно (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28).

Див. ще ГОРАЗДЪ¹.

ГОРАЗДИЙ *прикм.* Вмѣлий, вправний, до-свідчений: боудоу(т) гораздии писци писали или иконьници (1489 *Чет.* 366).

ГОРАЗДЪ¹, ГОРАЗДЪ, ГАРАЗДЪ, ГАРАЗДЪ, ГАРАСТЪ *невідм.* (цсл. гораздо) **I.** *присл.* 1. Гаразд, добре, як слід: мы са того гораздъ достаточне довѣдали, штож то єст тыє имѣна... княза Ѡстрозского (Луцьк, 1511 *AS* III, 92); ро(з)мышля(и)те якъ бы то было гораздъ (Стрятин, 1561 *ЛСБ* 35); Гораздъ дознавайте, кулко фелю находиме посту святаго (XVI ст. *НЄ* 25); а то са(м) знаючи гораздъ бѣзтво(м) свой(м) сты(м) о таковои моуцѣ своеи, и ишо(л) є(ст) // до Іер(с)лима (XVI ст. *УЄ Трост.* 69-70); єно са прислѣхай гораздъ, а якїи слѣва мѣви(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 151); многокра(т) богато-моу ѿ(т)вѣди(т)са оучинїти гора(з)дъ (1645 *УЄ* 32, 197).

2. Достатньо, значно: Ве(не)дикть... выкопа(в)ши змыи водою чистою. и оуложи оу // пита якоє-ко(л)ве(к) на но(ч). зама(ж) гара(з)дъ роумано(ст) въ члцѣ ѿкаждѣть коли єго пие(т) (XVI ст. *УТ* фото-

коп. 2 зв.-3); мы деи то гораздъ заплатимо (Луцьк, 1564 *Ив.* 263); И кгды вже панъ нашъ гораздъ подпивати почаль, тѣды тотъ Василей Шабановичъ пошоль зъ светлицы до сеней (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 481).

3. Правильно, точно: кто єсть хрестіанинъ, нагай мовить гораздъ, якъ ся годить постити (XVI ст. *НЄ* 13); усе мы єго Богомъ побываєме, хотъ зле учинивъ, хотъ гораздъ (Там же, 212); въ церкви на книгахъ гораздъ читаль (1577 *AS* VI, 78); жадны(м) спосо-бомъ гара(з)дъ потрафїти не мѣжет (Острог, 1587 *См.Кл.* 14).

4. Міцно, надійно: Мостъ замъковы(и) на палехъ ...гора(з)дъ вроблены(и) (1552 *ОЖЗ* 120 зв.); оу па(н)ствѣ своємъ замкнѣмоса горазд(д)ъ, заволочѣмо ланцоухами ворота (к. XVI ст. *УЄ* №31, 50).

II. *част.* (вживається для вираження згоди) добре, гаразд: Klim: Narast, ta ty zwirka toho kupy — dam ioho ne droho (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

Див. ще ГОРАЗДО.

ГОРАЗДЪ² ч. Добро, *діал.* гаразд: Багме, можешь са гнѣвати и покартати насъ, коли не будеме чинити гораздъ сусѣдумъ нашимъ (XVI ст. *НЄ* 138); Про то чомъ не кельтовавъ и не роздававъ гораздъ сусѣдумъ (Там же, 139); Fortuna diwny riczy płodit' Nekoli horásd nekoli lichy rodit (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 1 зв.).

ГОРАЧЕ *див.* ГОРЯЧЕ.

ГОРАЧЕЙ *див.* ГОРАЧЕЙ.

ГОРАЧИЙ *див.* ГОРЯЧИЙ.

ГОРАЧКА *див.* ГОРЯЧКА.

ГОРАЧНОСТЬ ж. Те саме, що **горячость**: Ча-сомъ отъ зноу, то отъ горячности Опрочь хлеба потраѣвъ и безводной млости Тымъ способомъ веку онъ молодого зажилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 92).

ГОРАЧОСТЬ *див.* ГОРЯЧОСТЬ.

ГОРАЧОСТЬ *див.* ГОРЯЧОСТЬ.

ГОРАЧШИЙ *див.* ГОРЯЧШИЙ.

ГОРАЧЫЙ *див.* ГОРЯЧИЙ.

ГОРБА *див.* ГУРБА.

ГОРБАКА ж. Спина, хребет, опуклїсть: dorsum горбака (I пол. XVII ст. *Сем.* 75).

ГОРБАТЫЙ, ГОРБАТИЙ, ГОРЪБАТИЙ, ГОРЪБАТЫЙ *прикм.* 1. (який має горб; вигнутий

горбом, скручений) горбати́й: слака, скб(р)ченаа // го(р)ба́таа (1596 ЛЗ 76-77); Если тѣло якого члѣка есть кшта(л)тноє, ... гды голова пре(з) дѣрѣ якю пере(и)детъ, то иншоє тѣло пере́йдетъ, если за(с) горбатое, брѣ(х) добрый маючое не може(т) пере(и)ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 206); Слачѣнь: Скрбчєный, ... горба́тый (1627 ЛБ 117); Члѣвкъ если бѣдетъ слѣпый або хромый, ... если горба́тый... не пристѣпитъ оферовать офѣръ бгѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 123 зв.); gibbus, го(р)бати(й), сляче(н), скоче(н) (1642 ЛС 209); Горба́тый. Gibbosus (1650 ЛК 440).

2. У знач. ім. Горбати́й. Вл. н.: Лѣцикъ Горѣбаты́й (1649 РЗВ 133 зв.); Карѣпъ горѣбати(й) (Там же, 432 зв.).

ГОРБАЧЬ ч. Горбач, горбань. Вл. н.: по(д)даные ...ничипо(р) го(р)бачъ (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 34); Яника Горбача... выкрадено (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/1, 444); Васко Горбачъ (1649 РЗВ 447).

ГОРБИКЪ, ГОРБЫКЪ ч. Горбик. Вл. н.: Сенко дей, дождавшися ночи, и пошоль... до подданого пана Петрова, Радка Горбика (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 6/1, 103); Данило Горбыкъ (1649 РЗВ 325); Иванъ Горбыкъ (Там же, 441).

ГОРБОКЪ ч. (*невелике підвищення на площині*) горбок: Просто чере(з) поле ро(в)ниною... до го(р)ба круто(го)... // и ѿ(т) то(го) го(р)бѣка чере(з) долину на дрѣги(и) горбъ (б. Кременця, 1606 ЛНБ 103, 60/Іе, 254, 47-47 зв.); parodontides, горбки при я(с)лѣ(х) (!) (1642 ЛС 301).

ГОРБЪ, ГОРЪБЪ ч. 1. (*невелике округле підвищення на площині; пагорок*) горб: К той дорожке прилегла в головах земля Теремьская от места... через горбъ великий, аж до высококого горбу (Підгайці, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 367); на... горбе... плитницѣ... вробивши, цеглы въ ней наделати (1577 *ASVI*, 77); а (в) дрѣгю сторону а(ж) кѣ границы пна красное(л)ского заня(в)ши кгрѣ(н)гы, го(р)бъ ре(ч)ку климете(н)ку (Жорница, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 18); А сесе зе(м)ля, що є(м) и(з) лѣса вырубаль на го(р)бѣ при Левѣковы(х) двѣ нивы (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 222); ѿ(т) то(го) го(р)бѣка чере(з) долину на дрѣги(и) горбъ... вправо є(ст)... кгру(нт) святѣ(цки(и)) (б. Кременця, 1606 ЛНБ 103, 60/Іе, 254, 47 зв.); Горбъ. Gibbus . Tuber (1650 ЛК 440).

2. Вл. н.: ва(с)ко горѣбъ (1649 РЗВ 99 зв.).

ГОРБЫКЪ *див. ГОРБИКЪ.*

ГОРДЕ *присл. (з достоїнстю)* гордо, гордови-то: тот злый чоловікъ... не боячисе а ни пана Бога, а ни жадное зверхности од него постановленое, горде и своволне дня теперешнего смял, яко ми справу дано, у мещанина одного дитя хрыстит (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 311); А Николай, и его товариство въ таковою превѣгѣ послѣзноулиса, же и фѣк-гѣрами... землемѣрными, скритое и выображеню не по(д)лѣглоє преистотного Бо(з)ства горде дмѣтѣса оказати мимо и на(д) писмо (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 211).

Див. ще ГОРДО.

ГОРДЕЙСКИЙ *прикм.* Надто гордый, зарозумілий: старейшие над повинующимся гордейскими, вышними, лутшими, славнѣйшими и главнѣйшими не показывают (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 183).

ГОРДЕЛИВЫЙ, ГОРЪДЕЛИВЫЙ, ГОРДЕЛИВЪ *прикм. (пихатий)* гордый: В покорных пастырях Христос пробывает, але горѣделивых далѣче минает (к. XVI ст. *Укр.н.* 78); сѣтъ тыжъ тамъ и иншіи того(ж) цехѣ люде; горѣделивыи, лакомыи // вѣдир'цы (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70-70 зв.); fastosus, кичливъ, го(р)деливъ (1642 ЛС 194).

Див. ще ГОРДЫЙ.

ГОРДЖЪНЬЕ с. Гордина, гордість, погорда: Щавство: Гре(ч): Влакеїа, зѣ пещоты недбалство и взгоржѣньє, лѣнївство, ... пыха, Взгарда, горджѣньє (1627 ЛБ 158).

Див. ще ГОРДОСТЬ, ГОРДЫНИ, ГОРДЫНЯ, ГОРДѢНИЯ.

ГОРДИТЕЛЬ ч. Гордый, гордівник: Гордитель. Contemptor. Sp[г]jetor (1650 ЛК 440).

ГОРДИТИ, ГОРЪДИТИ *дієсл. недок.* (ким, чим) (*ставитися до кого-, чого-небудь зневажливо; з погордою; нехтувати ким-, чим-небудь*) гордити, гордувати: она не хоче(т) мѣзды ани жадаєтъ даровъ не горѣдитъ оубогими (1489 *Чет.* 52 зв.); Сталосє ше(м)ра(н)є грекомъ проти(в) жидо(м) и(ж) го(р)дили вдовицами и(х) (II пол. XVI ст. *КА* 28); Из дѣмѣ оубѣгого древодѣлъ (sic! — *Прим. вид.*) рачилѣса народити, всѣхъ оучачи, абы оубѣгими не хотѣли горѣдити (Львів, 1591 *Просф.* 74); Давали такою причинѣ та(к) власне израи(л)чици го(р)-

дачі сѣнми самоилевы(ми) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217); для чога и до згоды... склонятыся рачишь, указуючи того причину и... набольшей тую, ижъ насъ утискують, трапятъ, горьдять, брыдятся нами (Вильна, 1599 *Ант.* 598); А повѣжено кѣто ва(с) слушаеть мене слѣхае(т): а кѣто вами го(р)дитъ, мною го(р)дитъ (к. XVI - I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.); для вашого збавѣна оупокорилемьса, и с покори моѣи, не горжѣ нѣ грѣшниками, нѣ разбѣйниками (Почаїв, 1618 *Зери.* 40); Оунедостоаю: Чиню негоднымъ, горджѣ, брыджуса, зневажаю (1627 *ЛБ* 139); збогими еси го(р)дилъ (Чорна, 1629 *Діал.* 270); люди лѣтко и(х)... горьдѣти ими могли (Львѣв, 1645 *О тайн.* 144).

ГОРДИТСЯ, ГОРДИТИСЯ, ГОРДИТИСЯ, ГОРДИТИСЯ, ГРЪДИТСЯ *дієсл. недок. I.* (*пишати ся, почувати перевагу в чомусь*) гордиться (чим): го(р)джѣ(с), пышно(с) (1596 *ЛЗ* 40); прѣвое смиреніе розвѣмьючи то ѿ собѣ, и(ж) нѣма(ш)са чи(м) грѣдити (п. 1596 *Виш.Кн.* 239); Сътвориль бы(л) бѣ члѣка... дхѣ да(л) за ласкѣ, а тѣло абы са не горьди(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); Вшѣ(к) вѣдаешъ, же кождый хтѣся на свѣтѣ роди(т), Мѣситъ тѣжъ змерети: прѣжно са тутъ го(р)дитъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 47 зв.); Прѣто дарѣмне гордишьса и хвалишь с твѣгѣо царства (Чернігѣв, 1646 *Перло* 126 зв.); Горжуся. *Superbio* (1650 *ЛК* 440).

2. (*зневажливо, звисока ставитися до інших, бути пишатим, зарозумілим*) гордиться: вси церемонии наши стародавныя... привилиемъ... утвердилиесмо... яко Русинъ Рымляниномъ, такъ и Рымлянинъ Русиномъ гордѣти и сторонитися и одинъ другому злоречити... не можетъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 993); ани презо(р)ствуйте, ани го(р)дѣтеса, и не по(д)носѣте вѣ гнѣвѣ рѣга вашого (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 227); любовь длѣго трѣпѣть мл(с)тивыи бываееть нѣкому не завидѣ(т), не прево(з)носитъ(с) го(р)дитиса не кохаееть (к. XVI ст. *УС* №31, 13).

ГОРДО *присл. I.* (*з достойністю*) гордо: они же стѣи гордо ѿ(т)вечали емоу (1489 *Чет.* 140 зв.).

2. Пихато, гордо: дани и ко(ж)ды(х) приходо(в) з ни(х) не бра(л) ѿ(н) напроти(в) прѣдкуючи гордо з бытны(х) словъ мовѣ(л) много поведаючи (Київ, 1555-1568 *Гр.Мат.* 1); Ви(ди)те ли, як(к) дѣ(х) а(н)ти-

христо(в), ваши мѣхи надѣ(в) и зсти го(р)до дыхае(т) и рыгае(т) (1598 *Виш.Кн.* 287); кгдыса присмѣтрить што са за неправость дѣееть ѿ(т) тѣхъ котѣрыи на высѣкѣсть по(д)носатъ брѣвъ, (тѣ естѣ котѣрыи гордо собѣ починаю(т)) и хвалатъса же Ап(с)льскѣи посѣли мѣсца (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 190); *imperion*, гордо (1642 *ЛС* 227); денница, абы свѣтонѣсенъ, котѣрѣи са вѣ пыхъ поднѣсти пѣчалъ ѿ собѣ гордо (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

Див. ще ГОРДЕ.

ГОРДОВЫСОКИЙ *прикм.* Пишний, гордый: Духъ то абовѣмъ естѣ гордовысокой думы, славолюбія и сребролюбѣя — надѣ всѣмъ свѣтомъ пановати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 692).

ГОРДОСЕРДЫЙ *прикм.* (*пихатий, чванливий*) гордый: брыдкій естѣ такѣвый члѣкъ пере(д) Бѣгомъ, вѣдлѣгъ писма стѣгѣо мовачога: нечѣсть естѣ пре(д) Глѣмъ всакъ гордѣсердый (Київ, 1637 *УС* *Кал.* 4).

ГОРДОСТНЫЙ, ГОРДОСНЫЙ, ГОРДОСТЕНЬ, ГРЪДОСТНЫЙ *прикм.* (*пихатий, чванливий*) гордый, гордовитый: Таж латинник свѣдѣтельства от писания о сем дати не может никакоже, покорити же ся истиннѣ гордостный дух его ему не попустит (1588-1596 *Виш.Кн.* 129); А ты, костел латинский... гордосного прѣложенства и старѣйшинства... не снижил и не ущербил (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); Самодѣодный: Дѣрзы(и), надѣты(и), презорѣвый, гордостень, яростень (1627 *ЛБ* 111).

ГОРДОСТЬ, ГРЪДОСТЬ *ж. I.* (*почуття особистої гідності, самоповаги*) гордість: григорій... кгды... приѣхалъ з великою смѣлостью и гордостью вше(д)ши вѣ црковѣ, на мѣстѣо патріаршо(м) ставши оповѣдалъса бѣти патріархо(м) (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 52 зв.); Такъ смиряно передъ тымъ папѣжѣо, зкладано ихъ гордость, и прочая (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 547); подлѣсть погребѣ(н)а прѣтивѣтъса гордостѣи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 168); они идѣтъ на насъ зѣ множествомъ оупѣрнымъ и зѣ гордостью (серед. XVII ст. *Хрон.* 480).

2. (*надмірно висока думка про себе і зневага до інших; пихатість*) гордість, гордовитість: онъ прѣмениль са ѿ(т) блѣгодати на злобу гордостѣи сполнивса (1489 *Чет.* 75 зв.); то пакъ они тымъ в болшѣю горьдость поднесѣши са, посла нашего... на

смерть замордовали (Вільна, 1557 AS VI, 22); тотъ папежъ великого богатства набыль, и въ гордость дьяволскую поднесся (1582 *Посл. до лат.* 1125); тое ω(т)поведи... мѣти не могло, то(л)ко оказючи его в томъ чортоподобнѣю гордость и бѣ(и)ство (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); Въмѣсто зась смирення простоты, и нищеты; грѣдо(ст), хитро(ст)... владѣть (до 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.); го(р)дѣна, пыха, гор'дость (1596 *ЛЗ* 40); от которого сам гордостю своею отщепился (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 46); за гордость и прогивенство Богъ з неба ангеловъ зверглъ во преисподняя (Київ, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 217); Взгáрда...своболность, пыха, гордость (1627 *ЛБ* 94); Ро(з)суди которы(и) ту вы(н)нѣ(и)шы(и) в таково(и) го(р)до(с)ти (1636 *Лям. о приг.* 3 зв.); Пре(з) тое троáкое лекáрство бáрзо слѣшне забѣгаѣт'са шны(м) тре(м) хорбамъ, яко все еже есть в' мѣре пóхоть пло(т)скаа... и гордость жите(и)скаа есть (Львѣв, 1645 *О тайн.* 98); але жа(д)ны(м) спосо(б)омъ видѣти не може(м)... грѣдость, лако(м)ство... и иныи злыи рѣчи Не тѣлко Крѣдлѣве..., але и стѣителѣ речѣнныи в' гордости... тогѡ свѣта, потондѣи (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 134 зв.); Гбрдость. Superbia. Iactantia. Argogantia (1650 *ЛК* 440);

в гордость внасти — стати гордим, пихатим: Видиши ли, госпоже Домникие, як пан Юрко не вѣсть нашего слѣда,... зараз на верховный христов степенъ вскочил и в гордость мнѣния... впал (Унѣв, 1605 *Виш. Домн.* 189).

Див. **ГОРДЖѢНЬЕ, ГОРДЫНИ, ГОРДЫНЯ, ГОРДѢННЯ.**

ГОРДЫЙ, ГОРЬДЫЙ, ГОРДЪ, ГРЬДЫЙ
прикм. 1. (сповнений особистої гідності, самоповаги) гордый: Дла чбго... да(л)са еси звестї... томоу здавна оупорномѣ и гордомѣ кгрѣцкомѣ народѣ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47); Але вы, вѣрнїи,... святую отчїзну душам заховáйте, и не послѣдуйте горьдому народу (к. XVI ст. *Укр.п.* 74); Послоухáйте прошѣ люде пышные, го(р)дые (поч. XVII ст. *Проп.р.* 265); Арсенїй нѣякїй,... достоинствомъ дїаконъ, обычаїми неуставѣчный и гордый... до... папежа Римского удался (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1040); Где гордое Вбинство, всѣ снїдоша въ áдъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 123); *Образно:* Была его слава — окбвы и

темница, не папѣ творная гордая столїца (к. XVI ст. *Укр.п.* 8).

2. Перен. (сповнений високого смислу) гордый: Их же голос божїй, як трѣсти, попалить, и гордыи мѣсли на землю развратїть (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); видѣвши неисцѣльную рану гордаго помысла латинского, мудрость от здраваго мудрования благочестивое вѣры отсѣкли (1608-1609 *Виш.Зач.* 208).

3. (пихатий, зухвалїй) гордый, гордовитий: не бѣдьте величави и горди (1489 *Чет.* 351); за многимъ напомниманемъ в такомъ гордомъ предсавзатїи своемъ не взналися (Вільна, 1557 AS VI, 22); до розмайты(х) примово(к) протївко намъ з выкриканьемъ насмѣванья пóхопъ бере(т), абы са его с той иноходы зразїти могло, и же бы хто на тѣе его гóрдые крїки гладачи, оуловїтиса емѣ не далѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 52 зв.); Того... показати не можеш, абы з школы... богоносец выйти имѣл, только все оной блаженной наукѣ сопротивниці, — горды, величавы, пишны, надуты (1608-1609 *Виш.Зач.* 225); Апоклїтань... бѣль грѣдый, фор'твнннн, окрѣтннн на хр(с)тїаны (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 36 зв.); Але и протї(в) Єв(г)лїста Іоáнна потварь складáти не лакаю(т)са, котóрыи на все гóрды (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 232); вѣдáйте любї(м)ци мой яко бѣ роугае(т)са // грѣдому и несѣтомуу богáчоу (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 278 зв.-279); Которы(и) же то та(к) бы(л) го(р)ды(и) же ся ва(м) спротивы(л) (1636 *Лям. о приг.* 3 зв.); не бѣди кщдннн(к), ни игрѣць, ни срамослбвецъ, ни бѣй, ни гóрдъ, ни величавъ (Львѣв, 1642 *Жел.П.* 2); Гордый. Superhus. Atrogans. Tumid(us) (1650 *ЛК* 440);

у знач. ім. **гордый:** Бгѣ гордымъ противить ся, а смиреннымъ даетъ благодать (XVI ст. *НЄ* 5); гѣ...горды(м) противитса (Корець, 1618 *З.Поуч.* 173); Гдѣ бо, (мóвїт' пїсмо стѣе,) гордымъ протїви(т)са, а смиреннымъ даетъ блг(д)т' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6);

перен.: Или не вѣдаешъ, я(к) на ты(х) грѣды(х) бадавѣа(х), Вáлахах... трѣ(п) сво(й)... вѣмѣстити не може(т) (п. 1596, *Виш.Кн.* 238 зв.); Папежъ на него за то гордыи роги поднеслѣ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1091); Boh ieho wkazał... Azeby pokornych od ruk onych hordych mocno obwarował (1648 *П. про перем.* 202).

4. Грізний, жорстокий: несторъ... видить гордо(г) хвалачиса въ злобе силно(г) // оного нечисто(г) цр̄а (1489 *Чет.* 57-57 зв.); сами ся до кгр̄д(н)т̄ѣ были, абы живо крыжако(м) го(р)ды(м) не пришли в р̄дкі (1582 *Кр.Стр.* 46); на(д) вс̄ми его го(р)дыми силами... // ...смѣртъ ѿ(т) гр̄ѣха на свѣтъ выпроваженю подѡпталъ (поч. XVII ст. *Пчела* 40-40 зв.).

ГОРДЫНИ ж. (цсл. гр̄дыни) гордість, гордовитість. *Образно:* О гордая гордыни, кичишься до неба, але во глубину снїйдеши до ада (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

Див. ще ГОРДЖЪНЬС, ГОРДОСТЬ, ГОРДЫНЯ, ГОРДЪНІЯ.

ГОРДЫНЯ, ГОРДЫНА, ГР̄ДЫНА ж. 1. (*гордість, пихатість*) гордыня: Явл̄ашеса пресл̄авно ѿ(т) нач̄ала даже и донн̄ѣ, видимыхъ врагъ и невидимыхъ низлага(и) гр̄дынѣ (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Набоженство зъ гордынею музикъ отправляютъ, а не зъ богобойностю (бл. 1626 *Кир.Н.* 27); Т̄ажестъ: Т̄агот̄а, ... повага, помпа, ... гордыня (1627 *ЛБ* 135); *Horodunia:* Руча (Жовква, 1641 *Dict.* 57); И ре(ч) патріар̄ха до цр̄а... по(д)неси... ѡчи... и оузри(ш) аг̄гла б̄жїа // кот̄орый пришо(л) оупокорити г̄ор̄дыню твою (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 345-345 зв.); Прѣто въ п̄рвыхъ смѣртъ, оубиваѣтъ лако(м)ство, и зазростъ тл̄мить, гордыню гамдѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.); О нат̄р̄ф гордыни, або пыхи (серед. XVII ст. *Кас.* 146).

2. ч. Вл. н.: а хлопятом моим: Кордышу две копе грошей, // ... Мокренскому, Гордыни, тым по копе грошей (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ V-3*, 158-159).

Див. ще ГОРДЖЪНЬС, ГОРДОСТЬ, ГОРДЫНИ, ГОРДЪНІЯ.

ГОРДЪЙШИЙ *прикм. в. ст. (пихатїиший)* гордіший, гордовитїиший: в плодоношенїю христїянства от вс̄х язык латынскїи род и вшетечнїиший, нестаточнїиший и гордїиший есть! (1600-1601 *Виш. Кр.отв.* 180).

ГОРДЪНІЯ ж. Гордість: прешбретоша ѡца моего брата... ч(с)т̄ь многая и горд̄нїя боярь его (1489 *Чет.* 238 зв.).

Див. ще ГОРДЖЪНЬС, ГОРДОСТЬ, ГОРДЫНИ, ГОРДЫНЯ.

ГОРДЪНЬЕСА с. Гордування: Помпа: Кичѣніє, горд̄н̄ьеса, ѡк̄аїа, Б̄ѣта, ѡкорїзна (1627 *ЛБ* 87).

ГОРДЪТИ, ГОРЪДЪТИ, ГР̄ДЪТИ *дієсл. недок.* (чим, ким) (*ставитися гордовито до кого-, чого-небудь, нехтувати ким-, чим-небудь*) гордїти, гордувати: она не хоче(т) м̄зды ани жадаєтъ даровъ не горд̄ить оубогими (1489 *Чет.* 52 зв.); А кто бы го(р)д̄ѣлъ... бра(т)скимъ с̄домъ якъ пресл̄вникъ це(р)кве с̄ди(т)ся (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); оубогими оучтаи не гр̄д̄ѣ(л) из гр̄шники товариство мава(л) (XVI ст. УЄ №29519, 50); П̄ане... в̄ѣ(м) оу тебе, т̄ане, Лечъ якъ ѡный Мон̄арха, котр̄ий вод̄ѣ тр̄ѡха Не горд̄ѣвши, ра(д) прина(л), хоч̄ай была пл̄ѡха (Київ, 1618 *В̄ззер.* 16); Б̄гъ сл̄д̄шнє бор̄онит̄ь, ...люде(м), кот̄орыи... дар̄ѡмъ бо(з)кимъ го(р)д̄ѣли (Чернігів, 1646 *Перло* 125).

ГОРЕ 1 с. 1. (*душевнї переживання, печаль, смуток*) горе: И з̄лато и п̄апа тая тебе забуде, и горе и плачи с тобою пребуде (к. XVI ст. *Укр.п.* 80); Н̄ащо чїстаа П̄анна... См̄ѣтне вол̄аєт̄. Оувы, т̄ажка̄а ск̄ор̄бь ма обточїла, ѿ(т)хлань... см̄ѣтк̄ѡ(в) поглотїла, Обыйшло мене гл̄д̄б̄кое м̄ре Г̄ор̄кое г̄оре (Львів, 1631 *Волк.* 20 зв.).

2. (*обставини, подїї, що викликають страждання; бїда, лихо, нещастя*) горе: Жїдове с̄хо прошли чирвоное море, кормїль ихъ б̄ѣ на п̄вци не было имъ горе (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 36).

3. У знач. *присудк. сл. (погано, бїда кому-, чому-небудь)* горе: нине горе мн̄ѣ (1489 *Чет.* 33); Б̄ѣда и горе чолов̄ѣку тому! (поч. XVI ст. *Песн.п.* 49); горе тоб̄ѣ хоразинь горе тоб̄ѣ (1556-1561 *ПЄ* 54); Горе оным, иже церков изражають (к. XVI ст. *Укр.п.* 73); горе пишучимъ лукавство! б̄ѣда тымъ, которыи пишуть неправду (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 706); Ѡ Адон̄аю Г̄и б̄ѣда(ж) намъ, г̄оре намъ, жесь ѿ(т) насъ в̄заль Елїсс̄ѣа ѿ(т)ца нашого (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 17); Г̄оре гр̄шнымъ, але б̄л̄шее г̄оре немїлостивымъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 51); Той аб̄ѡв̄ѣмъ заправды не п̄астыро(м) а̄ле власны(м) є(ст) бал̄вано(м), // ...о горе так̄овымъ, м̄овить Сн̄ѣ Б̄жїй! (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 5-5 зв.); г̄оре г̄оре намъ, що безъ см̄ѣрти в̄чною см̄ѣртю оумираємъ (Чернігів, 1646 *Перло* 156 зв.).

4. У знач. *виг. (уживається при вираженнї душевних страждань, викликаних бїдою, лихом)* горе: И

дѣти малыи з ними отлучають, о горе, о горе, и сами згибають (!) (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); Знаменованіа Междомѣтіа сѣть различна... Плачѣщаго: яко ѡ ѡ ѡ: Сѣтѣющаго, яко ѡ, оувы, горе (Єв'е, 1619 *См.Грам.* 194); **Ѡ** горе, ѡ бѣда. Если на(д)естественнаа цнѣта,... пананъ тыхъ не вспомоглоб (Київ, бл. 1619 *О обр.* 124); Волаі оумілно, горе мнѣ, ѡ горе (Львів, 1631 *Волк.* 16); волайте, Горе Горе, южъ близько Дѣнь Пан'скій (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 65); Горе. Ва(е) (1650 *ЛК* 440).

ГОРЕ² див. **ГОРЬ**.

ГОРЕЙ див. **ГОРЬИ**.

ГОРЕКЪ див. **ГОРКИЙ**.

ГОРЕЛКА див. **ГОРЬЛКА**.

ГОРЕЛКОВЫЙ прикм. Те саме, що **горьлчаный**: дали есмо мещаномъ нашимъ вижвовски(м), на посполитую потребу и(х) местскую корчму горелковую (Ломза, 1553 *ЦДІАЛ* 201, 4, 51).

Див. ще **ГОРЕЛОЧНЫЙ**.

ГОРЕЛОЧНЫЙ прикм. Те саме, що **горьлчаный**: пан Вацлав Садковский... карчемъ дошинкованя напиткомъ вшелякимъ чотыри заложивъши, шынкъ вшелякий: медовый, пивный, винный, и горелочный, дня оснадцатого... сентебра... на его милость отца митрополита установил (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* I/VI, 469).

Див. ще **ГОРЕЛКОВЫЙ**.

ГОРЕЛЧАНЫЙ див. **ГОРЬЛЧАНЫЙ**.

ГОРЕЛЪКА див. **ГОРЬЛКА**.

ГОРЕСТЬ ж. 1. Гіркість, гіркота: вода... розна дѣлаєть иногда оубѣливая и очернивая и обобранивая сладость чина и горесть (1489 *Чет.* 212); въ ядре(х) сла(д)ки(х) мигда(л)ны(х) во ѡкѣсе мала горесть яви(т)са (XVI ст. *Травн.* 40); Аще не бы ѡ(т) геєньскаго дѣма горести, и мрака Не бы въ дѣши нашої реченаго бѣжіа страха (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 1); Горесть. *Amaritudo* (1650 *ЛК* 440); *Образно*: **АГГЛ**: ...вслаждалъ еси себѣ вещь го(р)кѣю, а горе(ст) роздѣль еси быти сладостию (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276).

2. Горе, смуток: облегчи г(с)и таготѣ нашу и горесть (1489 *Чет.* 144 зв.); дово(л)но овца(м) свое страданіе... терпѣти и в собѣ самы(х) ско(р)бѣ и горе(ст) тѣю слѣшати (1598 *Виш.Кн.* 285); Скѣм-

помъ, а́бо лво́мъ: кгда недостанетъ покаръмѣ з лѡвѣ ихъ, тогда ѡны въ горести ср(д)ца своѣго рычать (Почаїв, 1618 *Зерц.* 38); Мѣрра: Прикраа, а(б) горе(ст) (1627 *ЛБ* 222); грѣшницы въ мѣкахъ яко лѣвы възревѣтъ, и начнѣтъ въ горести дѣшѣ свои з глѣдѣ терзати тѣла свои (Чернігів, 1646 *Перло* 157).

ГОРЕТИ див. **ГОРЬТИ**.

ГОРИ див. **ГОРЬ**.

ГОРИЗОНТЪ, ХОРИЗОНТЪ ч. (*сmn. horizon, свн. Horizont, лат. horizon, -ontis, гр. ὀρίζων, -οντος*)

1. Горизонт, обрій, небокрай: Горизонтъ: поль нѣа намъ видѣмого (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв. нenum.).

2. *Перен.* Коло, сфера діи: Фѣбе давцо свѣтлости, всего свѣта ѡко,... Спѣсти на нашъ Хоризонтъскѣтокъ твоѣи мѡци (Київ, 1632 *Євх.* 303).

ГОРИЛКА див. **ГОРЬЛКА**.

ГОРИЛЧАНЫЙ див. **ГОРЬЛЧАНЫЙ**.

ГОРИСТЫЙ, ГОРИСТИЙ прикм. (*покритий горами*) гористый: Аарѡнъ: Горѣ [крѣпкаа], а(л)бо горѣстый (1627 *ЛБ* 170); *montos(us)*, гори(с)ти(й) (1642 *ЛС* 272); Гористый. *Montos(us)* (1650 *ЛК* 440).

ГОРИЙ див. **ГОРЬИ**.

ГОРКА, ГУРКА ж. 1. (*незначне підвищення, невелика гора*) гірка: вели насъ панове Бокеи... // до роли... ѡказючи намъ го(р)кѣ на то(и) роли (1546 *ОГ* 60-60 зв.); а зъ болотца долиною, а зъ долины на гурку, межою (Невмиричі, 1552 *АрхЮЗР* 4/1, 59); *mons, monticul(us)*, гора, горка (1642 *ЛС* 272).

2. Поверх, верхня частина чоґось: в школѣ такъ на го(р)цѣ такъ на долѣ що лавы пороблено г(рш) ВІ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 5); блонѣро(м) ѡ(д) роботы тро(х) ѡболо(н) и дрѣги(х) тро(х) на гѣ(р)кѣ фг. 11 и 10 (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 10).

3. Посуд для варіння горілки: Кгда протестансѣ котѣлов два пивныхъ, купленые за золотыхъ осмьдесятъ, а горокъ горелчаныхъ, купленые по золотыхъ трыдцати, каждый зособный с трубами, притрубками (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3//IV, 406).

ГОРКАВЫЙ, ГОРЬКАВЫЙ прикм. у знач. ім. Гаркавий. Вл. н.: Адамъ Горькавый (1649 *РЗВ* 49); Тимошъ Го(р)кавы(й) (Там же, 383 зв.); Євѣтѣхъ го(р)кавый (Там же, 439).

ГОРКИ мн. Гірки. Вл. н.: тежъ на имену Горкахъ... доживотѣ и сумы десетъ тисечей золотыхъ

личбы полской... мне записалъ... князь Александръ Черторискій (Сільце, 1531 *АрхЮЗР* 7/1, 29); я его милости князю Александру, брату своему, пустилъ замокъ и... имень Шпрахи а Горки... зъ платы грошовыми (Чорторийськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/1, 21).

ГОРКИЙ, ГОРКІЙ, ГОРКЫЙ, ГОРЬКИЙ, ГОРЬКИЙ, ГОРЕКЪ, ГОРОКЪ, ГРЬКИЙ, ГРЬКИЙ, ГУРКИЙ *прим.* 1. (який має своєрідний їдкий, різкий смак) гіркий: Томъ неборакови в' м(с)ць ра(з) трафи(т)са напитиса и то бе(з) бракъ, што знайде(т), горькое ли, йли ква(с)ное пиво альбо ме(д) (п. 1596 *Виш.Кн.* 255); Кѡли оцѣве зыли ягодѡ гръкоюу, тог(д)ы и оу дѣтѣи бѣвали оскѡмины на зѡубе(х) (к. XVI ст. *УС* №77, 58); оуважаю оною палицу подльговѡтоую завѣсѣвши на поуци оужа мѣданого, дерево ты(ж) прѣкрѣе и грѣкѣе воды ѡсоложающее (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); бгѣ зѣмлю различными цвѣты, покривъ // наготову еа; и ѡбогати(в)... плоды многими сла(д)кими и гѡркими (Почаїв, 1618 *Зери.* 14-14 зв.); Гѡрекъ: Гѡркѣи (1627 *ЛБ* 27); Оцтом' з' гѡркою жѣлчу Пана напавѣшь (Львѣв, 1631 *Волк.* 17); Частѡкрѡтъ и медъ нѣкоторым' гѡрокъ бѣти здѡл'са (Київ, 1637 *УС Кал.* 670); страшнаа прѡпастъ по(д)зѣмнаа, мѡре ѡгнѣнное, сѣрчанѣмъ ѡгнѣм' гѡрѡщее, и дѣимомъ смродливомъ и гѡркимъ покрѣто(е) (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 155 зв.); не могли пить воды з мѣрры, дла тогѡ, же бѣли гѡрки (серед. XVII ст. *Хрон.* 93); Горекъ. Атагус (1650 *ЛК* 440).

2. *Перен.* (який виражає горе, страждання; викликаний горем, прикрѣстю) гіркий: бы(л) есмѣ оу великой печали и в горки(х) слезахъ (1489 *Чет.* 49 зв.); [А] поты(м) прочоутивши са, рекла, изъ горькими с(л)езами говорила (XVI ст. *УС Трост.* 78); Петръ,... отщепенец былъ и з горкимъ плачемъ и с покаянѣем своим до апостольскаго лика принят ест (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 47); дѡбрѣи з' свѣта сѡхдит'... Зосталцемъ горкѣи смѡтокъ рѡдит' (Вѣльна, 1620 *Лям. К.* 9); Плакали... всѣ Єгиптѡне, Гѡркое выпѣщѡли з' внѣтра нарекан'е (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 6); ѡ(т) ихъ гѡркогѡ плачѡ, и крикѡ,... Нѡбо засмѣти(т)са, землѡ ѡубоит'са (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 155); ты знаѣшь оца твоегѡ... а гѡркогѡ ср(д)ца якѡ медвѣдицѡ котѡрой побрѡно дѣти (серед. XVII ст. *Хрон.* 268 зв.).

3. *Перен.* (зумовлений тяжкими умовами) гіркий: А еслиже тые дла найму горкого дочасного..., паномъ своимъ не прыплатили, такъ пилное старане о овцах нѣмыхъ... мѣвають (Вѣльна, 1595 *Ун.гр.* 113); цѡрѣ... вѣшоль неѡ(т)мѣнны(м) ср(д)цемъ и зѣнѣцею ѡка, хотачѣи вѣконати на(д) нѣми гѡркѡю и страшнѡю смѣртъ (Острог, 1598 *Отп.КО* 10); ци рѡвное жѣ то противъ безконѣчнымъ вѣкомъ и моукамъ гѡр'кимъ и срѡкгимъ ѡнымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 38); Еслибы тобѣ была гѡркою хѡрѡба,... ба мѣлоуи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); розмышлѡти мѣемо, абѣсмо того свѣтного животѡ котѡрый ест гѡркѣи и нѣндзный не жаловали (Київ, 1625 *Кон.Ом.* 161); вызволает' з' темности єгиптѡ тажкого ярма, и горкой неволи (Вѣльна, 1627 *Дух.б.* 94); вдѡчность вызволен'а з' гѡркои неволѣ показовали (Київ, 1632 *МКСВ* 276); конец' егѡ гѡрокъ бѡрзо в' мѡдка' геєнскихъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 5); **горкую чашу пити** — страждати, зазнавати багато горя, пити гѣрку чашу: Кѡждый юи [смерти] шѣю свою наставити моуситъ. Кѡждый з' насъ повѣненъ то бѡудетъ оучинѣти, Же моуситъ гѡркѡю чѡшѡ тоую пѣти (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 3); **сѣ горкой чаши напитиса** — зазнати багато горя, стражданъ: И цный Желиборскѣи прѣ(д) тѣмъ напѣемъ сѡхѣдѣлъ... Абѣса былъ с' тои гѡркои чѡши напѣлъ (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 3 зв.).

4. (значний за ступенем) тяжкий: овунъ мѡвивѣ и вадивѣ гуркѣи грѣхы на него (XVI ст. *Нѣ* 67);

5. (який приносить горе, нещастя, прикрѣщѣи) гіркий: оубоимѡса горкого того часа, коли стрѣтѡтъ на(с) ѡны оканныи дѣяволи (1489 *Чет.* 278); уды, которые // первей промежку себе горкую и страшливую войну и неприязнь мѣли... тые ото засъ знову поедналисе и до згоды... пришли (Рѡжанка, 1598 *Л.Пот.* 991-993); *Образно:* иди во(з)ми книги... и буду(т) го(р)ки жолу(д)кови твоему (XVI ст. *КАЗ* 623); Гѡркѣи то... ѡвоцъ вѣ костелѣ Рымскомъ нынѣшнемъ урѡстили (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 689); И щѡ мнѣ бѣсѡве згѡтовѡли чѡшѡ гѡркогѡ ѡгнѡ сѣрчаного пѣти (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 8);

у знач. ім. с. р. **горкое** — (те, що неприємне, прикрѣ) гѣрке: тѡа мл(с)тъ з гѡркогѡ соло(д)коє чини(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); Любѣте глѡу-

щим' сла́дкое горко, а го́ркое сла́дко, и полагаю-
щи(м) свѣтъ во тмѣ, и тмѣ во свѣтъ (Київ, 1621 *Коп.*
Пал. (Лв.) 29); дѣмѡни оуказѣють нево́лникѡви
своѣмѣ го́ркое за сла(д)кое, тмѣ за свѣтъ (Чернігів,
1646 *Перло* 124).

6. (який викликає співчуття, бідний, нещасний)
гіркий: Штожъ было иншого намъ, бѣднимъ и гор-
кимъ подпасычомъ, чинити?! (Вільна, 1595 *Ун.гр.*
114); Ѡ го́ркое твоє па(н)ство (п. 1596 *Виш.Кн.* 257);
кг(д)ы по велики(х) пра́ца(х) оныхъ в го(р)комъ
свое(м) животѣ задрѣмлю(т), и присни(т)са имъ во
снѣ же в рѡскоши... соу(т), вѣстáвши жа(д)ное с того
сноу потѣхи нѣ ма́ють (Острог, 1607 *Лѣк.* 37).

7. (який дошкулює, вражає) гіркий: Звѣро(в)
бе(з)словѣсныхъ натѣра естѣ оува́зана я́ко натѣра
оужá горкá и ядовита, и вси оужі такіми (Вільна,
1627 *Дух.б.* 142); Прыяте(л)ская оутѣхо горкая пры
бесѣде (1636 *Лям. о пр.* 3).

8. У знач. ім. Гіркий. Вл. н.: Игна(т) Го(р)ки(и)
(1649 *РЗВ* 177); Жданъ го(р)кый (Там же, 323).

ГОРКО, ГОРЬКО, ГРЬКО, ГУРЬКО, ГУРЬКО
присл. 1. (з відчуттям гірко́го смаку) гірко: amarus
го(р)ко (I пол. XVII ст. *Сем.* 20); Горко amare (*Уж.*
1643, 50 зв.); Го́рко. Amare (1650 *ЛК* 440).

2. (багато, сильно) гірко: молодець... задры-
жа(л) заплакаль горько (1489 *Чет.* 45); вѣспоматаль
петръ ѡное то слово которое емоу былъ іс пови-
дѣ(л)... и почаль плакаты грько (1556-1561 *ПЕ* 191);
пойди до грѡбѣ и ѡбáчь... и застогни го́рко (Острог,
1607 *Лѣк.* 37); го́рко пла́каль Езе́кій(л)..., гды Фал-
тіа Ванѣѡв' вмерль (Київ, 1625 *Коп.Каз.* 17); Плач-
тежь горливе: слѣзы, го́рко выпѣска́йте (Луцьк, 1628
Андр.Лям. 8); Рыда́й го́рко, ламентѡй, выпѣщай
сле(з) то́ки (Львів, 1631 *Волк.* 6); ѡ(т) мѡлодсти, аж'
до дна ѡстáтнего того го́рко выбра́довати бѣдѣт'
(Львів, 1642 *Час.Слово* 267 зв.); таковыи неха́й го́р-
ко здыха́еть в' слеза(х) (Устрики, I пол. XVII ст.
УС №29515, 297); тыи начнѣтъ го́рко рыда́ти (1646
Перло 150).

3. У знач. присудк. сл. (тяжко, прикро) гірко:
Али, члѡвѣче хрестянине, сесе ти май хосновато...
што бы не было сердцю твоему гурько (XVI ст. *НС*
93); гурько будетъ тымъ, котрыи не имають одежь
свадьбовои (Там же, 133); ннѣ имъ сла(д)ко, но вѣ

ѡнь вѣкъ боудеть яко полѣнь горко (к. XVI-поч.
XVII ст. *Кн. о лат.* 129 зв.).

ГОРКОБЫСТРИЙ *прикм.* Сповнений надмірно-
го болю: Ѡ дѡше моá дѡше, чемѣ не рыда́ешъ; Гор-
кобыстри(х) слез' з' очій чем' не выпѣщáешъ (Львів,
1631 *Волк.* 12).

ГОРКОДОРОГИЙ *прикм.* Гіркодорогий: того
за(с) не видиши, и(ж) за твои(м) черево(м)... шка-
тѣлы з' флашами, напо(л)не(н)ными вино(м), ма(л)-
мазы́єю з' горѣ(л)кою го(р)кодорогою волоча(т)
(1596 *Виш.Кн.* 256).

ГОРКОКРВАВЫЙ *прикм., перен.* Невтішний,
надмірний: Лѣчь южъ ѡ(т) грѡбѣ твоѣго не встанѣ,
Горкокрáвы(х) слѣз' точи(т) не престáнѣ (Львів,
1631 *Волк.* 21 зв.).

ГОРКОЛЮБЕЦЬ ч. Той, хто любить гірке:
еще еси пе(р)цолубецъ // ...к'минолюбѣць, цѣкро-
любѣць и дрѡги(х) брѣденъ гор'ко и сла(д)колю-
бець (п. 1596 *Виш.Кн.* 249-249 зв.).

ГОРКОПЕЛЫННЫЙ *прикм., перен.* (який ви-
ражає горе) невтїшний, гіркий: И вы(ж) Спѣдѣе з
Нїщихъ, к' Грѡбѣ пристѣпѣте Горкопелы́нныи л'зы,
з' очій выпѣстѣте (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 8).

ГОРКОСМУТНЕ *присл.* Дуже сумно: Мой то
грѣхї Дѡѡ обнажили, Сна твоѣго, в то(м) грѡбѣ
ложили. Мнѣ горкосмѣтне пристѡби(т) рыда́ти,
Тáжко вздыха́ти (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.).

ГОРКОСТЬ, ГОРКОСТЬ, ГРЬКОСТЬ, ГУРКОСТЬ
ж. 1. (неприємний смак, протилежний
солодкому) гіркість: к(ды) вода схо(ди)тъ з нѡа ви-
(ди)мо є(д)но во є(ди)но́сті еи, и(ж) є(ст) вѣда але
ро(з)ли(ч)ныи рѣчи чина(т) са в не(и) є(д)но чи-
ни(т) бѣло, дрѡгое чини(т) чрѣно... а ино(г)ды
бѣде(т) соло(д)кость и го(р)кость (к. XVI ст. *УС*
№31, 87 зв.); снѡве пр(о)рко(в)... не могли йсти ѡ(т)
горкости, але кды всѣпа(л) елисе(и) моуки, не бы-
ло большъ бынамнѣ(и) в го́ршкоу го(р)кости (поч.
XVII ст. *Проп.р.* 221 зв.); Горко(ст) (*Уж.* 1645, 41);
налии людемъ абы ѣлы, и не было бѡлшей жа́днои
го́ркости в' горниѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 323 зв.);
Образно: того по́кармъ, в'мѣсто грѡнъ Вїнны(х),
гѡрко́ст' бѣсо(в)скаа (Львів, 1642 *Час.Слово* 275 зв.).

2. *Перен.* Прикроші, горе; тягар: Што вла(с)не
томѣ езерѣ прировнати може(м) то(т) ма́рны(и)

всѣ(х) грѣхости наплѣнены(и) свѣ(т) в котро(м) ро(з)майты(х) дѣвоу страхо(в)... ра(з)множилоса дѣсы(т) (Львѣв, 1585 УС №5, 264, на полях); ты(ж) есмо емоу приносити скроухѣ горѣкости и жалости въ ср(д)ца(х) наши(х)... вынѣны (Чалгани, 1603 УС №78, 51); за пле(т)ки то роздѣмѣти боудешъ, если соло(д)кость го(р)костю назовоу (Острог, 1607 Лѣк. 42); мѣсли выстѣпки твои в го(р)костии дѣши твоей (Киѣв, 1623 Мог.Кн. 56); На каркѣ му, о сыну, дужо наступаешъ; и горкостю ему ся въ горлѣ ставашъ (Львѣв, 1630 Траг.п. 164); грѣхъ соло(д)костию. въ ср(д)це члѣкоу входи(т) але из горѣкостию выходи(т) (Височани, 1635 УС №62, 40 зв.); кѣ горѣкости приводѣли живос(т) ихъ робѣтами тѣжкими..., и вшелакѣоу слѣдѣжоу (серед. XVII ст. Хрон. 78 зв.).

3. *Перен.* Відчуття неприхильності, злості, гніву: тотъ па(н) до котѣрого то чѣни(т) в горѣкости ср(д)ца по(д) чѣсть и шарлѣты... бываю(т) оу него як сметѣе (Острог, 1587 См.Кл. 15 зв.); го(р)ло ихъ е(ст) грѣбо(м) ѡтворѣны(м)... котѣры(х) ѡста проклѣна(н)ѣ и го(р)ко(с)ти по(л)ны су(т) (II пол. XVI ст. КА 247); Горѣсть: Горѣкость, нахилѣніе кѣ гнѣвѣ (1627 ЛБ 27); **БЫТИ В ГОРКОСТИ ЖОЛЧИ** — перебувати у великому гнѣві, злобі: пока(и)са... а проси бѣга а чѣ(и) тобѣ буде(т) ѡ(т)пущена мы(с)ль ср(д)ца твоего, бо та вижу бы(т) в го(р)ко(с)ти жо(л)чи и въ зва(з)ку зло(с)ти (II пол. XVI ст. КА 41).

ГОРКОТИРАНСКІЙ *прикм.* Дуже жорстокий: Горкотиранскій южъ намѣ не пандѣтъ Дѣкретъ, гды вѣ стѣй Софій Про(д)кдѣтъ,... Пѣстырѣ побѣжнѣый (Киѣв, 1633 Евфон. 308).

ГОРКОТОЧНЫЙ *прикм.* (викликаний сильним горем) рясний: Велице са тѣшитъ и вдовѣ позостѣла; Слѣзы горкѣточнѣе прѣдко оусѣшдѣтъ (Львѣв, 1642 Бут. 5 зв.).

ГОРКУША *див.* ГАРЪКУША.

ГОРЛАЧЪ, ГОРЪЛАЧЪ *ч.* Горлань, горлач. Вл. н.: Процы(к) Горлачъ (1649 РЗВ 133); гри(ц)ко горълачъ (Там же, 187); Кѣзма го(р)лачъ (Там же, 193).

ГОРЛИВЕ *присл.* (стп. gorliwie) ревно, пыльно, щиро: Плѣчѣтежъ горлѣве: слѣзы горѣко выпѣскайтѣ, ѡчѣ, ѡчѣ нашѣ, гдѣсь естъ (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 8); Ѡ милѣсти Бѣѣа, тожъ са розшираешъ,

Тѣжъ кѣ на(м) беззакѣнны(м) горлѣве палаешъ (Львѣв, 1631 Волк. 4 зв.); Новинѣ оутѣшнѣю, зъ вѣкѣ(в) жадѣнѣю, Ѡ(т) Бѣа Тѣвѣрца з давны(х) лѣтъ обѣцѣнѣю. Кѣтѣрой всѣ Пр(о)рци горлѣве жадѣли (Там же, 24).

ГОРЛИВОСТЬ, ГОРЛИВОСТЬ, ГОРЛИВОСТЬ *ж.* (стп. gorliwość) ревнисть, пылнисть, стараннисть: кто, абы то смѣле оучинили, лѣтра, калѣвна и котѣрые... ихъ наслѣдѣють,... наоучиль... людѣй ѡсоблѣивоѣ натоуры,... горѣчѣе горливѣости... кдѣ твой нѣвыѣ вымыслѣ псовати потоужне оусилоують (Дермань, 1605 Мел.Л. 31); абѣвѣмъ котѣрыѣ до злѣго показѣли великоую горлѣвость. и до добрѣго тоуюжъ покажоутъ (Острог, 1607 Лѣк. 74); Аще аглѣ в нѣвѣ в земли... блѣженнѣй ѡкѣитнѣ чѣна(т) любѣви и горлѣвости ѡвоцы, ещѣ то невѣлѣкий дѣвѣ (поч. XVII ст. Проп.р. 248 зв.); санъ ихъ [подвиги] полнилъ зъ великоую горливѣостью завжды (Вѣльна, 1627 Дух.б. 14); Ревноѣбразѣе: Зѣвѣсть, горлѣваа милѣсть, албо горлѣво(ст) в милѣсти (1627 ЛБ 108); Црѣковъ засъ наѣша Правѣславнаа, горливѣостью дознѣнною Вѣм(с)... на многѣихъ мѣсцахъ... велице контѣнтѣетъса (Киѣв, 1637 УС Кал. 7); Иакѣ то естъ горлѣвость, невѣрства, и вѣры (Львѣв, 1642 Бут. 4).

ГОРЛИВЫЙ, ГОРЪЛИВЫЙ *прикм.* (стп. gorliwy) ревний, пыльный; старанный; уважний: церковъ Вѣсточная... тепѣрь вѣже, за милѣосердѣемъ Божимъ и съ узнанѣемъ... многѣихъ отѣць, верѣ свѣтое горъливыхъ, зъ оноу всѣленѣскоу церковѣю приведѣна естъ до единѣсти, давѣно пожеданѣе (Вѣльна, 1599 Ант. 961); Ты якъ вѣлѣце потѣнжнѣый вѣ оучѣнкѣ горлѣво(м), Вѣде(ш) якѣ мѣва(т), рѣй вѣ дѣлѣ свѣтоблѣиво(м) (Киѣв, 1618 Вѣзер. 15); Ревнитѣль: ...милѣстни(к) горлѣвивѣый, наслѣдѣвца (1627 ЛБ 108); Ѡ дѣшахъ Повѣрѣбныхъ, горлѣвоѣ дѣбанѣе, Вѣамъ Сынѣмъ своѣмъ, слѣдѣиль (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 15); Радовалѣмся... якѣ пѣстырѣ, часто погледаючи и пылно во умѣ размышляючи... великую вашѣихъ милѣстей ку Церкѣви Божѣй горливѣую милѣсть (Киѣв, 1644 КМПП II, 288);

сильный, дошкульнѣый: Вѣси(т) Іс на дрѣвѣ срѣдѣе пригвожденнѣый... Вѣси(т), а горлѣвоѣе прагнѣнѣе зснѣдѣетъ Егѣ внѣтрности, як(к) мѣчъ ѡстрѣй прободаѣ(т) (Львѣв, 1631 Волк. 16 зв.).

ГОРЛИНКА ж. Те саме, що **горличка**. У порівн.: красны соуть ягодки лица твоего, яко горьлинка, шіа твоя яко златое монисто (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50).

ГОРЛИЦА¹, ГОРЛИЦЯ ж. (лісовий птах, менший від голуба; дикий голуб) горлиця: гóрлиця, гóрлицѣ (Львів, 1591 *Адел.* 20); Аасѳіръ: Бѣгѣнъ, ...гонѣцъ, подвѣдникъ, або квапливостъ гóрлицѣ (1627 *ЛБ* 170); *Horlica: sinogarlica* (Жовква, 1641 *Dict.* 57); йныи яко дроуголюбивыи горлицѣ ѿ зѣмлю са ро(з)бива́ли (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 414 зв.); *turtur, ris*, го(р)лица (1642 *ЛС* 405).

ГОРЛИЦА² ж. Назва риби: *trygon*, па(с)те(р)-накъ или го(р)лица риба (1642 *ЛС* 404).

ГОРЛИЧИНЬ прикм. (належний горлиці) горличин: голось горьличинъ слышанъ естъ въ земли нашей (поч. XVI ст. *Песн.п.* 51).

ГОРЛИЧКА ж. Горличка: в'сакий младенець моужескаго полоу ѿтворяючи ложе сна сто гви наречеться абы даль жрѣтвоу за него ѿбѣтницоу ...двоое (!) гор'личокъ ал'бо двоє // голоубать (1556-1561 *ПЄ* 214-214 зв.); да(л) жрѣтвоу за него, я(к)жъ е(ст) речено въ закѣни гни, двоє горличо(к) (XVI ст. УЄ *Літк.* 1).

Див. ще **ГОРЛИНКА**.

ГОРЛИЦКИЙ прикм. ◊ поставъ горлицкий див. **ПОСТАВЪ**.

ГОРЛИВОСТЬ див. **ГОРЛИВОСТЬ**.

ГОРЛО, ГОРЪЛО, ГРЪЛО с. 1. (передня частина ший) горло: она [малжонка]... мужа своего... ножем в горло сколола (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 409); а видечи знаки, так на голове раны, яко и на горле або на ший сине, яко бы винцем шию обложил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 494); А та(к) во(з)ны(и)... ѿ(г)леда(л)... по(д) го(р)ломъ рану кривавую (Житомир, 1650 *ДМВН* 202).

2. (початок стравоходу і дихальних шляхів) горло, гортань: Сѣдела есми, а оwoщіе его сладко горлу моему (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); видилъ есми у него рану... синюю, снат ся кост спадала, которая горло окрывает (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 386); Гортань, го(р)ло (1596 *ЛЗ* 40); Та(к)же тоє зеліе бы его кто пи(л) а(л)бо оуживати коли... го(р)ло боли(т) или глава, оувари оу вѣцѣ (XVI ст. УТ фотокоп. 11 зв.);

guttur горло (I пол. XVII ст. *Сем.* 89); Хлохотаніе: клокота(н)є в' го(р)лѣ, в' котлѣ (1627 *ЛБ* 144); Аггль: что(ж) за сила твоя бѣде(т), ѿбогій члѣвѣче, ижъ дрижаніе се(р)дца настѣпѣ(т)... языкъ ѿмо(лѣ)-кне(т), го(р)ло ѿхрапѣтъ (Чорна, 1629 *Диал. о. см.* 267); ѿбжиралъся еси, ажъ и го(р)ло з'де(р)жати не могло (Там же, 271); *Образно*: Вѣмъ яко вы(ш)шіе есте, и а ва(м) признати мѣшѣ, але чрево(м) ро(с)-кошнѣ(й)ши(м) и го(р)ло(м) сла(с)толюбнѣйши(м) (1598 *Виш.Кн.* 290 зв.); Го(р)ло и(х) е(ст) гробо(м) ѿвороны(м) (II пол. XVI ст. *КА* 247); У порівн.: Хлохошѣ: клокошѣ: Клекочѣ, якъ в' горлѣ, в' горшкѣ в' котлѣ (1627 *ЛБ* 144).

3. *Перен.* Життя: Ино мы, ... видячи его, ижъ онъ мѣшкаеть на шляху Татарскомъ и завжды горла своего на службѣ нашей не лютуеть, ... тыи селища... ему есмо дали (Люблін, 1506 *АЗР* I, 368); Я... выслугу мою... выслужилъ на... великомъ короли Жикгмонте, на кони моемъ // седечи а горла моего не жалуючи на господарьской службе (Київ, 1510 *АрхЮЗР* I/VI, 14-15); я не та(к) тоє име(н)є тра(чу) але и го(р)ло и че(ст) свою (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 5 зв.); не естъ имъ прав, еслиже маот якѣю ѿсторожност ѿколо себе, не чинат вины ено абы горла своего боронили, кгдыбы к чомѣ пришло (Белз, 1552 *АС* VI, 128); видечи, же замочокъ вколо людми... былъ оточень, ... зъ горломъ, съ пріятели своими, зъ замочку ледва уехали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* I/1, 11); А ве(д)же кому идеть ѿ го(р)ло або ѿ че(ст) в таково(и) речи ко(ж)ды(и) можеть себе прокѣратора... мети (1566 *ВЛС* 35 зв.); па(н) воевода ме(н)ски(и)... на го(р)ло мое мне ѿповеда(л) абы(х) са его стерегъ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 138); люди жо(р)нищские заледве з го(р)лы ѿ(т) всеє маєтности повтекали (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); раднѣй призвѣлили бысмо тепѣрь зѣра(з) крѣвью и го(р)лы своїми приплатіти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 47 зв.); на сѣдахъ кримѣнальныхъ, где ѿ гóрло комѣ идеть, жебыс'мо не засѣдали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 89); **горла важити** — ризикувати життям: плѣвцы гóрла свой вѣжатъ, жеса́ на бндю ѿ(т)ногѣ пѣщаютъ (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440); **горла збавити (позбавити), позбавити горла** — позбавити життя: то в̄м не пристои(т) ѿбогого чоловѣка зва(л)чи(т)

го(р)ла збави(т) (Ковель, 1574 ЖКК II, 281); хочечи оного позбавити горла,... заседши..., подь вербами... пана моего пострелили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 145); Андрея... намовяла,... // жебы ее мужа а пана своего горла позбавил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497-498); **горло втратити (стратити)** — втратити (віддати) життя: Єго Милость... в такихых слѣдбах и гораа (!) своего втратити не лютовал (Вільна, 1522 *АС* III, 235); дѣхни(н) сы(н) проти(в) рѣси зра(д)ливѣ именѣ(м) кроле(в)ски(м) пишѣчи выда(л) за што го(р)ло свое страти(л) ѿ ви(л)ни (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); **горло дати (подати)** — віддати життя: Если он признает, же не по конѣ пана воеводы кievского, але от мене з зрадою ездиль, я готовъ горло мое дати (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); Невиннѣтокъ, котрыи бы мѣ задѣлали: За щобы слоушне горла свои подавали (Львів, 1616 *Бер.В.* 82); **горло класти** — віддавати життя: отъ поганъ Турковъ и Татаровъ на кождые часы барзо не мало здоровье и горла свои кладучи, народу хрестиянского высвобожаютъ (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 59); **горло наставовати** — ризикувати життям: крови своее проливать... не жаловали... противъ неприятелемъ горла свои наставовали (Варшава, 1590 *ЧИОНЛ* XIV-3, 98); **горло положить** — віддати життя: готови не только врядовъ позбывати, але и горло свое (для познаное правды) охотне положить! (Вільна, 1599 *Ант.* 957); **горло ставити** — віддавати життя: для покою лѣодьскаго и горло свое ставиль в рѣки тиранови идѣчи (XVI ст. *УЄ* №29519, 281 зв.); **горло тратити** — віддавати життя: хто горло и уцтивость свою за якій выступок тратит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); **горломъ даровати** — помилувати, дарувати життя: А такъ я, уходечи того срокгого караня а просечи... пана Каспора о змилованя, абы онъ яко хрестиянский человекъ, змиловавшись надо мною, горломъ даровалъ и вызволил (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334); **горломъ запечатати** — пожертвувати життям: Ты бо маешь... горлами своими тую статечност свою запечатати (Вільна, 1600 *Катех.* 76); **горломъ печатати** — жертвувати життям: для народѣ нашо-го гóрло(м) свои(м) печатати готѣвъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 48 зв.); **взяти горло** — забрати життя:

вóзме фарабнъ гóрло твое и завѣситъ тебе на дѣревѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 65 зв.); **выдавати горло** — посилати на втрату життя: Они выдаютъ(т) гóрла подданы(х) свои(х) на смѣртъ абы оборонили живо(т) сво(и) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 19 зв.); **на горло осадити (посадити)** — ув'язнити до кінця життя: будучи я посажонъ тутъ въ замку Луцкомъ за обжалованьемъ балвера Луцкого Каспора же былъ мене зъ жоною своею... тутъ... на чужолозстве учиненомъ засталъ... и... на горло былъ осадиль (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334); у Могилевѣ килка мѣщанъ за вѣру на горло посажонъ (Київ, п. 1621 *АСД* I, 266); **на горло стояти, стояти на горло** — важитися на життя: Дрѣгая [причина] кгды зна(ч)ную кри(в)дѣ чини(т) родичу або которы(м) колве обычаемъ на го(р)ло стои(т) (1566 *ВЛС* 77); Третья [причина] кгды сы(н) або де(в)ка... зѣ (з)лости або з ненави(с)ти стои(т) на го(р)ло родичѣ (Там же); **о горло стати** — позбавити життя: во их частые вести доходят, якобы имъ Ваша Милость ѿ горло стат мѣл (Белз, 1552 *АС* VI, 128).

4. *Перен.* Смерть: И на горло пред судомъ, дужо просили, На збавителя фалшь срокгій сшиваючи (Львів, 1630 *Траг.п.* 163); **горло заслужити** — заслужити смерть: А мы почуваемся, жесмо ничего такового не учинили, чим бысмо мѣли горло заслужити (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); **горломъ (на горле) карати, карати горломъ** — карати смертю: где са в то(м) ви(н)нымъ быти покажеть, ничимъ и(н)шимъ то(л)жо го(р)лом карати роскажемъ (1566 *ВЛС* 57 зв.); иныхъ гултяевъ, безъ службы будучихъ, яко лозныхъ,... [имали] и на горъле карали (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 131); оного, яко банита и правомъ приконаного, поймати и на горле карати маеть (Луцьк, 1609 *АрхЮЗР* 6/I, 367); А если бы судья по(д)судокъ и писарь самъ... заби(л) на суде тогды маеть быти каранъ горломъ (1566 *ВЛС* 51 зв.); мают... // ...подданныхъ судити, винных и непослушныхъ... без апеляцый до нас карати, бы теж и горлом, если бы который заслужил (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164-165); **горломъ скарати** — покарати смертю: слѣжебникъ... кнзя... просиль абы... за выстѣпокъ его [мѣжа] горломъ скарано выдати казалъ (1566 *ЖКК* I, 5); **данъе горла** —

смертна кара, страта: то самъ сознаваю, ижъ нешто инъшого за такой выступъ мой не заслужиломъ былъ, одно даньемъ горла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334); **на горло** — на смерть: ω похвальку за которою бы стала яка шкода и шповѣ(д) на го(р)ло (1566 *ВЛС* 90 зв.); **на горло всказати** (кого) — засудити на смерть: такъ есмо нашли и сказали, ижъ Желехъ во всемъ томъ... виннымъ zostалъ и мы... его... за тотъ его таковой ѳчинокъ на горло всказали (Вильна, 1566 *AS* VI, 285); **на горло всказывати** (кого) — засуджувати на смерть: мы... его... за тотъ его таковой ѳчинокъ на горло всказываемъ (Вильна, 1565 *AS* VI, 281); **на горло судити** (кого) — те саме, що **на горло всказывати**: ежели его будете на горло судити, теда васъ всихъ и ката постриляю позабиваю (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/I, 532); **о горло приправити, приправити о горло** — заподіяти смерть, убити: я ѳ мало(м) его ѳперездъ по(х)валяе(т)ся забити зрадою ω(т)рѣтою ω го(р)ло приправи(т)и (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 276); коли бы(х) не уехалъ, подобно бы мя ω го(р)ло приправили (Житомир, 1584 *АЖМУ* 104); ωде(н) другого приправи(л) ω го(р)ло (1566 *ВЛС* 90); **погрозити горломъ** (кому) — погрожувати смертю: погрозиль емѳ сѳда гѳрломъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 264 зв.); **подъ горломъ** — під загрозою (страхом) смерті: А то тебе, княже старосто, приказуемъ подъ утра-тою вряду твоего, а тебе, поборца, подъ горъломъ твоимъ (Вильна, 1563 *РИБ* XXX, 716); **сказовати на горло** (кого) — засуджувати на смерть: я, бачачи таковыя розныя интенцые и зданя ихъ, сказуючи ихъ всихъ яко злочинцовъ на горло (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 121).

5. Хутро тварини з передньої частини шиї: Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... шапочька оксамитная чо(р)ная малая... собольцемъ по(д)шитая... шапочька чо(р)ная... го(р)лами по(д)шитая (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26).

◊ **въ горлѣ ставатися** (кому) — ставати на перешкодї: На каркъ му, о сыну, дужо наступаешъ: И горкостю ему ся въ горлѣ ставаешъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 164); **за горла имати (поймати)** (кого) — насильно схопити: мы кажемъ... самых панов и их людей за горла мощно имати и к намъ их слати

(Краків, 1539 *AS* IV, 203); мы... с ка(н)цлерей нїое ли(с)ты роскаже(м) выдати... и за го(р)ло его по(и)ма(в)ши... карати роскажемъ (1566 *ВЛС* 57 зв.); **костю в горлѣ стати** — стати на перешкодї, стати кїсткою в горлі: якаса и(м) тїе пора(д)ки, мїмо бѣїе люб(д)скїе ѳставы заплаћили, а прѣве кѳстю в гѳрлѣ стаїли (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 218); **по горло** — дуже багато, по (саме) горло: А если бысь того хотель, стережи, абыхъ тебе ихъ сведецтвы по горъло не натъкаль, и явне тебе ими покональ (Володимир, 1598-1599 *Вїдн.ПО* 1073); **стати до горла** — стати до сутички: при них се стат до горла оферовали, о што ест противко них правне поступлено и през певных возных... тую белую челяд... арештовано (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495).

ГОРЛОВАТИ *дієсл. недок.* (важно, без відпочинку працювати) гарувати: але ω бѣда! не хѳчемъ дѣти: а дїаволь каже(т) тобѣ працювати, горловати, али(т) все зара(з) справоуешъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 184 зв.).

ГОРЛОВЫЙ *прикм. 1.* (шиийний, гортанный) горловий: перервавши мѣстце рѣны, да выточитъ кров(в) егѳ на край олтара, а пѣхирикъ го(р)ловый и пѣрье // покинетъ... гдѣ попе(л) высыпѣють (серед. XVII ст. *Хрон.* 114 зв.-115).

2. (*про вузький прохїд у чому-небудь*) горловий: але все вѣ свое чѣрево якъ вѣ прѣпастъ гѳрловымъ рынштѳкомъ ткаль и лалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 599).

3. (*кримїнальний, карний*) смертельний, горловий: за тотъ учинокъ презъ тебе пополненный, винъ горловыхъ и чти отсуженя позываетъ... на рокъ вышь написанный (Люблін, 1638 *АрхЮЗР* 3/I, 376); а тые зась, которые кровь невинную пролели и покой нарушили, горлового караня не уйдуть (Ямпіль, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 574).

ГОРЛАНЫЙ *прикм.* Горловий, гортанный: кими(н) же то(л)ченъ и смѣше(н) со ѳксѳсом и с водою, и прїато хриплєнїе горланое ѳмєса а то є(ст) асма (XVI ст. *Травн.* 138).

ГОРМАКЪ *див. ГЕРМАКЪ.*

ГОРНАШЪ *ч.* (*стп.* harnasz, *свн.* harnas) панцир: яко вежа Давидова шїа твоя, которая жъ то есть оудѣлана зъ дѣлы пушечными, а щитовъ висить изъ нее и всякіи горнашъ мощныхъ (поч. XVI ст. *Песн.п.* 52).

ГОРНЕ *присл.* Зверхньо, звисока, гордо: коли в' надбю тыхъ свойхъ хорѡши(х) початковъ горне мѣслити, а на(д) йншіе са выносити почалъ [костель римский], заты(м) же са вырокъ ап(с)л'скій на(д) нѣмъ выконалъ, зо всѣхъ мѣрѣ видимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 182); Ты вѣрюю стоишь, не мысль же горне, але бойса жебы бѣ такъ якъ жи-до(в) не выталъ (Там же).

ГОРНЕЕ *присл. в ст.* Више: Превышайшее: Горнее, на(и)вы(ш)шее (1627 *ЛБ* 92).

Пор. **ГОРНЕ.**

ГОРНЕЦЪ, ГАРНЕЦЪ, ГОРНЕЦЪ, ГОРЪ-НЕЦЪ *ч. 1.* (глиняний або мідний посуд, у якому варять їжу) горщик, горнецъ: Тако(ж) кого кила нападе(т) яецъ ѡзми ско(л)ко коурачи(х)... и вложи въ новыи го(р)нецъ и поста(в) на оугли на во(л)номъ ѡгни и вари та(к) до(л)го а(ж) з ни(х) выиде(т) вода че(р)вонаа (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5); в' старіи горнецъ не сыплю(т) гліны, землѣ, // и(ж) бы был мѡцнейшій (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 17); Сакраментъ... влѡженный в' кипачій горнецъ роспѣстїльса и в' небытіе пришо(л) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 248); Скѡдѣль: Глиняный збѡнъ, или горнецъ (1627 *ЛБ* 115); Горнецъ оіа (*Уж.* 1645, 40); Приставъ горнецъ великій а двари потравѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 323); Горнецъ. Оіа (1650 *ЛК* 440).

2. (*міра місткості*) горнецъ: дають со всѣго села того старосте на го(д)... два горнцы масла въ ѡбеюхъ горнцохъ рѣчка местская (1552 *Овол.З.* 195 зв.); От гарнѣца вина рынского пнѣзи чотыры (Вільна, 1563 *ТУ* 103); Отъ винъ всякихъ... отъ каждого гарнца пнз. 2 (Берестечко, 1566 *РИБ* XXX, 398); у Сенка Гайдука — масла горнецъ за золотыхъ полтора (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 405); 18 ге(н)ва(р) в второ(к) по по(с)вещеню ѡбѣдъ бра(т)ски(и) на вл(д)ку, че(р)н(ц)о(в)... з пиво(м), ме(д)о(м), вина 8 го(р)це(и) (!) (Львѣв, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а); Але мало не такий голодъ былъ, якъ въ Самаріи Хлѣбъ одинъ былъ по 6 золотыхъ,... а гарнецъ пива по 4 золотыхъ (1636-1650 *ХЛ* 80); *congius*, го(р)щокъ, мѣра, го(р)нецъ (1642 *ЛС* 135); мѡвить г(с)дѣ бгѣ Израїлевъ: горнецъ мѡки не ѡстане(т), ани жбѡнокъ мѡсла не ѡбде(т), ажъ до днѡ котѡрогѡ земли дасть г(с)дѣ дѡждъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 310).

ГОРНЕЧНЫЙ *прим.* Горшковий: Горнечный. Ollaris (1650 *ЛК* 440).

ГОРНИЙ, ГОРНІЙ, ГОРНЫЙ, ГУРНИЙ *прим. 1.* (який розташований, міститься зверху) верхній, горішній: И правдїве ест' члѣк нѡмомъ и землѣю, ѡ(т) пѡпа горнаа часть члѣка ест' нѡмомъ: дѡлнаа же землѣю, такъ и въ горнеи части, члѣка, въ главѣ в бѣло(м) и безкрѡвномъ мѡзкѣ, оумъ невидимый (Почаїв, 1618 *Зерц.* 2 зв.); за ѡковѣ до гѣ(р)него ѡ(к)на на fr. 3 и 17 (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1054, 10); *super(us)*, ве(р)хни(й), го(р)ни(й) (1642 *ЛС* 389); Горный. *Superus. Supernus. Montan(us)* (1650 *ЛК* 440).

2. (*розташований на високому місці або на горі*) горішній: Романъ Овсяный... столпъ поставивши на месте горнемъ Киевскомъ, около церкви Святое Софея, розказалъ зась намесникови своему... волность вшелякую обволавши, яко въ месте належитъ (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 7/1, 253); Вставши Мѡрїа, пошла на горныѣ [мѣста] спѣшнѡ до мѣста Іюди-на (Київ, 1637 *УС Кал.* 817).

3. (який видобувається з гірських надр) гірський: ха(н)ниба(л)... поки та(м) [в гишпаниї] панова(л) на ко(ж)ды(и) рокъ дванадцѡ(т) бочокъ золота чи(с)-того з доходу(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр.Стр.* 31 зв.).

4. *Перен.* (належний зверхнім силам) божественний, небесний, всевишній: Але тоє цр(с)тво направити, а привернути ѡбица(л)... ѡномоу горне(мѣ) цр(с)твѣ (Львѣв, 1585 *УС* № 5, 156 зв., на полях); пр(с)таа бѣа не зара(з) з сѣно(м) взышла на горный оутѣ(ш)ны(и) зѡмо(к) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 275 зв.); Бѡ и вперѣ(д) ѡ(т) него го(р)ніи Бо(з)скїи моцѡрства Серафїмѡве скѡтко(м) тѡ оуказали... Пр(о)ркѣ Исаїи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 291); По тѣхъ зѣмныхъ трѡдахъ и працахъ // Вѣтхни собѣ в' горныхъ палацахъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 41 зв.-42); Плѡчте, бо южъ дѡлей вѡмъ не бѡдѣтъ слѣджїти, Мѡситъ до Горныхъ Кгмѡховъ з' землї ѡстѣпїти (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7); Вѣше рѡзѡма и премоу(д)рости мои, якѡ в горне(м) мїрѣ страшнои и нестѣрпимо(и) слѡвы твоей (Чернігѣв, 1646 *Перло* 57 зв.); А слѣги црѡ сїрїиска(г) мѡвили емѣ: Бгѣ горній, бгѣ Израїлевъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 313 зв.); **горний Іерусалимъ** — (який знаходиться високо) горній (небесний)

Іерусалим: слѣда Х(с)ва ско(р)бнаго не топтали и пе(л)кгримаціи ко го(р)немѣ іер(с)лимѣ забавоу млтвы ѓмноє не творили (1598 *Виш.Кн.* 269); дай мѣ Ісе̄ Хе̄ за тыи матеріалныи црквы в̄ оной горнего Іер(с)ліма Црквы жити (Київ, 1624 *МКСВ* 101).

5. У знач. ім. Вл. н.: Матвѣй Горный (1649 *РЗВ* 55).

ГОРНИЦА, ГОРНИЦЯ, ГОРЬНИЦА, ГРЬНИЦА ж. (цсл. горьница) (*гарно прибрана кімната*) горниця: а онь вамь оукаже(т) гръницоу великоюу и оусланоую (1556-1561 *ПС* 318); вшо(л)ть ап(с)лы своими вь горницю и осади(л) сто(л) (XVI ст. *УС* №29519, 38); с комнатами в одной келиѣ двѣ, то есть горница и коморка в сени (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); А то на с(т) и свѣтлого сіонѣ горници напро(д) оумыль ноги Ап(с)ломъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 178); соепасulum, вєчє(р)ни(к), го(р)-ница (1642 *ЛС* 128);

(помешкання у верхній частині будинку) горниця: агрикъ... вземъ за роукоу сна̄ своего възведь е(г) на горницю свою (1489 *Чет.* 99); реклъ до неи Іліа дай мнѣ сна̄ твоего и взаль е(г) зъ̄ еи лона, и несль е(г) на горницѣ гдѣ самъ мешкаль, и положиль на ложѣ своемъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 310).

ГОРНІЙ див. **ГОРНИЙ**.

ГОРНОСТАЄВЫЙ, ГОРЬНОСТАЄВЫЙ, ГОРНОСТАЄВЪ прикм. 1. (зі шкіри горностая) горностаєвий: панъ... Вилгорский... голые кожушки куніе, горностаєвые, попеличие и лисіе... // ... вь коморе, зъ̄ слугами... замъкнувши запечатовали (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 361-362); Панъ Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... Кожѣхъ горностаєвы(и) крыты(и) сѣкномъ пу(л)кгранатовы(м) вышъ-невы(м) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26).

2. У знач. ім. Вл. н.: панъ ратомъски(й)... за по(д)води мещанъ ималь и везаль... пѣгами биль ажъ са̄ отъкъпили люди пна̄ го(р)ностаєвы на (и)ма селивонецъ и воблы (1552 *ОЖЗ* 122 зв.).

ГОРНОСТАЙ, ГОРЬНОСТАЙ, ГРОНОСТАЙ ч. 1. (цінний хутровий звір родини куницевиx) горностай: лєвко Бендетовичъ... мель... тимцо(в) с̄... Го(р)ностає(в) сороко(в) з̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 1 зв.); Павель григо(р)євичъ... ме(л)... бобровъ кары(х) в̄ го(р)ностає(в) оде(н) сорокъ (Там же, 8 зв.); Панъ Юре(и) Макаровичъ заграбилъ го(р)-

ностає(в) соро(к) ка(ж)ды(и) го(р)носта(и) Кѣпованы(и) по по(л) золото(г) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.); Горностай. *Mustella alba* (1650 *ЛК* 441).

2. Вл. н.: мы устне подскарбему земскому пану Івану Горностаю розказали (Краків, *АрхЮЗР* 1532 8/V, 7); Я, Кри(ш)тоф Бору(ш)ко(в)ски(и)... видє(л) е(с)ми воло(к) о(с)мьдєся(т) на кгру(н)тє за(с)та(в)но(мъ) о(т)... пна̄ Самѣля Го(р)но(с)тая (Житомир, 1609 *ДМВН* 148).

ГОРНОСТАЙКА ж. Хутро з горностая: взяли... плащикъ китайки брунатное, горностаиками подшитый (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242); розказаль вмл(с) слугамъ... которые... пограбили по(л)чамарокъ го(р)носта(и)ками по(д)шиты(и) (Київ, 1617 *ЦДІАЛ* 181, 2, 125, 2, 1 зв.).

ГОРНОШОКЪ ч. Горшечок: а то зъ̄ тыхъ словъ пррощи(х), з нѣздрь е(г) вѣшо(л) ды(м) го(р)ношка запалєного (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.).

ГОРНУТИ дієсл. недок., перен. (на кого, к кому) (*тягнути, прихиляти, схиляти на свій бік*) горнути (до кого): Неслушне бискупъ Римскій на одного себе все горнеть и одного себе выставляеть (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 721).

ГОРНУТИСЯ, ГОРНУТИСА, ГОРЬНУТИСЯ дієсл. недок. (до кого, до чого) перен. (*прагнути до зближення*) горнутися: Не здалося намъ с̄ тыхъ, котѣрыє са̄ до насъ о(т)зывали и горноули никѣго спосрѣдкѣ себе выпихати (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 91); такій костєль за фалшійвий почитовати и о(т) нєго оутѣкати, а до йншого незвоеваного горноути-са потреба (Там же, 157); о владыче Львовъскомъ, же тежъ тамъ с̄ паны Рымляны списовалься вь некоторыхъ речахъ, даючи знати всимъ по себе, же ся самъ до тоє единости горънулъ (Вільна, 1599 *Ант.* 617); А наболшей гдѣ колвекъ едно есть што скубсти, тамъ ся горнуть (1603 *Пит.* 95).

ГОРНЧАРСКИЙ прикм. Гончарний: иди а возми флашкѣ горнчарскію глиняноу и нѣкоторыхъ зъ̄ старшы(х) людѣ и о(т) старшыхъ сѣенниковъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 353).

ГОРНЪ, ГОРНЬ, ГОРЬНЪ ч. Горно, горнило: Ку(х)ня в не(и) двери... коми(н) глиною облєплє(н) и го(р)нъ (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 5); Такъ же и злѣтникъ албо сребродѣлца, в пєвнѣю мѣрѣ горнь

розпалаетъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 232); а от гор на выпаленого начиня поголовья шестеро мают давати до монастыря подъ утраченъемъ горну (Луцьк, 1642 *КМІМ* II, 235).

ГОРНЫЙ див. ГОРНИЙ.

ГОРОВАТИ дієсл. недок. Гарувати: Spodobai mi sie żywot twoy — Lubosz tobie horowaty, Day precz z tobą (!) poiechaty (1625 *П. про Кул.* 23); On horuie, On szotuie (Там же, 25); Такъ же и мы бе(д)ная русь, Малѳ не в таковое неволи горуемъ, А стго преданія Православныя вѣры не ѳ(т)стугае(м) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53).

ГОРОДБА ж. Огорожа: жаловала на ва(с)... Марина васи(л)евна клюко(в)ского ѳ томъ што(ж) ... вра(д)никъ... проламавши и порѳбавши горо(д)-бу плоты и же(р)дье я(ч)меню на (д)вадца(т) ко(п) вытра(в)лено (Берестя, 1566 *ЛНБ* 103, 401/IIIс, 1572, 24).

ГОРОДЕЦЬ¹ ч. 1. (невелике укріплення) містечко: даровал есми сына моего... всим Степанем..., з мыты и корчмами и з городцем и со всею волостью Степанскою (Острог, 1522 *АС* III, 237); тая река привела на... плесо... А ѳ(т) городъца ли(ч)ково // плесо (1546 *ОГ* 27-27 зв.).

2. Вл. н.: привиля... наданые Косътюкови Федоровичови... на Городець, Тотовичи, Мохъче (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 236).

ГОРОДЕЦЬ² ч. (загороджене місце) городецъ: На дворе и во горо(д)цы дле(и)ни(ц) со пъчолами і на коре(н) вы(д)ра(ли) (1571 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1855, 2 зв.).

ГОРОДИСКИЙ прикм. (який належить до города, міста) городський: Къ тому вси месъчане ровеньские... уставичъне до гаевъ, запустовъ городиских кгвалтъовъне наездзаочы, дерева сосънового... // ... на чотырдесять тысячей... вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117-118); Богда(н) хме(л)ницки(и) ге(т)манъ з во(и)ско(м)... запоро(з)кимъ... ѳзна(и)муе(м) ты(м) писане(м) наши(м)... ме(ш)чаномъ максимовъски(м) городи(с)ки(м) абы(с)те во вьсе(м) по(с)лушъными были ѳ(т)цомъ... мана(с)тыра пу(с)ты(н)ско(г) (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 293, 1, 309).

ГОРОДИСКО с. 1. Те саме, що **городище** у 1 знач.: который кгрунтъ и урочисче належить до

маетности Берездовское... яко и на другую сторону ажъ до городиска, подле Корчика новоосаженого, лежить (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/І, 441); ѳдъ того ставъка,... речъкою внизъ идучи,... городиско старовечъное, тежъ Рубежъками назъванное, лежить (Київщина, 1638 *ККПС* 191).

2. У складі вл. н.: **Старое городиско**: ихъ милость,... хотечи пана протестуючого зъ кгрунтовъ... вытиснуть, а до места Коростешова... сель Нового и Старого городисковъ, привернуть, року теперешнего... зъ рознымъ оружьемъ на село пана протестуючого наехали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/І, 535).

ГОРОДИСЧЕ див. ГОРОДИЩЕ.

ГОРОДИТИ дієсл. недок. (ставити огорожу, тин, паркан) городити: ѳгороды ѳвощовые городать (1552 *ОЛЗ* 185); бела рыба вса томѳ хто городить є(з) (1552 *ООЗ*-1, 51); єсть меновите дво(р) бѳдовати и ѳколо городити ста(и)ни хлевы (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III-2, 57); ѳ(н) [марко] повине(н) часть плоту городи(ти) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ* 37, 1, 28); Тогды я та(м) сады садиль и плоты городиль (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 224); ѳ(т) плотѳ що городіли по(л) золотого (Львів, 1607-1645 *РДВ* 3 зв.).

ГОРОДИШЪЧЕ див. ГОРОДИЩЕ.

ГОРОДИЩАНЫ мн. (мешканці Городища) городищани: а секѳнъцы а гридъчаны а бояры городищаны (1546 *ОГ* 35 зв.).

ГОРОДИЩЕ, ГОРОДИСЧЕ, ГОРОДИШЧЕ, ГОРОДИШЪЧЕ, ХОРОДИЩЕ с. 1. (поселення, укріплене валами і ровами) городище: тая земля ѳ(т) киева за днепро(м)... слухала къ городищѳ к халеплю (Київ, 1508 *ПИ* №4); Городище жъ старода(в)ное широко з валы немалые (1552 *ОКан.* 3. 18 зв.); велели есмо емѳ... дерево на бѳдоване замкѳ тамошнего со пна рѳбаючи, готовати и на городище спѳскати (Вильна, 1561 *АС* VII, 67); Повыше(и) городища и ѳсады... всѳ кгрѳнты пана по(д)коморного... на себе забра(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); дале(м)... в рѳки по(з)во(в) зе(м)ски(х)... два пнѳ лѳкашѳ лиса(ц)ко(мѳ) в дворе его М(л)... в городищѳ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 32); приказдю абы вм(ст)... ѳ дороги перехре(ст)ное

которая иде(т)... до городи(с)ча гринова... самъ очевисто... сталь (Новий Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 102); ве(р) твоя... наслале(с)... слдгъ... на том городищи не мало остатков огорѣлых (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 133); на власнѣю мае(т)но(ст) ихъ дедичнѣю во(р)скло гли(н)щызнѣ на городище и(х)... бе(л)ско... наехавъшы салетрѣ з него робили (Київ, 1622 ЦНБ II 23265, 1); приточилас справа... ото, ижъ позванный... важиль се... // ...городисче Грайворонъ и слободы... кгвалтовне посегнути (Варшава, 1643 ЧИОНЛ XIV-3, 161-162);

(місце, де збереглися рештки укріпленого поселення) городище: Би(л) намъ чело(м) писа(р) на(ш)... И проси(л) насъ абыхмо емѣ позволили въ его имѣнны... замо(к) бѣдовати на старѣ(м) городищи (Межиріччя, 1503 Арх.Р. фотокоп. 50); А еще перекажаютъ ѣходомъ шнымъ таковымъ же обычаемъ копачи з драбовъ которые по городищамъ и селищамъ шнымъ ходачи могилы роскопываютъ (1552 ОКан. 3. 29); замо(к) ѡ(с)трѣски(и) за днепро(м)... на ре(ч)це о(с)трѣ ѣ ве(р)сте на старѣ(м) городищи, ѡколо це(р)кви старода(в)ноѣ мурованѣ ѡпѣстелѣе (Варшава, 1616 ООЗ-2, 1).

2. Вл. н.: а Городище ѡбадва заставили посполѣ ѣ девеностѣ копахъ грошей (Кременецъ, 1547 АS IV, 554); Писан ѣ Городищи (Городище, 1551 АS VI, 118); а такъ я и на тоѣ име(н)ѣ моѣ городишъче право моѣ... въливаю (Варковичі, 1572 ЛНБ 5, III 4071, 33 зв.); и також даем и потврѣждаем... пет фалчи виногради Хородище (1583 DBV I, 86); манифѣстацию заноси(л) ѡ починѣ(н)ѣ спра(в)... то є(ст) привилеѣе(в), дистозици(и) (!) на Прержовъ, Городисче (Житомир, 1650 ДМВН 196); У складі вл. н.: **городище Бельское:** не ведати, для якое причины [Корыбут — Вишневецкій] вышѣпоменены салетры... около городишча Белского... тримаеть (Варшава, 1622 ЧИОНЛ XIV-3, 139); **городище Земенское:** А позволили есмо князю Федору от городища Земенского до берегу землѣ церковное гребелку засыпати (Земно, 1516 АрхЮЗР 8/IV, 30); **городище Четвертенское:** з обѣ сторонъ кѣ правѣ были позвали са кгвалты, бои,... а ѡсобливе ѡ третью частъ городища Четвертенского (Дубно, 1559 АS VI, 42).

ГОРОДНИЧИЙ, ГОРОДНИЧІЙ, ГОРОДНИЧЫЙ, ГОРОДЪНИЧИЙ, ГОРОДНИЧИЙ ч.

(урядова особа, що має вищу владу у городському замку, комендант фортеці) городничий: я Петрѣшко Мѣшатичъ городничій лѣцкій съзнаваю сим моимъ листомъ каждомѣ добромѣ комѣ бѣдетъ потребѣ того вѣдати (Луцьк, 1506 АS I, 131); Велмо(ж)номѣ... до(б)родѣю... сопѣзе... горо(д)ничомѣ троцкомѣ (Острог, 1511 ЛОИИ 124, 1, 4, 1); И тыхъ листовъ пан... воевода... выслѣхавши, росказал з рѣки его комисарѣми тамъ выехати: сѣди и городничомѣ Каменецкомѣ (Краків, 1536 АS IV, 62); дають тогды городничемѣ ѡтѣ кажѣдѣе городни по в̄ гроши (1552 ОВол.З. 195); я алекса(н)дро жора(в)ницки(и) клю(ч)никъ и горо(д)нич(и) лу(ц)ки(и)... визнаваю си(м) мои(м) квитѣ(м) (Кременецъ, 1570 ЛНБ 103, 46/Id, 3752, 2); Передомною... подѣстаростимъ луцькимъ ѡ(т)... п̄на старѣстѣты ключника и городъничого луцького... возны(и)... григоре(и)... // созналъ тыми словы (Луцьк, 1577 ЖКК I, 79-80); А пры томъ были... па(н) во(з)ны(и) и горо(д)ничы(и) (Єсківці, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 100 зв.); Здало се ми до вм(с)тѣ(и) зосла(т) ѣрожного пана Ивана волынца Че(р)нчицкого горо(д)ничого лѣцкого и сна его Алекса(н)дра (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1); Я Станисла(в)...ключникъ и горо(д)ничы(и) Киевски(и) а я Полониа Черевчыевна малжонка его власнаа... есмо позывали по(з)вы земскими... пана ѣедора Ходикю... ѡ некоторыи кривды мои (Київ, 1621 ЦНБ II, 20756, 1); прѣте(с)товали прѣти(в)ко урожоному его м(л). пану Семенови Выкгуры, горо(д)ничѣ(му) кие(в)ско(му) (Житомир, 1650 ДМВН 204).

ГОРОДНЫЙ прикм. (який стосується горѣду) городній: черезъ того жѣ урядника своего боярѣ и подданыхъ плоты коло огородовъ подданымъ ихъ повырѣбали и городную ярину в нивеч обернули (Луцьк, 1641 АрхЮЗР I/VI, 765); castellaneus, горо(д)ны(и) (1642 ЛС 114).

ГОРОДНЯ, ГОРОДНА, ГОРОДЪНЯ ж.
1. Частина замкової стіни; прогін моста: казали есмо емѣ в тыхъ замкохъ нашихъ ѡсмотрѣти, яко: веж, городенъ старыхъ и новыхъ и всакого бѣдована замко-

вого и парканов мѣстьских (Краків, 1540 AS IV, 232); Люди зема(н)ские... // пови(н)ни в кажъды(и) год ѿ сватомъ юрѣи вешнемъ городъни свои целы оправены... особно ѿказати городъничемъ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.-196); три горо(д)ни... совитыми стенами рѣблены (1552 *ОКан.З.* 18 зв.); Горо(д)на не накрыта ни (в)сходѣ ани помостѣ нетъ (1552 *ОКр.З.* 146 зв.); Городе(н) кѣ бл(а)н)кованье на ныхъ с по(д)сябитьемъ две городни не накрыты а (в) некоторыхъ городняхъ и помостовъ немало повибирано (1552 *ОЧерк.З.* 4); а ѿ(т) тоеѣ коморы на обла(н)ки лизено по драбине а тыми обла(н)ками чере(з) три горо(д)ни идено а(ж) до тое вежи которая на(д) ворота (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); а вси(х) городе(н) стари(х), и нови(х) три(д)це(т) (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1).

2. Огорожа, стіна: А въ городе с тыми слѣгами церковъными... повинноватьство ихъ на варъте городень своихъ в замъкъ для ѿбороны колоды колье каменье на *горо(д)не(х)* мети и водѣ ставити (1552 *ОКЗ* 46).

ГОРОДНАНѢ *мн.* Мешканці Городна: горо(д)-нанѣ, и ви(л)невъцы, хожывали до Позънанья (Берестя, 1526 *ТУ* 52).

ГОРОДОВИЙ *див.* **ГОРОДОВЫЙ.**

ГОРОДОВЩИНА *ж.* Вид податку: вызволяемъ ихъ отъ всихъ служебъ... и тежъ отъ старостиныхъ платовъ: отъ капщизны и мыта, и городовщины, на пять годъ (Краків, 1527 *РЕА* I, 148); тежъ въ тую пять лѣтъ не мають они старостѣ... городовщины давать (Там же).

ГОРОДОВЫЙ, ГОРОДОВИЙ *прикм.* 1. (*який стосується города, належить або підлягає йому*) городський, городовий: што перед тымъ с того сѣла Птиче люди хожывали к городской роботѣ до Крѣманца, ино с того есмо ихъ вызволили (Львів, 1509 *AS* III, 70); даровал есми сына моего... всим Степанем... и сѣлы городовыми и боарскими (Острог, 1522 *AS* III, 237); ему досталася... млина городского... третаа часть (Краків, 1527 *ЛНМ* Рк 2743); Озера городовыѣ вступныи з днепра (1552 *ОЧерк.З.* 11); слѣги городовые ива(н) Тѣ(р)чинъ... За(н)ко либа (Там же); просили... наместника городского, о везене до далшого попартя (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 483).

2. (*який стосується міської судової інстанції*) міський: его мл(с)ть г(с)дрь на(ш) тыи вси врады городовыи... да(л) и(х) мѣщана(м) (Київ, 1518 *Арх.Р.* фотокоп. 29); выпи(с) с кни(г) городовы(х) креманецки(х) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1813, 9); жалова(л) в суду городского кремянецкого панъ Михайло Хре(н)нищки(й) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 83); *tabulari(us)*, городови(й) писа(р) (1642 *ЛС* 392).

3. *У знач. ім.* Городовий слуга: слѣждать зъ городовыми (1552 *ОКан.З.* 26).

ГОРОДОКЪ *ч. 1.* (*укріплена маленька фортеця*) містечко: Колодеза в замъкъ ни при горо(д)къ ани пота(и)ника к воде нетъ (1552 *ОЛЗ* 161); илка ѿсидити на томъ мѣсцѣ з горо(д)ка змыслъне слали по него (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 162); далисты его в дрѣго(м) месте всади(т) в горо(д)ку мо(р)дова(т) (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 16 зв.).

2. *Вл. н.:* а *my wam mestco ustawuiem*, на koto-roie maiete wsi z zemli wołynskoie iechati y polożyti meży Horodka y Dubrowicy (Краків, 1539 *ŽD* VI, 152); Привилей кнегини Семеновое Ревенъское... на имене Городокъ на Волини (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод. 10); И митрополи(т)... поставиль вл(д)ку пре-мыслского жонатого на че(р)не(ц)тво и на попы в мѣсте городку по(д) лвовомъ (1600 *ЦНБ* 176 П/1736, 46); въ которомъ селцу Городку подданныхъ дво-ришныхъ, щоденныхъ тринадцать (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 3 зв.).

Див. ще ГРОДОКЪ.

ГОРОДСКИЙ *прикм.* Те саме, що **городовый** у 1 знач.: и те(ж)... лю(ди)... дорогѣ заѿрали што иде(т) ѿ(т) пусты(н)ки на великую дорогѣ горо(д)-скую (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); Из дозволенемъ господара нашего... дал есми князю Андрѣю... мѣсца своего церковного городского ѣ подовъжь семи сажен (Володимир, 1513 *AS* III, 103); Въ томъ року..., гдысмося были зѣехали въ Городской маетности монастыра печерского зъ ними и я въ той же матеріи згоды Руси къ Русю трактуючи, усъмотрѣлисмо пыльную потребу собору (Дермань, 1628 *КМПМ* I, дод. 318).

ГОРОДЧАНИНЪ *ч. 1.* (*мешканець міста*) міщанин, городянин: на к(г)ва(л)тъ ту(т) са были

збигли люди тутошние горо(д)чане хотачи вра(д)-ника самого... позабива(ти) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 8).

2. Вл. н.: Богда(н)Горо(д)чанинъ (1649 РЗВ 388 зв.).

ГОРОДЫ¹ ч. 1. (укріплене місце з оборонними спорудами) гóрод, зáмок: у... Щуровы роты козакъ умеръ Митенко, а после того козака на мене, на городъ, пришли отумерлые речи (Вільна, 1503 АрхЮЗР 3/І, 1); вжо не мають тые люди... иных поплатков к городѣ давати (Львів, 1509 АС ІІІ, 70); Горо(д)ни радомъ яко и(х) хто роби(ть) дше(д)ши ъ горо(д) налево ѡтъ брони воротное (1552 ООвр.3. 96 зв); Свинюхи и корыгница и шесть приселокъ а городъ и местечко и торъгъ (1552 ОВол.3. 201); Такъ же мы... шлюбуе(м)... светски(х) городо(в) дворо(в)... заграни(ч)нико(м)... давати не маємъ (1566 ВЛС 3); Вы есте свѣт міроу бо ся не может город оукрытї который верхъ горы стоит (Володимир, 1571 УЄ Вол. 44); не одинъ тамъ городъ, место, поле кровию сплынуло (поч. XVII ст. КЛ 87); Тойже Ярославъ и городъ на горѣ при церкви святой Софіи збудоваль былъ, и валами великими обточиль его (Київ, 1621 Кон.Пал. 1009); Копия зъ универсалу его кр. милости и зъ листу,... отъ товариства нашего зъ городовъ дошла (Осм'яновка, 1629 КМПИ I, дод. 370); Городъ. Castrum (1650 ЛК 440).

2. (населений пункт) місто: а еще са кн(а)зю Андрѣю достало ѡпроче города Камана... дворъ Бужковичи (Кошир, 1502 АС 147); а кгда вдова съ статкомъ до и(н)шого города замѣжъ идетъ ѡтъ нее выход(д)ного в копѣ грш' (1552 ОБрац.3. 144); выданые с ка(н)целярии его кр мл(с)ти дни-ве(р)салы и опубликованые по города(х) и актахъ кгро(д)ски(х) на зеха(н)еса... на(м)... до Киева (Корець, 1629 ЛСБ 574); подъ ко(р)суно(м) городомъ попали ѡбадва в неволю (Черкаси, 1648 ВУР фотокоп. 12); тамъ ѡ(т)туль с пулшѣ пишѣтъ до на(с) просячи ѡ ми(р) и ѡ вгодѣ а ту(т) по бли(ж)-нихъ городо(х)... розмаитии мѣки задають (під Константиновом, 1648 ЦДАДА 124, 3, 31); **городъ волный** — місто з управою самоврядування: Богда(н) хме(л)ни(ц)ки(и) ге(т)ма(н) зо (в)си(м) во(и)-скомъ... запоро(з)ки(м) воеводѣ города во(л)ного

феодорѣ ю(р)євичу а(р)сеньєву... здравие (Чигирин, 1649 ЦДАДА 124, 3, 33, 1).

3. Місто з населенням города, укріплення: тьи млины на(м) его мл(с)ть да(л), абы годовлѣ была томѣ нашѣмѣ городѣ, сороцѣ сторожномѣ ѡ(т) поганства (Гирлов, 1512 Cost.DB 81).

4. Вл. н.: Ива(не)ць краве(ц) и(з) жоною своею тацею... продали... имѣна которое зове(т) горо(д) (Львів, 1584 Юр. 8).

ГОРОДЪ², **ГОРОДЪ** ч. Горбд: ѡгоро(д)никовъ пови(н)но(ст) в городе(х) копати... сееное дробленое спратати (Черногород, 1578 ПВКРДА ІІІ-2, 57); суму пнзе(и) поэычоную... за совитости зарѣки... з садомъ, из городомъ... песочинскому... поступую в моцъ (Кременець, 1583 ЛНБ 5, ІІ 4045, 31 зв.); купи(л)... фѣдько... городъ (Львів, 1584 Юр. 6 зв.); продали до(м) с плаце(м) з бѣдова(н)є(м) з нивами з городами (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 12); Лѣхъ: Мѣрава, плац' порбжні(и) травю ѡбрѣслы(и) четверогранны, якъ бывають горбды, грады (1627 ЛБ 60); Настя записує дрѣгомѣ зятови... дрѣгую половинѣ ролѣ и вши(т)кого та(к) в буди(н)ка(х) и в роля(х) и в города(х) и в сада(х) (Одрехова, 1648 ЦДІАЛ 37, 2, 54 зв.).

ГОРОЖА ж. Горожа, огорожа: я... продало(м) ...пляць... со вси(м)... будоване(м) которое на то(м) пляцѣ тепе(р) естъ з садо(м) и(з) горожою (Київ, 1597 ЦНБ ДА/П-216, 45); Плѣтъ, или граде(ж): Пло(т), горбжа (1627 ЛБ 83).

ГОРОКЪ див. **ГОРКИЙ**.

ГОРОЛЕТНЫЙ прикм. Який проходить верхом, який біжить, летить висотами: И оукрасивъ его видѣніе, различнымъ свѣтомъ: горолетнымъ, свѣтонѣсны(м) скороходнымъ слнцемъ (Почаїв, 1618 Зерц. 17).

ГОРОХОВЫЙ прикм. (який стосується гороху) гороховий: Але вижу, (же) твое гороховые кули зъ соломеныхъ делъ, яко отъ скалы недвижимое, отлетаютъ (Володимир, 1598-1599 Відп. ПО 1051); hilum, плѣска чо(р)ная бобовая или гороховая (1642 ЛС 218); всѣ деватеры Нѣба: и нашъ видимый сей мѣръ. такъ є(ст) великою рѣчѣ; в рѣцѣ той бытности бѡ(з)кои, якѡ в рѣцѣ твѣей, зѣрно гѣроховое (Чернігів, 1646 Перло 12).

ГОРОХЪ, ГОРОХЪ ч. (*бот. pisum sativum*)

1. (*рослина*) горох: а жита дей жатого шестдесят коп ѓзали, проса многие пожали, а иншие дей проса и горохи вытопътали (Луцьк, 1560 *АС III*, 60); пиза по латы(н)ски... а по роу(с)ски горохъ... // ...горохъ вверхъ не борзо росте(т) (XVI ст. *Травн.* 379-379 зв.); меновите взято... горохѣ сты(р)тъ две (Київ, 1635 *ЛНБ 5*, II 4060, 106 зв.); взяли... татарки... гороху стырту, в которой копиць было двесте (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 405); **волчий горохъ** — конюшина, люцерна: medica, а(е), во(л)чи(й) горох трава (1642 *ЛС* 265).

2. (*насіння цієї рослини*) горох: а на тѣю стравѣ дал тринадцат полтий маса... а по полкорца горохѣ (Володимир, 1545 *АС IV*, 421); дають со вьсего села... горохѣ мащѣ (1552 *ОВол.З.* 195 зв.); кнзь Воронецки(и)... взялъ... гороху ме(р) пя(т)на(д)ца(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ 76*); взято... // ...гречки бо(ч)ка... горохѣ бочка (Київ, 1590 *ЦДІАЛ 823*, 1, 133, 74-74 зв.); W toim kápustu tlustoiu W toim rozpustymo łoiu Do horochu ot tak znáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 17); горохѣ полумеро(к) по грошій к̄ и вши(ст)ко было тане (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

ГОРОЧО *присл.* Те саме, що **горяче** у 1 знач.: perferuidus ба(р)зо горочо (I пол. XVII ст. *Сем.* 134).

ГОРОЧОСТЬ *див. ГОРЯЧОСТЬ.*

ГОРОШНЬЙ *примк.* Те саме, що **горушний**: але правдѣ ва(м) мѡвлю. Если бы есте вѣрѣ мѡли, я(к) зе(р)но горо(ш)но и рѣкли бысте гѡрѣ той пре(и)ди ѡ(т)гола, и преїде(т) (XVI ст. *УЄ №29519*, 95 зв.).

ГОРОШОКЪ ч. 1. (*назва деяких трав'янистих рослин родини бобових*) горошок: коконидѡнъ по ла(т.) камелеа по гре(ч.)... а по рѣ(с) горошки обычныя (XVI ст. *Травн.* 144 зв.).

2. *лише у мн. горошки* — ліки у формі кульок, пілюлі: сѣмакъ по ла(т)... сѣма(к) рѣ(с)ски... то сѣма стѣдено е(ст)... в сѣмакъ толченомъ дѣлае(м) горошки (XVI ст. *Травн.* 434 зв.).

3. *лише у мн. горошки.* Вл. н.: другий позовъ... пану Миколаеви... в маєтности его ве вси Горошкахъ... в хате на столе положилъ (Житомир, 1643 *АрхЮЗР 1/VI*, 774).

ГОРСТЬ, ГОРЪСТЬ, ГРЪСТЬ ж. (*цсл. грѣсть*)

1. (*невелика кількість чого-небудь*) пригорща, жменя: Мѡбисій і аѡро(н) в'зали по го(р)сти попелѣ с коміна (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); х̄с... ѡ(т) поути оутроуждѣса гѡрсти воды зѡмною хѡчетъ, а и той не мѡже(т) оупросіти? (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185); dragma, горъсть (1642 *ЛС* 171); одїнь возметь гѡрсть пѡлнѡю мѡки бѣлой и оливы (серед. XVII ст. *Хрон.* 115);

жмут, пучок: рѣкоать: снѡпъ, гѡрсть котѡраа сѣрпомъ бывае(т) ѡжѡта. рѣкоесть, где рѣкѡю имѡємо и держимо (1627 *ЛБ* 110).

2. *Перен.* Влада, панування: а щѡ жъ ѡ всего свѣта крѡли (!), котѡрый де(р)житъ не часть якою землѣ, але оувесь ѡкрѡгъ свѣта, альбо рѡчей все тѡе ѡго(р)ноувъ го(р)стюю всѣхъ людѣй жменею (Острого, 1607 *Лѣк.* 50); Княжати темности, на каркъ наступуешъ: И вѣрныхъ своихъ, зъ горсти му одиймуешъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 165); **в грѣсти дрѣжати** (кого, що) — тримати в руках (кого, що), мати владу (над ким, над чим): не бойтѣса дла того лаха, але оубо(й)теса лахова творца, котѡрїй на лаховѣ и насъ всѣхъ дѣши в' свое(й) грѣсти дрѣжи(т) (1596 *Виш.Кн.* 259); **въ горсти мати** (що) — тримати в руках: Котрый Небо и землю въ горсти мае(т): Тотъ ся за насъ въ грѡбѣ маломъ погрѣбае(т) (Львів, 1630 *Траг.п.* 161).

ГОРТАННІКЪ ч. Той, хто має зѡб, воло: Гортанникъ. Gutt[ur]osus (1650 *ЛК* 440).

ГОРТАНОБЪСЕЦЪ ч. Ненажера, пажера, обжера: Ласкосрѣдый: Полизачъ мѡсо(к), талѣрѡвъ, гортанѡбѣсецъ, чревоѡбѣсецъ (1627 *ЛБ* 57).

ГОРТАНОБЪСІЄ с. Обжерливість, пажерливість: Ласкосрѣдство: Чревиѡлакомство, гортанѡбѣсіє (1627 *ЛБ* 57).

ГОРТАНЬ, ГОРТАНЬ, ГРѢТАНЬ, ГЫРТАНЬ ч. (*цсл. грѣтань*) 1. (*верхня частина дихального горла*) гортань: го(р)тань, го(р)ло (1596 *ЛЗ* 40); славы й бога(т)ства дѡтїснѣлиса есте... насыщае(т)е чрево... гла(с)кае(т)е го(р)тань смачнѣйши(ми) кѡсы (1598 *Виш.Кн.* 274); а кг(д)ы его левъ хѡтѣ(л) пожерети, ѡпха(л) емоу рѣкѣ в' гѡртань, и дрѣжа(л) за азы(к) так' до(л)го а(ж) лѡва оумориль (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 61); нѣчого еднѡкъ

знайти не могла чому бы могла го(р)та(н) або го(р)ло его ко(м)парова́ти (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235 зв.); Артїрій, Гръта́нь їмже вѣхбди(т) внѣтръ вода, и вѣ(з)дѣ(х) (1627 *ЛБ* 180); palatum, поднебене, го(р)та(н) (1642 *ЛС* 298).

2. Голос, який виходить з гортані: и ничтѣ же тако полѣзно естѣ яко же слѣшанїе слова бѣжїа. яко пр(о)ркѣ двѣдъ гле(т), ко́ль сладка гортанї моємѣ словеса твоа́ па́че ме́да оустамъ мои(м) (Заблудів, 1568 *УС* №552, 2); Грубъ одопертый ихъ гыртань, своими языки на лести живутъ (XVI ст. *НС* 124); ви(д) его яко ливанъ избѣранъ, и яко ке́дрове, гортань его сла́дость (поч. XVII ст. *Проп.р.* 135 зв.).

ГОРУШИЦА ж. (*цсл.* гороушица) насіння, зерно гірчиці: euzomos, горушица (1642 *ЛС* 85); Горушица. Sinapi (1650 *ЛК* 440); **горушица польная** — (*бот.* sinapis arvensis) гірчиця польова: egyptimon, горушица пол(ъ)ная (1642 *ЛС* 183).

Див. ще ГОРЧИЦА.

ГОРУШНИЙ *прикм.* Гірчичний: Правду мовлю вамъ: коли бы есте тулькую вѣру имали, якъ зерно горушное, и рекли бесте горѣ сїю: пуйди выдцѣ тамъ (XVI ст. *НС* 118); Горушний. Granum (1650 *ЛК* 440).

ГОРЦЕ, ГОРЦИ *присл., перен.* Багато, сильно, гірко: ѡ(т)тола во(з)расте зело смущате(л)ны(и) и противны(и) це(р)кве х(с)ве, ѡ которо(м) всу(м)неваюса и го(р)це сѣтѣю ѡ велико(и) нестате(ч)ности (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); Ты мрачное кнѣжа сатано лѣжавый,... Рыдаи го(р)ци съ ни(м) преиспо(д)ний Аде, разорити тебе дже г(с)дѣ граде (к. XVI-поч. XVII ст. *ЛДПИ* 182, 61).

ГОРЧАВѢТИ *дієсл. недок.* Гіркнути: ipatagesco, горчавѣю (1642 *ЛС* 229).

ГОРЧАНЕ *мн. (назва жителів с. Горки)* горчани: на то(и) стороне направе ратенъско поку(л) вешняя вода бывае(т) поту(л) го(р)чане гаты и езы свои маю(т) (1546 *ОГ* 32).

ГОРЧАРЧИКЪ ч. Учень гончаря: мне тут в тое коморе добывалъ панъ Михайло Тимошевичъ Пузовский, с подданымъ отца своего,... а с горчарчиком, который у гончара паней Уменское за товариша мешкаеть (Володимир, 1579 *АрхЮЗР* 1/VI, 65).

Пор. ГОНЧАРЬ.

ГОРЧИТИ *дієсл. недок. (набирати або надавати гіркуватого смаку)* гірчити: вода // з' нѣа схѣдачи,... На фігѣво(м) дѣревѣ ѡсоложае(т) а на полынѣ горчїтѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 261-262); Вода з' нѣа схѣдачи... розмаѣтыѣ скѣтки справдѣть,... солѣдитъ, и горчїтъ (Там же, 324); Горчю. Amarefico. Amatum basio (1650 *ЛК* 440).

ГОРЧИЦА, ГОРЧИЦЯ, ГОРЧЫЦА ж.

1. (*трав'яниста олійна рослина з родини хрестоцвітних*) гірчиця: трава горчицы... аще вари(м) тѣ травѣ... с капѣстою,... тогда она невредителна (XVI ст. *Травн.* 188 зв.); горчица бѣлаа... та трава двема обычаи росте(т) (Там же).

2. (*приправа до страви*) гірчиця: яне... принеси талѣрѣкѣ принеси мѣштардѣ горчицѣ (к. XVI ст. *Розм.* 12); А с(т) Григорїй... мѣви(т), южъ тѣразъ не баранка, не горчїцѣ, не опрѣсноко(в) поживаемо (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 272); Горѣшица: Горчїца (1627 *ЛБ* 27); Бгѣ... пре(з)... оуживанѣ прїкрыхъ з' желтанїцею и горчїцами змѣшаныхъ ѡпрѣсноковъ,... срѣго приказалъ (Київ, 1632 *МКСВ* 276).

3. ч. Вл. н.: штурмамы... быдла... беручи, до домовъ своихъ отправаживали... у Горчицы: коня, купленого за семь копѣ грошей (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 217).

Див. ще ГОРУШИЦА.

ГОРЧИЦОВАТЬ *прикм.* Те саме, що **горчичковать**: яно(к) иванови(ч) на не(м) зброя... ко(н) по(д) ни(м) го(р)чицова(т) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 88 зв.).

ГОРЧИЦЯ *див. ГОРЧИЦА.*

ГОРЧИЧКОВАТЬ *прикм.* (*про масть коня*) з гірчичним відтінком: Пахоло(к) ве(т)сла(в) ро(з)би(ц)ки(и)... по(д) ни(м) ко(н) бе(л) го(р)чи(ч)кова(т) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 88); Пахоло(к) стани(с)ла(в) ло(т)ро(в)ски(и)... ко(н) по(д) ни(м) си(в) го(р)чи(ч)кова(т) (Там же, 90).

Див. ще ГОРЧИЦОВАТЬ.

ГОРЧИЧНО *присл.* Гірчично: Горѣшно: Горчїчно (1627 *ЛБ* 27).

ГОРЧИЧНИЙ, ГОРЧІЧНИЙ, ГОРЬЧИЧНИЙ, ГРЪЧИЧНИЙ *прикм. (належний гірчиці)* гірчичний: хс оучить народы..., и подобенствы ѡ сѣмени выкладае(т) и прикладъ дае(т) ѡ коуколи и ѡ зерноу горчично(м) (1556-1561 *ПС* 60); Єв(г)лис-

та выписуесть... ω зерноу горьчично(м)ь (Там же, 139); зрно гръчи(ч)ное,... коли всѣяно бы-
вае(т) в' землю, менш е(ст) ω(т) всѣ(х) сѣмень
которые соу(т) на зем'ли (Там же, 141 зв.); тыж
оучтиві сворному прімовляет, тыж яко повѣдаєт
ω цртвіи бжїи, ку зерну горчичномуу (Володи-
мир, 1571 УЕ Вол. 78); са(м) избавите(л) мови(т)
пре(з) е(в)(г)листа стѡ(г) к(д)ы бысте мови(т)
вѣроу мали яко зе(р)но го(р)чи(ч)ное и казали
бысте горѣ которо(и)ко(л)ве(к) преити на и(н)шее
мѣсце теды бы прешла (к. XVI ст. УЕ №31, 105 зв.).

ГОРЧЫЦА див. ГОРЧИЦА.

ГОРШЕ, ГОРШЕЕ, ГОРШЕЙ, ГОРШЪ,
ГУРШЕ присл. в. ст. 1. Гірше: началъ агрикъ и
жена его горше того тоужити (1489 Чет. 96 зв.); она
ся горшъ ку мѣне оказовала (Гуляльники, 1573
АрхЮЗР 8/III, 281); И случи(т)са на(м) послѣд-
ная го(р)ше пе(р)вы(х) (Львів, 1590 ЛБН 4, 1136, 2,
30, 2 зв.); Ать уже здоровъ есь, уже дале не согрѣ-
шай, ать не буде ти гурше (XVI ст. НС 61); А тымъ,
що ся zostали, не было мякко, горше одъ татаръ
(1636-1650 ХЛ 81); Тмами тем християн в плѣн
запровожают, А що горш — тобою нам, пане, вка-
ряют (1648 Елег. 152); не доси(т) що по деревѣ хро-
ба(ц)тва были, але еще го(р)ше що посѣяно, то и тое
пойѣдаю(т) (!)... робаки (серед. XVII ст. ЛЛ 176).

2. Більше: попалїли вѣдми в миропблю для
перестѣта мѡрѣ. ано еще гѡрше мерло (1509-1633
Остр.л. 130 зв.); за велико пи(л)ными по(т)ребами
дѣховными и злою дорогою которая и(м) дале(и)
ты(м) горше(и) се псуе не могли(с)мо та(м) ѡ ва(с)
быти (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); абовѣмъ го(р)шее лю-
дїи ненавида(т) бѣсове нѣжли скотины (к. XVI ст.
УЕ №31, 218); Бо м(д)ры(м) ѡны(м) вѣратъ, и такъ
поспоу(л)ство гор(ш) ω(т) повѣтра злѡго псоую(т)
(поч. XVII ст. Проп.р. 211); Снатъ подобно горшей
якоесь злое покажется, коли 1660 и б будетъ ся
писати (Київ, 1621 Кон.Пал. 316).

Див. ще ГОРШО, ГОРЪЙ.

ГОРШІЙ, ГОРШІЙ, ГОРШЫЙ, ГОРЪШІЙ,
ГРЪШІЙ прикм. в. ст. 1. Гірший: рекль емоу
каждыи члѣк напередь доброе вино даєть и якъ ся
южь попьють тогды горшее даває(т) (1556-1561
ПС 347 зв.); ту(т) вла(с)не зглажонъ буде(т) и...

ми(с)то а(н)тихре(с)та теперешнего... настане(т)
иныйи(и) го(р)ши(и) (XVI ст. КАЗ 631, на полях);
Не почита(и)са лѣпши(м) на(д) йны(х) абы(с) не
бы(л) розвѣмны(м) го(р)ши(м) пре(д) бѡ(м) (Київ,
1623 Мог.Кн. 16); а за тымъ и гнѣву Божого трудно
бы се ухоронити,... а потомъ животь добрый на
горшій перемѣнити (Київ, 1644 КММ II, 288);

у знач. ім. с. р. **горшее** — гірше: еди(н) бгъ
вѣдаєть если што дѣлей горшее на(с) не поткаєть
(Острог, 1587 См.Кл. 13 зв.); Єгда ω(т)лучи(т)са
го(р)шее тог(д)а лу(ч)шему съвокупи(т)са нѡ
(Перемишль, 1592 ЛСБ 399); А што гѡршого, ижъ
Оцѣвская и Снѡвская не єдина єсть вѡла (Київ,
1619 Гр.Сл. 256); Злыи бо... люде и чарѡдѣе пре-
дспѣють на гѡршее пре(л)щѣеми и в' прѣлестъ
ввѡдѣчи (Київ, бл. 1619 Аз.В. 316); **што горшая** —
що гірше: А то — для окаянное мамоны, для суетно
славы людское,... а што горшая — для недбалости,
лѣнивства вѣдомости (1603 Пит. 97).

2. Більший: ничего ей не помог'ло але еще в'
гршее нездоровѣ приш'ла (1556-1561 ПС 144 зв.);
на не(м) не тѣлько ничѡго са дѡброго не справило,
але еще ты(м) гѡршаа ненависть оу хр(с)тїан'ствѣ
закѣрила (Острог, 1598 Ист.фл.син. 53 зв.); О, горе
вамъ, книжници, попове, якъ вы пустошите хыжѣ
удовичїи,... того дѣля горшее осужденіе прїймаєт
(XVI ст. НС 30); а прето ты(ж) е(ст) тепе(р) оу
го(р)ши(х) моука(х) и(ж) до сего ча(с)у (к. XVI ст.
УЕ №31, 66); они... сами особами своими далших
горших кривдъ и шкод нам чинит не могучи
(Житомир, 1618 ЧИОНЛ XV-3, 153); на тотъ часъ
при быгъности козацкое в Луцьку конъверсу-
чим, рады и помоцы на дезоляцію горшую косте-
лов... оферовалсе правѣне чынити (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 155).

ГОРШИТИ дієсл. недок. (стп. gorszyć) (кого)
Подавати поганий приклад, діал. згіршувати:
Прето(ж) радѡватисѣ в кара(н)ю достои(т) лѣпше,
ани(ж)ли го(р)шити (Острог, 1587 См.Кл. 12); вь
школахъ тамже будучихъ млодзъ розного стану
людий наукою блудною горшити и заражати...
допустилъ (Люблін, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 795);

(кого) викликати невдоволення (у кого):
напоминаєть оученикы абы были покор'ни а
ближнихъ не горшили (1556-1561 ПС 159);

деморалізувати: Если тогда правое око твое горши(т) тебе вырви его (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6).

ГОРШИТИСА, ГОРШИТЬСЯ *дієсл. недок.* (чим) (бути неприємно враженим) обурюватися, *діал.* згіршуватися: За чимъ ся межі людьми великий нерядъ въ... житю... дѣть, ... ижъ, ихъ прикладомъ, и иные добрые люде горшиться мусятъ (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/1, 118); а ижъ сѹтъ в ѣбѣжествѣ, и по(д) росказова(н)емъ пога(н)ски, тому са дивовати не маємо, ани са тымъ горшѣмо (Острого, 1587 *См.Кл.* 11 зв.); Спѣхомъ тѣжъ и фортѣною ѡныхъ не горшїса (Київ, бл. *Аз.В.* 316); если непослѣдшого, ... если ѡбмѡвцѣ оуслѣши(ш)... не ѡбража(и)са ты(м), не горшїса (серед. XVII ст. *Кас.* 59 зв.).

ГОРШІЙ *див.* **ГОРШИЙ.**

ГОРШО *присл. в. ст.* Те саме, що **горше** у 1 знач.: юж од тое любве братерское... опускаете и од оное сѣроните, въ опрессие, уховай Боже, горшо а нижели теперъ zostавали (Київ, 1644 *КМПИ* II, 288).

Див. ще **ГОРЬЙ.**

ГОРШОКЪ *див.* **ГОРЩОКЪ.**

ГОРШЧОКЪ *див.* **ГОРЩОКЪ.**

ГОРШЪ *див.* **ГОРШЕ.**

ГОРШЫЙ *див.* **ГОРШИЙ.**

ГОРЩАНИЙ *прикм.* Горшковий: ollaris, го(р)щаний (1642 *ЛС* 291).

Див. ще **ГОРЩКОВЫЙ.**

ГОРЩЕЧОКЪ *ч.* Горщечок: auxilla, го(р)щечокъ (1642 *ЛС* 99).

Див. ще **ГОРЩОЧОКЪ.**

ГОРЩИКЪ *ч.* Те саме, що **горшокъ**: Koli ryby dostánemo W toim horsczyku zwáremo (Яворів, 1619 *Гав.* 17); нашли въ ней горщикъ ни щимъ а большей ничого (поч. XVII ст. *КЛ* 85); ollula, го(р)щикъ (1642 *ЛС* 291).

ГОРЩКОВЫЙ *прикм.* Горшковий. ◊ **мыто** горщковое *див.* **МЫТО.**

Див. ще **ГОРЩАНИЙ.**

ГОРЩОКЪ, ГОРШОКЪ, ГОРШЧОКЪ, ГОРЬЩОКЪ *ч. 1.* (глиняний або металевий посуд) горшок, горщик: а к томѣ еще и(з) собою приносятъ ді го(р)шковъ великихъ што имъ

тивонъ в нихъ ести варить (1552 *ОЛЗ* 186 зв.); Ку(х)ня в не(и) двери... рожны три коте(л) ѡде(н) и горшчо(к) медены (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III, 5); васко ша(н)даевичъ кобыне(ц) ме(л)... го(р)щко(в) белы(х) и полеваны(х) ко(п) е̄ (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 32 зв.); конобъ (!) горшокъ мѣдяный (II пол. XVI ст. *ЛА* 184); на дворци намъ оказано дѣры до коморы... сыры, масла побрано, молоко зъ горщками потовчано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); оувари чо(р)нобы(л) з (в)ино(м) оу ново(м) горщкоу и процѣди (XVI ст. *УТ* фотокоп. 10 зв.); за два го(р)шъки г(р) 16 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.); sасabus, го(р)щокъ (1642 *ЛС* 106); горшокъ оѧ (*Уж.* 1645, 40); *У порівн.*: Клекочѣ, якъ в' гѡрлѣ, в' горщкѣ в' котлѣ (1627 *ЛБ* 144).

2. Міра місткості: В Чо(р)торы(и)ску князе(и) старостичовъ луцки(х) ѡтъ комяги берутъ... по горщку, по кола(ч)у, по шестидесять головаже(н) соли (Луцьк, 1545 *ТУ* 66); солоду три корцы — масла горшокъ, а сыров двадцат семь (Володава, 1553 *AS* VI, 13); маетьно(ст)... ты(х) по(д)дányхъ... пограбили // ...сыро(в) три(д)це(т)... масла два горъшки (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/1, 403).

Див. ще **ГОРЩИКЪ.**

ГОРЩОЧОКЪ *ч.* Те саме, що **горщечокъ**: Czy bis czy lich czolowik wpráwił mene tycho W to nestiestie welike szcom vbstwo swoje Potołk wnywocz obrotył te horszczoczki moie (Яворів, 1619 *Гав.* 19).

ГОРЬБАНЬ *ч.* Горбань. Вл. н.: Гаврило Горьбань (1649 *РЗВ* 393).

ГОРЬБЫНЬКА *ж.* Горбинка. Вл. н., ч.: Єсипъ горьбынька (1649 *РЗВ* 104).

ГОРЬКАВЕЦЬ *ч.* Гаркавець. Вл. н.: Ва(с)ко Горькавець (1649 *РЗВ* 126).

ГОРЬСТЬ *див.* **ГОРСТЬ.**

ГОРЬШОКЪ *див.* **ГОРЩОКЪ.**

ГОРЬШЫЙ *див.* **ГОРШИЙ.**

ГОРЬЩОКЪ *див.* **ГОРЩОКЪ.**

ГОРЬЩВѢТЬ *ч.* Медунка: consiligo, горыщвѣтъ трава (1642 *ЛС* 139).

ГОРЬКИЙ *див.* **ГОРКИЙ.**

ГОРЬЧИЧНЫЙ *див.* **ГОРЧИЧНЫЙ.**

ГОРЬ, ГОРЕ, ГОРИ *присл. (цсл. горѣ) 1.* (за напрямком) догори, вгору: а хотарь тому вышєпи-санномѣ монастирѣ... ѿт липѣ знаменанѣ и могила копана, та гори бѣжовиноу (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); а минаючи селище... до ѿзера ѿветицкогo... ѿ(т) ѿзера в ре(ч)ку прудище горе прудище(м) водою живиноу пѣскаючи (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.); Такъ пушовъ Затѣхей сесь, лишивъ, што бы видѣвъ Христа, ище вилѣзъ горѣ на одинъ пень (XVI ст. *НС* 181); Трѣтаа стихія вода... тѣжка, лацно порѣшима, и гѣрѣ възносима, прозрѣчна (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12); гды двигнетъ вода, горѣ зо (д)на тогды море оумали(т)ся (серед. XVII ст. *Луц.* 538).

2. (у верхній частині чоґось) вгори: такъ тежъ на теле небожчика княза Ярослава видели есмо въ правомъ ѿде зы сподѣ и горе чотырма кѣлами пострелонъ (Луцьк, 1564 *AS* VI, 259); мѣлощи, знагла, долѣ, горѣ (Львів, 1591 *Адел.* 155); взѣвши пастырь пѣлицю хотѣлъ оударити, и(ж) не шли ѿцѣ, и роука его задрѣжалася горѣ (XVI ст. *УС* №29519, 160); И Чирь дарова(л) мя... пувъ нивы широкои // а пув нивы вырубавъ горѣ и(з) лѣса (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 221-222); ѿбрѣтѣша главѣ его, долѣ въ сѣпли проходнѣмъ, и нѣзѣ его гѣрѣ тычѣщи (1627 *ЛБ* 119);

на небесах: Шестый хосень: якъ Христосъ тѣломъ бивъ, што узьявъ горѣ выдѣ светои Маріи (XVI ст. *НС* 195); Ѡ члѣколюбіа Бѣґо! Котѣрый гѣрѣ з' Ѡцѣмъ сѣди(т) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 189).

ГОРЬИ, ГОРЕИ, ГОРИИ *присл. в. ст. 1.* Те саме, що горше у 1 знач.: реклѣ адѣ дьяволоу лишиша его штобы ти не было горѣи (1489 *Чет.* 321 зв.); в бара́новци знашли вѣдмѣ кѣлка и бо́алиса палити абы не гѣрїи было (1509-1633 *Остр.л.* 130 зв.); ѿтяжени естесмо мы Наро(д) рѣски(и), Ѡ(т) Народа По(л)ского ярмомъ На(д) Египьскую Неволю, же насъ лечъ Бе(з) меча, Але горѣ(и) Нѣжъ мече(м) С пото(м)ствы выгѣбляють (Львів, 1609 *ЛСБ* 421); горей *veims* (*Уж.* 1643, 51 зв.); бѣдетъ тобѣ тое горѣи, нижли все злое, которое колвекъ прихожало на тебе ѿ(т) молодости твоей ажъ доселѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 272).

2. Те саме, що горше у 2 знач.: Не бачу, жебы церковь Греческая... въ поступкахъ якихъ помножитися мела, але што далей, тымъ горей нищитъ (Рожанка, 1598 *Л.Пом.* 1021).

Див. ще ГОРШО.

ГОРЬЛКА, ГОРЬЛЪКА, ГОРЬЛЬКА, ГОРЕЛКА, ГОРЕЛЪКА, ГОРИЛКА, ГОРИЛЪКА *ж. (алкогольный напиток) горілка:* А мыто и горѣлку... Мошко у кнѣзя закупе(т) не завѣжды ровно (Житомир, 1545 *ТУ* 71); А ѿтъ горелѣки платъ такъ же идеть (1552 *ОВин.З.* 134 зв.); на горѣ(л)ку в гро(ш) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 11); взяли... пива бочокъ дванадцатъ,... горилки бочка (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); положи(л) є(с)ми позо(в) ...пнѣ Стани(с)лавѣ дѣбро(в)скомѣ... ѿ незаплачене за горе(л)кѣ пе(в)ное сѣмы пнѣзе(и) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 47); добре бы п(н) локгофету... послати шкату(л)ки хо(ч) малю(ч)ки(и) з гори(л)кою (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2); тоєю трутизноу,... тую горелѣку приправивъши... дала небожчикови (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584); меновите взято... горелѣки кѣфѣ деся(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); Тѣжъ розѣмѣи... ѿ горѣлѣцѣ, и всѣкїй // напѣи, если без мѣры: то смѣртъ (Чернігів, 1646 *Перло* 4 зв.-5); **горелка аквавита, горилка аквавита** — назва горілки "вода життя": горелки-аквавиты сто кварть (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117); у арендара... горилки кварть шесть аквавитои взяли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569); **горѣлки паленья, паленья горелки** — процес виготовлення горілки: просечи насъ за то, абыхмо... мѣщаномъ волности пивоваренья... горѣлки паленья...надали (Варшава, 1585 *АрхЮЗР* 7/III, 282); начинья ро(з)ные до варенья пива и паленья горе(л)ки по(т)ребные (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 31); **горелку курити** — виготовляти горілку: Не вм(ст) ли... сами и(з) свои(ми) слѣгови-нами... горе(л)ки препѣщѣные кѣрите (1598 *Виш.Кн.* 272 зв.).

Див. ще ЗГОРЬЛЪКА.

ГОРЬЛЧАНЫЙ, ГОРЬЛОЧАНЫЙ, ГОРЕЛЧАНЫЙ, ГОРЕЛЪЧАНЫЙ, ГОРЕЛЬЧАНЫЙ, ГОРИЛЧАНЫЙ *прикм.* Горілчаний: ко(р)чма горе(ль)чанаа (1552 *ООвр.З.* 103 зв.); староста нашъ

...арендывалъ... жыду володимерскому... ко(р)чмы медовые, пивные и горельчаные (Вільна, 1560 ТУ89); па(н)... Немиричь... запродалъ мне... ко(р)чму медовую, пивную и горе(л)чаную (1584 АЖМУ 121); в той час в том дворе было // ...горелчаныхъ кадей три (Володимир, 1568 АрхЮЗР 8/III, 163-164); пограбили... бань двѣ а котлувъ два горѣлочаныхъ (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 137); котлы и банѣ горѣлчаные, также у кухни: котлы, секачи, рожны,... то все побрано (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 161); по(з)ваны(и) побра(л)... ко(т)ло(в) горе(л)чаны(х) с трубами ше(ст)на(д)ца(т) (Вінниця, 1610 ЛНБ 5, II 4052, 148 зв.); грабежи починилъ... котловъ горилчаныхъ зъ винницы пять (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/I, 406); котловъ горелчаныхъ дванадцать и одинъ затиралныи... кгвалтовне позабиравъши... до вуйта..., отвезти... розказали (Житомир, 1650 АрхЮЗР 6/I, 566).

Див. ще **ГОРЕЛКОВЫЙ, ГОРЕЛОЧНЫЙ**.

ГОРѢЛЫЙ, ГОРЕЛЫЙ прикм. (обпалений *вогне*) горілий: горелы(х) гаковъницъ гѣ некоторые оправивъши могѣтъ быти кѣ стрельбе пригожие (1552 ОЖЗ 119); теж сребра и злота горѣлого... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 133); Балтrome(и) станицлавови(ч)... ме(л)... меди старое горелое камене(и) по(л) г̄ (Берестя, 1583 Мит.кн. 44 зв.).

◊ **вино горѣлое** див. **ВИНО**¹.

ГОРѢНЕ, ГОРѢНІЕ с. Горіння: толко што едно олѣю для горѣня лямпъ своихъ въ начиняхъ своихъ..., не просвѣтилися въ добродѣйствѣ своемъ (1603 Пит. 54); Горѣніе. Feguor. Ardor. Flagrantia (1650 ЛК 440).

ГОРѢНОСНЫЙ прикм. 1. Який піднімається вверх: тогда бы свѣтло(с)ть и(х) і теплота, яко с прирже́на горѣноснаа; вса бы са оберноула в'згбрѣ и на высоту приходіла (Почаїв, 1618 Зерц. 15).

2. У знач. ім. с. р. **горѣносное** — жертвоприношення: Анаѣфора, по Слове(н)скѣ възноше́ніе или горѣно́сное, а то́ есть власне часть онаа Агнце(м) на(з)вана(а) (Київ, бл. 1619 Аз.В. 266).

ГОРѢНЧАНЕ мн. Жителі села Горінчева: Извѣстно да є(ст), иже сію книгѣ зовемую Мѣнею И(з)браню купили стадо Хво, мешкающее у повѣ-

тѣ Марамориши, у селѣ Горѣнь[чевѣ],... вшитки Горѣнчане и придали єи та(м)же до цркви Горанецькои (1645 Яв.Из. 16).

ГОРѢТИ, ГОРЕТИ, ГОРИТИ дієсл. недок.

1. (*піддаватися дії вогню, знищуватися вогнем*) горіти: яросла(в)ль горіль в'ярмарокъ вѣгорило все мѣсто (1509-1633 Остр.л. 130 зв.); Того всего платѣ выходитъ с тыхъ мешчанъ которые не горели лд копы... грш¹ (1552 ОКр.З. 150); Ано бы лѣпѣй гасити, коли у сусѣда горитъ, нижли коли до твоего даху придетъ! (Вільна, 1595 Ун.гр. 147); огонь горитъ ѿ(т)че намъ не зимно (к. XVI ст. Розм. 24 зв.); Чуда то, заправды, суть знаменитыи: слѣпому прозрѣти и паперови въ огни не горѣти (Київ, 1621 Коп. Пал. 1066); Горѣ fragro (Уж. 1645, 66 зв.); видѣль ижъ кглина горѣла а не згорѣла (серед. XVII ст. Хрон. 81); Горю. Ardeo... Flagro (1650 ЛК 440); *Образно*: а вѣм... волалесь лѣпѣй негорѣчи(м) зостати, ни(ж)бысь на горѣшю вноутрьной валкы пламенемъ ѿ(т)чизноу мѣль гладѣти (Острог, 1598-1599 Апокр. 2 зв.);

(*спалахувати під час вибуху вулкана*) горіти: та(м) ѿколо гбры // воды горачїи, выпѣщаю(т) и(з) себе кліи кг(д)ы скала горіть... тотъ огонь ...часо(м) гбри(т) и плыне(т) яко ѿлово (Львів, поч. XVII ст. Крон. 27 зв.-28);

перен. (*перебувати в неклї*) горіти: жа(д)ное помочи южъ намъ с того не боуде(т),... кгды горѣти боудемо (Острог, 1607 Лѣк. 33); Sut tam y lichoie zunki... Wsi horeiut аз po vszy (Яворів, 1619 Гав. 22); сла(д)кій початокъ грѣха... конецъ барзо гбркїй, в' мбрѣ геенскомъ, котороє горітъ огнемъ сѣрчанымъ (Чернігів, 1646 Перло 5).

2. (*випромінювати світло, світитися*) горіти: ѿн' былъ яко све(ча) котораа гори(т) а свѣтитъ але вы не хотѣли абысте(с) радовали в' ча(с) свѣчена є(г) (1556-1561 ПЄ 362 зв.); не то(л)ко свѣчѣ мѣ(и), але старѣ(и)са жѣбы и горѣла (Вільна, 1596 З.Каз. 83 зв.); то(т) же вставилъ в костеле лямпы в какга(н)ца(х) гор(є)т (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 50 зв.); всѣхъ, мовить, до ласки прїймѣ которыи-са под'дадѣтъ пѣки Походна горѣти бѣде(т) (Київ, 1625 Коп.Каз. 21); *Образно*: Як' нѣакаа мглістаа моць находить, и... ѿтѣнаєть свѣчѣ, котораа оустав-

не горѣла и свѣтила: такъ на тамѣню свѣтлость покрывка нападаѣтъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 75).

3. *Перен. (пройматися сильним почуттям, пристрасно захоплюватися чим-небудь)* горіти: Радѣйтеса Аггловѣ... вѣрнии слѣги; оґнѣмъ любви Бѣжи горѣщи (Чернігів, 1646 *Перло* 41); Але есьче и тутъ запаль срогости и тыранѣства пана Шылневого угаситисе не можетъ, лечь, где далей, болшими запалами горѣючи в предсявзятых замыслахъ,... до господи протестантисъ и до иньшихъ, гдес оноґо зналѣсѣти сподеваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

4. *Перен. (відчувати жар)* горіти: Монѣхъ бо вѣмъ едѣнъ, Исаѣкъ ѣменемъ. Гды єдного часѣ тѣжкимъ тѣла горѣль запале(н)емъ, бѣгомъ до неґо пришѣлъ (Київ, 1627 *Тр.* 557).

ГОРѢХЪ ч. (*плід горіхового дерева або ліщини*) горіх. ◊ **горѣхи гризти** — боротися, воювати: такъ же ѣме(р)... па(н) лукашъ жо(л)кевскій // ...що с козаками горѣхи гри(з) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 173-174).

ГОРЯЧЕ, ГОРАЧЕ, ГОРАЧЕ *присл.* 1. (*дуже тепло*) горяче: а коли оузрїте, ѣже вѣтръ сполѣдне вѣет, тоґды мовїте, горяче бѣдет (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 78);

пекуче: пото(м) четве(р)ты(и) аньге(л) выли(л) ба(н)ку свою на со(л)ныце и дано ему гораचे трати-ти люде оґне(м) (XVI ст. *КАЗ* 640).

2. *Перен. (пристрасно, із сильним почуттям)* дуже, горяче: ревнѣю: мїлѣю, гораचे мїлѣю (1627 *ЛБ* 108).

Див. ще ГОРОЧО, ГОРАЧО.

ГОРЯЧИЙ, ГАРАЧИЙ, ГОРАЧИЙ, ГОРАЧЫЙ, ГОРАЧИЙ, ГОРАЧІЙ, ГОРАЧЫЙ *прикм.* 1. (*який має високу температуру; сильно нагрітий*) горячий: вышоль лоть из содома паль з нѣа оґе(н) и каменїе гѣрачѣе и погоубило вѣсе (1556-1561 *ПЄ* 298); Але и слнчноє горачѣе кѣло прѣмѣнѣми блистаѣтъ (Львів, 1591 *Проф.* 65); если хочетъ пити, напуѣ его чомъ, тоґо чинячи, угля горячѣе спрятуешъ на голову его (XVI ст. *НЄ* 220); надо мноу висит(т) сроґїѣ гнѣвъ Бѣжїѣ,... подо мноу глѣбокїѣ дѣль пѣкла горачого (поч. XVII ст. *Пчела* б); тамъ вода тїснѣчиса кгвѣльтомъ загрѣваѣтѣса: и схѣдитѣ горачаа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13);

пошли ми Серафїма зѣ оуглемъ горачи(м) по-палити безакѣнїа мой (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 243); *perfectus*(us) тепли(й) горячи(и) (1642 *ЛС* 307); Нѣкотории звѣзди су(т)ь студенаґо прироґеня а инии горачого (серед. XVII ст. *Луц.* 541); теґдї для пїхи для тоґо зве(р)женъ з неба аґъ до гарачого пекла по(д) землю (Там же, 525);

у *знач. ім. с. р. горячѣе* — горяче: Абѣса по-знало и рѣзно было... горачѣе о(т) стѣдѣного, великое о(т) малѣго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. нenum.); ѣкѣ и презѣтѣе познаваѣшъ сїлѣ... горачого и стѣдѣного (Чернігів, 1646 *Перло* 3).

2. (*який горить*) палаючий: ѣко вода гасит(т) гораची оґень, та(к) ѣлѣмоу(ж)на спротивлѣтѣса грѣхо(м) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 233, на полях); вода мѣрскаа... дошѣдши до гранїць горачого мѣста ефїрѣскаґо, водѣнистими ѣблаки чїнитъ противлѣнїе и шоумъ страшний (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); та(м) естѣ єдна // гора с то(и) гора ви(д)но сѣркѣ горачую (серед. XVII ст. *Луц.* 535-536).

3. Гострий, пекучий: амброзіѣва трава є(ст) горача и соуха... ѣзвы заживлає(т) (XVI ст. *Травн.* 28); катапусїѣва трава собою горача є(ст) (Там же, 157 зв.).

4. *Перен.* Щирїѣ, палкий, пристрасний: мы вѣс с пи(л)ностю а молитвою горачѣю и слезами оупережаймо до его стої мл(с)ти, абы на(с) рачи(л) заховати ве(д)ла... мл(с)рѣдїа // своего (к. XVI ст. *УЄ* №31, 99-99 зв.); бѣудемо... мы тѣплѣю гора-чоую вѣрѣ проповѣдати ины(м) люде(м) (Чолгани, 1603 *УЄ* №78, 50 зв.); А видячи его такову гора-чую милость святѣїшїѣ патрїархъ до церкви божѣѣ, часто а часто его навежалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Послоухаймо... ѣкѣ голѣснаа слѣвъ горачи(х) мелѣдїа або ви(м)ѣонїа (!) нѣ(с)ъ... вѣсоко(ст) прѣражаѣтъ (поч. XVII *Проп.р.* 30); ѣповидѣ(л) же при жегнаню ксе(н)дза... для прия(з)ни горячо(и)... ѣбеца(л) емѣ чам(л)ѣтъ а(н)кѣ(р)ский (Львів, 1617 *ЛСБ* 1043, 26 зв.); Если лѣскы дѣа стоґо попросимо ср(д)це(м) гора-чи(м),... абы нашъ розѣмъ щѣплый... // гоїне послѣковати рачїлъ (Там же, 247-247 зв.); ѣ са вѣре-ма немѣлоє прїсмотрїлъ... чѣсты(м) и горачымѣ млѣтвамѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 83); И снаґдне постѣпи(т)

на гороу досконалости през... Горачю любо(в) и прїазнь (Київ, 1625 МІКСВ 131); Што(ж) рече(м) ѿ похва́ла(х) ѿ(т) инши(х)... горачи(х) еє коха(н)-кѡ(в) ѡной оучинѣныхъ? (Київ, 1634 МІКСВ 312); маєть на(д) то [ієреї]... Ха..., чере(з) моли(т)вы горачые просїти ѿ ласкѣ имъ (Львів, 1645 *О тайн.* 85); З давны(х) часѡвъ, былѡ горачое пожадан'є побѣжны(х) и оуважныхъ... людей, абы могли были мѣти надкѣ ѿ Артикѣлахъ... Вѣры нашеи Христїанскои (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.); такъ члѣвкѣ гди студенаго прироженя то єсть невѣрни(и)... тотъ много мовить... и рихло повѣдаєть, а хто горячого тїи много женъ мають (серед. XVII ст. *Луц.* 541); **горачии слезы** *див.* СЛЕЗА.

5. *Перен.* Бистрий, кмітливий: Принесли мѡви(т) оумѣсло(м) горачи(м) и проу(д)кы(м) ѿ(т) побожного ср(д)ца, прѣвѣстка панѡу на дѣло, и на бѣдована домоу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 185 зв.);

запальний: Абѣсмо оуоставичне на памати... ѡнихъ розмышлѣючи, горачими до выполне(н)ѣ приказанїй єго ѡхѡтными ставилиса (Київ, 1632 МІКСВ 271).

♦ **на горячѡи крѣви** — на мїсці злочину: а кгды ѡ то(м) заби(т)ю люде(м)... ѡ(з)намено... ты(х) которые се впоминали пна Григо(р)я Ко(с)тюшковича абы выда(л) мо(р)дера ѡ(с)тапка слѣдѣ своего на горячо(и) крѣви и (с)вежи(м) вчи(н)кѣ слѣха(т) не хоте(л) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 39); **на горячѡмъ следу** — по горячѡму слїду: тогды село Шепетѡвѣка на горячѡмъ следу, забравши громаду, привели были тоє шкоды слѣдѣ до села // Скалина (Кременець, 1594 *АрхїОЗР* 6/1, 242-243); **на горячѡмъ учынку** — (на мїсці злочину) на горячѡму: змежи ты(х) межѡбо(и)цо(в) кгва(л)то(в)нико(в) на ѡно(м) горячо(м) вчи(н)кѣ и мѣжѡбо(и)стве некоторы(х) дво(х)... по(и)мали (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 11 зв.); **фѣбра горячая** *див.* ФЕБРА.

ГОРЯЧКА, ГОРАЧКА, ГОРАЧКА ж. 1. (*нїд-вищена температура тїла*) горячка, жар: Хс... // ...вшѡблѣ бѡвѣ(м) в' до(м) Сїмоновѣ, тѣщѣ лютѣ фѣброю и горачкою трапленѣю самы(и) слѡво(м) оуздорѡви(л) (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 308-309); на гора(ч)кѣ..., и(м) бѡлей воды пѣмо, ты(м) бѡлей прагне(н)ѣ собѣ причинѣмо (Вільна, 1627 *Дух.б.*

(Передм. I), 6); Измленїе: Ошалѣнье, захожѣнье в' головѣ з' горачки (1627 *ЛБ* 47); вну(т)рности бѣде(т) горячка пекти (Чорна, 1629 *Дїал. о см.* 267); Если телѣсною горачкою ѡбложѣны бѣдѣчи, во(з)дѣрждѣмоса ѡ(д) пѡкармѣ телѣсноѡ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 914);

(*хвороба*) горячка: Тогды... наведуо на васъ... страхъ, ѡпѣхлїнѣ и горачкѣ (Київ, 1637 *УЕ Кал.* 749); я з школы занѣ(с) в до(м) хорѡбу горячкѣ: и всѣ хорѣли в домѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167).

2. ч. Вл. н.: Терешко гора(ч)ка (1552 *ОЖЗ* 125); Прокопъ Гора(ч)ка Сотныхъ... Ма(р)ко Гора(ч)ка (1649 *РЗВ* 340).

ГОРЯЧѡСТЬ, ГОРАЧѡСТЬ, ГОРАЧѡСТЬ, ГОРАЧЕСТЬ, ГОРАЧѡСТЬ ж. 1. Спѣка, жара: ти послѣ(д)нїи єдиноу годиноу тол'ко робили и ров'ны и(х) єси на(м) оучинилъ понєсьши(м) таготоу днѣ и горячєсть (1556-1561 *ПЄ* 86 зв.); коли быває(т) горячо(ст), вода се ставає(т) якъ лю(д) зи(м)ная (1582 *Кр.Стр.* 26 зв.); не буду(т) вжє... прагнути ани на ни(х) со(л)нцє вдари(т) ани жа(д)на горячѡсть, бо барано(в)... буде(т) па(с)ти и буде(т) и(х) провадити до живы(х) жєре(л) во(д) (XVI ст. *КАЗ* 616); сѣтворїте(л) зїмны(м) страна(м)... свои ѡсобно да(л) звѣрата, которїи горячо(сти) стрѣпѣти не мѡгоу(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 27); жебѣмъ сонѣ з'долалъ цѣлѣ два(д)цать днѣй и нѡчей... не входїлемъ по(д) покрїте, в'дєнь ѡ(д) горячѡсти палаючи, а в'нѡчи ѡ(д) стѣдени дрижачи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 4 зв.); єсть велика(я) горячѡсть ѡ(т) сло(н)ца (серед. XVII ст. *Луц.* 532).

2. (*сильне тепло, що видїляється або їде від чого-небудь нагрїтого, розжарєного*) жар: Потєче(т) рѣка ѡгньнѣнаѣ ѡ(т) вѡстока каменїє, ... и всако живо(т)но ѡ(т) горячѡсти... ѡгна того яко вѡскѣ растѣєса (XVI ст. *УЄ* №29519, 12); єсли трафитъ водѣ прѡходѣ, блїзко воул'кана... тогда загрѣваєтса вода, и з горачєстю выхѡдитъ (Почаїв, 1618 *Зєрц.* 13); в' тѡй часѣ слнцє стѣне палїти горячєстю своєю (Чернїгїв, 1646 *Перло* 140 зв.); о то(и) зе(м)лѣ и горячо(с)ти нѣхто не може повѣдѣти которая єсть в пеклѣ (серед. XVII ст. *Луц.* 526);

сильный заряд тепла: агротипи маю(т) великю горячость и жь гди // сходя(т)ся в едно мѣсце то сами ся попадаю(т) (серед. XVII ст. Луц. 531-532).

3. Горячка: не палить горячестъ тѣлъ (Острог, 1607 Лѣк. 44).

4. *Перен.* Щирість, палкість, пристрасність: люди таковые были которые и Господа Бога зъ горячостью миловали (Вильна, 1597 РИБ XIX, 186); распалѣмо и огѣнь сердѣчное горѣчести нашее до бѣга (Дермань, 1604 Охт. 13); великаа озаблост) станѣ ншего, о(т)хилаемоса о(т) горѣчости прикладо(в) стѣ(х) о(т)цѣ, идѣчи за ма(р)ностами лѣкомѣ свѣта сего (Київ, 1623 Мога.Кн. 23); Прагнѣ зъ горѣчостью тамъ завше почивати (Львів, 1631 Волк. 22 зв.); два волы забивши, а мѣса ихъ... оуваривши, и людъ ними почестовавши горѣчость охоты своеѣ оказалъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 553); з такою горѣчостью писма стго читана(м), млтва(м) и рѣкодѣлемъ, вѣ днѣ и вночи заба(в)лѣлися (серед. XVII ст. Кас. 12 зв.).

Див. ще ГОРАЧНОСТЬ.

ГОРЯЧЪ ч. Спекса, жара: *диал.* горяч: такъ зайсте, часты(м) и веліки(м) горячо(м) высвѣщенная земля, пѣсковы подобная (Манява, 1619 Прив.Феод. 287 зв.).

ГОРАЧЕ *див. ГОРЯЧЕ.*

ГОРАЧЕЙ, ГОРАЧЕЙ *присл. в. ст., перен.* Палкѣше, сильнѣше: Бо нерѣхло берѣчи(и), для о(д)кладѣ до(л)гого ожиданѣ Бжего, бѣлей запалѣетъса, и горѣчей нб(с)ныхъ дѣбрь пожадѣтъ (Вильна, 1627 Дух.б. 277);

(з бѣльшим натхненням) натхненнѣше: нѣваа и примѣшаючаа оказыва се оуродѣла наѣки мои оновити: и в нихъ горѣчей и стѣслей, працювати (Євѣ або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 7).

ГОРАЧЕСТЬ *див. ГОРЯЧОСТЬ.*

ГОРАЧИЙ *див. ГОРЯЧИЙ.*

ГОРАЧИЙ *див. ГОРЯЧИЙ.*

ГОРАЧКА *див. ГОРЯЧКА.*

ГОРАЧО *присл.* Те саме, що **горяче** у 2 знач.: Чогов кождый Православный цѣлымъ ср(д)цемъ пожадати, и горѣчю прагнѣти маѣтъ (Вильна, 1620 *См.Каз.* 24 зв.); И инде тотъ же оучитель чѣначи пространное о то(м) каза(н)е, мѣжи иными горѣчо

напоминаѣтъ, жебѣсмо оумѣрлымъ помѣчь... и офѣры давали (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 152).

Див. ще ГОРОЧО.

ГОРАЧОСТЬ *див. ГОРЯЧОСТЬ.*

ГОРАЧШИЙ, ГОРАЧШИЙ *прикм. в. ст.,*

перен. Щирѣший, палкѣший, пристраснѣший: и то есть чѣмъ перевышѣшають тѣхъ которые не оупали, и жь горѣчшоую мають сердѣчную хотѣ (Острог, 1607 Лѣк. 75); О(т)кдѣль кѣ способле(н)ю се до нашихъ оборѣнь: и правды в самой рѣчи Венѣцкой выроздѣнены: новой и гора(ч)шой наѣки, нѣвые сѣтъ мне даны оказые (Євѣ або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 7); Чи(м) барѣѣйшій его околѣ насъ прѣмысль и горѣчшю мѣлѣсть на(м) роздѣмѣти годѣтъса (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 255); По нѣмъ Михайлѣ... а зась ѣоофиль... тогѣжъ образѣборского шалѣнства еще горѣчшими наслѣдѣвцами были (Київ, 1637 УЄ Кал. 77); ты(м) гора(ч)ши(м) околѣ дѣхо(в)ного постѣпкѣ... з щѣрѣстью ср(д)ца покаже(т)са, имъ боуде(т) // набожнѣ(и)ши(м) до послѣше(н)ства и до робѣты (серед. XVII ст. Кас. 8 зв.).

ГОРАЩИЙ, ГОРАЩИЙ *дѣеприкм. у знач.*

*прикм. (цсл. горащии) палаючий: гѣмонъ... повелѣ(л) свѣчами огными горащими жечи тѣло еѣ по ребромъ (1489 Чет. 65); вѣдѣли на цркви замковой на каждои бѣнѣ по три свѣщи горащии (1509-1633 Остр.л. 132); Пѣсмъ хота потрѣбныхъ, ясневѣлѣмѣжный... пнѣ, горящымъ огнѣмъ людѣекой прѣтѣвности мнѣго быти пожѣртыхъ,... мыслилемъ о томъ, якобѣмъ о(т) такогѣ огна обварѣвати бѣлъ мѣлъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 2); мене самогѣ на остѣтокъ обѣचितъ, яки(и) есте(м) з натоуры, ю(ж) не в коупѣнѣ горѣще(и)... але лице(м) вѣ лице, и вѣ вла(с)ной натоурѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 233 зв.); ідоложѣрцемъ, и всѣмъ лжѣивымъ,... горѣщемъ огнѣмъ и жѣупеломъ... есть смѣртъ вѣбраа (Вильна, 1620 *См.Каз.* 13 зв.).*

ГОСАННА *див. ОСАННА.*

ГОСПОДА ж. 1. (*домашне житло, домѣвка*)

господа: слѣги, або приѣтели еѣ,... // ...приѣхавши на господѣ княза Дмитровѣ,... брони емѣ в рѣках... немаючѣмъ, до смѣрти забили (Вильна, 1558 *AS* 212-213); всѣ мѣщанѣ... прише(д)ши до го(с)поды наше(и)... зрѣчницами... моего... слугу... бѣ(з)ви(н)-

не... збили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 29); Тыє(ж) послбве... до митрополіта... ёздили, котброго и в' господѣ его и в' цркви... знайти не могли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 12); каза(л) мя слуга(м) свои(м) з бра(т)ско(г) дому выве(д)ши до себе приве(с)ти, и поставити в господѣ пре(д) лице(м) свои(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 1 зв.); а господа моа далеко зтондѣ естѣ (к. XVI ст. *Розм.* 52); та(м)же в осовьца(х) в го(с)поде Панѣ бгѣ дѣха своего одѣда(л) (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3 зв.); тамъ же вы тых подданных,... до господа своее, додому,... запровадивши... обухами били (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 465); *Образно*: Не тамо дом божій, где злбстем госпбда, и не любить Христос, где мерзости згода (к. XVI ст. *Укр.п.* 77).

2. (*двір та господарські будівлі*) господарство: тополи купували дей в госпде у челоувѣка твоее милости у Хвалця Полуляховича (Луцьк, 1554 *ВИАС* I, 10); Тежъ ѡста(в)уемъ хто бы на чи(и) до(м) або на госпду кгва(л)то(м) наеха(л) або нашо(л), а то(т) господарѣ домовы(и)... кгва(л)-товника... заби(л)... маеть сѣседо(м) околичнымъ ѡволати (1566 *ВЛС* 89); и за пристойнѣйшю то рѣчь почитали і нїжъ гдѣ бы его албо по домѡхъ албо госпѡдахъ чюжи(х) шѣкати мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86 зв.); Кгды... еха(л) пнѣ вилиго(р)ски(и) чере(з) ме(с)то лѣба(р)то(в) та(м) же до (г)споди и до домѣ мещанина люба(р)-то(в)ско(г)... ѡ(с)тѣпи(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 22 зв.); панове Трыпо(л)сцы... хотечы протѣ(с)туючого страхо(м)... нако(р)ми(т), го(с)поду е(г)[о] вколо ѡ(с)хочи(в)ши, словы у(с)чыпливыми... челя(д) его де(с)пе(к)това(т) почели (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

3. (*тимчасовий нічліг*) заїжджий двір: бо-м нигде ся у мести у госпде не станови(л) (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 267); мусили то купити, что въ макеліи продано, по нашему въ гостинномъ дому, въ госпде (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 166); Спытаймыса тѣ кого ѡ доброй господѣ того мѣста (к. XVI ст. *Розм.* 38); приехавъши до госпды до Обухова, и абы посланъца за нимъ по(з)ваная сторона зара(з) слала, домавяльсе (Київщина, 1639 *ККПС* 289);

наймане житло, місце нічлігу: котброго [сан'-кгѡшка] марци(н) з'боровскіи догони(л) в чеха(х) и на господѣ раниль неоубраного (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); А за увязанье и займованье господѣ... вышло того всего 13 копѣ и 40 грошей и 4 гроши (1521 *АЛРГ* 172); посторо(н)нїи дѣти всакого станѣ живѣчи 8 господа(х), пре(д) господарѣ(м) своимъ, наѣку тую... прочитати пови(н)ни з вѣкладо(м) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); ѡве(с) актѣ то(г)весѣля... претрвали до годинѣ пяти... вночь кгды вси гости господѣ своихъ собе ѡ(д) пана го(с)подара назначоныхъ ро(з)ежджалисе (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); **господою стати, стати господою** — тимчасово замешкати: И трафило ми ся, в дорозе едучи, господою ста(ти)... в пана... щениевско(г)[о] в дому его (1584 *АЖМУ* 97); приехал до дому моего свещеникѣ Николский..., и сталь господою в дому моемъ (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 1/VI, 78); **стояти господою** — тимчасово замешкувати: Та(м) же... виде(л) е(с)ми... где стоя(л) са(м) па(н) Си(н)гае(в)ски(и) го(с)подою зна(т) изба свежо зъ гако(в)ни(ц) стреляна (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6).

4. *Перен.* В'язница: тамъ же приведъши, муки розмаитые, ведле воли своеи, чинили, збили, зморѣдовали, и до госпды, и до везеня сажали (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/I, 274).

ГОСПОДАРЕЦЬ, ГОСПОДАРЕЦЬ ч. Те саме, що **господарѣ** у I знач.: Кириакѣ: Госпѡдскїи, ма(к): Госпѡдарецѣ (1627 *ЛБ* 216); Члоувѣк' нѣкѡторый былѣ Госпѡдарецѣ, котбрый насадилѣ винницѣ,... и в'копаль в'ней прасѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 485).

Див. ще **ГОСПОДАРЪНИКЪ**.

ГОСПОДАРИНИ ж. (*цсл.* господарини) те саме, що **господариня** у I знач.: Милостиваѣ, нааснейшаѣ господарини, кнагини (Степань, 1544 *AS* IV, 412).

ГОСПОДАРИНЯ, ГОСПОДАРИНА, ГОСПОДАРИНА, ГОСПОДАРЫНЯ ж. 1. (*дружина короля, воеводи*) володарка: Нижли естли бы мѣла волю королеваѣ... за тое имене тыи пнѣязи... намѣ отложити и коли колвек... господарини нашео на то воля будет пнѣязи намѣ отдати (Шумбар, 1538 *АрхЮЗР* 8/III, 12); зъ господарынеку мает са

слѣга и подданный ѿ кождой справѣ певными Слова и причинами ѿбыходити (Краків, 1538 AS IV, 164); ча(ст) тоє половицы име(н)я своего... продалъ есми па(н)у жда(н)у демеховичѣ дворанинѣ г(с)дрини нашо(и)... намѣстнику ровѣ(н)скомѣ (Красне, 1542 *Арх.Р.* фотокоп. 67); Елизафта (!) Могилина воеводина и го(с)подарина з божеи ла(с)ки земли мо(л)да(в)скои (Ясси, 1510 *ЛСБ* 429, 1).

2. (*достойника*) дружина, жінка: корол Его Милост... дал тоє имѣне... господарини моеи, княгини Семеновои (Острог, 1516 AS III, 138); Што са дотычет ѿпеки, напрод господарини и матѣхне моеи милои... и дѣткамъ..., то все порѣчаю въ ѿпекѣ напрод Панѣ Богѣ, а потомъ... велможнымъ паномъ (Рожанка, 1571 AS VII, 396).

3. Мати Божа: А Прч(с)таа господарина въ Виѿаніи была, и не вѣдала того то(л)ко ср(д)це еи то чоуло (XVI ст. *УЕ Трост.* 68).

Див. ще ГОСПОДАРИНИ.

ГОСПОДАРНЫЙ, ГОСПОДАРЪНЫЙ, ГОСПОДАРЫНЬ *прикм.* Господарний, хазяйновитий: кождый книж'никъ наоученыи цр(с)твію нѣсномоу подобень естѣ члѣкови господарномуу которыи выноси(т) ѿ(т) схована своего // новаа и ветхаа (1556-1561 *ПЕ* 64 зв.-65); Подобно е(ст) цр(с)тво нѣ(с)ное члѣкови господарномуу (Там же, 85 зв.); члѣкъ нѣкоторій бы(л) баръзо до(мо)ви(т) або го(с)подаръный, которіи насади(л) виногра(д) (к. XVI ст. *УЕ* №31, 163 зв.); Стройтелный: Господаръный: справный, порадный (1627 *ЛБ* 123).

ГОСПОДАРОВАТИ *дієсл. недок. (робити щонебудь за власним розсудом)* господарювати: всаженьемъ арона на господарство волѣское, великіе долги втагну(л) былъ на волѣхы, котѣры бы ихъ зніщити были моуѣли, бы былъ и(м) бблше аро(н) господарова(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.); Господарую. *Administro rem familiarum* (1650 *ЛК* 440).

ГОСПОДАРОВНА *ж.* Дочка правителя, господаря: Жикгимонтъ третій... на... господаровне волоской... декретомъ... нашимъ... // ...тую баницію... обволалъ (Варшава, 1618 *ЧИОНЛХІV-3*, 115-116).

ГОСПОДАРСКИЙ, ГОСПОДАРСКІЙ, ГОСПОДАРСЬКИЙ, ГОСПОДАРЫСКИЙ, ГОСПОДАРЫСЬКИЙ, ГОСПОДАРСКИЙ, ОСПОДАРСКИЙ, ОСПОДАРЫСКИЙ *прикм. 1. (який належить господареві, верховному правителю або стосується його)*

господарський, королівський: которыи храборъ добрая дѣла багатырьскаа вдѣлае(т) на ѿподарско(м) дворѣ (1489 *Чет.* 39); я есми подлѣг г<о>с<по>д<а>ръского приказана кн<а>зю Василю на тоє имѣнье... ѿвазане дал (Кременецъ, 1505 AS I, 131); господарь мой, князь Константин... дал тоє имѣне... слѣзѣ своемѣ съ своеи ласки господарское (Острог, 1516 AS III, 138); князь Андрей... Кошерский,... до того имени господарского приехал (Чернче Городок, 1543 AS IV, 353); ѿложили были есмо гнѣвъ и неласкѣ нашѣ господарскѣю на пана Ивана... Сопѣгѣ (Берестя, 1544 AS IV, 408); Палаць г(с)дрѣски(и) в стене на по(д)клетехъ новозбѣдованъ // с протесѣа сосѣнового (1552 *ОВол.З.* 194-194 зв.); Порохѣ гаковни(ч)ного што недавно съ скарбѣ г(с)дрѣского прислано д̄ боче(ч)ки (1552 *ОЧерк.З.* 6); И доводачи князь Романъ того припорѣчена..., положиль передъ Его... Милостію выпись съ книгъ врядѣ замкѣ Господарского (Петрків, 1564 AS VI, 248); Те(ж) хто бы на дворе нашо(м) г(с)дрско(м) што ѿкра(л)... мае(т) кара(н) быти (1566 *ВЛС* 107 зв.); которы(и) листь на враде г(с)дрскомъ луцкомъ ставши ѿчевисто мы до книгъ... кгрѣдскихъ вы(з)нали (Гоща, 1571 *ЛНБ* 103, 15/1с, 1855, 23 зв.); Прото пилене прошѣ абы... въ кождого врядѣ Его Милости господарского, дла записана въ книги,... за целый, а ненарѣшыйнй тестаментъ приимованъ былъ (1577 AS VI, 85); поехала-(м)... была до за(м)ку г(с)дрско(г){о} (Житомир, 1583 *АЖМУ* 45); Миса самосрибная з фѣкгурами пра(з)нико(в) бѣи и ге(р)бѣ го(с)пода(р)ски(и) (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 20 зв.); За тымъ звыкло(и) ласце и любви м(л): ваши(х) Пи(л)нося врдчаю з Монастыра Господа(р)ского Я(с)ского (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Господарскій, *Familianis* (1650 *ЛК* 440); **листь господарский див. ЛИСТЬ²;**

(який виконується для господаря, верховного правителя) господарський, королівський: тыи селища и дѣтем ее держати и службу господарь-

скую с них // служити (Вінниця, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 176-177); в недостаткѣ моем зашла мене слѣжба господарьская (Острог, 1537 *АС IV*, 72); Села с которыхъ выживало слѣгъ паньцерьныхъ на слѣжбѣ г(с)дрьскою (1552 *ОКЗ* 46 зв.); кнѣзь а(н)дре(и) миха(и)лови(ч) ку(р)пски(и)... са(м) с по(ч)томъ немалымъ кѣ служ(ж)бе нашо(и) г(с)дрско(и) земско(и)... противъ неприятеля нашего моско(в)ского вбо(р)зде вые(ж)дчае(т) (Вільна, 1579 *ЖКК I*, 180).

2. (пов'язаний з діяльністю господаря) господарський, хазайський: Смотрѣніе: смотрѣнье, // гла(д)жѣнье,... господарство, споражѣнье господарское. албо шафарство, и роздѣленье (1627 *ЛБ* 117-118); Строеніе: Раджѣ(н)е. Домоправленіе,... домовбе оуслѣгова(н)е, дѣмомъ шпѣка(н)еса, оурадъ господарскій (Там же, 122).

3. (підлеглий господареві, верховному правителю) господарський, королівський: Я, Юхно Семенович Кошка, земинин господарский повѣту Бряславского (Стрижовець, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 177); Мы сѣди и еднаки полюбовны: Иван Богданович Сопѣга... маршалок ѡсподарский, а Мартин Тѣръ, секретар пана воеводы Виленского (Краків, бл. 1531 *АС III*, 390); если з места або з волости по(и)де(ть) по(д)данаа // г(с)дрьская за люде(и) кна(з)ски(х)... вѣ гроше(и) (1552 *ОЖЗ* 123 зв.-124); Писала и присылала... до мене... зе(м)янка г(с)дрьская земли Кие(в)ское... служебника своего, жалуючи... на землянина господа(р)ского... Богдана Стрыбыла (Житомир, 1583 *АЖМУ* 66); па(н) сѣдя... доводечи старода(в)ны(х) грани(ц)... показа(л)... ли(ст) комиса(р)ски(и) граничны(и) зошло(г) пна петра загоро(в)ско(г) ма(р)ша(л)ка г(с)дрьско(г) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 15 зв.); на привѣтѣ п(н) фео(д)ра кама(р)ша го(с)пода(р)ского во лво(ве) братіа кѡ(ш)тѣ учыни(ли) зло(т) б и з (Львів, 1628 *ЛСБ* 1051, 5).

ГОСПОДАРСТВО, ГОСПОДАРСТВО, ГОСПОДАРСТВО, ГОСЪПОДАРСТВО, ГОСПОДАРСТВО с. 1. (рухоме й нерухоме майно) господарство: па(н) я(н) виту(н)ски(и) сыплючи ста(в) на(к)лад(д) нашео гдрь(с)ство (!) прибавла-

ючи дво (и)ме(н)ю нашо(м) (Київ, 1571 *ПИ №15*); Прошѣ ты, коло господарства моего пилнуй дѣже! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 18); по наступеню трѣвогъ... // ...поводове вси речи и господарства свое, так же тежъ быдла, стада,... ово зѣгола вѣсе господарство въ тих маетьностяхъ... зоставѣши, до места Олыки оддехати мусели (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 421-422); которые то месчане... гошьподарство домовое: лъны конопѣли и города позасеваные... побрала и на свой пожиток обернули (Там же, 453).

2. Держава, земля, володіння: Мигаль воевода шѣлтанскій наѣхавши на господарство волоское, выгналь еремѣа (1509-1633 *Остр.л.* 127 зв.); не бойся, Аде, пане мой милій!... Еще я в господарствѣ твоємъ не ѡспалый (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 20); ѡ чо(м) ѡсобная ѡ то на не(г) протѣ(с)таця бы(т) мае(т) и ро(з)ные и(н)шые шкоды в го(с)пода(р)стве починеными (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.); Такъже ѡ Александрѣ великомъ ѡ Римски(х) ѡ Еллінски(х)... црѣхъ ѡ Россійски(х) и ѡ литовски(х) Г(с)пдрства(х) (серед. XVII ст. *Хрон.* 1); Божиєю милостию великого гошьподара... великого князя Алексія... всея рѣсии самодержъци и многи(х) господарствѣ господара (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38);

(керівництво державою) панування: кнѣзь вышневецкій з таростю (!) каменецк(и)м)... в земли волѣской, тѣрковъ и татаръ... поразіли и сна еремѣина на господарство волоское всадили (1509-1633 *Остр.л.* 128); всаженьемъ арона на господарство волоское великіе долги втагну(л) былъ на волѣхы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 89 зв.).

3. Господарювання, ведення господарства: Въ дворцахъ, направа, порадокъ, ѡпатрность ѡколо вѣсего и господарство пожиточное маеть быти делано (1577 *АС VI*, 84); ты хаме ѡри ро(л)ю, и и(н)ши(м) го(с)подарство(м) и реме(с)ло(м) при(с)то(и)не по(т)ребы ѡ(т)правд(и), якъ мѣжикъ (1582 *Кр.Стр.* 21 зв.); радиль емѣ ѡць абы... са ѡжениль, и господарством са бавиль (XVI ст. *УЄ* №29519, 270); Абовѣмъ болшей его тягнетъ старане о жонѣ, о дѣтѣхъ, о господарствѣ дому своего, анижли о церкви божей (1603 *Пит.* 84); Смотрѣніе: смотрѣнье, // гла(д)жѣнье,... догледа(н)е,

господарство (1627 ЛБ 117-118); Всѣ которыѣ пчолѣ работности и господарствѣ... подобными себе чинатъ..., рѣчи соло(д)кѣи и пожитечныѣ збираютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 398); *Образно*: Кгды(ж) гѣ бгѣ... почина(л) господа(р)ство свое і яко прывый ѿ(т)цѣ чела(д)ный, на початкоу сътвори(л) нбо и землю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 2 зв.).

Див. ще ГОСУДАРСТВО.

ГОСПОДАРИКЪ ч. (*титул верховного правителя*) володар, господар: Петрашко(ви) го(с)пода(р)чико(ви) воло(с)комѣ... апосто(л) третрѣ (!) дрѣкѣ старо(г) ива(н) мо(с)китина (!), продадемъ за зло(т) 22 (Львів, 1626 ЛСБ 1049, 6 зв.).

Див. ще ГОСПОДАРЬ.

ГОСПОДАРЬ, ГОСПОДАРЬ, ГОСПОДАРЬ, ГОСЪПОДАРЬ, КГОСПОДАРЬ, ОСПОДАРЬ, ОСПОДАРЬ ч. 1. (*власник дому, господарства; землевласник*) господар, хазяїн, власник, пан: чюдо страшное холопъ ѿсподара продае(т) (1489 *Чет.* 319); Кравцьовъ в месте г(с)дре(и) домовыхъ е коморъниковъ к̄ (1552 *ОВол.З.* 200 зв.); егда пришель вечерь рекль господарь винограда // к' пристав'никуо своему призови работ'никовъ. и заплаті имь (1556-1561 *ПС* 86-86 зв.); посторо(н)ни дѣти всакого станѣ живѣчи ѣ господа(х), пре(д) господаре(м) своимъ, надку тую што в школѣ рчили, прочитати пови(н)ни з выкладо(м) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.); а якобы в пѣсты(и) до(м) вшоль где кгосподаря не ма(ш) чинить што хочеть (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); добре се на(м) дѣе(т) пане Господарѣ дякѣмъ тобѣ (к. XVI ст. *Розм.* 42 зв.); то(т) господа(р) не далъ пѣназа... ты(л)к(о) тѣи котѣри оу вин'ници панско(и) работали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 214 зв.); Бѣда томѣ домѣ. Где Господарь клѣмца (Вильна, 1620 *Лям.К.* 24); Господарь, въ дому своемъ беспечне будучи, въ томъ же покою подпильный уснулъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1061); Господинъ: Панъ, господарь (1627 *ЛБ* 27); Часъ тѣды естъ весолый, скѣро нива, гѣине Зродивши: господа(р)а вѣспокобитъ пристѣине (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 18); Бѣль еди(н) члѣкъ господарь котѣри насади(л) ви(н)ницѣ (1645 *УС* №32, 122); мы ннѣ на томъ свѣтѣ живѣмъ, ты(л)ко якѣ оу корчмѣ, а господарь в' той корчмѣ гнѣвливыи (Чернігів, 1646 *Перло* 128 зв.);

потом и самъ тотъ господар Ребъчей меноваль, же и оного бито (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 478); *У порівн.*: в' главѣ еї... мова естъ ѿ семи аггла(х) яко господа(р)а(х) або економа(х) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 285 зв.).

2. (*глава сім'ї*) господар: А невѣдѣчнаа и слѣпаа жена! що почрѣпаала, да(ст) господарѣ своему, котѣри ей чужолѣбжницю ховаль, а х(с)тѣ грѣсти вѣды не хоче(т) дати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186); При се(м) ѿзна(и)мѣю вм(с) и(ж) ей м(л) дѣмно споле(ч)не з господаре(м) свои(м) ѿ(т)правила мя и(з) я(с) до чарнове(ц) (Снятин, 1607 *ЛСБ* 418).

3. (*титул верховних правителів, вищих духовних осіб*) правитель, володар, господар: Приказанемъ г<о>с<п>о<д>а<р>а нашего короля его м<и>л<о>с<т>и полского и великого кн<а>з<а> Александра литовского (Кошир, 1502 *AS* I, 147); мл(с)тѣю бжїею, мы стефа(н) воево(да), г(с)п(д)рѣ земли молдавской, знаменито чини(м) ис си(м) листѣ(м) наши(м) (Бадевци, 1503 *Cost.S.* 255); а он мает с того имѣнья господарю его милости послужити (Винница, 1504 *АрхЮЗР* 8/IV, 173); Кнѣзь корѣцкѣи до волѣхъ вшѣдши стѣфана домшича на то(т) часъ господа(р)а выгналь (1509-1633 *Остр.л.* 129); А по нашем животѣ, кто бѣдет господарь нашей земли..., тот бы им не порѣшил // нашего даанїа и потвѣрженїа (Хуші, 1528 *МЭФ* 40-41); Господарю нашему милостивому, преосвященному архїепископу кирь Селивестру (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); А такъ мы господарь... выроком нашим то есмо знашли, абы в той справе достаточнейшее выведане зъ стороны наше ѣчинено было (Вильна, 1565 *AS* VI, 278); Ино, милостивый господарю, новая и неслыханая речъ овечки на пастыря жалуются (Львів, 1605-1606 *Перест.* 41); Господа(р) Его м(л) написа(л) вм(с)тѣ... же посылает(т) ва(м) гро(ш) то вли(с)тѣ, але воро(к) пороже(н) (Стратин, 1607 *ЛСБ* 418); зычили быхмо собѣ самодержца господаря тако(го) в свое(и) земли яко Ваша ца(р)ская велможно(ст) (Черкаси, 1648 *ВУР* фоток. 12); црковъ... во Львовѣ ѿспода(р)а волоскѣи збѣдываль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 177); Наясънѣ(и)шого великого гѣсподара Яна Казимера божию

те поу(т) гн̄ь и правы(и) (1556-1561 ПЄ 129 зв.); На ро(с)каза(н)є его мл(с)ти вла(с)ное хочемо ту(и) церкви госпо(д)ни накладо(м) наши(м) сътвори(ти) образы (Сучава, 1558 ЛСБ 22); прокла(т) бо вса(к) твора(и) дѣла гн̄а съ небрежение(м) (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); приказано ест Пасхи обходь стеречи отъ четырнадцатого луны ажъ до 21 дня // такъ, абы день Господень светилсе (Вильна, 1595 Ун.гр. 142-143); Изъ жонами были апостолы, а братя Господня (XVI ст. НЄ 92); аггль гн̄ь на кож(д)ое лѣто схожоваль до тои коупели и замоучова(л) водоу (к. XVI ст. УЄ №31, 62 зв.); Воля ест господня нам ныне терпѣти (к. XVI ст. Укр.п. 81); рабу же господню не подобает сваритися (1608-1609 Виш.Зач. 212); Але если зда(ст)ся и ѡ(т)легло, поки ѡплонеть гнѣвъ г(с)нѣ (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1 зв.); И розгнѣвалсе бг̄ъ и стандль Аггль г(с)дн̄ий на дорозѣ против варлаамови (серед. XVII ст. Хрон. 141); **воскресение господнее** див. **ВОСКРЕСЕНИЕ**; **книга закона Господнего** див. **КНИГА**; **обрезаніе Господне** див. **ОБРѢЗАНИЕ**; **стретене Господне** див. **СТРѢТЕНИЕ**.

Див. ще **ГОСПОДСКИЙ, ГОСПОДСТВЕННЫЙ**.

ГОСПОДСКИЙ, ГОСПОДСКІЙ, ГОСПОДСКИЙ прикм. 1. (належный господареві, володареві, панові) господарський, панський: Ку тому дей люди твоее милости господские... в подданого церковнаго человека... свирепу у борони гнедую украли (Луцьк, 1554 ВИАС I, 10); если бо зе(м)ного закона обычай таковы(и) власти г(с)дские, цареве и кролеве обыходити и заживати звыкли, и(ж) кромезаслѣги, ч(с)тиидикгнита(р)ства,... вповы(ш)шеню титѣлѣ даровны(м) обычае(м), нико(му) да(р)мо не дають ани во(з)вышаю(т) (1598 Виш.Кн. 269).

2. (властивий Богові) божий, господній: Кириакъ: Господскій. ма(к) Господарець (1627 ЛБ 216); Господские празники, празники господские див. **ПРАЗНИКЪ**.

Див. ще **ГОСПОДНИЙ, ГОСПОДСТВЕННЫЙ**. **ГОСПОДСТВЕННО** присл. Справді, переважно: Истѡвъ: йстизна, госпо(д)ствѣнно (1627 ЛБ 51).

Див. ще **ГОСПОДСТВЕННЪ**.

ГОСПОДСТВЕННЫЙ, ГОСПОДЪСТВЕННЫЙ

прикм. 1. (належный володареві) власний, панський: Истѡвый: Госпо(д)ствѣ(н)ны(и), власны(и) (1627 ЛБ 51).

2. Божий, Господній. ◊ **господьственные празники** див. **ПРАЗНИКЪ**.

Див. ще **ГОСПОДНИЙ, ГОСПОДСКИЙ**.

ГОСПОДСТВЕННЪ присл. Те саме, що **господьственно**: Истѡвъ, ѡ: Истѡтне, госпо(д)ствѣннѣ. пански, власне, стале (1627 ЛБ 51).

ГОСПОДСТВІЕ, ГОСПОДСТВИЕ, ГОСПОДЪСТВИЕ, ГОСПОДЪСТВІЕ с. (цсл. господьствие) 1. Те саме, що **господство** у 1 знач.: Црѣ... на землю пришо(л) не имѣя англо(в) ни архангловъ ни престоловъ господствія ни силы (1489 Чет. 111).

2. Те саме, що **господство** у 2 знач.: Чи не бо(л)ше(и) же бѣде(т) соро(м) на вселе(н)ско(м) позбрищи, пре(д) тмы тмами аггль, архаггль, нача(л) властій, Пр(с)тль гьствій, си(л) (1598 Виш.Кн. 276-276 зв.); Сут архіерейства, начала, престолы господствія и силы, и вся совершенная аггельскому чину подобная служба (Львів, 1605-1606 Перест. 46); Дѣвать ест хбрѡ(в) аггльских': Пр(с)тбли, Херѡвими, Серафими, Начала, Власти, Силы, Г(дс)твіа, Арханггли, и агглы (Львів, 1646 Зобр. 6 зв.); Трѣтую часть, нйжей ѡ(д) ѡныхъ ѡбоихъ, якѡ Гд̄(ст)віа, Архагглы, и Агглы мѣти зезвѣлила (Київ, 1646 Мог.Тр. 922).

ГОСПОДСТВО, ГОСПОДЪСТВО с. 1. Панування, влада: Хвалачи(с) бл̄(с)вачи его ве(с)поль зѣ ѡ(т)цем' и Стымъ дх̄омъ единобо(ж)ство. единѣ мощь и госпо(д)ство которомѣ належиѣ вшеллакаа слава, честь и по(к)лонѣ ннѣ и за(в)жды (Київ, 1619 Гр.Сл. 308).

2. (один із чинів ангельської ієрархії) ангел Господній: только свой чин отдѣленный держаль такъ, якъ тежъ иншіе чиноначальници, архангели, аггели, престолы и господства, силы и херувими и... серафими свой чин держали (Львів, 1605-1606 Перест. 46); Радѣйтеся Аггльѡве, речѣннїи Гѡспѡ(д)ства, Вы таковѡгѡ Имени Панскагѡ гѡ(д)ны (Чернігів, 1646 Перло 40 зв.).

3. (*титул молдавських воевод*) величність: а на то є(с)ит) вѣра нашего г(с)д)а вышеписанного, мы стефана воеводи (Бадевці, 1503 *Cost.S.* 256); А на то єст вѣра нашего господства... вѣра пана... дворника Горнѣи земли (Ясси, 1587 *МЭФ* 130).

Див. ще **ГОСПОДСТВІЄ.**

ГОСПОДСТВОВАТИ, ГОСПОДЪСТВОВАТИ
дієсл. недок. Панувати, правити: простыи люде... хотять притерпѣти великую досаду и смерть дѣля Христа Бога, чомъ Бугъ метъ господствовать и правда его на насъ прійдетъ (XVI ст. *НЄ* 105); Кр(с)те господствоуай (!) дне(с) въ все(м) мірѣ, тобою христіане сіають в' вѣрѣ (Дермань, 1603 *Нал.Кр.* 2); Обладая: Владнѣ, госпо(д)ствѣю, паннѣю, ѡбласть показѣю (1627 *ЛБ* 148); Слава тебѣ прѣ Нб(с)ный, Всѣми прѣ(с)твѣющій. и Гїи прѣстый, Всѣми Госпо(д)ствѣющій (Чернігів, 1646 *Перло* 29 зв.).

ГОСПОДЪ *див.* **ГОСПОДЪ.**

ГОСПОДЫНИ *ж. (цсл. господини)* те саме, шо **господиня** у 1 знач.: потомъ дей до мене кнегини Четвертенскаа, господини домовая приходила, гамѣючи, абыхъ я тамъ до княза Ярослава дла помсты, Желехова зранена, не ходилъ (Петрків, 1564 *AS VI*, 252); за которы(м) де(и) розогна(н)емъ его люде(и) господини домовая... на чотыри золоты(х) по(л)ски(х) себе шкодуєть (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); лечъ где є(ст) Господини заразъ бѣдетъ (к. XVI ст. *Розм.* 42 зв.).

Див. ще **ГОСПОЖА, ГОСПОЖДА.**

ГОСПОДЫНЪ *див.* **ГОСПОДИНЪ.**

ГОСПОДЫНЬ *див.* **ГОСПОДИНЬ.**

ГОСПОДЫНА *див.* **ГОСПОДИНЯ.**

ГОСПОДЪ, ГОСПОДЪ *ч. (цсл. господь) (одне з імен Бога, введено у Новий Заповіт Ісусом Христом)* Господь: г(с)ь славы дасть ти разѣмъ (1489 *Чет.* 2); А по нашем животѣ,... пак бѣд кого господь избєрет господарем быти нашей Молдавской земли, тот бы им не порѣшил нашего // даанія... али бы им оутвѣрдил и оукрѣпил (Хуші, 1528 *МЭФ* 40-41); былъ тамо ажъ до смѣрти иродовы абы(с) выплѣнило то што є(ст) речен'но ѡ(т) г̄а пр(о)ркомъ (1556-1561 *ПЄ* 25); Въ томъ месецы г̄а жиды крижовали (Острог, 1581 *Римша, Хрон.* 33); хлѣ-

бы квашенные нехай бѣдѣ(т) печены с първоро(д)нѣ(х) жи(т) г̄ви (Вільна, 1596 *З.Каз.* 45); В то(м) конѣчно(м) ѡбнищенію, дченици послѣдѣючи х̄(с)ѣ, еще не могли таи(н)ства вѣры навѣкнѣти,... дла того и прихода(т) пыг̄аючи г̄а (1598 *Виш. Кн.* 270 зв.); вѣруй ись правдовъ (*в ориг. правдовъ. — Прим. вид.*) великовъ, ажъ ти проститъ Господь усѣ грѣхы твои (XVI ст. *НЄ* 8); Павел святыи научаючи мовит, же от Господа то принял, под хлѣбом тѣло, под виномъ кровь Спасителєву (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Г(с)дѣ бовѣмъ пышнымъ спротивлѣет'са, а покѣрнымъ даєтъ ласкѣ (Київ, 1627 *Тр.* 11); бл(с)вени раби тьи, коли прійде г̄ь, и застанєть и(х) чоуйны(х) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 4); назва(л) има мѣстца ѡнагѡ квѣшенье, дла тогѡ, же сынѡве Израїлеви кѣсіли г(с)да (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.); Господь. Dominus. Herus (1650 *ЛК* 440);

у складі усталених зворотів — звертання до Господа Бога: **Hospody pomiluj nas** — Господи, помилуй нас: *Hospody pomiluj nas* (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* 4 зв.); **господи помози ми** — Господи, помози мені: она... поклонилася ємоу и рекла // г̄и помози ми (1556-1561 *ПЄ* 70 зв.-71); **змилуйса надъ нами господи** — змилуйся над нами, Господи: змилоуйса над' нами г̄ди..., бѣсмо нѣзбыть напѣлнени в' зга(р)ды (Острог, 1607 *Лѣк.* 10-11); **прости мя, господи** — прости мені, Господи: И тако реку, хотя жъ безпечно, прости мя, господи (1608-1609 *Виш.Зач.* 219); **slawa tobi hospody** — слава тобі, Господи: O slawa tobi hospody Ominut nas teper hfoady (Яворів, 1619 *Гав.* 21); **господь Христось, Христось Господь** — Христос Господь: таковыи... да єст подобень іюдѣ и проклатомѣ арїи..., иже възъпиша на господа христа (Сучава, 1503 *Cost.S.* 261); Жадєнь євангелиста не пише, жебы Христось Господь прѣсникомъ Жидовскимъ своимъ ученикомъ подавалъ, але хлѣбомъ (1603 *Пит.* 43); **богъ господь, господь богъ** *див.* **БОГЪ; починути въ Господѣ** *див.* **ПОЧИНУТИ.**

ГОСПОДЬСКИ *присл.* Як пан, по-панському: Сам всѣм, а не одному ноги умыл и первость в послѣдности сам собою рабски, а не господьски всѣм изобразил (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 177).

ГОСПОДЬСКИЙ *див.* **ГОСПОДСКИЙ.**

ГОСПОДЬСТВЕННЫЙ див. ГОСПОДСТВЕННЫЙ.

ГОСПОДЬСТВИЕ див. ГОСПОДСТВИЕ.

ГОСПОДЬСТВИЕ див. ГОСПОДСТВИЕ.

ГОСПОДСТВО див. ГОСПОДСТВО.

ГОСПОДСТВОВАТИ див. ГОСПОДСТВОВАТИ.

ГОСПОЖА, ОСПОЖА ж. 1. Володарка, пані: поимѣ та женою и боудещи ми госпожа (1489 *Чет.* 62 зв.); Велеможной княгини госпожи, сестре и невѣстце моей милой,... княгини Ивановой Юревича... чолом-битье (Острог, 1520 *Аґ* III, 195); а заты(м)са ласце лѣпшо(и) в̄м залаца(м) г(с)пожи свое(й) и прошѣ и(ж) бы в̄м на на(с) ве(р)ны(х) приятеле(и)... взгля(д) и баче(н)е рачила ме(т) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 277); Видиши ли, госпоже Домникие, як пан Юрко не вѣсть нашего слѣда, почину и степени к богу приводящего (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 189); Бл̄гословенный плод твой, ѿ Анно госпоже, Который Бг̄тъ ѡлюбилъ и собѣ взят може (I пол. XVII ст. *Рез.* 178); Мр̄іа, или Маріамъ: Владѣщаа, или Г(с)жа (1627 *ЛБ* 222); Богданъ Хме(л)ни(ц)кий... ѡзнаймуем и Владзою Гетма(н)скою сурове напоминае(м), абысте... Че(ст)ной Зако(н)ницы го(с)пжы Магдалинѣ Белецкой Игумені Печерской... Послушни были (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1);

(ввічлива форма звертання) добродійка: А панъ Угриновский почаль ей мовити: "Госпоже пани Несвецкая! Якомъ я через людей добрых и самъ через себе малжонька твоего и твою милость не по однокрот навпоминалъ..." (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 52).

2. (про Богородицю) владичиця, повелителька: епискѣпъ александрииский хвалу писалъ ѡспожы б̄ци (1489 *Чет.* 47 зв.); г(с)жа наша прч(с)таа плакала (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп.Д.* 10 зв.); ѡ(д)повидѣль іюда не бойса г(с)же (поч. XVII ст. *УЕ* №256, 8 зв.); ѡ г(с)пже моа, То дівна слава твоа. Ты на(д) всѣх преславнѣйша (Чернігів, 1646 *Перло* 36).

3. Господиня, хазяйка: materfamilias, господиня, госпожа (1642 *ЛС* 264).

Див. ще **ГОСПОДИНЯ, ГОСПОДИНИ, ГОСПОЖДА.**

ГОСПОЖДА ж. (цсл. госпожда) 1. Те саме, що **госпожа** у 1 знач.: такдо есми ѡмовѣ дчинили сь вышере(ч)нны(м) Крале(м)..., иже тоую то пре(д)реченнѣю кролевнѣ... вышере(ч)нномѣ нашемѣ... воеводи... маю(т) дати абы емѣ была жена и г(с)ж(да) земли мо(л)да(в)скои (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); розумили е(с)ми и(ж) позосталаа г(с)пж(да) е(г) не хоче(т) на(с) до то(г) допѣстити (Ясси, 1607 *ЛСБ* 413).

2. (жінка) дружина: оучили есми и възадоушіе... родителеи наших и за наше здравіе... и за здравіе и спасеніе госпожди нашеи маріи, и за // здравіе и спасеніе дѣтеи наших (Сучава, 1503 *Cost.S.* 259-260); мы... посла(н)ныи коу... кралю по(л)скомѣ, кнѣзю лито(в)скомѣ... ѡпросити... наиясиѣшнѣю кнѣжнѣ па(н)нѣ а(л)жбитоу,... абы... еи мл(с)тъ была г(с)п(д)реви нашемѣ г(с)ж(да) (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440).

Див. ще **ГОСПОДИНЯ, ГОСПОДИНИ.**

ГОСТИНА ж. 1. (перебування в гостях, поза власним домом, вітчизною) гостювання, гостина: Кгдѣ... Кирилъ нашъ архіманѣдрита з вашихъ краевѣ приѣхалъ, и нѣякіи гостины своеѣ исправова(н)а албо радуу... ѡ(т)давалъ (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 7); А в том часе приехал до Зимна в гостину до братьи своих рожонных чернець (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 539); Если естес'мо в' дорозѣ або в' гостинѣ, в' день стѣий Цр̄кви не минаймо (Київ, 1637 *УЕ* *Кал.* 880); *Образно:* Штѣса мовить маю фрасовати, з' гостины до ѡ(т)чизны ѡ(т)ходячи ѡ вѣры Бл̄гочестявогѣ ср(д)ца (Вільна, 1620 *См.Каз.* 23);

перебування поза домом: Поневажъ бовѣмъ нѣкоторые недозрѣлѣю и без' часѣ частокротъ в' гостинѣ поднали смѣртъ, то естъ, в' мѣри, и в' горѣхъ непроходимыхъ... Памать тымъ всѣмъ Каѣолицкаа цр̄квѣ ѡтправовала (Київ, 1627 *Тр.* 37).

2. Частвування, діал. гостина: потумъ пушовъ, тай ждавъ Христа до своеи хыжѣ на гостину, та вульми ся готовивъ (XVI ст. *НЕ* 91).

3. Заїжджий двір, місце нічлігу: се(с)сия братиамъ на котро(и) во пе(р)вѣе... ѡмова была, же теды не всѣ братия в дома(х) ся (для го(с)тины в дорогах(х)) находилися (Львів, 1637 *ЛСБ* 1043, 48).

Див. ще **ГОЩЕНЕ.**

ГОСТИНЕЦЬ¹, ГОСТИНЕЦЬ, ГОСТЫНЕЦЬ, ГОСЪТИНЕЦЬ ч. 1. (битий шлях) гостинець:

Волковым лѣсом повели до дороги великое, гостинца (Шайно 1538 AS IV, 173); Отъ того села отънимаєт кнѣзь... сеножати ѿ гостинца (1552 ОВол. 319 зв.); мы служебнико(в) промытныхъ розослали гостинцомъ стеречи (Луцьк, 1565 ТУ 110); просили... на(с) вси станы абы на кгру(н)те(х) своихъ... во(л)но было... ко(р)чмы при го(с)ти(н)ца(х) бѣдовати (1566 ВЛС 133); тоє... имене мое... з... мыго(м) и гости(н)це(м)... //... продаю (Луцьк, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 1 зв.-2); Штбся явно в той... войнѣ показало, Же ихъ по всѣхъ гостинцахъ много поздыхало (Київ, 1622 Сак.В. 49); ехали є(с)мо го(с)ти(н)це(м)... а(ж) до (с)тены (Житомирщина, 1638 ККПС 180); за которым роскопанем гостинець, перед тым никгда не бывалый... учинил (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 264); Образно: Но оны пусть тѣм широким гостинцем хитрости и науки лживое пелгримуют, яко хотят (1600-1601 Виш.Кр.отв. 161); смѣрть гостинець по которо(м) прироже(н)є наше сходит (Острог, 1607 Лѣк. 124); гостинець великий — битий шлях, гостинець: два копыцы надъ гостинцомъ великимъ которы(и)... до переяславля идеть (Ковалин, 1599 ЦНБ ДА/П-216, 99 зв.); У складі вл. н.: гостынець Вышенский: мешанка Барышполская... продала ниву свою... лежачую подле нивы... на гостынцу Вышенском (Бориспіль, 1637 АБМУ 21); гостинець житомерский: па(н) Семашко... по(д) го(с)ти(н)це(м) житоме(р)ским... по(д)данныхъ моихъ двоихъ ...// позбиваль (Житомир, 1584 АЖМУ 81-82); гостинець каменецкий: При гости(н)ци старожит(н)о(м) камене(ц)комъ (біля Кременця, 1606 ЛНБ 103, 60/Іе, 254, 47); гостинець луцкий: приказю абы вм(с)... ѿ дороги Перехре(ст)ное которая иде(т) чере(з) гостине(ц) лу(ц)ки(и)... самъ очевисто... сталъ (Новий Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 102); гостинець тихомльський: При гости(н)ци... новона(з)вано(м) тихомльски(м) (біля Кременця, 1606 ЛНБ 103, 60/Іе, 254, 47).

2. Заїжджий двір, притулок для мандрівників: Трдной працы назбыгъ людемъ в' прохоже(н)ю, Оказалоє мѣстце, и вѣрхъ знаменитый, Лечь

гостинець в' пребѣткю бързо не оужитый (Київ, 1632 Євх. 296).

3. Перен. (зі словами вендрувати, йти, прибудитися, простувати, торувати, ходити та ін.) напрямом, шлях розвитку, діяльності; дорога: За ихъ повѣдомъ ѿ йстин'ный пастырь простѣшь на(м) гостинець ко нб(с)номѣ царѣ (Львів, 1591 Просф. 66); Постараймо(с) найми(л)шіи хр(с)тіане правы(м) гости(н)це(м) ити (XVI ст. УЄ №29519, 22 зв.); И русских немало попов тыми ж стежками на свой гостинець прибудилося (Львів, 1605-1606 Перест. 45); Не широкимъ гостинцемъ роспоустне хѣдачи, Але оузкою Стѣжкою себе вѣдачи (Львів, 1615 Лям.Жел. 5 зв.); Лѣчь оныи нехай гостинцемъ своимъ вендрю(т) (Київ, 1619 Гр.Сл. 228); Што ижъ такъ єсть, якобы... добре оуторованымъ гостинцемъ идѣчи... надки стѣхъ ѿ(т)цовъ... наслѣдючи... Приказѣмъ тѣды Знама... Креста... ставити (Київ, 1637 УЄ Кал. 79); а то(т) идѣчи оуторованымъ звѣчаю гостинце(м), комѣ бы налѣжнѣй ѿ(т) на(с) бы(л) ѿфѣрованый? (Київ, 1637 УЄ Кал. 79); на широкий гостинець выскочити див. ВЫСКОЧИТИ.

ГОСТИНЕЦЬ² ч. Подарунок, гостинець: Мзды: Гостинць (1627 ЛБ 63).

ГОСТИНИКЪ див. ГОСТИННИКЪ.

ГОСТИНИЦА див. ГОСТИННИЦА.

ГОСТИННИЙ див. ГОСТИННЫЙ.

ГОСТИННИКЪ, ГОСТИННИКЪ ч. 1. Господар заїжджого двору, корчми: Вьсепріятникъ: Гостинникъ, корчмаръ (1627 ЛБ 22); имена бо твоа много и велика сѣт, по словесі г(с)ни и стѣх' его: сіи же сѣт,... стройте(л), кѣпе(ц), гости(н)никъ, стра(ж) (Львів, 1642 Жел.П. 6); stabulari(us), го(с)ти(н)никъ (1642 ЛС 379).

2. Перен. Господар дому Господнього (церкви): Христось... повозю его у хыжу густьскую — того єсть церковъ светая... давъ гостинникумъ — учителюмъ, патріархумъ, владыкумъ, попумъ лишивъ на(сѣ) грѣшныи (XVI ст. НЄ 160).

ГОСТИННИЦА, ГОСТИНИЦА, ГОСТИННИЦА, ГОСТИНЬНИЦА ж. (притулок для мандрівників) заїжджий двір; тимчасовий нічліг; и припровадиль є(г)[о] ажь до гостин'ницѣ и печаловалса ѿ немъ (1556-1561 ПЄ 246 зв.);

Самарáнинь же нѣакійсь ишо(л), и оувидѣвши прішо(л) на(д) него, и ѡм(с)рди(л) са на(д) ни(м), и пристѣпи(в)ши, завинѣ(л) раны его... и привю(л) его в гости(н)нищу (XVI ст. УЄ №29519, 131 зв.); взá(л) оногò чл̄ка зр̄аненогò, и принѣ(с) его до гостиньницѣ (к. XVI ст. УЄ №77, 159 зв.); Похва-лає(т) єв(г)лїста побóжно(ст) самаританїна, котóрый чоловѣка ѡ(т) разбóйнико(в) р̄аненогò // и ѡшáрпáногò всадївши на конá припровáдилъ до гостиньницы (поч. XVII ст. *Проп.р.* 14-14 зв.); А то на Монастырь заложенъá Патрїаршескагò общегò житїа... при томъ и на гостинницѣ странниковъ Дѣховнихъ вѣры Церкви всходнїе..., о чомъ ширей тотъ запись... въ себе обмовлæть (Київ, 1615 *ПВКРДА* II, 5); В̄сьєпрїáтелище: Гостиница, корч-мá (1627 *ЛБ* 22); Hostinnica: gospoda (Жовква, 1641 *Disci.* 57); taberna, a(e), храм, скиния, го(с)ти(н)ница, ко(р)чма (1642 *ЛС* 392); *Образно*: еще не єстехъмо це(р)ковью Б̄жею и мѣшканъемъ Д̄ха ст̄го: бо еще кáпищемъ ба(л)вãновъ, и гости(н)ницею д̄ховъ зл̄ости єсте(х)мо, длá навáлности намѣтности д̄ши (Вільна, 1627 *Дух.б.* 225).

ГОСТИННЫЙ, ГОСТИННИЙ, ГОСТИНЫЙ, ГОСЪТЫНЪНИЙ *прикм.* Який стосується за-їжджого двору або належить до нього: hospitales, стра(н)ноприє(м)ни(й), го(с)ти(н)ни(й) (1642 *ЛС* 220); Гостинний. Hospitalis (1650 *ЛК* 440); **гости-ный дворець** *див.* ДВОРЕЦЬ; **гостинный домъ** *див.* ДОМЪ; **возъ гостинный** *див.* ВОЗЪ; **дорога гостинная** *див.* ДОРОГА; **людъ гостинный** *див.* ЛЮДЪ; **право гостинное** *див.* ПРАВО; **судъ госьтынъный** *див.* СУДЪ.

Див. ще ГУСТЬСКИЙ.

ГОСТИНЬНИЦЯ *див.* ГОСТИННИЦЯ.

ГОСТИТИ, ГОСЪТИТИ *дїєсл. недок.* 1. (кого і без додатка) (*частувати*) гостити, вгощати: вл(д)ка ласкание(м) его подышо(л) и гости(л) и дарова(л) его спровожение(м) почести великоа є(мѣ) (Ново-городок, 1592 *ЛСБ* 213); Витáю: Гощоу (1627 *ЛБ* 16); Мы ты(м)... котóрыѣ д̄шєю лáкнѣ(т), прáгнѣт(т) и гостá(т)... рат̄внѣ и пóмочи додава(и)мѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 54).

2. (*бути в гостях*) гостити, гостювати: ту(т), в землї его кроле(в)ское мл̄(с)ти, ѡ(т) ко(л)кадеса(т)

ле(т) гостимо (Луцьк, 1563 *ТУ* 102); мои панóве можем ли т̄ѣ гостити презъ т̄ю ночь (к. XVI ст. *Розм.* 39); Гошѣ hospitor (Уж. 1645, 69); панъ Бенедкть Островский... сведчыльсе на... месчанъ... которие... наехавшы... госьтили, виоленьтер показачывшы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116).

ГОСТЫНЕЦЪ *див.* ГОСТИНЕЦЪ¹.

ГОСТЬ, ГОСТЬ, ГОСЪТЬ, ГОСТЬ, КГОСТЬ

ч. 1. Купецъ, торговецъ; прибулий купецъ: те(ж) госте(м) доброво(л)но со вси(х) па(н)ствъ наши(х) имѣеть (!) езд(и)ти до того Єго мѣсте(ч)ка до ле(в)-кова и торгова(ти) (Межиріччя, 1503 *Арх.Р.* фото-коп. 50); мостовое зъ госьтя — одъ воза по полу-грошку брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/I, 29); Торъговъцы т̄бьыльцы и гости дають старосте ѡбе(ст)ки ѡтъ головы або ѡтъ воза по грошѣ (1552 *ООЗ-1*, 47 зв.).

2. (*особа, яка прибула кудись із певною метою*) мандрівник: И тамъ... странны(х) гостѣи д̄хов-ны(х) иноковъ при(й)мовали (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); В̄ша Кн(ж): Мл(ст):... даровала... гостемъ Странноприємницѣ, Слѣгáмъ Б̄жимъ оушановãнѣ (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 2 ненум.); Иноплемѣнникъ: Ч̄д̄жозѣмецъ, приходень, гость, обчїй, ч̄д̄жозѣмскїй (1627 *ЛБ* 49); якѡ Покрѣвный вãшѣ Кн(ж) Мл(с)ть мѣлъ привитáти, Гóста зъ ч̄д̄жїхъ зѣмль до ѡ(т)чїз-ны Дóмѣ... своѣго щасливѣ прибылого (Київ, 1632 *МКСВ* 268); гóста áлбо ч̄д̄жозѣмца, áлбѡ тогѡ, котóрый где не мáеть головы своѣи склонїти, в̄ дóмъ свóй принáти (Львів, 1646 *Зобр.* 69 зв.); Если бы са оубогатїль оу вáсь прихóжий и гость, а братъ твої з̄оубóжавши продасть са емѣ, по запрода́ню мóже б̄ыть ѡ(т)к̄вплень (серед. XVII ст. *Хрон.* 126); *У порівн.*: сами силы нб(с)ныа... просá(т) Абысмо... през... оный прїкля(д) в̄рно(го)... боу ро(з)сѣá(л) в̄ бл(с)ве(н)ствѣ я(к) звѣзды нб(с)ныа, мно(з)ст-во(м) пото(м)ства, ѡ(т)чества незѣмного Авраáмова, я(к) гостѣ а пергримове на землї (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 203).

3. (*той, хто приходить, приїздить відвідати кого-небудь вдома; запрошений на гостину*) гість: А хтѡ бы хотѣ(л) изъ госте(м) быти на то(и) чти має(т) дати на де(н) два грошѣ ѣ бра(т)ск̄ю скринь-кѣ (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); г̄и коли єсмо тебе видѣли

ал'чного, ... // ... а любо гостє(м), ал'бо нагого... не послужили єс'мо тобѣ (1556-1561 ПС 109); Хто бы... в до(м) сво(и) позва(л) до себе гостя на вчту... а того госта... зби(л)... таковы(и)... має(т)... шкодѣ платити (1566 ВЛС 93); што я, то услышавши, рѣзвей на церковь уходити-мъ зъ гостыми своими мусиль (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 135); панове гости якъ се вамъ подобає(т) тоє вино? (к. XVI ст. Розм. 42); прїавши гѣста в до(м) свои имѣ(л) бы(с) его спе(р)во(т)кѣ частовати (Київ, 1623 Мог.Кн. 57); Оугошяю: Честѣю, гѣста честѣю (1627 ЛБ 136); Ѡ пѣтре здавна Гостю пожаданыи! (Київ, 1633 Евфон. 308); hospes, tis, го(с)т(ъ), стране(н), го(с)пода(р) (1642 ЛС 220); сѣдмъ оучинковъ мл(с)рдныхъ... котрии сѣтъ, Лакавчогѡ накормити,... Гѣста в' домъ своіи принати (Київ, 1646 Мог.Тр. 909); такового робити а(ж) до пѣтѣ придчаю(т), абы... жи(в)но(ст) ... дла го(с)та готовѣю зѣвше мѣль (серед. XVII ст. Кас. 11); Гѣсть. Hospes (1650 ЛК 440); *Образно*: Радѣйса вмѣстїлище, тѣ с бовѣм' вмѣстил(а), з' вѣкѡ(в) пожаданого гѣста породїла (Львів, 1631 Волк. 26).

4. (*часто випадковий*) відвідувач, гїсть: Теды разомъ... о той згубе... взяла ведомость, же до того Савки Марковича якийсь гѣсть тоє ночи,... приехалъ, — оячь зась тоє жь ночи до дня отехалъ (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 6/1, 271); бы(л) вѣртопъ пѣсрѣ(д) мѣста, а в' то(м) вѣртопѣ была шѡпа, гдѣ гѣстѣ ставали (к. XVI ст. УЄ №77, 189 зв.); *Образно*: заправды небе(с)ки(м) застѣпо(м) ѡного дша и тѣло стерѣжена бѣде(т), котѡрыи перебуваючого в' собѣ Га нѣба... маєть гѣста (Київ, бл. 1619 Аз.В. 307); не мѣ(и)са тѣ на зе(м)ли за дѣдича мѣ(и)са раче(и) за выгна(н)ца або гѣста на зе(м)ли (Київ, 1623 Мог.Кн. 21).

ГОСУДАРИНЯ ж. (*вѣчлива форма звертання до Богородици*) панї: ѡ намл(с)рдѣшиаа г(с)дѣрине наша не є(ст) на то вола твѣго сна (II пол. XVI ст. Проп.Д. 16).

ГОСУДАРСКИЙ прикм. Який належить володареві, правителеві: А при томъ были люди добріи..., панъ Николай Янушевский, а дворанинъ государский, князь Андрей Ивановичъ Неледенский (Київ, 1531 АрхЮЗР 7/1, 70).

ГОСУДАРСТВО с. Держава, володїння: Наяснѣйшого великого государя... короля Полского и великого князя Литовского и иныхъ многихъ государствъ государя и обладателя (!), его королевской милости отъ Адама Соколского... воеводѣ Хотмышского города (Полтава, 1647 АЮЗР III, 98).

ГОСУДАРЬ, ГОСУДАРЬ, ОСУДАРЬ ч. 1. (*митул верховних правителїв, вищих духовних осіб*) правитель, володар: а естли бы инако хто з насъ,... того имения вышеименного подѣ паномъ иваномъ Немѣричомъ хотѣль его доставати, тогда маєть заплатити государу, королю его милости, вины пять сотъ копѣ грошей (Київ, 1531 АрхЮЗР 7/1, 70); Славнѣйшему и пресвѣтлому благочестивому же и православному государю и князю Острозскому, воеводѣ кїевскому,... и прочимъ православнымъ и благочестивымъ паномъ и княземъ, всея Малыя Россїи, сынѡмъ о Господѣ возлюбленнымъ нашего смиренїа (Константинополь, 1594 Малиш. II, 23); Наяснѣйшого великого государя... короля Полского и великого князя Литовского и иныхъ многихъ государствъ государя..., его королевской милости отъ Адама Соколского... воеводѣ Хотмышского города (Полтава, 1647 АЮЗР III, 98); (*вѣчлива форма звертання*) володар, правитель: Богомъ избранный и отъ Христа возлюбленный государю нашъ, пастырю и вчителю, пресвѣтїйшїи митрополите кїевскїи и галицкїи и всея Руси Кирь Сильвестре (Київ, 1557 КМПИ I, дод. 22).

2. Вл. н.: Иванъ Ѡсѣда(р) (1649 РЗВ 331).

Див. ще ГОСПОДАРЬ.

ГОТОВАНЄ с. (*праця, спрямована на виконання чого-небудь, на здїйснення певного акту*) готування, підготовка: Штѡ все часъ готована поваги сѣдѡвої оукѣзѣтъ, а не самѣю сѣдѡвѣю справѣ (Київ, бл. 1619 О обр. 136).

ГОТОВАТИ, ГОТОВАТИ, ГОТОВАТЬ дієсл. недок. 1. (що) (*працювати для здїйснення чого-небудь, підготовляти*) готувати: Антїхрїсто(в) прїхо(д) блїзко чѣйте, Протївѣ вопрѣсовѣ ѡ(т)вѣты готѣйте (Львів, 1591 Просф. 75); нѣ(с)ный ѡ(т)цѣ стрѣлы гнѣвоу своего готоуєтъ вѣпоустити (поч. XVII ст. Проп.р. 168); арраго готовати (I пол. XVII ст. Сем. 26); Належѣ: Выполнѣю, готѣю,

задаю, томѣ тоѣ албо бвое (1627 ЛБ 62); а робота ихъ была вѣдлѣ(г) намѣвы готѣвана зъ обѣхъ сторѣнь... в' еднѣ годинѣ оударили потѣгою на мѣсто такъ по земли якъ и по морю (Київ, 1627 Тр. 661); Готую. Paro. Pra(e)paro. Instruo. Apto (1650 ЛК 440);

вѣщувати: блѣдаа лоуна дѣждъ на(м) знаменуесть; краснаа вѣгры тѣхѣе готоуесть (поч. XVII ст. Проп.р. 270 зв.).

2. (що) (приводити що-небудь у придатний для використання стан) готувати: Нби архѣ готѣеть божимъ повелѣнѣемъ, абы вѣ потѣпъ не згинѣлъ зъ свои(м) поколенѣемъ (Острог, 1581 Римша, Хрон. 36); а хлопомъ пешимъ, черни, до двора хворостъ и солому, на примѣтъ до запаленѣя, готувати веливши..., вѣ дворѣ мой Жабецький вломилися (Луцьк, 1586 АрхЮЗР 1/1, 229); Іоаннь тыжъ Ялмѣжникъ, предъ смертю зачалъ Грѣбъ собѣ готѣвати, але го не кончалъ (Київ, 1622 Сак.В. 43 зв.); а Патѣй,... самъ почалъ возы готувати (бл. 1626 Кир.Н. 12);

(збирати, складати з метою певного застосування) готувати: мы... велели есмо емѣ [дворанинѣ нашомѣ]... дерево на бѣдоване замкѣ тамошнего со пна рѣбаючи, готувати и на городище спѣскати (Вильна, 1561 AS VII, 67); Да проклати бѣдѣтъ влѣдки, арѣхима(н)дри(ти), и игѣмени, которіе... // ...на мѣсто(х) стѣ(х) лежачи грѣшѣ збираю(т), с ты(х) доходу(в) на бѣгомо(л)ци хѣви надан'ны(х), дѣв'камъ своимъ вѣно готѣю(т), Снѣи ѡдѣваю(т) (до 1596 Виш.Кн. 263 зв.-264); А ввѣдшы ихъ в домъ принѣслъ воды и оумѣли нѣги свои..., ажъ пришѣвъ Іосифъ в полднѣе а они готѣвали дѣры (серед. XVII ст. Хрон. 70);

(їжу) готувати: Тыѣ тѣды дни чотыры,... называлися приготованемъ, вѣ которыхъ толко готѣвали баранка, але еше его не поживали (1603 Пит. 45); гды свѣдѣвъ своѣхъ, абѣ прѣателѣй... честовѣти хотѣтъ, и на ѡбѣдъ ихъ до себе абѣ на вечерѣ запрѣшѣютъ: не едину, анѣ еднѣкѣ потрѣвы, але... розмаѣтыѣ готѣютъ (Київ, 1637 УС Кал. 433); Вѣдѣлисмо те(ж) еднѣго... // же собѣ са(м) нѣгды ... иссти (!) не готѣвалъ (серед. XVII ст. Кас. 80).

3. Перен. (що) (дорогу, канал і под.) проклада-ти, будувати, готувати: А штожъ есть для милого

Бога, если то не есть антихристови широкую до-рогу слать и готѣвать, абы тымъ борзѣй, коли приидеть, остатка допсоваль? (Вильна, 1595 Ун.гр. 165); Готѣйте пѣтъ г(с)днѣ, справе(д)ливый дѣлайте сте(ж)ки его, абѣвѣмъ ко(ж)дый долъ и гѣра поров-наю(т) зѣмла (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 33); Тымъ же спѣсобом' , и ѡгорѣдъ на пѣстыни, и на мѣ-стѣцахъ смродливыхъ мѣти хотѣчѣй, вѣпро(д) вы-чищѣеть... канѣлы дла воды готѣеть (Вильна, 1627 Дух.б. 164); Того тѣды оубравши повтѣре Каллиста стѣго вѣ Диалѣктѣ Россійскѣй, абы, щасливѣй сынѣве цркви Востѣчноѣ, вѣ то(и) лѣдѣцѣ плывѣаючѣ дорѣги до нѣа собѣ готѣвали (Київ, 1637 УС Кал. 4).

4. (що кому, що на кого, на що) замишляти, ма-ти намір зрѣбити (що кому), визначати (що кому), передбачати (що для кого): паве(л) стѣи мѣви(т) и(ж) то короткое а легкое оутрапенѣе... дивне вели-кѣю а невѣмовнѣю на(м) хвалоу готоуе(т) (Львѣв, 1585 УС №5, 233, на полях); писмо стѣе чи(м) дѣ-лѣ(и) его читаешъ, ты(м) бо(л)шъ непребрѣный скарбъ собѣ в нѣѣ готѣешъ (Київ, 1623 Моѣ.Кн. 2 зв.); Чѣсъ тымъ всѣмъ справѣеть, Котѣрый вѣдлѣгъ себе, тѣрминъ намъ готѣеть (Луцьк, 1628 Андр.Лям. 18); Готѣвалъ еси на насъ пекло вязенѣя (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 22); Ты на главѣ мою нечѣстѣю, злѣтѣю корѣнѣ цр(с)тва Нѣ(с)ногѣ готѣешъ (Чернѣгѣв, 1646 Перло 99 зв.).

5. (що) (сприяти чѣмусь) давати, готувати: А ласка Божѣя ест двѣякая: еднѣ ест уперѣжаючѣя, которѣя приправуеет албо готуеет велику волю, абы добре хотѣлъ; а другѣя помагаючѣя (Вильна, 1600 Катѣх. 50).

6. (що, на що) Спрѣмовувати (на що), наvertати (на що), готувати (до чѣго): ѡ набоже(н)ствѣ хочѣ са старѣти, и ср(д)це мое готѣвати абы(м) при-на(м)нѣ(и) малый плѣмень бо(з)кого запалѣна... ѡде(р)жа(л) (Київ, 1623 Моѣ.Кн. 47 зв.); Снѣ Бжѣй... мѣлѣю зарю свѣта свѣгѣгѣ показѣдешъ, А дѣшъ и ср(д)ца нашѣ, на вѣрѣ твою готѣешъ (Чернѣгѣв, 1646 Перло 72).

7. (кого в що) (про бойѣе спорѣдженнѣя) забезпечувати (кого чим), готувати (для кого що): А ѡни почали лю(д) слѣужѣб'ный вѣ вбирѣ и ѡроужѣе готувати (XVI ст. УС Трост. 55).

Див. ще ГОТОВИТИ.

ГОТОВАТИСА¹, ГОТОВАТИСЕ *дієсл. недок.*

1. (*зумовлюватись чим-небудь*) спричиняється: Незлічобные тѣды тѣе Ри(м)ской столицы нѣвые ѡ(д)мѣны, и заразливые блѣды, котѣрими... оупадокъ дѣшныи се готѣтъ' (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.).

2. Робитися: Такімъ бовѣмъ спѣсобомъ все са збѣдѣтъ, Што са в' пожитокъ Цркѣве, в' тобѣ готѣтъ (Київ, 1630 *Имнол.* 3).

ГОТОВАТИСА², ГОТОВАТИСЯ, ГОТОВАТИСЕ *дієсл. недок.* 1. (к чому) (*працювати, підготовляючи що-небудь*) готуватися (до чого): Потѣмъ тѣтъ Арій кгды са повтѣре к' диспѣтѣціи готѣвалъ намѣвивши сына Цѣрського... оумеръ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 16); Зйждѣ: Бѣдѣю, приправѣю, ... албо ѣсилѣю, кѣшѣса, покоштовѣюса, готѣюса, берѣса на щѣ, або выставлѣю (1627 *ЛБ* 43).

2. (к чому, до чого, на що, до чого чим і без додатка) (*приводити себе до стану готовності для чогось*) готувати себе, готуватися (до чого): хѣче пѣвелъ абы са мал'жен'кове до ча(с)у пов'ѣстагали ѡ(т) мал'женской спрѣвы. тогды заисте болше потреба выстерѣгати(с) кѣдѣса кто готоуѣ до тои... стѣсти (Львів, 1585 *УЄ* №5, 114 зв., на полях); Не маю чого хвалити, же наша Русь // посужають Рымляновъ вѣ томъ, ижъ они на памѣтку погребенія Христова, также готуючыся ку недѣли, постѣять завжды суботы (Вільна, 1608 *Гарм.* 217-218); члѣкъ ...са маѣтъ готѣвати на ѡны(и) страшны сѣдѣ бжій (Корѣць, 1618 *З.Поуч.* 171); Што не тѣлко чиніли сѣми Хр(с)тіане, Але тѣжъ и(з) невѣрныхъ многіи погане. Абы таки(м) спѣсобомъ на смерть памѣтали, До неі са добрыми дѣлы готѣвали (Київ, 1622 *Сак.В.* 41 зв.); мы, возлюбле(н)ныѣ брат'а, // и поднесѣмоса, и на обѣцѣанѣе его Втѣрое при(ст)е готѣймоса (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 303-304); Потрѣба мѣцно вѣрѣти, и на неі са готѣвати, чѣстою дѣшѣю, з' доброу вѣроу, и тѣломъ бе(з)грѣшнимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.).

3. (на що, к чому і без додатка) Мати намір, готуватися, збиратися (робити що): тогды маѣтъ дрѣгой стороне передѣ ѡнымъ рокомъ ѡ фѣробе своѣи дѣтъ знати, абы ѡн кѣ правѣ са не готѣвал (Львів, 1537 *AS* IV, 92); мы дѣчки своѣе за тебе не

дамо, и ку тому ся року не готуемо (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 53); И видишь ми се подобень быти онымъ комедийнымъ жакомъ, которые... ступаютъ поважне, и готуются, якобы што великого и мудрого мовити хотели (Володимир, 1599 *Відн.ПО* 1043); А ти, Іоане, поиди вѣ адѣ... // ...розумѣю, же ти ѡ(т)толь оутекти ся готуѣшь (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23-24); сама ее милѣсть... наслала слугу своего... котѣрый... поддѣныхъ трѣхъ... выгналъ, которые для грозбы и грабежу прочѣ пошли, и другіе прочѣ для того готуютъ се (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 398); Чѣкаѣтъ недѣрожаю збѣжа, и в' дорожнію гѣмна своѣ ѡтворіти готѣтъ'са (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 655); якѣ Аарѣонъ Старозако(н)ный Сщѣнникъ готѣючыса в'ходіти на Млѣтѣ до Стѣла // стѣхъ, брѣлъ на Пѣрси свои раздѣмноѣ сѣдѣвъ албо Раціѣналъ (Київ, 1639 *МИКСВ* 218-219); Не годи(т)са жа(д)номѣ оста(т)него помаза(н)а оузычѣти, котѣрыи // бы та(ж)ко не хорова(л), а(ч)кѣл'вѣкъ бы ѡномѣ котѣры(и)са на небе(з)пѣчноѣ жекглова(н)ѣ готѣтъ' (Львів, 1645 *О тайн.* 120-121);

(*мати щѣсь на увазі, настроюватись на щѣсь*) готуватися: а то рачиль оучинити для юды абы не шо(л) до жидѣвъ, повидѣлъ бы и(м) иже тамъ боуде ве(ч)ѣрѣаль прѣтѣса готоуйте абысмы или пасхоу (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 10).

4. (проти чого) Запѣбигати (чому), страхувати се(бе) (перед чим): Албо в' лѣкарски(х) надкахъ найдѣю чѣиса люде не тѣкъ постѣповати звѣкли, коли проти(в) хѣры(х) припа(д)ковъ албо пригѣдъ готѣютъса; Ижъ... помѣрковѣніѣ скрѣмногѣ жита напрѣдѣ ѡповѣдають хѣры(м) (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 194).

ГОТОВАТЬ *див. ГОТОВАТИ.*

ГОТОВЕ *див. ГОТЫ.*

ГОТОВИЗНА *ж. (стп. gotowizna)* (*наявний за пас майна, грошей*) готівка: А чого на квитѣцѣи не выдадутъ, то мають на(м) готовизною(ж) доплатити (Краків, 1507 *ТУ* 47); Я князь Кѣстѣнтин... визнаваю... Штож... понал єсми был за себе жѣндѣ, дѣчкѣ княза Сѣмена... и взал єсми по ней посагѣ не мало, яко имѣней, так готовизны, скарбов, клѣйнѣтов, золота, срѣбра, перел и иншихъ многыхъ рѣхомыхъ рѣчей (Острог, 1522 *AS* III, 236); Я... тѣю сѣмѣ пѣнажнѣю сѣм тѣсѣч золотыхъ, котѣрѣю

есми в готовизне и в монѣте Полской взал, записю жоне моей (Краків, 1539 *AS IV*, 177); Если бы ште(ц)... шмерь,... тогды... девки водле шписѣ або тастаме(н)тѣ,... // его маю(т) быти выправованы яко бѣде(т) имъ шписано з готови(з)ны зоста(в)леное (1566 *ВЛС 62-62 зв.*); Къ тому што ся дотычетъ готовизны и речей рухомыхъ, то есть тутъ въ Клевани, въ брата моего Михайла, скрынка, въ которой копъ семьдесятъ грошей, въ той же скрынце обрусовъ три, ручниковъ десять (Клевань, 1571 *АрхЮЗР 1/1*, 33); кгдыжъ при каждомъ зъ нихъ маетности моей готовизны грошей ани речи рухомыхъ золота и серебра, клейнотовъ, ланцуховъ, шать,... при нихъ ничего не зоставилъ (Краків, 1595 *АСД I*, 198); Пры то(и)же се(с)сии шбебрали дво(х) брати(и) з по(с)ро(д)ку себе до завѣдованя и прыробку су(м)ми которая ся в готови(з)нѣ на грѣ(н)тѣ находи(т) (Львѣв, 1637 *ЛСБ 1043*, 48 зв.).

ГОТОВИЙ *див. ГОТОВЫЙ.*

ГОТОВИТИ, ГОТОВИТЬ *дієсл. недок. 1.* (що для чого) (*приводити щось у стан готовності, збирати для використання*) готовити: многии... начали радити и кр(с)ть готовити (1489 *Чет.* 164 зв.); которое войско, облегли тое имене мое,... а хлопомъ пешимъ, черни, дрова, хворостъ и солому, на примѣтъ до запаленья, готовити велевши и... до штурму,... кгвалтомъ и моцью, припустили (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР 1/1*, 225); И каза(л) и(м) жо(л)нѣрѣ, воу(й)ско готовити (XVI ст. *УС Трост.* 47); такъ же вшелякихъ чолновъ и статковъ водныхъ готовити и приспособлять заказали (Варшава, 1617 *АрхЮЗР 3/1*, 202); року *шахли*... на украинѣ козаки брости... мних(в)... палили едны, а дрѣгьи гумна молотили,... жывно(ст) собѣ готовили (серед. XVII ст. *ЛЛ 175*);

(і)жу) готовити: Марѣа... почала готовити обѣдъ (XVI ст. *НС 188*); тепѣрь хлѣбъ на шфѣровникъ принѣсимо: котѣрый, же зъ пшеницы готѣванъ бываѣтъ, тѣчнымъ называѣтса (Київ, 1637 *УС Кал.* 496).

2. (кого, що) (*підпорядковувати певній меті*) спрямовувати, вести: Готовѣте дѣла, готовѣте чѣсто жѣтїе, готовѣте Бгѣу го(ж)денїе (до 1596 *Виш.Кн.* 267); нѣакаа Навка и Побѣдка чере(з)

Стыхъ ш(т)це(в) вѣнайдена есть, и оучїнена для тоѣ причїны, жебысѣмо оуправовали и готѣвили себѣ на дѣховныи прѣцы Пѣста (Київ, 1637 *УС Кал.* 2).

Див. ще ГОТОВАТИ.

ГОТОВИТИСА, ГОТОВИТИСЕ, ГОТОВИТИСА *дієсл. недок. 1.* (на що) (*обдумувати, здійснювати що-небудь*) готовитися (до чого): Я бѣмъ тѣжъ ш Астролѣтра(х) Крѣলেখъ промѣви(л), На щомъса ачкѣлве(к) зовсѣмъ и не готѣви(л) (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 77).

2. (на що) (*здійснювати підготовку до чого-небудь*) готовитися (до чого): тогды дей я до домѣ своего поехал, хотачи на слѣжбѣ... господарьскѣю готовити са (1533 *AS III*, 411); потумъ пушовъ, тай ждавъ Христа до своеи хыжѣ на гостину, та вульми ся готовивъ (XVI ст. *НС 91*); чого я будучи певен, уфаючи..., обетници и приреченю слова ее милости, стараючися и готовячися на веселе,... не малый коштъ и утрату поднял (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР 8/III*, 453); нехай еи проклинаю(т), которые проклинають днѣ той которо(го) се готовитъ възрѣшитъ китъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 57-57 зв.);

(на що, к чому, до чого і з інфінітивом) (*приводити себе до стану готовності*) готовитися (до чого і з інфінітивом): дѣла добрая чинити готѣвимса (1489 *Чет.* 218 зв.); И когося вашей милости будетъ видети до того замку... у заставу послати ваша бы мл. тымъ поветамъ подданнымъ нашимъ розказали, ажъ бы они... за часу к тому ся готовили (Краків, 1532 *АрхЮЗР 8/V*, 7); Готѣвишся его [антихриста], якъ Христа, прїяти и послушанїе оному отдати (к. XVI ст. *Укр.п.* 83); готовѣте(ж) са на исхо(д) ко бѣдѣшчѣмѣ вѣкѣ (до 1596 *Виш.Кн.* 267); анѣ готѣвитиса на сме(р)ть на каждый дѣнь, анѣ на блѣсти частїе и рѣны,... на розбой ш(т) розбѣйнико(в) анѣ нѣ то абы пови(н)ные зражѣли (Острог, 1607 *Лѣк.* 65); Колада. Кѣждый вѣрный сего днѣа дѣхомъ веселїса: А на пристѣе Хѣви пїлне готѣвиса (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); Двѣохъ Архїеп(с)пѣвѣ еще вамъ приточїмъ: Яко ся готѣвили нѣа смерѣть, и рѣчь скончїмъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 43).

Див. ще ГОТОВАТИСА².

ГОТОВИТЬ *див. ГОТОВИТИ.*

ГОТОВЛЕНЬЄ с. Готування, підготовка (до чогось): Кири́на: Стѣна або Тра́мъ, або зѣмно(ст), забѣжѣнье або готовлѣнье (1627 ЛБ 216).

ГОТОВНЕЙШИЙ прикм. в. ст. (такий, який виявляє більшу готовність до чого-небудь) старніший, ретельніший: братъ нашъ дзревши на... вѣрндю... слѣдѣжбѣ... княза Семена Юревича з Голшан,... хотачи его на потомъ готовнейшого и охвотнейшого кѣ тойже истой слѣдѣжбе своей заховати... дал... емѣ... имѣне... Головин (Краків, 1507 AS III, 39).

Див. ще **ГОТОВШИЙ**.

ГОТОВНОСТЬ ж. Те саме, що **готовность** у I знач.: послалисмы до его милости, ксендза арцыбискупа Львовского, оповедающе его милости зъ нашею ку приступенью до синодовыхъ справъ хутною готовностью (Берестя, 1596 АрхЮЗР 1/1, 521).

ГОТОВО присл. 1. (уже підготовлено) готово: а та(к) абы есте пи(л)ность чинили яко бы тая це(р)ко(в) сею ве(с)ною могла све(р)шена быти. бо мы маемо все готово яко иконы завѣсы (Ясси, 1559 ЛСБ 29); которые [листы] въ голосъ читаль... толькожь, кромѣ нашихъ пановъ... никто поруску не зрозумилъ Алесмы мели полатине преложонный готово, и скоро поруску прочиталь панъ Воловичъ, тогда заразъ тотъ полатине читано (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/1, 483).

2. Напоготові: parate, готово (1642 ЛС 301).

Див. ще **ГОТОВЦЕМЪ**.

ГОТОВОСТЬ ж. 1. (вияв згоди на що-небудь, вияв бажання зробити що-небудь) готовність: тые свитки на томъ сведецтве готовостью ся быт ку присязе ставили (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 405); послали есмо до его мл(с)ти ѿ(т)ца арцибискупя лво(в)ского, оповѣдающе его мл(с)ти, з нашеи кѣ пристоупле(н)ю до синодовы(х) справъ хѣтливою готовостью (Острог, 1598-1599 Апокр. 12); А тепе(р) сна(т) и готовости екзе(м)плира не машъ и мысли вѣм ѿ(т) тое работы далеки (Вишнівецъ, 1614 ЛСБ 454); панъ Бранский... приехал, такъ же никого не засѣтавши,... стамѣтуль одѣехалъ, которого готовность,... до акту веселного обадва раза видивши, ...освѣдѣчил (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 8/III, 599); въ **готовости** — з готовністю, охоче: А пѣрвымъ и

наособлившимъ спѣсбобомъ вѣ досконалои его готовости оуфность, на которой онъ всею дѣшею своею полѣггалъ, былъ емѣ непорѣчный ѿный Агнець бѣжій (Вільна, 1620 См.Каз. 25); вшелѣкдю перешкѣдѣ прѣчь ѿ(т)дѣливши вѣ готовости на пѣдвиги приходили (Київ, 1627 Тр. 10); до **готовости быти** — бути готовим: В Трѣтей, оумилѣннаа и плачлѣиваа мѣва, и всѣхъ до пожегнѣнъаса зѣ Преставлѣннымъ зѣ оупомнѣнѣмъ до готовости на смѣрть, бѣде(т) (Київ, 1625 Кон.Каз. 6); зо **всею готовостью** — при повній готовності: А такъ и(х) мл(с)ть пѣнове Трипо(л)ские,... зо всею готово(ст)ю и доводами своими... назавтрѣе... у грани(ц) свои(х) се становили (Трипїлля, 1599 ККПС 115).

2. (стан, до якого себе приводить людина) готовність: Готовости молитва въ трѣзвости а в вѣрѣ ...боачиса Бѣга, И тыхъ дверей, где нѣзко презъ порѣгъ дорѣга (Вільна, 1620 Лям.К. 23); ѿ готовости ли на смѣрть припоминати бѣдѣ, ѿ томъ заправды потребнаа естъ рѣчь чѣсто оучити (Київ, 1625 Кон.Каз. 5); Я Галышка Гулевичовъна... абы, кгда ся не сподиваю, не заволашь Панъ и Створецъ души моеи, а не нашедши готовости, дверей своего палацу на прысте свое перед нею не замкнулъ, — вчесе,... стороны души, тела, маетности... роспоражаю и мети хочу непорушьно (Луцьк, 1641 ПККДА I-1, 72).

3. (закінченість, завершеність якого-небудь почину) готовність, готовість: Еденъ црѣ... вырокъ... выдалъ... абы для готовости егѣ, и прѣдкого выста на выполнение декретѣ... на свитаню грали (поч. XVII ст. Пчела 5).

4. (речі, що становлять цілість у комплекті) готове, -ого: за жада(н)е(м) вѣм(с)тѣвъ пре(з) че(р)нцовъ... которые... повѣда(ли) и(ж)... ты(х) книгъ скорыкгова(н)е и вся готово(ст) была ѿ(т)правлена (Вишнівецъ, 1614 ЛСБ 454); мнѣго корабле(и) свойхъ потрѣтили, и дзбрѣныхъ жолнѣрѣ(в), и вшелѣкдю готѣвостъ, котѣрѣю на потрѣбѣ принесли были зѣ собѣю, потерѣли, и верндлиса зѣ великою вѣтрагою до зе(м)лѣ своей (Київ, 1627 Тр. 666).

Див. ще **ГОТОВНОСТЬ**.

ГОТОВЦЕМЪ присл. Напоготові: а уваживши то, же... ведомости пѣ(в)ные таковые суть, же

во(и)ско пога(н)ское, ... веле шко(д)... починили и тепе(р) в поля(х) готовце(м) стоя(т)... // ...тедя (!) (Познач. вид.) я тую справу зо вьсимъ ее ефекъ-то(м) ѿ(д)кладаю (Київщина, 1639 ККПС 234-235).

Див. ще **ГОТОВО**.

ГОТОВШИЙ прикм. в. ст. Здатніший, спроможніший: папежници мы(с)ла(т) яко бы иного ми(т)рополита папе(з)кого ѿве(с)ти мо(г)ли и ипатиа владыкѿ володимер(с)кого на снѣ понѣ-жаю(т) или владыкѿ (!) лѣ(ц)кого котори(и) е(с)т на все гото(в)ши(и) и запечата(л) ва(м) це(р)ко(в) (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6).

Див. ще **ГОТОВНЕЙШИЙ**.

ГОТОВЫЙ, ГОТОВИЙ, ГОТОВЪ, ГОТУВЪ прикм. 1. (на що і без додатка) (який знаходиться у стані готовності до чого-небудь) **готовый**: теды по(и)дѣмо готовъ естемъ (к. XVI ст. Розм. 41); ходѣмъ панове мои естесте готовы (Там же, 48);

готовый (до чого, на що): Роспалени срѣемъ, дѣ мл(с)ти Хвы: И на оувельбѣна егѣ зо всѣмъ готѣ-вы (Львів, 1616 Бер.В. 80); Вы нато самѣе Бгомъ избраны... Абыто всѣ Народове чѣли, И къ Бгѣ са презъ васъ навернѣли до Цр(с)тва Нѣ(с)ногѣ на вѣрѣ Хвѣ, Ннѣ абы мѣли дѣшѣ свою готѣвѣ (Чернігів, 1646 Перло 45); **готовъ быти, быти готовъ (готовымъ)** (к чому, на що і без додатка) — бути готовим, бути наготові (до чого): Пристѣпѣте Инокѣ а внимайте себе, ѿ своѣй смѣрти... и готѣви кѣ той бѣдѣ (Київ, 1625 Кон.Каз. 37); и вы боу(д)-те готѣви в' которою годину са не надѣваете снѣ члѣчскыи прійдетъ (1556-1561 ПС 104); тоѣ твоѣ зданѣ ганилѣ безподобно ап(с)лѣ, который всѣ(м) намъ росказуеъ, быти готѣвымы ѿ рѣ-ча(х) вѣры наше выводу давати (Дермань, 1605 Мел.Л. 8 зв.); Прѣто васъ молю ѿ дрѣзи Хви, Бѣдѣте ннѣ на про(з)бѣ мою готѣви (Чернігів, 1646 Перло 46); **готовымъ ставитися, статися готовымъ** (на що, кому ким) — бути готовим: Бо ми жадного съ таковыхъ, ... которые зѣ наукъ вашихъ выходятъ, не укажешъ... абы мѣлѣ на всякое богоугодное дѣ-ло... готовымъ ся ставити (1603 Пум. 108); Станся Бгѣ самѣо маткою гѣтова (I пол. XVII ст. Рез. 180).

2. (з інфінітивом) (який виявляє готовність робити що-небудь; згоден на певну дію) **готовый, ладен**:

А Михель мовиль: Готовъ есми... перевести того жидовкою Жидкою, которой ты скриню позычала (Краків, 1518 РЕА I, 94); я... готовъ есми... того довести, иж тест мой... тыхъ землѣ ѿ сѣпокойномъ держани и поживани былѣ (Львів, 1537 АS IV, 84); ѿнь реклѣ ги готовъ е(с)мъ с тобою... на сѣмртѣ поити (1556-1561 ПС 320); то(г) всего // пра(в)не ѿмоцованые пана криницкого на кнѣзя кирика рѣжи(н)ского довести готовы были (Кременецъ, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 88-88 зв.); мы... на кгру(н)тѣ где са на(м) кри(в)да дѣе выехати были готовы (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 1 зв.); а то а для славы про(д)ковъ наші(х), и для нарѣдѣ нашого гѣрло(м) свои(м) печѣтати готѣвѣ (Острог, 1598 Ист.фл.син. 48 зв.); чомъ заправды жадаеъ Бгѣ, што бесме призывали (Бога) на помучъ собѣ, чомъ май готувъ овунѣ учинити нашѣ гораздѣ, нѣжѣ мы его просити (XVI ст. НС 71); готовъ естѣ виншовати тобѣ (к. XVI ст. Розм. 43 зв.); ва(ш) м(л) все(г) добра зичи и гото(в) служити лѣка(ш) строи(ч) (Сучава, 1599 ЛСБ 331); дѣшѣ свою на конѣцѣ добры(и) сей пѣстырь за ѿвцы Хвы положити завжды былѣ готѣвый (Вильна, 1620 См.Каз. 20 зв.); Зрадли-вие то твои, ѿ младенче, слова, которимъ я вѣрити не естемъ гѣтова (I пол. XVII ст. Рез. 180); прѣ-те(с)туючи(и)... пита(л)се межи паны Трыпо(л)-ски, которы(м) бы тая сума... належи(т) мѣла, гѣто(в) еѣ будучы ѿ(д)да(т) (Житомир, 1649 ДМВН 180); **готовъ въ огонь и яму** — (готовый до рішучихъ учинкѣв) ладен (скочити) в огонь і в воду: готѣвѣ былѣ бы в' Огонь и Ямѣ... якъ цаловалѣ слѣды, Несыгымъ былѣ ихъ надѣжъ... ихъ бесѣды, слова, Шкрипта... В мѣсли... клалѣ во дни и в' нѣчи (Вильна, 1620 Лям.К. 7);

(на що, до чого, к чому і без додатка) (в іменни-ковій конструкції) (такий, який виявляє готовність, бажання до чого-небудь) **готовый**: ѿн завжды за ихъ позванѣемъ передъ королемъ... са становилѣ и ку ѿказѣ имъ был готѣвѣ (1533 АS III, 410); Пи-шеш, иж... еси кѣ послѣзе нашей господарьской гѣтов (Краків, 1543 АS IV, 359); хотя и естѣ пан Иваницький ку тому веселю и року готовъ, але я не готов с тыхъ // причинѣ, иж мя пасынокъ мой позвалѣ (Овруч, 1565 АрхЮЗР 8/III, 93-94); то дѣ(и)

кгда то(т) рокъ... припа(л)... кна(з) але(к)са(н)де(р) буре(м)ски(и) с приате(л)ми своими ку то(и) вгоде... бы(л) гото(в) (Луцьк, 1583 ЛНБ 5, II 4045, 17 зв.); а подобе(н)ство сара(н)чи были подо(б)ны коне(м) готовы(м) к битве (XVI ст. КАЗ 621); Оузбрённый рыцеръ з голымъ мечёмъ готовый до бби, абы ѡ(т)чизна и речъ посполитаа была в покои (Дермань, 1604 *Нал. на г. Остр.* тит. зв.); Пастыру добрый, Цркви Хвои потрібный. Весполь з Велёбнымъ Презвитерствомъ Мѣста Лвова, Котрыхъ рада к збдваню завше готова (Львiв, 1616 *Бер.В.* 66); на главѣ ихъ... црѣ крѣткiй на спсєніе всѣхъ готовый (Почаїв, 1618 *Зерц.* 64 зв.); Гербъ: Воинъ нагiй зъ шаблею на кони безъ сѣдла: што значи́тъ завше готовый и прѣдкiй преважный и сердечный наро́дъ Рѡсскiй до Войны (Київ, 1623 *МКСВ* 74); За чи(м) абы(с)те в. м. ...до вшелякое росправы правъное были готовы (Горошки, 1642 *ДМВН* 224); Инокъ яко воинъ христо(в) готѡвы(м) завше до бою боудѣчи виненъ чрєсла своа препѡсавши має(т) оуставичне ходити (серед. XVII ст. *Кас.* 1 зв.); **готовый на лакомство** — ласий, лакомий, жадiбный: Члѣкъ... готѡвый на лако(м)ство, ненасычбный на сребролюбѣство (Острог, 1607 *Лѣк.* 119).

3. (*доведений до готовності, придатний для використання або споживання*) виготовлений, приготовлений, готовый: бѣдова(н)є пере(д) замъкомъ светлица нова... а и сєнь не крыта еще све(т)лочька малаа проти(в) по(л)трета сажъна готоваа на ме(ш)канье (1552 *ООер.З.* 101); повѣжъте зъванны(м) иже є(ст) обѣ(д) мои... и всѣ потреби готовы соуть (1556-1561 *ПС* 94); ино чули є(с)мо и(ж) ѡди(н) є(ст) гото(в)... да(н)те на(м) зна(ти) если тыи звоны су(т) готовы (Хуші, 1558 *ЛСБ* 27); оно выбраннымъ готово єсть царство небесное (XVI ст. *НС* 12); и мѡви(л) рцѣте зва(н)ны(м) ю(ж) обѣ(д) мои гото(в) є(ст) (XVI ст. *УЄ* №29915, 105 зв.); перший ставъ подѣ Локошомъ на сполномъ кгрунте и млынъ готовый (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 336); укажытежъ хотя едино зъ тыхъ: чы мають сакрамента готовые для хворыхъ, чы ховають ихъ для прыгоды, яко ваша церковь? (Вiльна, 1608 *Гарм.* 207); Грѣхъ жало смѣрти ннѣ спалєно огнємъ Бж(с)тва хва, А намъ до Нба добга готѡва (Чер-

нигiв, 1646 *Перло* 61 зв.); На(д) то, такового робити а(ж) до побѣдъ придчаю(т), абы вла(с)ными рѣками... жи(в)но(ст)... для го(с)та готѡвю завше мѣлъ (серед. XVII ст. *Кас.* 11);

у знач. *iм. с. р. готовое* — готове, приготоване: Кмахи в немъ два четверѣ схова(н)ю на доле д̄ а на горе д̄ нижъли еще в немъ ничего нетъ готового (1552 *ОЛЗ* 158);

(*який уже повністю виготовлений*) готовый: медѣ тежъ ѡнитость великаа а пре(д)не доброго чистого белого бе(з) бо(р)те(и)... не только с пасекъ але готово(г) съвєпето(въ) выдираючи (1552 *Обрац.З.* 143 зв.); што ѡ(д)но ко(л)векъ на то(м) кгру(н)те мое(м) было засеяно, то все ѡдно пожали, а другое готовое побрали (Житомир, 1583 *АЖМУ* 63); пограбили... меду прєсного готового ручекъ семь (Вiнниця, 1603 *АрхЮЗР* 7/II, 387); тыє то насланъцы... // ...рѣдни... с поташємъ готовымъ вже в бочьки запакованымъ и зо вѣсьми... инъшими пожи(т)ками на Єго м(л) Пна Стражъника... неправъне... взяли (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103-103 зв.); и дрѣги позо(в) та(к)же ѡ(д)жы(в)ляючи справѣ до готово(г) зыскѣ на зошгломъ панѣ ѡлизарѣ ѡтрѣманого ѡ непрызнане такъже записѣ на семь тiсєчє золоты(х) по(л)ски(х) (Київ, 1646 *ЦДІАЛен.* 823, 1, 763, 14 зв.).

4. (*який не вимагає труднощiв, пiдготовки*) пiдготований: А если бы(с) неѡпатрѣне заглєдѣвши(с) на ѡманѣ свѣта в ново(т)никѣ якѡю и послизнѣ(л)ся готовое Прыняте в це(р)кви Ма(т)ки Своеє маєшь (Київ, 1621 *ЛСБ* 483, 1); Такъже и Пѣрскiй Воевѡда емѣ ся ѡказоваль, и тамтѡтъ ѡ(т) Асiй а сѣй ѡ(т) Єврѡпы, якъ дiкiи звѣри... срѡжилися на царствѡю чєє мѣсто, мнѣмаючи ижъ имъ латвое и готѡвое єсть на оуловѣнье (Київ, 1627 *Тр.* 661);

у знач. *iм. с. р. готовое* — (*те, що не вимагає труднощiв у пiдготовцi*) готове: А предєя небожата все скромне зносять, ... не волають на соймикахъ..., только *готового* што на нихъ Панъ Богъ допуститъ смотрять, будучы готовы... горло свое (для познаное правды) охотне положыти! (Вiльна, 1599 *Ант.* 957);

(*такий, який є під рукою, зручний у користуванні*) готовый: *perexpedit(us)*, наручни(й), готови(й) (1642 *ЛС* 307); Готовый. *Paratus* (1650 *ЛК* 440);

(який легко набутти) готовий: *parabilis*, готови(й) (1642 ЛС 301); на готовое прийти — прийти на готове: а маємо очеківати и ворога. и ю(ж) помалѣ малѣ высылает(т)... передо(ж)джо(в), абы на готовое прише(д)ши остана(к) полови(л) (Вильна, 1596 З.Каз. 51).

5. (до дії) готовий: самого Христа... на суд влекут, и свѣдки збираются, судіевы готовы, блазнове зо всѣм народом Христу ругаются (Львів, 1605-1606 Перест. 47);

(про гроші) наявний, готовий: И они, до розсудку комисарского, на моей рукоймѣ мають быти у готовой заплатѣ (1537 РЕА I, 209); если которого годѣ мед са не зродит, тогда дают грошми за каждое ведро медѣ по пол копѣ грошей..., а чиншѣ готового платѣ... в каждый годѣ дают зо всего села полпеты копы грошей Литовских (Сушично, 1569 AS VII, 329); мы... продали есмо... до(м) ншѣ... з дерево(м) садовымъ за певню готовую... сѣмѣ пнзе(и) (Київ, 1616 ЦДІАК 221, 1, 62, 1);

у знач. ім. **готовые** — готівка: принѣсь панѣ ѳеодо(р) хѣдикъ з домѣ братского чиншѣ зо(л) по(л) иі готовыхъ (Львів, 1605 ЛСБ 1044, 1); такъ и трохъ со(т) золотыхъ готовыхъ изо всеѣ маетьности рѣхомое... квитируемъ и его мл(с)ти вольного чинимъ вечными часы (Висоцьк, 1616 ЛНБ 103, 15/Іс, 1865, 11); **готовые гроши** див. **ГРОШИ**; **готовые пѣнязи** див. **ПѣНЯЗИ**; **готовый грошъ** див. **ГРОШЪ**.

6. Видимий, неминучий: Гды(ж) и орачѣ в' надѣи плѣдовѣ сѣтеѣ, и пращѣ подыимѣтѣ, в' терплівости... и кдпѣцѣ в'даѣтѣ себе мѣрю, и готовой смѣрти, дла зыскѣ (Вильна, 1627 Дух.б. 118).

7. (кому, до кого) Вірний, відданий, щирый: И: якъ се маешь Л: добре се маю з' ласки божой тобѣ готовыи (к. XVI ст. Розм. 5 зв.); поздоровлѣніе ѳ(т) на(с)... прото и(ж) есте на(м) всѣгды готѣви бѣлы 8 вѣрѣ, правѣдомо(в)ни (Львів, поч. XVII ст. Крон. 60 зв.); Третій — тогожѣ привилей былѣ, ижѣ... Римскій епископѣ... // ... былѣ вѣри православной посторожца и оборонца готовый, стался оттоль звязкомѣ навывборнѣйшимѣ въ сполечности церковной (Київ, 1621 Кон.Пал. 715-716); Так те(ж) и инших кости

моученик Хр(с)твых а тых мѣлесь причинцов до Бга готовых (Венеція, 1641 Анаф. 21);

(про ласку) відданий, самовідданий, щирый: Немѣншиѣ те(ж) мои // оу наяснѣйшой Рѣчипосполітой Венецкой прислѣдги ѳное мне, котѣраа прирѣжны(м) моимѣ Кнажѣтемѣ еѣтѣ, ласкѣ готѣвѣю выставлѣли (Єв'е або Вильна, п. 1616 Прич.отех. 3-3 зв.).

ГОЦЪ виг. (звуконаслідування, яким супроводжується підстрибування на radoцax, у танці) гоц, гоп: Гоцѣ (Уж. 1645, 74).

ГОЩЕНЄ с. (дія) частування: та(к) бовѣ(м) и прѣвые блѣгоч(с)тѣивые прѣе хрѣста(н)скіе... пѣшо в' пѣстыню драба(н)товали, и та(м) ѳ хѣ забавляючи(х)са на помо(ч) или ѳ причинѣ кѣ бгѣ, своею покѣброю собѣ еднали, и сѣхого хлѣба з ними причашали, и еѣще похвалѣ томѣ гощѣню... // ты(м) ѳбычае(м) чини(ли) (п. 1596 Виш.Кн. 240 зв.-241).

Див. ще **ГОСТИНА**.

ГРА, ИГРА ж. 1. Забава, розвага: ѳдно мають смотрѣти того пилне, если таковыѣ люди,... себе сами, домѣ, дети,... во всакой почтивости выховывають, нестатечностями, ѳпилствомѣ, танцами, играми, прохожками пѣстошными..., брыдатѣ се (1577 AS VI, 75); Сѣновникѣ, Тѣтѣ котѣрый до справова(н)а игрѣ налѣжитѣ, и тѣмѣса бавитѣ (1627 ЛБ 131); Аггѣль: ...а когда не могѣль еси вѣщечной своей жа(ж)дѣ догодити, то чини(лѣ) еси себѣ... то бѣди(н)ками ѳбытими, то... мѣзкою, спѣваками и иними играми, до нечистоты способными (Чорна, 1629 Діал. о см. 272); Игры дивы творѣщыа, или, дивотворныа: Кѣкглѣрства, кѣкѣлы, Комѣди,... и тѣмѣ подобныи (Львів, 1642 Жел.П. 7 зв.); тѣи грѣша(т) котѣрыи... в' пѣнствѣ и збытних' жѣрта(х) и играхѣ, а не в' набѣжныхъ и милосѣрдныхъ оучинкахѣ день стѣий трѣватѣ (Київ, 1646 Мог.Тр. 907).

2. (про ігри, веселощі) відгомін, відзвуки: А старѣшій его снѣ... коли... оуслышаль пѣсни и игры и призѣвавѣши единого слоугоу спыталь его... шѣто то еѣсть а ѳнѣ рекѣль е(моу) бра(т) твои пришлоѣ и забиль ѳтецѣ твои телѣца кормленого дла того иже са к нему здоровѣ наврѣнуоль (1556-1561 ПС 290); А приближившиса кѣ домѣ оуслышаль игры и

танцы, то ест', радость на нѣ... котораа са з' навернена и обачена са грѣшника... дѣяти звѣкла (Київ, 1637 УЄ Кал. 34).

3. (заняття, підпорядковане певним правилам, яке є одночасно розвагою) гра: Авраміасъ, штѣчка нѣкотра а и верже(н)е до игръ кѣсткою (1627 ЛБ 171); Кѣби, абѣ Куби: ѡ(т) Кгрѣцкогѣ слѣва, и Кувеса: Кѣстки, Гра, абѣ Гранье кѣстокъ (Львів, 1642 Жел.П. 7 зв.); Ламехъ мѣль три снѣ одного звано вобзъ втори(н)ивоаль, трети(н)ивуфаль то(т) игри вими(с)лилѣ, ивоаль пѣ(с)ни, ѣсваль тотъ билѣ ковалемъ (серед. XVII ст. Луц. 529).

4. Перен. Гра, видовище: А когда неподвижно правдивы костел римский, а о чем же правдивые все уставы, законы..., молитвы... згвалтовал и в шидерскую, машкарскую и комединскую игру хвалу божию претворил? (1600-1061 Виш.Кр.отв. 181);

(навмисні непорядні дії) фальш, обман, гра: Рѣганіе: Наиграва(н)е, шида(р)ство, насмѣва(н)е, оущыпливо(ст), албо игра (1627 ЛБ 110); **презь игру** — без трудношѣв, легко, жартома: То если дѣйнишъ миле и абымъ такъ реклѣ презъ игрѣ до розмаитыхъ языковъ познана прийдешъ (к. XVI ст. Розм. 4).

5. Танці, забава: Пре(д) бѣгаче(м) на вшелакіи игри играно... а оубѣгого ѣ гной точили чрѣви (XVI ст. УЄ №29519, 125 зв.); *Образно:* А для того видѣвши и(ж) тѣю игрѣ вм(с) скѣчете, которое нѣтѣ дѣдка дѣаво(л) вм(с) заигра(л), ѡ(т)повѣдати на ба(с)ни не хочѣ (1598 Виш.Кн. 277 зв.).

6. (умова між сперечальниками) гра, биття об заклад: Повелѣте (ж) пѣнове би(с)кѣпи, тоѣи гры, мнѣго реченной, по свое(и) сме(р)ти спробовати, если са вѣшъ трѣпъ ро(з)сыпле(т), до ѣбцаго всѣхъ воскрѣсѣніа, тогда ѣзра(т) тые гладачии пробовнищи, што е(ст) наша православны(х) вѣра (1598 Виш.Кн. 291 зв.).

◊ **гра (игра) идетъ** (о що) — справа стосується (чого), мова йде, йдеться (про що): Штѣжъ егда тоутъ о всѣхъ празднико(х) ѡ(т)мѣненью... // ...а затымъ о приведѣнье оу вонтпливость... іншихъ всѣхъ намъ призвойты(х) порѣдковъ игра иде(т), азали то такъ лѣгѣце вѣжити годѣтъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 49-49 зв.); А такъ не о дату, гра идетъ,

где ся што становило..., але о правду и о речъ самую (Вільна, 1599 Ант. 705).

ГРАБАРОВЪ *прикм.* (який стосується грабаря) грабарів: въ воде, утекаючи, потонулые: Белко Павловичъ, грабаровъ сынъ, дѣвчинка малая (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/1, 262).

ГРАБАРЪ, ГРАБАРЬ, КГРАБАРЬ *ч.* (стп. grabarz, сен. grabaere, нзн. Gräber) 1. Грабар, землекоп: и тежъ млынъ на рече Стыру... будовати есми былѣ почалѣ коштомъ... своимъ власнымъ, ровы у двоухъ мѣстыцахъ черезъ болоце, копаючи на полмили, за властный грошъ свой грабари наймуючи (Луцьк, 1585 АрхЮЗР 1/1, 195); К тому гесе(л) грабаро(в) и млынаро(в)... розогна(л) (Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4046, 148); у по(з)ве пѣна Дешко(в)ского е(ст) написано, што па(н) Дешко(в)ски(и) позыва(л) кнѣза Ружи(н)ского ѡ бо(и) грабаро(в) свои(х) (Київ, 1595 ККПС 75); Грабаръ. Fossor. Lacunarius (1650 ЛК 441).

2. Вл. н.: у Яна Грабара сеножат на пятнадцат воз вытравити казали (1561 АрхЮЗР 8/IV, 102); шляхе(т)на(я) Пѣни ѣдаряя яновая Ко(з)ловская... Ска(р)жила... напроти(в)ко... сидорови луко(м)-скому... і каруче(н)кови Кграбарови во(и)тови старому иванови (Овруч, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 164). У Петра Грабара воловъ два — золотыхъ тридцать (Кременецъ, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 142); Васи(л) Грабаръ (1649 РЗВ 403 зв.).

ГРАБЕЖ *див.* **ГРАБѢЖЪ**.

ГРАБЕЖНЫЙ *прикм.* (здобутий грабежем) крадений: Которие урадѣ нинешньи(и) тые кони грабе(ж)ные ѡгледавѣши... презенътисъ принялѣ (Житомир, 1650 ДМВН 214).

ГРАБЕЖОВЫЙ *прикм.* (який пов'язаний з грабежем) грабѣжний. ◊ **дати акцію грабежовую** *див.* **АКЦІЯ**.

ГРАБЕЖСТВО *див.* **ГРАБѢЖСТВО**.

ГРАБЕЖЪ *див.* **ГРАБѢЖЪ**.

ГРАБЕЖЬ *див.* **ГРАБѢЖЪ**.

ГРАБИ *див.* **ГРАБЯ**.

ГРАБИНА *ж., зб.* 1. (грабові тички) грабина: 4 хлопо(м) ѡ(т) вынесеня на влицѣ шабро(в) за 2 д(н) ...и на пѣво злѣ(т) 2 и 6 1/2... 1 возъ парою кони(и) грабины для кнутлевъ кѣплено зъ топори(с)ко(м)

до соки(р) за гро(ш) и 26 1/2 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 5 зв.).

2. ч. Вл. н.: остапъ грабина (1649 РЗВ 205).

ГРАБИТЕЛЬ ч. Грабіжник: ω грабителе(х) пр(о)ркъ захъи рекль (1489 Чет. 340); Лихоимцев грабитель вълчей натуры, указуючихся въ [о]вечей покори (к. XVI ст. Укр.п. 71); а ктобы их' порушыл ω(т) це(р)кве ша(н)бро(н)скей то нарече(т)ся яко еде(н) ω(т) разбойни(к) и грабите(л) стых' бжых' ...и мае по(п) бга молити за ихъ ω(д)пущение грѣховъ (Шанброн, I пол. XVII ст. Свенц.Кат. 52); Такъож(д)е блюди, да не исплѣснѣвѣю(т),... или взѣты бѣдѣтъ ω(т) несщєнныхъ рѣкъ... нїже прїємли принѣсы въ бжїй жертѣвникъ ω(т) невѣрныхъ,... ω(т) грабител', или властїтел' немилосѣрдны(х) (Львів, 1642 Жел.П. 4 зв.).

ГРАБИТИ дієсл. недок. 1. (кого, що і без додатка) (незаконно відбирати в кого чуже майно) грабувати: мѣздоимецъ... въ днь грабить (1489 Чет. 340); што есмо имъ розказали парканъ оправовати, и вы к тому паркану своихъ слугъ приставаете, и за то слуги ваши ихъ грабятъ, и децкують (Краків, 1532 АрхЮЗР 5/1, 32); он дей... ъ мои властныи дѣбровы уеждчаєть и людей моихъ збиваєть и грабить (Львів, 1537 АС IV, 83); хто... хотя бы и не рани(л) ани би(л) то(л)ко наехаль а граби(л) такъ же кгвалтѣ маєть заплатити (1566 ВЛС 36); по(д)даны(х) мои(х)... граби(л) кони волю су(к)маны в нихъ бра(л) (Вінниця, 1584 ЛНБ 5, II 4045, 75); Если ж' тѣды такъ срѣгїй сѣдѣ ω(т)нѣсать, которыѣ... милости не чїнатъ, якъ бѣрзїй срѣбжшомѣ сѣдѣ подлѣгѣтъ котѣрыѣ чѣжѣє грабѣтъ и драпѣжатъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 53); сами... у подданыхъ // былицких, яко и в дворе поводов, акгравовали и незносне грабили (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/1V, 469-470).

2. (кого за що) Конфіскувати (майно) (в кого або чие): а хто бы животинѣ маючи конѣ не де(р)жалъ того староста грабить, за ωгд(р)щинѣ (1552 ОВін.З. 132 зв.); а воевода... кажеъть имъ... ѡрати большъ нижъли пови(н)ность ихъ и за то ихъ грабить быдло (1552 ОКЗ 45); ω томъ веда(и)те и(ж) я маючи в то(м) надкѣ и ро(с)каза(н)е на листе е(г) кроле(в)ско(и) мл(с)ти на ва(с) люде(х) смеди(н)скихъ на самы(х) и має(т)носта(х) ваши(х) ω(т)правовати

и за то ва(с) грабити буду (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 78).

3. (під кого) Захоплювати у своє відання: викарїя и послушник его смѣет и важитя тытуломъ церкве святого Спаса тытуловатися,... и церков под себе прелюбодѣйско грабити (Київ, 1629 АрхЮЗР 1/VI, 601).

Див. ще **ГРАБЛИВАТИ**.

ГРАБИЦА ж. Конфіскація, штраф. ◊ мѣрная грабица — штраф у вигляді конфіскації частини землі: Кгды мужикъ... на роботу не выидеть... ма бытъ мѣрною грабицою каранъ (1529 АЗР II, 197).

Див. ще **ГРАБѢЖЪ**.

ГРАБЛЕНІЄ, ГРАБЛѢНЬЄ с. Пограбування, грабіж: резонимства и граблѣнья ѡбегаимо (1489 Чет. 163); Оува(ж)те(ж) дѣбро ли е(ст) злѣто и(з) ржѣю мѣшѣно,... добра ли мл(с)тїн(я) ω(т) рѣки граблѣнїа (Острог, 1599 Кл.Остр. 227).

Див. ще **ГРАБѢЖЪ**.

ГРАБЛИВАТИ дієсл. недок., многокр. (кого) (неодноразово) грабувати: они... поведе(ли) и(ж) в по(д)води не поедємъ... а до того са знає(м) же есмо деса(т)ника збили за то и(ж) на(с) граблива(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 10).

Див. ще **ГРАБИТИ**.

ГРАБЛѢ ч. Те саме, що **граблѣ**: mate[o]la, мотика, граблѣ (1642 ЛС 264).

ГРАБЛѢ мн. (сільськогосподарське знаряддѣ) граблі: мотыкъ г. а двѣ до ва(п)на граблѣ трое ры(д)ле(в) еде(н) а дрѣгїи злы(и)... // ...вза(л) емъ у пана антона(г) (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 11-12); ірїсєс, граблѣ, волока, борона (1642 ЛС 246).

Див. ще **ГРАБЛѢ**.

ГРАБЛѢНЬЄ див. **ГРАБЛЕНІЄ**.

ГРАБОВЫЙ прикм. 1. (який стосуєтьсѣ граба) грабовий: carpineus, грабовы(й) (1642 ЛС 113).

2. У знач. ім. Грабовий. Вл. н.: Иванъ Грабовы(и) (1649 РЗВ 135).

ГРАБѢ ч. 1. (дерево) граб: carpinus, грабѣ (1642 ЛС 113); орн(us), яво(р), ясе(н), грабѣ (Там же, 295).

2. Вл. н.: Єсифъ грабѣ (1649 РЗВ 171).

ГРАБѢЖИТИ дієсл. недок. (кого) (робити шкоду, кривду) кривдити: Не мѣжемѣ приносїти Бгѣ дарѣвъ: если блїжнихъ крївдимѣ, если брѣтїю

(бо и по(д)даныѣ наши, братіа наши сътъ) бѣ(з)вин-
не грабѣжимъ (Київ, 1637 УС Кал. 730).

**ГРАБѢЖСТВО, ГРАБѢЖСТВО, ГРА-
БЕЖСТВО** с. (нахил до грабежу) грабування: горе
ва(м) к'ниж'ниці и фарисее лицемѣр'ниці ижъ...
в'нуотрь есте пол'ни грабеж'ства и неправ'ды
(1556-1561 ПС 99); братіе не вдаваимо себе сами въ
блоу(д) чюжеложьства... піаньства и грабѣжьства
(XVI ст. УИ 1911/2, 74); Тысь мене Гїи створилъ, и за
твоѣю всесил'ною помочу вол'нымъ ѡ(т) вшел'а-
кои несправедливости, и грабѣжьства... бываю
(Київ, 1637 УС Кал. 8).

ГРАБѢЖЪ, ГРАБЕЖ, ГРАБЕЖЪ, ГРАБЕЖЪ
ч. 1. (пограбування) грабіж: а што са дотычетъ
кгвалтовъ, грабежовъ и иныхъ кривд, въ томъ пе-
редъ тыми сѣдами ѡдинъ дрѣгомѣ права достоати
не хотели (Краків, 1524 АS III, 260); Жаловал нам
маршалок Волынской земли... што ж дей ѡт под-
данных наших... людем его грабѣжи са стали
(Краків, 1525 АS III, 275); емѣ и врадникомъ... и лю-
демъ его... кривды и втиски великие са деют ѣ
кгвалтѣх, ѣ наездках, боех, грабежох (Львів, 1537 АS
IV, 90); Семен Ю(р)єви(ч) го(л)ша(н)ски(и)... по-
зва(л) былъ... кѣ правд... ѡ бои грабежи и ѡ и(н)шие
...речи яко шыре(и) в по(з)ве є(ст) ѡписано (Вільна,
1555 ЦДІА Лен. 823, 1, 42); ннѣ вы закон'ниці што
жъ є(сть) з'внуот'рнее ваше пол'но є(ст) грабежов
або лоупѣз'ства и нес'праведливос'ти (1556-1561
ПС 270 зв.); прото Абы твоя мл(ст) пнѣ по(д)комо-
ри(и)... пере(д) судом(и) мои(м)... са(м) ста(л) и в
то(м) се пну су(д)и и зе(м)скому бра(с)лавскому... ѡ
то(т) грабе(ж) ѡсправе(д)ливи(л) (Брацлав, 1595
ЛНБ 5, II 4048, 128); Того(ж) року... да(л) є(с)ми
позо(в) зе(м)ски(и)... пнѣ ю(р)ю можени(ц)комѣ то
є(ст) ѡ грабе(ж) по(д)даны(х) ровъбо(в)ски(х)
(Люблін, 1618 ЦДІАЛ 181, 2, 102, 9, 1 зв.); ѡ кото-
ры(и) то грабе(ж) ѡ совитосътъ и вины пра(в)ные за
тымъ походячие пово(д) вѣм позываетъ (Київ, 1633
ЛНБ 5, II 4060, 56 зв.); панъ паве(л) счениевъски(и)
заноси(л) манифестацию свою противько врожо-
номѣ панѣ янови лакгевъницькомѣ... ижъ ѡ(н)
бѣдѣчи... кви(т)... в справе ѡ (г)рабежѣ жита... в
суде... ѡтримано(и) и пѣбликовано(и)... ѡ чо(м)
шире(и)... тотъ квитъ в собе ѡписѣе (Житомир, 1647

ЦДІАК 11, 1, 12, 33); **грабежъ чинити (починити,
учинити)** — грабувати (пограбувати): то(г)ды
постанови(в)ши са очивисто пере(д) нами фило(н)
сема(ш)ко мови(л) и(ж) де(и) я пна ѡсо(в)ского з
нивы его... никгды не выбива(л) и грабежо(в) або
границ(и) в земли его не чини(л) (Київ, 1580 ЛНБ 5,
II 4044, 69); Та(м) же в то(м) дворѣ... шкоды и гра-
бежи великие бѣ(з)правне ѡ(т) его м(л) починены
(Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4046, 148); А тепе(р) в
торьговицы кна(з) иванъ масальски(и)... ихъ гра-
бить пе(р)ши(и) имъ тотъ грабежѣ ѡчинилъ (1552
ОЛЗ 179 зв.); **мати грабежѣ** — бути пограбованим:
И, маючи... я такову(ю) зе(л)живо(сть) и грабе(ж)
ѡт ее самое и сыно(в) ее, а(ж) пехотою до до(му)
свое(г) [о] вороти(в)шиися, при(ш)ла (Житомир, 1583
АЖМУ 46).

2. Конфіскація майна: горо(д)ни в вси(х)
гдрьскихъ и зема(н)ски(х) люде(и) грабе(ж)ми
и(х) зароблены (1552 ОВін.З. 130 зв.); Грабежѣ што
имъ починено. ѣ иванъца кѣ(з)мича кона вз(л)...
А на(д)то де(и) взалъ ѣ ма(ц) пшеницы (1552 ОЛЗ
189 зв.); ѣказа(в)шы декретъ ѡному... сѣдѣ голо(в)-
но(г) трибѣналѣ любе(л)ско(г)... пытали(с)мы абы
то(т) грабе(ж)... за не(г) заплати(л) (Бородянка,
1638 ЦДІАК 140, 1, 125, 1); **въ грабежѣ брати** —
привласнювати, конфіскувати: ѣста(в)уемъ и(ж)
нихто стада свере(п)его на деди(ч)не чѣжо(и) такъ
те(ж) и на свое(и) вла(ст)но(и) испаси за(и)мовати
не мае(т) ани (в) грабе(ж) брати... але мае(т)
ѡсветчи(в)ши сѣсѣдѣ ѡтогнати до того пна чие
стадо є(ст) (1566 ВЛС 97 зв.).

3. Пограбовані речі: А естли бы хто пограби(л)
не доводачи права тогды мае(т) дати вины на(м)...
три ру(б)ли грше(и), а грабе(ж) совито навезати и
шкодѣ та(к) же совито ѡправити (1566 ВЛС 12 зв.);
даю в то(м) моцъ... абы за тѣю всю суму пнзе(и)...
спод)кавъши... по(д)даны(х) мои(х)... граби(л)... и
ты(м) грабежо(м) свои(м) заплатѣ за тую всю сѣмѣ
пнзе(и)... ѡчинилъ шацѣючи ѣвесъ то(т) грабе(ж)...
яко са(м) похочетъ (Вінниця, 1584 ЛНБ 5, II 4045,
75); пото(м) тые вси речи и грабежи выше(и) ѡписа-
ные до немирова ѡ(т)проважоны (Жорнища, 1590
ЛНБ 5, II 4046, 148); игѣме(н)... и бра(т)я че(р)ны...
ѡповедали и вызнали... ѡ... ро(з)ные грабежи та(к)

в побра(н)ю дере́ва на... бддованья́ яко в побраню на поли збожа в копа(х) немолоченого (Київ, 1591 ЦНБ ДА/П-216, 110); а вм(с) то все на сво(и) пожитокъ власны(и) о́бе(р)нулъ и 8 кры(в)де и шкоде стороны поводовое... и доведено бдде(т) абы вм(с)... за преречоны(и) грабежь поводови во(д)лу(г) права... заплати(л) (Київ, 1617 ЦДІАЛ 181, 2, 125, 1 зв.).

Див. ще **ГРАБИЦА, ГРАБЛЕНІЄ.**

ГРАБЪЖЬСТВО *див.* **ГРАБЪЖСТВО.**

ГРАБЯ *див.* **ГРАБЯ.**

ГРАВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (на чому, чим) (на музичному інструменті) неодноразово грати: пото(м) кгды ве(д)лѣ(г) свое(г) обычаю, на (ж)мон(д)ски(х) трѣба(х)... гравали, ке(р)нѣ(с)... шля(х)тиче(в) мѣл при собѣ немало з народѣ (1582 *Кр.Стр.* 86); Арістофóронъ: Нач(и)не на котрѣмъ обѣды нѣсать, або ширѣкаа мѣса,... або окрѣгла(а) шѣба котрою прѣ(д) часы гравано (1627 *ЛБ* 180).

Див. ще **ГРАТИ.**

ГРАДА *ж.* Гряда: таа землѣа мае́т быти в мою сторонѣ, к Тѣрийскѣ, к Обынежѣ и к Болблом, покол Перегонища въ Серебреницѣ впади... оттол градою к Волчой Яме по Серебреницѣж (Турийськ, 1540 *AS IV*, 241); с тое дубровы на поле градою до копца (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 28); протопопа виле(н)ски(и) о́те(ц) григо(р)ко(в) котори(и) григо(р)ко митрополита на градѣ це(р)ковнѣю приве(л) запечатали ва(м) це(р)ко(в) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6).

ГРАДАРЬ *ч.* (*цсл.* градарь) городник, овочівник: Градарь. Hortulanus. Olitor (1650 *ЛК* 440).

ГРАДЕЖЬ *ч.* (*цсл.* градежь) пліт, огорожа: Градежь. пло(т). Sepes. Sepes (1650 *ЛК* 441).

ГРАДЕЦЬ *ч.* (*цсл.* градыць) (*провінційне місто*) містечко: oppidum, oppidulum, градъ, градецъ (1642 *ЛС* 293).

Див. ще **ГОРОДЕЦЬ¹.**

ГРАДНЫЙ *прикм.* (*цсл.* градный) міський: ананія и фадѣи... побоялиса со собою нести во горо(д) о́браза г(с)на и схоронили оу каменѣи стенѣ градной (1489 *Чет.* 267 зв.).

Див. ще **ГРАДСКИЙ.**

ГРАДОВСТВО *с.* Місцевість для розбудови, розміщення чо́гось: Землемѣріе,... Есть сіе хѣдб-

жество зѣлѣ́о по́лезно къ размѣренію градо(в)ства и пѣтій, и къ йнымъ вѣще(м) па́че бо́лши(м) (1627 *ЛБ* 43).

ГРАДОВЫЙ *прикм.* Градовій: абѣвѣмъ на Єгіѣнскомъ мѣри гды бѣрзо мнѣги плындѣи корабли, градъ з' нѣа з'пѣлъ з'нѣгла, и... камѣн'е о́ное градовое в' вѣдѣ мѣрскѣю в'падши, справдѣтъ то, же на тых'мѣсть кипѣти бѣдетъ (Київ, 1627 *Тр.* 668).

ГРАДСКИЙ *прикм.* (*цсл.* градський) міський: Вы, войтове, бурмистрове, лантвойтове, власт мирская, градская и повсюду, не дадѣте Руси ни едино пространство в жизни их,... в сусѣдствѣ любви не показуйте, ниже с ними ся общѣте, паче же их ненавидите (1588-1596 *Виш.Кн.* 149); А такихъ ѡсобъ потребѣемъ для того, же не то(л)ко в гра(д)скихъ общежити(и)х) але и в пѣсты(н)ныхъ всюда такии ѡсобы бываю(т) ѡбираны (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 61); oppigenus, градски(и) (1642 *ЛС* 293).

Див. ще **ГРАДНЫЙ.**

ГРАДЬ¹, ГРАДЬ *ч.* (*цсл.* градъ) 1. (*великий населений пункт*) місто, город: в то врѣма бы(ст) въ граде томъ моужь невѣренъ (1489 *Чет.* 7); Мл(с)тию бо(ж)ею... Арѣени(и) Єп(с)пѣ Бѣгоспѣаемы(х) градо(в)... ѡ свѣте(м) дсе... млтѣа нѣша къ мл(с)твому бѣд... всегда (Перемишль, 1547 *ЛСБ* 11); И в'шо(д)ши іс в корабль и преиде и прииде в' сво(и) градъ и се принесѣша емоу рослаблен'ного (1556-1561 *ЛС* 45); нѣкотѣрые мещане и предъмещане града Лвова... ве(р)глиса на прелѣже(н)ство ста(р)шихъ свои(х) дѣховны(х) стѣановъ навѣ(ш)шихъ (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1); Писанъ в' бѣгоспѣаеомѣ граде Лво́ве (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); та(к)же желание(м)... воеводы Киевско(г) пришли есмо во гра(д) Лво(в)... и сдо(м)... еп(с)па до соборѣ сѣдитися ѡстави(ли) есмо (Берестя, 1594 *ЛСБ* 260, 1 зв.); Школѣ же во градѣ при церкѣи вашѣ(й)... возставѣте (Біла Церква, 1620 *ЛСБ* 480, 1); Бѣгомѣ(л)цѣомъ нѣши(м) че(ст)ны(м)... и(з)... парафѣаны всѣ(х) ѡ(б)ще(и) цѣрке бѣгоспѣаеомѣ града Лвова... бѣгословеніе наше (Путятинці, 1636 *ЛСБ* 532); oppidum, oppidulum, градъ, градецъ (1642 *ЛС* 293); Градъ. Vrbs. Civitas (1650 *ЛК* 441); Да(н) въ градѣ Ирклѣвѣвѣ (Іркліів, 1650 *ЦДАДА*

124, 3, 37); **градъ главный** — (античне місто-державна) метрополія: Градъ главный. Metropolis (1650 ЛК 441); *Образно*: кр(с)тъ воз(д)визаетса и вси гради ликоствоую(т) (1489 Чет. 27).

2. У складі вл. н.: **градъ Берестейский** — Берестя: Писан во богоспасаемом граде Берестейскомъ (Берестя, 1594 ЗНТШ XXVIII, 10); **градъ Венецкий** — Венеція: Прето(ж) квѣтнеш и в славно(м) тѣ градъ Венецко(м) дае цнота цнѣм мѣсце и в панствѣ тѣре(ц)ко(м) (Венеція, 1641 Анаф. 22); **градъ Луцкий** — Луцьк: хотячи тую справу зась поднести и на соборъ порядне вытянути послалемъ былъ потестацию (!) до граду Луцкого (Дермань, 1628 КММ I, дод. 320); **градъ Ливовский** — Львів: И(х) мл(с)ти пано(м) ме(с)чано(м) бра(т)ствѣ ч(с)тно(г) хра(м) ѡспеніа прч(с)тои бѣи гра(да) Ли(в)ѡска(г) (!) пріателе(м) мои(м) любими(м) (Ясси, 1601 ЛСБ 359, 2 зв.); **градъ самарейский** — Самарія: Въ оную годину прішо(л) хс въ градъ самарейскыи (к. XVI ст. УЄ №31, 67).

2. *Перен.* (місце перебування праведників після смерті) царство небесне, рай: възнѣслъ са в мѣсто зѡлото(м) оусланое, самъ гра(д) зѡлото чѣстое (поч. XVII ст. Проп.р. 102 зв.); В нѡвой // зась ласце ...найдовѣли са такѡвыи... люде, котѡрыи... тѣ(т) нѣ свѣтѣ мѣста кѡ мешка(н)ю не маючи... але оного гѡрнего, и вѣчне, в прішло(м) бе(з)конѣчномъ животѣ, трѡяючого гѡрада,... шѡкаючи, тою зѣмною... слѡвою не тѡлко гѡрдѣли, але са тежъ бѣдыли (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 1-2 нунум.); жѣтѣмъ бе(з)грѣшнимъ... идѣте кѣ Нб(с)номѣ Іер(с)лімѣ... тѣмо вѣшь гѡрадъ, и тѣмо // вѣмъ вѣчне жѣти наготѡванѡ (Чернігѡв, 1646 Перло 166 зв.-167); **градъ небесный** — небесне царство: видѣ(л) іѡа(н) вѣ апокаліпси(м) агг(ла), котѡры(и) жезло(м) зѡлоты(м) гра(д) онѣ нб(с)ны(и) котѡрый з нѡа зстоупоуючѣй видѣлѣ мѣри(л) (поч. XVII ст. Проп.р. 258).

ГРАДЪ² ч. (вид атмосферних опадів) град: тебе г(с)и бе нашъ слави(т) всѣ тварь змиеве и всѣ бѣз(д)ны ѡгнь градъ снѣгъ голоть (1489 Чет. 144 зв.); за спустошенѣмъ неприятелскимъ... албо через град побитѣм збожя отошли, албо для суши и поводи млыны стонули, тогды... водле ошачованя людей добрых нагородити маемъ (Горохѡв, 1593 ПККДА

1-2, 159); велики(и) гра(д) яко це(т)наровы(и) спа(л) з неба (XVI ст. КАЗ 642); на непріятѣли нашѣ спѣлѣ градъ великѣй (Дермань, 1604 Охт. 11); тог(д)ы гѣ бѣ грѡмы перепѣсти(л) великѣи, и(з) гѡрады зѣ блисканіемъ (Львів, поч. XVII ст. Хрон. 18 зв.); То тежъ особливе тому арендарови нашему тѣмъ листомъ варуемъ, еслибы, Боже уховѣй, спустошеня тѣхъ маестностей..., отъ граду, шанци..., на чѡмъ бы тотъ арендаръ шкоду милѣ..., тѣды мы, тое все упатруючи, повинны будемъ на то по прѣятелю одному высадитъ (Бердичѡв, 1611 АрхЮЗР 6/1, 374); не оуспѣла ѡнаа вода потѡповаа, ѡгнь содо(м)скѣй и гра(д) зѣ грѡмѡ... напоуща(л) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 57 зв.); градъ бѡвѣмъ срѡгѣй и навѣлный зѣ нѡа спѣдши, и гѡрачѡсть на мѡри оучинѣвши смѡлѣ кораблѣй розварилѣ (Киѡв, 1627 Тр. 683); Але ж мѣсто роси град з снѣгом обачу (1648 Елег. 152); тѡлко во земли Гесемской... градъ не пѣдалѣ (серед. XVII ст. Хрон. 86 зв.); Градъ идѣтъ. Grandinat (1650 ЛК 441).

ГРАДЪ див. ГРАДЪ¹.

ГРАЖАНИНЪ ч. (житель міста) горожанин, громадянин: слышавшо гражане што(ж) прѣближилѣса моучитель (1489 Чет. 61); И тѣмъ нашимъ листомъ въ воспоминаніе предаемъ... гражаномъ мѣста сего во вѣчныя роды (Львів, 1586 ЛСБ 71); вси(м) вокѡпе пано(м) гражано(м) и мешчано(м) гали(ц)ки(м) то(т) ли(ст) ѡтдати належит (Рогатин, 1591 ЛСБ 158); Предаѣ(м) же гражано(м) града кома(р)на право сие въ ве(ч)ныя роды и ірароды (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); гражане лѡвскіе... жаловали(с) на еп(с)па... гѣде ѡна болобана (Берестя, 1594 ЛСБ 260, 1); В православіи цвѣтѣщѣй а мнѣ велице ла(с)кавыи панове братѣя гражане лѡ(в)скіе (Киѡв, 1624 ЛСБ 493, 1).

Див. ще **ГРАЖДАНИНЪ**.

ГРАЖАНСКИЙ прикм. Мѣський: Всѣмъ повсюдѣ идеже слѡвчѣтса ведати сие... писаніе... сослѡжителе(м) гража(н)ски(м)... ѡзна(и)мѣемъ... ижъ... Миха(и)ло Сидоровичъ... сво(и) чи(н)... ч(с)тно и блѣгоправаше препрово(ж)далѣ (Львів, 1602 ЛСБ 1043, 6).

ГРАЖАНСТВО с. (приналежність до певної громади, суспільства) громадянство: Покайте са

и вы ѿ еп(с)пи..., възрыдайте гражѣнства сіо(н)-ского, ѿ(т)далѣна оужа(л)теса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 226).

ГРАЖДАНИНЪ ч. (цсл. гражданинъ) те саме, що **гражанинъ**: В то время пришли пре(д) на(с),... граждане града Кома(р)на (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Мы смиренный Михаилъ Рагоза... возвещаемъ... о том, иж молиша нас священныи ерей... и при нимъ благочестивые и христоролюбивые граждане места... Любелского... прияти чин братства светого (Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); Благочестивым и православным христіяном малое росии, братству лвовскому и виленскому, таже всѣм подгорским обывателем, гражданином и началствующим в своих державах рода шляхецкого (1608-1609 *Виш.Зач.* 198); Бл̄гочестія... ѿ ги... славетны(м) гра(ж)дан̄ѡ(м) въ мало(и) росіи б̄госп̄саемого града лвова (Афон, 1614 *ЛСБ* 446, 2 зв.); oppidi-с(us), гражданинъ (1642 *ЛС* 293); Прѣто вы Нб(с)ныи съжителѣ, и граждане, и Пѣрвыи Іер(с)-ліма... мѣщане (Чернігів, 1646 *Перло* 49).

ГРАЖДАНСКИЙ *прикм.* (цсл. гражданский) суспільний; державний: politi[c](us), гражда(н)-ски(й) (1642 *ЛС* 320).

ГРАЖДАНСТВО с. (цсл. гражданство) 1. (перевування в певному суспільному середовищі) проживання: Житѣлство, политевца, ф̄м̄ѡ. // гражданство, житіє, рѣчь посполитаа, поліція, помещканыє, мешканыє (1627 *ЛБ* 37-38).

2. (легкість у спілкуванні) товариськість: Іерог, гражда(н)ство, лѣпота, красота (1642 *ЛС* 253).

ГРАКЪ ч. Забава, гулянка [?]: а вы подобні будете члком чекающим гна своего, коли са вернет з граку [з велиа] абы емоу борзо ѿ(т)воріли (Володимир, 1571 *УС Вол.* 76).

ГРАМАТИКА, ГРАМАТЫКА, ГРАММАТИКА, ГРАММАТИКА, ГРАММАТИКА, ГРАМАТИКА, КГРАМАТЫКА, ГРАММАТИКА, ГРАММАТИКА, ГРАММАТЫК ж. (лат. grammatica, гр. γραμματική) 1. (наука про будову мови) граматика, словесність: Поранѣ... по моли(т)ва(х) ...вчитиса маю(т) // дрѣбли, пса(л)тыри, или граматыки з розвазованье(м) ей (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 4-4 зв.); Потомъ кгра(м)матики учать (Там же,

8 зв.); И грамматику грецкую из словенским писмом не Арсеній ли,... во Львове... учил в школѣ двѣ лѣтъ? (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 43); По Часослова за(с) и Псалтыри... // вывченю са оваа Грамматика зъ выкладомъ, то есть зъ показованьемъ и оужываньемъ ей пожиткѡ(в) настѣпитъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3 зв.-4); Слобгъ: Складъ. Есть ты(ж) в Грамматцѣ слобгъ (1627 *ЛБ* 116); Корень умѣтности пѣршій. Грамматика, вчитъ Словъ и мѡвы (Київ, 1632 *Євх.* 294); а третій бы дети шляхецкіе,... по руску и по латини, грамматики, синтаксис и поетыки учил (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 716).

2. (посібник з граматики) граматика: я... впрѣ(и)мѡю хдѣт зы(ч)ливо(ст)... же в̄м̄(л)... две кни(ж)ки граматыки до на(с) послати (!) (Вільна, 1591 *ЛСБ* 212); важн(л)е(м)са... изъ // дрѣкѡ выдати ...пер'вѡю ѿ(т) семи надкѣ кграмматикѡ (Вільна, 1596 *Грам.З.* 2 зв.-3); Школѣ кгре(ц)кѡю заложилъ ...и кграмматикѡ кгрецкѡю и(з) словенскимъ писмомъ... до дрѣкѡ выдалъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Далѣ(м)... деся(т) граматы(к) и к̄ книжо(к) ѿ во(с)пытаниа ча(д) (Львѣв, 1616 *ЛСБ* 1047, 10 зв.); Каталогъ бра(ц)ки(и)... Шапо(ч)ка Атласоваа. Грамати(к) словес(н)ски(х) дрѣкованыхъ чотыри (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 266); Инвентар' сирѣчь порадное ѡписана вѣщеи... гра(м)матика клена(р)ди (Львѣв, 1637 *Ив.Усп.* 41); а що ся тыче(т) и(ж) вдаю(т) же то пи(с)мо старое и по(р)дзевѣлоє, маете ту гра(м)матику гре(ц)кую того пи(с)ма що Ва(м) П Прокопови(ч) далѣ покажи(т) же ей если потреба того вкажет его го(с)пода(р)ско(и) м(л) (Львѣв, 1642 *ЛСБ* 559, 1).

ГРАМАТИЧЕСКИЙ, ГРАМАТЫЧЕСКИЙ, ГРАММАТИЧЕСКИЙ, ГРАММАТИЧЕСКИЙ *прикм.* Те саме, що **грамматичный**: При то(м) тыжъ и дрѣка(р)ню ѡпущенную видвигнули, стараючися ...абы знову наше писма друкованы были... для розмноження грамматическое надки старожитнаго поря(д)ку ст̄го бл̄гочестія греческаго закону (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 83); зрозѡме(в)шы я с писа(н)я листѡ в̄м̄... же послали есте сѣще(г) во ва(с) вчення изѡбражения граматыче(с)кого хдожества его же сами вконе(ц) дости(г)ше и ины(х) дово(л)ствуєте (Оліта, 1591 *ЛСБ* 185); при(и)де во градъ илвовъ

свѣтѣиши Ки(р) Іоаки(м) патріархъ... встроити... шко(л)ную гра(м)мати(ч)скую надку елли(н)скаго и словес(н)скаго писаніа (Львів, 1592 ЛСБ 193).

ГРАМАТЫКА див. **ГРАМАТИКА**.

ГРАМАТЫЧЕСКИЙ див. **ГРАМАТИЧЕСКИЙ**.

ГРАМАТЫЧНЫЙ, ГРАММАТИЧНЫЙ, ГРАММАТИЧНЫЙ, ГРАММАТИЧНЫЙ прикм.

Грамати́чний: я... пи(л)не прошѣ жебы в̄м(с) до тоє(ж) надки граматы(ч)ное пи(с)ма кгре(ц)ко(г)... делателя искѣ(с)на то є(ст) дидяскала... на(м) възычи(т) и... посла(т) рачили (Вільна, 1591 ЛСБ 181, 1); А ѿ собѣ а(з) и са(м) свѣдите(л)ство ва(м) даю, яко грамати(ч)ного дроба(з)кѣ не и(з)оучи(х), ритори(ч)ное игръшки не вида(х), философьского высокоме(ч)тате(л)ного ни слѣха(х) (1599-1600 Виш.Кн. 203); скажѣте ми ѿ прем(д)рїи ѿ(т) ваши(х) хитростей и хдожествъ граматы(ч)ни(х), діалектичны(х), рыторичны(х) и философски(х), яки(м) способо(м) Х̄с... ѿ(т)верзе оумъ раздѣти писаніе (1599-1600 Виш.Кн., КС/XXIX, 114); Наѣчитъ вѣ реченїихъ розознѣа ро(з)лїчности гра(м)матїчны(х) слова частїи: надчитъ Имѣнь склоненїа, а Глаголѣвъ спраженїа (Єв'е, 1619 См.Грам. 2 зв.); Дѣткамъ оучїтиса починаючимъ Букварь... зѣ той Гра(м)матїки вычерпненный абї склоненїамъ Гра(м)матїчнымъ зѣ лѣгъ детїннихъ зѣ мовою заразъ привыкали, до выдченїа подаванъ нехѣй бѣдетъ (Там же, 3 зв.).

Див. ще **ГРАМАТИЧЕСКИЙ**.

ГРАММАТИКЪ, ГРАММАТИКЪ, ГРАМАТИКЪ, КГРАММАТИКЪ, КРАММАТИКЪ ч. 1. Учений: еще и тепе(р) есть великая звада и га(д)ка межи кра(м)матиками (1582 Кр.Стр. 72); Палемо(н) в римѣ был(л) славны(м) кгра(м)матико(м) за тиверїа цесаря и за кла(в)дїа (Там же, 72); grammatistes, грам(м)атикъ, пи(с)ме(н)ник (1642 ЛС 211).

2. Авгор граматики, граматик: їншіи ритори(ц)кой поваги оучїли, їншіи засе гра(м)матїками и поѣтами zostавши, ведлѣгъ зда(н)а їсторїи писали (Вільна, 1627 Дух.б. 352).

ГРАММАТИЧКА ж. (наука про будову мови) грамати́ка: Нынѣ же в латинском родѣ... изучивши грамматичку, и... рыторичку, ... мудрыми ся

зовут, проповѣдают, учат, а и сами в безумїи и буйствѣ премудрости мира сего сѣдят (1599-1600 Виш.Кн. 154).

ГРАММАТИЧНЫЙ див. **ГРАМАТЫЧНЫЙ**.

ГРАММАТИЧСКИЙ див. **ГРАМАТИЧЕСКИЙ**.

ГРАММАТИКА див. **ГРАМАТИКА**.

ГРАММОТНИКЪ, ГРЯМОТНИКЪ ч.

1. Учитель, (їсторично) дяк: Граммотникъ: дѣтоучитель, дакъ (1627 ЛБ 28).

2. (освїчена людина) грамотїй, книголюб: literator, пи(с)мен(н)икъ, книжникъ, грямо(т)никъ (1642 ЛС 256).

ГРАМОТА ж. 1. (вмїння читати і писати) грамота: вже бы(ст) врѣ(м) оучитиса отроча(т) дали є(г) родители грамоте оучити (1489 Чет. 147 зв.).

2. (офіційний документ юридичного характеру) грамота: в чѣждемъ же предѣлѣ не слѣжи, не вземъ ѿ(т) єп(с)копа грамоты: бе(з) єгѣ же волѣ не творї ничтѣже (Львів, 1642 Жел.Л. 5 зв.).

3. (письмове повідомлення) грамота, лист, послання: Послѣнїе, сїрѣ(ч), грамота, ли(ст), послѣнїе (1627 ЛБ 89); Строни грамотъ ваше ве(л)можности до пана Киселя послу(в) ваши(х) визволивши(х) (!) сами ихъ ѿтошле(м) (Черкаси, 1648 ДБХ фотокоп. 11); **грамота честная** — грамота, з правдивою їнформацією про когось: Сего ради послахомъ вѣрныхъ братїи братства нашего... съ грамотами честными святѣиши(х) патріарховъ (Львів, 1592 ЛСБ 182); **отпустная грамота** — грамота про дозвіл священникам на перехід до їншої єпархїї: попо(в) чужи(х) предѣловъ при(и)мовати бе(з) ѿ(т)пустное грамоты и бл҃гослове(н)я звыклого... а любез(н)ые пре(з)витери ѿ(т)ню(д) ставити и сове(р)шити не має(м) (Берестя, 1590 ЛСБ 118); **повеленая грамота** — поручальна грамота: Архієп(с)копоу и Єп(с)кпомъ сѣ чоужїхъ Єп(с)кпей Дѣакѣвъ безъ повелѣное Грамоты... на Сцѣнѣство їхъ никакоже не ставити (Львів, 1614 Вил.соб. 8).

4. (запис у церкві на молитву за покійних) грамота, запис: а ктѣ на сѣмъ свѣтѣ щедритъ и даєт їищїмъ ялмѣжны въ Има Хво за дшами оуме(р)лы(х); и до грамотъ їмена ихъ вписѣешъ... узритъ

тоє всё пре(д) собою въ днь соу(д)ный (поч. XVII ст. Пчела 16).

ГРАМОТИКИЙ ч. Учитель граматки: Можесть бо истенное слово просветити... безъ граматкии и риторкии (Супральський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 174).

ГРАМОТОНОСЕЦЬ ч. Посланецъ із листом, грамотою: tabellari(us), грамотоносець, поселъ (1642 *ЛС* 392).

ГРАМУХА ж. Вид турецької тканини: от кейсяка грамухи грошей двадцять; от коберца малого грошей чотыри (Вільна, 1568-1573 *ПККДА II*, дод. 560).

ГРАНАТОВЫЙ, ГРАНАТОВЫЙ, КГРАНАТОВЫЙ прикм. 1. (кольору граната) гранатовый: пограблено: дѣлию мою бурнатную, кгранатовую (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР I/1*, 231); В той же скрыни было полкопеняче кгранатовое кунами подшитое (Володимир, 1590 *ЖКК II*, 218); пограбили... жупанъ канавацовый, делея кгранатовая, дуплею подшита, которые коштовали пултораста золотыхъ полских (Володимир, 1597 *АрхЮЗР I/VI*, 136); побрали... шнурекъ злотый..., ферезию кгранатовую, белымъ атласомъ подшитую (Луцьк. 1622 *АрхЮЗР 6/1*, 429).

2. (який стосується плоду граната) гранатовый. ♦ **яблоко гранатовое** див. **ЯБЛОКО**.

Див. ще **ГРАНОВИТЫЙ**.

ГРАНАТОКЪ ч. (назва рослини) гранатик: Гранатокъ зѣліе. Horminum (1650 *ЛК* 441).

ГРАНАТЬ, КГРАНАТЬ ч. (нім. Granat (-apfel), лат. rotum granatum) 1. (дерево) гранат: Гранатъ древо. Malus punica (1650 *ЛК* 441).

2. Рід тканини: Гранатъ сукно. Purpura uiolacea aut sa(e)gul[e]a (1650 *ЛК* 441); а оу долъ при ногѣхъ тоеи(ж) рѣзы в' околу оучѣнишь яко мѣло кгранаты з' іакійфѣ, и шарлѣтѣ, и кармазѣнѣ переплетѣючи, в посередѣ звѣнки в' кболо (серед. XVII ст. *Хрон.* 105 зв.).

3. Рід посуду: Гранатъ. Siscuta (1650 *ЛК* 441).

ГРАНЕСЛОВЪ ч. (цсл. гранесловъ) вірш: а гды вѣчеръ настѣпитъ, пой оустанѣвленю Пѣвечерню и Гранеслови каѣісмѣ ѿ(т) псалтѣра (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 200).

Див. ще **ГРАНЕСЪ**.

ГРАНЕСЪ ч. Те саме, що **гранесловъ**: Гранесъ. сти(х). Ve[rs]us carmen (1650 *ЛК* 441).

ГРАНИСТИЙ прикм. Гранчастий: Крестъ во(з)двиза(л)ны(и) велики(и) з' распятіе(мъ) рыты(мъ)... по(д) кре(с)то(м) галька до(л)говатограни(с)тая з кѣзиками гранистими (Львів, 1637 *Ів.Усп.* 4 зв.); Мирница срибна грани(с)тая (Там же, 18).

Див. ще **ГРАНЯТИЙ**.

ГРАНИЦЯ, ГРАНИЦА, ГРАНИЦА, ГРАНИЦА, ГРАНИЦА, КГРАНИЦА ж. 1. (природна або умовна лінія позначення і розмежування територій, смуга, знак поділу) межа, границя: И князь Андрѣй повѣл исъ своими старци по гранем, привел к лѣсѣ до рѣчки до Лобанки, а рек: Потол моа граница (Острог, 1506 *AS III*, 38); Szto iesmo... namowili y zadalі iesmo Twoieie Miłosti, aby Twoia Miłost wyiechal z pany koruny polskoie na poprawenie hranic mezy zemli wołynskoie y z korunoіu polskoіu (Краків, 1523 *ZD VI*, 149); горою тою по долині великѣю то єсть **Охматовскаа** граница з нами (Торговиця, 1527 *AS III*, 305); За росказаньемъ г(с)дра Корола... Васильемъ Тишкевичомъ а Во(и)техомъ Лена(р)товичомъ ста(л)са попи(с) границъ и шкодъ межи великого кнѣ(з)ства Лито(в)ского и корѣны Польское (1546 *ОГ I*); которая гребля до кгрѣ(н)тѣ монастырского приткнѣла где є(ст)... дѣб стари(и) и камѣнь велики(и) ѡкопани(и) стои(т) з написо(м) потолка граница монастырская до вѣва (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); у тоє дорожки скончилася граница // свищовскаа (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 31-31 зв.); вѣша мл(ст)... наехавшы... на кгрѣ(нт) его мл(ст)и имѣ(н)є жо(р)нищское... по границѣ дани(л)ковскѣю... всѣ кгрѣнты пана по(д)коморого на себе забра(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25); граница кгрѣнтѣ села ...пашевы до поменены(х) грани(ц) боре(м)ское и золочо(в)ское прилегла (Новий Острів, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101 зв.); Предѣл: Гранѣца, крѣсь, повѣ(т) (1627 *ЛБ* 93); синожать тая границею от цемляковъ (ажъ до) Непра ажъ до дуба хорошаго, там же далей до кривого дуба (Льбче, 1637 *Арх.Мил.* 227); рокѣ а х п і... мѣа юна є дна Была авизія з инквизицією з декретѣ трибѣна(л)ского наказаного за епископ-

ства ве(л) Афанасия Кгрѣпецкого ѿ попованье стары(х) грани(ц) монастыр(с)ки(х) которые починалися ѿ(т) высокои горы (Львѣ, I пол. XVII ст. *Ал.Покр.з.* 112 а); И такъ почалъ Палеом(н) либа, оныхъ Народоѡвъ приводѣти до добрыхъ обычае(в), а змоцнѣвшиса на ѡномъ мѣсцѣ, розмножилъ и ро(з)ширивъ Гранѣцѣ свои, и зоставилъ потѡмкомъ своимъ (Чернѣгѣ, 1646 *Перло* 3 зв. нenum.); то(л)ко за ты(х) своево(л)цо(в) нага(и)цовъ не (ш)любуе(м) которые ѿ(д) грани(ц) недалеко кочую(т) (Чигирин, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 33, 1); **границу делати** — встановлювати, визначати границу, между володѣння певними знаками: хто бы тое име(н)е куневъ держал(л) ѿ кгрѣ(н)ты зе(м)леные... зъ суседы обапо(л)ными и с ки(м)ко(л)векъ копу вести и границѣ делати (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52 зв.); **границу класти** (кому) — те саме, що **границу делати**: а тыи комисари ѿ(т) княза... высланыи, имъ тыхъ границ не клали (Чернче Городок, 1543 *AS* IV, 354); **границу покласти** — встановити, визначити границу, между володѣння певними знаками: И мы за ними едѣчи по тым мѣстом, границы поклали и копцы покопали (Ковель, 1519 *AS* III, 188); **границу положить** — те саме, що **границу покласти**: Клиноватои ниви границу положили есми уверхъ подле малой долини (Киѣв, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **границу чинити** (учинити) — встановлювати (встановити), визначати (визначити) границу, между володѣння певними знаками: трибуналъ казалъ... границы чинити на афектацию сторонъ обохъ (Киѣв, 1643 *ДМВН* 246); Которые то границы... чере(з) декре(т) мо(и)... ѣчини(в)ши и копцами засыпа(в)ши наказѣю абы и(х) мл(ст) ѡбоя сторона... де(р)жали ...и ты(х) грани(ц)... не взрушали (б. Кременця, 1606 *ЛНБ* 103, 60/1е, 254, 47 зв.); **чинене** (учинене) **границы** — встановлення, визначення границѣ: В том пан Юрко сопротивляется слѣдови... светыхъ отец..., которые... по себѣ будучим степенѣ до того благодатного дару починили и границу закопали (Унѣв, 1605 *Виш.Домн.* 189); декретови нѣшо(му)... поводови во(д)лу(г) пра(в)ны(х) документо(в) дѣдикованы(х)... // ...прислухалисе проваже(н)ю на(с)... и чине(н)ю грани(ц)... и сыпа(н)ю копѣцовъ (Ісаїки, 1642 *ДМВН* 225-226); прото абы вм(л) на

рокѣ сталь... сказа(н)я пово(д)ства поводом(м) кѣ ѣчине(н)ю грани(ц)... прислуха(л)се дѣктомъ стороны поводовое (Луцьк, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 101 зв.); **у границахъ** — по сусѣдству, межувати: име(н)е жизнѣко(в)ское бли(з)ко ѣ граница(х) з ыме(н)емъ пана григо(р)а сенюты лаховецкого лаховцами лежитъ (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/1с, 1936, 46); **сыпане границъ** — визначення меж між володѣннями: Я присегаю па(н)у бгу... и(ж)... его мл(с)ти... вере(н) бѣдѣ спра(в)уючи то(т) ѣря(д) верне а справедливѣ такъ на сѣде мое(м) подѣкоморскомъ, яко те(ж) и при сыпа(н)ю границъ (1566 *ВЛС* 59);

(*межа, що роздѣляє держави*) кордон, граница: Мы... твою землю... емѣ присѣдили по тымъ врочищамъ: поченши ѿ(т) болота великого,... до реки... и тою рекою... до границы Лацкое (Мизове, 1537 *AS* IV, 100); Браславль подольски(й) замокъ с поветомъ своимъ ѡсобнымъ състарода(в)на великого кня(з)ства литовьского поветъ по границѣ волоскѣю по днѣстръ (1552 *Обрац.З.* 142); его королевская мл(с)ть... росказа(т)... рачи(л), абы и(х) мл(с)ть во (и)ме(н)яхъ свои(х) коморы и прикоморки... мѣти допуща(т)... для списова(н)я товаро(в), которые зъ-за границы иду(т) на Вольт(н) (Луцьк, 1567 *ТУ* 120); А в то(м) граница была заперта и крѡль его м(л) ѣ швецѣи быль, а ту(р)цы з ѣграми во(и)ну зачали (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46); недалѣко ѿ(т) границъ тои землѣ... е(ст) мѣсто... аполонѣа (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 27 зв.); Котѣрого тѣтѣ Рыцерь, зѣ Войскомъ Запорозкимъ ѡ(т)провадилъ вѣ покѡю, кѣ гранѣцомъ Волоскимъ (Киѣв, 1622 *Сак.В.* 46); Нѣртгъ рѣкѣ Красомѡвства... Нѣль принѣлъ седможрѣдлыхъ южѣ Навкѣ высѡки(х), Южѣ потечѣтъ до гранѣцъ Россѣи ширѡкихъ (Киѣв, 1632 *Сак.* 295); неха(и) и ваши и наши кѡпѣци на границы стандѣт и все собѣ съчо в кого побрано поворочають (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38); **за границею** — (*за межами своѣй держави*) за кордоном, за границею: Село ловѣковъ... тепе(р) де(р)жать сыны его... живѣтъ за границею (1552 *ОЖЗ* 128 зв.); **за границу** — (*до чужѡй держави*) за кордон, за границу: На память, кому Господарь, его милость, дозволилъ стуки воску за границу пропускати

(Львів, 1509-1510 *РЕА* III, 91); людей з ыменей тых... немало проч на воли повтекали за границѣ (Луцьк, 1567 *AS VII*, 130).

2. (належна певному народові земля) територія, держава: А есть тая земля наша Прилѣпская посполитая въ границахъ звѣчныхъ старыхъ (Новгородок, 1518 *АЮЗР I*, 58); маеть его милость то на ласкавой памети... абы паньства его милости, каждое у своихъ границахъ певныхъ (1554 *РНБ XXX*, 262); В справахъ... за оголошѣньемъ воины, не ѣдѣтъ оучѣный и велѣмѣжи на ню,... а хтѣжъ идѣтъ: мѣлодѣжъ, оубо(з)ство, и хлѣпство, котѣрымъ гды звыта(з)ство на(д) нѣприятелемъ за выгнѣньемъ зъ границъ пѣнства егѣ одѣржати здѣритса ко(н)тенѣтѣцю и корѣнѣ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 342); Такъ выгладитъ тотъ людъ всѣхъ котѣрыи на границахъ наші(х) мѣшкають, якъ звѣкль волѣ травѣ ажь до корѣна выедать (серед. XVII ст. *Хрон.* 141).

3. (окреслення на папері) лінія: Границею обвести въ аркѣшѣ папѣрѣ, Котры(м) до выличе(н)ѣ нѣхтъ не найде(т) мѣрѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16).

4. Обрій, небокрай, кінєць: хотяй былъ еси далеко ѡ(т) зе(м)ли, еднакъ же шѣкаль еси зъвѣрей по гора(х), по лѣса(х), ажъ до сами(х) границъ свѣта (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 271).

5. *Перен. (початковий або кінцевий момент чогось)* межа, міра: я въ мѣлодисти (!) мѣей, часѣ згромажѣнѣѣ мѣегѣ, то есть, добродѣтелей, границы не мѣлемъ, але вшелѣякій часъ погѣжій ми былъ до згромажѣнѣѣ (Київ, 1625 *Кіз.Н.* 196); Тымъ слѣвомъ, и глѣбѣкостю сѣдѣвъ твоихъ Хѣ, оулѣчишь и ѣное, Великогоѣ Василя, мѣвачогоѣ, ижъ смѣрти нанѣсатса, гды границы жѣвота выполнатса, а границы живота волю менѣемъ Бжюю (Київ, 1627 *Тр.* 40); **замѣрити границы** — визначити термін, встановити час: Своѣмъ абѣвѣмъ замѣро(м) ѡграничѣньемъ дѣнь по нѣчи,... и всѣ часы по часахъ (не прѣскакѣючи собѣ замѣрѣны(х) и разъ ѡ(т) Бга подѣны(х) границъ,) настѣпѣю(т) (Київ, 1634 *МІКСВ* 311).

6. *Перен. (допустима норма чого-небудь)* межа, границя: бѣдѣчи дѣди(ч), владыче(с)твѣючи на(с) ...пѣстошили котори(и) не де(р)жи(т) жа(д)наѣ

граница, анѣ зако(н) божи(и), анѣ жа(д)ные права, анѣ декрета, анѣ записы и по(д)писы ихъ ѣ(д)но прѣ(з) всѣ стѣны лѣзѣтъ гва(л)то(м) (Львів, 1596 *ЛСБ* 297 зв.); хто до (д)на тои прѣпасти проникне(т); хто границы еи окрѣужи(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171); шѣкаючи порѣ(д)ко(в) лѣпши(х), оны(х) границъ, вѣчне // въ цркви положѣного порѣдѣкоу, ѡ(т) трина(дцѣти) соѣтъ лѣ(т) цѣлотрѣвѣючого не нарушили естѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224-225); а ижъ [овечка] блоукаючи са заблѣдила... в далѣкѣю нѣякѣю дорогоу, за самою правды границѣ заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); а если же дѣша пасѣтса въ границахъ смѣрѣльныхъ,... тогда ѡ(т)лѣчѣнѣна бывѣеть, ѡ(т) нѣси (Почаїв, 1618 *Зерц.* 24); За бѣстрымъ злоторѣгимъ, кто еленемъ гѣнитъ, И зъ Навѣкъ въ свѣой пожитокъ, дорогій часъ клѣни(т). Есть граница праѣць твѣрдыхъ Бѣзкаѣ Навѣка, Оузычѣеть оучѣны(м), гды въ бѣгѣ мѣнштѣка (Київ, 1632 *Євх.* 298); Котѣры(и) боудѣчи яко стѣѣѣ якаса границы ко(н)це(м) старѣго, а поча(т)ко(м) сста(л)са нѣваго те(с)таме(н)тѣ. Бо та(к) ѣ ев(г)лѣсты читаемо (серед. XVII ст. *Кас.* 2 зв.).

7. (*сфера впливу*) границя: Кгды обѣчили дѣѣволъ: якъ роспространѣласа цркви хѣѣ, на лице всеи землѣ, и якъ // кѣнѣцы границъ свѣоихъ постѣрѣла въ ѡбѣи вѣки... тогда... въѣрѣжи(л)са бѣвъ на цркви и на сна еи прѣворѣдного (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59 зв.-60); отцеве собѣру Картагѣнского заборѣняють, абы Римскій епископъ зъ прѣдѣловъ, то есть зъ границъ своей діецеѣзи, зъ судами не вискаковаль (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 581); Прѣчь зъ Рѣксолѣнскихъ, смѣтки оустѣпѣйте Границъ, лѣменты ср(д)ца не тѣрѣйте (Київ, 1633 *Евфон.* 307).

8. Традиція: Вспоминаючи на того што мѣви(т), абы(с) не переклада(л) границъ вѣчныхъ, котѣрыхъ замѣрили Ѡцѣ твой (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 215); ѡнѣ... за православіе исти(н)ныѣ вѣры, ни в чѣмъ границъ...не прѣскакѣючи застановатиса шлюбѣвалъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36 зв.); И нинѣ єденъ другого поволуете, замутивши люди, границѣ прѣскакуючи, суду убѣгаючи (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); **границы отцовскїи, отцовскїи границы** — батьківські традиції: новѣго архіере(а) прѣгнете... с кр(е)сѣ границъ ѡ(т)цевскы(х)

выламоуетеса (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 217); Границы нарѣшати Щѣвскіи естъ небе(з)пѣчнаа (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 204).

9. Настанова, вказівка: Вѣдаю же(м) з грани(ц) того ліствѣ вышоль, але ма ты(м) дароуѣ, бо(м) то не с хѣти оучини(л), але з жалю (Острог, 1607 *Лѣк.* 114).

◊ **безъ замѣрена границѣ** — безмежно: Недѣавнѣ: Безпредѣлнѣ, бѣзъ замѣрена кресѣ и границѣ (1627 *ЛБ* 76).

ГРАНИЧЕНЕ, ГРАНИЧЕНЬЕ, ГРАНИЧЕНЬЕ, ГРАНИЧЕНЯ с. 1. (*простір, обмежений правом власності*) межі: Которые имена... зо всим на все, яко са тые имена въ кгрѣнтех, в широкости, в обыходех и в граниченю своем здавна мают, Его Милости князю Романѣ Ѳедоровичѣ Санкѣшковица, ... дарѣю (Камінь, 1571 *AS VII*, 384).

2. (*процедура окреслення границь, установлення меж*) розмежування: Чого жъ князь... жаловаль, ижъ граничене было далѣй отложено (1506 *АЗР I*, 373); Ѡ рокъ завиты(и) на землю выехати: Те(ж) вста(в)уемъ и(ж) рокъ сторона(м) ку граниче(н)ю... не має(т) дале(и) ѡ(т)ложонъ бы(ти) (1566 *ВЛС* 78); покладали при томъ листы... где небожъчикъ станове(н)а и справы меваль з розными ѡсобами ѡколичъными з стороны граниче(н)а и ро(з)ницъ ѡтъ того име(н)а кове(л)ского ѡчиненые (Володимир, 1569 *ЖКК II*, 194); А туто(р) не належитъ до граниченъя, але до данъя а(с)систе(н)цыи (Люблін, 1643 *ДМВН* 228);

судова справа про встановлення границь: А естли бы хто пере(д) ты(м) роком // бы(л) немо(ц)нымъ має(т) жити поки ѡ(н) выздоровее(т) а коли выздоровееть маю(т) его судьи листомъ ѡбослати и рокъ зложити... где бы са трафило граниче(н)я ѡ ре(ч) ва(ж)ную выше(и) два(д)цати бочо(к) земли, то(г)ды судья... маючи при себе люде(и) добрыхъ тую зе(м)лю... граничити мають (1566 *ВЛС* 78 зв.).

ГРАНИЧИТИ, ГРАНИЧИТЬ *дієсл. недок. 1.* (з чим) (*мати спільну границю, бути суміжним*) граничити, межувати: кгрунтъ нашъ Смыковский зъ кгрунтомъ Колодезскимъ граничить (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР I/I*, 436); а маѣтности свои великіи

мѣлъ почавши ѡ(т) Лѣвца зъ Повѣтомъ Пѣнскимъ вѣдѣлжъ, а вѣширъ зъ Чарторѣйскомъ граничачи (Київ, 1623 *МКСВ* 73); И въказоваль, же ты(м) болото(м) и ре(ч)кою Бу(и)мере(м) граничитьъ Коте(л)ня з Ло(в)ковомъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211).

2. (що з чим і без додатка) (*бути природною межею*) відмежовувати, розмежовувати (що від чого): тая речка Сырець граничить, — никгда вступованя жадного якъ въ тую ниву, и въ сеножати, отъ земли монастырское черезъ Сырець речку не бывало (Київ, 1539 *АрхЮЗР I/VI*, 29); пове(т) Кремьяне(ц)ки(и) с поветомъ Киевски(м) река Случъ граничи(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 92); которые то бояре, ... // ...тым стадом гонячи его по збожям через вси поля..., почавши от дороги, которая идет с Колодежей... и которая граничит кгрунтъ Угриновский з Буремлемъ... збожа... пасли (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР I/VI*, 349-350); то(т) же... панъ Каменацьки(и)... протестова(л)се ѡ то, ижъ... панъ Прилуцьки(и)... пре(з) реку Собъ переше(д)ши, которая кгрунтъ христановские з добры Кошыловскими граничить, важылисе добра и кгрунтъ... // ѡседати... и шкоды... задава(т) не перестаю(т) (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 251-252).

3. Проводити, встановлювати границі, межі: они с ним тьи границы граничили (Чернче Городок, 1543 *AS IV*, 354); А неха(и) намъ выдадѣтъ або впоменѣтъ тыхъ хто бы ме(л) тые копцы засыпывати и граничити (1546 *ОГ* 19); где бы са трафило граниче(н)я ѡ ре(ч) ва(ж)ную выше(и) два(д)цати бочо(к) земли, то(г)ды судья... маючи при себе люде(и) добрыхъ тую зе(м)лю ѡ(б)ѣха(в)ши справовати ко(н)чити и граничити мають (1566 *ВЛС* 78 зв.); по всѣ(х) варѣварскы(х) зѣмла(х) боудѣче еп(с)пи, ... абы поставлѣли са, а зато не на(с) варва(р)скими землѣми, еще в то(т) ча(с), гды есмо крѣщеніа не принѣли были, граничачи парафѣи назывѣли (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 225); тѣ(т) жа(д)ны(х) грани(ц) николи не чыни(л) комо(р)никъ... // ...зачи(м) ѡ то стати не може(т) яко и то што комисаре граничили межи дѣблянами а свищово(м) до грани(ц) бѣкоє(м)ски(х) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.-19); твою м(л)., пне

комо(р)нику, на ме(ст)це свое высыла(м) то спра-
вовать и, ве(д)ле декрету..., суди(т), граничи(ть) и
ко(п)цы сыпа(т) (Харлеж, 1595 *ККПС* 61); Потомъ
роковъ розъныхъ копыцы, которыми кгрунъты
манастырские граничонные были,... оные знесль
(Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 765); я а(л)бо // уря(д)
мо(и),... граничити и копыцы сыпати буду (Ісаїки,
1643 *ДМВН* 242-243).

ГРАНИЧНИКЪ ч. Межовик, межувальник:
то(и) же то граничникъ дсыпа(л) кобпцѣякобы
навѣкы. то е(ст) ро(з)множилъ ненави(ст)... меж
тѣми двѣма народы (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 159).

**ГРАНИЧНЫЙ, ГРАНИЧЬНЫЙ, ГРАНИЧ-
НЫЙ, КГРАНИЧНЫЙ** *прикм.* 1. (*розташований*
на межѣ, на границѣ або спеціально встановлений
для розмежування чогось) межовий: а мы... дороги
єсмо... не видели аи (!) ины(х) никаки(х) знако(в)
границ(ч)ны(х) коуды они на(с) водили (Київ, 1508-
1523 *ПИ* №5); Жалова(л)... сенюта на князя... и(ж)
де(и) и(н)ши(х) копыцо(в) грани(ч)ны(х) немало
которые деля(т) // землю... поро(с)копывати и
по(п)совати... его мл(с)ть... вели(л) (Ляхівці, 1554
ЛНБ 103, 19/Id, 1988, 24-24 зв.); А выеха(в)ши и
огледа(в)ши выводовъ права листо(в) и знако(в)
границ(ч)ны(х) и светко(в) чие листы лепъшие и
знаки граничные я(в)не(и)шие... будутъ тую сторо-
нѣ мае(т) ку доводѣ припу(с)тити (1566 *ВЛС* 59 зв.);
панъ воевода... таковою границею описалъ: почав-
ши отъ рѣки Днѣпра уверхъ озера Затона, а зъ того
озера... ровчакомъ... простуючи до колодезей у
вербъ граничныхъ (Городно, 1568 *АЗР* III, 146);
тѣ(т) якобы мели бы(т) тры копыцы грани(ч)ны(х)
дсыпаные (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 15 зв.); если
бы паль нижеменованный граничный надъ рѣчкою
въ // способъ пяты убытый, за поднесенемъ греб-
ли и ставѣ ихъ залитый былъ, розѣменно быть не
мае(т) (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 66-67); до-
ро(ж)ку грани(ч)ную пошрано и (з)гублено
(Київщина, 1639 *ККПС* 272); теды тым же коми-
саром нашимъ,... даемо владзу, абы..., тыле разы
зъезджали на тое розграниченъе, ажбы его //
скутечне отравили, копыцами и иншими гранич-
ными знаками означили (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ*
XIV-3, 180-181).

2. (*який знаходиться біля границі*) прикордон-
ний, пограничний: завжды ѿ(т) та(м)ту(л), ве(д)ле
права, заводы граничные бываю(т) показованы з
обу(д)ву сторонѣ (Київщина, 1600 *ККПС* 141).

3. (*який стосується процедури розмежування*
території, встановлення границь) розмежуваль-
ний, межовий: Во всаки(х) розница(х) земны(х)
кграни(ч)ны(х)... мае(т) по(д)коморы(и)... ро(к)
завиты(и) складати на выездѣ на кгру(нт)... на
всакие розницы // ...граничные (1566 *ВЛС* 59-
59 зв.); актъ граничный *див.* АКТЪ; коморникъ
граничный *див.* КОМОРИКЪ; листъ гранич-
ный *див.* ЛИСТЬ2; справа граничная *див.*
СПРАВА; судъ граничный *див.* СУДЪ; тер-
минъ граничный *див.* ТЕРМИНЪ.

Див. ще ГРАННЫЙ.

ГРАНЦА *див.* ГРАНИЦЯ.

ГРАННИЦА *див.* ГРАНИЦЯ.

ГРАННЫЙ, ГРАНЬНЫЙ *прикм.* Те саме, що
граничный у 1 знач.: отъ того леса через лишь...
до гранного копыца до болота, по половине того
болота кѣ копыцѣ, ... который... межѣ волчого леса
и Вольмского (Мизове, 1537 *АС* IV, 100); пото(м)
прывели насъ по(д)старости(и) любо(м)ски(и) с
пны дханъски(ми) к сосне... // ...и поведили в
то(и) сосне были знаки граньные едножъ ихъ
вырѣбали ѿ(л)тѣшъцы люди великого кня(з)ства
(1546 *ОГ* 16-16 зв.).

ГРАНО с. Кут, ріг: Грано. Angulus (1650 *ЛК* 441).

ГРАНОВИТЫЙ *прикм.* (*який стосується плоду*
граната) гранатовий. ◊ грановитое яблоко *див.*
ЯБЛОКО.

Див. ще ГРАНАТОВЫЙ.

ГРАНЬ, ГРАНЬ, КГРАНЬ ж. 1. Межа, граница,
грань: Шостый лист розездный на перкгамене
князя Ивана Четвертенского... который мѣлъ з
дѣдом княжим князем Иваном Корецкимъ от имени
своего Хлапотина, в котором грани меновите
описаны от пяты, где ся збегла земля Корецкая,
Звеголская, Хлапотинская (Володимир, 1571
АрхЮЗР 8/VI, 128); за тые пола ездѣ(л) єсми по(д)
бары(ш)пола тыми(ж) знамены кгранью яко естъ
выше(и) написано (б. Киева, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3);
не ведати, для якое прычины [Корыбут-Вишневец-

кий] вышьпомененные салетры околы рекъ Хороля, Псла, грани великое... и грани сухое... и на иншихъ мѣстьцахъ... тримаеть (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 139); **грани покласти** (з ким, з чим) — встановити межі, провести граници: а князь Василей повѣдил, штож ѡтцѣ его, князю Михайлѣ с князем Андрѣем ѡ тот ѡстров розездъ был и грани были покладены (Ковель, 1519 *AS* III, 188); **грани положить** (з чим) — те саме, що **грани покласти**: грань тоей ниви положили есми зъ Софѣскою землею (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **учинити грани** (з ким) — те саме, що **грани покласти**: Се азъ смиренъный Пафнотей, епископъ володимерский, зволившия зо всею еже о Хрысте братьею, священниками епископие Володимерское, учинили есмо грани зъ... Федором Чорторыским от земли церковное Володимерское, а княжое земли Земенское по речку, которая идетъ отъ Горечова до реки Луга (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

2. (*зарубка на дереві, насип, вал тощо*) межовой знак: И князь Андрѣй повѣл исъ своими старци по гранем (Острог, 1506 *AS* III, 38); И мы,... змеривши ѡжищи,... по тым врочищамъ... копцы засыпали и грани зарѣбали (Мизове, 1537 *AS* IV, 99); по(д)-старости(и) бересте(и)ски(и) з людьми г(с)дрѣски-ми коденъскими... // ...ѡказывали намъ грани старыє зарослыє звечыстѣ ѡ сосна(х) великихъ ѡ два(д)цати и въ шести а инъшыє многіє поведили ижъ выкажены и выжъжены (1546 *ОГ* 9 зв.-10); Жалова(л)... сенюта на князя... и(ж) де(и)... //... и(н)шыє гране в дере(в)и по ду(б)ю поделаныє его мл(с)тъ повырубова(т) и попали(ти) вели(л) (Ляхівці, 1554 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1988, 24-24 зв.); в то(и) липе была грань рѣбежи, але выгорела (Київ, 1592 *ЦНБ* ДА/II-216, 110); Усихъ сумою копцовъ семьдеся(т) усыпано естъ, межи которыми копцами по деревью, дубью и бере(з)ю грани (Рожів, 1600 *ККПС* 163); **грани положить** — зробити зарубки, поставити певні межові знаки: и в том дѣбѣ грани положили (Острог, 1506 *AS* III, 38).

3. (*ріг, кут, руб, край, де стираються різні площини*) грань: а черезъ тое болото по речку Луг до земли Бужьковское, где Марков Став маеть грань

свою из Бужковичами, по границу Дудранку (Земно, 1516 *АрхЮЗР* 8/IV, 30); грань, оуго(л), часть, штѣка (1596 *ЛЗ* 42); жидове нѡса(т) реме(н)-ныи оузы, а // звинены на чѣтыри грани, і якобы коло(д)ки (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 89 зв.-90); **лежати у грани** (з чим) — бути суміжним, междувати: земени(н) г(с)дрски(и)... тыми созналъ словы, и(ж)... продалъ есми на вечно(ст) име(н)е свое ѡ(т)чизное, лежачое... на(д) рекою Тетеро(в)ю у гра(н) з кгрунты чу(д)новски(м)... и ѡстро(в) мо(и) Дрыглово(м) ѡбрубомъ лежачи(и), з лю(д)-ми... и зо вси(ми) кгру(н)ты того име(н)я Де(д)-ковецъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 137).

4. Розділ: Указуемъ тежъ право духовное, въ правилахъ светыхъ отцовъ, у грани первой, глава пятая заповеди третее, собора во Нѣкии правила шостого (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 1/I, 173).

5. Зображення, начертання: Зѣцный клеинотъ Долматовъ, и в' цркви Презѣцныхъ и в' рѣчи посполітои оуслѣгою значныхъ: Хрыстіанствѣ што слѣжитъ, все то в' собѣ маеть, гды своими гранами в' Гѣрбѣ ѡбъяснѣеть (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2).

ГРАНЬЕ, ИГРАНЄ, ИГРАНІЄ, ИГРАНЬЄ, ИГРАНА с. Забава, гра; (*на музичних інструментах*) грання, гра: если не забѣви(л) инде игра(н)емъ,... или на(д) по(т)рѣбѣ спѣль, и затымъ бы до школы не пришо(л), довѣдатиса все(г), и привести его маю(т) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); александеръ... барзо са с того веселиль поки видѣль, и(ж) тайнамъ цр(к)о(в)нымъ игранѣ и(х) не шкодило (XVI ст. *УЄ* №29519, 249 зв.); подобен коневи... который,... коли траву ощутить... не вѣда, як ся поимати даст от игранья скаканья и шаленья ради своевольное владности (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); бо и смѣртъ вѣша Бѣ пріємна и мѣла бѣдетъ, и Пѡгрѣбъ вѣш'... чѣдѡвне и з' весѡлымъ гран'емъ ѡ(т)правовѣтиса бѣде(т) (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 43); Птічє влѣхвованіє: Вѣшѣба,... що быває(т) с' птічєгѡ игранѣа и мнѡгогѡ голоше(н)а, ѡлбо щєбєта(н)а (1627 *ЛБ* 103); Кѡби, ѡбѡ, Кѡуби: ѡ(т) Крѣцкогѡ слѡва, и Кувєса: Кѡстки, Гра, ѡбѡ Граньє кѡстокъ (Львів, 1642 *Жел. П.* 7 зв.); лѣкѡвыи шатѡнъ, тѣлко в' ѡчахъ и в' пѡмыслѣ лю(д)скѡмъ; покѡзѣтѣтъ... рѡскошъ тогѡ свѣта; банкєти, пѡнство... игранѣа,

сп'їва́на... бога́цтво, и всакоє грѣхотворѣніє (Чернігів, 1646 *Перло* 120 зв.).

ГРАНЯТИЙ *прикм.* Те саме, що **гранистий**: Крестъ... столе(ц) срибны(и) з на(д)писо(м) григория дѣды вѣ(р)хѣ того сто(л)ца ожу(в)ка... з вежы(ч)ками д̄ гранятими, и пято(и) половица (Львів, 1637 *Іна.Усп.* 4 зв.).

ГРАТИ, ИГРАТИ *дієсл. недок. 1.* (в що) (*у кості, карти, шахи т. ін.*) грати: не мови(т) иди в домы преложоны(х) и шлахе(т)ски(х), бо в то(и) шкѣль оучатса играти, або в шахи о(т) вѣчера ажъ до свитана (поч. XVII ст. *Проп.р.* 217); Хартїи и тавліа оупотребляю(т): в кѣстки играю(т) и в карты (1627 *ЛБ* 143).

2. (з чим і без додатка) Бавитися, забавлятися, розважатися: онъ его пере(д) народы выславоуе(т) а зако(н)ники дѣте(м) играючи(м) прировновае(т) (1556-1561 *ЛЄ* 239); жадное зверхности не маючы надъ владыками, побрала имъ маетности церковные, [яко] посполите мовятъ: "коли левъ дремлетъ, кроликове играютъ" (Вільна, 1599 *Ант.* 841); такѣвыє рѣбы и(ж) окроуты перевертаю(т), ижъ если и(х) дзѣако(м) не о(т)страши(т), албо вѣргоу(т) в морѣ бочкбу якою порѣжнюю, зъ котѣрою рыба играеть (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26); заразъ бовѣмъ, скоро декретъ погибел'ный о(т) справе(д)ливого сѣдїи виданыи бѣде(т), дияволь възрадѣ(т)ся, пекло все восклицати и играти бѣде(т) (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 273); Видимо, анѣ снѣги намъ оубѣгли, земля травѣ выпѣскаеть,... бѣдло играеть...: все са... о(т)новляетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 222); Познаваемѣ з давнїихъ вѣковъ, якѣ При потопѣ люде пили и или, скакали и грали, али несподѣване оумѣрени водами потопным(и) (Чернігів, 1646 *Перло* 126); **отъ радости играти** — сповнюватися радістю; торжествувати: Нѣо съ землєю о(т) Радости играеть (Чернігів, 1646 *Перло* 61); дѣша моѣ ннѣ о(т) радости играеть (Там же, 57);

(у що) (*ляльками*) гратися, бавитися (чим): Вшакъ не у куклы то играти — писмомъ Божиимъ ширмовати! (Володимир, 1598-1599 *Вїдп. ПО* 1049).

3. (у що, на що, на чому, кому, що) (*на музичних інструментах*) грати (на чому кому, що): Каинове за(с) сынове... вынашли наперо(д) всякие реме(с)ла, тѣба(н) мѣзыку, и вси и(н)стрѣме(н)та на которы(х) играю(т) (1582 *Кр.Стр.* 18 зв.); слыша(л) е(с)ми голо(с) спевако(в) играючи(х) на гу(с)ле(х) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 634); на(д) всѣ(х) бо(л)ванѣ(в) бы(л) еде(н)... котѣромѣ кро(л) всѣ(м) росказа(в) // кланатиса, гды в трѣбы и о(р)ганы в пищки играно (Вільна, 1596 *З.Каз.* 64-64 зв.); сп'ївайте Бѣд, грайте Панд, котѣрый встѣпилъ на небо (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 286); Ликованїе: Танцованье, танецъ котѣрого грають (1627 *ЛБ* 58); Л. Лѣаки: Люсованїе,... о(т) слова, Лакѣо: Граю на пища́лцѣ, сп'їваю, Воляю (Львів, 1642 *Жел.П.* 7 зв.).

4. *Перен.* (по чому) Ширяти, витати, грати: видѣли смо ижъ тѣло по повѣтрѣ играеть, двѣры нѣ(с)ные отверзаютса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 197).

5. *Перен.* (*міняти вигляд*) вигравати, мінитися: тако и свѣ(т) тѣй... пѣни(т)ся нечїстотами, и о(т) забѣйства играеть кривавыми во(л)нами (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* №29515, 234 зв.); Но и(з)бави на(с) о(т) лѣакогѣ, міра сегѣ лестївого... Котѣрый ...о(т) дѣйства; играе кривавыми волнами (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.).

Див. ще **ГРАВАТИ, ИГРАТИСЯ, ИГРОВАТИ.**

ГРАТИФИКОВАТИ *дієсл. недок. (стп. gratyfikować, лат. gratificare)* (кому) винагороджувати, обдаровувати (кого): въ тѣтѣ же дѣмъ працѣ тѣю мою вношѣ... дедикѣю и офѣрѣю: ты(м) гратификѣючи не то(л)ко ва(м) влѣсны(м) Пото(м)кѣ(м), але и пови(н)ны(м), престѣвлши(м)са и живы(м) (Київ, 1627 *МІКСВ* 185).

ГРАФИЯ, ГРАФѢЯ *ж.* (*гр. γραφεῖον*) знаяддя для писання. *Образно:* языкъ твои яко графия сюды говорить (1489 *Чет.* 355); В м̄... тоую свою архи синагогоу згѣды, не на тѣблица(х) ср(д)цѣ плотѣны(х), котѣраа бы моцнѣй сталистою графѣєю на камени діамѣн'тово(м) вык'шта(л)тована въ ср(д)ц(а) вѣрны(х) вѣпойласа, але на пѣскоу ле(г)комысл'ного оупѣроу (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 214).

ГРАЧЪ, ГРАЧЪ, КГРАЧЪ, ИГРАЧЪ *ч.*

1. Гравецъ, музыкант: Лїкѣ: Зѣстѣе, албо згрома-

же(н)є спѣвакѡвъ: лѹбѡь грачѡвъ, или тѡнецъ (1627 ЛБ 58); Сопѣць: Игрѡчь, пишѡлн(к), сѡрмѡчь, корнетѡста(1627 ЛБ 119); И рѣклъ двѣ кнажѡтѡмъ... абы постановѡили з брѡты своѣи играчи на инстрѡмѣтѣхъ мѡзычкихъ на псалтыра(х) и гѡслѣхъ и цимбѡлѣхъ, абы се розлегѡл на высѡкости гѡлосъ весѣлѡа (серед. XVII ст. Хрон. 250 зв.).

2. Азартный гравецъ: естли бы те(ж) хто на кого не довелъ. то што на него вѡци(п)ливого мѡви(л). а то(т) бы ѡбвинены(и) бы(ла) ѡсоба легка злого захова(н)я — посполиты(и) ко(р)че(м)ни(к) кгра(ч) подозрены(и)... // таковому... не маѣтъ тотъ хто его помовиль жадное тру(д)ности ѡ(т) ѡ(б)виненого терпети (1566 ВЛС 110 зв.).

ГРЕБЕЛКА, ГРЕБЕЛЪКА ж. Гребелька: А позволили есмо князю Федору... гребелку засыпать (Земно, 1516 АрхЮЗР 8/IV, 30); повѣдилъ панъ светицки(и) по лево(и) стороне великое кня(з)ство... а по праву перева(л)ская, ѡ(т) того леса... до копъцовъ старыхъ... ѡ(т)гуль до гребельки которая є(ст) на то(и) же рѣ(ч)це рѣмянъце (1546 ОГ 46); в тамътомъ мѣстѣцѣ ѡ ве(р)бокъ то(л)ко тро(х) кгрднъто(в)... нарѡжники се сходя(т) где тепе(р) пнѣ бѣ(л)зски(и) свежѡю гребѣ(л)кѣ всыпал(Новий Острѡв, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 103); противъко того млынъка и гребельки помененое... кгрунъту до добръ его не занято (Киѡвщина, 1638 ККПС 191).

ГРЕБЕЛНОЄ див. **ГРЕБЕЛЬНОЄ**.

ГРЕБЕЛНЫЙ див. **ГРЕБЕЛЬНЫЙ**.

ГРЕБЕЛЬНОЄ, ГРЕБЕЛНОЄ с. (мито вѡд греблѡ, оплата за переїзд греблѡ) гребельне: в Дунаѣвѣ гребѣ(л)ного по пнѣзю (Кременецъ, 1545 ТУ 71); ѡзна(и)муемъ, ижъ:... ко(р)чмы медовые, пивные и горелъчаные кремѡне(ц)киѣ и гребельное пры певны(х) млыне(х) нашихъ кремѡне(ц)кихъ де(р)жали ѡ(т) на(с) аренъдою жыдова нашѣе певные (Вильна, 560 ТУ 90); мнѣ король Єго Милость... ѡтъ воза кѡпѣцкогѡ по чѡтыри пенези гребельного, зъ ласки своеѣ, брати даль (1577 АС VI, 80); **мыгѡ гребельное** див. **МЫТО**.

Див. ще **ГРЕБЛЕННОЄ**.

ГРЕБЕЛЬНЫЙ, ГРЕБЕЛНЫЙ, ГРЕБЕЛЬНЫЙ прикм. (який стосується греблі) гребельный.

◊ **мыгѡ гребельное** див. **МЫТО**.

ГРЕБЕНЕЦЪ ч. (на голові деяких птахів) гребенець: cristula, гребенець, чубецъ (1642 ЛС 147).

ГРЕБЕННИКЪ, ГРЕБЕНЪНИКЪ, ГРЕБЕНЬНИКЪ ч. (той, хто виробляє гребені) гребінник. Вл. н.: теперъ... тотъ ѡстровъ деръжить земанинъ заморенокъ Мещане... Якимъ бонъдаръ... зє(н)ко гребѣ(н)никъ... // ...иванъ волыне(ц) (Чорнобилъ, 1552 ОЧорн.З. 57 зв.-58); Тымъко Гребѣнъникъ (1649 РЗВ 130 зв.); Анъдрѣй гребѣнъникъ (Там же, 431 зв.).

ГРЕБЕННЫЙ прикм. у знач. ім. Гребінний. Вл. н.: У ѡниска Гребѣ(н)ного пограблено: кобы(л) — ѡсмъ (Житомир, 1584 АЖМУ 111).

ГРЕБЕНОВИДНИЙ прикм. (який формою нагадує гребінь для чесання волосся) гребенястий: restinat(us), гребѣнови(д)ни(й) (1642 ЛС 303).

ГРЕБЕНЬ, ГРЕБЕНЪ, ГРЕБІН ч. 1. (для розчісування волосся) гребінь, гребенець: в том же возе знашли рѣче(и) крамны(х) немало, то єсть: тафътуєвъ чи(р)воныхъ па(т),... гребѣне(и) ѡриховы(х) три тахри (Луцьк, 1565 ТУ 112); жупа(н) взя(л) шары(и), ко(с)тришевы(и)... мыла брусо(к), гребѣ(н), греб(б)ло (Житомир, 1582 АЖМУ 44); юда шилимовичъ... мелъ... гапликовъ стуговъ звонковъ гребѣне(и) зє(р)каль поесо(в) цѣтковаты(х)... за ко(п)ї (Берестя, 1583 Мит.кн. 62 зв.).

2. Борона: Гребень. Pecten (1650 ЛК 441); pecten, pis, гребѣ(н), брацало, бронѡ (1642 ЛС 303).

3. (на голові деяких птахів) гребінь: гребін — crista (I пол. XVII ст. Своб. 21); crista, гребен(ъ) у кура, чубъ (1642 ЛС 147).

4. (щит на мурі) забороло: такъ же тежъ стена стоить накрыта бѣ(з) ѡбла(н)кованъа и гребени на мѡрѣ вездѣ са порысовали (Луцьк, 1552 ОЛЗ 158).

ГРЕБЕЦЪ ч. 1. Весляр: Гребѣць. Nauta. Remex (1650 ЛК 441).

2. Громадильник, гребецъ: Нѣхай они только дають по двунацѡти гребцовъ (1501 АЗР I, 227).

3. Боронувальник: sarritor, ris, гребецъ (1642 ЛС 361).

ГРЕБІН див. **ГРЕБЕНЬ**.

ГРЕБІН *див. ГРЕБЕНЬ.*

ГРЕБЛЕННОЄ *с.* Те саме, що **гребельное**:
Berut... hreblennoho po pieniezii (1545 ПБКРДА
IV-2, 227).

ГРЕБЛИЩЕ *с.* Місце, де була гребля: минувши
крыницю и старое греблище, ажъ до сеножати и до
островъка на болоте (Клевань, 1595 *АрхЮЗР* 1/1,
475); во(д)лу(г) по(з)ву на оное ме(ст)це у греб-
лища старого, где речка Лучишовъка у Ру(д)ку
Слепе(ц)кую упадае(т), су(д) по(д)комо(р)ски(и)
хотечи поставити, с того ме(ст)ца ехати, где па(н)
Стрыбы(л) стоя(л) (Житомирщина, 1598 *ККПС*
92); па(н) Стрыбы(л)... до греблища ехати не
допускае(т) (Там же, 93).

ГРЕБЛО *с.* 1. Весло: Hreblo: wioslo: lopata
(Жовква, 1641 *Dict.* 59); Гребло. Remus (1650 *ЛК*
441).

2. Скребло, *диал.* гребло: че(т)ве(р)ты(и) жупа(н)
взя(л) шары(и),... хусто(к) две... мыла брусо(к),
гребѣ(н), греб(б)ло... полубо(т)ки (Житомир, 1582
АЖМУ 44); кгда розседлаѣшь охгонь розважи
...оьми гребло которое есть в воркѣ седловы(м)
(к. XVI ст. *Розм.* 40); Гарасимъ матфиевичъ ви(л)-
невце(ц) мель... Гребель л̄... о(б)ре(з)ко(в) бобро-
вы(х) за ко(п) в̄ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 52 зв.);
столярѣ о(т) до(ш)кі гр(ш) г̄... греб(б)ло гр(ш) г̄
(Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 7 зв.); strigilis гребло (I пол.
XVII ст. *Сем.* 165); И на дворе взяли сано(к) двое
залѣби(ц) дѣ(г) две ле(и)цо(в) двои ре(м)яны(х)
гребло (Житомир, 1620 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6).

3. Гребля: Одъ гребля дорогою городскою черезъ
Болотвину рѣчку (1509 *АЮЗР* I, 39).

Див. ще ГРЕБЛЯ.

ГРЕБЛЯ, ГРЕБЛА, ГРОБЛЯ, ГРОБЪЛЯ, ГРЪБЛЯ, ХРЕБЛЯ *ж.* 1. Рів або насип, вал навко-
ло міста: противъ замочку владычного заточивши,
а одно дело на гребли, подле замочку великого
(Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/1, 10); титоу(с) вчини(л)
около мѣста шанць і якѣ греблю, чѣты(р)деса(т)
стаанъ в̄здл(ж)ъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 84);
помененый Федоръ Липка... // ...двор Полоньский
и буду на гробли зъ своим гултайством спалиль
и в попель обернулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV,
73); тамъ же видилъ могилу при гробъли усыпа-

ную, где тело лежитъ зошълое помененое панею
Зофии Яблонъское (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 435).

2. Гребля: на тои грѣблѣ есмо стояли с архи-
мандритом его млстю Протасіемъ (Київ, 1508-1509
АрхЮЗР 8/IV, 160); А на томъ дей местцы, где
Петрашко калусовский мыто беретъ ни мосту, ани
гребли нетъ (Краків, 1511 *АЛРГ* 147); отолѣ по
обѣ стороны потока ставова до хребли, та долоу
тим же потѣком до плѣтъ царини,... то есть вес
хотарь вышереченным пасикам (Гирлов, 1519 *ДВВ*
II, 2); Кто бы кому... млы(н) сказы(л) або греблю
перекопа(л)... таковы(и) мае(т) платити кгва(л)тъ
(1566 *ВЛС* 87 зв.); В ыменю моемъ Дегтеве, ачъ-
колвекъ здавна,... гребла, ставъ и млынъ былъ
(1577 *АС* VI, 83); вправо кѣ млиновца(м) а(ж) до
греблѣ ставѣ (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); на ре(ч)це
климетине и сваричо(в)це... виде(л) есми же
гребли сыплю(т) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047,
18 зв.); греблю ѣсыпало(м) на ре(ч)це Селезе-
но(в)це (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 54); п̄нове
Тишове... гребли позасыповали (Горошки 1642
ДМВН 222); ее мл. пани Песляковая,... обачивъ-
ши на гребли громаду людей немало,... заледво
до леса ушъла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132).

3. У складі вл. н. **новая гребля**: Его м̄(л)
Па(н) Стражъникъ... Помочъниковъ свои(х)...
наслалъ на... Село новю греблю, Село Старики
(Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103).

Див. ще ГРЕБЛО.

ГРЕБТИ¹, ГРЕЗТИ, ГРЕСТИ *дієсл. недок.*

1. (*сіно, збіжжя*) громадити: Косать сено старосте
мещане лете де(н) оди(н). А гре(з)ти и пратати
сена того не пови(н)ни о(д)но которые косити не
выходать тые гре(з)ти пови(н)ни (1552 *ОВін.З.*
134 зв.); Село (!) з болота возать што в̄і косаровъ
накосать але сами не косать о(д)но гребѣтъ (1552
ОЛЗ 184); гребти вел грести (*Уж.* 1645, 61).

2. (*землю*) розпушувати, боронувати, культи-
вувати: sarrio, is, гребу, очищаю (1642 *ЛС* 361).

3. Веслувати: они... борздо почали грести к не-
моу (1489 *Чет.* 244 зв.); Гребу. Remigo (1650 *ЛК* 441).

Див. ще ГРЕБТИСА¹.

ГРЕБТИ², ГРЕБЪСТИ *дієсл. недок.* 1. (що)
(*померлих*) ховати, хоронити: преречоные особы...

тела змерьлых людей арештують и гребсти их забороняють (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 1/VI, 815); подлѣгъ можности свое(и) голодны(х) кормилъ, нагихъ ѡдѣваль, оумерлыи и замордованыи з пилностью гребль (серед. XVII ст. *Хрон.* 384).

2. *Перен.* (що) (*про талант — занедбувати*) закопувати: мы... Талантовъ, которыѣ с'мо взѣли... не крыймо: не гребѣмъ ихъ въ собѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 531).

ГРЕБТИСА¹, ГРЕСТИСА *дієсл. недок.*

1. Веслувати: они же хотахѣ к берегу грестиса (1489 *Чет.* 91); было тихо море и они вѣскоре почали са грести со радостію (Там же, 94 зв.); оученици его... вѣѣли в лодю... // ...и греблиса якобы стаянїи [або гонове] двадеса(т) и па(т) (1556-1561 *ПС* 365 зв.- 366).

Див. ще ГРЕБТИ¹.

ГРЕБТИСА² *дієсл. недок., перен.* (у що) (*про грѣхи*) поринати (у що), загрузати (в чому): И сесь пусть есть, якъ одна узда, котрымъ увяжеме тѣло наше, що бы не жадало дѣль сегосвѣтънихъ, али на сюмъ свѣтѣ, що бы ся не грюбъ у грѣхи (XVI ст. *НС* 27).

ГРЕБЪСТИ *див. ГРЕБТИ².*

ГРЕБЪНЬКА *ж. Діал.* гребінка "грубе полотно". Вл. н., ч.: Иванъ Гребѣнька (1649 *РЗВ* 149 зв.).

ГРЕДА *див. ГРЯДА.*

ГРЕДИЛЪ *ч.* Градиль, грядиль. Вл. н.: Миско гредиль (1649 *РЗВ* 82).

ГРЕЗНО *с.* (*винограду*) гроно: И ре(к) до ни(х): южъ тоу(т) с вами бо(л)ше не боудоу пити ѡ(т) ты(х) грезновъ, едно въ цр(с)твїи ѡца моего (XVI ст. *УЄ Трост.* 53); постава твоя приподобана есть палмѣ, а сесца персеи твоихъ грезнови винному (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55).

Див. ще ГРѢЗНЪ.

ГРЕЗТИ *див. ГРЕБТИ¹.*

ГРЕКИНИ *ж.* Грекия: черницю была грекини боу(д)чи (1489 *Чет.* 237).

ГРЕКЪ, ГРЕКЪ, КГРЕКЪ *ч.* (*мн. греки, грекове*) 1. Грек: в то врѣма готове имѣли валькѣ со греки (1489 *Чет.* 29 зв.); в ро(с)сѣянїе греко(в) мае(т) понти и наоучати греки [еллины] (1556-1561 *ПС* 375); Такъ же и ли(ст)... чита(н) бы(л) по

гре(ц)ки(и) пе(р)вѣе, што было греко(м) ба(р)зо вдачне, а пото(м) и по рѣскии (Львїв, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); Дѣля сихъ... дѣль ходять люди до церкви, котрыи суть угре хотъ грекове, хотъ нѣмцѣ, хотъ ляхове, котрыи ходять до церкви (XVI ст. *НС* 166); Ѡ дшѣ стѣи, которіе правдиве в нѣ(с)ны(х) палаца(х) триоу(м)фѣю(т), а не в коутѣ якомы свѣта знайдѣются до соудного днѣ, яко бри(д)ко нѣколи(с) армѣни и грекове вѣрили (поч. XVII ст. *Проп.р.* 237); оздоблѣють тѣи кѣлива... яко то оу прем(д)рыхъ грековъ и оу молдѣвовъ видимо (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 161); и и(н)ные кѣпци греки бывши ту(т) ѣ мене свѣдѣте(л)ствовали ѡ то(м)... еп(с)пѣ ки(р) Киприянѣ и(ж) е(ст) свѣтите(л) че(ст)ны(и) (Київ, 1649 *ЦДАДА* 124, 3, 34);

(*схїдного віросповідання*) грек: выткну(л) на плацѣ еретековъ кгрецки(х) и с тѣми теперъ всѣхъ правовѣрныхъ при грекахъ у вѣре стоячихъ зровнѣнати и змѣшати ра(д) бы (Острог, 1587 *См.Кл.* 6 зв.); До чого ему помагають такъ Лютеранове, яко и Калвинистове,... учечи, же креченіе не до конца гладить всихъ Грековъ и не даеъ ласки (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 163); те(ж) грѣковъ не хѣчемъ слѣхати, и(з)горшили на(с) сами патриарховѣ, и мы те(ж) послѣшенствомъ изго(р)дыли (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); Папезникъ: Явне то видимо, же отъ того часу, отъ которого Грекове ваши зъ костеломъ Римскимъ сполечность розервали, заразы на нихъ Панъ Богъ тое проклятое ярмо вложилъ (1603 *Пит.* 30).

2. Вл. н.: Пе(р)ши(и) па(н) Ма(р)ко гре(к). д(р)ѣгы(и) па(н) гри(ц)ко дѣда (Львїв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); в клатву вкладаемъ... и тыжъ лукаша крамара. ивана соханца. Василия. Антонія грека (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); Кириякъ Кгрекъ (1649 *РЗВ* 32 зв.); Ива(н) Грекъ (Там же, 308 зв.).

Див. ще ГРЕЧАНИНЪ, ГРЕЧИНЪ.

ГРЕМЕТИ *див. ГРИМѢТИ.*

ГРЕМѢТИ *див. ГРИМѢТИ.*

ГРЕСТИ *див. ГРЕБТИ¹.*

ГРЕСТИСА *див. ГРЕБТИСА¹.*

ГРЕХОВНЫЙ *див. ГРѢХОВНЫЙ.*

ГРЕХЪ *див. ГРѢХЪ.*

ГРЕЦАНЫЙ *див. ГРЕЧАНЫЙ.*

ГРЕЦКИЙ *прикм.* Те саме, що **гречаний**: Што дей одно было ринштунку моего: зброя,... пановки, ручницы и иншихъ речей, вшелякое живности — муки ржаные, пшеничъные а грецкие,... — все погорело (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 130).

Див. ще ГРЕЧИШНЫЙ.

ГРЕЧАНИЙ *див.* **ГРЕЧАНЫЙ**.

ГРЕЧАНИКЪ *ч.* Гречаник. Вл. н.: А такъ, вземши певную ведомость у жоны моее або (!) въсемъ шкоды моее немалое, которая ми стала отъ... Рожищанъ: Жданца и Павъла,... отъ Мыхна Гречаника... отъ Федка Шевка (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/1, 129); ѿмелянъ гречаникъ (1649 *РЗВ* 195 зв.).

ГРЕЧАНИНЪ *ч.* Грек. Вл. н.: купе(ц)... на има Тиме(р) Гречани(н) (Луцьк, 1563 *ТУ* 100).

Див. ще ГРЕЧИНЪ.

ГРЕЧАНЫЙ, ГРЕЦАНЫЙ, ГРЕЧАНИЙ, ГРЕЧЧАНЫЙ, ГРИЧАНЫЙ *прикм.* 1. (*виготовлений з гречки*) гречаний: а в друго(и) коморе... муки белое меро(к) две крупъ гричаны(х) ме(р)жа (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 103, 16/1с, 1921, 6 зв.); А въ спижарни взяли: муки пшеничної маць пять,... крупъ ячмѣнъныхъ маць двѣ, грецаныхъ три (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 137); взяли... // ...муки греччаное маць две (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 242-243); сименъя лняного четвертъ, конопъного пулъмацы,... крупъ гречаных пулъмацы, ягол четвертъ, муки житъное маца, пшеницы четвертъ, греччаное пулъмацы (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 155); ксендзъ Антъоний Янишевъский... //... противъко... громаде яровицькой... о побранъе в кляшъгоре розъмаитого збожа: крупъ гречаных пулъмацы..., ягол четвертъ, муки житъное маца... оферовалсе правъне чынити не занехати сведчыл (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 154-155).

2. *Узнач. ім.* Гречаний. Вл. н.: Стефанъ гречани(и) (1649 *РЗВ* 131); ва(с)ко Гречаны(и) (Там же, 154).

Див. ще ГРЕЦКИЙ, ГРЕЧИШНЫЙ.

ГРЕЧИНЪ, ГРЕЧИНЪ, КГРЕЧИНЪ *ч.* 1. Те саме, що **грекъ** у 1 знач.: ѿни всѣ звыте(з)ства... нехто и(н)ши(и) не вло(х)... не гречи(н), не фра(н)-цѣ(з), ани а(н)гѣ(л)чикъ показова(л), ѿдно лито(в)-ские княжата (1582 *Кр.Стр.* 10); року тисеча 332...

пишетъ Грегорасъ Кгречинъ, ижъ папа послалъ до Царогороду двухъ епископовъ, которые Грековъ упоминали (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 278); Не есть розлуки ни жидови, ни гречинови (XVI ст. *НС* 80); Никола, родомъ Гречинъ,... въ послушенствѣ патріархи Константинопольского статечъне трвалъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1012); ференць кѣшнѣ(р), за коня тѣре(ц)кого котро(г) гречинъ бра(т)ствѣ ѿхромлено(г), даль... з(лт) 20 (Львѣв, 1623 *ЛСБ* 1049, 4); Елладій: Гречинъ (1627 *ЛБ* 204).

2. Вл. н.: На то(т) ча(с) были... семы(и) па(н) Сава гречи(н). Ѧсмы(и) па(н) ива(н) намѣсни(к) (Львѣв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1); ти(м)ко сирота з яворова е(ст) ѿ(т)даны(и) на надкѣ... пнѣ марко гречи(н) да(л) сна своего гаври(с)ка (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 1034, 2 зв.).

Див. ще ГРЕЧАНИНЪ.

ГРЕЧИХА, ГРЕЧЫХА, ГЪРЕЧИХА *ж.* 1. Те саме, що **гречка** у 1 знач.: По(д)старости(и) бересте(и)ски(и) поведи(л) ижъ... по томѣ боло-тѣ по ѿстрове(х) есть гречыхи и проса и пчолы (1546 *ОГ* 21); гъречихи копъ сто, кожъдая по грошей двадцать чотыри (Луцьк, 1567 *ВИАС* I, 12); у Мицка Прихожего... // ...попалили... жита стоговъ два, ...гречихи стогъ (Житомир, 1587 *АрхЮЗР* 3/1, 20-21).

2. Те саме, що **гречка** у 2 знач.: Молоченое гречи-хи десат корцей, проса пол корца (Володава, 1553 *AS* VI, 13); взято... // ...ѿвса меро(к) семъ гречихи бо(ч)ки по(л)пяты Київ, 1591 *ЦДИАЛ* 823, 1, 133, 81).

3. *ч.* Вл. н.: А по то(и) розмовѣ и жалобе свое(и) игуме(н) и че(р)нцы... ставили... светки люде(и) добры(х)... на (и)ме... пе(т)рѣ гречи-ха... за(н)ко затыче(н)ко (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2 зв.).

ГРЕЧИШНЫЙ, ГРЕЧИШЪНЫЙ *прикм.* Те саме, що **гречаний** у 1 знач.: в житникѣ крѣпъ ѿвсъяны(х) бочокъ кѣ а гречишъныхъ по(л)девяти бочки (1552 *ОЧерк.З.* 7); въ житникѣ крѣпъ ...гречи(ш)ныхъ в̄ ячъныхъ с̄ и миръка (1552 *ОКан.З.* 21).

Див. ще ГРЕЦКИЙ.

ГРЕЧКА, ГРЕЧЪКА *ж.* 1. (*рослина*) гречка: Того же рѣкѣ саранча великаа была, иже поѣла

грѣчки и проса (1509-1633 *Остр.л.* 129); пан Василей Федорович Гдлевич... на пола, стадо и быдло нагнавши, грѣчки потоптал, а жатой грѣчки взял // двесте коп, а потоптал на триста коп (Луцьк, 1558 *AS VII*, 38-39); кнзъ ку(р)пски(и)... в василья //...грѣчкѣ... с пола побрати казалъ (II пол. XVI ст. *ЖКК II*, 131-132); И то рокъ былъ тугій. Еслибъ не ярина, грѣчки и проса, то люде бъ зъ голоду поми- рали (1636-1650 *ХЛ* 78); Помененые шобы... готовое збоже ро(з)ное жита пшеницы грѣчки... пожавши... тое все молотили продавали пива варечи (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131); стіос, грѣ(ч)ка (1642 *ЛС* 146).

2. (*зерно цієї рослини*) грѣчка: Съ свирна моего взято деветнадцатъ маць жита,... чотыри мацы грѣчки (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 34); К тому те(ж) млы(н)... спали(т)... розказалъ, в которо(м)... млыне было выме(р)ку збо(ж)я жита мерокъ дева(т)деся(т) и три,... грѣчки — мерокъ чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 123); взято... в вдовы гани мано(и)ловоє воловь два... // ...грѣчки бо(ч)ка (Київ, 1590 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 74-74 зв.); Въ Петровщину по двадцать золотыхъ было жито и по 4, просо по 12 и грѣчка, а овесь по осмъ золо- тыхъ (1636-1650 *ХЛ* 78); жито било колода по зо(л): к̄в: а грѣчка по зо(л) ѿ̄ї (серед. XVII ст. *ЛЛ* 176).

3. ч. Вл. н.: Што ся ткнетъ таляровъ..., тьемъ тежъ самъ на тотъ часъ роздалъ...: Оксентію... копъ две..., Грѣцце копу (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/1, 25); Иванъ грѣчка (1649 *РЗВ* 365).

Див. ще ГРЕЧИХА, ГРИКА.

ГРЕЧЧАНЫЙ *див. ГРЕЧАНЫЙ.*

ГРЕЧЪНИЩЕ с. Грѣчанище: панъ лашъ... вель насъ на(к)о(с) горы шное... черезъ межы поля засеяныє ржищми и грѣчънищами... // до езд которого зовѣтъ головны(и) езд (1546 *ОГ* 74 зв.-75).

ГРЕЧЫХА *див. ГРЕЧИХА.*

ГРЕШИТИ *див. ГРЪШИТИ.*

ГРЕШНИЙ *див. ГРЪШНИЙ.*

ГРЕШНИКЪ *див. ГРЪШНИКЪ.*

ГРЕШНЫЙ *див. ГРЪШНЫЙ.*

ГРЕШНЪЙШИЙ *прикм. в. ст.* Більш грішний: рекль имь вы надѣтеса иже бы тыи то галилеяне на(д) всѣ(х) которыи живоуть в галилеи грешнѣй-

шими были иже они таковыи // рѣчи трѣпѣли (1556-1561 *ПЄ* 279-279 зв.).

ГРИБОВЫЙ, ГРИБОВИЙ *прикм.* Грибный; грибовидный: fungosus, грибови(й), дѣрковати(й) (1642 *ЛС* 204); Грибовий. Fungos(us) (1650 *ЛК* 441).

ГРИБЪ, ГРИБЪ ч. 1. *бот. (fungus)* гриб: ѿнги по ла(т)... а по рѣ(с). грибы или рыжики или иньи гѣбы тѣмъ по(до)бны (XVI ст. *Травн.* 228); Тѣбери по латы(н). ...по рѣ(с). грибы или рыжи(ки)... Серапиѡ(н) глѣтъ, что тѣбе(р) есть коре(н) крѣгло- ва(т) растѣ(щ) на верхъ земли, листвня не имѣя, а цвѣто(м) черле(н) (Там же, 454); фаску масла доброгo..., грибов сухихъ девет сотъ, кождое сто по золотому рахуючи,... то все... пограбилъ и на свой пожитокъ обернул (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 699); segaunium, грибъ перуновы(и) (1642 *ЛС* 118); Грѣбъ. Fungus. Huber (1650 *ЛК* 441).

2. Вл. н.: юсипъ грыбъ (1649 *РЗВ* 122 зв.); ва(с)ко грыбъ (Там же, 138 зв.).

ГРИВА, ГРИВА ж. (*кінська*) грива: виде(л) есми ... (в) коня тисавого по(д) гривою ра(н)у з лѣка наскро(з) пробитѣю (Володимир, 1575 *ЖКК* I, 60-61); поиди повѣжъ ѡномѣ неха(и) коня моего до воды поведе(т) // и... вхандоживѣши гривѣ ѡседла- еть (к. XVI ст. *Розм.* 46 зв.-47); алекса(н)дръ шо(л) до него, вздѣ вложи(л)..., гривѣ чесалъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 70 зв.); грива — iubaе (I пол. XVII ст. *Своб.* 104); iuba, а(е), грива ко(н)ская (1642 *ЛС* 245).

2. Вл. н.: подданыє его мл. пана Еловицъкого... часто а густо на маєтнoсти его мл. пана старосты уреньдовского, то естѣ, местечко Стобухъву и села до него належачые: Верхи, Боровно, Обѣжир, Гриву... и иньшыє маєтнoсти, наезджаючи, розныє речы... побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 304).

ГРИВАТИЙ *прикм.* Гриватий, гривастий: iuba- tus, гривати(й) (1642 *ЛС* 244).

Див. ще ГРИВЯСТЫЙ.

ГРИВЕНКА, ГРИВЕНЪКА, ГРИВЕНЬКА ж.

1. Те саме, що гривна у 2 знач.: По(д)старостемѣ ѡтъ корованѣ чамлять сафьянъ полъ литры шо(л)кѣ гривенъка перѣцѣ (1552 *ОЧерк.* 3. 8 зв.).

2. Підвісок до ікони: Гривено(к) двѣ злотістихъ ѡ(т) ѡбразо(в) с камыками про(с)тыми (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); На то(м)же ѡбразѣ кри-

жико(в) сребрны(х) два, и гривенька, або мѣсачокъ сребрны(и) (Там же, 263).

Див. ще ГРИВЕНОКЪ, ГРИВЕНОЧКА.

ГРИВЕНОКЪ ч. Те саме, що гривенька у 2 знач.: А два гривеньки с каме(н)ми. а ѿди(н) с пе(р)лами прч(с)тоє (Луцьк, бл. 1627 ПВКРДА I-2, 261).

ГРИВЕНОЧКА ж. Те саме, що гривенька у 2 знач.: На образи Тайное Вечери Господа нашего Иисуса Христа, што над Царскими дверми, вѣнецъ и гривеночка одна (1631 АСД VI, 111).

ГРИВЕНЬКА *див. ГРИВЕНКА.*

ГРИВЕНЬКА *див. ГРИВЕНКА.*

ГРИВНА, ГРИВНЯ, ГРИВЪНА, ГРИВНА ж.

1. (*грошова единиця*) гривня: того вши(т)кого выносить... за пиво гри(в)на бє(з) пѣвѣтриа гро(ш) за рыбы... *с̄*. гро(ш) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 20); тыжь котораа жона маючи десать драгѣмь [або десать гривень, або десать гроши] если бы загоубила единою драгѣмоу а чи не зажигаєть свѣчѣ... и гладаєть с̄ пилѣнос̄тю ажъ бы нащѣла (1556-1561 ПС 228); шкоды помененыє... себе шацѣмь... // ...на десеть тисече(и) гриве(н) (Вільна, 1580 ЖКК I, 190-191); арсе́ни(и) влѣдка... покѣи вѣчны(и) чинѣти са(м) и на потѣ(м)кы свои подѣ тисѣя(ч)ю гривень записа(л)сѣ (Берестя, 1590 ЛСБ 143); и привели емѣ единого должніка которїи бы(л) емоу винє(н) тисачоу гривень (к. XVI ст. УС №31, 156); То па(к) его м(л) па(н) краковски(и)... // ...вины чоты(р)на(д)цати гриве(н) гроше(и) по(л)ски(х) не заплати(л) (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 110-110 зв.); И за Єде(н) разъ звонєня до Слѣдѣбы Бжеи вазєна(м) Ѡкрѣтне, И виною По Три(д)ца(т) Гриве(н) з насъ Берѣчи Карѣтъ (Львѣв, 1609 ЛСБ 421, I зв.); прото пово(д)... по две(ст)є гыве(н) си(м) по(з)во(м) позыває(т) (Київ, 1621 ЛСБ 421, I зв.); **гривна польская** — польська гривня: збєго(в) свои(х) ко(л)мо(в)ски(и) шацѣть себе по пяти сотѣ гриве(н) по(л)ски(х) ка(ж)до(г) з ни(х) з особна (Кременець, 1600 ЛНБ 103, 15/1с, 1860, 17); А вѣ(с) ...ихъ выдати не хочешъ, Которыхъ себе поводове Кожьдого зособна шацѣють,... // попетисотѣ гривень польскихъ (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 139 зв.-140).

2. Единица ваги, яка відповідала прибл. 1 фунтові: А тыхъ часов позычил есми в княза Или...

сто гривен сребра доброго, робленого в мисахъ... и в ковшохъ, кождѣю гривнѣ шацѣючи по чотыри копы грошей з роботою (Луцьк, 1534 АС III, 472); а в трете(и) скры(н)це... полсо(в) сребрны(х) три в которы(х) по чотыри гри(в)не сребра (Кременець, 1571 ЛНБ 103, 16/1с, 1921, 6 зв.); є(д)на кади(л)ница срѣбрьнаѣ позлотистаѣ важи(т) ζ гривень срѣбра (Львѣв, 1579 ЛСБ 1033); чарокъ дванадѣцѣть сребрныхъ белыхъ в ка(ж)до(и) чарце по пѣлтори гривѣни кажѣдая гривѣна по золотыхъ двадѣцѣть три (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 104 зв.); сребра гривен тридѣцѣт, сукен парѣ килка (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 330).

3. Прикраса: вузложи(л) бо на него стѣи бори(с) гривну златоую (1489 Чет. 242); Образ великаго Спаса сребромъ оправеный позлотистый, каменей на немъ петнадѣцѣть, гривна золотая, другая сребреная (Київ, 1554 КМПМ I, дод. 7).

ГРИВОСТРЫЖЦА, ГРИВОСТРЫЗЦА ч. Цирюльник: А гривострызцу по волости не ѣздити, а ни льну брати (1511 АЗР II, 89); А гривострызцу по волости не ѣздити, а ни льну брати (1547 АЗР III, 17).

ГРИВЯСТЫЙ *прикм.* Те саме, що **гриватий**: Гривястый. *Iubatus* (1650 ЛК 441).

ГРИДНЯ, ГРИДНА ж. Приміщення для челяді: тотже боарин твой, Яцко Патрикѣвич... зо всѣми людьми тых имѣней твоихъ... гридни двѣ с под клѣты (!) сожгли (Вільна, 1546 АС IV, 474); Бѣдова(н)є в замѣкѣ. це(р)ковѣ Покрова 8 вежахъ гри(д)на а две све(т)лицы при земѣли... кѣхѣна пивѣница (1552 ОВін.З. 130 зв.); она, вшедши до гридни, пыталася о небожчику пану челяди: где бы былъ? (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 375); пивница; зрубъ на столпахъ недоробленый; гридня съ кухнею; стайня великая (Велєдники, 1595 АрхЮЗР 6/I, 246).

ГРИЗА ж. *Діал.* гризѣ, гризь "колька; пронос". Вл. н., ч.: Данило Гриза (1649 РЗВ 38 зв.).

Див. ще ГРИЗЬ.

ГРИЗЕНЄ, ГРИЗЕНІЄ с. Біль, ризь: Стѣжєніє болєсное: Като(в)скаѣ мѣка, гризе(н)є в животѣ (1627 ЛБ 123); *verminos(us)*, черви(с)ти(и), гризєніє терпящи(и) (1642 ЛС 410).

ГРИЗТИ, ГРІЗИТИ, ГРЫЗТИ, ГРЪЗТИ дієсл. недок. 1. (що і без додатка) (роздвібновати зубами що-небудь тверде) гризти: Даги(л) коудеравыи є(ст) ве(л)ми добръ, наще пораноу гризти коре(н) (XVI ст. УТ фотокоп. 3 зв.); грізіти — годо (I пол. XVII ст. Своб. 21); годо, іс, гризу (1642 ЛС 356); грызѣ (Уж. 1645, 65 зв.); такъ же ѡме(р)... па(н) лукашъ жо(л)кевскій // ...що с козаками горѣхи гри(з) (серед. XVII ст. ЛЛ 173-174);

(ранити, стискуючи зубами) кусати, кусатися: тогдѣ впаде на тѣло антїхристово болєзнь тажкѣа; и начнетъ языкъ свѣй; якѡ пєсь гри(з)ти (Чернігів, 1646 Перло 141); тѣмо грѣшници... начнѣтъ в' гѡрєсти дѡшѣ свои з глѣдѣ терзѣти тѣла свои: и збѣы грїзти якѡ пси глѣднии (Там же, 157); жалити, кусати: з ѡсть кѡнскихъ; ѡгнь сѣрчанїй пѣлитъ, а задѣ змїѣ ядовїтаѣа гризєть (Чернігів, 1646 Перло 141);

(про черв'яків і т. п.) точити, гризти: сталася на(д) ни(м) пом'ста бѡжїѣ ѣвна, и(ж) хробѣци жїво(т) его... грїзли а(ж) до смр̄ти (Львів, поч. XVII ст. Крон. 51 зв.); в' не(м) же ѡгнь пали(т), а не спалитъ... че(р)вѣ гризєть, а не снѣдає(т) (Чорна, 1629 Дїал. о см. 278); Образно: Ѡ бо(з)скаѣа велмѡжности, ... котѡраѣ справоуетъ всѣ рѣчи... вѣдаю дѡбре же вѣрныхъ и власныхъ) сновѣ црковныхъ(х) змоцнаєть, а протївныхъ(х) гризе(т) (XVII ст. Проп.р. 140 зв.); Кѣжды(и) вѣдлѣгъ ѡнои прїповѣсти, мѣетъ своѣго мѡла, што его грызєтъ (Київ, 1632 МІКСВ 283).

2. (кого) Болїти (кого), дошкуляти (кому): Та(к)же кого гри(з) гризе(т) по животоу змѣша(и) боуквицоу з водою оуваривши пїи здра(в) боуде(ш) ѡ(т) всѣкои боле(с)ти (XVI ст. УТ фотокоп. 8);

безос. болїти: Та(к)же коли ко(г) коло поупа грѣзе(т) а(л)бо гдє и(н)дє навари кропивна(г) сѣна (!) и змѣша(и) стє(р)ши з медо(м)... и пїи оуздра(в)лає(т) боле(ст) (XVI ст. УТ фотокоп. 9).

3. Перен. (кого) Мучити: Рѣвность прѣвды дѡмѣ бжого грїзла ма (Острог, 1598 Отт. КО 2); Вемъ, же то геретиковѣ болитъ и грызєть ихъ не по малу, коли хрестияне старожытноє веры католическоє згажаютъся (Вільна, 1599 Ант. 665); Ро(з)бира(и) пилно сѣмлена твоє, а... правдївою скрѣхою...

очисти... жебы(с) нѣчого та(ж)кого не ма(л)... що бы та гри(з)ло (Київ, 1623 Мог.Кн. 52); **грызєть сумненє (сумнена), сумненє грызєть див. СУМНЕНЄ; совѣсть грызєть див. СОВѢСТЬ.**

ГРИЗТИСА, ГРЫЗТИСА дієсл. недок. Жури-тися, гризтися: Оуха(п)лѣюса: кѡсѣюса, гризѣса (1627 ЛБ 142).

◊ в сѣмєню **грызтиса** — мучитися докорами сумлїння: А смѣлца іоуда... в сѣмєню ста(л)са дѣжо грїзти (поч. XVII ст. Проп.р. 100).

ГРИЗЬ ж. Колька, діал. гризь, гриза: Также коре(н) кропи(в)ны(и) змѣша(и) з вино(м) приложи кѣ животоу оутробоу оуздра(в)лає(т) твє(р)доую и гри(з), и кто корѣ(н) кропи(в)ныи гризе(т), то гри(з) минає(т) (XVI ст. УТ фотокоп. 10); Та(к)же кого гри(з) гризе(т) по животоу змѣша(и) боуквицоу з водою оуваривши пїи (Там же, 8).

Див. ще **ГРИЗА**.

ГРИКА ж. Те саме, що **грєчка** у 2 знач.: Овса посѣяно бочокъ 25. Грики посѣяно (1571 АСД I, 149); Грики на насѣньє ма битъ посѣяно бочокъ шєснадцѣть (1571 АСД IV, 241).

Див. ще **ГРЕЧИХА**.

ГРИМАТИ дієсл. недок. Грюкати, гримати: into-по, ас, гримаю, звяцаю (1642 ЛС 244).

ГРИМѢТИ, ГРЕМЕТИ, ГРЕМѢТИ дієсл. недок. 1. (без додатка) голосно звучати, лунати: persono, бряцаю, гри(м)лю (1642 ЛС 311);

(про голосний звук) долинати: Слоушне тыи слѡва... мѣли бы гримѣти в' слѣхи нѣша (Львів, 1585 УЄ №5, 261, на полях); Не все то тєды Перунъ, штѡ зъ Риму грємитъ (Київ, 1621 Кон.Пал 667);

(відбивати голосні звуки) відлунювати: retono, ас, гри(м)лю 1642 ЛС 353).

2. (про грим) гримїти: Року 1613 мєсяца ноября 3 дня ... громъ грємєвъ и дождь былъ сильныхъ (поч. XVII ст. КЛ 81);

безос. гримїти: грє(д) велїкїй пада(л), гримѣло страшлїво (Львів, поч. XVII ст. Крон. 88); того жъ року а не(д) поста гримѣло и блискало (серед. XVII ст. ЛЛ 165); Гримїтъ. Tonat (1650 ЛК 441).

ГРИПА ж. Дїал. грипа "незграбна людина, товста жїнка". Вл. н., ч.: ѡме(л)я(н) попо(в) бра(т), ива(н) грипа, и(л)ко єме(ц) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 11).

ГРИФЪ, ГРІФЪ, ГРЫФЪ, ГРІФЪ, ГРЫФЪ
 ч. (стп. gryf, лат. gryps, груп(h)is, гр. γρύψ)
 (фантастична істота з головою орла й тулубом
 лева) гриф, грифон: А грѣфъ значи(т) смѣлы(и):
 Же повѣтрнихъ якъ зѣмны(х) дѣх(в) снадне оуйдешъ
 Ѡ Кнажно (Київ, 1625 МКСВ 134); Ногъ: Грѣфъ.
 Леви(т),... Ногпотка, орелъ великі(и) (1627 ЛБ 78);
 Прирожена Грѣфа хто хоче познати, Впроуд(д)
 мѣсигъ фізеліонкомъ Вѣрѣ даѣти. Бовѣмъ Грѣфъ
 Гѣрѣ борѣнитъ (Чернігів, 1646 Перло 1 ненум.); С
 тѣми жъ се помешали грѣфове, которіи зъ великою
 прѣдкости се вѣ тва(р) ріцерамъ метали (серед.
 XVII ст. Хрон. 461 зв.); Тѣды оумѣслилѣ вѣ своѣмъ
 ср(д)цѣ справити то якъ бы егѡ грѣфове могли
 поднѣсть на высѡкость повѣтра (Там же, 463).

Див. ще **ГРАФЪ**.

ГРИХЪ див. **ГРѢХЪ**.

ГРИЦЪ ч., перен., зневажл. Селянин: ка(н)цлѣ-
 ра Жо(л)ковського... забито, и коре(ц)кого взято,
 бо без // козаковъ воинѣ точи(л): мови(л) такъ: не
 хочѣ я з грицами воевати, неха(и) идѣ(т) до ролѣ
 albo свинѣ пасти (серед. XVII ст. ЛЛ 166-167).

ГРИЧАНЫЙ див. **ГРЕЧАНЫЙ**.

ГРИШНЫЙ див. **ГРѢШНЫЙ**.

ГРІВА див. **ГРИВА**.

ГРІФЪ див. **ГРИФЪ**.

ГРІХЪ див. **ГРѢХЪ**.

ГРІШТИ див. **ГРѢШИТИ**.

ГРІШИТИ див. **ГРѢШИТИ**.

ГРОБИЩЕ с. (місце поховання) могила, грѣб:
 водили егѡ по гробищахъ, всѣати хотачи вѣ ср(д)ца
 лю(д)скіи мнѣма(н)е небожности полное (Київ,
 1637 УЄ Кал. II, 139-139 зв.).

Див. ще **ГРОБОВИСКО**.

ГРОБЛЯ див. **ГРЕБЛЯ**.

ГРОБНИЦА ж. 1. (особлива посудина для
 зберігання Святих Дарів) кіот: гробница малаа
 срѣбрьнаа из накры(в)кою краи позолотистый
 (Львів, 1579 ЛСБ 1033); Гробница для запа(с)наго
 тѣла хвѣ, ѡкрѣглая ве ср(д)ку ѡтвори(с)тая (Львів,
 1637 Инв.Усп. 18).

2. Гробница, склеп: на предѣмьстѣ крако(в)-
 комъ по(д) горою високою... пре(д)ковъ наши(х)
 гробница и шпита(л) (Львів, к. XVI ст. ЛНБ 4. 2, 31);

ѡбывате(л) мѣлта(н)ски(и)... похова(н) в гро(б)-
 ница(х) новы(х) (Львів, 1622 ЛСБ 1049, 2); кня(з)
 жа(с)ла(в)ски(и): ховаючи слѣгѣ свое(г) в гро(б)-
 ница(х) новое це(р)кве... да(л) пры погрѣбѣ зло(т)
 22 (Там же, 6).

Див. ще **ГРОБЪ**.

ГРОБНЫЙ прикм. (який стосується гробу)
 гробовий: тогды иосифъ... вложил егѡ въ гробѣ,
 который былъ вытесанъ въ камени, и // привалилѣ
 каменъ къ дверемъ гробнымъ (Володимир, 1571
 УЄ Вол. 68-69); пре(з) третью [ре(ч) роздѣмѣють]
 трѣ(д)но(ст) іс хвѣ з мртвы(х) в гробѣ(х) вѣскрѣ(с)-
 шого и якъ змѣю такъ сѣптѣлне пре(з) камѣнь
 грѣбный по(л)зашаго... не зостави(л) жѣдного
 слѣдѣ (поч. XVII ст. Проп.р. 249 зв.); Положилъ
 тѣды Іосифъ прѣч(с)тное ѡное Гнѣ тѣло в грѣбѣ зъ
 камена вытесаномъ, и на оустіе грѣбное камѣнь
 великій привалилѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 228); Тѣи
 Аггловѣ стѣи; Камѣнь Грѣбный ѡ(т)валили (Чер-
 нігів, 1646 Перло 61 зв.).

Див. ще **ГРОБОВЫЙ**.

ГРОБОВЕЦЪ, ГРОБОВЕЦЪ ч. Те саме, що
гробница у 2 знач.: в че(т)ве(р) на(и)пе(р)ше коли
 посадку и гробо(в)ци збирали с цркве котори(и)
 робили хлопо(в) є (Львів, 1591 ЛСБ 1036, 28); мѣ-
 кола(и) добра(н)ски(и), продавши гробове(ц)
 прокоповичѣ, ѡ(т)да(л) мнѣ зло(т) 9 (Львів, 1623
 ЛСБ 1049, 4); андрѣеви гру(н)тарѣ за ѡ(т)крите и
 спуще(н) во(д) з гробовцо(в) зло(т) 2 (Львів, 1630
 ЛСБ 1052, 5 зв.).

ГРОБОВИСКО с. Печера, в якій ховали
 покійників: Не вѣ гробовискахъ мѣшкаетъ п'яница и
 вшетѣчникъ, але вѣ злѣстахъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 622);
 могила, грѣб: пленипѡте(н)тъ... доводилъ того, же
 то(т) копе(ц) є(ст) реалите(р), усыпаны(и), а не
 гробовиско, яко сторона поводовая тве(р)ди(т)
 (Житомирщина, 1639 ККПС 210).

Див. ще **ГРОБИЩЕ**.

ГРОБОВЫЙ прикм. Те саме, що **гробный**:
 иосифъ... привалилѣ камѣ(н) великыи къ дверѣ(м)
 гробовы(м) и ѡ(т)ишоль прочь (1556-1561 ПС 121);
 привалили камѣнь великый на дверѣ гробови
 (XVI ст. НС 54); тѣла наши хробакомъ на зѣдѣна
 гробовымъ предадатсѣ (поч. XVII ст. Пчела 10).

ГРОБОКОПАТЕЛЬ ч. Гробокопач, грабар: Гробокопáтель. Sepulchri fossor (1650 ЛК 441).

ГРОБОПРОКОПАТЕЛЬ ч. Той, хто перекопує могили з метою грабежу, могильний злодій: злодѣ́е и гробопрокопáтелѣ, а ночныи скоучькѣ́е бѣ́гѣнове чд҃олобници; лишѣ́ни свѣ́та нб̄(с)ного (Почаїв, 1618 Зери, 37).

ГРОБЪ, ГРОБЪ ГРУБЪ, ГРОБЪ ч. 1. Печера; підземелля: а тѣ(и) же то всегда в̄ночи в̄ гора(х) и в гробѣ(х) былъ крычалъ и би(л) са(м) себе каменіємъ (1556-1561 ПЄ 143); Чимъ розгневаний, (Барда намовиль цесара, же) Игнатѣя не только зъ столицы скинулъ, але его до вязеня вѣ гробы якисъ подалъ (Вільна, РИБ XIX, 270); чомъ Марко... и Лука такъ мовять, ажъ жили у полонинахъ и у гробѣхъ (XVI ст. НЄ 101); отступникове... зъ того жъ Зонары приводять. якобы Фотій и Барда,... мордуючи Игнатіа... нагого звязавши вѣ студню або вѣ гробѣ вкинули (Київ, 1621 Кон.Пал. 740).

2. Грѣб, могила; гробница: иосифъ в̄зав̄ши тѣ́ло об̄вивъ є плашеницею чистою и положиль его в̄ новѣ́мъ свое(м) гробѣ́ которыи былъ вытесанъ в̄ камени (1556-1561 ПЄ 121); для того роскажі́ пилно стеречи грѣбу: аж до третег дня (Володимир, 1571 УЄ Вол. 55); у хд̄обѣ́ в̄мираючи(х) покро(в) на гробы и погрѣбаниа а ц̄(р)кви по(д)атиє,... того ра(ди) на потребѣ́ це(р)ковную людие имѣ́ние свое давали (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); ѿ(т) гробу що копа(ли) г(рш) д̄ (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 9); и об̄вили тѣ́ло Иисусово изъ мастью умѣ́стѣ́,... и поклали его у гробѣ́ новый,... и привалили камѣ́нь великій на дверѣ́ гробови (XVI ст. НЄ 54); по-роскопывãли есте грѣ́бы прѣ́дковѣ́ (Острог, 1598 Отн.КО 16 зв.); Мають бо и гробы златыи оздобу, але внутри полни чловечого смраду (к. XVI ст. Укр.л. 79); Я тѣ́ж вãмъ хочѣ́ кыл̄ка прѣ́кладовѣ́ вказати: Яко са́ звыкли люде на смерть готовати... Гробы, трѣ́нны, на(д)грѣ́бки прѣ́(д) сме́(р)тю рѣ́да-чи (Київ, 1622 Сак.В. 41 зв.); Жв̄пище: Грѣ́бъ (1627 ЛБ 38); monumentum, памятка, гробѣ́ (1642 ЛС 273); А са(м)... Хв̄о вѣ́скрсѣ́нїє вѣ́звѣ́щãешъ, Грѣ́бъ тѣ́щъ в̄чнкѣ́мъ показдѣ́ешъ (Чернігів, 1646 Перло 43); дома, має́тности их мечемъ и огньемъ спустошили, притом костелы Божие з̄профановали,

гробы одкрываючи, тела умерлых обнажали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 226); У порівн.: гор-вамъ к̄ниж̄ници и фарисее лицемѣ́р̄ници иже есте есте яко гробове не(з)нає́мыи чл̄ци хѣ́да(т) а не вѣ́ дають (1556-1561 ПЄ 271); Грубѣ́ одопертый ихъ гыртань (XVI ст. НЄ 124); **гробу отдавати** (кого) — проводить в останню дорогу, ховати, хоронити тот приход даю и записую, абы... паны старосты... православных, опатруючи недостатки и нагости их прикрываючи, и кормячы, и гробу отдаючи (Луцьк, 1638 АрхЮЗР 1/VI, 746); **до гроба (гробу гробовѣ́) опровадити** (опроважати, опровожати провадити, проважати, провожати), кѣ́ гробѣ́ опровадити, опровадити (отпровадити) ко (кѣ́ гробу, отпровадити (попровадити) до гробѣ́ (гробу) (кого, що) — (про обряд похорону) проваджати (провести) в останню дорогу, ховати (поховати), хоронити (похоронити): ннѣ́ чл̄кѣ́ здѣ́ро(в) а дѣ́ вечера хорѣ́бою заражо(н) а на зау(т)р̄нѣ́и шны(и) днѣ́ до грѣ́ба ѿпроважаю(т) (1645 УЄ №32 82); Такъ тежъ И ме(р)твы(х) тѣ́лъ до гробовѣ́ провадити... бороня(т) (Львів, 1609 ЛСБ 421, 1 зв.) В напастѣ́(х), и в бѣ́дахъ, и в недѣ́зѣ́хъ брãтїи своє́и помагати. И до грѣ́бѣ́ равнѣ́честно проважати (Львів 1591 ЛСБ 157); в напастех, в бедах и в недузехъ братии своей сановнымъ помагати и до гробѣ́ равнѣ́честно провожати нищих (Берестя, 1594 ЗНТШ ХХVIII, 9); и ты(ж) на ко(г) бѣ́г̄ перепѣ́дсти(т) изъ бра(т)ства ча(с) с̄мр̄тны(и) має́(м) егѣ́... кѣ́ грѣ́бѣ́ ѿпровадити (Львів, 1544 ЛСБ 10); А котѣ́ры бы ѿ(т) ни(х) прѣ́ста́ви(л)са с того свѣ́та, маю(т) егѣ́ всѣ́ ѿ(т)провадити до грѣ́бѣ́ сѣ́ свѣ́щãми (Львів 1603 ЛСБ 384); А коли умреть який чоловѣ́кѣ́ що бы изъ честю попровадити до грѣ́ба (XVI ст. НЄ 55); **гробу предаватиса** — (про останній етап похоронного обряду) класти в могилу, хоронити (кого): Плãчте сѣ́ мнѣ́ю; всѣ́ Дѣ́вы сїѣ́нскїи; яко Жє́нїхъ ва(ш) Грѣ́бѣ́ прѣ́даѣ́тсã (Чернігів, 1646 Перло 93); **нести до гробу** (кого) — те саме, що **гробу отдавати**: оуста(л) яко ѿ(т) сна ѿный юнош которого ю(ж) несено до грѣ́бѣ́ (к. XVI ст. УЄ №31 200); **отпроважене ко гробу** (кого) — похорон свѣ́чѣ́ маю(т) быти бра(т)скїе ко ѿ(т)проваженю мертвого ко грѣ́бѣ́ (Львів, 1602 ЛСБ 369).

3. *Перен.* Смерть: але послѣ того гробѣ, и по роба(ч)ствѣ тепѣрешне(м), в'спамаѣй неоумираючіе ѡныє че(р)ви, и ѡгѡнь незагасаючій (Острог, 1607 *Лѣк.* 37); та(к) ты(ж) быти не могло, абы справедливости с̄лице х̄с̄ тѣмною см̄рти краиною, и гробо(м) м̄(л) быти затриманий (поч. XVII ст. *Проп.р.* 153 зв.); О... жалю, котрій мя внутрь турбуеѣ, Же тя, о сыну мой, гробѣ тот подымуеѣ (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 165); Я той мой Клейнот(ъ), твою оутѣх̄ пріймю, С тою и до гробѣ са моего готю (Львѣв, 1631 *Волк.* 22 зв.); **въ гробѣ покладати (складати)** (кого) — спричиняти смерть, умертвляти: Дла менѣ то грѣшного Іс̄ оумираеѣ, Мои(х) грѣх(в) мнозство в' гробѣ его покладае(т) (Львѣв, 1631 *Волк.* 22); таа бовѣмъ то е(ст) Рыцѣрка, котораа... Крблевъ, Гетманѡвъ, Рыцѣровъ, // ...з' шѣмных' коній в' гробы ихъ складаеѣ (Киѣв, 1625 *Коп.Каз.* 42-43); **въ гробѣ положити ся** — умерти: Хотьжесь, и въ гробѣ, рачиль ся положити, Але на то,... Абысь презъ встанье зъ гробу,... Радости вѣрныхъ своихъ гоине набавиль (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 165); **з гробовъ вьстати** — ожити, воскреснути: Тогди... ме(р)тви з гробо(в) вьстанѣтъ (к. XVI ст. *УС* 31, 9); **зступовати въ гробѣ** — те саме, що **в гроб отходити**: не допоущай д̄ши нашой з'стѣповати с' фрасоун'комъ в' гробѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 78); **извести отъ гробѣ** (кого) — воскресити: се азъ ѡтворѣ могилы вашѣ; и изведѣ васъ ѡ(т) гробѣ вашихъ; и да(м) д̄хъ въ васъ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 146 зв.); **изыити из гробовъ** — воскреснути: приходитъ такѡвый часъ; якѡ всѣ лежачій въ гробехъ;... ѡживѣтъ, изы(и)дѣтъ из гробѡвъ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 246 зв.); **ити в гробѣ** — умирати: ничогомъ тоу(т) з собѡю не принеслъ, и ничѡго не ѡ(т)несоу идоучи в гро(б) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 243); **лежащій въ гробѣ** — мертвий, умерлий, небіжчик: приходитъ такѡвый часъ; якѡ всѣ лежачій въ гробехъ;... ѡживѣтъ, изы(и)дѣтъ из гробѡвъ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 246 зв.).

4. Домовина, труна: Покрывала на гробы князские и панские (Киѣв, 1554 *КМПИ* I, дод.. 8); ра(к)ка, трѣна гро(б) (1596 *ЛЗ* 72); водосланенъ гробѣ: во Нѣкгдысь Тавіѡа, скѡро дѣха выпѣстила, внѣтъ громада ѡбѡства, е(и) Гробѣ ѡб'крѣжила (Луцк,

1628 *Андр.Лям.* 8); Александрь... приказалъ ѣ въ гробѣ сховати (серед. XVII ст. *Хрон.* 399).

5. Плащаниця, місце знаходження (зберігання) плащаниці: И такъ в' тѣхъ цр̄к'вахъ все лѣто набѣженство не правилося, в' замковой цр̄кви и гробѣ б(ж) стоалъ все лѣто (1509-1633 *Остр.л.* 132); Трагодіа хс̄ Пасхонъ въ Пятокъ Великій, По вложеню Плащеницѣ въ Гробѣ (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 161); ставленье гробу нового в' цр̄кви на во(с)кресеніе... дале(м) з(л) 3 и 28 розбиранье того(ж) гробу по свѣтѣхъ коштуеѣ(тъ) зло(т) 2 и 12 (Львѣв, 1632 *ЛСБ* 1052, 6).

6. Вл. н.: У Максима Гроба на правой руке надъ локтемъ рана тятая (Луцк, 1617 *АрхЮЗР* 6/І, 386).

◊ **гробѣ тмы кромѣшней** — пекло: внемлѣте себѣ жебысте съ ѡны(м) ськрѣвши(м) талантѣ в' Гробѣ тмы кромѣшней не были вкїнены (Киѣв, 1625 *Коп.Каз.* 36).

Див. ще ГРОБНИЦА.

ГРОДОКЪ ч. (*сгн.* grodek) те саме, що **городокъ** у І знач.: мусел ся уже до инших гродков удават (Луцк, 1605 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 509).

ГРОДСКИЙ *див. ГРОДСКИЙ.*

ГРОДЪ *див. ГРОДЪ.*

ГРОЖЕНА, ГРОЖЕНЕ с. Грозіння, грозьба, погроза: неблнаа зъсь покѣса чоута(м) телѣсны(м) боу(л) задаеѣтъ... д̄хъ албовѣ(м) е(ст) чир'ствый albo ѡхо(т)ный: але тѣло м'дло и оулѡмно, и ты(м) срѡгое гроженѣ, лагодны(м) чїни(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 90); че(т)ве(р)ты(и) позевъ ѡ(д) того(ж) повода по того(ж) по(з)вано(г) ѡ ѡчиненя пре(з) по(з)вано(г) на повода зна(ч)не(и) ѡ(д)поведи гроже(н)емъ заби(т) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 77).

Див. ще ГРОЗА, ГРОЗБА.

ГРОЗА ж. І. Те саме, що **гроженѣ**: Прислѣха(и) же са хр(с)тїа(н)скїй члѣче, як(к) тоєи звѣрхности оуживали стїи ап(с)лы, як(к)... до дѣшного збавленїѣ припр(о)вили (!) наоукою... а не грозою, едно прозбою (XVI ст. *УС* №29519, 56 зв.); И якъ дитѣ кроле(в)ское, споча(т)коу в пѡдломъ вихова(н)ю, и по(д) страѡмомъ и грозбю, абы са фольгова(н)емъ не погѡршило (Острог, 1607 *Лѣк.* 46); Яже не доставши ему фарисей-

сакого самохвалства в рѣчах, до устрашения прибѣгъ и страхом и грозою свой разум запечатовал (1608-1609 *Виш.Зач.* 210).

2. Суворість; кара, мука: Пойдимъ же до стану чернеческого. Тамъ ани послушенства, ани грозы правое неть (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1023); Поста-раймо(с) яко бы(с)мо грозы оубѣгли, а ласки бѣжей достаѣли (XVI ст. УЄ №29915, 12 зв.); не потреба та(м) дѣвола боѣтиса,... анѣ пеке(л)ное грозы, анѣ смрти (Острог, 1607 *Лѣк.* 46); А затѣмъ знаменитѣю знаменитого Киприѣна надѣ держимо,... Никого мовить, не сѣдачи... Ани бовѣмъ жадень з насъ Еп(с)копомъ, себе быти инѣхъ еп(с)коповъ оустановилъ: албо тирѣнскою грозою, до мѣсѣ послѣшенства колеговъ свойхъ притискалъ (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 17 зв.); Тѣтѣ ω(т)-йдѣ(т) вѣ стра(х) непостоѣне(н),... а разбойници, вѣ грозѣ неисповѣдимѣю, и тмѣ кромѣшнюю (1627 *ЛБ* 131).

Див. ще ГРОЗБА.

ГРОЗБА, ГРОЗЬБА ж. Те саме, що **грожена**: За(с) коли(м)... заблѣди(л), предсе мене на про(с)-тѣю дорогѣ приве(л), а (в) презвеликое небезпече(н)ство, и выбави(л) мене гро(з)бою жолнеро(в) и га(и)дѣковъ (1582 *Кр.Стр.* 6 зв.); всѣкое колѣно абы са мѣ... поклонило ро(з)майтыми пра(к)-тѣиками ласкою... про(з)бѣю, гро(з)бою, каранье(м) ...чере(з) послѣ(в) и слѣ(т) свои(х) оурадѣ дѣхо(в)-ного и свѣцко́го привѣди(т) (Вильна, 1596 *З.Каз.* 35 зв.); его кнежацкая милость,... смель... розъмаитые грозьбы, одъповеданья забити, утопити и внивеч обернути (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 558); ѣофилъ зась, грозбы Иннокентѣви, якъ жадной зверхности надѣ столицею... немаючого, необавляючися, отписуетъ до него (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 650); Прещѣніе: Грозба, за́казъ, загро-жѣнье (1627 *ЛБ* 96); Гди грѣшная дѣша наидетъ с того свѣта, тогда дияволъ при(иде) з великою грозою, ко ней (серед. XVII ст. *Луц.* 546); Грозба. Мина(е). *Comminatio* (1650 *ЛК* 441).

Див. ще ГРОЗА.

ГРОЗДА ж. Гроно, китиця: *asinus*, зерно ягоды ви(н)ныя, гро(з)да (1642 *ЛС* 66).

Див. ще ГРОЗДЪ.

ГРОЗДИСТЫЙ *прикм.* Гроновый; гроноподѣбный: *racemat(us)*, грозди(с)ти(й) (1642 *ЛС* 344).

Див. ще ГРОЗДНЫЙ.

ГРОЗДІЄ с. Гроно: вѣсакоє (бо) древо ω(т) плода своего познано боуде(т) не ω(т) трѣна бо избѣраю(т) смѣквы [фикѣги] ани с коупины зѣбирають гроздѣя (1556-1561 *ПЄ* 238); *bacca(e)*, гроздѣе, ягоды (1642 *ЛС* 99).

ГРОЗДНЫЙ *прикм.* Те саме, що **гроздистый**: Гроздный. *Ra[ce]mos(us)*. *Racematus* (1650 *ЛК* 441).

ГРОЗДОРОДНИЙ *прикм.* Гроновый: *racemifer*, гроздородни(й) (1642 *ЛС* 344).

ГРОЗДЪ ч. Те саме, що **грозда**: по дело(х) ихъ познаете и(х) если (ж) избѣраю(т) трѣнѣа грозды или з рѣпа смѣквы такъ бо и всѣкое древо доброе пло(д) добрый роди(т) а злоє дерево и пло(д) злый роди(т) (1556-1561 *ПЄ* 40); *bota*, гро(з)дѣ, ягода (1642 *ЛС* 104); а вызнаваючи грѣхи свои боу... то дѣбрый пло(д) принесемо... сѣтворѣтелеви, и красны(х) оны(х) грѣздовъ съберѣмо вѣ точѣлохъ (1645 УЄ №32, 126); Матѣрѣя или вещь Крѣве Хвои, е(ст) Вино ω(т) плѣда лѣзнаго, сѣ есть, ω(т) грѣздовъ винной лозы истѣченое (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 237).

ГРОЗИТИ, ГРОЗИТЬ *дѣсл. недок. 1.* (кому чим і без додатка) Грізно застерігати (кого), погро-жувати (кому): а доухове нечистыи... крычали мовачи. ты еси снѣ бжѣй. а ω(н) много грозиль и(м). абы его не обявляли (1556-1561 *ПЄ* 137); намѣстникъ его Анѣдруский, порѣвавшися дей до мене словы дѣтѣкливыми, соромотилъ, заразы грѣситъ ми почаль отъ пана Боровицко́го (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 319); Котѣрый ннѣ грѣзи(т), а завѣтра оумираетъ... ннѣ межи похлѣбцами, а завѣтра в робѣцѣствѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Кгдыжъ грѣзи(т) же конѣчне нимъ крѣстѣти боуде(т), И жад(н)еса тамъ з невѣрны(х) пре(д) нимъ не збѣде(т) (Лѣвѣв, 1616 *Бер.В.* 94); якѣ аще не покѣтеса, бѣе причашѣнѣя вчиню ва(с), тоестъ не нанѣсачи ѣмъ ω(т)лѣчѣнѣа, але грѣзачи (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 156); кгды чернци, одправивши набоженства, вси при-шли до избѣы,... то южъ [панъ Тишкевичъ] фукаг почаль, грѣзити наехати на маѣтности манастыр-ские, каже пустошити (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI,

588); Притом-же, отче Симоновський, розказуемо... же грозишъ и страшишъ их, абыс не важыли рыбъ ловити на потребу... нашу, а кажешъ, же будут за тое караны (1649 *ШКН* 180);

(чим, кому ким, кому чим) погрожувати (кому ким, чим), залякувати (кого ким, чим), нахвалятися: па(н) ншъ... на(м) всимъ ты(м) же кара(н)емъ грози(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); а пото(м) на(м) с погро(ж)ками почали ки(и)ми грози(т) мовечи є(д)те собе з добро(м) про(ч) поко(л) ва(с) што лихое не по(т)каеть (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 101); не всякимъ дей забитьемъ и вынищенемъ грозить (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 131); И выдали есте остатную книжку свою противъ книжки нѣякого Филялета, грозячи ему кієм (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); тогожъ дня въ день собору того грозечи намъ, же дей "вась... имать и вязать буду..." (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); скривжбный бовѣ(м) на тебе єдиногo по(м)стоу кривды своеє вкладаетъ. ꙗ томоу кто кривди(т) тобю грози(т) (Острог, 1614 *Тест.* 164); Вышоль самъ протъ..., просячи..., абы такого тиранства... не заживали, а грозячи имъ страшноу... помстоу за то (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1021); **грози(т)и подъ горлы** (кому), **грози(т)и кулею в бокъ** (кому) — погрожувати фізичною розправою: арцыбискупа // львовского запечатовали заказуючи и грозячи имъ подъ горлы, абы церкви не отмыкали и службы божей не отпраовали (Галич, 1584 *MCSL* I-1, 98-99); а никоторое з ни(х) и лаяти на(м) почали абы(х)мо с ты(х) кгрѣ(н)товъ зара(з) про(ч) ехали грозячи на(м) кулею в бокъ (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.);

(на кого чим) погрожувати (кому чим): Панъ Юре(и) Макаровичъ... // ...до замо(ч)кѣ впавъши... стражою местечько тое шточивъши на протестѣючихъ грозечи забитою сме(р)тю пѣститъ до замочьку, местечька не хотель (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 23 зв.-24).

2. (кому, кому за що і без додатка) Лаяти, сварити (кого за що); мещане... назбирали собѣ помо(ч)никовъ ѿ(т) шлѣхты... вбѣгли до цркви зо орѣжиемъ и стрелъбою грозачи ко(р)чемными невѣчтивыми слѣвы (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1);

петръ и ѿа(н) о(у)здоро(в)лаю(т) хромого. петръ ...поведае(т) и(ж) са то стало имене(м) хри(с)товы(м), грози(т) ты(м) которыи его не слушаю(т) (II пол. XVI ст. *КА* 12); Абѣсь стѣнь кролѣвства твоєго бє(з) пригѣны заховѣль, вѣ якихъ справа(х) ѣ ѣнши(м) грозишъ, ты(х) самъ чинити выстерѣгайса (Острог, 1614 *Тест.* 148); А гды онъ такъ волаълъ, вѣпередъ идѣчѣй грозѣли емѣ, абы оумѣклъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 719).

3. Загрожувати: землѣ трасєнамъ знѣта бѣвши грозила же бѣдра свои не могоучи стрѣпѣти по(д) морды(р)цами рѣсторгне(т) и погрѣхотѣны(х) зѣ брѣлами землѣ и и(х) спрѣсноико(в) в собѣ скрѣетъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 104 зв.);

безос. (кому чим) загрожувати: И та(м) же на мори гды пльндлы, // оусталь велѣкѣй вѣтръ навалности и прѣпасти мѣрскѣи, и близко ємѣ смртю грозило (XVI ст. *УЄ* №29519, 268 зв.).

ГРОЗИТИСЯ, ГРОЗИТИСЕ, ГРОЗИТИСА
дїєсл. недок. 1. (кого, на кого і без додатка) (*погрожувати кому-небудь, залякувати когось*) грозитися (кому): болшей уже дерева до замку носити подданымъ не допустилъ, грозечися ихъ, если бы болшей дерева носили, зѣ мосту скидати (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 301); а Патѣй,... самъ зе Лвова утѣкъ, грозячися на мещанъ, же его за митрополита не приняли (бл. 1626 *Кир.Н.* 12); отецъ архимандритъ такие похвалки чиниль,... и наконецъ грозитьсе маєтности палити (Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 604);

(*робити загрозивий жест*) грозитися: Вхѣдачи тѣды емѣ вѣ огорѣдъ, забѣгъ емѣ дѣаволь зѣ мечемъ гѣлымъ грѣзачиса на него (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. II), 5 зв.).

2. (на кого) Загрожувати (кому): чотыри шкрѣтныи гѣди на него грозили са (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.).

ГРОЗИТЬ див. ГРОЗИТИ.

ГРОЗНЕ *присл.* Те саме, що **грозно** у 1 знач.: та(к) яко гро(з)не ѿбца(л) прє(з) прѣорка бжїа амоса оу главѣ ѣ мови(т) тыми слѣвы, препушоу на ва(с) голо(д) велѣкыи, и(ж) боудете голо(д)ны слова бжїа (к. XVI ст. *УЄ* №31, 4); Лечъ слѣхайте якѣ прѣтѣвко таковогѣ малжєствѣ Г(с)дѣ Бгѣ грозне мѣвить (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 930);

(сердито) грізно: Мовы(л) грозне Самди(л) пр(о)рокъ... // Которого для порады през чары вбѣдыла. Оная вѣщая невѣста гды на(д) нимъ ворожыла. Мовячы про що(ж) ми покоя не даешъ в мое(м) гробѣ (1636 Лям.о пр. 5 зв.-6).

2. Те саме, що **грозно** у 2 знач.: рачи ваша милость... таковымъ попомъ словомъ своимъ господарскимъ грозне розказати, ижъ бы они въ послѣшенствѣ были вряду Софійского (Київ, 1556-1568 АЮЗР I, 301).

ГРОЗНІЙ див. **ГРОЗНЫЙ**.

ГРОЗНО присл. 1. (суворо) грізно: он... хочет их бити, ино панове... грозно писали ѿ том до Нарбѣта и тот лист послали через хлопца... Федка (Вільна, 1543 AS IV, 372).

2. Твердо, рішуче, категорично: А прото приказѣмъ тобе, ажбы еси... всимъ княземъ,... который имена свои ѿ Володимерскомъ повѣте мают,... грозно приказал, ажбы они людей своих ѿ таковыхъ злочинствъ повѣстагнѣли (Краків, 1539 AS IV, 203); А заказуемъ гро(з)но, абы... мытники нѣши никому ни на чие розказанье на квитатея(х) не давали (Вільна, 1547 ТУ 75); ѡста(в)уемъ те(ж) гро(з)но приказуючи абы нхто... не сме(л) въ зброя(х)... до судѣ... приходити (1566 ВЛС 50 зв.); Слѣха(и) же Пāvла, яко твою свою надкѣ клѣтвою грѣзно печѣтѣ(т) (Київ, бл. 1619 Аз.В. 218); А якъ до васъ придѣтъ, грозно ѿ(т)повѣдайте, И плечима дверѣ мощно подпирайте (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 29).

Див. ще **ГРОЗНЕ**.

ГРОЗНОСТЬ ж. Лихо, небезпека; загроза: та(м) единостайное бж(с)тво... є(ди)на сила... // пре(д) котрого силою страшат(с)е вси страхи и гро(з)ности земныи и пеке(л)ныи (к. XVI ст. УЄ №31, 94 зв.); Страшенъ есть Днѣ Оны(и) втораго приста хва, и пришлаго сѣда братие, страшное, и грозностен, Маестатѣ Онаго (Там же, 8 зв.).

ГРОЗНЫЙ, ГРОЗНІЙ, ГРУЗНЫЙ прикм.

1. (суворий) грізний: Што есмо... до тебе писали, ...под грознымъ караньемъ приказуючи, абы еси на то добрѣю бачность мель (Вільна, 1541 AS IV, 295); Али мы, братя, не уподобляиме ся злomu, али добромu, если хочеме не видѣти надѣ собовъ, анѣ чути

грузной карности, котрую то Павелъ святыи потвержеаетъ (XVI ст. НС 220); И сїи ж Христовы церкви не побѣдятъ... И срамоту прїимуть ѿ оного славы, и суд его грозный съкрушитъ им главы (к. XVI ст. Укр.п. 72); А по сме(р)ти в де(н) Сѣда Справе(д)ливаго и гро(з)наго Ла(с)кавы(м) и Милостивы(м) ставити ся рачи(л) (Львїв, 1609 ЛСБ 422); Я з ча(с)ти моеє дѣховничое митрополита(н)ское страшнымъ ха бга моего именемъ и гро(з)нымъ а справе(д)ливымъ..., а з ча(с)ти во(и)ска... Запоро(з)ского еслибы яко не(д)бальство ѿколо надкѣ... пошляковано, ... по(л)тори тисечи золотыхъ... штого(д) чинити повинни будѣтъ (Київ, 1622 ЛСБ 486, 1 зв.); Хр(с)тосъ идеть до насъ просто. Црѣ грозній (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 28); Гро(з)ный. Мїнах (1650 ЛК 441);

(з погрозою, пересторогою) погрозливий: Нехай вас тое гордое дмухане, ... и широкословное блекотаня, грозное розказанье, ... не упевняет! (1598 Виш.Кн. 125); варѣй абысѣ не послышалъ и самъ грѣзного ѡного гѡлосѣ (Київ, 1619 Гр.Сл. 210); не дла чого такъ тыи слова страшливы(и) и гро(з)ныи написано єдно до на(с), абы(с)мо... престали чинити злостїи свои(х) (Височани, 1635 УЄ №62, 3); Старайжеса тѣды, абы на тобѣ не пала, вышь полбжанаа, Бѡзкаа грѣзнаа примѡвка: ѿ Пастырѣ и балване, и про(ч) (Львїв, 1645 Жел.Тр. 5).

2. (страшный) грізний: Красна си, милая моя, ... грозна, яко спица къ бою сряженная! (поч. XVI ст. Песн.п. 54); Томѣ кгвалтъ и грознаа збрѡа, не мѡжетъ нѣгды зопсовѣати покѡа (Львїв, 1591 Просф. 68); ѿ госпоже моа Смерти, тожъ еси мѣнѣ страшнаа барзо твой грозны(и), глядячи на тебе, а ѡди во мнѣ трепещѣтъ..., глѣдѣчи на твое ѡрѣжие и на твою кривѣю косѣ (XVI ст. Сл. о см. 335).

ГРОЗНѢШИЙ прикм. в. ст. (страшнѣший) грізнѣший: бо надѣ смерть нѣмашъ нѣчого гро(з)нѣшого, а на сѣдѣ Божи(и) нѣмашъ страшнѣшого ї на мѣки пекелнїє нѣмашъ тяшаго (!) (XVI ст. Сл. о см. 336).

Пор. **ГРОЗНЫЙ**.

ГРОМАДА, ГЪРОМАДА, ГРОМАДА, КГРОМАДА ж. 1. (натовп, юрба) громада, група: там же до их милости и до нас возных вышли перед

браму пят чоловіковъ у чернецкомъ оденю и два попы з немалою громадою людей (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 203); Нашедши там немалою громаду хлопъства, так мещанъ его королевское милости, яко и подданных панов Загоровских..., а слышачи там бытъ завартого чоловіка невинного,... отбилом замокъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 310); Немалѧ є(ст) ре(ч) в монастыре(х) ме(ш)кати, дшѣ свою спса(ти). Ле(ч) бо(л)шає є(ст) ре(ч) межи громадами люде(и) бгобо(и)не преме(ш)кати (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 21); Тѡлпа: Кѡпа, громада (1627 *ЛБ* 132); пани Песляковая,... обачивъшы на гребли громаду людей немало,... прудько ко дворови едучыхъ,... заледво до леса ушгъла (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132);

(*тварин*) стадо: Ажъ са громада бдйволицъ оказѧла, з' котѡрыхъ о(д)нѧ прѡтивъ его стѧла (Вільна, 1627 *Дух.б.* 5 зв.).

2. (*самоуправне поземельне селянське об'єднання*) громада: прото мы... просиме... пана шольтыси... рачъ намъ дати листъ свои правѣдѣ ѡ(т) громады своєи (Одрехова, серед. XVI ст. *ЦДІАЛ* 37, 14, 17); би(л) на(м) чоло(м) еп(с)кпи(и) наше(и) и громада з дорогошева... жебы(х)мо мы єму ли(ст) нашъ на то дали (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Деміянъ Ладожинскій а церковникъ Фолварскій,... и прочая и цѣла громада Фолварска въ притомности пароха Афтанас (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 226); позволилемъ того всего на прозбу тых подданныхъ и всеє громады селъ Зимна и Горичова (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 539); село и кгрмада Илинки... дерева такогѡжъ на чотыри тысячы... возов кгвальтовъне вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118);

(*об'єднання людей за спільними інтересами*) громада: прише(д)ши пере(д) на(с)... по(п) стефа(н)... с пере(д)мѣста Краков(в)ского изъ грмадою парафѣи... ѡца никѡлы... ѡ(б)являючи и прѡсачи на(с) (Львів, 1544 *ЛСБ* 10); ѡ(т) вѣвозѣ вапна громадѣ ӣ злоты(х) (Львів, 1591 *ЛСБ* 1036, 9 зв.); Сего ради мы смиреній еп(с)кпъ оувидѣ(в)ши и(х) потребоу такѡвѡю, и розници котѡрыє межи собою мѧли. Єдины назывѡчисѧ громадѡю, а дрѡгыє бра(т)ство(м). що не тѡлко не є(ст)

хртїан'ско, але и противко рѡзѣмови самѡмѡ,... Кды(ж) такѡвого рѡз'двоєнѧ и межи нѣми не єсть. всѣ(х) бѡвѣ(м) єдна ма(т)ка цр̄ко(в) вселѣн'скаѧ породѣла (Львів, 1603 *ЛСБ* 384);

(*збори, рада, вѣче*) громада: Кто хочеть прѣяти з доброи волѣ, прѣвѣе має дати 6 грош личбы полскои, а прѣемши братство, маюť сѧ сходити у громаду въ 4 неделѣ (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); И о томъ мужобойцы, не могучисє припытать, на гъретей остатней гърмаде, всказалемъ дей имъ всимъ присягнуть (Луцьк, 1596 *Ив.* 281); я(н) снєти(н)ски(и)... по(д)даны(м) всимъ до громады зобраннымъ пови(н)ность и послушенъство... полнити и ѡ(д)давати приказалъ (Київ, 1628 *ЦНБ* II 23264, 1); панъ Линевскій... громады збирать и жадное речи огледать,... не допустилъ (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 6/I, 496); возъны(и)... подѣданы(х) тамошнихъ до гърмады зволавъши и ѡ новымъ деръжавъцы имъ ѡбѣвєстьтивъши, подѣданъство и посѣлушенъство ажебы звычай(и)ное пану своему пельнили, ѡбѣвєстивъши (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

3. (*велика кѣлькѣсть чого-небудь*) громадѧ, маса: Плачь нѣгъ... плѧч' сирѡтъ, вдов', болѡ Не оуимѣють... зо всѣхъ рѣчей мѡлю До внѣтрности до дшѣи громадѧми сѣплеть. Ахъ стогнѧне тѧжкое, ажъ за Сер(д)це щѣплеть (Вільна, 1620 *Лям.К.* 4); Веселисѧ... матко наша, Риме, бо сѧ отворяюť запоры скарбницъ... абы сѧ до тебе стекали потоки и громады скарбовъ незличонїи! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 875); и бѣло нѧ што смотрѣти, по всѣхъ вѣспахъ, пѡ бѣрегахъ, пѡ прѣстанєхъ, и по затѡкахъ, тѡ єсть, кѡпы и громадѧ погѧновъ поздыхѧлыхъ вѣкинєныхъ лежѧчїи (Київ, 1627 *Тр.* 668);

купа; стос: Повелѣл скласти великоу громадоу дровъ (1489 *Чет.* 32); А то ис тою цеглоу сѡмѣючи которѧѧ ѡ печи выпалєна вжє а не выбрана а не палєное цеглы сѡхѡє жъ аї̄ грома(д) або стыртъ по(д) дахомъ тамъ же в цегельни (1552 *ОКЗ* 37); а на десѧтомъ мѣстцѣ видєли єсмо громадѡ клєпковъ немалѡю складєнѡю до которѡє громады знѧти лѣчина с огнємъ была по(д)ложена нижли громада не згорєла подобно де(и) єє до(ж)чѣ загаси(л) (1577 *ЖКК* I, 87); Сѡстѧвъ: Згромажє(н)є,

громада, стѣсь дрѣвь, кѣпа (1627 ЛБ 119); агмен громада кѣпа (I пол. XVII ст. Сем. 11); aseruus, купа, громада, собраніе (1642 ЛС 66).

4. У знач. присл. **громадою** — (разом) гуртом, спільно: aseruatim, купно, громадою (1642 ЛС 66); Громадою gregatim (Уж. 1643, 51); Тыи пришли... с тмы грѣха, Въ множествѣ своемъ громадою, За вѣшею надкою Нб̄(с)ною и радою (Чернігів, 1646 Перло 48 зв.).

ГРОМАДИТИ дієсл. недок. 1. (збирати, складати що-небудь до купи) громадити: aggero громадити (I пол. XVII ст. Сем. 18); Громáжу. Congrego. Congero. Conglobo (1650 ЛК 441);

2. (поступово збирати, відкладати щось) нагромаджувати, діал. громадити: тои то ночи дшоу твою вытагно(у)(т) ѿ(т) тебе, а тоє што еси наготоваль комоу боудеть такъ есть каждый которы(и) собѣ громадитъ (1556-1561 ПС 274 зв.); так есть каждый которій събѣ громадит, а не въ бга̄ богагѣет (Володимир, 1571 УС Вол. 75).

3. (масово винищувати кого-небудь) вигублювати: Косить ѿна и Княжатъ, спбл̄з з̄ ихъ Княгїнами, Громáдитъ Кашталяновъ, і з̄ Воеводами (Київ, 1622 Сак.В. 50).

ГРОМАДКА ж. (групка, гурток) громадка: Первая причина або первая поступку такового Христового таемница есть таемница единости громадки апостольской (Київ, 1621 Кон.Пал. 426).

Пор. ГРОМАДА.

ГРОМАДНЫЙ прикм. Численний; одностайний: а чимъ же йнши(м) фáлшъ тогѣ оудава̄нья маємо показáти, однѣ громаднымъ на протестáциі са по(д)писованьемъ; же̄ в кгвалтѣ не до кгва(л)тѣ, але до писмá са оутѣкаемо (Острог, 1598-1599 Апокр. 81); Громáдный. Aserualis. Numerosus (1650 ЛК 441).

ГРОМАДСКИЙ, ГРОМАЦКЫ, ГРОМАЦКЫЙ, ГРОМАДСКИЙ, КГРОМАДСКИЙ, КГРОМАДЪСКИЙ прикм. 1. (який стосується селянського об'єднання) громадський: А тепер зась... тые ж два человеки Панас а Дмитрь,... черков (!) Шуровицкую громадскую,... кгвалтомъ отнявши, оному попу Репновскому через посулы отдали (Кременець, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 122); при то(м) бы(л)... вои(т) громацкы фѣдѣрь (Одрехова, 1631

ЦДИАЛ 37, 2, 46 зв.); Бы(л) при томъ... панъ микола(и) одреховскы(и). вѣ(и)тъ грома(ц)кы(и)... ти(м)ко присяжникъ (Одрехова, 1634 ЦДИАЛ 37, 2, 48 зв.); Сын еє Андрий будучи пушкаром монастырским и громадским, маючи в моцы своеи стрелбу..., то потаемене, ку шкоде громадское с цекавзу марне распорошивши, проч ободва з маткою своею пошли (Дермань, 1638 ВИАС II, 259); **листь громадский див. ЛИСТЬ.**

2. У знач. ім. Вл. н.: Павелъ Кгрома(д)ский (1649 РЗВ 120); панъ Вацьлав Орловський... протестоваль се противько... Кгабриелеви Кгромадському (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 45).

ГРОМАЖАНИНЪ ч. Член селянської громади: А тымъ дей слуги и подданые его тогъ следъ, зъ розказаня его почали... затирати, анась, громажанъ, зъ фуками и зъ погрозьками отправиль (Кременець, 1594 АрхЮЗР 6/I, 243).

ГРОМАКЪ ч. (араб. gumak, тат. uruhmak, arhamak, стп. hromak) баский верховий кинь: Пахоло(к) иванъ ѿле(х)нови(ч)... по(д) ни(м) грома(к) гне(д) (1567 ЦБ Лит. 16, 3, 88 зв.); Товары(ш) василе(и)... по(д) ни(м) грома(к) ры(ж) (Там же, 93 зв.); при которо(м) де(и) выби(т)ю мае(т)нос(т) мою рѣхомѣю... побра(л)... а то є(ст) меновите... коня сивого... дрѣгого громака тисавого (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 40 зв.).

ГРОМАЦКЫ див. ГРОМАДСКИЙ.

ГРОМАЦКЫЙ див. ГРОМАДСКИЙ.

ГРОМИТИ дієсл. недок. 1. (що) (розбивати, знищувати) громити: мно(з)ство козако(в)... громили по колкукротъ корованы купьцовъ турецьки(х) (Вільна, 1545 ТУ 71); Ѡ(т)казъ г(с)дра корола его мило(сти) ѿ тые корованы громленые гоньцо(м) цра̄ перекопського Маньцьору (Там же, 72).

2. (кого, що) (завдавати поразки противникові) громити, розбивати: Наливайко в слѣдцѣ и в моги лѣвѣ великіи шкоды почини(л), и самъ грѣмленъ, а пото(м) пойманъ, и на па(л) збїтъ (1509-1633 Остр. л. 127 зв.); Наро(д) рѣски(и)... ѿ еденъ Бокъ з Народо(м) По(л)скимъ становши, Завше вѣ(р)не Именьже вшеляки(х) Неприятеле(в) Коронны(х)... громять (Львів, 1609 ЛСБ 421, 3); Нерá(з)ѿнь громиль

ѡрды Татáрѡ(в) на шлáкахъ (Київ, 1622 *Сак.В.* 40 зв.); с то(и) сла(в): фами(л): виходѣли... сла(в); Рїцеровѣ, якѡ Богѡшь... Котóрый непоедїнѣ ра(з) громи(л) татáрѡ(в) (Чернігів, 1646 *Перло* 4 ненум.); зновѣ в копачовѣ жо(л)нѣрѡ(в)... збили, и возы (и)х побрали з ска(р)бами пото(м) и в дынарѣ жо(л)нѣрѡ(в) громили (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); *Образно*: Припоасáнѣ по бедрѣ твоє(м) мѣчь бг̄словіє(м) кован̄ный. дѡбрый воїне, ... Слáвный и непорѡчный, с тым са ты рѡшáешѣ смѣле, и грѡмишь нимѣ бг̄опротївныхъ сна̄дне и оумѣле (Львів, 1591 *Просф.* 66).

3. (кого, що, чому) (*лаяти, ганьбити, картати*) громити (кого, за що): намѣ была пришла та справа пре(д) є(г) мл̄(с)ти П̄на Ка(н)цлера на(и)вышаго ге(т)мана Коронного чоґо и(х) ба(р)зо громи(л): мовячи и(ж) тая справа всего народѣ рѣ(с)кого... за собою тягне(т) (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); Паматáйте на мои зычлївыи слѡва: ... Якомѣ громїль розпѣстность П̄я́нство злостѣ свавѡлю (Вільна, 1620 *Лям.К.* 22); Содо(м)чико(м) причїною западе́на... не было ѡпи(л)ство вїна... слѣхай я(к) г̄(с)дѣ пре(з) пророка лає(т) и грѡми(т) мѣстѣ ієрдсалї(м)скомѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 65).

ГРОМНИЦѢ, ГРОМНИЦЫ, ГРОМЬНИЦЫ *мн. (назва свята)* Стрїтення: Тру(ш) а Ниса(н) Си(м)шичь... де(р)жали комору восковую Лу(ц)кую два годы, почо(н) ѡ(т) Гро(м)ницѣ (Вільна, 1509 *ТУ* 49); застави(л) єсми тѡю ча(ст)... ѡ(т) гро(м)ни(ц) бли(з)ко при(и)дучи(х) свата ри(м)ско(г)... до ѡ(с)ми го(д) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 12); запи(с) За(н)чя(т) рокѣ б̄жи ꙗ́ х̄г в пято(к) пре(д) гром̄ницами (Одрехова, 1603 *ЦДІАЛ* 37, 1, 29); Скоро по(д) се(и)мѣ земля са трасла на... гдромницѣ (!) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 174).

ГРОМНИЧНЫЙ, ГРОМНИЧЬНЫЙ *прикм.* Який припадає на період Стрїтення: Ты(х) часо(в) єдучи мнє, Даниєлеви, ... на я(р)маро(к) громни(ч)ны(и) року теперешнего... всѣ товары на коморе поборово(и) и мы(т)но(и) Кове(л)ско(и) ѡповеда(л) и пописа(л) (Володимир, 1569 *ТУ* 133); помененные купцы, ... на я(р)марѣку неда(в)но прошломѣ тамошенемѣ Любе(л)скомѣ громничьномѣ... пе(р)цу камене(и) пу(л)трина(д)цета, ...

смели и важилисе // продати и продали (Володимир, 1626 *ТУ* 276-277).

ГРОМОВЫЙ, ГРОМОВЪ *прикм. (який стосується грому, грому з блискавкою)* громовой: Але ѡное бо(л)шєє а видимое подобє(н)ство было ѡ тои силѣ г̄ней... к(д)ы са оуказаль мно(г)кро(т), яко сто(л)пѣ громовой тroyкою барѣвою... на поуци (к. XVI ст. *УС* №31, 93); якѣ свѣ(д)чагѣ поґа(н)скїє книги ижѣ та(м) ковалѣ єсть тий кую(т) громовой стрѣли (серед. XVII ст. *Луц.* 536); Громовой. Tonitrualis (1650 *ЛК* 441); **сынѣ громовѣ** *див. СЫНЪ*.

ГРОМОГЛАСНЫЙ *прикм.* Лункий, дзвїнкий, го́лосный: Гдєса одїнѣ з' незбѡжных' срѡдзє заюшáєть, Громоглáсный полїчокѣ Пандѣ вытинаєтѣ (Львів, 1631 *Волк.* 5 зв.).

ГРОМОКОВАТЬ *прикм.* Як громак, баский: я(н) межеви(ч)... по(д) ни(м) ко(н) бру(д)носи(в) громокова(т) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 87 зв.).

ГРОМОКЪ *ч.* Вид коштовного каменя: brontia, перунокѣ бисє(р) или громо(к) (1642 *ЛС* 105).

ГРОМОТЪ *ч. (звук грому)* грїм, гуркїт: Та́ко и на воздоуѣ бывáєть такѡвое противлєніє, и грѡмотѣ, глáсь грѡма, и блискáнїа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10).

ГРОМЪ, ГРОМЬ, ГРУМЪ, ГРОМЬ *ч. 1. (при электричних розрядах в атмосферї)* грїм, грїм разом із блискавкою, перун: крыжѣ камены(и) громѣ на полы росколѡлѣ але самѣ двєсь цєль (1546 *ОГ* 84); яко... грѡми не в̄дáратѣ, сїлы нб̄(с)ныа не подвїгнѣтса (Острог, 1598 *Отп.КО* 16); велїкїи рыбы балєны... на главѣ маю(т) якобы два коми(н)ки, котѡрыми вѡдоу оузгѡрѣ вымѣтѡю(т) бы громѣ, а пероу(н) гоучи(т) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 26 зв.); громѣ гремєвѣ и дождѣ былѣ сильный (поч. XVII ст. *КЛ* 81); спáль градѣ велїкїи и пєрѣнѣ огнїстый, и грѡмы оудáрили (Дермань, 1603 *Охт.* 11); Тѣтнѡ: Грѡмѣ, пєрѣнѣ (1627 *ЛБ* 134); гро(м) сроґи(и) вдары(л) тужѣ на(д) звона(ми) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); Такѣ якѣ бы ѡво сл̄нце, гды мглѣ розганáєть Дожчѣ, Грѡмы, тѣмности, а дєнь розаснáєть (Київ, 1632 *Євх.* 295); г̄(с)дѣ дáль грѡмы и градѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 86 зв.); *У порїєн.*: Котрѡго наоука, якѣ грѡмѣ, оголошáєть (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405); Гб́лосѣ сá єгѡ, якѣ грѡмѣ лакáючи (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); ѡко мѡє: по невѡли слѣзы...

влива́еть, Гды́ о́ный страшливы(и) де́креть яко́ грѣмъ стра́шный блі́снетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 152);

перен. (про спалахи гніву, погорди і под.) грім: Папежъ... на патріарху громы гордості своєї випустилъ (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1091); Вѣмъ же́сь нѣгды(с) срѣ́гіи звы́клъ грѣ́мы носіти, Тепе́рь срѣ́гость в' ласкавость ча́сь южъ ѡ(т)тѣ́нїти (Київ, 1632 *Євх.* 292).

2. (*перев. сильний*) звук, галас: А кгда́ ся та(к) ѡбыдвѣ́ сторонѣ́ з велики(м) громо(м), и крыко(м) ѡхотне по(т)ка(ли) мары́ѡ(с) фо(р)телевъ хитры(х) ѡживаючи порази(л) ци(м)бро(в) (1582 *Кр.Стрп.* 45); топ(us), звукъ, гла(с), гро(м) (1642 *ЛС* 399).

3. Вл. н.: долъмать гро́мъ и(з) невестъко́ю своєю савино́ю слѣ́жъба платънеръскаа (1552 *ООвр.З.* 106 зв.); Иванъ Гро(м) (1649 *РЗВ* 425 зв.).

ГРОНИСТЫЙ *прикм.* Гроновий, китичний: винница Христова..., годный о́воць з себе выдавала, а непотребное быле... не терпячи приемнымъ гронистымъ ягодамъ поносити унисненя выкидала (Київ, 1644 *КМЛМ II*, 288).

ГРОНО, ГРОНО с. 1. (*винограду*) гроно, кетяг, китиця: Стережитесь ѡ(т) фалшивыхъ пророковъ... Изъ о́воцовъ и(х) познаете́ або збираю(т) сте́(р)ну грона ви(н)ные або зосту фиги (Хороші́в, 1581 *Є.Нег.* 7); зо многы(х) зѣ́рнѣ, и мно́гыхъ грѣ́нѣ хлѣ́(б) и вино бывае(т) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 114, на полях); у виноградѣ́ вина въ коръчахъ, въ гронахъ, порубали (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); Виноградъ квітне(т), и грѣ́на принѡсит' (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127 зв.); Грѣ́здъ: Грѣ́но вина (1627 *ЛБ* 28); Скрѡ́мный за(с), и тѣ́хїй,... шанѡванъ ѡ́детъ... а пѣ́шный,... и гнѣ́вливый, выклѣ́тый е́сть ѡ(т) Бѣ́га: того по́кармъ в'мѣ́сто грѣ́нѣ Винны(х), гѣ́ркость бѣ́со(в)-скаа (Львів, 1642 *Час.Слово* 275 зв.); у *порівн.*: и боудуть перси е́е яко́ гронове виннишніи (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); А такѡ́вый пло(д) жи́зни вѣ́чнои, аболи рѡ́скоши Нѣ́(с)ной; яко́ грѣ́но вина́ чѣ́дногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 168); *Образно*: Грѣ́на сла́дъкїи вин'ниці́ хвї; бѣ́л'шеи сла́вы сподѡ́билса в' топъта́ню (Почаїв, 1618 *Зерц.* 59); И жебы́с'мо як' дѣ́рево, бѣ́(з)ѡвѣ́щное, до ѡ́гна вѣ́чного пекѣ́л'ного ѡ́досла́ны не были; але... абыс'мо

ѡ(з)дѡ́бныѣ́ и рѡ́сныѣ́ грѣ́на ѡ́бирали; а в' праса(х) ср(д)ц' нѣ́ши(х) тае́мне их' вытиска́ючи, абыс'мо́ ново́го... напѡ́ю... роскошѡ́вали (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 492);

перен. нащадок: В тѡ́й фамі́ліи всѣ́хъ цнѡ́тъ гнѣ́здо оувїто́е, снѣ́ мѡ́дрости алекса́нд'еръ грѣ́но знаменїто́е (Почаїв, 1618 *На г.Луз.* 1 нenum.).

2. (*значна кількість*) коло, гурт: той се тамъ на ярмарку яко́сь будучи графилъ,... абымъ... милостей вашихъ щляхту, которыхъ е́ще въ томъ воеводствѣ́ волынскомъ е́сть грѣ́но значное до того побудилъ (Дермань, 1628 *КМЛМ I*, дод. 320); Кроле́ваа Навѣ́къ, мї́нерва Правосла́вно Каѡ́олическаа,... до того ча́сѡ́ бѣ́рзо неплѡ́днаа... оуородї́вши за ласкою и прѡ́мысломъ Бѣ́жїмъ не ма́лое Грѣ́но в' Правосла́внои Навѣ́ць Правосла́вныхъ Сыно́вѣ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

ГРОНОСТАЙ *див.* ГОРНОСТАЙ.

ГРОТЪ *див.* ГРОТЬ.

ГРОХОТАТИ *дієсл. недок.* Гуркотїти, грюкати, шумїти: і́нгеро, запрѣ́чаю, кличу, грохошу (1642 *ЛС* 232); *interstrepo*, грохошу, плищу (Там же, 243); *obstrepo*, ѡшукаю, грохошу (Там же, 287).

ГРОХОТЬ ч. Грюкіт, галас, шум: Смѣ́хъ: Ра́дость, грѣ́хоть (1627 *ЛБ* 118); *fragor*, шумъ, грохот(ъ), трѣ́скъ (1642 *ЛС* 201).

ГРОШВАРЪ ч. Лихвар (?): ка(к) и(х) права ма(д)иборъское несе́тъ кра(в)ци ку(ш)нѣри... лу(ч)ники ковали прѡ́дѡвники мыто ры(б)ное пове(ч)щины гро(ш)варовы... а с ты(х) вси(х) ремесникѡ(в)... г(с)дръ на(ш) на замо(к) свои вына(л) по два ремесники мѣ́(ти) к за(м)кѡ (Київ, 1518 *Арх.Р.* фотокоп. 29).

ГРОШЕВЫЙ *див.* ГРОШОВЫЙ.

ГРОШИ, ГРОШЫ, ГРОШЪ, ГРОШИ *мн.*

1. (*металевї ії паперовї знаки, що є мірою вартостї*) гроші: Потѡ́мъ корѣ́цкїи просї́ль иноко(в) абы е́го ѡ(т)прѡ́вадили до рѡ́скої земли, ѡ́бещѡ́ючи їмъ нагорѡ́дѡ, не тѣ́лько ѡ(т) злѡ́та и сребра и грѣ́шей, але и ма́етность мѣ́ль дѣ́ти (1509-1633 *Остр.л.* 129); *Отманъ* микита вереминъ дае́тъ... *грошѣми* по сорокѡ́ гроше(и)... а десѣ́тъ копѣ́ жита... замо́къ жне́тъ (1552 *ОКЗ* 42 зв.); толко фѣ́ндаторы, мещане Льво(в)скїе маю(т)... и(х) ѡ́дѡва(н)е ѡ(т)платити...

грошми (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); иж'диваю, выдаю грошѣ накладаю (1596 *ЛЗ* 51); дробныи гроши такъ ми сѣтъ яко и золотыи (к. XVI ст. *Розм.* 51 зв.); Сребролюбіе: Коханьеса в' грѣшехъ, тѣе(ст), лакѣмство, страсть плѣти (1627 *ЛБ* 120); всѣ(м) дѣте(м) мои(м) дѣлится за ровно розказую грошми ((Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); Того(ж) року... дорожня ся почала грошѣ в горѣ пошли щора(з) вышше талярѣ были по золоты(х) д а че(р)вонны по золоты(х)... с: а жита колода по золоты(х) кд (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); **готовые (готовыи) гроши, гроши готовые** — готівка, готіві гроші: квиты на многіе до(л)ги... готовые грѣши кле(и)ноты (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 32 зв.); за готовые грѣши богъ запла(т) (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.); не мало рѣчей побрали, яко грошми // готовыми, так сѣкнами Люнскими, конми (1541 *АС* IV, 277-278); грошѣ готовые,... винѣ(н) цркви наше(и) пнѣ бернардь (Львів, 1590 *ЛСБ* 146); **до грошей прыйти** — зібрати певну суму грошей, здобути статок: я... ле(д)во П Сла(з)ку намови(в)ши... ѡказючы ему же в то(м) и це(р)кви и собѣ выгодити може(т), або згола рѣкшы хотячы абы шопрѣ(д)ше до гроше(и) пры(и)ти (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 51 зв.); **заставные гроши** — грошова застава: квітѣ ѡдебрана заставныхъ грѣшей (к. XVI ст. *Розм.* 71); **пожычальные гроши** — позика: цѣрокграфъ пожычальныхъ грошей (к. XVI ст. *Розм.* 71); **цыншовые гроши** — чинш: сѣмою за дан медовою с цыншовыми грошми платити в год повинны полдеватынадцат копы грошей (Сушично, 1569 *АС* VII, 329);

(певна сума) гроші: аксами(т) тень барзо добры(и)... нелатво таки(и) зна(и)демъ // за такіи гроші (к. XVI ст. *Розм.* 56-56 зв.); антихристи... за то грошѣ великие в людей выбирают (поч. XVII ст. *Вол.В.* 84); Заимозаѣ(ц): Пожичаючій комѣ. тоѣст', котѣрый позычаѣтъ комѣ грѣшии (1627 *ЛБ* 40).

2. Платня, заробіток: и сами то(л)ко... на мѣстох свѣты(х) лежачи, грѣшѣ збираю(т), с ты(х) доходу(в) на бѣгомо(л)ци хви надан'ны(х) (до 1596 *Виш.Кн.* 264); А оны тежъ попов глупых и неученых ставят, быле грошѣ брали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50).

ГРОШИКИ *мн.* Грошики, грошенята: Єсли хоче(ш)... гро(ши)ки собрати..., па(д) поклоними-

са, я тебе оупремѣрю (1599-1600 *Виш.Кн.* 207 зв.); Да(ш) ми зась дѣволе ремѣсльнико(м) хитрымъ // и сла(в)ны(м) быти... грѣшики собѣ зберѣ, фо(л)ва(р)ки покѣплю, домо(к) приѡздѣблю (Там же, 210 зв.-211).

Пор. ГРОШИ.

ГРОШИКЪ *ч.* Грошик, грѣш: А зышедшися в братство, маю(т) класти до скрынки по грошику; а которого застанеть знакъ братскый цѣха а не поидеть за нимъ, якъ обышлють, на томъ вины грошикѣ (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); прия(в)ши братство маю(т) до громады сходитися во чтыри недѣли, и кла(с)ти до (с)кринки по грошикѣ (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 5).

Пор. ГРОШЪ.

ГРОШОВЕНЪ *ч.* Міра місткості (?): у Бондаров двѣ ведре меду... на Корчовках у Гришковыхъ сыновъ грошovenъ меду (Овруч, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 290).

ГРОШОВЛАДАТЕЛЬ *ч.* (той, хто має гроші) грошовитий, -ого: Ты его єдны(м) зове(ш), и ѡн не са(м); але з дѣволом(м) грѣшовладателе(м) (п. 1596 *Виш.Кн.* 248 зв.).

ГРОШОВЫЙ, ГРОШЕВЫЙ *прикм.* (який стосується грошей) грошовій, грошевий: А кѣпити то Єе Милость маєтъ, съ тыхъ пенезей..., которыемъ ѡ скрынци моеи... въ монѣте грошовой зоставилъ (1577 *АС* VI, 78); кадилници две серебряны(х) ѡ(д)на бо(л)шая дрѣгая ме(н)шая рыпиды сребра грошового два (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 118); Авгоуста ц(с)ра... монѣта грѣшеваа (поч. XVII ст. *Проп.р.* 253 зв.); При то(м) зобраню... ѡ(д)дали всѣ скла(д)ку г грошевьѡ до скринки (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); **грошове платы, платы грошове (грошевые)** *див.* ПЛАТА; **грошовый грѣхъ** *див.* ГРѣХЪ; **данъ грошова (грошевая)** *див.* ДАНЪ; **мыто грошовое** *див.* МЫТО; **податокъ грошовый** *див.* ПОДАТОКЪ; **приходъ грошовый** *див.* ПРИХОДЪ; **чиншъ (циншь) грошовый** *див.* ЧИНШЪ.

ГРОШОЛЮБИВЫЙ *прикм.* (жадібний на гроші) грошолюбний, грошолюбивый: подобны(и) бо и се(и) грѣшолюбыйый йно(к) чини(т) гла(с). ѡ(т)-врѣчѣса рече ѡбѣ(т)ници своего пострѣга, и сѣберѣ грѣшѣ (п. 1596 *Виш.Кн.* 248 зв.).

ГРОШОЛЮБИТЕЛЬ ч. Грошолоуб: если бы и на лй(х)ву не давали, але при собѣ // хова(ли) и... гро(ш) до гроша для ро(з)мно́женья Прикладáли; таковы(х)... иноко(в) грошолоубителе(и) нѣ(ст) досто(и)но йноки едиными н(а)зыватьи (п. 1596 Виш.Кн. 248-248 зв.).

ГРОШЪ, ГРОШЬ, ГРУШЬ, ГРОШЪ ч. (стч. groš, стп. grosz, лат. (denarius) grossus) (монета різного карбування і різної вартості) гріш: хто бы мѣл с них зрѣшивати т<отъ дѣль, тотъ заплатитъ...> тисачѣ коп грошей (Кошир, 1502 AS I, 147); а хто жъ кольвекъ чѣжогородецъ придетъ повиненъ дати ѡбестъки грошъ а подѣжъчины ѡтъ воза грошъ а ѡтъ меры збожъа по пеназю (1552 ОЧорн.З. 56); да(л) емъ... на ѡлѣ(и) г̄. гро(ш) и шеля(г) на горохъ. и на крѣпы. ѿ. гро(ш) на згорѣлькѣ да(л). е(м) грѣшь (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДИАЛ 37, 16, 18); да(л) ямъ за платви к̄ гроши(и) и грѣ(ш) за три (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 8 зв.); Яко в̄ Кролѣвской монѣтѣ албо в̄ че(р)вѣномъ золото(м), хто бы мáло штѣ образа и ваги прирѣза(л), оуве(с) червѣный албо грѣшь зфа(л)шовáль (Київ, 1619 Гр.Сл. 234); двѣ мѣрѣ пшеницѣ за грѣшь (Чернігів, 1646 Перло 134); Прода(в)ши ѡное потае(м)не, и гроша... доста(в)ши, жебыса на дрѣги(и) здобылъ, еще бо(л)шдѣю хѣтъ маеть (серед. XVII ст. Кас. 103); **грошъ грошемъ (грошомъ)** — повністю, до копійки: тогды мы маем вес тот наклад совито ѡтдати, грош грошом навезавши (Ковель, 1542 AS IV, 325); тогды винен(н) бѣдѣ... кнѣзю ку(р)пѣскомѣ... совито заплатити гро(ш) гроше(м) навезати то есть тысячѣ копъ двесте копъ гроше(и) (Володимир, 1572 ЖКК II, 51); **грошъ до гроша прикладати** — збивати копійку: Ѡ если грошѣ збираю(т)... и если бы... при собѣ // хова(ли) и кѣпа до кѣпы Привазова(ли), гро(ш) до гроша для ро(з)мно́женья Прикладáли; таковы(х) кромѣ ѡ(б)щаго житіа Поеди(н)ковы(х) иноко(в) грошолоубителе(и) нѣ(ст) досто(и)но иноки едиными н(а)зыватьи (п. 1596 Виш.Кн. 248-248 зв.); **грошъ на грошъ (на грошу)** — повністю, до копійки, всі гроші: естлябы ѡни томѣ противни были, а привелибы к накладѣ якоѣ княза Кѣзмѣ ...тогды мели тыи пенези совито платити грош на грош (Луцьк, 1536 AS IV, 60); а пану Ивану Немѣ-

ричу тогды маеть плачно быти грошъ на грошу, то есть двесте копъ грошей и сорокъ копъ грошей (Київ, 1531 АрхЮЗР 7/1, 70); **грошъ литовский** — (назва монети литовського карбування) литовський гріш: ша(п)ку чо(р)ную з головы зо(р)вали а за ша(п)кою де(и) было десат(т) гроше(и) лито(в)ски(х) (Володимир, 1567 ЦДИАК 28, 1, 2, 25); **грошъ польский (польский)** — (назва срібної монети польського карбування) польський гріш: вси дають сторожѣ на го(д) з домѣ кожъдого по грошѣ по(л)скомѣ (1552 ОЧорн.З. 56); кажъды(и) с нихъ даеть на го(д) з домѣ по г̄ гроши польскихъ (1552 ОВін.З. 132); **грошъ широкий, широкий грошъ** — (назва срібної монети чеського карбування) широкий чеський гріш: а всеи дани прихо<дить> сто грошей широких а десат оузких грошей (Кошир, 1502 AS I, 148); на т(о)е попь даль вердоунокъ широки(х) гроши тымъ моужемъ (Пол. XVI ст. УИ 1911/9, 13); **узкий грошъ** — (монета малої вартості) вузький гріш: а всеи дани прихо<дить> сто грошей широких а десат оузких грошей (Кошир, 1502 AS I, 148);

(наявна сума) гроші: И вирекльса вши(т)ко(г)... и записоу<ю>чиса боронити тѡ(г) грица с̄на бры(н)щина гроше(м) свои(м) (Одрехова, 1549 ЦДИАЛ 37, 16, 1); я самъ з братом своимъ... маемъ своимъ грошомъ и накладом и молодцы провадити до Кгданска (Вільна, 1555 AS VII, 10); **готовый грошъ, грошъ готовый** — те саме, що **готовые гроши**: увѣ Островѣ дворѣ епископій знову увесь готовымъ грошомъ и коштомъ не малым збудоваль (Краків, 1595 АСД I, 199); и на тыи то вси потреби церковные, што кольвекъ гроша готового было, выдаломъ все (Там же);

незначна сума, невеликі гроші, копійки: мене одну самую, в одной только шубчине, не давши мнѣ ни гроша..., безъ всего жити у Берестечку... покинул (Луцьк, 1573 АрхЮЗР 8/III, 269); бо(л)-ше(и) есми на тоѣ гроша дати не хотель (Житомир, 1605 ЦДИАК 11, 1, 4, 50); и гроша не нашло(с) (Львів, 1616 ЛСБ 1043, 25); **гроша не брати** (в руки) — робити щось бесплатно, безкоштовно, ні копійки не брати: Якоѣ онъ о нйцихъ, оубѣгихъ старан̄е Мѣль... Гроша не бралъ в̄ рѣки (Вільна, 1620 Лям.К. 13); **ни за грошъ** — задарма, бесплатно, ні ко-

пійки: мыто да не имають платити нигде оу нашеи земли, ни великое мыто сѣча(в)ское ни по(л)ское ни малое мыто нигде оу на́шей земли ни цинѣ за грошъ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).

ГРОШЫ *див. ГРОШИ.*

ГРОШЬ *див. ГРОШЬ.*

ГРОШЪ *див. ГРОШИ.*

ГРУБЕ *присл. 1.* Різко, грубо, зухвало: Одна(к) пре(д)са... и в той наоста́токъ хотя неправди́ве ω(т) латинникω(в) на́писаной исторіи, не пи́шетъ о жа́дномъ грѣкѣ, кото́рый бы та́къ явне и грѣбе, правди́вой греческой вѣры ω(т)ста́пованье мѣлъ былъ чини́ти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43 зв.).

2. Примітивно, невміло: Побожне зайсте потре́ба роздѣйти што рѣчено, ω на́милшій тебдо́ре, а не грѣбе мѣслити (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 253).

Див. ще ГРУБО.

ГРУБИАНЪСТВО *див. ГРУБИАНСТВО.*

ГРУБИЙ *див. ГРУБИЙ.*

ГРУБИАНСТВО, ГРУБИАНЪСТВО, ГРУБИЯНЪСТВО, ГРУБЪАНСТВО, ГРУБІАНСТВО *с.* Грубиянство, грубість, простацтво; бездуховність: казанья за ересь... почитають, покрываючи свою неумеетность и грубиянство! (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1023); Бо и хтожь не ведаеть, яко великое грубиянство, упоръ и забобоны суть в народе Московскомъ?! (Там же, 1017); затымъ, ижь наукъ неть, великое грубиянство въ нашихъ духовныхъ умножылося (Вильна, 1599 *Ант.* 587); Безчловѣчіе: Нелю́дзско(ст), грѣб́іан'ство,... срѣ́гост' (1627 *ЛБ* 7); Щавство... взгорже́нье, лѣ́ннйство, гнѣсность, згрибѣ́лость, грѣб́іанство (Там же, 158); поста́ лѣ́карство члѣвчомѣ́ прирже́н'ю е́сть пожитѣ́чно,... за́сь протѣ́вным' спѣ́собом' ω(т) ωбжѣ́рства и грѣб́іанства встѣ́д' и ган'ба (Київ, 1627 *Тр.* 146).

ГРУБИЯНЪ, ГРУБЪАНЪ, ГРУБІАНЪ *ч.* Грубиян, простолюдин, простак, невіглас: а на(д) судью не́дка и грѣбияна не маеть ъ свѣ́те ничого несправе(д)лившого коли ω то(м) якъ ωсе(л) межи соловье(м) а кѣку(в)кою сѣди(т) на чи(м) се не зна(т) (1582 *Кр.Стр.* 10 зв.); сведоми добре вси, которые въ тамѣтыхъ краяхъ бывають и оныхъ Грековъ знаютъ, не Константинополскихъ грубияновъ... але оныхъ Грековъ зацѣныхъ (Володимир,

1598-1599 *Видн.ПО* 1067); Препрѣсть: Грѣб́іанъ великі(и) (1627 *ЛБ* 95); противници наши... сѣть ба́рзω та́жкими и насилствѣ́очими Правосла́внымъ,... безвсты́дне называ́ючи дхѣ́вны(х) на́шихъ не́дками, грѣб́іанами,... вола́ючи и́жь Рѣсь Правосла́внаа згеретича́ла,... Интенціи, и скѣ́тков' Та́инь Бж(с)твенныхъ не знаѣть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4).

ГРУБИАНЬСКИЙ *прикм.* Грубиянський, простацький: То ми те́жь великѣ́ю наде́ю чини́ти: ижь за пе́ршю моѣ́го... последова́нья Бг̄ нагоро́дѣ, сла́ве, и до́бромѣ́ роздѣ́(н)ю ω ми́ѣ, пе́рвей всего́ помочни́комъ и ωборѣ́ньюю бѣ́детъ: абы она... в' рѣ́кахъ те́жь грѣб́іанскихъ' бѣ́дѣчи, зе(л)живости жа́днои не ω(д)несла (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 13 зв.).

ГРУБО *присл.* Простакувато, по-простацькому, грубо, ординарно: Чомъ она была у курварствѣ́, якъ мови́тъ май потумъ евангелистѣ́ и пришла и́дѣ колодязеви безъ сороба грубо и грѣ́шна, али ся обернула дому́вѣ вы́дѣ колодязя праведна и свята (XVI ст. *НС* 33); тыи Вѣ́ршѣ́ ω(т) мене́ грѣ́бо и не́мѣтне на́писаны,... зезвѣ́лиле(м) до дрѣ́кѣ́ пода́ти (Львів, 1631 *Волк.* 2 зв.); *barbare*, ва(р)ва(р)ско, грубо (1642 *ЛС* 100).

Див. ще ГРУБЕ.

ГРУБОСТЬ *ж. 1.* Повнота, товстість, дебелисть: дѣ́белость, грѣ́бость (1596 *ЛЗ* 42); Моусі́й... роспро́сте(р) рѣ́кы свои, и ста́лоса кды протага́ль роу́кы звитажа́ли... жѣ́дове, а кды ωпоу́щаль ѡтажа́лые для грѣ́бости тѣ́ла рѣ́кы, звитажа́ли... амале́кітове (поч. XVII ст. *Проп.р.* 135); Тлѣ́стость: Тѣ́лстость, грѣ́бо(ст) (1627 *ЛБ* 133); якъ... игѣ́лное оу́шко не змѣ́щает' ве(л)блѣ́юда,... для грѣ́боѣ́ великости вел'блѣ́юдовы: такъ и доро́га ведѣ́чаа в' живѣ́т' не змѣ́щаетъ бога́того для тѣ́сноты́ своеѣ́, а для грѣ́бости великоѣ́ бога́тогоω (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 480).

2. Простота, недосконалість, невитонченість, неделікатність, грубість: а́ггльское є(с)ство то́нко бѣ(з)телѣ́сно и неосза́емо е́сть [тог(ды)']... протѣ́въ на́шее грѣ́бости телесное [то́нко і не́вещество́но] (Острог, 1588 *Сур.* 11 зв.); они грѣ́бо(с)тю своѣ́ю спротѣ́вивши́са в цр̄кви корчемными́ словы́ безъ бѣ́язни ωповѣ́дали (Київ, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 32, 1);

Што са тіче грѣбости, або и соуште(л)ности ѿ то(м) оуже(м)... мови(л) (1598 *Розм.пан.* 28 зв.); И такъ идѣчи скрѣзъ зѣмлю, гроубость гѣркости, и солѣность в' земли оставоуѣтъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 16 зв.); Та(м) бовѣмъ пристѣйне за тѣнемъ и приповѣстами, яко то дла грѣбости слѣдѣхѣовъ и нестѣткъ дѣтїнного, шли (Київ, 1619 *Гр.Єл.* 232).

ГРУБШЕ присл. в. ст. (як простак, невіглас) примітивніше, ординарніше, по-простацьки: Рожѣна бѣвѣмъ значѣніемъ и тотъ грѣбше оувѣдшиса мѣвилъ: Ижъ если родїлъса, тѣды не былъ пре(д) рожѣніемъ, а не бѣдѣчи пре(д) рожѣніемъ, тѣды не пре(д)вѣчныи єсть (Київ, 1619 *Гр.Єл.* 280).

Див. ще **ГРУБЪС.**

ГРУБШИЙ, ГРУБЪШИЙ прикм. в. ст. (про речовини) сталїший, тривкїший: Подобѣтъ же вѣдати ѿ елемѣнтахъ якъ не соутъ равны: едины бовѣмъ лѣгкого и свѣтѣлного є(с)тва: яко бгнь, и воздѣхъ: дрѣгїи же тѣжшего и гроубшего: яко вода и земла (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв.);

(про полотно) грубший: полотна тонкого пульсетков двадцет, грубшого пульсетков пѣнадцет (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 68).

ГРУБЪ¹ див. **ГРОБЪ.**

ГРУБЪ² див. **ГРУБЫЙ.**

ГРУБЫЙ, ГРУБИЙ, ГРУБЪ прикм. 1. (який має огрядне тіло) грубий, повний, товстий: дебелъ грубий толстый (II пол. XVI ст. *ЛА* 181); дебелъ, грѣбы(и) (1596 *ЛЗ* 42); Многоплѣтный: Тѣло(м) грѣби(и) (1627 *ЛБ* 64); rud(us), груби(й), дебели(й) (1642 *ЛС* 357);

(великий за поперечним перерїзом) грубий: Нѣкоторыеъ выкладѣють вел'блїуда того, быти лїндъ грѣбю в' кораблї, на котѣрой кѣтвы спусчѣны, бвѣають дла задерживѣна кораблѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 480);

(протилежне малий) великий: Я(ж) ...сѣ аврамїє ігѣменѿ(м)... прилшжихѿ(м) и мое гроубое (!) печѣ(т) къ семѣ записѣ на потвѣрж(д)єніє стѣмѣ вышєписанномѣ мѣсто (!) (1562 *DIR "А"* т. II, фотокоп. 154).

2. (великої щїльностї) грубий, важкий: Который, то єсть огонь, грубую матерїю на кшталтѣ желѣза пожыраєтъ (Вїльна, 1595 *Ун.гр.* 131);

(про хмари, імлу і т. ін.) густий: Гды... // грѣбыи хмѣры свѣтлїю ясность слнечнїю пре(д) очыма ншыми закрьють, бвѣаєтъ то межї людми же и навесѣлшы(и) члѣкъ неякі смѣтїтїся мѣсїтъ (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.-288); **Осажїмый:** Котѣрого мѣжно тма осажїмаа... Тѣмность з' грѣбои мглы (1627 *ЛБ* 154).

3. (нижчого гатунку) простий, грубий, невишуканий, примітивний: Христосъ тѣды, который не пришолъ былъ закона псовати, але полнити, не квашенымъ хлѣбомъ, яко грубымъ, вечеру оную, але прѣснымъ вѣ сакраментѣ отправовалъ (1603 *Пит.* 44); Дебелохѣдѣожникъ: Грѣндѣль, ремеснїкъ грѣбого ремеслѣ (1627 *ЛБ* 29); Ярїга: ра(д)но грѣбоє, мѣ(х), саакъ, гѣгѣрски (Там же, 161); мѣлого єсмо пѣстѣ вѣгрватъ не хотѣли... постїмо жь. и перєставѣли на грѣбыхъ потравахъ то єсть зѣльахъ (серед XVII ст. *Хрон.* 10 зв.).

4. (який стоїть на низькому культурному рївнї) простий, дикий, некультурний, нецивілізований: А... грѣбые лю(ди)... наложивши велики(и) ѿго(н) приняли насѣ всїхъ дла до(ж)чѣовъ и дла зимна (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 144); пото(м)... ке(р)кѣ(с) которы(и) бы(л) єще я(к) кнѣжа языка вло(с)ко(г) и лати(н)ско(г) межї народѿ(м) грѣбы(м) до ко(н)ца не (з)мени(л) а шля(х)тичѣ(в) мѣл при собѣ немало з народѣ (1582 *Кр.Стр.* 86); зобрѣлосѣ мнѣзтво, гроубыхъ варварскихъ лїудїй на рѣцѣ дѣнай (XVI ст. *УЄ* №29519, 163); Пытѣю навѣтъ, коли бѣно в' стѣ и чѣтыридєсѣтъ лѣтъ ѿ(т) бныхъ спрѣсныхъ гроубыхъ поган'ски(х) нарѣдовъ вєстроготовъ, остроготовъ, героуло(в), вандѣловъ, гоуїчѣовъ и лон'кгобардовъ шѣстькро(т) бѣлѣ взѣтый з'воѣванный спѣштошѣбный рїмъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157 зв.); на(з)вали бѣный край жмѣдзь, где в то(и) чѣсѣ мешкали нарѣдове грѣбїи; бєз' порѣдкѣ и права; назвѣаны Цїбрѣове, и Гепѣдовѣ (Чернїгів, 1646 *Перло* 3 зв.).

(про мову) грубуватий, вульгарний. *У порївн.:* On hlianuł iak zwir, wnet kryknuł iak łew na zołnirskie słowa, Ostraiia iak micz, a hruba iak picz była emu taia mowa (1648 *П. про пор.* 201).

5. Звичайний, простий, земний: А в то(м) повстало гонєніє в рогатинѣ ра(д) бра(т)ства и па(с)ки

ерети(ц)кіє... для пя(т)ницѣ тата(р)ско(г) свята, што собѣ грѣбые вчителѣ рѣ(с)киє попы в zakonили в люде(х) (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1); Научайте ся, хрестяне, що естѣ хресть... соромь... и усякое злое, и бетюгъ, мука, альбо якая смерть грубая, тяжкая (XVI ст. НС 32); южъ на́дѣто не тѣхъ гроу́быхъ ѡфѣръ потребоуе(т), але́ ин'шихъ дѣховныхъ, лѣп'шихъ и доскона́лшихъ (Дермань, 1603 *Охт.* 6); Яко отпал старший небесный аггелъ Сатана, з многими аггелы уподобляючися Богу вышнему, и на тоє мѣсце вступил земный грубый человекъ, на которого отступник Сатана завжды воует и многи... смертю забиваетъ (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 44); Коу́меа сибилла... бѣла стѣра, в просто(м) ѡдѣванію ходѣла, грѣбой твари а срокгой (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 76 зв.);

простий, недосконалий, невитончений: докончана быст сия книга рекомаа минея... аще оу котором стихѣ из грѣбых слов или ѡписал са буду],... или отъ забытия оума иноици стѣий (?) (*Прим. вид.*)..., проси[у] в. м., чѣтѣе исправляючи, а мене грѣшнаго ни клинѣте (Дрогобич, 1563 *ЗНТШ СХ*, 4, 158); мѡжнаа естѣ рѣчь и на кѡждом мѣсци, и бе(з) здобыва(н)аса на такіє гроу́бые рѣчи бѣгѣ догодѣти (Дермань, 1603 *Охт.* 5); Оминають... Російскую нашу Церковь лѣта грубой простоты: свѣтити ей почала свѣтлость умѣтности и правды! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 657);

неправедний: то(т)... члѣк много людіи звѣль своєю... зра́дливою а блюзнивою мѡвою на свою стрѡнѣ... Прѡто его стѣбе писмо зѡветъ грѣбый лѡвѣць (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 10 зв.).

6. Неосвѣченный, невчений, тупий, простий: не были такъ грубыми простаками, жебы таковыми доводами подѣпирали речи своеє (Володимир, 1598-1599 *Видн.ПО* 1109); Не суть такъ грубыми, абы вѣдати не мѣли, же Христу Господу тоє власне належить по всѣ вѣки выбирати роботники до винограду своего (1603 *Пит.* 27); Вѣрварь: Обцѣй, грѣбы(и), недкѣ (1627 *ЛБ* 191); subagrestis, груби(и) (1642 *ЛС* 382);

у знач. ім.: абовѣ(м) сѣдѣа... не почти(т) мѣдры(х) на(д) грѣбы(х), а́нѣ богѣты(х)... на(д) оубѡги(х) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 78).

ГРУБЪЄ *присл. в. ст.* Простіше, примітивніше: такъ же если львы и тѣлцы истинно бо змиймъ ихъ бѣти; нѡжда всако пѣзногти рѡгы і шерсть // і прѡчаа внѣтрѣнаа и(м) імѣти. што грѣбѣ се́го и нечестивѣимать бѣти... Ащели ѡа́гглекъ и прѡчыхъ нб(с)ныхъ бе(з)телѣсныхъ ейлахъ, сквѣрно естѣ і нечестіво телѣсне // раздѣти (Острог, 1588 *Сур.* 10 зв.-11 зв.).

ГРУБЪАНСТВО *див. ГРУБИАНСТВО.*

ГРУБЪАНЪ *див. ГРУБИАНЪ.*

ГРУДА *ж.* Груда, брила: была... ѡлова груда великая (Луцьк, 1565 *ТУ* 112); massa, а(е), помща (!) смѣшеніє, груда, брила, тѣсто (1642 *ЛС* 264).

ГРУДЕНЬ *ч. (цсл. груднь) (назва місяця)* листопад або грудень: съем ныне(ш)ни(и) ва(л)ны(и) два(д)ца(т) третего дня м(с)ца грѣдня рокѣ прошлого тисача пя(т)со(т) ше(ст)деса(т) ѡ(с)мого ту(т) в люблине зложили есмо (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 111 зв.); М(с)ца ноємвѣа погебреискѣ маргеоусамъ, просто грѣдень (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Вѣ томже року 1620, дня 9 грудня по заходе слонца страшное затмение месяца было, которое было годинѣ две (поч. XVII ст. *КЛ* 90).

ГРУДИ *мн. (передня верхня частина тулуба)* груди: а заты(м) его ѡдинѣ с ты(х) хлопо(в) рогатиною ѡ груди вдариль (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); виде(л)... те(ж) есми... в ковала на груде(х) рану штиховую (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 26); а стѣй пѣтръ, порвѣвши(с) зо сноу оускѡчилъ жежи ны(х) з мечо(м) и оухѡпилъ за грѣди слѣгоу (XVI ст. *УС* №29519, 243); **битися** у груди *див. БИТИСЯ.*

ГРУДИНА, ГРУДЫНА *ж. 1.* Грудинка: А ѡтѣ кожѣдого зверати ѡбитого грѣдина (1552 *ОБЗ* 143 зв.).

2. *ч.* Вл. н.: Степанъ Грѣдына (1649 *РЗВ* 373 зв.); Левько Грѣдина (Там же, 428 зв.).

ГРУДКА *ж.* Грудка, кулька: в земли ге(с)сѣнь гдѣ жили ійлтане не была и една з градѣ крѣпля або гроу(д)ка (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.).

ГРУДНИЙ *прикм. (який відноситься до грудей)* грудний: pectoralis, adies. пѣ(р)стни(й), грудни(й) (1642 *ЛС* 303).

ГРУДЫНА *див. ГРУДИНА.*

ГРУДЬ ж. (жіноча молочна залоза) грудь: сѣма кропово... ве(л)ми пристои(т) жо(н)ка(м) кои дѣти ѓ гроуден кормать (XVI ст. *Травн.* 20); Сбсець, а: Цйцокъ, ки, цйцка. Пёръ, и, грѣдъ, и (1627 *ЛБ* 119).

ГРУЗКИЙ, ГРУЗЬКИЙ прикм. 1. (у якому грузнуть) грузкий: А потом есми повел... в зеленѣю плискѣ, посеред зеленое плиски в грѣздѣю стрѣгѣ (Пісочне, 1541 *AS* IV, 281); тина, болото грѣзкое (1596 *ЛЗ* 81).

2. У знач. ім.: Грузкий. Вл. н.: привели до рѣды которѣю называютъ грузкая (1546 *ОГ* 84 зв.); я... взя(в)ши во(з)ны(х) дво(х) з ѓрядѣ посыла(л) до села грѣзкое (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 26); Демко Грѣзки(и) (1649 *РЗВ* 158 зв.).

ГРУЗКОСТЬ ж. Драговина: Тина: Болѣто, калъ, смро(д), дрѣжджѣ, грѣзкость (1627 *ЛБ* 132).

ГРУЗНЫЙ див. **ГРОЗНЫЙ**.

ГРУМЪ див. **ГРОМЪ**.

ГРУНТАРЪ див. **ГРУНТАРЪ**.

ГРУНТОВНЕЙ див. **ГРУНТОВНЕЙ**.

ГРУНТОВНЕЙШИЙ див. **ГРУНТОВНѢЙШИЙ**.

ГРУНТОВНЫЙ див. **ГРУНТОВНЫЙ**.

ГРУНТОВНѢЙШИЙ див. **ГРУНТОВИѢЙШИЙ**.

ГРУНТОВЫЙ див. **ГРУНТОВЫЙ**.

ГРУНТЬ див. **ГРУНТЬ**.

ГРУНТЬ див. **ГРУНТЬ**.

ГРУХНУТИ дієсл. док. (стп. gruchnǫć) (про звістку) рознести, пролунати, прогрімѣти, розлягтись: Востѣчній ѡ(т)ци... не вѣрачи до концѣ, послѣли... рѣтора яна, ѡ(т) которого... вѣдомость взали, і ю(ж) гроухнуло то по все(м) мѣстѣ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50); коли оуслѣшали филистїнове и грѣхнѣло оу ни(х), же Сампсонъ вшѣлъ до мѣста (серед. XVII ст. *Хрон.* 186).

ГРУША ж. 1. (дерево) груша, грушка: а хотарь селоу... ѡттолѣ прости къ селоу на єднѣ грѣшѣ знаменанѣ що єсть ѓ село ѓ Мнхѣчани и ѡт коло тои грѣши могила... над Крѣницѣ на копанѣ могилѣ (Ясси, 1508 *ДВВ* I, 3); а ѡт Михалкова ставица по грѣшѣ, котораѣ на гори стоит (Торговица, 1527 *AS* III, 304); ма(ц)ко марѣцино(в) снѣ зезна(л) доброво(л)нѣ и(ж) прода(л)... крѣ(нт) и до(м)... страна єдна

ѡ(т) фе(н)ны а дрѣгая ѡ(т) ва(с)ка по ди(ч)кѣ грѣшѣ (Львѣв, 1596 *Юр.* 22); пѣро по ла(т)нски, кѣмтиранъ по гречески... бѣренъ по немецки а по роу(с)ски гроуши огородныѣ (XVI ст. *Травн.* 364); rugus, древо груша (1642 *ЛС* 340); Груша. Rugus (1650 *ЛК* 441).

2. (плід) груша, грушка: Свири(д) Семенови(ч) шостакъ... ме(л)... пе(т)рѣшкового насе(н)я грушь сухи(х) лекрацеи... за ко(п) д/л (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 33); овощи, груши, яблыка потрясли и попсовали, — шкоды у виногради и въ саду на двѣсти золотыхъ полскихъ учинили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* I/VI, 138); бѣлшиє дѣли, или гроуши огор(о)дниѣ, лѣчши соуть прѣаты в бра(ш)не (XVI ст. *Травн.* 364); грушь сушонныхъ осмака; ручьниковъ седмъ (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* I/VI, 297).

Див. ще **ГРУШКА**.

ГРУШЕВЫЙ див. **ГРУШОВЫЙ**.

ГРУШКА, ГРУШЬКА ж. 1. Те саме, що **груша** у 1 знач.: Якобы сѣдѣ рѣзными ѡбфѣтыми дрѣвами насѣженомѣ, в' которо(м) бы грѣшки, яблка, // и маѣтица ви(н)наѣ... придалѣса... пересадѣти (Вільна, 1627 *Дух.б.* 131-132); achras, грушка лѣсная (1642 *ЛС* 66); сѣдъ... вирубати казалъ, в которымъ было дерева розмаитого: яблони, орихи волоскиє, грушьки великиє (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493); Грушка. Rugum (1650 *ЛК* 441).

2. Те саме, що **груша** у 2 знач.: Кѣне(и) васкови(ч) ...ме(л)... грѣшокъ сухи(х) камене(и) sī (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 48); curmundula, грушки сла(д)кїє (1642 *ЛС* 150); faoniana, гру(ш)ки фавони(и)скїи че(р)влє(н)нїи (Там же, 195); взяли коня зъ возомъ, ...грушекъ польъ мацы (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 141).

3. ж. і ч. Вл. н.: Листъ князя Соколинського на имени Старинки у Грушки (Київ, 1554 *КМПМ* I, дод., 12); Савька грѣшька (1649 *РЗВ* 440).

ГРУШКОВЫЙ прикм. (виготовлений із груш) грушевий, діал. грушковий: тая Вовдя з маткою своєю пана Вишневого струли, и въ квасє грушковомъ то сама Вовдя задала... зеле любьше (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 450).

ГРУШОВЫЙ, ГРУШЕВЫЙ *прикм. 1.* (який *стосується груші-деревя*) грушевий: тамъ же въ писеци (!) шепы грушовыхъ и яблуневыхъ добрыхъ о килька десять поломили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138);

(*виготовлений из груш*) грушевий: в том дворе было: // ...бочок двадцат порожних а одна с квасом грушовым (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 163-164); вся соки ω(т) различны(х) ѡвочій, и ягодъ источены, якоже есть, яблочный, грѣшевый (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 237).

2. У складі вл. н.: **Грушова Воля**: село Грушова Воля (Володимир, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 374);

у *знач. ім.* Грушевий. Вл. н.: Озера... грѣшовое... Бело... В тыхъ ѡзерахъ рыбъ досы(т) завжды (1552 *ОЧерк.З.* 11).

ГРУШЪ *див. ГРОШЪ.*

ГРЪДИТИСЯ *див. ГОРДИТИСЯ.*

ГРЪДОСТНЫЙ *див. ГОРДОСТНЫЙ.*

ГРЪДОСТЬ *див. ГОРДОСТЬ.*

ГРЪДЫЙ *див. ГОРДЫЙ.*

ГРЪДЫНА *див. ГОРДЫНЯ.*

ГРЪДЪТИ *див. ГОРДЪТИ.*

ГРЪКИЙ *див. ГОРКИЙ.*

ГРЪКІЙ *див. ГОРКІЙ.*

ГРЪКО *див. ГОРКО.*

ГРЪКОСТЬ *див. ГОРКОСТЬ.*

ГРЪЛО *див. ГОРЛО.*

ГРЪНИЦА *див. ГОРНИЦА.*

ГРЪСТЬ *див. ГОРСТЬ.*

ГРЪТАНОВСТЕКЪ *ч.* Горлопан: Еще еси грѣтанов'сте(к), еще еси грѣтаноиграте(л)... еще еси млекопій (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

ГРЪТАНОИГРАТЕЛЬ *ч.* Базіка: Еще еси грѣтанов'сте(к), еще еси грѣтаноиграте(л)... еще еси млáденецъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

ГРЪТАНОМУДРЕЦЪ *ч.* Пустомеля: еще еси грѣтаноиграте(л), еще еси грѣтаному(д)рець (п. 1596 *Виш.Кн.* 249 зв.).

ГРЪТАНЪ *див. ГОРТАНЪ.*

ГРЪЧИЧНЫЙ *див. ГОРЧИЧНЫЙ.*

ГРЪШИЙ *див. ГОРШИЙ.*

ГРЫБЪ *див. ГРИБЪ.*

ГРЫВАЧЪ *ч. Диал.* гривач "довговолоса людина". Вл. н.: тые ж люде... постреляли, поранили... //... Кирыла Гривача (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 158-159).

ГРЫВНА *див. ГРИВНА.*

ГРЫЗТИ *див. ГРИЗТИ.*

ГРЫЗТИСА *див. ГРИЗТИСА.*

ГРЫФЪ *див. ГРИФЪ.*

ГРЪЛО *с.* Рукав ріки, гирло: ѡттолѣ долѣ Прѣтовом брегѣ против Сѣхане а пак ѡтолѣ право оу грѣлѣ Топилѣну где минет черес Трояном где и выше писанно ест (Сучава, 1520 *ДВВ* I, 16).

ГРЪБІЯ *ж. бот.* (пупphaea) водяна рослина з родини гребенястих: ѡный ѡгбнь бы(л) исто(т)ный бо не мбгъ бы смолы и грѣбїи и лозы, рбзны(х) ты(х) матерїи пожирати (Острог, 1607 *Лѣк.* 22).

ГРЪБЛЯ *див. ГРЕБЛЯ.*

ГРЪЗНЪ *ч.* Те саме, що **грєзно**: радоуиса стїтелю николая грѣзнѣ доброплодныи точка нѣтлѣния миру (1489 *Чет.* 197).

ГРЪЗТИ *див. ГРИЗТИ.*

ГРЪЗЪ *див. ГРЯЗЪ.*

ГРЪКЪ *див. ГРЕКЪ.*

ГРЪТИ *дієсл. недок. 1.* (*передавати своє тепло*) грїти: Створѣн'є абовѣмъ грѣт' и ѡживлáеть дрѣгбе створѣн'є (Вільна, 1627 *Дух.б.* 121); огѣнь... розмаѣтыѣ скѣтки выдає(т): грѣтеть, палит', сушит', ростоплáет', свѣтит', и чїстит' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 324); Вѣтри та грѣють, и прѡхлаж'дають (Чернігів, 1646 *Перло* 4).

2. (*захищати від холоду*) грїти: матько... дакоюу тобѣ // ижъ есь мя кормїла... приѡдѣвáлась ма и грѣла и са пѣкловáла мною (XVI ст. *УЄ* №29519, 238 зв.-239).

ГРЪТИСА *дієсл. недок. 1.* (*зігрівати себе*) грїтїся: петрь пакъ... сѣдѣль ис [с]лоу(г)ми и грѣл'са в огна ((1556-1561 *ПЄ* 189); ѡ(т)врѣгса єдинь ѡ(т) нихъ, и побѣгъ до ѡгна, и скоро са почáль грѣти заразъ ростопилса (XVI ст. *УЄ* №29519, 196 зв.); А пото(м) слоуги жидовскїи клали ѡгень в посре(д)-коу двора грѣтїса (XVI ст. *УЄ Трост.* 60); Што за похвáла // и нагорбá нагбмѣ и голбднбмѣ брáтѣ ести, пити, и грѣти са роскáзовати, потребъ кѣ томѣ приналѣжачи(х) не дода(в)ши (Єв'є, 1611 *УЄ Єв.*

ежелі жити простороно... то таковыи оучинки грѣхлюбцевъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 159); дай то за страх' и боазнь; грѣхлюбцемъ: а за радость вѣчню трѣдлюбцемъ (Чернігів, 1646 Перло 169 зв.).

ГРѢХОЛЮБИВЫЙ, ГРѢХОЛЮБИВІЙ *прикм.* (який має схильність до грѣхів) грішний; гріхлюбний: Ремѣ(н)ны(и) за(с) поасъ дла того ино(к) носи(т), я(ко) да оубіе(т)... // ...прагненна грѣхлюбивоє, придавлѣючи кожѣ кожею (п. 1596 Виш.Кн. 233 зв.-234); Нехай бѣде... Вѣла твоя стѣла добротливаа, А не наша вѣла грѣхлюбиваа (Чернігів, 1646 Перло 17 зв.); Прѣто ты члѣче грѣхлюбивій, не слѣхай ради, и хитрой дѣволскои зрады (Там же, 124 зв.).

Див. ще ГРѢХОЛЮБНЫЙ.

ГРѢХОЛЮБИЕ *с.* (схильність до грѣхів) гріховність; гріхлюбство: Прийми... Бже , сію малюю мрѣжд, або сѣткѣ... и вѣверзѣю въ море великое вѣка сегѡ и за(и)ми ею: множе(с)твѡ... рыбѣ, ѡ(т) всѣкогѡ // рѣда члѣческогѡ, абы из глѣбыни невѣрїа, и мрачногѡ грѣхлюбїа, лѡвци, и рибытви твѡй, витагнѣли ихъ; на свѣтъ чѣ(с)тогѡ нѣ(с)ногѡ зѣфѣра (Чернігів, 1646 Перло 169 зв.-170).

ГРѢХОЛЮБНЫЙ, ГРѢХОЛЮБНИЙ *прикм.* Те саме, що **грѣхлюбивый**: так же и убогѡму иноку не до прѣнїа еретическогѡ упражнениє, коли бѣси помыслы перевертают и тѣло на похоти грѣхлюбные разжигают (1608-1609 Виш.Зач. 209); А с тѣхъ се(д)ми грѣхѡвъ; всѣ грѣхи тогѡ свѣта рѡдаться, и похѡдаты; въ мїрѣ в' челоуѣцехъ грѣхлюбныхъ (Чернігів, 1646 Перло 114); А на лѡжи смѣртномъ... гдѣ ты поїзришь, наза(д) себе на житїє твоє грѣхлюбное, али за тобою идѣтъ, множество грѣхѡвъ твои(х), оу страшни(х) лицахъ... ѡчи твои ѡ(т) ни(х) ѡ(т)вратишь (Там же, 125).

ГРѢХОЛЮБИВІЙ *див.* **ГРѢХОЛЮБИВЫЙ.**

ГРѢХОПАДНЕ *присл.* У грѣхах, гріховно: Михаилъ Рогоза, Кирило Терлецкий... непобожне и грѣхпадне жили (1621 ПККДА I, 126).

ГРѢХОРОДНЫЙ *прикм.* (схильний до грѣхів) грішний: Прѣто розказалъ жонѣ и дѣти мои продати. Душѣ мою и пло(т) грѣхоро(д)нню, на мѣки вѣчній послати(и) (Чернігів, 1646 Перло 19 зв.).

ГРѢХОТВОРЕНІЕ *с.* (порушення релігійно-моральних догм) гріхопаднїя: лѣкавый шатанъ... показѣтъ... рѡскошь тогѡ свѣта, банкѣти, пѣнство... сребролюбїє, пожадливость несѣтаа, богѣцтво, и всѣкое грѣхотворенїє (Чернігів, 1646 Перло 120 зв.).

ГРѢХОТВОРЕЦЪ *ч.* (той, хто робить гріхи, грішить) грішник, гріховодник: ѡ грѣхотворци... яконѣйпрѣдѣше оутѣкайте ѡ(т) сатаны, и ѡ(т) грѣха его (Почаїв, 1618 Зерц. 36); оучи(т) дѣволъ грѣхотворца, покаанїє свое, до утра ѡ(т)кладати (Чернігів, 1646 Перло 124 зв.).

ГРѢХОТВОРНЫЙ *прикм.* (такий, який робить гріхи; сповнений гріхами) грішний: Прѣто молю та Гїи мої, тѣю грѣхотворнѣю дѣшѣ мою, ѡзблѣю загрѣй Кроуѣю твоею прѣстою горѣчею (Чернігів, 1646 Перло 97 зв.); Абѡвѣмъ вѡлею ѡ(т)цевскою ...звѣтажи(л) дѣвола грѣхотворногѡ (Там же, 132 зв.).

ГРѢХОЧИСТИТЕЛЬНЫЙ, ГРѢХОЧИСТИТЕЛЬНЫЙ *прикм.* Який очищає від грѣхів: ѡ(т)че... и то ѡ(т) тебѣ завелико приймѣ гдѣ ми з' наймитами Твоѣми грѣхочистителны(х) дѡбрь твоѣхъ причаститиса позволишь (Київ, 1637 УЄ Кал. 30); не присагаймѡ анѣ на писмѡ Бжеє, анѣ на грѣхочистител' нюю мѡкѣ Ха Ба нашего (Там же, 996).

ГРѢХЪ, ГРѢХЪ, ГРЕХЪ, ГРИХЪ *ч. 1.* (порушення релігійно-моральних догм) гріх: Дроугїи грѣхъ праве прѡтивныи тої стѡсти є(ст) гнѣв, и нечистѡ(ст) и вшелакоє плѣгавѣство и неоучтївость телеснаа (Львів, 1585 УЄ №5, 114, на полях); мѣжебѡйство, и чѣжелѡбжство, и злодѣйство... и всѣкій грѣхъ поплѡни(л)са на земли (Вільна, 1596 З.Каз. 18); А значитса и(ж) то бы(л) ве(л)ми велики(и) а не(з)но(с)ны(и) гре(х) бо добровольне грѣшил' (II пол. XVI ст. КА 22, на полях); всакаа непра(в)да є(ст) грѣ(х) (Там же, 221); Коуса(т) на(с) дѣаво(л) и зараждѣ(т) на(с) грѣхо(м) смѣртлѣны(м) (XVI ст. УЄ №29519, 44 зв.); позвѣрховный бѡвѣ(м) грѣх' лѡде бѣча(т), а то що в' глѣбѡкости дѣшевной, єдино ты(л)ко прѣ(д) котѡры(м) нѣчѡго не є(ст) тѣйно бѣчи(т) ѡко (Острог, 1614 Тест. 162); Не поставѣ намѣ Бже ншѣ за грѣхъ нарѣкана (Вільна, 1620 Лям.К. 12); Крѣ(с)тъ Прѣ(с)тѣй ест' вѣдѡмы(и) же прѣз' нѣго Прѣдѣднегѡ Грѣха южѣ естѣсми вѡлны-

ми (Київ, 1623 *МКСВ* 79); Троа́кій грѣхъ знамендеть, первородный, смертѣльный, и повседне́вный (Київ, 1625 *МКСВ* 129); А называ́ютсѧ головными́ для́ того, же сѣтъ ко́рнемъ, и жрѣдломъ иншихъ мно́гихъ грѣхѡвъ (Львѣв, 1645 *Жел.Тр.* 4 зв.); А с тѣхъ се(д)ми грѣхѡвъ, всѣ грѣхи́ того́ свѣта рѡдѧтсѧ и похѡдѧтъ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 119); Примир, примир, пане, грѣхов юж престае́м, А тебе за творцу́ нашего признае́м (1648 *Елег.* 153); **грошовой грѣхъ** — грошоло́бство: Если́ того́ грошового грѣха́ ино(к) не чини(т) и не имае(т) ничо(го) в́ свое(м) схованю́, а графи(т)сѧ е́мѡ о(т) то(го) чрева // и о(т) того́ го(р)ла звыта́жити(с), томоу́ нимало́ не чюдѡйсѧ (п. 1596 *Виш.Кн.* 248 зв.-249); в **грѣхъ упадати (впасти, упасти)** — допуска́тисѧ (допусти́тисѧ) грѣха́, грѣшити (согрѣшити): та́къ и бѣ́гъ, кг(д)ы в на́йго(р)шѣи грѣхъ впаде́мо, не кара́етъ за́разъ, и сква(п)ли́ве але́ все́ для́ то́го... чини(т), яко́бы на́съ перемене́ити (Острог, 1607 *Лѣк.* 18); ско́ро члѣкъ по креще́нїи в́ грѣхъ оупада́етъ... презъ́ тѡю стѣю́ та́йнѡ ѡ(т)пѣщенїе́ грѣховѡ́ одеръжавшы́ зъ Бѣ́гомъ съеди́на́етсѧ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 48); праѡ́ць на́шъ ада(м) за́ра(з) ѡ(т) створе́на́ свое́го мѣ́зѣрне́ в грѣ(х) впа́ль, и на́съ всѣ́(х) до́ того́(ж) з собою́ пота́гну(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190 зв.); Кото́рыи то́ ли́стѣ́ бы́лъ на то(т) ча́сь, до члѣ́ка оупа́лого в грѣхъ ѡ(т)стѣ́плѣ́нья ѡ(т) ѣно́чества пи́санный, ѣ́менемъ ѡе́вѡдора (1607 *Лѣк.* 3 зв.); **грѣхи оставлѧти** — відпускати грѣхи́, розрѣшати: то(г)ды́ мо́ць да(л) имь. не жебы́ мрѣ́твы(х) воскре́(с)шати, але́ да(л) имь мо́ць грѣхи́ оставлѧти (к. XVI ст. *УС* №31, 54); **грѣхи отпускати, отпускати грѣхи** — а) відпускати грѣхи́, розрѣшати: Тутъ́ божественный сей учитель́ я́сне о́ skutку́ ключей́ ты́хъ вѣ́дати дае́тъ, же́ не́ иншее́ што́ суть, то́лько грѣхи́ отпускати́ и задержовати́ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 404); б) прощати́ провину́: комоу́́ гѣ́ бѣ́ да(л) ста́(н) я́кыи в то(м) пре́бываи́ а́ емоу́́ вда́чне́ за́ то́ да́коуи́ а́ братоу́́ свое́мѡ грѣ́хы ѡ(т)пуска́и (к. XVI ст. *УС* №31, 15 зв.); если́ вы́ не ѡ(т)пѣ́ска́ете члѣ́ко(м) грѣ́хо(в) и(х) и ѡ(т)цѣ́ вашѣ́ не ѡ(т)пѣ́сти(т) вамъ́ грѣ́хо(в) ва́ши(х) (I пол. XVII ст. *УС Кан.* 37); **грѣхи отпушати, отпушати (вытпушати) грѣхи** — те́ самое, що́ **грѣхи отпускати**: то́лько́ еди́номѡ́ христу́ бо́гу безгрѣ́ш-

ному́ грѣ́хи ѡтпѣ́шати́ люде́м (поч. XVII ст. *Вол.В.* 84); и на́дчилъ всѣ́хъ сѣ́дмьдесѧ́т кротъ́ седмерицею́ ѡтпѣ́шати грѣ́хи (Там же); да́ль имь́ духъ́ святы́й и му́ць вытпу́шати грѣ́хы и удержати́ (XVI ст. *НС* 49); **грѣхъ учинити** — допуститисѧ грѣ́ха, согрѣ́шити: в кори́(н)ѡѣ́ за́цный нѣ́якѣ́й члѣ́къ грѣ́хъ оучини́ль та́ко́вый, я́кѣ́й а́нѣ́ же́ми по́гѧны́ найдо́валсѧ (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); **оставленїе грѣховъ** — відпущення́ грѣхѣ́в, розрѣ́шення: Вѣ́зъмѣ́те и и́жѣ́те, се́ е(ст) тѣ́ло мое́ лама́ное за́ ва(с) вѣ́ оставленїе́ грѣ́ховѡ́ (XVI ст. *УС Трост.* 52); Исповѣ́дѡю́ еди́но Крѣ́щенїе́ вѣ́ оставленїе́ грѣ́хо(в) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 902); **отпустити грѣхи** — а) відпустити грѣ́хи, розрѣ́шити: кото́ры(м) ѡ(т)пѣ́стѣте́ грѣ́хѣ́й ѡ(т)пѣ́ста(т)сѧ, а кото́ры(м) задрѣ́жите, задрѣ́жатсѧ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 222); если́ не́ бы́лъ Бѣ́гъ, грѣ́хи грѣ́шницы́ кто ѡ(т)пѣ́сти́ль (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125 зв.); б) прощити́ провину́: Е́в(г)ли́ста́ выпи́соуе... ты́ж я́къ мно́гѧ́ бра(т) братоу́́ мае́(т) ѡ(т)поустити́ грѣ́хы (1556-1561 *ПС* 78 зв.); **простити грѣхи** — те́ самое, що́ **отпустити грѣхи**: вѣ́руй и́сь правдо́въ вели́ковъ, а́жъ ты́ прости́тъ Госпо́дь усѣ́ грѣ́хы (XVI ст. *НС* 8); **тма грѣха** — грѣ́ховна́ безодня́: снѣ́ Бѣ́жїй... грѣ́шникѡ́въ и с тмы́ грѣ́ха пре́(з) пока́анїе́ вивѡ́дитъ (Чернігѣв, 1646 *Перло* 75);

поганий вчинок; злочин: а́ кр(с)тили́сѧ во иорѣ́дани́ рѣ́цѣ́ ѡ(т) него́ исповѣ́дающе́ грѣ́хи своѧ́ (1556-1561 *ПС* 26 зв.); Лѣ́пше́ на́ се́(м) свѣ́те ка́ятисѧ грѣ́хо(в) свои́(х) ни́(ж)ли́ на́ стра(ш)но́(м) сѣ́дѣ́ пре́(д) съоро́(м) бѣ́гу ѡ(т)вѣ́тъ да́вати (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); коли́ е́(с)ми́ има́ли... ва́шей мл̄(с)ти́ послужити́ гѣ́ бѣ́ ра́ди) мно́(ж)ства́ грѣ́хо(в) на́ши(х) скрѣ́бію́ и жало́(с)тіа́ (!) вели́кою́ на(с) по́сѣ́ти(л) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 331); рыхлѣ́й бовѣ́мъ нѣ́жли́сѧ грѣ́(х) скончѣ́йтъ, за́гаса́ютъ соло́(д)кости́, але́ за́ нѣ́хъ мо́уки́ нѣ́ ма́ютъ ко́нѣ́ца (Острог, 1607 *Лѣк.* 106); **Ѡ́ бѣ́** мои́ ты́ е́си́ стѣ́(и) на́(д) стѣ́ми́ а́ я́(м) плю́га(в)ство́ грѣ́хо(в) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 39 зв.); грѣ́хѡ(в) на́шихъ́ кáймѡ́са (Київ, 1637 *УС Кан.* 187); панамáръ да́ бѣ́детъ́ изби́ранъ́ непо́винный́ ни́ вѣ́ ко́емъ́ же́ грѣ́сѣ́ (Львѣв, 1642 *Жел.П.* 3 зв.); **Ѡ(т)че́** на́шъ стѣ́й Бѣ́госло́влѣ́нный, грѣ́ха́ми на́шими́ незвѣ́таже́ный (Чернігѣв, 1646 *Перло* 22 зв.); жо́на е́го... не́встыдлѣ́ваа́, я́вне́ е́мѡ́ мо́вить ѡ́

грѣхъ смѣла... ни хтѣ са не довѣдає, твое все што маю (серед. XVII ст. *Хрон.* 64); *ω* милосе(р)де є(г)[о] светое мило(с)ти, абы мене во(д)лугъ гриховъ моихъ не кара(л) прошу (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 211); Грѣхъ. *Рессату[m]* (1650 *ЛК* 441).

2. Вина, провинна: рече к нему анхимандри(т) не стерпѣвъ иї лѣ(т) которыи грѣ(х) имае(ш) (1489 *Чет.* 4); ннѣ вымовитиса не могу(т) *ω*(т) грехоу своего кто мене ненавидитъ (1556-1561 *ПЄ* 417); неха(и) я в то(м) не бѣдѣ винень неха(и) то(т) грѣхъ на тобѣ и на приятеле(х) твои(х) бѣде(т) (Дубно, 1588 *ЛСБ* 102); приступимо до хрестияньское едности, познаймо грехъ нашъ (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 298); Вѣрити имаеме, чомъ овуны изъгладитъ грѣхы нашѣ и насъ справедливыми учинитъ (XVI ст. *НС* 209); *ω* котрыє *ω*(т) згинѣна людѣ збавляете... Тѣло хвѣ збавѣнное имъ даючи, и крѣвь ч(с)тнѣю грѣхѣмъ ихъ на очищѣнье (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 29 нунум.); В старости бовѣмъ и Типографію выставиль, зъ которои кнѣги Бж(с)тве(н)ныи Цркѣвныи и дѣйлищныи... якъ зъ жрѣдла потоки на обмытѣе грѣхѣмъ каючимъса выхѣдатъ а выплывають (Киѣв, 1625 *Кон.Каз.* 26); поха, а(е), вина, тшета, грѣхъ (1642 *ЛС* 282); той Пеликанъ Нб(с)ный... // ...Крѣвью своєю, *ω*мы(в) грѣхи нашѣ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 63 зв.-64).

3. Порок, грѣх: Антихристъ естъ названъ челоувѣкомъ грѣху (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 165); а вола свѣта того нѣчого иншого є(д)но грѣ(х) а хд(т) тѣла нашего (к. XVI ст. *УЄ* №31, 185); Такѣва ли то вѣра на(д) грѣхо(м) и дѣхами под'нб(с)ными, лѣкавыми..., въ мирѣ се(м) цр(с)твое(т) (1599 *Виш.Кн.* 220); только един Христос... без грѣха (Львѣв, 1605 *Перест.* 47); Котѣраа [слава] абы васъ Всѣхъ по(д)кала бѣгъ такъ по моѣмъ *ω*(т) хѣде... Жебы зъ дѣши вѣшой... недѣлство... *ω*(т) тѣла грѣхъ... Оустѣпѣло (Вильна, 1620 *Лям.К.* 25); Не точию же се, но аще и... стрѣпѣ или краска на лицѣ дѣшевномъ грѣха ра(д) обрѣщѣт'са (Киѣв, 1628 *Дор.Поуч.* 519); заразо(м) грѣ(х) а та(к) вне(т) та свѣ(т) *ω*паноуе(т) (Височани, 1635 *УЄ* №62, 58); Ибо ннѣ по(д) Нбѣмъ, на земли грѣхъ живѣтъ, и царствѣе(т) (Чернигѣв, 1646 *Перло* 145); *Образно*: если сам Златоусты потребовал утѣкати от мирскаго огня в Сигор, жебы

не згорѣвъ огнем грѣха похотным, пѣвнѣ и другим тую ж пораду без зазрѣния подавал (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 239).

ГРѢШАТИ *дїєсл. недок.* Погано робити, злечинити: Дуже грѣшають и суть у слѣпотѣ великуй, котрыи не знаютъ нѣчого... и забываютъ ся научати // за пожитокъ вѣчный (XVI ст. *НС* 123-124).

Див. ще ГРѢШИТИ.

ГРѢШЕНЬ *див. ГРѢШНЫЙ.*

ГРѢШЕНЬ *див. ГРѢШНЫЙ.*

ГРѢШИТИ, ГРѢШЫТИ, ГРЕШИТИ, ГРІШИТИ, ГРІШИТИ *дїєсл. недок. 1.* (проти чого і без додатка) (*порушувати релігійно-моральні догми*) грішити: а мы грешимъ што часокъ, ни са страхомъ трвожимъ (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 36); а такъ они яко сами грѣшать, такъ сами ся тежъ безъ всякого покаенія розгрѣшають (Вильна, 1595 *Ун.гр.* 166); не пре(с)тавале(с) на бѣгѣ приро(д)номъ, але самъ себе ницоваль, а где не моглъ достати грѣха тѣле(с)наго, тамъ бѣ(з)преста(н)но злою ми(с)лїю грѣшити не прѣставаль еси (Чорна, 1620 *Диал. о см.* 272); та(к) на(и)ми(л)шїи хр(с)тїане... на то(м) плачливо(м) падо(л)но(м) свѣтѣ бо(л)ше грѣшимо, нѣ(ж)ли бѣгѣ тво(р)цѣ своємъ добре чинимо (Киѣв, 1623 *Мог.Кн.* 65 зв.); рессо, ас, грѣшу (1642 *ЛС* 303); *ω*блѣдники... зъ невѣрными мѣчитиса бѣдѣтъ; мѣвачїи зась до себе, пѣкисмѣ // мѣлоды, грѣшѣмъ, а на старость каатиса бѣдемъ (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 276-276 зв.); Протївкѣ Девѣтогѣ Приказана тѣи грѣшатъ, котрыє фалшїивѣ свѣдчатъ на блїжнагѣ (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 908); а *ω*(т)ци ихъ; котрыи в' досконѣломъ рѣзѣмъ грѣшїли; тѣи повстанѣтъ на мѣкѣ вѣчнѣю (Чернигѣв, 1646 *Перло* 149); А *ω* то(м) которы(и)... велики(м) гѣлосѣмъ мѣли(т)са, або що такогѣ... зъ дѣсть свои(х) выпѣскае(т) ...двоакѣ грѣши(т): пѣрвое, стае(т)са молїтвѣ своєї винѣве(н), же еи не(д)бале *ω*фѣрѣетъ г(с)дѣ бѣ; повтѣре, нескро(м)ны(м) гѣлосѣ выпѣщѣнїе(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.).

2. (чим, проти кому і без додатка) (*нечесно дїяти супроти когось, робити щось погане*) грішити: Грѣшать тоты попове, котрыи казятъ церкѣви, де могутъ держати учителя доброго (XVI ст. *НС* 99); с тых тѣды словъ, албо Петръ свѣтый на той час в

Рыме не быть, кгда тоє писано, або Павел святыи барзо упорне против нему грѣшит (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 53); то(т) кто винѡмъ ѣсть заражѡный, дѣшо много и розмайте грѣшити моуцитъ (Острог, 1614 *Тест.* 157); То тѣды Киприанъ якобы за пѣвндо рѣчь мѣлъ // ижъ Стефанъ ве(л)ми грѣшитъ, поки еретиковъ до цркви Католицкое ворочаючихъса бе(з) нѡвого крещѣнїа приймдетъ (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 18-18 зв.); А Барониушъ мылитса и грѣшитъ, же теодорита о то щиплетъ, за шо Антонїй... добре му заплатилъ въ книзѣ 7, главѣ 10 (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1176); маеть пытати ѡ грѣха(х) потаємнѣйшы(х)... ѡстро(ж)не... жѣбыса исповѣдьющый не надчылъ грѣшити (Львѣв, 1645 *О тайн.* 89).

3. (кого) Намовляти на грѣх, спонукати до грѣха: Наперед повѣдаєтъ хс̄ свое оумоученїе. И напѡминаєт оучнкї абы быаї (!) покорни а блїзнихъ не грїшїлі (Володимир, 1571 *ВНАС* II, 58).

Див. ще ГРѢШАТИ.

ГРѢШИТИСА *дієсл. недок. (неправильно думати)* помилятися: Єв(г)листа выписоує(т) иже дивоую(т)са мнози, наоученїемъ хр(с)твы(м) и грѣше(т)са а мова(т), иже то(т) то єсть снѣ теслинъ (1556-1561 *ПС* 146 зв.).

ГРѢШКА *ж.* Провина: прости твоему сусѣдови не лише грѣшку, али довгъ пнѣяжный (XVI ст. *НС* 121); **упасти у грѣшку** — допуститися грѣха, згрїшити (согрїшити): не можегъ быти, што бы овунъ не упалъ тотъ члѣвкъ у якую грѣшку и у гнѣвъ Божїй (XVI ст. *НС* 6).

ГРѢШНИЙ *див. ГРѢШНЫЙ.*

ГРѢШНИКЪ, ГРѢШНИКЪ, ГРѢШНІКЪ, ГРѢШНЫКЪ, ГРѢШЬНИКЪ, ГРЕШНИКЪ *ч.* Грїшник: Грѣшникъ приходитъ ко крещѣнїю (1489 *Чет.* 125 зв.); а если жъ пакъ и всѣ(х) не послухає май же его собѣ яко поганина и явнѡ грѣшника (1556-1561 *ПС* 80); да бѣде(т) ти яко язы(ч)ни(к) и мыта(р) сирѣ(ч) яко погани(н) и явнѡ грѣшни(к) не вѣрѣа... но гнѣвъ бжї(и) пребыває(т) на не(м) (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Христосъ звалъ сыномъ бетѣжного чоловѣка, чомъ єсть отецъ усѣмъ грѣшникумъ (XVI ст. *НС* 31); Да(л) са ѡбрѣзати, и кр(с)титы яко и(н)шїи грѣшници (XVI ст. *УС*

№29519, 50); вса́кій члѣвкъ кла(м)ца та(к) те(ж) такогѡ неправѣ(д)ника и грѣшнїк(а), котѡры(и) бы чогѡ дѡброго коли кѡ(л)ве(к) оучинити не мѣ(л), нѣ ма́шь (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 223); если кто возгордит маткою, то єсть правдивой вѣры церковю, той єсть блудник, яко грѣшник, отчаятель, отщепенец и еретик, проклят от бога и отвержен от дѣдїцства матерня (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 168); прагну твоего сп(с)нїа грѣшниче (поч. XVII ст. *Проп.р.* 183 зв.); не дивѣйса томоу потреба того єсть... абыса познало, и рѡзно было, несътворѡное сѣщество; ѡ(т) створѡного... правда, ѡ(т) л'жѣ, правѣд'никъ ѡ(т) грѣш'ника (Почаїв, 1618 *Зерц.* 29 зв. нenum.); А грѣшни(к) него(д)ны(и) зе(м)ла и поро(х) и попѣ(л) болѡто... в простости ср(д)ца моего... к тебѣ пристѡпдо (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 46 зв.); никѡго не посѣжали ани явной вшетѣч'ницы, ни грѣшникѡвъ, ани ѡбжїрцѡвъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 129); оповѣдає(т) и(м) ото иде(м) до ер(с)ли(м), где бѣдѣ выда(н) в рѣки грѣшника(м) и погано(м) (Височани, 1635 *УС* №62, 17 зв.); рессатор, грѣшникъ (1642 *ЛС* 303); Бѣда грѣшникѡ(м): брѣдкїи... сѡтъ пре(д) Бгѡмъ (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 274); А грѣшници яко предѣ вѣтромъ прахъ. Пре(д) лицѣмъ твоїмъ непоста(н)ны (Чернїгів, 1646 *Перло* 73 зв.); с' тѣхъ тѣды причїнъ и Апслъ стѣй оупоминаєть грѣшникѡвъ, абыса з' гѡлосомъ грѣха́ми затканнымъ не ѡ(т)зыва́ли до Пана, але жебыса пѣрвѣй ѡчїстїли (Київ, 1648 *МІКСВ* 349).

Див. ще ГРѢШНЫЙ.

ГРѢШНИЦА, ГРѢШНИЦА, ГРѢШНІЦА *ж.*

Грїшница: а жена которая жъ была в' мѣстѣ грѣшница и якъ же са довѣдала иже сѣлъ за столъ в' домоу фарисеѡво(м) принесла масти скланицо(ѡ) (1556-1561 *ПС* 243 зв.); таа невѣста... была грѣшница (XVI ст. *УС* №29915, 113 зв.); таа невѣста была пога(н)ка и грѣшница (к. XVI ст. *УС* №31, 187); Гѡднаа(с) една(к) похва́лы же вѣрѣ свою любїшь, и боронїшь еи, хота(ж) бовѣ(м) сама есте(с) грѣшница, блоу(д)ница (поч. XVII ст. *Проп.р.* 186); еслї не бѣлъ Бгъ, грѣхї грѣшници кто ѡ(т)пѣстїлъ (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125 зв.); ктѡжъ... менѣ грѣшницѡ ѡправдїтъ (Чернїгів, 1646 *Перло* 95).

ГРѢШНІЙ *див. ГРѢШНЫЙ.*

ГРЪШНІКЪ *див. ГРЪШНИКЪ.*

ГРЪШНІЦА *див. ГРЪШНИЦА.*

ГРЪШНЫЙ, ГРЪШНИЙ, ГРЪШНІЙ, ГРЪШЪНЫЙ, ГРЕШНЫЙ, ГРЕШНИЙ, ГРЕШЪНЫЙ, ГРИШНЫЙ, ГРИШЪНЫЙ, ГРЪШЕНЪ, ГРЪШЕНЬ, ГРЪШНЫ *прикм.*

1. Грѣшній: А хтобы мѣлъ тоє наданье мое ѿтъ церк-ви Божєи ѿдалити... да бѣди проклатъ (!)... ѿтъ мене, чєловѣка грѣшнаго въ сей вѣкъ и въ бѣдѣщій (Мильці, 1542 *AS IV*, 314); а моемѣ бездѣмию не по-носи бо єсми грѣшны и малооумє(н) былъ (Київ, 1554 *ПИ №1*); кто бы са оустыдилъ мене... в' родѣ семь прєлєобѣдѣнѣмъ и грѣшнѣмъ, и снѣ члѣкый посты-дит'са єго (1556-1561 *ПЄ 159*); а мла(д)шій снѣ... знаменує Станѣ грѣ(ш)ны(х) люд(ди) (!) а оупа(д)-лы(х) (Львів, 1585 *УЄ №5*, 11 зв., на полях); та мы єсме, люде грѣшныи, винныи, идеме изъ Ерусалима у Ерехомъ (XVI ст. *НЄ 159*); Прото ачѣколвєкъ єстєхѣмы и грѣшни, вшакже для него чєловѣколю-бєць Богъ ховати насъ рачитъ (Єгипет, 1602 *Діал. 52*); А та(к) ти грѣшнїй а оупа(д)ный члѣчє... пы-тайса пил'нє ѿ избавитєли своє(м) (Чалгани, 1603 *УЄ №78*, 43 зв.); не хѣчє(т) бовѣ(м) смр̄ти грѣшно-го члѣка, алє бѣ са навє(р)ноул' и живѣ былъ (Острог, 1607 *Лѣк. 32*); кгдѣсмо єще были грѣшными, Хс̄ за насъ оумєрѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл. 304*); Якожѣ члѣкъ грѣшный мнѣгими палѣмъ и содержимъ грѣхами, яко то пыхѣю, лѣкомство(м), збыткомъ, гнѣвомъ... // ...и ты(м) подѣбными мѣжє(т) бє(з)печнє при-стѣповѣт(и) до принѣта тогѣ Бж(с)твє(н)ногѣ и Аггл(с)когѣ Хлѣба (Київ, 1646 *Мог.Тр. 914-915*); єсли бы ты былъ прѣвый а не грѣшнїй, пѣвне не попѣсти(л) бы бг̄ъ тобѣ таковѣй ѡкрѣтної бѣлєсти (сєред. XVII ст. *Хрон. 58*);

(*як постійний епітет при словах душа, тѣло, що виражає визнання власних помилок, безсилості*) грѣшнїй: а погрєб тѣлѣ моемѣ грѣшномѣ выбираю с прєдки моими в Печєрском манастири, в Києвє (Острог, 1539 *AS IV*, 206); И ѿ похова(н)ю тѣла мое-го грѣшнаго кгды па(н) бо(г) дѣшѣ мою грѣшнѣю с тѣла моего до хвалы своєє святоє зобрати (!) рачитъ поко(р)нє прошѣ... єго поховати... в мана(с)тырѣ свѣтаго Спаса (Вінниця, 1567 *ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 15 зв.*); Скрипчишины дочки винни

дєсет копѣ грошей; а большє того ни мѣнє ни я ничого никому не винєнѣ, тилко Господу Богу душєю моею грѣшною (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ VIII-3, 15*); а я тежѣ... гдє могу... крѣвавѣмъ потѣм моим выслужити, то онѣ з мене здрєвши пропѣтѣ, жє одно лєдвє за часѣм грѣшноє тєло могу... прикрити (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР 8/III, 578*); записую за працу и за сорокоустѣ; абы... за душу мою грѣшнѣную ѿ(д)правили пя(т)дєсятъ золотѣхъ по(л)ски(х) (Тригорськ, 1649 *ДМВН 212*).

2. У *знач. ім.* Грѣшнїй, грѣшник: грѣшнѣхъ зась тма кромєшна я осягнєтъ (Рѣжанка, 1598 *Л.Пот. 987*); И зайстє лѣпшає єстѣ рѣчѣ, гдѣса грѣшнїй навѣрѣчѣт', а нїжли гды цнѣтливый вывѣшѣт'єса и пышнитъ (Київ, 1627 *Тр. 11*); Чѣстна смєрть Прѣвєднѣхъ, грѣшнѣхъ жє лѣюта (Луцьк, 1628 *Андр.Лям. 16*); Безгрѣшнаго грѣшнїи ѿто оутискѣ-ють, Іса невѣнного ѡкрѣтнє мордѣють (Львів, 1631 *Волк. 15 зв.*); Зачѣмъ цѣрковѣ Бжѣа и грѣшнѣхъ, и мытарєвѣ прѣймєтѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал. 643*); тѣкжє спѣвай собѣ жѣлѣсно ѿ покалѣнїю грѣшны(х) (Чернї-гів, 1646 *Перло 7 зв. нєнум.*); И Стѣ(х) Оугѣдникѣ-кѣ(в) своѣхъ, якѣ Послѣвѣ нѣѣаких', прє(з) котѣры(х) Написѣныє в' Сєй Кнїзѣ, Млѣтвы, Канѣны, и Пѣнїа блѣгопрѣятнѣє, якѣ Контрѣкты згѣднѣє до насъ грѣшнѣхъ присылѣєтъ (Київ, 1648 *МІКСВ 347*).

Див. щє ГРЪШНИКЪ.

ГРЪШНЫКЪ *див. ГРЪШНИКЪ.*

ГРЪЧНѢЙШОВЪ *прикм. в. ст.* Який має бильше грѣхѣв: Гадаєтє, ажѣ Галилєянє сєсє грѣчнѣй-шовы были выдѣ усѣхъ людєй, занужѣ такѣ погыблї? (XVI ст. *НЄ 133*).

ГРЪШОКЪ *ч. (невеликий грѣх)* грѣшок: Про то (*в рук. то и. — Прим. вид.*) якѣ (одного) (*в рук. на ѿд-ного. — Прим. вид.*) члѣвѣка грѣшковѣ пришлѣ осу-да, такѣ єдного члѣвѣка ѡправлєнїємъ правда пришлѣ, и за єдного грѣшника пришлѣ погыбѣль (XVI ст. *НЄ 170*).

ГРЪШЫТИ *див. ГРЪШИТИ.*

ГРЯДА, ГРЕДА, ГРАДА *ж 1. (гірськє пасмо)* грядѣ: И ѿни повєлї грядѣю к василѣ(в)скѣмѣ ѡзєрѣ (Київ, 1508-1523 *ПИ №5*); Панѣ свєтицѣ-ки(и)... прывєлѣ насъ до дороги до греды (1546 *ОГ*

21); то(т) кгру(нт) ве(с)... поделили,... межи рудками Михале(в)ски(м) Бродо(м) а Рудки Гнилоє Рыболо(ва) Гне(з)да гредою (Житомирщина, 1584 ККПС 59); знову зас через греду, пришла тая сяножать до мое власное (Любче, 1637 Арх.М. 227).

2. (оброблена для вирощування городніх культур земля) грядка: Лѣхъ: Мѣрава, плацъ порѣжні(и) травюю обрѣслы(и) четверогранны(и), якъ бывають горѣды, грады (1627 ЛБ 60);

(чого) (смуга землі, на якій ростуть городні культури) грядка: в томъ огороде... цыбули высадковъ грядъ чотыри (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 352).

ГРЯДУЩИЙ, ГРАДУЩИЙ, ГРАДУЩИЙ *прикм.* (цсл. градоуЩИИ) майбутній, прийдеШНІЙ, грядущий: БоудоуЩИЙ: градоуЩИИ (1627 ЛБ 13); старозаконные сакраменты зъ дѣла дѣйствованого, анѣ зъ власной своѣи моцы, не подавали ѿ(т)пѣщеніа грѣхѡ(в), але толко зъ вѣры и набоже(н)ства въ градѣщаго Спсителя и Ис Ха Пана (Київ, 1646 Мог.Тр. 900); По третє зароблѣй; на ласкѣ правосѣдногѡ Бга; ннѣ настоѣщаго вѣка сегѡ: а онѣ тебѣ заплатитъ вѣдѣрѣе, градѣщаго вѣка (Чернігів, 1646 Перло 128 зв.).

2. У знач. ім. с. р. **грядущое**, у мн. **грядуша** — (те, що настане) майбутне: обличеніє діавола миродержца и преле(ст)ный лѡвъ его вѣка сегѡ..., ѿ(т) совле(к)шагѡса сѣ хитродрплетены(х) сѣте(й) его, голака стра(н)ника: ко дрѣгомѣ бѣдѣщомѣ вѣкѣ градѣщаго учинѣное (1599-1600 Виш.Кн. 203 зв.); Агглю(м) Бжїи(м), нѣсть болшеи радости вѣ цр(с)твѣ Нб(с)номѣ, понѣже вѣ Бзѣ вса оузритъ якѡ вѣ зерцалѣ, предѣдѣщаа и настоѣща(а), и градѣщаа, видїмаа и невѣдїмаа ѿ(т)крїетъса имѣ (Чернігів, 1646 Перло 162).

ГРЯЗНО *присл.* Грузько: почали орать пашню по святе на пятой недели, и то вельми было грязно, и вода вельми велика была, шкоду великую низким местом и двором починила (1596 МИВР 65).

ГРЯЗНЫ *прикм.* Брудный: соеносус гряд(з)ны (I пол. XVII ст. Своб. 21).

ГРЯЗЬ, ГРѢЗЬ, ГРАЗЬ ж. 1. (розрїджена земля) болото, багно, глина, намул: тоє рекши плюноу(л) на землю и оучинилъ болото зъ глины [бренїє або

грѣзь] и помазаль ѡнымъ болото(м) ѡчи слѣпомоу (1556-1561 ЛЕ 384 зв.); вои(т) володиме(р)ски(и) ...при(с)лавши слу(г) свои(х)..., мясо в гряд(з) собака(м) заметати... казали (Володимир, 1569 ТУ 136); наши церымонии Греческие болшей зъ Євангелицькими, а нижъ (!) зъ Рымляны // згажати се мели: власне такъ се згажають, якобы коли старожитное зъ новотоу..., миро благоуханъное зъ грязью, свѣтлость съ темностию (Рожанка, 1598 Л.Пот. 1007-1009); Если бы жро(д)ло чїстои водѣ порѣченое было стерѣчи ѡ(т) чередѣ, а видѣль бы(с) овцѣ многѡю на оуста(х) несѣчѡю гра(з)а... изаіли бы(с) іхъ не ѡ(т)гна(л) абѣ не замѣтили чїстою здрѡю (Київ, бл. 1619 Аз.В. 301); Бренїє: Гліна, болѣто, калъ, грѣзь (1627 ЛБ 12).

2. Бруд: какъ можетъ грязь ѡмыти чїстѡю крыницю, и какъ крещю та нб(с)ного соудью, а самѣ есми ѡсоуж(д)еныи (1489 Чет. 126).

ГРЯКАЛО ч. *Диал.* Грюкало "той, що сильно стукает". Вл. н.: Яцько Грякало (1649 РЗВ 140 зв.).

ГРЯМОТНИКЪ *див.* ГРАМОТНИКЪ.

ГРЯСТИ, ГРАСТИ *дієсл. недок.* (цсл. грасти)

1. (до кого і без додатка) іти: повѣчте дщери сіѡновѣ иже црѣ твои граде(ж) до тебе (поч. XVII ст. УЕ №256, 3); рего, гряду, ше(с)твую (1642 ЛС 308); **передъ грасти** — іти попереду, перед вести: цари ѿ(т) востѡка на поклѡнѣ прихѡда(т), Звѣзды пере(д) градоу(т), пастоушкѡве са збѣгаю(т) (поч. XVII ст. Проп.р. 6).

ГРАДА *див.* ГРЯДА.

ГРАДУЩИЙ *див.* ГРЯДУЩИЙ.

ГРАДУЩИЙ *див.* ГРЯДУЩИЙ.

ГРАЗЬ *див.* ГРЯЗЬ.

ГРАСТИ *див.* ГРЯСТИ.

ГУБА¹ ж. 1. Рот, уста, паща, дзьоб: не гѣба ли, зѣбы, язы(к), го(р)ло, вѣ ты(х) же граница(х) стрими(т) што и оу убѡгого (п. 1596 Виш.Кн. 256 зв.); кгды(м) кгвалѣту волатъ почала, первой битемѣ, а потомѣ затыканемѣ губы, хотечи мене забить, заборонили (Луцьк, 1598 АрхЮЗР 8/III, 477); то є(ст) почот(т) неве(р)ны(х) и ѿ(т)кинены(х) выпи(л) реку которую смо(к) бы(л) выпу(с)тилъ з губы (XVI ст. КАЗ 630, на полях); И тамъже далєй лжитъ, соромотитъ владыковѣ, што ядовита слина до губы

прынесла (Вільна, 1599 *Ант.* 753); не бачи(ли) есте в' на(с)... нѣчого пога(н)ского, а вжды гоубоу своєю ѡб'мовлаєте бѣти пога́ны (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 147); **Ѡб**роща́ю: Оундздю, повстага́ю, завáзю гбб волѣ (1627 *ЛБ* 149); Знаете то(е) гора(з)дь коли коневы оу(з)дѣ до гббы вложить, те́ды маешь его в моци своей (Височани, 1635 *УС* №62, 56 зв.); **Нуба**: гѣпка (Жовква, 1641 *Dict.* 59); повтѣре пѣстѣль голдбѣцѣ з корабла, а она прилѣтѣла до негѣ под' вѣчерь, несѣчи оливндю рѣцкѣ з' зелѣнымь лѣстьемь в' гббѣ своѣй (серед. XVII ст. *Хрон.* 16); тыежъ обадва вышѣ менованые попы... на домъ тогожъ ИванаРѣбчѣя... нашовши, жону его, ... теж безжадное причины з дому на подводу выволокъши, в губу пястѣми, а по хребте рогатиною били (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 476); **губу замкнути, замкнути губу** (кому) — примусити кого-небудь мовчати: а послáнного іса х(с)та повѣдаешъ абы ты(м) которіе чловеченства ѡное всеи таемници и справы не признавають гоубоу имь замкну(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); И наштожъ потреба мно́го мѡвити, кгда́жъ можетъ на(м) дѡсытъ бѣти замкнѣти гбб ты(м) которыи противъ правды воюють (Киѣв, 1619 *Гр.Сл.* 226); **губу отворити** (на що, проти кого) — **а)** (*заговорити, почати говорити*) розкрити (розязвити) рот (рота) (на що, проти кого, до кого): к(д)ы нагабана маю(т) люде простые ѡ(т) иновѣрецъ те́ды жебы мѣли и(м) ѡ(т)повѣсти. але и по(п) те́ды и тотъ не оумѣеть гоубы отворити противко ни(х) (к. XVI ст. *УС* №31, 182 зв.); **б)** лаяти, кричати: Филалетъ... только светомъ лудить, удаючися за Русина, которымъ николи не былъ; а гдебы его еще хто мней перекупилъ..., певне бы и на Рускую проѡесию (, которое теперъ боронить,) губу отворилъ (Вильна, 1599 *Ант.* 767); **губу роззѣвити** (докого) — (*заговорити, почати говорити*) розкрити (розязвити) рот (рота) (до кого): не смѣете анѣ гоубы ро(з)зѣви(ти), а звл(а)ща до лѣтро(в) (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 148); **на шротъ губу пустити** (на кого) — розпустити губу: На тые слова Филалетовы, которыи уймають почтивость и уроженье людымъ учтивымь... хотя быхъ слушьне корчемное слово ему задати могъ, — але што поможетъ таковому, который на шротъ губу пустивъшы, не только на лю-

дей зацныхъ,... яко встеклый мечетъся... и скрыте прывавляетъ?! (Вильна, 1690 *Ант.* 867); **назадъ в губу брати** (що) — визнавати недѣйсним, відмовлятися від своїхъ слів: если то не дѣспектъ его насватшихъ панѡвъ, и если(ж) неслоушне тѡ што писа(л) ратрактовáти (наза(д) в гббѣ брати) (*на полях.* — *Прим. ред.*) маѣтъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 65); **невывытая губа, невыпареная губа** — наклепницький (брехливый) рот: И повтѣре, и потре-те,... прошу: а естли бы тотъ жвачъ Мышка а невывытое губы чоловѣкъ... // хотѣлъ ми якій псѣй кусъ vyradить... тогды бысь мя... съ прѣтеля... такого неприятеля удѣлалъ, же быхъ того вѣчне на вашу милость выжаловати не могъ (Киѣв, 1573-1579 *АСД* I, 153-154); О, вшетечная и невыпареная губо! Яко то смѣшь мовити? (Вильна, 1599 *Ант.* 891); *Образно*: Гди вѣрви дѡшд мою ѡ(т) // незбѡжной гббы, и ѡ(т) азыка зрадливого (Киѣв, бл. 1619 *Аз.В.* 124-125).

2. Щока, обличчя: оно́го... балвирчиковы потомъ казалъ голити, але еще надто и вѣ губу полничокъ задалъ (Володимир, 1603 *АрхЮЗР* 1/VI, 339); **висса, губа при у(ст)ну** (1642 *ЛС* 105); **губу отерти** (кому), **дати в губу, у губу дати** (кому) — вдарити в обличчя (кого), залѣпити ляпаса (кому): другий чоловѣкъ..., знявши зъ ноги пантоѡель, губу (тому предотечышылскому) отеръ! (Вильна, 1599 *Ант.* 941); Тамъ же, без вшелякое увагы,... далъ ми в губу (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 718); и за тымъ ему у губу далъ (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11).

3. (*верхня і нижня складка країв рота*) губа: Хтобы комѣ рѣкѣ або ногѣ втя(л), або ѡко, ѡхо, гббѣ зббы вытя(л),... за ко(ж)ды(и) таковы(и) члоно(к) пя(т)деса(т) ко(п) гроше(и) платити (1566 *ВЛС* 91 зв.); скура ѡ(б)шмо(р)гнена,... а на твари губа испо(д)няня побита (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); Оустá, ѡстна: Гѣба, вáрги (1627 *ЛБ* 141); Якими Левковича каменем губу до зубов впол пробито (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 687); мно́гѣ приходатъ до цркве, и дрѡбать азыкомъ тѣсачѣ вѣршѡвъ молитовныхъ; а выхѡдачи з' цркви не вѣдають што рекли: гббамы мѡргають, бѣжатъ, ... якобы были кимъ гѡнены (Киѣв, 1637 *УС* *Кал.* 542).

ГУБА² ж. (м'який, пористий кістяк морської тварини, що добре вбирає вологу) губка: Быль пакъ тамъ съсоудъ поставлены(и) плъный ѿцта а они наплънв'вши гоубоу ѿцто(м)... принесли до оустъ его (1556-1561 ПС 433); тогда борзо бѣгші один змежи нихъ вземши губу намочилъ ее ѿцтом... и напоилъ его (Володимир, 1571 УС Вол. 54); Мѡисе звѣвши кровъ тѣлчю и козлію з' водою, и волною червѡною и гѣбою, кнѣги и всѣ люди, скѣнїю и всѣ начина слѣдѣбныи кропилъ (Київ, бл.1619 Аз.В. 210); Губа морская. Spongia (1650 ЛК 441).

ГУБА³ ж. Затока: ѡ(н)... тую зе(м)лю Мате(и)-ко(в)щину прода(л) Богдану... з Се(ли)щи и (з) землями пашними... с Кло(ч)ками и Коцо(в)щиною и(з) Васко(м) Барано(м) губою границою з Ла(с)ками и(з) Нородичами (Житомирщина, 1595 ККПС 64).

ГУБА⁴ ж. Гриб: за горогъ (!) з гоубами д̄ гро(ш) (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 20); ѳднги по ла(т)... а по рѣ(с) грибы или рыжики или иньи гѣбы тѣмъ по(до)бны (XVI ст. Травн. 228); boletus, рыжокъ гѣба (1642 ЛС 104); perditio, губа, погибел(ъ) (Там же, 307).

ГУБА⁵ ж. Губа. Вл. н., ч.: в то(т) ча(с) были... Семы(и) па(н) сава гречи(н). ѡсмы(и) па(н) гри(ц)ко губа (Львів, 1579 ЛСБ 1033); Ива(н) Гѣба (1649 РЗВ 73).

ГУБАВО присл. Гордо, пихато, пишно, вишукано, хороше: Гѣбавѡ, лѣпѡ: хороше. хѣпавѡ: Надѣте, бѣтне, бѣчно (1627 ЛБ 28); Hубawo: nadęcie: pyszno (Жовква, 1641 Dict. 59); Губаво. Eleganter. Venuste (1650 ЛК 441).

ГУБАНЬ ч. Губань. Вл. н.: гѣбань васи(л) (1649 РЗВ 198 зв.).

Див. ще **ГУБАРЬ**.

ГУБАРЬ ч. Діал. губаль "людина з великими губами". Вл. н.: Иванъ Гѣбаръ (1649 РЗВ 382); ѳедоръ Гѣбаръ (Там же, 391 зв.).

Див. ще **ГУБАНЬ**.

ГУБАСТЫЙ прикм. Губчатий, пористий: Губастый. Sp[o]ngiosus (1650 ЛК 441).

ГУБАТИЙ див. **ГУБАТЫЙ**.

ГУБАТО присл. Гребенясто, зубчато: rectinatim, губато (1642 ЛС 303).

ГУБАТЫЙ, ГУБАТИЙ прикм. 1. Зубчатий: serrat(us), губати(й), половидни(й) (1642 ЛС 370).

2. У знач. ім. Губатий. Вл. н.: а з слѣ(г) в ко(р)ни не мешкаючи(х) напе(р)ве(и)... кѣха(р) маты(с)... пашко гѣбаты(и) (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 19); Конѣдра(т) Гѣбаты(и) (1649 РЗВ 391 зв.).

ГУБЕРНАТОРЪ, ГУБЕРНАТОРЪ, КГУБЕРНАТОРЪ ч. (стп. gubernator, лат. gubernator) (правитель, намісник) губернатор: тотъ листь архимандричїй для вырозумѣнья ку вашей милости пану нашому милостивому, и звласче яко кгубернатору и обронцы того дому Божого, посылаемо (Київ, 1575 АСД IV, 15); сынъ садловъ разгнѣвалса на авенира, що был гетманомъ за садла ѡтца его, а потом и губернатором, по смерти садла (поч. XVII ст. Вол.В. 73); тую суму вышь менованую до рукъ помененыхъ ихъ милостей, яко старшихъ и губернаторовъ монастыра пререченого Луцкого, всю сполна истотне заплатилъ (Луцьк, 1631 АрхїОЗР I/VI, 641).

ГУБИТЕЛНИЙ див. **ГУБИТЕЛНЫЙ**.

ГУБИТЕЛНИЦА ж. (та, що призводить до згуби, загибелі кого-небудь) згубница: Але пак за те богъ гѣбителницѣ сыновъ своихъ и самихъ сыновъ своихъ погубит, як ѡтступниковъ и ѡтмѣтниковъ его ѡтца, бо до чѣжоложника и противника божого — папѣжа для жонки приступилъ (поч. XVII ст. Вол.В. 82).

ГУБИТЕЛНЫЙ, ГУБИТЕЛНИЙ, ГУБИТЕЛЬНЫЙ прикм. Згубний, пагубний, небезпечний, загрозлиивий: баше бо та скверна и губительна ехидна (1489 Чет. 6 зв.); Аполлѡнїй: Гѣбїтель, ный (1627 ЛБ 178); Лумѣкъ, Нѣдѣгъ гѣбїтелны(и): хорѡба заразлїваа (Там же, 219); pestilens, пагубни(й), губите(л)ни(й) (1642 ЛС 313); зачїмъ на котѡромъ мѣсцѣ неслѣдшне тѣшиласа Зезавѣль, на тѡмже слѣдшне погїбель свою ганѣбнѡю понесла, где бовѣмъ ѡ(т) рѣскоши повабъ мѣла, тѡмже ѡ(т) смѣрти гѣбїтелногѡ пострѣлѣ не вшла (Київ, 1646 Моґ.Тр. 941).

ГУБИТЕЛНЪ присл. Згубно, пагубно, шкідливо: pestifer[e], губите(л)нѣ (1642 ЛС 313).

ГУБИТЕЛСТВО с. Згуба, пагуба, загибель, нещастя: labes, labecula, паденїе, врета (!), порокъ, губите(л)ство, скве(р)на (1642 ЛС 248); Губїтел-

ство. Pestis. Clades. Perditio. Interitus. Pernicies (1650 ЛК 441).

ГУБИТЕЛЬ, ГУБИТЕЛЬ ч. (цсл. гоубитель) (той, хто чинить шкоду чому-небудь, знищує кого-небудь) злочинець, згубник, душоуб, убивця: А што са дотыче... сыновъ моихъ... пордчаю... абы... на столцы гбителей не садали, но въ законѣ // господнемъ завжды волю свою мели (1577 АС VI, 71-72); згромадивши бурмистровъ въ радець и лавниковъ лавицы русское въ мѣстѣ Виленскомъ людей розного набоженства, передъ ними протестовалсе и скаргу прекладаль, — якобы онъ мѣлъ быти губителемъ набоженства Руского (Володимир, 1608 АСД VI, 116); не бе(з) вѣдома и порады и бл(с)венія фу(н)довано бра(т)ство школу и дрѣка(р)ню самого(ж) пото(м) гонителя на то е(г) м(ст) гедешна болобана го(р)цѣ губителя (Львів, поч. XVII ст. ЛСБ 78 зв.); interemptor, губител(ъ) (1642 ЛС 242); прѣто не хдли Бга Творца твбегω, сам ти доброволне пошедь въ слѣдъ дїавола гбителя твбегω (Чернігів, 1646 Перло 158); Губитель. Perditor (1650 ЛК 441).

ГУБИТЕЛЬНЫЙ див. **ГУБИТЕЛНЫЙ**.

ГУБИТИ, ГУБЫТИ дієсл. недок. 1. (кого, чим і без додатка) (призводити до загибелі, позбавляти життя) губити, вбивати, знищувати, страчувати: па(н) бо(г) промови(л) ноєви, бо(л)ше(и) свѣта потопо(м) не залива(ти) ани лю(д)ского народѣ водою такъ скоро гбити (1582 Кр.Стр. 20 зв.); коли ишовъ Христось Содомъ и Гоморь губити, тогды Авраамъ просиль Христа за пять варышувъ (XVI ст. НС 30); ту(т) розумѣ(т) люде теле(с)ныи и окру(т)ныи яко бе(с)тыи и срокїи которыи дла бруха своего выдираю(т) забиваю(т) зводе(т) и губе(т) (XVI ст. КАЗ 611, на полях); Кнзи и властитѣли Слово Бжїе почтѣте, Мл(д)нцовъ незлобївы(х) не гбїте (Львів, 1591 Просф. 75); Поповъ до тои унїи кгвалтом притягали,... другихъ вязанемъ и муками трапили, инших... розными способами губити почали (Львів, 1605-1606 Перест. 41); Погблїю: Гблїю, трачѣ (1627 ЛБ 84); Сталоса бовѣмъ и пѣрвѣй, же до десяти милліонѣвъ Хр(с)тіанъ потратиль Хосрой, гды Жїдове ихъ оу нѣгω кповали и гбїли (Київ, 1627 Тр. 680); сам архистратигъ Михаил ѡгнем и ждпе-

лем такого бддет гббыль еслы би кто мѣл ѡ(т)далити (Середня Вижница, 1644 Паньк. 25); Тѣтса стагають невѣсты гббачїи пло(д) в' себѣ, албо такѣвымъ помагають радою (Київ, 1646 Моґ.Тр. 908); вступиль хме(л)ни(ц)ки(и) зо всѣмъ во(и)ско(м) на украинѣ, впоминаючи шля(х)ту днѣве(р)сало(м)... абы рѣс(и) по(д)да(н)ны(х) свои(х) не губили (серед. XVII ст. ЛЛ 180).

2. (що) Руйнувати, нищити: кнзи збаражськіе... поведили ижъ розвожено губячы знаки еножѣ ѡдинъ камень велики(и) в одно(и) яме есть (1546 ОГ 79 зв.); тую дорогу и гостинець одѣ пререченого миста Красного // Ставу... губить (Луцьк, 1623 АрхїОЗР 6/1, 440-441).

3. (що) Втрачати (що), позбуватися (чого): якъ учинивъ бывъ тымъ двомъ людомъ, албо маргу губити (и) другое иманя (XVI ст. НС 102); те басни мирскаго и еретическаго духа великое смущение внимательной мысли к богу творят и теплоту и любовь ко сладости памяти божия губят (1600-1601 Виш.Кр.отв. 160); моухи оумираючи гбб(т) соло(д)ко(ст) масти, то е(ст) грѣхы повшѣдныи (поч. XVII ст. Проп.р. 255); а если бы котѣраа дша зблділа през грѣх, и съвокдпїласа съ дѣмоны такѣваа... завѣтъ кривавый лѣгце вѣжитъ посагъ вѣчного богатства гоубить (Почаїв, 1618 Зерц. 53); И трѣтїзны бѣвѣмъ мѣць и силѣ свою гбб(т) ѡ(т) знакѣ кр(с)тного, и дїаволї зчезають, и ѡ(т) члѣка оутѣкають (Київ, бл. 1619 О обр. 80); скѣро хто трѣха оупокоєнїа закдситъ, не оумѣть справоватїса, лѣчь и тѣе што досталъ губить (Вільна, 1627 Дух.б. 257).

ГУБИТИСА дієсл. недок. (чим) Втрачатїся: Покѣрою и чїрствостю ховаютьса и множат'са дары ласки Бжїе: а пыхою и не(д)балствомъ гббатьса (Вільна, 1627 Дух.б. 85).

ГУБИЦА ж., бот. Водяний мох: confegua, губица (1642 ЛС 136).

ГУБКА¹ ж. Щїчка: buccuba, губка (1642 ЛС 105).

ГУБКА² ж. (м'який, пористий кістяк морської тварини, що добре вбирає вологу) губка: они взавѣши гббкѣ, и вбчївши оу оце(т)... кѣ оусто(м) емѣ прикладали (к. XVI ст. УС №77, 28 зв.); Гбба: Гбба мѣрска(а). Spongia (1627 ЛБ 28).

ГУБКА³ ж. (висушене плодове тіло гриба-трутовика, яким користуються для викрешування вогню) губка: Гнѣ(в) подобенъ огню в' желѣзѣ распаленом'. ... Рвѣніе же подо(б)но огню в' гѣ(б)цѣ скрѣтомѣ и неявне распалѣючомѣса до чого при(т)кнетса все палить (1627 ЛБ 161).

ГУБКА⁴, **ГУБЬКА** ж. Губка. Вл. н., ч.: А то ест огородникъ один на имя Иван Губка (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 353); Иванъ гѣбка (1649 РЗВ 115); Ярошь гѣбка (Там же, 447 зв.).

ГУБЧАСТЫЙ, ГУБЧАСТИЙ, ГУБЬЧАСТЫЙ прикм. (який стосується губки, висушеного тіла гриба-трутовика, вживаного при викрешуванні вогню) губчастий, губчатий. ◊ **ПУЛГАКЪ** губчастый див. **ПУЛГАКЪ**; ручница губчастая (губьчастая) див. **РУЧНИЦА**.

ГУБЫТИ див. **ГУБИТИ**.

ГУБЯЧИЙ, ГУБЯЩИЙ дієприкм. у знач. прикм. Небезпечний, грізний: капицу черьнецкую безъ встыду и боязни Божое на себе потомъ вложивши, а въ.серьцу волкомъ губящимъ драпежнымъ будучи,... зъ людми геретицкими, отщепенъцами способившися, розными способы противко той справе,... поступоваль (Луцьк, 1599 АрхЮЗР 1/VI, 272);

руйнівний, руйнуючий: Хоздрой... посла(л) Сарвара своѣго Воевѣдъ..., абы перешѣлъ и перебѣгъ, я(к) нѣакаа огнистаа бліскавица палачаа, жгѣчаа, и гѣбачаа (Київ, 1627 Тр. 658).

ГУГНИВЪСТВО с. Гугнявисть: Моисеа сла(л) бѣ до фараѣна, абы пѣстилъ з неволѣ лю(ди) жидѣвскїи. і ѱ(н) са вымовлѣлъ гоугнивъство(м), и на мѣвѣ затинаючиса, не проу(д)кїи язы(к) (Львів, поч. XVII ст. Хрон. 117).

ГУГНИВЫЙ, ГУГНИВЫ прикм. 1. Гугнявий: ѿднѣкъ же пришѣдши в' пѣмать... ни(х)то абы не занедбавѣлъ... же гѣ слѣпца оумдрѣеть, же безязычна(г) и гѣгнѣвого моисеа в' мѣвѣ оукрашаеть... не и(ж) бы(м) и а то собѣ привлащѣлъ (Острог, 1598 Отп. КО 2 зв.); Медленоазычны(и): Косногласны(и), гѣгнѣвый, заикаючїйса, шепе(т)ливый, момотливый(и), заіакливый(и), болкотливый, сипливый (1627 ЛБ 62); Немовѣющїи(и): шепечѣчїи(и), гѣгнѣвы(и), пре(з) нѣсъ мѣвѣчїй (Там же, 74); Нухни-
wy: Gęgliwy: momot (Жовква, 1641 Dict. 59);

у знач. ім. И тогда скѣчи(т) хрѣмый яко ѣле(н), и ясенъ бѣде(т) азыкъ гѣгнѣвы(х) (Київ, бл. 1619 Аз.В. 43).

2. У знач. ім. Гугнявий. Вл. н.: Савѣка Гѣгнѣвы(и) (1649 РЗВ 408 зв.).

ГУДЕНІЄ див. **ГУДЪНЄ**.

ГУДЕНЬЄ див. **ГУДЪНЄ**.

ГУДЕЦЪ ч. (той, хто грає на сопілці, флейті або на скрипці, арфі, цитрі чи кіфарі) музикант: Hudec: Arfista: citrzysta, skrzypek (Жовква, 1641 Dict. 59); fidicen, гудецъ, гу(с)лецъ(ъ), звяцате(л) на струна(х) (1642 ЛС 197); flator, дмець, гудецъ (Там же, 198); tibicen, пища(л)никъ, гудецъ, сопецъ, прегудникъ (Там же, 398); Гудѣць. Fidicen. Cytharista. Cythraed(us) (1650 ЛК 442).

Див. ще **ГУДОКЪ**.

ГУДИТИ дієсл. недок. (що) Гудити, ганити: И ту(т) не вѣдати што бы то было за на(в)роце(н)е коли хто са(м) блѣди(т), да и(н)шы(х) за собою лѣди(т) Плохое хвѣлчи доброе гѣди(т) (Острог, 1587 См.Кл. 4 зв., на полях); А ра(з)боини(к), которы бы(л) на лѣвои сторонѣ, то(т) его стоюу мл(с)тъ гоуди(л) (XVI ст. УЄ Трост. 70).

ГУДНО присудк. сл. Слід, потрібно: Али мы, братья мои любый, осокочуйме ся ты (!) неподубных дѣлъ, котрыхъ не гудно чинити (XVI ст. НЄ 212).

Див. ще **ГОДНО**.

ГУДНЫЙ прикм. Потрібний: А та(к) справиль з' зблота, и зо всїхъ вышеманованы(х) матѣрин, нарамѣникъ и поясъ, и слово гѣдное, и рїзы под' ефѣдъ (серед. XVII ст. Хрон. 113 зв.).

ГУДОКЪ ч. Те саме, що **гудецъ**: с каждое голо-
вы мають дати по три гроши, а з людей волочащих,...
// ...и теж з медведниковъ, дѣдниковъ, скрипковъ
и с каждого гѣдка и иных,... з головы самого и бе-
лыхголовъ и детей ихъ, по ѱми грошей (Вільна,
1566 AS VII, 88-89).

ГУДЪ див. **ГОДЪ**.

ГУДЫЙ прикм. Гугнявий, невиразний: Мытаръ здалека стоѣчи, и та(к) гѣдѣю его мѣвѣ слѣшачи: жалоснѣ зотхнѣлъ до Гѣа Бѣа (поч. XVII ст. Пчела 17 зв.).

ГУДЪНЄ, ГУДЕНІЄ, ГУДЕНЬЄ с. Гудіння, пицання, плач, шум: Вѣскликновѣніе, ца: Выкри-

кѧне, похвалѧне, гѧдѧне, хлипѧне, кричѧне, вытье, гѧкъ, гѧка(н)е якъ по оумѧрломъ (1627 ЛБ 22); Гѧдѧнїе: Писка(н)е, гѧдѧ(н)е, пишѧ(н)е (Там же, 28); Hudenie: brzęk: szum (Жовква, 1641 *Dict.* 59); bombus, зво(н) трубы(н)и и гуденїе пчель (1642 ЛС 104); Гудѧнїе. Bombus (1650 ЛК 442).

ГУДѢТИ *дієсл. недок.1. (на струнному або духовому інструменті)* грати: Тамъ же деєписа сыноду Берестейского шекаромъ называєть... ино ихъ самъ хвалить и выноситъ, власне яко оно мовятъ: "самъ гуду, самъ же и плешу" (Вільна, 1599 *Ант.* 811); пса(л)мопѧвца обѧчивши проро(ц)ки(м) здѧлека ѧкомъ на умны(х) гоусла(х), вдарає(т), и гоуде(т) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 213); Гудуть бо трубами, яко смѧки рыкають, где божїи ангѧли приступу не мають (к. XVI ст. *Укр.л.* 76); Самогѧд-ный: Дѧрзы(и), надѧты(и), презорївый, гѧрдостенъ, ...собѧ догожають, незгодливый, дивѧкъ, собѧ гѧдѧчий, то сѧ(т) подобиме(н)наа (1627 ЛБ 111).

2. (*про сову*) пугати: bubo, гупаю, аки сова, гуду, кричу (1642 ЛС 105); Гѧдѧ боо (*Уж.* 1643, 37 зв.).

ГУЖВА, ГУЖЪВА *ж. Дїал.* гужва "розпарена гїлка для зв'язування". Вл. н., ч.: Ива(н) Гужва (1649 *РЗВ* 89); Иванъ Гужъва (Там же, 116 зв.); Иванъ Гѧ(жв)а (Там же, 445 зв.).

ГУЖЪ *ч.* Гуж: взято... // ...хомутовъ з гужами... реми(н)ными три (Київ, 1591 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 133, 81 зв.-82).

ГУЗИЙ, ГУЗЪЙ *ч. Дїал.* Гузий "куций, короткий". Вл. н.: Игна(т) гѧзи(и) (1649 *РЗВ* 188); Иванъ Гѧзѧ(и) Со(т)ни(к) (Там же, 394 зв.).

ГУЗИКЪ *див. ГУЗИКЪ.*

ГУЗИЦА *ж. (частина тіла)* зад: A ia znaiu iż on sobi poias torhował: Sztoby мене muskał po czerewi Po pnhach po huzycy u po hołowi ([Раків], поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 6).

Див. ще ГУЗНА.

ГУЗНА *ж.* Те саме, що **гузица**: clunis гѧ(з)на (I пол. XVII ст. *Сем.* 51).

ГУЗЪ *див. ГУЗЪ.*

ГУЗЪЙ *див. ГУЗИЙ.*

ГУКАЛО *ч.* Бугай: onocrotalus, гукало, птица (1642 ЛС 292).

Див. ще ГУКОВИЩЕ.

ГУКАНС *с.* Галас, крик, голосіння: По оутрѧтѧ вѧдѧчного его спольковѧна Не оустаєть в' жалосныхъ ламентѧ гѧкѧна... трѧднаа до згѧбена рѧна (Вільна, 1620 *Лям.К.* 10); Вѧскликновенїе, ца: Выкрикѧне, похвалѧне, гѧдѧне, хлипѧне, кричѧне, вытье, гѧкъ, гѧка(н)е якъ по оумѧрломъ (1627 ЛБ 22).

Див. ще ГУКНЕНЬЕ, ГУКЪ.

ГУКАТИ *дієсл. недок. 1. (видавати різкі звуки)* гукати, (*про осла*) кричати: онокрѧта(л), пта(х) подобный кшта(л)то(м) лѧбедеви, кѧтѧрій пысо(к) оуложї(в)ши в' вѧдѧ гѧкає(т) якъ осель (1596 *ЛЗ* 64).

2. (*на кого*) Покрикувати: якъ корѧбль мають великѧю гѧтовость, где стѧрман' всѧми рѧдитъ и справдетъ, на однихъ гѧкаючи, а дрѧгим' оукѧзѧючи (Вільна, 1627 *Дух.б.* 148).

ГУКНЕНЕ *с.* Оклик, голосний викрик: Частѧк-ротъ потреба было иногды гѧкнѧна, иногды именовѧна, иногды порѧшенѧ, през' што бы в' себе былъ приходилъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 20 зв.).

Див. ще ГУКАНС, ГУКЪ.

ГУКОВИЩЕ *ч. (нічний болотний птах з родини чапель)* бугай: онокрѧта(л), пта(х) подобный кшта(л)то(м) лѧбедеви, кѧтѧрій пысо(к) оуложивши в' вѧдѧ гѧкає(т) якъ осель, гѧпа(ч), гѧковище (1596 *ЛЗ* 64).

Див. ще ГУКАЛО.

ГУКЪ, ГУКЪ, КГУКЪ *ч. 1.* Шум, гул, гук, гуркїт: нечестивїи же ѧ(т) гоукѧ во(д)ного вѧстрашишаса, и сташа по брѧгѧ реки (1489 *Чет.* 13); сѧ того гуку огненого, великого, жона моя..., не ведаючи ни о чѧмъ ничого щого ся такой огонь великий взялъ, ... зъ дверей заледво ся добыла (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 6/І, 129); Алить гора з' шѧмом', гѧкомъ, и трѧскомъ, на мѧстыци назначѧномъ стѧла, зла(к)са крѧль (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. І), 3); Шѧкъ, шѧмъ: Гѧкъ (1627 ЛБ 159); менованье авторове... з гѧко(м) и стрелянемъ ба(р)зо велики(м) и ѧгро(м)-нымъ за приводомъ... при(н)ципаловъ... вѧвашисе... челя(д) свецькую киями... збияли и грабили (Володимир, 1631 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122 зв.).

2. (*безладне звучання людських голосів*) гук, гам, гомїн, галас: Бъ (!) тотъ часъ сталь са гѧкъ ѧ дверей сѧннихъ и бачиломъ то, ижъ Желехъ того

Хрѣстицкого по виденю вдарилъ ([Петрків], 1565 AS VI, 262); та(к) ся проти(в) влохо(м) с крико(м) и(з) гѣко(м) страшны(м) ци(м)брове с вере(с)к-ливы(м)... голосо(м) сами повторяючи преправили (1582 *Кр.Стр.* 49 зв.); мѣлѣва, гѣмонѣ, гѣ(к) ѡ(т) мѣвы лю(д)скои, ѡкри(к) и ты(ж) трѣбога (1596 *ЛЗ* 56); И то могли сенаторове слышать добре: бо были окна на улицу; а гукъ немалый тыжъ бы(лѣ) людей (1596 *МИВР* 68); мѣлва, или мѣлѣва: Рѣзрѣхъ, гѣмонѣ, гѣкѣ ѡ(т) мѣвы лю(д)скои, ѡкрикѣ, трѣбога, или крикѣ, зѣвада... печалова(н)е (1627 *ЛБ* 65); ѡслышавши той гѣкѣ, пыгаль штѣ то было: // гды... оувѣдалъ, жѣ са то дла прѣста брата егѣ дѣет'... войти до нѣхъ не хотѣль (Київ, 1637 *УС Кал.* 34-35);

(сильный звук голоса) крик, вереск, зойк, лемент: гѣкѣ, вѣрескѣ (1596 *ЛЗ* 52); Штѣ то за Плѣчь... што за гѣкѣ; дивно ми той трѣбѣ (Вильна, 1620 *Лям.К.* 15); Кличѣ: Комѣдѣа,... крикѣ, вѣплѣ, гѣкѣ, вѣрескѣ (1627 *ЛБ* 53).

3. *Перен.* Розвага, надмірна розкіш, насолода: Кгды(ж) болше смѣтри(т) на ср(д)ца, ни(ж)ли на тые гѣки, не все было волно ве(д)ле оустѣвѣ бѣжѣи(х) и(з)рѣилтаномѣ // онымѣ справовати в неволи а вжды и(х) лѣпше выслѣхава(л) нижли на свободѣ (Острог, 1587 *См.Кл.* 12-12 зв.); без'мѣлѣвникѣ, Еримита, // котѣрый не (в) гѣкѣ а без' затрѣвожѣна свѣта того бе(з)блазнѣно, без' погоршѣнѣа живѣтъ (1596 *ЛЗ* 31); если хо(ч) быти се(р)дечне скрѣшѣбный внѣйди в комо(р)кѣ твою, а ѡ(т)жени ѡ(т) себе гѣ(к) свѣта (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 19 зв.); Но в недѣблѣсти, и лѣнливствѣ, и мерзѣности, и шѣмрахѣ, и гѣкахѣ, и бѣрливостехѣ насолѣжовалемса (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 267).

4. Вл. н.: Семень Гу(к) (1649 *РЗВ* 149 зв.); Грицко Гукѣ (Там же, 380).

ГУЛТАЙ *див.* **ГУЛТЯЙ.**

ГУЛТАЙСКИЙ *див.* **ГУЛТЯЙСКИЙ.**

ГУЛТАЙСТВО *див.* **ГУЛТЯЙСТВО.**

ГУЛТЯЙ, ГУЛТАЙ, ГУЛЬТАЙ *ч.* Гультай, нероба, волоцюга, гульвіса: однихъ везеньемѣ, даванемѣ до замѣковъ нашихъ, а иныхъ гултяевъ, безъ службы будучихъ, яко лозныхъ, звлаща гдебы збрѣднѣи якие всчинали, свѣвольне жили,... погрозки чинили, (имали) и на горѣле карали

(Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 131); подчас сваволенства великого и збирания се купъ свавольныхъ гултяев,... неякийсь Александр Кушка, взрушаючи покой посполитый, поднесъ короговъ в мѣсте Трояновце,... дла збирания козаковъ и розныхъ гултяев (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 153); Лѣстець: Тѣлѣкъ, волоцюга, зрѣйца, зѣбѣдникѣ, гѣлтай, котѣрый волѣчитса дла поживлѣ(н)ѣа тѣкъ, або з мѣтѣцтвом'... з' ворожѣнѣем' (1627 *ЛБ* 57); Гѣлтай (*Уж.* 1645, 25); тамъ же и помененые принѣципалове..., зараз прѣтестанѣта и компанию его словами неучѣтивыми лжыты и соромѣтиты, называючи оныхъ гултяями, почали (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 46).

ГУЛТЯЙСКИЙ, ГУЛТАЙСКИЙ *прикм.* Гултяйскій: шляхетный панъ Охремѣ Грузевичѣ, жаловалѣ и оповѣдалѣ: ижъ злодея, парѣбка и зрѣйцу своего Мацка Мартиновича, котѣрый...// людей свѣвольныхъ, гултяйскихъ до колѣнадцѣть чѣловековѣ зѣбралѣ, и зѣ оными, на домѣ мой... наехавши, мене самого зшарпалѣ, збилѣ (Володимир, 1605 *АрхЮЗР* 3/1, 145-146); пришѣвѣвши з мѣста панѣв Тышовѣ Кѣпачѣва, гултайская купа,... межѣ себе то розѣбрали (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 235).

ГУЛТЯЙСТВО, ГУЛТАЙСТВО, ГУЛЬТАЙСТВО *с., зб.* Юрба, нѣтовѣ, вѣтага; банда: вышѣменованный Кушка с тамтым гултайствомъ и помѣчниками,... наехавши на маѣтност нашу... почали с пулгаковъ стрѣляти, страхи розные, дѣспекты выражат (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 154); тамъ же припадши гултайство, з нимѣ зѣ Запорожѣя прийдучее, до двѣра моего,... з мѣста выѣхалѣ, въ котѣромѣ... // рыштунки, фанты... конѣ ездны и робѣчие, оное гултайство пошарпало (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 3/1, 312-313); оногѣ невинного чѣловека... невинне тыежъ схоластици колѣзиатци свѣвольные з гултайствомѣ... шаблями посекали (Луцѣк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 689); Гѣлтайство Turba Nebulonum (*Уж.* 1645, 39); помененный Федѣр Липка... прибравши до себе козацтва и гултайства... вси зѣберанѣя шляхѣцѣкѣие бралѣ, плѣндровалѣ (Луцѣк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72).

ГУЛЬТАЙ *див.* **ГУЛТЯЙ.**

ГУЛЬТАЙСТВО *див.* ГУЛТЯЙСТВО.

ГУЛЯКЪ ч. 1. (*той, що любить весело проводити час*) гуляка: Day szczosz mi tu za beśida, Ni pryteła, ni suśida... Niskim żyty, Rozmowity, Ni śiestryce, Ni Zołwice. — Z kozakom, z hulakom (1625 *П. про Кул.* 25).

2. Вл. н.: Григоре(и) Соко(р)..., наславши мощно, квалто(м) служебника своего Петра Тка(н)ча и и(н)шихъ помочниковъ... на дво(р) по(д)даного моего на (и)мя Артюха Гуляка тамъ же, деи... почали ся в домъ ломити (Житомир, 1584 *АЖМУ* 77).

ГУЛЯСЧЫЙ *див.* ГУЛЯЩИЙ.

ГУЛЯТИ, ГУЛАТИ *дієсл. недок.* 1. (*вештати-ся, їздити не поспішаючи*) гуляти: якъ мысливцы роспростерши звѣрять у него нагонять; такъ и нынѣшній душоловцы и человѣкогубцы тую унѣю всюды всѣмъ указуютъ; ее рострухаторы, якъ цыгане по ярмарку, люде гулячи хромыми конми (бл. 1626 *Кир.Н.* 23).

2. (*про верстати і т. ін.*) не використовуватись, гуляти: звѣкли аєенчіки бѣли // чинїти, абы дѣтѣкъ свѣихъ способно(ст) довѣпоу лѣпѣй зрозоумѣли, и ихъ до цнѣты и до оучтївості заправили, иже пѣвными днѣми, гды прѣве всѣхъ реме(с)никѣвъ варстѣты не гоулалі, еще молодыхъ по всѣхъ оулицѣхъ провѣдїли (поч. XVII ст. *Проп.р.* 240-240 зв.).

ГУЛЯЩИЙ, ГУЛЯСЧЫЙ *дієприкм.* (*цсл. гоулащии*) 1. У знач. *прикм.* (*який не працює, розважається*) гулящій: Теперъ же почаль ся людъ гулящій, людъ свовольный (1607 *МИВР* 87).

2. У знач. *ім.* Гулящій. Вл. н.: макси(м)гдѣля(с)чы(и) (1649 *РЗВ* 26).

ГУМА ж. (*ароматний липкий сік деяких тропічних дерев*) смола: евфорбію(м) по ла(т)... Серапіо(н)... глѣть... что авфарбію(м) есть гѣма сирѣ(ч) смола текѣща(а) и(з) древа во индѣиски(х) страна(х) (XVI ст. *Травн.* 201 зв.); смѣрна или аханьтоусъ по гречьски... а по рѣ(с) смѣрна... есть нѣкаа гоума, текоущїа и(з) древа (Там же, 306).

ГУМЕННИКЪ, ГУМЕНЪНИКЪ ч. 1. Гуменний, токовий: кгдамъ... до Козина пришли, засталисмы въ посродку села урядника Козин-

ского... тивона, гуменъника и Яна старого, кухара (Луцьк, 1601 *АрхЮЗР* 6/1, 281); hogtearius, гуме(н)никъ (1642 *ЛС* 220).

2. Тік, *діал.* гумно: Его Милость... тот... фолварок... князю Семенѣ... на вѣчностъ потвердил... с полми... и гѣменники и ставом (Краків, 1507 *AS* III, 40).

3. Вл. н.: У Гуменника: клячу взяли... У Белявы ременное лѣзѣво его взяли (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 91).

ГУМЕННЫЙ *прикм.* Який відноситься до току, гумна: сторождѣ польндю часѣ летнего только для пашъни де(р)жать мешчане ѡ(д)нѣ 8 мили ѡтѣ места на врочищи на чотырехъ могила(х) дрѣгѣю 8 двѣхъ милахъ на гѣме(н)но(и) дѣброве (1552 *ОВін.З.* 132 зв.); с ты(х) пожи(т)ко(в) яко и гуме(н)ны(х) та(к) и млыновы(х) и ѡзе(р)ныхъ наклада(ти) на выхова(н)є и приѡдева(н)є дете(и) (1566 *ВЛС* 67 зв.); записую... ма(л)жо(н)це мое(и)... дво(р) зо вѣсимъ будоване(м) дво(р)ны(м) и гуме(н)нымъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

ГУМЕНЦЕ с. (*невеликий тік з господарськими будівлями біля житла*) точок: hogteum, hogteolm, гумно, гуме(н)це (1642 *ЛС* 220).

ГУМЕНЪ *див.* ИГУМЕНЪ.

ГУМНО, ГУМЪНО с. 1. (*двір із господарськими будівлями*) гумно: гѣмно хоте(л) змета(ти) (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); тежъ што бѣдетъ старого жита въ гѣмнѣ и што бѣдетъ князь Сонкгѣшковичъ поставил на поли, то тежъ маеть собѣ побрати (Краків, 1510 *AS* III, 73); И гѣмно теж... сожгли, жита двѣсти коп (Вільна, 1546 *AS* IV, 474); Тыє люди в члѣвки до гѣмъна с цепомъ ходать (1552 *ОЛЗ* 188); Поведилъ староста ижъ то все накладомъ своимъ побѣдовалъ фольварокъ ѡстрогомъ гѣмно клѣнею (1552 *ООвр.З.* 101); в которого жъ то роуцѣ его лопата его а вычистить гоум'но свое а избѣретъ п'шеницоу в' жит'ницю (1556-1561 *ЛС* 219 зв.); збо(ж)я на гумне(х) дворны(х) повѣди(л) при дворѣ два стоги жита а пшеницы сто(г) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23 зв.); гу(м)на и иные ста(т)ки домовые неря(д)не роспрошала (1566 *ВЛС* 64); та(м) е(с)мо... нашли пашни засеяные и в гумне зложеные не молочены(х) немало (б. Киева, 1585 *ЦНБ*

ДА/П-216, 3); Не вм(с) ли алчны(х) оголоднѣваете, ... и з гѣмна стѣги и оборѣги волочите (1598 *Виш.Кн.* 272 зв.); овунъ есть намъ комора повная и гумно неискончаемое (XVI ст. *НС* 162); онъ мае(т) в роука(х) лопатѣу и згромади(т) пшеницю // до гоу(м)на своего, а половоу испали(т) оу огни негасимо(м) (XVI ст. *УС* №29519, 48-48 зв.); Гумно оплотомъ жердми огорожено, а другая клюня на селѣ пошитай, в котормъ // гумнѣ клюня рубленая, соломоу пошитай (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298-299); бояри(н) па(н)цы(р)ны(и) з ыме(н)я его села Староселе(ц) на име сѣ(п)рѣ(н) да(ш)кеви(ч) поеха(л) бы(л) до име(н)я пна григо(р)я ке(в)лича... до гѣ(м)на свое(г) где збо(ж)е его зложоно было (Житомир, 1609 *ЦДИАК* 11, 1, 5, 26); Гѣмна вѣдачи застѣвланы и загѣшены, стѣгами, и стѣртами, ... и гѣмна з' порѣжны(х) мѣстцѣ, стѣртами опрѣтавши, сѣти нѣкѣли не мѣлѣ (Київ, 1637 *УС Кал.* 652); агеа, гу(м)но, билище, боище, молотилище (1642 *ЛС* 91); Ле(ч), кгды та(м) приеха(л), ничого згола: ани быделѣ, ... ани збожѣ, в коморахъ молоченыхъ, ани в гумнѣ нияких... не заста(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 196);

(*примѣщення для зберігання зерна*) комора, житница, шпихлѣр: посмотрѣте на птахѣ нб(с)ные же нѣ сѣют ані жноут и в гумна не зѣбрают а ѡ(т)цѣ небе(с)ный кормит их (Володимир, 1571 *УС Вол.* 48); Житница: Гѣмноб, шпѣхлѣрѣ, спѣжарна, стола, клѣна (1627 *ЛБ* 38); veteraria, гу(м)на, жи(т)нищи (1642 *ЛС* 412).

2. Калач із полби, різновиду пшениці: farreum, колачѣ, гумно (1642 *ЛС* 194).

ГУМНОЧИСТИТЕЛЬ ч. Той, хто чистить, прибирае тѣк: ageator, гу(м)ночи(с)тите(л), молоти(л)ни(к) (1642 *ЛС* 91).

ГУМОРИ мн. (*стп. humor, лат. humor*) видѣлення, мокрота, вогкѣсть: а ѡто ѡ(т) прѣшеи рожества годѣны, котѣрѣ з' оутрѣбы мате(р)неи слѣпыи и очи гоумѣрами ѡбтажѣныѣ маючи выхѣдимо (поч. XVII ст. *Проп.р.* 190); ефѣрѣскѣи ѡгнь ѡ(т) гѣмѣровѣ соуптѣльных; ѡбо вѣспарѣнѣ зѣмнаго, и вѣднаго запалѣетѣся (Почаїв, 1618 *Зерц.* 10); А иж'са оучинѣла на перѣдѣ змѣнка ѡ Люнѣтика(х), ѡбо ѡ хорѣбѣ мѣсачной, ѡ той роздѣмѣють

нѣкоторѣ, ѣжѣ бывѣет' з' загнилѣѣ мокроты ѡбо вѣлгѣтности, котѣрѣю Латѣнницы Гѣмѣрами назывѣють (Київ, 1637 *УС Кал.* 144).

ГУМЪНИЩО с. (*місце, де було гумно*) гумнище: Гѣмънищо замѣковѣе на пере(д)местѣи где гѣмно г(с)дрѣское бывало и где дворе(ц) То де(р)жить панѣ василе(и) (Володимир, 1552 *ОВол.З.* 201).

ГУНБА ж, бот. Кмин: ѣенѣ(м)греко(м) по ла(т)... // гѣнба мѣ(л)ко то(л)ченаѣ и смѣшена с же(л)тко(м) яичнымѣ... и прикладывѣе(м) к тверды(м)... апостемо(м) (XVI ст. *Травн.* 208 зв.-209).

ГУНБИНѢ *прикм.* Кминовѣи, кминний: трава гоунбина пражена вѣ елѣи деревано(м) (XVI ст. *Травн.* 209).

ГУНИЩЕ с., *зневажл. (про погану гуню)* гунище: Skázemo vám mnoho dobroho... O Mikity popy borodátom Kotri tu stoit w huniszczu kostrubátom ([Раків], поч. XVII ст. *Траг.* 1).

ГУНКА, ГУНѢКА, ГУНѢКА ж. 1. Те саме, що гуня у 1 знач.: а коли пришѣлѣ илѣа до негѣ, вскѣндѣлѣ на него свою гѣнкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.); И вѣзѣлѣ илѣа гѣнкѣ свою, и звинѣлѣ еи (Там же, 320).

2. Кожухар, кожушник: Милѣтарѣ: Кожарѣ, кожѣшникѣ, гѣнка (1627 *ЛБ* 63).

3. ч. Вл. н., ч.: зс по(д)сѣсе(д)ко(в)... хома скры(п)ка, ярмола гѣ(н)ка (Житомир, 1609 *ЦДИАК* 11, 1, 5, 19); Семень Гунѣка (1649 *РЗВ* 56); Стенѣ Гунѣка (Там же, 130 зв.).

ГУННЫ мн. (*назва кочових племен*) гуни: Пытаю наветѣ, коли ѡно в' стѣ и чѣтыридесѣтъ лѣтъ ѡ(т) ѡныхъ спрѣсныхъ гроубыхъ поган'ски(х) нарѣдовѣ, вѣстрогѣтовѣ, героуло(в), вандѣловѣ, гоу'новѣ и лон'гѣбардовѣ шѣсть кро(т) бѣлѣ вѣзѣтый з'воѣванѣи спѣштошѣный рѣмѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 157 зв.); Напрѣдѣ рѣкѣ хѣ, ѡ(т) вѣплощѣнѣа Бѣга слѣва, тѣе мѣсто ѡ(т) сарварѣа котѣрый з' авѣрами албо Гѣннами мѣремѣ, и ѡ(т) Кагѣна скѣѣского котѣрый землѣю, Кѣнстантѣнопо(л), послѣаны бѣдѣчи ѡ(т) Козрѣа царѣ Перского, ѡблѣгли, чѣдо(в)не оборѣнѣла (Київ, 1625 *МКСВ* 127).

ГУНѢКА *див. ГУНКА.*

ГУНЯ, ГУНА ж. 1. (верхній одяг із грубого домотканого сукна) гуня: знашли гуню бѣлую ста-ую (Луцьк, 1565 ТУ 112); а меновите... взели... // ... ивана детюка гуню чорную (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 88-89); За гуню г(р) дї (Львів, 1607-1645 РДВ 7); amphitara, гуня ко(с)мата (1642 ЛС 31); Гуня. Gausape (1650 ЛК 442).

2. Кожух: милоть овѣчина, скѳ(р)ка овечаа, или ѳна (1596 ЛЗ 56); Милоть: Овѣина, скѳра овчаа, или сожд(х), а(л)бѳ гѳна (1627 ЛБ 63); gausaput, гуня, го(р)тище (1642 ЛС 206).

Див. ще ГУНКА.

ГУПАЛО ч. 1. (нічний болотяний птах з родини *capelle*) бугай: Онокроталь, Рѳ(с): гѳпало, пта(х) юдѳбный лѳбедеу (1627 ЛБ 225).

2. Вл. н.: А были пры то(м) ѳрядѳ стоюръскы(и) ѳва(н) вурба(н) ла(н)тво(и)тѳ стоюръскы(и) и прысаглы(и) люде пнѳ ива(н) краве(ц) пнѳ ю(с)ко упало... и ины(х) люди(и) добры(х) много (Львів, 1591 Юр. 12); Петро гѳпало (1649 РЗВ 199 зв.).

Див. ще ГУПАЧЬ.

ГУПАТИ дієсл. недок. (про сову) пугати, крича-ти: bubo, гупаю, аки сова, гуду, кричу (1642 ЛС 105).

ГУПАЧЬ ч. Те саме, що гупало у 1 знач.: оно-срѳта(л), пта(х) подобный кшта(л)то(м) лѳбедеви, сѳторій пысо(к) оуложивши в' водѳ гѳкае(т) якѳ ѳсѳль, гѳпа(ч), гѳкѳвище (1596 ЛЗ 64).

ГУРА ж. Діал. гура "купа". Вл. н., ч.: Иванѳ Гѳра (1649 РЗВ 154 зв.).

ГУРБА, ГОРБА ж. 1. Купа: жито пото(м) па(н) Ягоди(н)ски(и) с тоѳ комаги своѳ(и) на бере(г) на две ѳу(р)бе зсыпа(л), ѳсобливе сухое, а ѳсо(б)ливе мокрое (Володимир, 1566 ТУ 116); виде(л) есми жи-га молоченого невечено(г) в гу(м)не на току ѳ(р)бу гораздѳ нема(л)ую (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 3).

2. Вл. н., ч.: ѳѳдо(р) Гѳ(р)ба (1649 РЗВ 361 зв.).

ГУРКА див. ГОРКА.

ГУРКИЙ див. ГОРКИЙ.

ГУРКОСТЬ див. ГОРКОСТЬ.

ГУРМОМЪ присл. Гуртом, разом: впадши вси ѳурмомъ вѳ оную церковъ и тому попу Якову дав-ци... пястью за шію... и зѳ церкви его выпхнули Галич, 1584 МСЛ I-1, 99); идѳтѳ гѳрмомъ до Крѳ-

ла, пытѳютѳса ѳ горѳ и мѳстѳци (Вільна, 1627 Дух.б. (Передм. I), 3); Тѳды роты жолнѳрства засѳ ся скупивши: И гурмомъ вкругъ збавителя оступив-ши, Ажѳ до Голгоѳы го сѳ Крестомъ провадили (Львів, 1630 Траг.п. 163); а затымъ гурмомъ, до избы вѳшедѳши... паней Корѳсаковой зѳ двора... не позволивѳши оной румации до приѳзду зѳ конѳсер-ватѳ самого пана Корсака,... уступоватѳ казалисте (Київ, 1633 КММ I, дод. 543); гѳрмомъ congrega-pone (Уж. 1643, 51).

Див. ще ГУРТОМЪ.

ГУРМЪ ч. 1. (про людей) гурт, юрба, юрма, гро-мада, діал. гурма: тамѳже гайдуки... до манаств-ра... великимъ гурмомъ вѳехали (Володимир, 1591 АрхЮЗР 1/1, 298); А коли Арыянове, геретикове,... и неприятелеве веры и церемоний ихъ гурмами до церкви прійдуть и насмеваютѳся зѳ ихъ церемо-ней — ино слѳпы того! (Вільна, 1599 Ант. 511).

2. Крик, галас: Пѳрсове то обѳчивши, вси зѳ вели-кимъ гѳрмомъ зѳбрѳйни на кони вѳѳдши стигѳли Алксѳндра (серед. XVII ст. Хрон. 421 зв.).

ГУРНИЙ див. ГОРНИЙ.

ГУРТОВНЫЙ прикм. (який стосується прода-жу чого-небудь у великій кількості) гуртовий, оп-товий: Братия, котрая лѳпшо(ст) продажи гѳ(р)-товной по(х)валила (Львів, 1638 ЛСБ 1043, 52).

ГУРТОМЪ присл. 1. Те саме, що гурмомъ: всѳ мѳщане... прише(д)ши до го(с)поды наше(и) гу(р)то(м) з рѳвницами,... моего... слугу... ѳе(з)-ви(н)не... збили (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 29).

2. Гуртом, оптом: если бы кто гуртомъ килка [книжок] откуповаль..., тѳды ему пустити по вѳ золотыхъ (1636 АрхЮЗР 1/XI, 121); я... намовиле(м) и привѳ(л) до того П Сло(з)ку абы ѳнѳ гу(р)томъ такѳ ѳвѳгліа, яко и пса(л)тыры и зѳ сто служебни-ковъ купилѳ (Львів, 1638 ЛСБ 1043, 51 зв.).

ГУРШЕ див. ГОРШЕ.

ГУРШИЙ див. ГОРШИЙ.

ГУРЪКО див. ГОРКО.

ГУРЪТОВЫЙ прикм. у знач. ім. Гуртовий. Вл. н.: Иванѳ гѳрѳтовый (1649 РЗВ 138).

ГУРЪКО див. ГОРКО.

ГУСАКЪ ч. Гусак. Вл. н.: У Степана Гусак домѳ зо всею маѳтностю згорѳлѳ (Житомир, 1618

АрхЮЗР 3/1, 246); Азь Григорій Пеця(кь)... книгу рекомую трио(дь) по(ст)ную и (зо) зате(м) (!) Свои(м) Наймильши(м) олексою Гусако(м) И даемо є(и)... До Ц(е)р(кв)и С(вя)таго Храма (Синечола, 1648 ЗНТШ XIX, misc. 8); Да(ц)ко Гдсакъ (1649 РЗВ 160 зв.).

ГУСАРСКИЙ, ГУСАРЬСКИЙ, УСАРСКИЙ *прикм.* Гусарський: меновите дей згнуло... радво гусарскихъ сребромъ оправныхъ два: один позлотистый, на которомъ дей было сребра гривень двацат, а другой рядъ непозлотистый, на которомъ дей было сребра гривень осмъ (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 149); тамъ же... видели есми... острогъ гусарьскихъ паръ три (Луцьк, 1582 АрхЮЗР 6/I, 131); та(к) те(ж) и речи // прияте(л)-ские... которые ъ мене в схова(н)ю были... скрыню возовдо... се(д)ло дса(р)ское ша(р)лато(м) крытое (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 14 зв.-15); меновите взято... рыштѣнѣкъ до во(и)ны належачого то естъ... Седель гдсарскихъ шесть кѣпленьхъ по золотыхъ десять (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 105 зв.).

ГУСАРЬ *ч.* 1. Гусак: обоудиль гоусаръ гаганіе(м), камил(л)дса, котѣри замѣкъ оборѣни(л) з лю(д)ми свои(ми) и(з) причіны гоусеи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.).

2. Вл. н.: Аньдрѣ(и) Гдса(р) (1649 РЗВ 379).

ГУСЕЙ *див.* ГУСИЙ.

ГУСЕНИЦА, ГУСЕНИЦА, ГУСЕНИЦА *ж.* (*личинка метелика*) гусеница, гуси́нь: в берестѣ гдсѣница была, цвѣтъ и ли(ст) обыла (1509-1633 *Остр.літ.* 129 зв.); тепе(р) тобѣ ѡ(т)да(м) за сны, котѣры(х) тобѣ гоусѣница и саранча и ржа поила (поч. XVII ст. *Проп.р.* 125); Надъ то нагорожу вамъ лѣта, котѣрыи саранча, хрущъ, гусеница и робацство были пожерли, котѣрыи были моимъ войскомъ великимъ на васъ перепущенимъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 886); дсѣница: Гдсѣница (1627 *ЛБ* 140); егуса, гусеница (1642 *ЛС* 183); а ти гусе(н)нищи падають, с того дерева во озере (серед. XVII ст. *Луц.* 533).

ГУСИ, ГУСЫ *мн.* Гуси: У дворцы быдла рога того: коров и быков всихъ сорок и пат... Гдсей семънатцать (Яблонь, 1551 *AS VI*, 111); Тежъ крадѣтъ свини гдси (Луцьк, 1552 *ОЛЗ* 189 зв.); Я сте(ц) з ре(п)яди пре(з)вище(м) лане(в)я зезнава(м) и(ж) є(м)

вза(л)... ѡ(д) давыда ка(в)кы... коро(в) три гусѣи патеро (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 16, 6); ватама(н) тули(н)ски(и) Федо(р) Опанасови(ч), пса ро(с)тя(в) наполю и гусе(м) дво(м) ноги поруба(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 52); гусий шестеронайцять, качекъ чотыридесять, курый пядесять и двое (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); обоудиль гоусаръ гаганіе(м), камил(л)дса, котѣри замѣкъ оборѣни(л) з лю(д)ми свои(ми) и(з) причіны гоусеи (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.); меновите взято... гдсе(и) пдльтораства, качокъ сто (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 106); напервѣй отдал коней трое... гусей шестеро (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); erythr[o]taones, гусы (1642 *ЛС* 183).

Див. ще ГУСЬ.

ГУСИЙ, ГУСЕЙ *прикм.* Гусячий. ◊ **гусей** *полей* *див.* ПОЛЕЙ; *гусяя* *нога* *див.* НОГА.

Див. ще ГУСИННЫЙ.

ГУСИННЫЙ, ГУСИНЫЙ *прикм.* Гусячий: Серьпа(н)тынъ вдо(л)жъ по(л)десати пати кдла до него побольшъ гдсиного я(и)ца (1552 *ООЗ* 45 зв.); герьбъ на нихъ лелиа... кдла зъ л(и)цо гдси(н)ное (1552 *ОКан.З.* 20); дело спижаное вдо(л)жъ деве(т) пяде(и), и на три па(л)ци, кдля зъ гдсиное яйцо (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.); Гусиный. Anserinus (1650 *ЛК* 442).

Див. ще ГУСИЙ.

ГУСКА *ж.* 1. Гуска: chenissus, гу(с)ка (1642 *ЛС* 120).

2. *ж.* і *ч.* Вл. н.: панъ гаврило... велъ насъ... до петрова озера деръжачы петрово озеро влеве ѡ речкъѡ гдскѡ (1546 *ОГ* 55); Гдска тыро(н) (1649 *РЗВ* 174 зв.).

ГУСКОЕДЪ *ч.*, *ірон.* Той, хто їсть гуску, гускоїд: еще еси на во(и)ноу не выбра(в)са, еще еси доматоуръ, еще еси крвое(д),... кдрое(д), гдскоє(д) (п. 1596 *Виш.Кн.* 249).

ГУСЛЕ *див.* ГУСЛИ.

ГУСЛЕЦЪ *ч.* Гусляр: fidicen, гудецъ, гу(с)-лецъ(ъ), звяцате(л) на струнахъ (1642 *ЛС* 197).

ГУСЛИ, ГУСЛЕ, ГУСЛЫ *мн.* Гуслі: гдсли, арфа лю(т)на, скрипца (1596 *ЛЗ* 40); слыша(л) є(с)ми голо(с) певако(в) играючи(х) на гу(с)ле(х) свои(х) (XVI ст. *КАЗ* 634); Услышавши же руские князи и

паны повеление царево, а найбільше писк, шум,... гусли, тимпаны и всю музыку роскоши свѣта сего, поклонилися папѣ (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 170); на давидовы(х) гоусле(х) пѣснь заиграймо гблосно (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); К томоу, имѣти боуде зерцало видѣнїа таинь бжїихь,... и гоусли сладко бримашїи (Почаїв, 1618 *Зерц.* 83); Husle: cytra: skrzyrice: serby: gęsle (Жовква, 1641 *Dict.* 59); neruia(e), струни до гусловъ (1642 *ЛС* 279); И рекль двѣдъ княжѣтѣмъ... абы постановїли з братїи своєї играчи на INSTRUMETEXъ мѣзыцкихъ на псалтыра(х) и гбслехъ и цимбалехъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 250 зв.); *Образно:* Хвалїте его в Пса(л)тїри и гбслѣхъ. Псалтырь є(ст) оумъ, а гбсли языкъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* (Лв.) 29).

Див. ще **ГУСЛЬ.**

ГУСЛНИЙ *прикм.* Гусельний: fidicinius, гуслни(й) (1642 *ЛС* 197).

ГУСЛНИКЪ ч. Гуслиар: citharista, гу(с)лникъ (1642 *ЛС* 125).

Див. ще **ГУСЛЕЦЪ.**

ГУСЛЬ, ГУСЛЬ ж. 1. Лїра: lyra. а(е), лира, гу(с)л(ь) (1642 *ЛС* 260).

2. Кїфара або цитра: cithara, гу(с)ль, ци(т)ра (1642 *ЛС* 125).

Див. ще **ГУСЛИ.**

ГУСТВИНА ж. Те саме, що **гущавина:** Лечъ и жъ для тру(д)ного перебы(т)я и месць неспособныхъ, храповинъ, болотъ, густвины тамъ пово(д) до переду валу самого,... его м(л). пна по(д)коморого провади(т) не мо(г) (Київщина, 1600 *ККПС* 139); Частїна: Гбствїна, гбщѣвина (1627 *ЛБ* 157); Чѣщъ: Гбщѣ, гбствїна лѣсна(а), або гбсты(и) лѣсь (Там же, 157); болото... Жрѣдло затамовало, и почѣтокъ, кѣда вода вытѣкала загрѣзїло: деревъ тежъ гбствїна, гды прїстые до жрѣдла загїнѣло (Київ, 1631 *Син.Тр.* 813).

Див. ще **ГУСТИНЯ, ГУЩАКЪ, ГУЩАВИНА.**

ГУСТИЙ *див.* **ГУСТЫЙ.**

ГУСТИНЯ ж. Те саме, що **гущавина:** я(к)же еи має(т) стеречи а то та(к) бо пастѣ(х) теды ходи(т) оу гоустинѣ, г(д)е пасеть в лѣсѣ (к. XVI ст. *УЄ* №31, 182); condensitas, густина, гущъ (1642 *ЛС* 136).

Див. ще **ГУСТВИНА, ГУЩАКЪ.**

ГУСТИТИ *дієсл. недок.* Згущувати: мощѣ, помошѣ, гбщѣ, загбщѣ (*Уж.* 1645, 69).

ГУСТО, ГУСЪТО *присл. 1.* (з великою кількістю близько розміщених однорідних предметів) рясно, густо: З великою ѡсторо(ж)ністю того перестерѣгаю(т), абы... не смѣль жаде(н) згбла нѣчого в ѡста свои вложїти до идѣна и хочѣи часѣ прохоженаса...по сада(х)... ѡвоцы гбсто по дѣрева(х)... ни(з)ко вїсачїе бѣча(т)... и котори(х)... пїє(н)кно(ст) хоу(т) до идѣна побѣди(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 43).

2. (*дуже близько*) густо, щільно: Тамъ мѣста, тамъ замки, тамъ тверди оборонные гоусто седать, зачимъ не ди(в) же долго са собѣ опирали и опирають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 217 зв.);

(з невеликим проміжком) густо: srebro гб(с)то ча(с)то (I пол. XVII ст. *Сем.* 61); dense, часто густо (1642 *ЛС* 158);

(з великою концентрацією) густо: Оусырѣю: якъ сїрь гбстѣо чиню (1627 *ЛБ* 141); Гди пара вы(и)детъ з горъ в повѣтра, тогди тѣю парѣ разбиетъ вѣтеръ а(ж)ся оучинить густо (серед. XVII ст. *Луц.* 542);

(з багатими узорами) густо: Є(д)на хѣстка туре(ц)кая... вышытая... густо (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 69).

3. (з часто повторюваними пострілами) густо: на верхъ оное церкви зъ гостми... ушоль и тамъ ся зъ ними зачинилъ; до которого знову мощно, густо и долго стреляючи... муръ церковный кулями сь пулгаковъ постреляли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 167); а панъ голѣбъ з братомъ своимъ и(з) слѣдами своими... ѡскочивши вколо пана хлебовьско(г) почали на него сечи стреляти гбсто стре(л)бою (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); стрилбу гусъто выпускътивъши, напродь окна шкляные в светлицахъ повыбивали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 132); **часто и (а) густо див. ЧАСТО.**

ГУСТОЛИСТЬ ч. (*рослина родини черсакових*) головачка або свербїжниця: руспосомп, густоли(с)тѣ трава (1642 *ЛС* 340).

ГУСТОСТЬ ж. Густота, густїсть, щільність; частота, частїсть: Чѣстость: Гбстость (1627 *ЛБ* 156); densatio, часто(ст), густо(ст) (1642 *ЛС* 158); была таковаѣ великость а гбстость стрѣль, и жъ тежъ все повѣтрїе напблнено стрѣлами (серед. XVII ст. *Хрон.* 422).

ГУСТЫЙ, ГУСТИЙ, ГУСТОЙ *прикм. 1.* (який складається з великої кількості близько розміщених однорідних предметів) густий: панове ихъ мл(с)ть между промежку и(х) положили ѿ(т) кургана прос-те оу густую липу (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); гуща, лѣсъ густой (II пол. XVI ст. *ЛА* 194); чашъ, гѣща, лѣсъ гѣстѣй (1596 *ЛЗ* 88); выими прѣсимвъ вси, зъ дѣши, зъ ср(д)ца трѣбѣд... Же са зъ блѣдѣ помысловъ якъ зъ пѣщи гѣстое, Выблѣкати не мѣжемъ (Вильна, 1620 *Лям.К.* 4); List zeleny, Ozdebleny Krasnym switem, Hustym listem, To dom moy (1625 *П. про Кул.* 22); Чашъ: Гѣща, гѣствина лѣсна(а), або гѣсты(и) лѣсъ (1627 *ЛБ* 157); плѣчючи вѣжѣали подъ тѣнь глыбѣкой долины, межи частыи и гѣстыи дерева тамъ се крѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 9).

2. (який часто повторюється) частий: они частыми и густыми прозбами своими,... упросивши помененого пана Ивана Терлецкого, абы пререченому отцу владыце Луцкому служилъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 274); ѿ я(к) тѣсны(и)... живо(т) ѿ(т)цѣве стѣи на пѣщи вели... яко гѣстѣи и горѣчѣ млтвы бѣ ѿфѣрвали (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 22);

(про *пострѣли*) частий: которые то... помочники, зо всимъ съ тымъ людомъ,... наехавши..., зъ великимъ окрыкомъ и зъ густымъ стрелянемъ..., на домъ спокойное мешкане мое..., выпадши оступили домъ, гдемъ перемешкивалъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 158); густую стрелбу на мене пустили (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 161); неяки(с) ры(ж)ко(в)ски(и)... тя(л) в головѣ шко(д)ливе Пана хлебо(в)ского которы се хоте(л) боронити... але кгвалтъ... велики(и) стрѣ(л)ба гѣстая не допѣстила (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3);

(про *сльози*) рясний: братѣа... его... до манастира ѿ(т)провадивъши, братѣи ѿ(т)дѣли; чоѣ са ѿ(н) зборонѣлъ, и слезѣми гѣстыми чѣсто заливалъса (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.).

3. (з великим вмістом чого-небудь, великої концентрації) густий, малопроникний: девасилово кореніе... выгони(т) из нѣтри гѣстѣю вре(ди)те(л)нѣю мокрость (XVI ст. *Травн.* 187 зв.); По се(м) по(д)неслъ мѣйсѣй рѣкы свои на нѣо, і дѣчинили(с) тѣмнѣности такѣи гоустые, и(ж) са и(х) мѣгль дѣткнѣти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 19); писмо стѣбе

свѣ(д)читъ, ижъ воды такъ гоустые были и страшныи, же тѣлко нѣе з ковчѣго(м) бы(л) волны(и) ѿ(т) погѣбели (поч. XVII ст. *Проп.р.* 192); Четвертаа стихѣа землѣа; та естъ тѣжка, стѣдена, тмы и чѣръности гѣстѣи, по естество спѣлѣнена (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 зв.); Якъ нѣакаа мглистаа мѣць находить, и злѣгка на кштѣлтъ гѣстого повѣтра ѿтнѣаетъ свѣчѣ, котѣраа оуставне горѣла и свѣтила: такъ на тамѣтѣю свѣтлость пѣкрывка нападаетъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 75); Бгъ... прѣтивныи рѣчи прѣтивными справѣетъ и рѣдитъ, яко Гды мѣре пѣско(м) ѿгороди(л)... на водѣ Гды зѣмлю повѣсилъ, на слѣбомъ и ростѣкѣаюче(м)са тѣжкомѣ и гѣстомѣ ѣздити распорѣдѣлъ (Київ, 1632 *МКСВ* 273);

(твердий, щільний) густий: perdens(us), гу(с)ти(й) (1642 *ЛС* 306); solid(us), цѣли(й), гу(с)ти(й), тве(р)ди(й) (Там же, 374).

ГУСТЬСКИЙ *прикм.* Гостинний. ◊ **хыжа гостьская** *див.* **ХЫЖА.**

ГУСТЫЙ *присл. в. ст.* Частіше. ◊ **частѣй и густѣй** *див.* **ЧАСТѢЙ.**

ГУСЧА *див.* **ГУЩА.**

ГУСЫ *див.* **ГУСИ.**

ГУСЬ *ж.* Гуска, гусак: Цена птахамъ домовымъ. Гѣсъ три гроши, каплунъ ше(ст) гроше(и) (1566 *ВЛС* 99 зв.); (сѣ) каждой волоки оселой... по гуси одной въ рокъ (Бердичѣв, 1611 *АрхЮЗР* 6/I, 373); у Ониска — овса полмацы,... гусь одну (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 407); anser, гу(с) (1642 *ЛС* 84).

Див. ще **ГУСИ.**

ГУСЯ, ГУСА *с.* Гуся, гусеня: за каждѣю яловицѣ ѿни пови(н)ни да(т) в ко(ж)ды(и) го(д) на де(н)пе(т)ра // светого... а в осень за да(н)ю медовою по гѣсяти (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 58-59); податку дають... по два каплуны, по гусяти (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205); Гѣса Pullus Anseris (*Уж.* 1645, 26).

ГУСЯТЫЙ *прикм.* Гусячий: Kula...iak husia-toie iauce (1522 *АрхЮЗР* 7/I, 155).

ГУСА *див.* **ГУСЯ.**

ГУСАТКО *с.* Гусятко, гусенятко: але яко пасѣтшѣкъ на(д) гѣса(т)ками поставленый вѣдачи

хитрого ліса... докбѣла хто силнѣйшій на // ратоунокъ не припаде(т), и бнѣ ѿ(т)гонаеѣт (Острог, 1598 *Отп.КО* 2 зв.-3).

ГУТА ж. (*стп.* huta, *нім.* Hutte) (*заклад, де виготовляють скло або виплавляють метал*) гута. *Образно:* В Гдѣтѣ Вѣлкановой ей [смерти] рблено сокіры, И стрѣлы гартовано ѿстрыѣ без' мѣры (Київ, 1622 *Сак.В.* 50).

ГУТНИКЪ ч. (*робітник у гуті*) гутник: гд(т)нико(м) до поляно(и) пре(з) зво(н)ника 8... г. (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5);

(у *скляній гуті*) гутник, скляр: vitriari(us), скляръ, гу(т)никъ (1642 *ЛС* 415).

ГУТОРНИЙ *прикм.* у *знач.* ім. *Діал.* гуторний "жартівливий, веселий". *Вл. н.:* Игна(т) Гѣго(р)ны(и) (1649 *РЗВ* 403).

ГУТОРЪ ч. *Діал.* гутір "розмова, бесіда". *Вл. н.:* Костюкъ Гѣторъ (1649 *РЗВ* 443).

ГУФА ж. Те саме, що **гуфъ** у 1 *знач.:* Вѣйско пакі коли вѣже распялі іса побрааі (!) ѿдежу его и розделілі на чотырі ча(с)ти, кождой гуфе часть (Володимир, 1571 *ВНАС* II, 95).

ГУФЕЦЪ, УФЕЦЪ ч. (*стп.* hufiec, *стч.* houfiec) Те саме, що **гуфъ** у 1 *знач.:* року теперешнего деведесять шостого, месеца Феврала сегонадцать дня, который [Наливайко], маючи почоть людей немалы, збойцовъ и лупезцовъ съ передникомъ гуфцемъ, подъ сто чоловѣка... // ...сталь господою у дому Дубровского (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 95-96); Пльчище: Оббозкъ, гдѣецъ (1627 *ЛБ* 87); Самъ показалесь дѣлность твою гдысь... скбчил' на оуфци неприѣтелскіе (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6); *Образно:* третѣа брѣма стои(т) ѣкобы на полоудню... тоу(т) чтыры гоуфци станови(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 284).

ГУФЪ, ГУХВЪ, ГУӨЪ ч. (*стп.* huf, uf, *стч.* houf, *свн.* huf) 1. Вѣйсковий загін: ме(с)ца свои маю(т) для ѿ(з)добы ко(ж)ды(и) с по(ч)ту своего и гуфѣ ѿного ѿсади(ти) шля(х)тичо(м) зна(ч)нымъ и цве(т)не приѿбранымъ (1566 *ВЛС* 33); панъ владыка Луцкий... // ...наслалъ... все войско свое и съ тою всею стрелбою, розшиховавши его на гуфы, водле военное sprawy и поступку, на тое имене мое Жабче (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/1, 224-225); Кбнѣници

сътвориша чѣты три, кбнѣны жо(л)нѣре на три гѣфы ро(з)шиховали(с) (1596 *ЛЗ* 87); Того-же часу Витовтъ, князь литовскій, стершись съ татары и килконадцать гуховъ татарских уворвавши, поймалъ и привель ихъ у Литву (поч. XVII ст. *КЛ* 74); и так'... я(к) бнѣны нѣколи великій богатыр Троѣнскій Екторъ, где наболшій неприѣтелскій былъ гѣфъ з' двбма Братбма, скбчивши, разиль неприѣтѣла (Київ, 1623 *МИКСВ* 73); Плькъ: Оббозъ, вѣйско, гѣфъ (1627 *ЛБ* 87); А коли оузрѣла црѣа стоѣчогоу на маестѣте вбдлѣгъ ѿбычаю, а княжата и гѣѣы ѿколо него, и вѣсь людь земли веселѣчїесе... роздѣрла шѣты свои и рекла (серед. XVII ст. *Хрон.* 332).

2. Гурт, громада, юрба: такъ же и двоѣкїй прих(о)д... в первы(и) притерпѣлъ распѣтїе..., а в дрѣгїй прїйдеѣт гѣфы ѡггл(с)кими хвалїмый (Вільна, 1596 *З.Каз.* 1 зв.); хота быхмо гоуфами провадили дѣши ближни(х) до пекла, жадномѣ са не годитъ абы в чомъ намъ мѣлъ противити (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 189 зв.); Слы(ш) гѣфе шалѣны(и), котбры(и) нѣ маешъ срдца (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 207); Тым'са лѣкавы(х) дѣховъ гѣфы прогонѣють (Св'ѣ, 1611 *На г. Ог. К.* 2); Внѣ(т) же са гоуфъ Аггльскїй ктомуу приготбви(л) (Львів, 1616 *Бер.В.* 72); Штбжѣ ѿ бсмогоу грѣха... ѿчищен'юса тб естъ Пыхи, мбвити бѣдѣ, котброе почѣлъ в' правдѣ..., а докончїлъ... покбрд протївко нѣй вывышѣючи, бѣзъ котброи дїавола, и егѣ подббны(и) емѣ гѣфъ зопсовѣти рѣчь естъ нембжнаа (Київ, 1627 *Тр.* 555).

ГУХВЪ *див.* ГУФЪ.

ГУЧАТИ *дієсл. недок.* 1. Гудїти, густити, гомонїти: мол'влю, гомоню, гдчѣ (1596 *ЛЗ* 57); Звѣцаю, або звацаю: Брѣмю, дзвиню, звоню, бразчѣ, гдчѣ (1627 *ЛБ* 42); Молвлю... колѣблїюса ѣмо(м), гомоню, замѣчю, гдчѣ, кричѣ, засмѣчю, и засмѣчюса (Там же, 65).

2. Шумїти: Гдчатъ свѣта сего мбра попдлївыи, бїючї волнѣми в бѣрегы кривїи (Львів, 1591 *Просф.* 68); instrepo, звяцаю, шумлю, гучу, зубами скрегочу (1642 *ЛС* 240);

(*про грїм*) гримїти, гуркотїти: писитересъ. велїкїи рыбы балѣны. тбты на главѣ маю(т) ѣкобы два коми(н)ки, котбрыми вбдоу оузгбрд вымѣтбю(т)

бы громъ. а пероу(н) гоучи(т) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 26 зв.).

3. Ревіти: Гѣчѣ боо (Уж. 1645, 67 зв.).

ГУЩА, ГУСЧА, ГУШЧА, ГУЩА ж. 1. (зарослі)

гушавина: чащъ гуща, лѣсъ густой (II пол. XVI ст. ЛА 194); чащъ, гѣща, лѣсъ гѣстый (1596 ЛЗ 88); Чащъ: Гѣща, гѣствина лѣснаа, або гѣсты(и) лѣсъ (1627 ЛБ 157).

2. ч. Вл. н.: Ко(р)нѣ(и) Гѣшча (1649 РЗВ 4); Гришгко Гѣ(с)ча (Там же, 10 зв.).

Див. ще **ГУЩЪ**.

ГУЩАВИНА, ГУЩАВИНА ж. (зарослі) гушавина: Частина: Гѣствина, гѣщавина (1627 ЛБ 157); Huszczawina: gęstwina (Жовква, 1641 Dict. 59).

Див. ще **ГУСТВИНА, ГУСТИНЯ, ГУЩАКЪ**.

ГУЩАКЪ ч. Те саме, що **гушавина**: А остатокъ передъ дворомъ старымъ дадено пану Набялкови крайгушака, против Гирки (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 317).

Див. ще **ГУСТВИНА, ГУСТИНЯ**.

ГУЩЕРИ мн. (струнно-щипковий музичний інструмент) ліра: chelys, гущери, гу(с)ли, желвъ (1642 ЛС 120).

ГУЩЪ ж. Те саме, що **гуща** у 1 знач.: condensitas, густина, гущъ (1642 ЛС 136).

ГУЩА див. **ГУЩА**.

ГУЩАВИНА див. **ГУЩАВИНА**.

ГУӨЪ див. **ГУФЪ**.

ГЪЛЯЖЕНЪСЕ с., юр. (розбір судової справи)

розгляд: кгда на тот терминъ сознаваочый з тоєю жъ шляхътою для гъляженъсяе тое справедливости пришол, теды и тотъ терминъ до дня четъвертого одкладал и такъ тое справедливости,... не учинил (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 51).

ГЪРЕЧИХА див. **ГРЕЧИХА**.

ГЪРОМАДА див. **ГРОМАДА**.

ГЫБАТИСА див. **ГИБАТИСА**.

ГЫНДЕЛЬ див. **ГАНДЕЛЬ**.

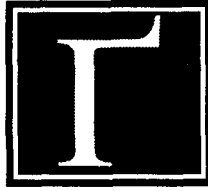
ГЫНУТИ див. **ГИНУТИ**.

ГЫРТАНЪ див. **ГОРТАНЪ**.

ГЪЛЬ ч. Назва птаха: Гъль птіца. Erithaeus. Rube[c]ula (1650 ЛК 442).

ГЪРЕТИЦТВО див. **ГЕРЕТИЦСТВО**.

ГЪРЪ ч. (мад. hír) відомість: такый хоче, що бы // держа(въ) (у рукоп. держали. — Прим вид.) душу свою у тѣлѣ и у гѣру, а оно тогды погубить еи у муку вѣчную (XVI ст. НС 33-34).

Г. П'ята літера алфавіту на означення приголосного звука "г", передавалася також диграфом кг, рідше літерами g, γ. Числового значення не мала: гды емоу да(ст) што доброго (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 215); ω(т) бодача фѣги (Там же, 223); Ω согласныхъ: Согласнаа пісмена сѣт Б В Г Д Ж... (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 4); Правила орѳографіи... // ...Четвертое... ни Г, вѣмѣсто Г, ни в'против': яко, одигітріа, а не одигітріа. гора а не гора и проч. (Там же, 8-9).

ГАБАТИ *див.* ГАБАТИ.

ГАЗДА, КАЗДА *ч.* (уг. *gazda*) 1. (одружена особа стосовно своєї дружини) чоловік, муж, *діал.* газда: Коли Гафичъ лиша(л)ся на сестру, на Полю Петенкову, Поля Пете(н)кова, сѣтра (!) Гафичова, и(з) своимъ газдом из Ігнатомъ Бублеомъ продала лазокъ тот на Нетечи гафичувъ минѣ попови Николѣ за золотыи (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223).

2. Хазяїн, господар, *діал.* газда: усе, что чинишъ, выдѣ душѣ роби, як Господеви... каздѣ служи, якъ Христови (XVI ст. *НС* 98); якъ ся розъболить слуга, а казда (*виправлено* газда. — *Прим. вид.*) его ненавидить, тай не (с)помагаеть нѣчимъ (Там же).

3. Переховувач, приховувач: не помагай злодѣюмъ и разбойникумъ и не будь имъ казда (*виправлено* газда. — *Прим. вид.*) (XVI ст. *НС* 19).

ГАЗДУВСТВО, КАЗДУВСТВО *с.* Господарство, хазяйство, *діал.* газдівство: "Господи, помилуй", сердце наше не знаетъ того, а гадковъ инѣше гадать о каздувствѣ (*виправлено* газдувствѣ. — *Прим. вид.*), албо ближнему своему што зле учинити (XVI ст. *НС* 212).

ГАЗОФИЛАКІЯ *див.* ГАЗОФИЛАКІЯ.

ГАЙДА, КГАЙДА *ч.* *Діал.* "рід пастушої сопілки". Вл. н.: Ма(р)ко Кгайда (1649 *РЗВ* 141).

ГАКЪ *див.* ГАРЪ.

ГАЛАТЫ *мн.* Те саме, що галаты у 2 знач.: Паве(л) те(ж) в' ліста(х) до галато(в) славоу кр(с)та стго на(д) вшелакіе свѣта того рѣчи... прекладае(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301 зв.).

ГАЛБИНЪ, КГАЛБИНЪ *ч.* (*стп.* *galban*, *лат.* *dalbanum*, *гр.* γαλβανή, *гебр.* *shelb'nah*) *бот.* сирійська гума: А еде мови(т) папу(ж)ка ми винень кга(л)бино(в) добры(х) 500 за волы бо мови(т) я хочу збудовати вла(с)но и(з) свои(х) бука(т) (!) правдивы(х) (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 6 зв.).

ГАЛІГАНЪ, КГАЛКГАНЪ *ч.* (*бот.* *Alpinia galanga*) (*лікарська рослина*) калган: От фунта кгалкгану грошъ одинъ (Вільна, 1563 *ПККДА* II, дод. 556).

ГАЛЯРА, КГАЛЯРА *ж.* (*стп.* *galera*, *ім.* *galera*) галера: двѣ тисячи кгаля(р) альбо окрѣтовъ га(р)маты во(д)ной на моры кгре(ц)ко(м) (згинѣло) (1582 *Кр.Стр.* 51 зв.).

ГАЛАНЦѢКЪ *ч.* (*стп.* *galancik*) *ірон., зневажл.* франтик, галантик: Ω стбе болото... ты тепе(р)... оучишъ жебы слѣпые свѣта того роскѣшникове и галанцѣкы свою слабо(ст) и прожно(ст) познавали (поч. XVII ст. *Проп.р.* 194).

ГАМАИНЪ, КГАМАИНЪ *ч.* (*лат.* *gemma*, *стп.* *gamaј*) гатунок оксамиту: Данило ми(л)ковичъ... ме(л)... оксамиту кгамаину штука а... ошеховъ волоски(х) за копѣ а (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 57).

ГАМРАЦКИЙ, КГАМРАЦКИЙ *прикм.* (*стп.* *gamraski*) кокетливий: Хотѣчи особліво(го) млѣдѣнца грѣхомъ заразить... шаты ω(т)менѣла, не поч-

тивымъ лердганіємъ и смѣшки и жарты и слѣвы кгамрацкими склоняючи егѡ ср(д)це к собѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64).

ГАНГРЕНА ж. (*стп., стч.* gangrena, *цсл.* гангрена, *лат.* gangrena, *гр.* γαγγραινα) гангрена: Фагедѣны бовѣмъ и гангрѣны хоробы та(к) за(з)вѣаны, же Пѣршаа тѣло члвчѣе згрызѣетъ, а Дрѣгаа оумръщвлѣетъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 816).

ГАНДЖА, КГАНДЖА, КГАНЪДЖА ж. Гандж, *діал.* ганджа. Вл. н., ч.: Бо(г)да(н) Кга(н)джа (1649 *РЗВ* 25); Стецько Кганъджа (Там же, 350).

ГАНЕБНЫЙ *див.* ГАНЕБНЫЙ.

ГАНОКЪ, КГАНОКЪ, ГАНОКЪ ч. (*стп.* ganek, *свн.* Gang) 1. Ганок, передсінок: Пере(д) сѣньми кганокъ (1552 *ОЛЗ* 158 зв.); шли есмо зъ кганкѡ до сѣней ([Петрків], 1565 *AS* VI, 261); Пре(д)дверіе: Га́нокъ або сѣни (1627 *ЛБ* 92).

2. Балкон, галерея: a ganok u stolbu, u w sereдынie оноје wezy swetlyciu sprawił, powedajut, kniaz Pronski, za renezi krolewskuyi (Вінниця, 1545 *АрхЮЗР* 6/1, 19); На ве(р)хѡ тыхъ и(з)бѣ преречоныхъ... кганокъ есть (1552 *ОКр.З.* 149); тогда са ве(р)нули до ерусалима... а коли о(у)вошли зошли на кганокъ где мешкали петръ и яко(в) иѡа(н) (II пол. XVI ст. *КА* 3); мѣногіе слуги и помочники менованыхъ пановъ ротмистровъ,... олтарь злупили, на ганку, ку обхожено сакраменту Христова, кѣлихи, миски, ложки,... побрали (Луцьк, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 279); Яковъ сты(и) з ганкѡ црковного бы(л) зтрѣчѣны(и) (Височани, 1635 *УС* №62, 18); а пото(м) и люде мнѣ(и) два(ж)ные приходячы га(н)ками на самые образы лѣзѡтъ и тамъ сѣдалища собѣ дѣю(т) (Львів, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.); Пото(м) всѣ... братія да (!) совѣту общегѡ ведлѣгъ звычайю вступили з избы бра(т)ско(и) на ганокъ (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 54 зв.);

(*мн.*) галерея: А коли та(м) тѣды чѣсто ходылъ, встѣповалъ до ней хлѣба ѣсти, котѡраа намѡвила мѣжа своегѡ, же емѡ дла оупокѡю оучинилъ кганки высѡкїи, и поставилъ емѡ в нїхъ лѡже, и стѡлъ и кресло, и свѣчникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 321).

3. Дашок над воротами: А то дей меновите, на первый: дворъ Коиленьскїй. острогомъ огорожанъ, ворота и кганокъ кгонтами побиты (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 204); Ворота уездные съ форт-

кою, надъ ними кганокъ кгонтами побитый (Львові, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 369).

ГАНОЧОКЪ, КГАНОЧОКЪ ч. Балкончик: ста(и)ня ворота изъ защепкою в не(и) драби(н) чотыре и жолобы чотыри над вороты стає(н)ными кганочо(к) бе(з) дворе(и) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 4); теслю(м) що робїли сходы и ганочо(к)... дале(м) fr. 3 и 15 (Львів, 1635 *ЛСБ* 1054, 17 зв.).

ГАНЪТВАСЪ, ГАНЪТЪВАСЪ ч. (*свн.* Hand-fass) начиння для миття рук: ганътвасы два зо(л) є (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); во(з)номѡ дале(м)... за сто(л) новы(и) и иные выда(т)ки до домѡ свашенического и до ганътваса до цинового... fr. 9 и 19 (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 3 зв.).

ГАРЛО, КГАРЛО с. (*стп.* garlo) шкурка тварини з підгорля: и (ш)то было при не(м) то є(ст)... шапку ѡблочи(с)тую Кга(р)ло(м) ѡбложоную...готовы(х) Пнзе(и) в кишени золоты(х) два(д)ца(т) в способъ лупу взяли (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164 зв.).

ГАРНЕЦЪ, КГАРНЕЦЪ ч. (*стп.* garniec) 1. (*міра ємності; посудина на цю міру*) гарнецъ, гарецъ: тамже на тотъ же часъ мешчанку места луцкого, Войтеховую Абтекарку, которая пахоля его милости пана подкоморого луцкого зъ дому зъ виномъ выпровожала, въ того пахоляти вино отнявъши зъ кгарцемъ, самую зшарпали (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 112); якъ дорого шацѣешъ гарне(ц) того вина (к. XVI ст. *Розм.* 2); масла фасокъ две и особно кгарцовъ два (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 49).

2. Вл. н.: Ми(с)ко кга(р)нецъ (1649 *РЗВ* 131 зв.).

ГАРНЪЦОВЫЙ, КГАРНЪЦОВЫЙ, ГАРЦОВЫЙ, КГАРЦОВЫЙ *прикм.* Мірою завбільшки з гарнецъ: кна(з) ку(р)пски(и) // побра(л) тоє(ст) меновите... ко(н)ве(и) великихъ... чотыри ме(н)шихъ шесть ко(н)ви(и) кга(р)цовыхъ ше(ст) по(л)кга(р)цовыхъ шесть (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 133-134); князь ку(р)пски(и) при себе загамова(л)... // Нали(в)ка до ѡмыва(н)я рѡкъ изъ ме(д)ницею... ме(н)шихъ шесть ко(н)ве(и) кга(р)нъцовыхъ ше(ст) (1578 *ЖКК* I, 158-160).

ГАСТРАРГІА ж. (*гр.* γαστρίτις + ἀργία, *лат.* gastritis) обжерливість, ненажерливість, черевугодництво: Во(и)нѡ проти(в)ко ѡ(с)ми(м) (!)

злбста(м) шписати змѣслиле(м). Тое(ст)... гас-
страргіа; которааа выкладае(т) обжѣрство (серед.
XVII ст. *Кас.* 61).

ГАТУНОКЪ, КГАТУНОКЪ, ГАТУНОКЪ ч. (стп. *gatupek*) (*різновид за місцем виробництва, за матеріалом, якістю*) гатунок: Олексе(и) Олеш-
кови(ч) по(з)нанъски(и) ме(л)... ножо(в) дго(р)-
ски(х) кгатунку ꙗг̄ ѓ фасе еще в то(и) же фасе
ножо(в) бора(ц)кихъ то е(ст) по(л)дго(р)ски(х)
бе(з) заково(к) ѱ̄ (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 30); ин-
шого гатѣнкѣ што продамъ за мнѣйшую цѣнѣ
лечь за мнѣйшые гроши не завше е(ст) пожитечно
кѣповати ничего есть пожитечнѣй яко кѣпити што
дѣброго (к. XVI ст. *Розм.* 28); а перель урянских
великихъ копъ осмънадцетъ было, а при томъ аппараты,
такъ од тоежъ зошлое панее судиное,... наданые,
яко и през менованыхъ самыхъ законъниковъ вели-
кимъ коштомъ и накладомъ справленые, розныхъ
кгатунковъ: блаватныхъ, аксамитныхъ, адамашъ-
ковыхъ, атласовыхъ, табиновыхъ и инъшыхъ подлей-
шихъ (Луцьк, 1641 *АрхЮЗР* 1/VI, 764).

ГБУРЪ ч. (стп. *gbur, сѣн. gebur, нѣн. Вауег*) влас-
никъ нерухомості, господар: Сѣлникъ: гбѣрѣ, хлопъ,
або комѣрникъ (1627 *ЛБ* 113).

ГВАЛТИТИ, КГВАЛТИТИ, КГВАЛЪТИТИ, ГВАЛТИТИ дієсл. недок. (стп. *gwałcić*) 1. (що) (*про закони, права, нѣвні правила тощо*) порушувати, ламати: дла свобѣдного житіа закѣны кгва(л)та(т) из граніць и(м) замѣрѣнны(х) оутѣкаю(т) (Вільна, 1596 *З.Каз.* 21); Еи Мил. ...важиласе... панѣну Катерину... // ... мимо права посполитые о томъ постановленые и уфаленые, во всемъ ихъ зневажаючи и кгвалътечи, за пана Миколая Млечъка Хоружого Оршаньского... в станъ малъженъскій отдати (Володимир, 1615 *ИКА* дод. 111-112); Подорѣжныи всѣ вѣбець... звѣкли дла пѣтного трѣда пѣсты кгвалтити (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175);

(*спокій*) порушувати: року теперешнего... кгвалтечи покой посполитый и церковный,... насалъ кгвалтовне на церковь нашу... со двадцать особъ людей съ повгаками (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11).

2. (що) (*про церкву, віру, сумління і т. п.*) чинити насильство (над чим): Ино геретикомъ, за конѣе-

дерацыею, церкви кгвалтити (и сквернити) вольно, а митрополитови зъ владыками боронити ихъ и до единости свѣтое прыступити, не вольно (Вільна, 1599 *Ант.* 857); тойже нынѣ гнѣвъ божий постиг рѣси за тое, якъ тогды жидовѣ, и выдал ихъ тымъ же ляхомъ в неволю, що и землю ихъ посѣли и ихъ за неволники маютъ, же и вѣру ихъ в нихъ кгвалтат (поч. XVII ст. *Вол.В.* 82); такымъ своимъ незбѣж-
нымъ постѣупкомъ, значне сѣмнѣнѣе свое гвалтатъ (Київ, 1625 *Кон.Каз.* 28); Насилствѣю: Гвалтѣ чиню, гвалто(м) або сѣлою панѣю, гвалчѣ (1627 *ЛБ* 70); зъ ѡ(т)цѣвского, мѣвитъ, Набоженства переходити на иншеє, албо гвалтити жаденъ Ксѣѣнже нехай не допѣщаетъ (Київ, 1632 *МКСВ* 269).

3. (кого) Гвалтувати, безчестити: позваные... // ...през тые жъ люде... // ...бѣлы головы кгвалтили (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 157-159).

Див. ще ГВАЛТОВАТИ.

ГВАЛТОВАНЬЕ, КГВАЛТОВАНЬЕ, КГВАЛТОВАНЕ с. (стп. *gwałtowanie*) Гвалтування, безчещення: ѡ кгва(л)тованье дѣ(в)ки и невѣсты: ...естли бы хто дѣ(в)ку або ѣчтивую невесту... ѡси(л)ство(м) зкгва(л)ти(л),... таковы(и) мае(т) быти кара(н) го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 89 зв.); уткнулъ есми чотыри позвы кгородские... одинъ позовъ до шкрутынѣи стороны кгвалтованья дѣвки Палажки (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 400).

Пор. ГВАЛТОВАТИ.

ГВАЛТОВАТИ, КГВАЛТОВАТИ, ГВАЛТОВАТИ дієсл. недок. (стп. *gwałtować*) 1. (що) (*норми моралі*) порушувати, ламати: дворѣское злое житіє всѣ границы прирѣжена и цноты кгва(л)тѣе(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.).

2. (кого, що) Чинити насильство (над ким, над чим): И дла чого ма такъ, снѣ божий, гвалтѣещъ И вазневѣ моихъ из собою приймѣещъ... А мене Ада вѣчними оузами звазаль (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); вѣру... послѣ сам о себѣ костел латынский гвалтовал и ницовал (1608-1609 *Виш.Зач.* 223).

3. (кого) Гвалтувати, безчестити: к тому дей року..., самъ особѣю своею из своими помочники, потрикротъ нашедши на домъ мѣщанина // володимерского Ганка... жону дей его Огапю, покил-
кокротъ беручи в домъ свой, кгвалтовал (Луцьк, 1566

СИМКЦА 60-61); сами промежкѣ собою кгва(л)тычина(т) находечи ѿде(н) до дрѣгого де(в)ки кгва(л)тѣю(т) (1582 ЖКК II, 155).

Див. ще ГВАЛТИТИ.

ГВАЛТОВНЕ, КГВАЛТОВНЕ, КГВАЛТОВЪНЕ, КГВАЛЪТОВНЕ, КГВАЛЪТОВЪНЕ, ГВАЛТОВНЕ, ГВАЛТОВНЪ КВАЛТОВНЕ *присл. (стп. gwałtownie) 1. (шляхом насильства)* насильно, силомиць, силою; по-розбійницьки, гвалтом: Кназ... мовиль..., ижъ ѿнѣ того имениа кгвалтовне в него не ѿнимал (Краків, 1538 AS IV, 153); а те(ж)... па(н) су(д)я мене само(г) зби(в)ши и книги кгва(л)то(в)не з ру(к) мои(х) в мене вы(р)ва(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 7); наеха(в)ши де(и) еси мо(ц)ю кгва(л)томъ... на вла(ст)ны(и) де(и) кгру(нт) и(х) // врочищемъ резано(в)щину... з споко(и)ного де(р)жанья де(и) еси выби(л) кгва(л)товне (Київ, 1580 ЛНБ 5, II 4044, 68-68 зв.); па(н) ...Стрыбы(л)... наехавши... на вла(ст)ны(и) кгру(нт) мо(и)... бобровые гоны мои вла(ст)ные кгвалтовне погонилъ (Житомир, 1584 АЖМУ 156); Котѣры(и) [Болобанъ] на то ничѣго не (д)бѣючи... бра(т)ству црковному... бо(л)шиє крѣвды и шкѣды... кгва(л)тѣне почини(л) (Берестя, 1594 ЛСБ 269); Пръшаа [причина]: жебы розѣмне справедливѣ, а не гвалтѣне або вше(х)моцнѣости своєи сілою шатана зголдѣва(л) и звѣтажи(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 297 зв.); Т. Томѣтлно, кгвалтѣне, по Тирѣнскѣ (Львів, 1642 *Жел.П.* 8); А то и(х) Монастырѣ Густинскій Иноко(в) велице побо(ж)ных напа(д)ши своѣ(л)ные, Коста Ка(р)пенко и Ка(р)пѣ Лихий зъ купюю немалою, зпустошили... Речи и спраты церконные кгвалтовне поша(р)пали (Чигирин, 1648 ЦДІАК 1407, 61, 1, 1); поты(м), не дотрима(в)ши и(м) слова и присягу свою ѿпустивъши,... у ѿныхъ конѣ ква(л)то(в)не поѿ(т)бира(л) (Житомир, 1650 ДМВН 193).

2. (*за ступенем вилево, интенсивности*) дуже сильно: а за тымъ дей непорядкомъ, мѣсто часто кгвалтовне выгоривает (Луцьк, 1566 СИМКЦА 60); Теды... явно есть, иж... костел... (той заповѣди и наукѣ, от господа нашего Иисуса Христа реченной) так гвалтовне сопротивляется (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); Яро(ст) подо(б)на згрѣбю запаленомѣ,

котѣрое прѣ(д)ко и гвалтѣне загори(т)са, а ри(х)ло ѿгасае(т) (1627 ЛБ 161); комъпрынѣципалове... кгвалтѣтовѣне зъ крыко(м), и тумѣлѣтомъ рекшы то, же мы... сами // тѣю цѣ(р)ковъ ѿдомъкнемо (Київ, 1633 ЦДІА Лен. 823, 1, 626, 37 зв.-38).

3. Навально, рвучко: А ілію пр(о)рка стѣпѣвши с повѣтра вю(з) ѿгнѣстѣй гва(л)тѣне похвати(л). та(к) и(ж) товѣри(ш) его елисеѣ, ѿбы(р)ва(л) плѣщъ хватаючи(с) его (XVI ст. УС №29519, 72);

(*швидко*) раптово: Потѣмъ са бѣтва стѣла ѿ(т) всхѣдѣ слнца, а трѣвала ажъ до заходѣ, а наостѣтокъ пѣрсове почали оупадѣть гвалтѣнѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.).

4. Нагально, конче, конечно, необходимо, обов'язково: кто мѣдрости навикнѣти хоче(т), треба емѣ Гва(л)товне з мѣдро(ст)ю прѣ(д)вѣчною... едно(ст) и товари(ст)во мѣти (Луцьк, [1624] ПВКРДА II-1, 92); Нѣжднѣ: Потрѣбнѣ, гвалтѣне (1627 ЛБ 78).

Див. ще ГВАЛТОВНО, ГВАЛТОМЪ.

ГВАЛТОВНИЙ *див. ГВАЛТОВНЫЙ.*

ГВАЛТОВНИКЪ, КГВАЛТОВНИКЪ, КГВАЛТОВЪНИКЪ, КГВАЛЪТОВЪНИКЪ, ГВАЛТОВНИКЪ *ч. (стп. gwałtownik) 1. (той, хто чинить насильство з метою грабежу, вбивства чи іншого злочину)* злочинець, насильник, розбійник: Тежъ естли бы хто... на цви(н)тару в школе або въ капла(н)не(м) попо(в)ско(м) дому кого заби(л) або рани(л) то(г)ды... яко выше(и) ѿ кгва(л)то(в)ника(х) написа(н)но (1566 ВЛС 88); которого я права и справе(д)ливо(с)ти... с тыми мо(р)дерами ма(л)жо(н)ка моего а кгва(л)то(в)никами своими // ...тое вѣсе право своѣ... довожу... дя(д)ку своѣму... Ми(х)а(и)лу Ми(ш)це ва(р)ко(в)скому (Варковичі, 1572 ЛНБ 5, III 4071, 32 зв.-33); Видилисьмы... две дырѣ великие выламаныє, котѣрыми дерями кгвалтовницы въ монастырѣ шли (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); е(с)мо змежи ты(х) мѣжобо(и)цо(в) кгва(л)то(в)нико(в) на ѿно(м) горячо(м) ѿчи(н)кѣ и мѣжобо(и)стве некотѣры(х) дво(х)... по(и)мали (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 12); Нехай ѿтворить ѿступникъ очи а спѣзритъ въ Платину, обачить тамъ многихъ папѣжовъ... и подкупцовъ, и наїздниковъ, и кгвалтовниковъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 924); Нѣж(д)ници: Насилѣвници, гвалтѣвници

(1627 ЛБ 78); помененый Федоръ Липка... // ... до Луцька, до дому своего, не поеднокротъ меда, рыбы ...запроважалъ и, кому хотелъ, даровалъ, а другие продавалъ, презъ што в вины, в праву посполитомъ на кгвалтовники, лупежце и наезде домовъ шляхецких описаные, попалъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 72-73).

2. (той, хто порушує загальноприйняті правові і морально-етичні норми) порушник: а естлибы еще вслышалося яко ты заборонаешъ доброго, а та(к) напре(д) бѣде(ш) гва(л)товникъ, ѿ(т)лѣчению и клатва(м) симъ в наше(м) объявле(н)номъ писаню, а пото(м) и гва(л)то(в)никъ бѣдешъ ѿ(т)лѣчениямъ, и и(н)шого тажкого црковного карана (Константинополь, 1587 ЛСБ 83); за тое ли мають быти за кгвалтовники правъ и волностей хрестиянскихъ почитани? (Вильна, 1599 Ант. 955); подданные и мѣщане наши Васильевскіе... того то Исака Долмацкого, яко кгвалтовника церкви Божое и взрушителя покою Посполитого, поймали и тамъ же въ той церкви замкнули (Володимир, 1601 АЮЗР II, 11); А прѣто не слѣхаймо зводителювъ члѣковъ, кгвалтовникѿ(в) постѣ с(т). (Київ, бл. 1619 О обр. 152); его... за скѣзѣ и гвалтовника Зѣкона, пре(д) нарѣдомъ ѿсвѣдчилъ и оудалъ (Київ, 1637 УЕ Кал. 507).

ГВАЛТОВНО, КГВАЛТОВНО присл. Насильно, гвалтовно: мещане Луцкіе, ... кгвалтовно втручаючи ся в sprawy духовные, ... пришедши мощно, кгвалтом, до церкви заложеня светого архангела Михаила... // ...все з олтаря и с церкви Божое побѣрали (Луцьк, 1602 АрхЮЗР 1/VI, 331-332).

Див. ще **ГВАЛТОВНЕ, ГВАЛТОМЪ**.

ГВАЛТОВНОСТЬ ж. (стп. gwałtowność) 1. Насильство: та(к) те(ж) жаденъ мѣ(ч), жаднаа гвалтовно(ст) и моука на гѣлѣ тоєи панны котѣраа правдивый є(ст) до(м) бжій, гды ѿ(т)ходила з свѣта того не была слышана (поч. XVII ст. Проп.р. 276).

2. Сила, мѣць, потужнисть, бурхливѣсть: въ францоу(з)ской земли естъ рѣка роданъ, котѣрой такаа естъ мѣць и гвалтовность: же леманъ озеро перехѣдачи нѣкды з его водами... не мѣшаѣтса (поч. XVII ст. Проп.р. 174); Зѣлность: Прѣтаже(н)є, можно(ст), гвалтовность, попѣдливостъ, силность, потѣжность (1627 ЛБ 39).

ГВАЛТОВНЫЙ, КГВАЛТОВНЫЙ, КГВАЛТОВЪНЫЙ, КГВАЛЪТОВНЫЙ, КГВАЛЪТОВЪНЫЙ, ГВАЛТОВНЫЙ прикм. (стп. gwałtowny) 1. (який здійснений без чиеїсь згоди, силою, насильно) насильный, насильницький: естълибы под ѿнымъ роком Громницѣ слѣдѣба господарскаа, земъскаа зашла, або кгвалтовное вторгненье неприятельское под замки вкраинные, ... тогда кождый з нас таковой, маемъ ѿ томъ... пана воеводѣ Виленского ведомымъ вчинити (Берестя, 1558 AS VII, 35); Ѽ кгвалтовное выби(т)є з споко(и)ного де(р)жа(н)я (1566 ВЛС 58 зв.); Прѣто прика(з)уемъ вамъ штобы есте... пере(д) судо(м) наши(м)... сами стали и (в) томъ се з нимъ ѿчевисто то естъ яко ѿ ква(л)товное выбитѣє з споко(и)ного де(р)жанъя з кгру(н)ту его золочо(в)ского яко на року завито(м) расправили (Луцьк, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 109 зв.); поводе позваного на ро(ч)ки... вѣницкіе... позывали, ѿ ква(л)товное ѿ(д)няте тро(х) пасекъ (Люблін, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 146); Томѣтелство: Кгвалтовное панова(н)є, Тиранство, Томленіє, мордова(н)є (1627 ЛБ 133); Панъ Юре(и) Макаровичъ таки(м)же способо(м) Кгва(л)товны(м) Кони Протестѣючи(х)... заграби(л) (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 27 зв.); Ѽ(д) которыхъ видечи таковыє ква(л)товныє // замы(с)лы... ѿ(д) всего про(ч) ухоти(т) (!) мусе(л) (Житомир, 1649 ДМВН 180-181); **квалтовнымъ обычаемъ** — насильно, силомиць, силою, по-розбійницьки, гвалтомъ: Жаловал намъ князь Кѣзма... ѿ томъ, штож деи люди твои... имена его Мокреца квалтовнымъ обычаемъ посегают и пашѣт (Неполоничи, 1543 AS IV, 365).

2. (за ступенем вияву, интензивністю) сильный, великий, бурхливый, навалный: А кгда кгвалтовна вода на греблю при(и)детъ тогда мещане пови(н)ни боронити и направити греблю (Володимир, 1552 ОВол.З. 195); I много быдла розъмаитого на тотъ день ѿ(т) зимна вѣтрѣ, i кгвалтовного снегѣ поздыхало (Острог, 1587 См.Кл. 17 зв.); але если злѣсти перевѣшша(т), до пеке(л)ного переважимоса ѿгнѣ, ижъ не то(л)каа была ли(ч)ба цнѣтъ, абы могла спрѣстати прѣтѣвко ква(л)товной ѿной тѣжкости (Острог, 1607 Лѣк. 93); прышелъ еси... ѿ(т)че... яко по велѣки(х) вѣтра(х) и бѣряхъ гвал-

тѡвны(х) вѣчнаа и вѣтишна тишина (Манява, 1619 *Прив.Феод.* 287 зв.); Зѣлны: Гвалтѡвны, моцны, сѡрѡвы(и), бѡрзо попѡ(д)лѣвы(и), дѡжѣ(и) (1627 *ЛБ* 39); Нѡа та(к) мѡви(т): Якобы безтелѣсны гѣло(м) былъ нѣсены по водахъ... и межи такъ гвалтѡвными волнами потѡпными, на(д) стрѡстми гѣла свѡгѡ... звѣтазствѡ одѣржалъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 3); знѡгла вѣтръ кгвалтѡвны припѡлъ з пѡстыни и затрѡслъ чѡтырма оуглама домѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 56).

3. Нагальны, пыльны, конечны, невідкладны: О старосты и о лесничѣ,... маюць панове рада вѣт себе и отъ всѣхъ становъ всказати, просечи,... абы подѣ часъ такъ кгвалтѡвное потреби сами особами своими ку послузе... ехали (Берестечко, 1566 *РИБ XXX*, 401); За обсыла(н)емъ цѣхи до братства, припали справы пи(л)ны кгва(л)товны братские в не(д)лю (Львѣв, 1599 *ЛСБ* 1043, 1 зв.); А такъ бѡдѡчы мы пи(л)но потребни пнѣзе(и) на власны пи(л)ны а праве кгва(л)товны потреби нѣшы продали есмо... до(м) нѣшъ (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Але гды любѡ небы(т)ности,... любѡ в(т)хоже(н)я причина яка гва(л)товная бѡдетъ, тѡю дида(с)калѡ в(т)крыти... повине(н) (Луцьк, [1624] *ПВКРДА* I-1, 88); Нѡждны: Налѣглы(и), гвалтѡвны(и) (1627 *ЛБ* 78); Инаѣи грѣшы(л) бы смертѣлне, водѡю не осѣною бе(з) жа(д)ной по(т)рѣбы кгва(л)то(в)ное кр(с)тачи (Львѣв, 1645 *О тайн.* 15).

4. Негідны, безсоромны, непристойны: Панямъ учтивымъ, паненкамъ цнотливымъ и Богу посвяченымъ дѣвамъ зелживѡсть гвалтовную, безъ встиду и боязни... чинили! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776).

ГВАЛТОВНѢЙ *прикм. в. ст. (стп. gwałtowniej)* пыльнішый, нагальнішый, необхіднішый, невідкладнішый: Нѡжднѣйшый: Потщѡтелны(и), пылнѣ(и) потребнѣйшѣ(и), гвалтѡвнѣ(и) (1627 *ЛБ* 78).

ГВАЛТОВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст. 1. (за ступенем вялву)* сильнішый, навальнішый: Гра(д) в(н) егѣпе(т)ски(и), на(д) котѡры(и) жа(д)ного не было гва(л)товнѣйшого все в егѣптѣ попсѡвалъ, бы(д)ло позабѡл, и збѡже все вѣтолкъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 244 зв.).

2. Потрѣбнішый, необхіднішый: але далѣко вѣрте ми гвалтовнѣйшаа е(ст) покѡта. она бѡвѣ(м) чини(т) то же дѣшъ живоуть в то(м) мизерно(м) гѣлѣ не мѣшѡючися з рѡскошами и соуетѡю свѣта того (поч. XVII ст. *Проп.р.* 174).

ГВАЛТОМЪ, КГВАЛТОМЪ, КГВАЛЪТОМЪ, ГВАЛТОМЪ, КВАЛТОМЪ *присл. 1. (без чиеіь згоди)* силою, силомиць, насильно, гвалтом: Присылал к нам пан Петрѡшко... жалѡючи на намѣстника Володимирского... штож дей он в дѡбровѡ его... встѡпае са и наславши деи моцно и гвалтом, тѡю дѡбровѡ его покѡсил (Кракѣв, 1512 *AS* III, 99); а еше... кнѣгня... писала листы до сына своего а(н)дрѣя мо(н)товта штобы ее по(д)ехавши выкра(л) а(л)бо яки(м) ко(л)векъ ѡбычае(м) або кгва(л)то(м) могъ взяти (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 98); Кто бы колвекъ тебе примуша(л) кгвалтомъ одну милю иди з нимъ еше дрѡгое две (Хорѡшѣв, 1581 *С.Нег.* 6 зв.); бѡдѡчи дѣди(ч), владыче(с)твѡючи на(с)... пѡстошили, котори(и) не де(р)жи(т) жа(д)наа граница, анѣ зако(н) божи(и), анѣ жа(д)ны права... е(д)но пре(з) всѣ стѣны лѣзѣт гва(л)то(м) (Львѣв, 1596 *ЛСБ* 267); просѣлемъ ѣхъ, и примѡусиле(м) кгвалтѡмъ хѡтѣса и не годѣло, абы ѣмене(м) бѣа своего рѡтоуно(к) якѣй могли оучинѣти на(м) (Дермань, 1603 *Охт.* 10); нарушене правъ дѣтѣся и кгвалтом до вѣры примушают (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 36); Насиловѡнъ: Нагабѡнъ гвалто(м) (1627 *ЛБ* 71); Бѣгъ правосѡднѣй, нѣкѡго не тѡгне(т) гвалто(м), анѣ до пѣкла: анѣ до Нѡа (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 6 зв.); Не бѡдѣшъ клѡлѣ потвѡры на блѣжнаго твоегѡ, ани егѡ кгвалтѡмъ стѣснешъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.); **кгвалтомъ взяти** — згвалтувати: его милѡсть..., маючи при себе немало слугъ..., на госпѡду ихъ кгвалтовне нашѣдши, тую швачку, дѣвку учтивую, кгвалтомъ взелъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 406);

(*застосовуючи силу*) силою: такъ и замокъ, барзо великий, моцны, видѣлѣ есми, же кгвалтѡмъ его мусѣли отъмыкать и обухомъ битъ (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 316);

по-розбѣйницьки, по-злѡдѣйському: abactus гва(л)то(м) бѣдло ѡкра(с)ти (I пол. XVII ст. *Сем.* 3).

2. Сильно, дуже: проходачи воды зѣмлю, графлають на мѣста скалистїи тѣсныи, и тамъ вода тїснѣчиса кгвѣльтомъ загрѣваѣтъса: и сходитъ горѣчаа, и прирожѣнии теплицѣ творитъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13).

3. Навально, рвучко: своею бурною хмарою, дождевидным пролитием мечтателнаго мниманья, нападающаго квалтом не на правовѣрно основаный ум; которыйколись стоекнигивѣдомостю остережет, того всего не постраждет (1608-1609 *Виш.Зач.* 204).

4. Мимоволї, мимохїтъ: таа грѣдо(ст), котора(а) о(т) преиспо(л)ненїа ср(д)чнго вытискается вѣ широко неч(ст)ые оуста кгва(л)то(м) и языкоя(д)ны(м) гласо(м) оуранаѣ(т) слышащи(х) (1599 *Виш.Кн.* 214 зв.).

ГВАЛТЪ, КГВАЛТЪ, КГВАЛТЬ, КГВАЛТЬГЪ, ГВАЛТЪ, КВАЛТЪ ч. (*стп.* gwałt, *свн.* gewalt)

1. (*заподїяння кривди, нанесення шкоди кому-небудь у результатї злочинного вторгнення*) насильство, розбїйницький напад: нижли только, онъ маеть судити вѣ // месте Володимерскомъ: кгвалты, шляхетскую рану, всилство (*sic!* — *Прим. вид.*), похвальную пожогу (Краків, 1503 *АрхЮЗР* 5/1, 30-31); а мы тыхъ всихъ шкодъ огледавши, колько скажонныхъ граней и копцов, и тежъ што єсмо иншихъ кгвалтовъ и боевъ и грабежовъ, которые стали (са) подданымъ княза Васильа..., всего того огледали, и реїстръ пописали (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); ѿ томже ѿповѣдили, иж которые дей люди на первом квалтѣ побитыи и раннии, тымже вижом нашим ѿбводили (Кременецъ, 1542 *AS* IV, 315); земля наша лечъ оны... вделали намъ шкодъ ѿ збожїи ѿ кгва(л)тѣ(х) (1546 *ОГ* 49); хто бы на чи(и) до(м) або на господу кгва(л)то(м) наеха(л) або нашо(л) а то(т) господарь... кгва(л)товника самого або помо(ч)никовъ его бороначи дому своего заби(л), тогда скоро по ѿно(м) *кгва(л)те* маеть сѣседо(м) ѿколичнымъ ѿволати и ѿповедати (1566 *ВЛС* 89); Прото прика(з)ую вамъ, абы есте... ѿ тые кгвалты бои и ѿ шкоды его мл(с)ти... ѿсправе(д)ливили (Кременецъ, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20 зв.); То(т) же вря(д)никъ повель мене до кгру(н)ту пана своего име(н)я Ко(р)чева, где ся ста(л) то(т) кгва(лт) и поранѣ(н)е и побра(н)е ты(х) по(д)данныхъ

(Житомир, 1584 *АЖМУ* 87); приказю тебе абы еси... кгва(л)тѣ пожоги и шкодъ тамъ поделанныхъ ...огледалъ (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 5); Томѣ кгвалтъ и грознаа збрѣа, не мѣжетъ нѣгды зопсовѣти покѣа (Львїв, 1591 *Просф.* 68); Въмѣсто за(с) сѣдѣ и правды, несправедливо(ст), лѣ(ж), кривда ...лѣ(ст) и кгва(л)тъ анѣтихристо(в) владѣе(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.); Тое(ж) в правїла(х) по всѣ(х) собѣра(х) варовано, абы жа(д)ного не при-тагали (Вїльна, 1596 *З.Каз.* 34 зв.); в тыхъ пѣнствахъ и крѣле(в)ствахъ, где кгвалто(м) огнѣмъ мечѣмъ, а не наоукою и дѣбрыми ѿбѣчаими вѣрѣ кгрѣнтоваѣти хотатъ, велїкое ро(з)ланье крѣве и знищѣнѣа зѣ вѣдѣтрной войны дѣютса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); Староста посажа(л) Пре(д)меща(н) а меща(н) на рѣтѣшь позыва(л), повѣдаючи же(с)те гва(л)тъ ѣчинили на манастыри (Львїв, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); Насиловѣнже: гвалтъ, тїранство (1627 *ЛБ* 70); Бжїа зась пре-м(д)рость єсть намъ Кр(с)тъ, гдыжъ не пре(з) мѣсь, ани пре(з) гвалтъ, але вѣдлѣгъ Пребж(с)твенной Тр(о)цы пре(д)вѣчнои рѣды (Київ, 1632 *МІКСВ* 274); И(ж) пре(з) кгвалтъ є(ст) ѿ(т)яяти(и) (!) до(м) на та(р)навце ѿ(д) мнихо(в) домѣнѣкано(в) (Львїв, 1634 *ЛСБ* 1043, 39 зв.); **кгвалтъ кгвалтови стосовати** — насильно, по-розбїйницьки вриватися: То пакъ... помененый отецъ владыка... сѣ прїятелми... право могло быти третьей години... умыслѣне кгвалтъ кгвалтови стосуючи, на ту жѣ церковь нашедши... взявъ антимиць зѣ олтаря (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11); **кгвалтъ платити (заплатити), платити кгвалтъ** — давати (дати) вѣдшкодування, вѣдшкодувати заподїяну шкоду: естѣлибы оны томѣ противни были,... тогда мели тыи пенези совито платити грош на грош, а предса квалты, которые бы мели вчинити и наклад, таке предеа платити (Луцьк, 1536 *AS* IV, 60); Тежъ ѿставуемъ хто бы на чие име(н)є... са(м) кгва(л)томъ наеха(л) або на-сла(л) и тамъ раны грабежи... кгва(л)то(в)не починилъ, таковы(и) стороне ѿбражѣ(н)но(и)... кгва(л)тъ раны плати(ти) а грабежи з нава(з)кою поворочати... а хотя бы и не рани(л) ани би(л) то(л)ко наехѣл а граби(л), также кгва(л)тъ маеть заплатити (1566 *ВЛС* 36); коли бы хто... колеса

боронѣ зрѣба(л) сошники взя(л) таковы(и) мае(т) плати(ти) кгва(л)ть (Там же, 82 зв.); **черезь квалтъ** — гвалтом, насильно, по-розбійницьки: за пристойнѣйшю тѣ рѣчь почитали, нѣжъ кгда бы его албо по домѣхъ... чужи(х) шдкати..., албо чере(з) мо(ц) и квалтъ до себѣ втагати и до о(т)правованья з собою намѣвъ примѣшати были мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 86 зв.);

блюзнѣрство, святотатство: А и(ж) дѣеть сѧ о(т) ни(х) квалтъ закону божему и ѡближена властителству моему епископскому. Прото(ж)мы... мещанъ лво(в)ски(х)... о(т) цркве свѣой о(т)лучаемъ (Лѣвѣ, 1588 *ЛСБ* 92).

2. (*результат злочину чи порушення якихось законів, прав тощо*) шкода, збитки: просил ѡ нас вижа на огледане шкод своих тых, квалтов его (1541 *AS IV*, 278); я присегаю па(н)у бгу... справе(д)ливе со(з)навати то на што будѣ посла(н) кгва(л)ты бои раны огледа(в)ши (1566 *ВЛС* 14 зв.); проси(л) его мл(ст) мене... ѡ прида(н)е во(з)ного на огледа(н)е того кгва(л)тѣ наиздѣ и слу(г) свои(х) позабиваны(х) и поранены(х) (Володимир, 1572 *ЖКК I*, 56); За великим о то воланемъ на короля и указованем гвалту отпраовати их казано (Лѣвѣ, 1605-1606 *Перест.* 35).

3. Згвалтування, збезчещення: естли бы хто де(в)ку або учтивую невесту... ѡси(л)ство(м) зкгва(л)ти(л), а... люде бы прибе(г)ли... а она бы пере(д) ними знаки кгва(л)ту оказала... тогды таковы(и) мае(т) быти кара(н) го(р)ломъ (1566 *ВЛС* 89 зв.); Сынѣве Іакововы... гвалтѣ сестры своѣѣ на(д) княжате(м) сѣкѣмски(м)... мстачисѧ, великѣю порѣжкѣ в Сѣкѣмчика(х) оучинили (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 257); црѣ филиппъ рекль ѣи: комѣ сѧ Алимпіадо подѣдала, згрѣшилась и не згрѣшила, абовѣмъ квалтъ есь о(т) бѣга принѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 397); **квалтъ учинити (починити), учинити квалтъ** — згвалтувати, погвалтувати (кого): а жону его Аннушку один с тыхъ службников порвалъ ее еежъ платомъ за шию и умѣкнул у лесок и тамъ дей сромотный квалтъ по своей воли еи учинил и, зкгвалтовавши дей ее, всю облупил (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 425); то все отъ мала до велика побрали, квалты белымъ голо-

вамъ статечнымъ починили, жону Васка Винника на ѣме Марушу... зкгвалтовали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 251); не паметаючи на станъ духовный епископский, учинивъ ей квалтъ и мордерство еи паненству, яко учтивой девце (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 396).

4. Шум, галас, крик, гвалт: неяки(с) ры(ж)ко(в)ски(и)... тя(л) в головѣ шко(д)ливѣ Пана хлебо(в)ского которы се хоте(л) боронити... але кгва(л)ть тѣмдлтъ велики(и) стре(л)ба гѣстая не допѣстила (Киѣв, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3).

5. (*гостра необхідність, крайня потреба*) конечність: Нѣжда [ѣсть]: Потрѣба, мѣсь, насилѣе, гвалтъ, примѣшенѣе (1627 *ЛБ* 78); А если бы нѣжда и квалтъ вытагаль, мѣжетъ и непосвѣщеною водою ѡкрестити кого сѣнникъ (Лѣвѣ, 1642 *Жел. О тайн.* 4 зв.).

6. (*про силу руху*) навальність, гвалтовність: Стремленіе: Гвалтъ, навально(ст), пѣндъ, натѣртьѣ, потка(н)е (1627 *ЛБ* 122).

7. (*сигнал*) сполох, тревога: войтъ мѣсткий з райцами и вѣсьмъ посполствомъ, в звонѣ до побуженя квалту ударивши, нашли моцью, квалтомъ, на часть места его милости бискупа Киевского, у Киеве (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 1/IV, 398); прише(д)ши в вече(р) на мѣстечко... ѡдарили были, лечъ козаци неподалекѣ были... ѡслышали звоновъ велики(х) квалтъ, ве(р)нулися (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169); **гвалту волати див. ВОЛАТИ; дзвонити на квалтъ, на квалтъ звонити див. ДЗВОНИТИ; закликати квалту див. ЗАКЛИКАТИ.**

8. *У знач. виг.* Гвалт: Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломать, И водою якоюсь ѡстрою насъ кропать (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30).

9. Вл. н.: Дмитро Кгва(л)тъ (1649 *РЗВ* 183 зв.).

ГВАРДИЯ, КВАРДИЯ КВАРДИЯ ж. (*ит. guardia*) (*велика кількість*) група: па(н) Павел Монвид Дорогостайский..., з немалою квардиєю слуг своих власных там же до Любча приехал (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 495);

(*військова частина*) гвардія: а его милост пан Тишкевичъ, розделивъши войско свое, одних в справе при пехоте своей оставилъ, а сам з квар-

диею на конехъ въехалъ въ брону и през увес манастыр аж до реффектара, то есть трапезы (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 588).

ГВИНТОВАНЫЙ, КГВИНТОВАНЫЙ, КГВЪНЪТОВАНЫЙ 1. *Дієприкм. у знач. прикм.* Гвинтовий. ◊ **ручница кгвинтованая див. РУШНИЦА.**

2. *У знач. ім.* Вл.н.: Грыцько Кгвѣнътованы(и) (1649 *РЗВ* 123 зв.).

ГВОЗДИКОЛЮБЕЦЪ, КГВОЗДИКОЛЮБЕЦЪ ч., *ірон. (любитель їжі, приправленої гвоздикою)* гвоздиколюбець: еще еси пє(р)цолубецъ, шафранолубецъ, и(м)беролубецъ // кгво(з)диколубецъ, к'минолюбецъ, цѣкролюбецъ, и дрѣги(х) брѣдєнь гор'ко и сла(д)колубецъ (п. 1596 *Виш.Кн.* 249-249 зв.).

ГВОЗДЬ *див. ГВОЗДЬ.*

ГВОЛИ (КГВОЛИ) *див. КВОЛИ.*

ГВЪНЪТОВАНЫЙ *див. ГВИНТОВАНЫЙ.*

ГДАНЩАНЕ, КГДАНЩАНЕ *мн.* Мешканці Гданська: видячи кгданщане, ижъ не оборонитись, доброволне поддались — въ кголдъ стародавний знову поступили (поч. XVII ст. *КЛ* 76).

ГДЕЖЬ¹ *див. ГДЕЖЬ¹.*

ГДЕЖЬ² *див. ГДЕЖЬ².*

ГДИ *див. ГДЫ¹.*

ГДИЖЪ *див. ГДЫЖЪ¹.*

ГДЫ¹, КГДЫ *присл. (стп. kdy, gdy, стч. kdy) (часу)* 1. (*уживається у питальних реченнях*) коли: кгда тєды возмѣ(д) тебе грѣши (к. XVI ст. *Розм.* 32).

2. (*неозначений*) (*в будь-який час*) коли, колинебудь: Ктожъ кгда едною тылко мовою посторонныхъ наций приязни доступиль? (к. XVI ст. *Розм.* 3).

ГДЫ², ГДИ, КГДЫ, ГДИ, ГДЫ, КДЫ, КЪДЫ *спол. (стп. kdy, gdy, стч. kdy) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* 1. (*приєднує підрядну частину часу до головної*) (*у препозиції, інтерпозиції та постпозиції із співвідносним словом або без нього у головній частині*) а) (*уживається для окреслення одночасності дії*) коли, в той час як: Кгда хрестіанє триоум'фѣю(т) оутѣшajúтсѣ выхвалajú(т) га воскр(с)шаго из мертвы(х), ишли сщѣнници вси со кр(с)ты ѿ(т) зámковои цркви до храмѣ воскр(с)ніа

хѣа (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); кгда его в тоє имєньє Скиндиrowo,... было ѣвезано, тогды тоє имєньє Скиндиr держал (Краків, 1538 *AS* IV, 154); та(м) же напє(р)вє(и) кгда дє(и) єсмо приєхали до чє(р)нчъгоро(д)ка... застали єсмо ворота за(м)кнєньє (Володимир, 1567 *ЦДИАК* 28, 1, 2, 8); кгда єсмо є(з)дили до сєнь, тєды є(с)мо поткали сына Горайнова зъ сєно(м) на поли (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); кгда-мъ дєй хотєль до него дойти и его оглєдати, тогды дєй мє пани нє пустила (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384); тákжє гды вєты настѣповáли, тѣоужъ потравѣ трѣпєи головы презентовáли (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 941); гды ѿ сихъ [мѣкахъ] помышлájо, тогда ми всѣ внѣтрнѣа стрáхомъ трєпѣщєть (Чернігів, 1646 *Перло* 155); б) (*уживається для окреслення попередньої дії у підрядній частині речення*) коли, після того як: кгда вжо жоны мєє... в животє нє стало... дал и даровал єми сына мєєго... всим Степанєм (Острог, 1522 *AS* III, 237); А кгда тежъ стары(и) замокъ... згорєль пригодною самъ собою люди розышли сѣ по за(м)комъ школичънымъ (1552 *ОЖЗ* 120); гды мѣ привєли до с(т)рѣтина, ѿ(т)щѣ вл(д)ка вергъ сѣ на мєнє рѣкою и ко(с)туро(м) свои(м) в лицє мало мѣ нє проколо(л) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); кгда до змордована ѿбы(и)дѣть цалы(и) рынокъ весєло и ѿхотнє до насъ вернѣтсѣ (к. XVI ст. *Розм.* 56); Чого кгда сѣ довѣдалъ Кирил, сам до патріархи... єхаль (Львів, 1605-1606 *Перєст.* 29); гды... оучєникѣвє, и всѣ знáємыѣ... розбѣглисѣ были, тѣѣ тогды... приготовали олѣйки, и пришли до грѣбѣ помáзати тѣло (Київ, 1637. *УЄ Кал.* 229); гды южъ наймѣлшого Снѣ свѣгѣ ѿузрѣла мртѣва... тогда ѿнѣ ридáтєлнїи словєса... плачлївє мовила (Чернігів, 1646 *Перло* 92 зв.); Бо гды столачи антїфѣны три ѿ(т)спѣвájоут(т), пото(м) на зє(м)ли або ни(з)ки(х) лáвочкѣ(х) сєдáчи... є(д)нѣго спѣвájочого слѣхájо(т) (сєред. XVII ст. *Кас.* 30 зв.); в) (*уживається для окреслення послїдовности дії*) коли, як тїльки: Та(к) всє бє(з)пє(ч)но было я(к) пє(р)шє, а кгда сѣ до мѣста приближати почала зара(з) єи вє(н)кгрєвє со (в)сѣ(х) сторо(н) обѣскочили (1582 *Кр.Стр.* 68 зв.); Простє(р)ль ааронъ рѣкѣ на єзєра и лѣоки, а к(д)ы та(к) в'чини(л), пов'стáли жабы бє(з) мѣры и закрїли

в'ши(ст)кѣ землю египетскѣю (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 18 зв.); гдѣ са рѣкѣ докончѣтъ, зновѣ са зачинаѣтъ (Киѣв, 1625 *Коп.Ом.* 163); гдѣ хто прѣидеть до кляшторныхъ вѣротѣ, тѣды заразы вѣротныхъ испѣтаеть, хто тамѣ есть прѣде вѣроты? (бл. 1626 *Кир.Н.* 21);

(*приѣднує пѣдрядну частину часу з вѣдтѣнком допустовостѣ*) дарма що, хоч, хоча; незважаючи на те що, тодѣ як: А вы еще в костелѣхъ папежскихъ... службы вашѣ служите без всякого встыду, мѣшаючи святости боже с противными набоженствы чужими... кгда старшѣй архѣерей Іелий якѣ Дагон, спадши // с престола, шѣю зломал, и Офный и Финн, законопреступники, его синове, едного дня побити (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 44-45); Власне якѣ котѣрыє в днѣ корабля лежѣтъ, здѣстьса имѣ же в немѣ стоѣтъ кгда найпрѣудше бѣжѣтъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 2); А ижѣ такѣвоѣ(г) дарѣ Бгѣ слѣдшне борѣнить, такѣвы(м) люде(м), котѣрыи здравѣ были; а такѣвимѣ дарѣомѣ бо(з)жимѣго(р)дѣли, гды имѣ дарѣ давано (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 125).

2. (*приѣднує пѣдрядну частину умѣви до головнѣй*) (*у препозицѣи, интерпозицѣи чи постпозицѣи из спѣвѣдносим словом або без нѣого у головнѣй частинѣ речення*) якѣщо, коли: а вжо черес то пан ѣранский не маеть... тых шкод своих, кгда емѣ заплата са станеть, на князи Василю поисковати (Берестя, 1512 *AS III*, 98); Кгда люди неприательские приходѣтъ на волость... повиньни тогды противъ нихъ ити зъ старостою... кажѣды(и) хто кольвекѣ конь маеть (1552 *ОВѣн.З.* 132 зв.); а кгда не (в)чина(т) ли(ч)бы, тѣды мають заплатити и тѣе две копе грше(и) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 48); Кгда хто позывае(т) до грани(ц) тѣды такѣ впо(з)ве назначае(т) ме(ст)це фу(н)дацыи юри(с)дыции (Новый Острѣв, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102); Звѣтѣзства и выигравѣньє бѣтвѣ на(д) непрѣательными тогды тобѣ дасть бгѣ, кг(д)ы ты бѣтвы и звѣтѣ(з)ства одѣржишь на(д) пожа(д)ливостыми (Острог, 1614 *Тест.* 141); Зайсте оумираѣтъ члѣкѣ мѣдре и росторо(п)не... гды свою мѣетность за живота распорѣждеть (Киѣв, 1625 *Коп.Ом.* 169); гды до(л)го на земли лежа(т)... ихъ и со(н) мѣрѣтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 14 зв.);

(*приѣднує пѣдрядну частину умѣви з вѣдтѣнком часу*) якѣщо, коли: а кгда бѣдем то ѣкѣповати, я, або ближнии мои, тогды яко тѣе пѣнази, так и наклад Его Милости мають заплатити (Луцьк, 1534 *AS III*, 473); А пото(м) кгда будеть ѣ тое забѣтъ ѣбвѣне(н), тогды... мае(т) з жоно... присагою са ѣ(т)вѣ(с)ти (1566 *ВЛС* 89); южѣ не хорѣешь кгда мѣвишь ѣ поцаловѣнѣю (к. XVI ст. *Розм.* 45 зв.); Нѣва, гды пожа(д) бѣдетѣ, зпорожнитѣса; и лѣза вѣннаѣ гды ѣбрѣзана бѣдетѣ, знѣжитѣса (Киѣв, 1625 *Сур.Ел.* 123); Лѣчь на(д) мѣрѣ гды бѣрегѣ вода прѣвы(ш)шаеть, Южѣ вѣ томѣ рѣкѣ жѣзности земля не пѣщаеть (Киѣв, 1632 *Сѣх.* 295); а гды ты пѣйзришь наза(д) себе на жѣтѣе твое грѣхѣлюбное... и зѣвстиди(ш)са (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 125);

(*приѣднує пѣдрядну частину умѣви з вѣдтѣнком причини*) (*у препозицѣи або постпозицѣи из спѣвѣдносим словом або без нѣого у головнѣй частинѣ речення*) якѣщо, коли, раз, оскѣльки: тогдым мѣсил... до леса их ѣтвести, жебы са вже таѣ работа не мешкала, // кгда вже Пан Бог карност на мене пѣстил коло работы Вашѣй Милости (Степань, 1544 *AS IV*, 412-413); кгда // дей тѣт на сѣс час Владыки нет, тобѣ панѣ возный ѣ дворѣ деѣти ничѣго (Луцьк, 1570 *AS VII*, 371-372); кгда не маю(т) люди гроше(и) што(ж) ѣны(м) ѣчиню потреба ми чекати нимѣ бѣдѣтъ мѣти (к. XVI ст. *Розм.* 33); а кг(д)ы законѣ осѣуждаешь, то не есте(с) плѣнитель законѣ але сѣда (Височани, 1635 *УЕ* №62, 57); кг(д)ы тѣе слѣшимо и вѣдимо ѣ(т) избѣвѣтеля своѣго такоую оутѣхоу перестѣ(н)мо(ж) слоужѣти трапѣза(м) (1645 *УЕ* №32, 82 зв.).

3. (*приѣднує пѣдрядну частину причини до головнѣй*) (*в препозицѣи або постпозицѣи из спѣвѣдносим словом або без нѣого у головнѣй частинѣ*) бо, тому що, оскѣльки, через те що: И кгда таковоѣ сведѣцтво ѣт них вышло, корѣль... дал тыи земли по... старым границам, якѣ они свѣтчили (Львѣв, 1537 *AS IV*, 85); Нѣнѣ Вѣлзевулѣ Княжа, весь смутком есть знятый: гды му през Крѣст правѣ вѣ бровѣ сталѣ Ісусѣ распятый (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 173);

(*приѣднує пѣдрядну частину причини з вѣдтѣнком часу до головнѣй частини*) оскѣльки, коли: и кгда грани в том дѣбѣ выказили Смѣдинцы, подданыи

мои Порыдѣбскіи копѣ на то собрали,... и звали Смѣдинцовѣ къ правѣ (Шайно, 1538 АС IV, 174); въломивъши ся до избы, мене самого шукали забити, а кгда мене увъ(з)бе не знашли, падъчерицу мою панъну Раину збили, зранили и окрутне змо(р)довали (Житомир, 1583 АЖМУ 69); Але и овшемъ признаваючы его за пастыра преднѣйшого церкви Божое, утекалсе до него въ кривдахъ своихъ, кгда былъ зъ столицы своее патраршеское одъ Феофила зверженъ (Вильна, 1595 Ун.гр. 152); Кгда тѣ Пана своѣго щасливѣ витѣемъ, Внѣтса дѣлей ваковѣтъ ю(ж) не сподѣваемъ (Київ, 1633 Евфон. 309).

4. (приеднуе пидрядну з' ясувальну частину до головної) (у постпозиції із співвідносним словом або без нього у головній частині) коли, якщо, що, як: чемъ сѣ барзо дивдю, кгда не вѣмъ што є(ст) за причына для того жъ ѿ васъ велце сѣ фрасдю (к. XVI ст. Розм. 62); не та(к) бовѣмъ злѣсти котѣры(х) сѣ допѣщѣемо, мѣгоу(т) его в'зроушити на гнѣвъ, якъ то кг(д)ыса не хѣчемо полѣпшити напѣты(м) (Острог, 1607 Лѣк. 72);

у сполуч. з яко: нѣчѣгѣ на(д) то годнѣйшого кѣ ѿфѣрваню... не розмѣльисмо якѣ гды дѣховны(м) дѣховного оурачити стѣралисмосѣ впомянко(м) (Київ, 1648 МКСВ 348).

5. (приеднуе пидрядну означальну частину з відтинком часу до головної частини) (у постпозиції) коли, в який: а паклижбы на он час, кгда вжо таа половица мыта к рѣкам Их Милости взата бѣдет, ѿказали сѣ там... приходы, которые бы к той половицы // моей мыта прислѣхали (Краків, 1539 АС IV, 230-231); ѿгъ млыновъ и стѣпъ добры(х) ле(т) кгда пашъна роживала... прихоживало тогды з млына выхованье хлѣбомъ на мѣ ѿсо(б) (1552 ОЖЗ 124 зв.); якъ мѣлесьсѣ ѿ(т) ѿного часѣ кгда(м) тебе види(л) (к. XVI ст. Розм. 35); єще в то(т) ча(с), гды єсмо крѣщеніа не принѣли бѣли, граничачи парафѣи называли (Острог, 1599 Кл. Остр. 225); Анѣ тежъ в той час не былъ в Рымѣ, кгда Павел святыи до Тимоѣея второй лист писал (Львѣв, 1605-1606 Перест. 53); бѣли знаки в' конста(н)тинополю по его смѣрти. кгда сѣ земля трасла, гра(д) великій пада(л) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон.

88); Але и в' той ча(с) є(ст) дѣбрыи, гды гѣлодо(м) мѣри(т) и гнилыи чло(н)ки ѿ(т)рѣзоуетъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 35); И зайсте лѣпшаѣ есть рѣчъ, гдысѣ грѣшный наворочѣетъ, анижли гды цнотливый вывышѣетъсѣ и пышнитъ (Київ, 1627 Тр. 11); Таковый звычѣй бывѣлъ... В сенѣторахъ Рымского мѣста, гды Цѣсарове ихъ щасливѣ по выиграной битвѣ, з вѣкторією ворѣчались до Панства своего (Чернігів, 1646 Перло 63).

ГДЫБЫ¹, КГДЫБЫ, ГДИБЫ, ГДЫБЫ, КДЫБЫ спол. (стп. гдыбу) 1. (приеднуе пидрядну частину умови до головної) (у препозиції, интерпозиції та постпозиції із співвідносним словом або без нього у головній частині речення) якби, коли б, якщо б: такъ тежъ гдыбы сѣ мнѣ... придало вме(р)ти пе(р)в... (пошкодж. — Прим. ред.) ни(ж)ли ма(л)-жонъкови моемъ // теды Преречоны(и) панъ бабинъски(и)... добра вси... бѣдетъ дѣ(р)жать (Луцьк, 1519 ЦДІАЛ 201, 4, 181, 1-1 зв.); Всакии рѣчи цнотливыхъ справъ... часом сѣ памѣти бы сплындли...кдыбы вѣчностью писма на пришлыи часы кѣ памѣти не были приведены (Вильна, 1522 АС III, 235); за колкобы коп грошей в которого кѣпца, кдыбы через коморѣ ѿстрозскѣю шол, товарѣ его было, то ѿт каждое копы... по (три) гроши (Краків, 1539 АС IV, 229); Кгда(бы) прибѣгъ... полонанинъ и привелъ колько конѣ(и) вольно старостѣ... конѣ ѿ(д)ного взати (1552 ОКан.З. 24); Кгда бы ты(ж) хлѣпе(ц) во єдинъ днѣ до шкѣлы ходилъ, а дрѣги(и) дѣнь занѣдбавѣлъ... тако(г) бо(л)ше не при(и)мати (Львѣв, 1587 ЛСБ 87, 6 зв.); а гдыбы и на дрѣги(и) ро(к) котѣры(и) з на(с) не прибы(л) и присяги вчинити не хотѣ(л) таковы(и)... з столицы скине(н) быти маѣ(т) (Берестя, 1590 ЛСБ 141); а к(д)ыбы ты(ж) бы(л) не ѿбна(л) то бы пе(в)не бы(л) не оувѣри(л) (к. XVI ст. УЄ №31, 55); Павел святыи... о Петрѣ святомъ жадноѣ змѣнки не чинит, которого бы былъ не утаил, кгда бы в Рымѣ былъ (Львѣв, 1605-1606 Перест. 52); гды бы сѣ которій епископъ въ неналежной собѣ парахиѣ посвяченье... отправовати поважилъ, теды посвяченье тоѣ не маѣтъ быти мѣно за посвяченіе (Київ, 1621 Кон.Пал. 685); менованныи протестансѣ просиль, абы тая его протестация... кгда бы того

потреба была, и возного реляция до актъ приняты и записаны были, што отрималь (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 532); А небо(з)чико(в)ское тело... юже бы было утоплено, кгда бы не урожоны(и) его м(л) па(н) фило(н) Шле(к)ши(ч) (Житомир, 1650 *ДМВН* 201).

2. (приеднуе підрядну з'ясувальну частину до головної) (з відтинком бажання) щоб, аби: Даль бы то Бгъ, гды бысмы чѣжихъ Криволюбговъ Понехавши, слѣхали свойхъ Ѳеолѳовъ (Київ, 1632 *Свх.* 298); а то соу(т) тыи, которыи бѣра(т) проти(в)кѣ народѣ лю(д)скѣ(м), то естъ шата(н)... которыи нѣгды не спи(т) но ис пи(л)ностию шѣкае(т) г(ды) бы могль кого оуловити (Височани, 1635 *УС* №62, 125);

(з відтинком порівняння) ніби, наче, неначе, мов, немов, буцим: А въ томъ ся мѣла болшая владза Петрова показати, также и головное одного его пастырство, кгда бы самъ тую справу отправиль былъ, то естъ кгда бы самъ былъ обралъ,... и кгда бы самъ Матѳея апостолом учиниль (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 456);

у сполуч. **нижъ кгда бы** (приеднуе підрядну частину способу дії до головної) ніж якщо б, ніж коли б: што(ж) йншого и(х) мл(с)та(м) пришлѣ оучинити, о(д)но самы(м) ю(ж) во има бжее синѣдовыє справы ѱ(т)правовати // и за пристойнѣйшѣю то рѣчь почитали, ніжъ кгда бы его албо по домѣхъ албо госпѣдахъ чюжи(х) шѣкати... и до ѱ(т)правованья з собѣю намѣвъ примѣшати были мѣли (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 85-85 зв.).

ГДЫБЫ², КГДЫБЫ, ГДЫБЫ част. (стп. gdyby) 1. (уживається для вираження порівняння) наче, неначе, мов, немов, ніби, буцим: змешкавши бовѣ(м) в' ѳно(м) ѳгни часъ немалый, та(к) з него вѣшли бе(з) жадное шкѣды власне яко кг(ды) бы то пре(д) сонѣ кто те(р)пѣль (Острог, 1607 *Лѣк.* 23).

2. (уживається для вираження сумніву) ніби, немов: Роздѣлю же не здорожне рекѣ, ижъ гдыбы вѣдлуг' постановѣна и остатней є(г) волѣ по смрти ѳного // принѣли бѣли (Київ, 1623 *МКСВ* 82-83).

3. (уживається для вираження якого-небудь бажання) коли б, якби: кгда бы венць здалося им з лѣпшим пожитком посадити ихъ [боярь] на певном

чиншу (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 164); О! гды бы и нынѣшніи панове Поляцы такъ чтили... св. столицу Константинопольскую отъ которой... крещеніємъ... просвѣтились (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 606).

ГДЫЖЫ¹, ГДИЖЪ, КГДЫЖ, КГДЫЖЪ, КГДЫЖЕ, КДЫЖЪ, КДЫЖЪ спол. (стп. gdyż)

(з'єднуе частини складнопідрядного речення)

1. (приеднуе підрядну частину причини до головної)

(у препозиції, інтерпозиції та постпозиції із співвідносним словом і без нього у головній частині речення) бо, тому що, оскільки, через те що: Ино

мы томѣ зроздмевши, кгдаж он тых сѣл... не

поискивает, а толко тых рѣчей... ищет, так єсмо

межи ними знашли (Берестя, 1512 *АС* III, 98); Про

то, кгдажъ имъ таковыи кривды и тяжкости отъ

васъ ся дѣють... Мы на чоломѣбитѣ ихъ то вчини

ли (Краків, 1537 *РЕА* I, 222); А так мы... при том

сѣде ихъ Гневоша... zostавили, кгдажъ Гневош там на

тѣю землю на рок зложеный выехал... и кѣ доводѣ

близший был (Острог, 1538 *АС* IV, 140); А панъ

Циминский поведиль, ижъ онѣ присегать непови

ненѣ, кгдажъ ему жаденѣ се квалтъ не сталъ

(Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 402); кгда(ж) и

та(к) за ты(м) ро(с)то(р)гнене(м) въ це(р)кви во(с)-

то(ч)но(и) чере(з) некоторые ѳсобы сила се злого

дее(т)... верѣ и(ж) того вм(л) сами для себе и прикладѣ

дѣ добро(г) зъ себе по(с)тережете и до любѣве се

наклоните (Володимир, 1595 *ЛСБ* 188, 1); загрѣй

ми ложко кгдажъ барзо зле ся маю (к. XVI ст. *Розм.*

44 зв.); Гдыжъ иншаа тебе дорѣга бо(л)шаа чека

еть, еще не ча(с) тебѣ тоу(т) седѣти (поч. XVII ст.

Проп.р. 182); пра(в)да ненависть родити звыкла,

гдыжъ правды ѱ(т)стѣпити ани могѣ, ани повиненѣ

єстемъ (Єв'є або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 12); За

дѣрѣ емѣ принѣти, вчиниль то хентливе Кгда(ж)

оубѣгій по(д)дѣный чини(л) то зычливе (Київ, 1618

Вѣзер. 16); Алеть кгдажемся я, въ жалю том зоста

стала, Ахъ мнѣ матце, смутку ся дочекала (Львів,

1630 *Траг.п.* 165); На рочькахъ Сѣдовы(х) Кгро(д)-

скихъ Киевьски(х)... назавѣтрее того дня Кгдажъ

в тотъ день Свято римьское Святого Якѣба Апо(с)-

тола закрочило... зачатыхъ Передѣ нами... врдѣни-

ками сѣдовыми кгородьскими... Приточиласе

Справа з рее(с)трѣ сѣдового (Київ, 1635 *ЛНБ* 5,

П 4060, 139); *озна(и)муе(м)... ме(ш)чаномъ максимовъски(м)... абы(с)те... на вшелякую пови(н)но(ст)... о(т)цо(м) нико(л)ски(м) о(д)давали кдыжъ они вла(с)не до ты(х) мае(т)но(с)те(и) належа(т)* (Чигирин, 1650 *Гр.Хм.М.* 293, 1, 309);

(приєднує підрядну частину причини з відтинком часу до головної частини) (у препозиції) коли, раз, оскільки: А кгда(ж) вже коне(ч)ны(м) ро(к) на кгру(н)тъ то(т) выехати... ѿ во(л)торо(к) пришо(л) игуме(н)... с че(р)нцами... до мене... пришли и просили и(ж) де(и) мы... во(д)ле року пе(р)шого... на кгру(н)тъ где са на(м) кри(в)да дее выехати были готовы (Київ, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 1 зв.); Мовить емѸ Смерть: "Гдизъ еси, чловече, людемъ смерть задавалъ, а на себе са чого сподѣва(л) (XVI ст. *Сл. о см.* 334);

(приєднує підрядну частину причини з відтинком допустовості) тоді як, хоч: то(т) же ѿмоцованы(и) ...све(т)чилъса противко сѣдови ѿ то ижъ мимо ко(н)трове(р)сыи є(г) декре(т) ѿчинили кгда(ж) ѿ моцы пе(р)во было треба кокгнищью ѿчинити (Київ, 1607 *ЛНБ 5*, II 4052, 30).

2. *(приєднує підрядну частину часу до головної) (у препозиції із співвідносним словом або без нього у головній частині речення)* коли: а кгда жъ тотъ рокъ припалъ, мы там на тую землю выехали (Київ, 1560 *АрхЮЗР 8/VI*, 167); А кгдаж есмо приехали до Михлина, тогды пан Угриновский показовалъ намъ меда, пива, горелку... гуси и кури набитых множество (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР 8/III*, 55); Ино кгдажъ рокъ праву за оны(м) ма(н)дато(м) припалъ тогды чолъганьски(и) з жоною своєю то(л)ко сами передъ нами стали (Варшава, 1571 *ЛНБ 5*, II 4043, 80); гды(ж) ми се трафило бы(т) ѿ кнѣза его м(л) из о(т)це(м) миха(и)ло(м)... за(с)талисмы еп(с)па Лво(в)ска(г) ѿ кр. є(г) м(л) (Острог, 1595 *ЛСБ 278*, 1); а к(д)ыжъ и(х) хс̄ дроугій ра(з) нашо(л), теды прѣзва(л) и(х) мовачи до ни(х) идѣте за мною абовѣмъ оучиню ва(с) риби(т)вами такы(ми) и(ж) боудете ловити лю(д) бжій (к. XVI ст. *УЄ №31*, 103 зв.).

3. *(приєднує підрядну частину умови до головної) (у препозиції і постпозиції)* якщо, раз: ели(ж) та не доткне(т) оумысль албо соумлѣна твоє, а як(к)

же(с) еи ро(з)жаловати не маєшь, к(д)ыжъ вѣдаєшь, и(ж) то еи смѣртнаа хороба грѣхы неисщете(н)ныи... и як(к) еи маєшь ратовати (к. XVI ст. *УЄ №31*, 188 зв.); гдыжъ вѣдаєте же дѳрого кѳплѣны(и) есть, пре(з) смѣрть... пре(з) моу́кы тѳжкїє, вѣдайте и тоє же двоѳкы(и) може(т) быти покѳй на то(м) свѣтѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 162 зв.); що маю оучинити, к(д)ыжъ бє(з) оуфолькгова(н)ѧ // налегли на ма бѳлести (Острог, 1607 *Лѣк.* 122-123); бѳдѳ его чекати аж на плацѣ, Аде, с тобою, А гдизъ онь челоуѳкъ, то ся я его не бою (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 27).

4. *(приєднує підрядну з'ясувальну частину з відтинком причини до головної частини) (у препозиції і постпозиції)* за те що, оскільки: кгдаж Ваша Милост ласкаве и вдячне прыймовати рачиш малые послѳги, тым хтившым рачиш ме Ваша Милост чинити до послуги своєй (Варшава, 1568 *AS VII*, 305); Хвала на высокостяхъ Богу, гдыжъ ся стало: Жеся неприѣтеля през Крестъ поконало (Львів, 1630 *Траг.п.* 174).

ГДЫЖЪ², КГДЫЖЪ, ГДЫЖЪ *част. (стп. gdyż) (підсилювальна)* адже, тож, отожд: кгда(ж) ми потреба веле иншы(х) речи(и) кѳповати (к. XVI ст. *Розм.* 52); кгда(ж) ничого не было што бы(м) мѣлъ до тебе писати (Там же, 61); к(д)ыжъ единѳго ты(л)ко пана на(д) всѣми маємо (Острог, 1614 *Тест.* 144); Кгда(ж) бє(з) помочи с(в)етои члѣкъ нѣче(го) не мѳже (Топільниця, 1616 *ЛСБ 206*); Припровадиль, ерго-посвятить! Указалъ хлѣбъ, ерго - накормиль! Чисте! Зажъ бовѣмъ припроважене тоє можетъ ся розумѣти посвяченемъ?... Гдыжъ яко небо отъ земли есть иншая матерія, такъ припроважене есть иншая речъ отъ посвяченя (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 630); И ѿбо: овшѣки, а хотѣйже, ачъкѳлвекъ, гдѣжъ, вѣнцъ, ѳтоли, авшѣкъ (1627 *ЛБ 52*).

ГДЫСЬ *див. ГДЫСЬ.*

ГДѢЖЪ *див. ГДЕЖЪ¹.*

ГЕГАНТЬ *див. ГИГАНТЬ.*

ГЕЗЪ *ч. Сверблячка від укусу гедзя: Скоктаніє: Ласкотанье, гѣзь, гѣчка, в'стѣклїво(ст), скоктаю, скокощѳ: лоскощѳ (1627 ЛБ 115).*

ГЕЛЕТКА, КГЕЛЕТКА *ж. (стп. gieleta, стч. gieleta, рум. găleată, лат. galleta) (невелика дерев'яна*

посудина для молока) дійничка, барильце, діал. гелетка: Ста(м)на, кгеле(т)ка збáнг (1596 ЛЗ 73).

ГЕНЕАЛОГОВАТИ, КГЕНЕАЛОКГОВАТИ дієсл. недок. (стп. genealogizować, гр. γενεά-λογέω) виводити родовід: С котрýchъса, Цнѣий Григорій Кгенеалокгоуєтъ: И ведлѣгъ ѡныхъ в' Слáвѣ са добрѣй найдоує(т) (Львів, 1615 Лям.Жел. 7).

ГЕОМЕТРІА див. **ГЕОМЕТРІА**.

ГЕРГЕЛЬ, КГЕРКГЕЛЬ ч., діал. гергель "привисько людини з довгою шиєю". Вл. н.: Ѳедоръ Кге(р)кге(л) (1649 РЗВ 387).

ГЕРЛИЦА, КГЕРЛИЦА ж. (стп. gierla, стч. gerlické, свн. Gerlachstuch) вид тканини: зотко ми-ха(и)ловичъ могилевецъ ме(л)... сукна кге(р)лицы поставо(в) чѣ (Берестя, 1583 Мит.кн. 22 зв.).

ГЕРМАКЪ див. **ЄРМЯКЪ**.

ГЕРМАЧОКЪ, КГЕРМАЧОКЪ ч. (про верхній одяг — блаженський, поношений) сїрчок, сїрчина: тые хлопы бѣтцким албо муравским кгермачком ся покрывають, а мы пред ся в гатласѣ, ядамашку и соболѣх шубах ходимо (1598 Виш.Кн. 105).

ГЕРМЕКЪ, КГЕРМЕКЪ ч. (стп. giermek, уг. guermek) джура, зброєносець: малжонок... приневоляя ее, ажебы... то перед урядом... сознала, грозячи... с тым же кгермком своим на одном местцу замкнути а то приятелем ее и своим обявити, хоча-чи на нее водлугъ невинности ее злую славу положить (Луцьк, 1563 АрхЮЗР 8/III, 47); и гды ѡбáдва Нїль переходїти мѣли, придалѡса же до великого поромѡ вѣстѣпили; до котѡрого тѣжъ два рѡтмистри... вошли, маючи... ѡколо себе жолнѣровъ гермковъ и пахѡлатъ... мнѡго (Вільна, 1627 Дух.б. 3 зв.).

ГЕТЫ див. **ГЕТЫ**.

ГИГАНТОВЫЙ прикм. (гр. γίγαντος) гігантський, велетенський, величезний: всѣ бовѣ(м) старозакѡнныє ко(м)поутоу(и) видѣна, але немно-го зна(и)дешъ. ное впрáвдѣ видѣлъ ковчѣгъ... данииль гигантовой великости моужа, а иншии иншіа (поч. XVII ст. Проп.р. 32).

ГИГАНТЪ див. **ГИГАНТЪ**.

ГИГАСЪ ч. (гр. γίγας) гігант, велет, велетень: ѡнъ бы(л) ѡ(т) ба выбранный... и такой высокости, же головою и шїєю // инший лю(д) якъ гига(с) переходи(л) (поч. XVII ст. Проп.р. 249-249 зв.).

ГИСАРЧИКЪ, КГИСАРЧИКЪ ч. Учень ви-ливальника: Матвѣа, кгисарчика въ друкарни зедналисмо цетнар ляти лѣтер за злотых сї (1614 АрхЮЗР 1/XI, 344).

ГИГАНТЪ див. **ГИГАНТЪ**.

ГЛАВИЗНА див. **ГЛАВИЗНА**.

ГЛАСКАТИ див. **ГЛАСКАТИ**.

ГЛЕВЪ, КГЛЕВЪ ч. (?): Ажъ пришо(л) за по-го(д)ны(м) з заходѣ вѣтро(м) до жадѣ тѣ(с)но(с)ти моря дѣ(н)ского, которое пребывши а пове(р)нувши за кгле(в) кѣ всходѣ море(м) наши(м) са(р)ма(т)с-ки(м), которое те(ж) завѣ(т), пребыли ся до бере-го(в) жемои(т)ски(х) (1582 Кр.Стр. 81 зв.).

ГЛЕЙТЬ див. **ГЛЕЙТЬ**.

ГЛИНА див. **ГЛИНА**.

ГЛІНЕНЫЙ див. **ГЛИНЯНЫЙ**.

ГЛОВНЫЙ, КГЛОВНЫЙ прикм. (стп. główny) те саме, що **головный**: по(д) часо(м) небы(т)ности для кгло(в)ны(х) потребъ свои(х) его мл(с)ти кнѣзя воеводы местца того яковы(и) непорадо(к) зла справа... была (XVI ст. ЦНБ II, 22641, 7); ризы 1 ода-машки жолтое, на нихъ окладка злотоглавовая кгловная (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/I, 366).

ГЛУПСТВО див. **ГЛУПСТВО**.

ГЛУПЫЙ див. **ГЛУПЫЙ**.

ГЛУХО див. **ГЛУХО**.

ГЛАНСЪ, КГЛАНСЪ ч. (стп. glanc, свн. glanz) перен. чистота, краса: Кнѣжа... цвѣтѣ и кглáнсѣ вѣры прáродите(л)нои своєи, чоужими пѣстротї-нами не помáза(л) (Острог, 1598 Отп.КО 17 зв.).

ГМАХЪ, КГМАХЪ, ГМАХЪ, КМАХЪ ч. (стп. gmach, свн. gemach) 1. Кімната, приміщення: а на(д) ворота све(т)лица а на(д) светлицою кгма(х) пожиточны(и) кѣ стрельбе боронити всего места (1552 ООвр.З. 96); И по кгмахохъ въ домѣхъ моихъ подстаростий Лвцкий самъ Желеха искалъ (Петр-ків, 1564 AS VI, 253); Ключѣ ве(р)хнихъ кгмаховъ домѣ поповского ѡ Стефана хомича (Львів, 1608 ЛСБ 1043, 11 зв.); Архітріклїнь: Маршáло(к), албо староста на весѣлю, рáдца або преложѡны(и) на(д) потравами и напи(т)кѣ весѣла. Кнѣжа гмáхѣ ѡ тре(х) стѡлахъ (1627 ЛБ 181); И якъ дымъ в' гмáхѣ, тákъ грѣхъ з' спрѡсними мýслами своїми присѣди(т)

и в'мыкається в' помысли ср(д)ца (Вільна, 1627 *Дух.б.* 342).

2. Будинок, дім: Діюпра бовѣмъ з' Кгрѣц'кого, проникне(н)емъ, скро(з) прогладомъ ал'бо в'никомъ есть власт'нымъ, которого Ин'стрѣмѣнтѣ: далѣко од'лѣглые кгмахи, пбла, лесе... хбтечы видѣть, люди заживають, и пре(з) шкло окомъ въ оное начи(н)е в'гладають (Єв'е, 1612 *Дион.* 1 зв. ненум.); Вшѣдши дарій весполокъ з' Александромъ, до одного к'гмахѣ оздобногѣ гдѣ тамъ была справлена гбйнаа и роскѣшнаа вѣчера // сѣлъ з нимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 420-420 зв.); *Образно:* Што ж за пожито(к), с тоѣ оутѣхи и пѣхоти телѣсное, ко(ли) а оутѣшителя дѣа стго витати во свое(м) кгм(а)хѣ ср(д)но(м) нѣко(ли) са не сподоблю (1599-1600 *Виш.Кн.* 211 зв.).

3. *Перен.* Дім, пристановище: Претѣжко(ст) гѣркои скорби до(м) бѣдно стрѣхлѣлы(и), Опѣсти твой мѣрны(и) гма(х) окрѣтне зболѣлы(и) (Львів, 1631 *Волк.* 12).

4. *Перен. (у потойбичному світі)* дім, житло, оселя: нашъ то хс... дѣвола сокрѣшивши,... заслѣжилъ тепѣрѣ абы бы(л) в' нб(с)ные гмахи принатый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 203); Плачте, бо южъ далѣй вамъ не бѣдѣтъ слѣжити Мѣсйтъ до Гѣрных' Кгмахов' з' земли дѣтѣпѣти (Луцьк, 1628 *Андр.Лям.* 7); Я чемѣсь бою ся, аби мнѣ не бѣло якихъ страховъ, Абисмо не оутратили пекельныхъ нашихъ гмаховъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 19); Рѣдѣйсѣ, же южъ нѣбо ѡ(т)верзѣтоѣ маѣшь, же до нб(с)ных(ъ) гмахов(в)... дорѣгѣ знаѣшь (Львів, 1631 *Волк.* 24 зв.).

5. Яскиня, печера: Закро(в): гмахъ. Таѣнье, або закрьтѣе, яскѣна, яма в' котѣрой дѣкѣи звѣрѣта лѣгѣю(т) (1627 *ЛБ* 41).

ГМИНЪ *див.* ГМЪНЪ.

ГМИНЪ *див.* ГМЪНЪ.

ГМЫРАТИ, КГМЫРАТИ, ГМЫРАТИ *дѣсл.* *недок.* (*стп.* gmetas, *свн.* gemähren) мудрувати, вигадувати; виставляти: Тѣ Златооустаго слѣва. Видите ижъ не потреба з рѣзѣмами вылетѣти, але та(к) вѣрити яко напѣсано, а выш'ше себе и на(д) писмѣ не кгмырати (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 43 зв.); И заправды великѣй оупѣрѣ Латѣнниковъ, и затме(н)е якѣбсь. Же... вѣрити не хотѣ(т), але

шпыраю(т) и гмыраю(т) телѣсными и потемнѣными рѣзѣмами (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 95);

(в чому і без додатка) (*без потреби аналізувати*) ритися: глупо костел... учинил, иж над волю... таких людей святых, без личбы в себѣ имѣющаго, во вѣре гмырати и преницовати (1608-1609 *Виш. Зач.* 223); ѡцѣ Йосифъ реклъ: // (з афекто(м)) для того же ся мѣшае(т)е и кгмырете (!) в ненале(ж)ны(х) справахъ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40-40 зв.).

ГМЪНА, КГМЪНА *ж.* Те саме, що гмѣнь: прі котором погребѣ... от стороны поводовое пред кгмѣною людей, на том погребѣ будучих, отецъ и братія помененого забойцы уволенные сталися (Дермань, 1639 *ВИАС* II, 262).

ГМЪНЪ, КГМИНЪ, КГМИНЪ, КГМИНЪ, КГМЪНЪ, ГМИНЪ *ч.* (*стп.* gmin, *свн.* gemeide) гурт: А она незбѣжнаа, карѣтою... наѣхала на тѣтъ к'гми(н) людѣи (1509-1633 *Остр.л.* 131 зв.); гды ма свѣцкихъ люди(и) гмѣнь ѡбѣтѣпѣлъ, таке(м) ѡ(т) ни(х) стѣснѣ(н) и примѣше(н)... // бы(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 81-81 зв.); **кгминъ посполитый** — простолюддѣ: кгминъ посполитый незличоный ишовъ з ними (серед. XVII ст. *Хрон.* 90 зв.);

народ, люд: Свѣдо(ц)ство... тоѣ добре згажае(т) ѣ иѡвкѣша, с трети(м) выводу(м) ѡ кгота(х) димитра по(с)ла мо(с)ко(в)ского в рымѣ, котѣры(и) такъже кготовъ // ...и(з) заво(л)ски(х) та(т)а(р), та(к)же с' собрано(и) дрѣжины и кгмѣнѣ лото(в)ского... виводи(т) (1582 *Кр.Стр.* 48 зв.-49); их милость панове шляхта,... на рѣчки тѣе зѣхалѣе, тоѣжъ рѣлеи Грѣческое у весь гминъ, услышавши такову ю скаргу помененыхъ священниковъ..., противко... митрополиту вси явно свидчилися особами своими (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61); А снѣтъ и всеѣо свѣта кгминъ, волѣлъ мѣвачи: И гѣлосомъ бѣрзо жѣлоснымъ завѣдачи (Львів, 1616 *Бер.В.* 89); Цнѣты твои, ѡ ѡ(т)чѣ, всемѣ свѣтѣ явны, А в' кгмѣне Правослѣвны(х) велѣце похвѣлны (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16).

Див. ще ГМЪНА.

ГНАФАЛЪ *ч.* (*лат.* gnaphalus) назва птаха: gnaphalus, гнафалъ птица (1642 *ЛС* 210).

ГНОТЬ, КГНОТЬ *ч.* (*стп.* gnot, *свн.* knoten) (*у свѣчѣи*) гнѣт: За кгноты пре(д) воскресение(мъ)

хвѣмъ на рѣчные свѣчки такъ и на поставники г(рш) вѣ (Львѣв, 1607 ЛСБ 1044, 3 зв.); За кгноты до свѣчъ дале(м) гро(ш) пѣ(л)девата (Львѣв, 1616 ЛСБ 1047, 6).

ГОДЛО, КГОДЛО с. (стп. godło) (умовний знак) гасло, пароль: а засадивши страж и другими девчаты, сама вышедши з ызбы своее,... оставивши уже так в ономъ дому, в закрытїю певнымъ, Рожковскаго, слугу и зрайцу уже на то приготова-ного, давши му до оное работы кгодло, до гумна на час малый, ркомо то для господарства, одешла (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 8/III, 499).

ГОДЫ, КГОДЫ мн. (стп. gody) бал, бенкет: онъ та(к) повѣлъ а вера рожка ся ва(м) захотѣло не будете на ти(х) кгода(х) розсуди(т) на(с) хто(с) трети(и) (Львѣв, 1645 ЛСБ 1043, 73).

ГОЛДЪ, КГОЛДЪ ч. (стп. hold, стч. hold, свн. hold) васальна присяга на вѣрнїсть. ◊ **въ кголдъ поступи**ти — скласти васальну присягу: видячи кгданщане, ижъ не оборонитись, доброволне поддались—въ кголдъ стародавный знову поступили (поч. XVII ст. КЛ 76).

ГОЛКЪ, КГОЛКЪ ч. (стп. zgiełk) галас, гамір: тотъ отецъ Никифоръ Азаръ Протасый, сей якобы первоседальникъ по патриарсе, пыталъ, што то за кголкъ (zgiełk) (1596 МИВР 70).

ГОНТАРЪ, КГОНТАРЪ, КГОНЪТАРЪ ч. Гонтар. Вл. н.: Макси(м) Кгонътаръ (1649 РЗВ 165); Феско Кго(н)таръ (Там же, 380).

ГОНТОВЫЙ, КГОНТОВЫЙ, КОНТОВЫЙ прикм. 1. (покрытий гонтами) гонтовой: двери... и з дилованя побите кгонтовое, вдераючи се до цментара, поламавши... одошли (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 688).

2. (призначений для прибивання гонтів) гонтовой. ◊ **гонтовой (контовой) гвоздь (гвоздь)** див. **ГВОЗДЬ**; гвоздьє кгонтовое див. **ГВОЗДЄ**.

ГОНТЪ, КГОНТЪ, КГОНЪТЪ, ГОНТЪ, КОНЪТЪ ч. (стп. gont, стч. hont, свн. gant) (покривельный материал) гонт, гонта: Палацъ г(с)дръски(и) в стене на по(д)клетехъ новозбѣдованъ // с протесъа сосънового на гебель спѣсканого кго(н)ты побить (1552 ОВол.З. 194-194 зв.); за дерево выдато(к)... // ...за дуба... за коньты (Львѣв, 1592 ЛСБ

1040, 5 зв.-6); За два возо(в) кго(н)то(в) дале(м) золоты(х) шесть и гроше(и) пять (Львѣв, 1594-1595 ЛСБ 1041, 1 зв.); За го(н)ты гроши(и) ѿ (Львѣв, 1607-1645 РДВ 20); за го(н)ты 46 кѣпъ по г(р) 6 1/2 (Львѣв, 1636 ЛСБ 1054, 18 зв.); Дщїца: Таблиця, дѣщка, дѣщечка, гѣнтъ (1627 ЛБ 34); тартиць одъ будынъку zostалыхъ чотырдесят, опрочъ латъ, кроковъ и кгонътовъ копъ петънадцать (Луцьк, АрхЮЗР 3/IV, 96).

ГОНЧАРЪ див. **ГОНЧАРЬ**.

ГОРИГОВАТИ див. **КОРЫГОВАТИ**.

ГОРЛИВОСТЬ див. **ГОРЛИВОСТЬ**.

ГОРОДНИЧИЙ див. **ГОРОДНИЧИЙ**.

ГОСПОДАРСКИЙ див. **ГОСПОДАРСКИЙ**.

ГОСПОДАРЪ див. **ГОСПОДАРЬ**.

ГОСПОДАРЪСТВО див. **ГОСПОДАРСТВО**.

ГОСТЬ див. **ГОСТЬ**.

ГОТЫ, ГОТОВЕ, ГОТОВЕ мн. (свн. gote) готи: в то вѣрма готове. имѣли валькѣ со греки (1489 Чет. 29 зв.); всюды на(и)дешъ ясьнѣ(и)шее на(д) со(н)це свѣдоцъства и доводы прето што ко(л)ве(к) ти(м)брове, и кготове, славного чинили (1582 Кр. Стр. 46 зв.); неме(ц)ки(и) тешлокгъ ѿписуючи, та(к) пише ѿ кгота(х), зовѣчи и(х) гетами, а кгеты (повѣдаѣ(т)), то е(ст) прѣ(с)си старые (Там же, 47 зв.).

ГРА, КГРА ж. (стп. ięga "литка") (верхня часть руки) плече: якож одному з нихъ Иовѣфимови Скойтинови правую руку выбили, кость по кгру оттяли (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465).

ГРАБАРЪ див. **ГРАБАРЬ**.

ГРАБОВАНЄ с. (стп. grabowanie) грабування: Такъ записы, ако и розъные sprawy, которые... не суть спецификованные, манифестующимъ при грабованю всее(и) субъстанъцые(и) ихъ презо татаровъ побраные (Житомир, 1649 ДМВН 190).

ГРАБРИНОВЫЙ, КГРАБРИНОВЫЙ прикм. (стп. grabynowy) (який стосується грубрину—шовкової тканини) грубриновый: У Сухоносе(н)ка: жупано(в) два,... ката(н)ка кграбринова,... У Олешка ...жупано(в) два (ѿди(н) кграбриновы(и), други(и) лу(н)сции (!)) (Житомир, 1650 ДМВН 193).

ГРАБЯ, КГРАБЯ, ГРАБЯ ч. (стп. hrabia, grabia, стч. hrabě, свн. graf) (феодалный титул; особа, котра має право на цей титул) граф: Фило(н)

стрыбы(л) чашни(к) и... побо(р)ца воево(д)ства кие(в)ского... досы(т) вчини(л) за побо(р) его к(р) м(л) которы(и) е(ст) вфале(нъ) на се(и)ме... ва(р)-ша(в)ско(м) в року тепе(р) идучо(м)... его м(л) па(н) вавренецъ кграбя з мае(т)носте(и) свои(х) (Київ, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 21); Георгій, грабя съ Тенчина, Осолънскій... ознаймую тим листомъ моимъ теперь и на потомніи часи (Київ, 1632 АИМЗМ 5, №1 (1)); маючи при себе... люде(и) добри(х)... с которими езд(л) до места Ви(л)ска, мае(т)ности на то(т) ча(с) его м(л). пана Але(к)-санъдра Цекли(н)ского аренъдовъне(и), а дедично(и) ясьнео(с)вецоного... княжати его мсти Владислава Домъника на Острогу и Заславу, граби на Тарънове, конюшого коро(н)ного, лу(ц)кого старости (Житомир, 1650 ДМВН 195).

ГРАВАМЕНЪ, КГРАВАМЕНЪ, КГРАВАМИНЪ ч. (*лат. gravamen*) утиск, обтяження: сторона поводова свѣ(д)чиласе проти(в)ко на(с) о кграваменъ и о шкоды свое (1636 ККПС 172); поводова сторона... о кгравами(н) и шкоды, за тымъ походячие и наступуючие, проти(в)ко на(м), судови,... протестовала, и(ж) о то правомъ чинити не занехае(т) (Житомирщина, 1639 ККПС 210); Я, комо(р)никъ, оному тое апеляции не допустиломъ, а онъ о попа(р)те еє, о кграваменъ и о шкоды свѣ(д)чился (Київ, 1643 ДМВН 249); о попа(р)те тое апеляции, такъже о кграваменъ противъко себе занесеноє, ку велико(и) акгравации и шкоде протесътанъта теперешънего... записати и приняти не хотели (Володимир, 1643 ТУ 324).

ГРАВОВАТИ, КГРАВОВАТИ дієсл. недок. (*лат. gravare*) обтяжувати, утискати: позваные..., декретомъ своимъ по розныхъ инъстанъцияхъ неправне ферованымъ мимо слущъные докуменъта... протесътуючого, передъ поменеными паны... вношоные, одъ sprawy увольнивъши, ани кгравовали, ани апеляции // презъ протесътанъта..., не позъволили (Володимир, 1643 ТУ 323-324).

ГРАМАТИКА див. **ГРАМАТИКА**.

ГРАММАТИКА див. **ГРАМАТИКА**.

ГРАММАТИКЪ див. **ГРАММАТИКЪ**.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ див. **ГРАМАТИЧЕСКИЙ**.

ГРАММАТИЧНЫЙ див. **ГРАМАТЫЧНЫЙ**.

ГРАММАТІКА див. **ГРАМАТИКА**.

ГРАММАТІЧНЫЙ див. **ГРАМАТЫЧНЫЙ**.

ГРАММАТЫКА див. **ГРАМАТИКА**.

ГРАНАТОВЫЙ див. **ГРАНАТОВЫЙ**.

ГРАНАТЪ¹, КГРАНАТЪ ч. (*лат. granatum*) (*на-підороцінний камінь-самоцвіт*) гранат: ты... взялес... чарку сребрную,... две ступе сребрныє, нахшталт раков, золотом поволоканые и каменями кгранатами осаженые (Володимир, 1620 ЧИОНЛ XIV-2, 92).

ГРАНАТЪ² див. **ГРАНАТЪ**.

ГРАНДУКЪ, КГРАНДУКЪ ч. (*фр. grand duc*) (*особа, котра володіє князівським титулом*) князь: Рудольфъ цѣсарь... султана Иахию послалъ до кграндука, то естъ до кнежате вролентийского (1624 МИВР 164).

ГРАНИЦА див. **ГРАНИЦЯ**.

ГРАНИЧНЫЙ див. **ГРАНИЧНЫЙ**.

ГРАНЬ див. **ГРАНЬ**.

ГРАТИФИКАЦІЯ ж. (*стп. gratyfikacja, лат. gratificatio*) нагорода: З тыхъ теды мѣръ: и для тогѣ, же мы вдѣчностъ показъючи за добродѣйства Небѣжчика, Вм(ст) вѣ особѣ оного якѣ крѣвнемѣ гратификацію и гоноръ оказуемъ, и тѣю кнѣгѣ... Православнѣю, Оучителскѣю,... // зѣ нашеи Типографїи Вм(ст) нашемѣ Мл(с)тивомѣ панѣ приписѣемъ и офѣрдемъ (Київ, 1625 *Коп.Анок.* 3 зв.-4).

ГРАТКА ж. (*перехрещення ліній*) решітка, діал. кратка: Крестъ... з распятіє(м), и крещеніє(м)... околѣ гратка з кгузиками на кре(с)гъ дробными (Львів, 1637 *Інв.Усп.* 4 зв.).

ГРАТКОВАТЫЙ, КГРАТКОВАТЫЙ прикм. Крататий, краткований, кратчастий: Едвабница кгра(т)коватая бѣлобля(ш)ковая, на обра(з)... на пра(з)ники покладае(т)ся (Львів, 1642 *Інв. Усп.* 68 зв.).

ГРАФЪ, КГРАФЪ ч. (*великий хижий птах ряду соколоподібних*) гриф: То сѣтъ котѣрыхъ зѣ птаства ести не маєте: орла и кграфѣ, и орла морскѣго пеликана... и стрѣса, и совы (серед. XVII ст. *Хрон.* 118 зв.).

ГРАФЪЯ див. **ГРАФИЯ**.

ГРАЦІЯ, КГРАЦІЯ ж. (стп. *gracja*, лат. *gratia*) (виля ласки) привілей: если жъ таковѣи шматокъ оди(н) сѣкна чирвоного, та(к) дббре бываеът приплѣчова(н); што роздѣмѣмъ якѣи тамъ зыскъ и пожито(к) приходитъ, где такѣихъ шапокъ, где плащ(в), где боуль, где кграціи (на полі: ласки. — Прим. ред.) якъ зовоуът, где инѣши(х) тѣмъ подѣбныхъ дѣвнѣю власть... знаменуоучихъ рѣчей, мнѣго естъ продажны(х) (Острог, 1598-1599 Апокр. 172).

ГРАЧЪ див. **ГРАЧЪ**.

ГРЕБЕТОВЫЙ див. **ХРЕБТОВЫЙ**.

ГРЕКЪ див. **ГРЕКЪ**.

ГРЕЧИ, КГРЕЧИ присл. (стп. *grzeczy*) вдало, відповідно: тые двѣ словѣ выложоные а выречоные далеко о(т) себе быти рѣзные, каждый грецкого языка свѣдомый признаеът, ачъ и в лати(н)ском языкѣ яко са то кгречи рымоуетъ, леда школьны(и) жакъ осѣдити можеът (Острог, 1598-1599 Апокр. 117); Што бы то за кгречи, за трохи оутѣхи марной хвалы и помпы того свѣта, продавати вѣчнѣю радость (Там же, 199 зв.).

ГРЕЧИНЪ див. **ГРЕЧИНЪ**.

ГРЕЧНЫЙ, КГРЕЧНЫЙ, КГРЕЧЪНЫЙ прикм. (стп. *grzeczny*) 1. Вдалии, досконалий, вишуканий: якъ се вамъ подобае(т) тое вино? смакѣ(т) ли ва(м) добре аза не пенкне // фарбованое аза негодно до пита кгречное е(ст) и доброе (к. XVI ст. Розм. 42-42 зв.).

2. У знач. ім. Чемний, вѣчливий, діал. гречний. Вл. н.: Иванъ Кгречъный (1649 РЗВ 350).

ГРИШПАНОВЫЙ, КГРИШПАНОВЫЙ прикм. (стп. *gryszpanowy*) (кольору мідної іржі, мідянки) зелений: катанъка кармазыновая с петлицами кгришпановое масты — золотыхъ пятьдесятъ (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 67).

ГРИФЪ див. **ГРИФЪ**.

ГРМОТЪ ч. (стп. *grzmot*) гуркіт: И мѣцное каменье ѡтоса скрѣшило, зъ оужасно страшны(м) грмото(м) вполы розвалило (Львѣв, 1631 Волк. 3).

ГРОБЪ див. **ГРОБЪ**.

ГРОГУЛЕЦЪ, КГРОКГУЛЕЦЪ ч. Діал. Крагулецъ "яструб". Вл. н.: Игна(т) Кгрокгѣлецъ (1649 РЗВ 364 зв.).

ГРОДОВЫЙ, КГРОДОВЫЙ прикм. (стп. *grodowy*) замковий: слугу его милости отца Пузины,... // ...в замку околном Луцком пред мостом кгродовымъ взявши, до каменици его милости пана старосты тутошнего Луцького,... привели (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 688-689).

ГРОДСКИЙ, КГРОДСКИЙ КГРОДСКИЙ, КГРОДЪСКИЙ, ГРОДСКИЙ прикм. (стп. *grodzki, grodzski*) (який стосуеътсѣя гроду — судово-адміністративного уряду) гродскѣи, судовий: ѡ забороне(н)е чере(з) вря(д) кгродскѣи(н) во(з)ному ездити на вси справы а(ж) за листы врядовыми (1566 ВЛС 131); Миско Пшитанский, войский... замкѣ Веницкого, Петръ Микѣлинский, Роман Красноселский, суда кгродский... низко... чоломъ бьютъ (Вінниця, 1569 АС VII, 324); к то(мѣ) положилъ позовъ гро(д)ски(н) (Кременецъ, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 88); даль есми позовъ кгро(д)ски(н)... пану Семену Щениевскому ѡчевисто в руки в жалобе пана... Ясликовско(г)[о] грабе(ж) (Житомир, 1584 АЖМУ 131); имѣние церковное Городокъ,... небощикъ Криштофъ Замойский... выкупилъ былъ... у пана Кандыбы, писаря гродскаго влодимерскаго (Володимир, 1609 АСД X, 232); Павелъ Реховскѣи, писарь кгродскѣи Кіевскѣи (Киѣв, 1622 АЮЗР II, 74); се(с) выпи(с) по(д) печатю Кгро(д)скою че(р)ниговскою естъ выданъ (Чернігѣв, 1637 ЛНБ 5, II 4061, 125 зв.); а по ѡбволанью и пубъликваню тое баниции су(д) нинешни(н) тую справѣ до сѣдѣ земъско(г) и врядѣ кгро(д)скаго... ѡ(д)сылае(т) (Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 123); передо мною,... реентомъ канцелярии кгродское влодимерское,... през особъ нижей менованыхъ сталымъ, пришедши, прихилиячис до оповеданя своего (1650 АрхЮЗР 3/IV, 530); акта гродскѣи див. **АКТЪ**; книги кгродскѣи див. **КНИГА**; право кгродское див. **ПРАВО**¹; роки гродскѣи (кгродскѣи) див. **РОКЪ**; рочки кгродскѣи див. **РОЧКИ**; судъ кгродскѣи (гродскѣи) див. **СУДЪ**.

ГРОДЪ, КГРОДЪ, ГРОДЪ ч. (стп. *gród*) 1. Замок: панове хре(н)ничикие врадовне во(д)лугъ права ѡ(т)сылаю(т) тые кони до кгро(дѣ) ты(м) же врадникомъ (Луцьк, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 54).

2. (судова інстанція) гродський суд: А где бы еще и по(в)торе то(т)же за позва(н)ємь до кгродѣ а рамени и зви(р)жности ѡрядѣ нашего г(с)дрьского спротиви(л)ся, тогда ѡра(д) за(м)ковы(н)... на(м)... мае(т) ѡзна(и)мити (1566 ВЛС 57 зв.); кгды будемо по(з)ваны до кгроду за пе(р)шимъ позвоомъ року и по(з)ву не (з)биваючи маемося ѡсправедливити не беручи собе на помо(ч) // вшеляки(х) ѡборо(н) пра(в)ныхъ (Луцьк, 1569 ЛНБ 103, 26/Id, 1821, 17 зв.-18); ты(ж) хоче(т) протестова(ти) на гродѣхъ тые ма(м)ра(мы) которые не на то даль але на што и(н)шеє (Острог, 1595 ЛСБ 287, 1); которы(й) то а(р)сени(й) болоба(н) записа(л)ся самъ в гро(д) и въ земьстве на себе и на потомьки свои по(д) тысячею гривень вѣчное мо(л)чаня и поко(и) манасты(р)цеви шпиталеви нашему дати (Львѣв, к. XVI ст. ЛНБ 4, 2, 31); су(д) головны(и) вырокъ кгродѣ ѡного ѡтве(р)жаючи выби(т)е кгва(л)товное при(з)на(л) (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 106); позваные... по(д) суже(н)ємь теперешни(х) рочковъ... мають болшю справѣ в кгроде ме(н)скомъ с пе(в)ны(ми) ѡсобами (Київ, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 29); рокъ кѣ правѣ таки(и) яки(и) в ты(х) Позва(х) е(ст) описанъ в земьстве а в кгроде на де(н) трина(д)цаты(и) мѣа июня (Чернігів, 1641 ЛНБ 5, III 4063, 177 зв.); передо мною, Станиславомъ Каменскимъ, буркграбимъ кременецкимъ, ... панъ Янъ-Казимеръ... // гроду тутошнего писарь... противко валечному Богданови Хмелеви, ... протестоваль се (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 137-138); Которого подаючи, таковое ѡповеданье протесе(т)уючи(с) чини(л), же... вча(с)не того те(с)таме(н)ту кгроду нине(ш)него подати не могъ (Житомир, 1650 ДМВН 217).

ГРОМАДА *див. ГРОМАДА.*

ГРОМАДСКИЙ *див. ГРОМАДСКИЙ.*

ГРОМЪ *див. ГРОМЪ.*

ГРОНО *див. ГРОНО.*

ГРОТОКЪ, КГРОТОКЪ *ч.* Невеликий спис: А староста взялъ на свою потребѣ... Кро(т)ковъ зѣ А порожнего железа шынъ двесте сорокъ и семь (1552 ОЧерк.З. 7 зв.); а кгды замок горелъ, ... ручниц, аркабузовъ, рогатин, кгротков (? — *Познач. вид.*) и инших многих а не зличоных речей военных, которых... там погорело, видели... зличити не могли (Володимир, 1571 АрхЮЗР 8/IV, 133).

ГРОТЪ, КГРОТЪ, ГРОТЪ *ч. (стп. grot, свн. grat)* Спис: скрыня билая старая... в не(и) ничо(г) не(т) сѣмы вое(н)ные юхты чи(р)воные; в ни(х) кгрото(в) дре(в)цовы(х) // семь (Забороль, 1566 ПВКРДА III-2, 6-7); а гаковници и ручници, ... кнегиня ее милость Дмитрова Буремьская побрала шпись // зъ кгротомъ и пропоръ (Луцьк, 1572 АрхЮЗР 7/1, 239-240); Сѣлица: З грѣто(м) дѣрда... ошѣпъ, ошѣписко, кончѣрь (1627 ЛБ 125); Поя(с)... долги(й) давны(й), до ѡздобы гроту... зажывае(т)ся (Львѣв, 1637 Инв.Усп. 68); Церковь Бѣжа, ... Пре(з) (твѣеи стѣни) дойзрѣлые цѣнты. Остробѣдны крѣшитъ; Апостѣтовъ кгрѣты (Львѣв, 1642 Бут. 6); *Образно:* Ѡ прч(с)таа Пѣнно. дѣхъ въ мнѣ не стаѣтъ, Гартѣвный грѣтъ бѣлести ср(д)це преражае(т) (Львѣв, 1631 Волк. 14 зв.).

ГРОШИ *див. ГРОШИ.*

ГРУБИНЪ *див. ГРУБРИНЪ.*

ГРУБІАНЪ *див. ГРУБИАНЪ.*

ГРУБРИНЪ, КГРУБРИНЪ, КГРУБИНЪ *ч.*

(*стп. grubrin, свн. grobgrün*) груба шовкова тканина: Шуба соболья зъ бобромъ, кгрубриномъ чорнымъ крытая (1596 АЮЗР I, 264); взято... шубка куня съ бобромъ, кгрубиномъ чорнымъ крыта (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 82).

ГРУНДАЛЬ *ч. (стп. grundal, свн. grundel)* некваліфікований ремісник: Дебѣлохѣдѣжникъ: Грѣндаль, ремесникъ грѣбого ремесла (1627 ЛБ 29).

ГРУНТАРЪ, КГРУНТАРЪ, ГРУНТАРЪ *ч.*

Копальник, землекоп: далисмы е(и) за тѣю шкодѣ г(рш) вѣ... а грѣ(н)та(р) г(рш) к̄ (Львѣв, 1592 ЛСБ 1037, 71 зв.); в средѣ по зачатии стѣя Анѣны дано кгрѣнтаро(м) зо(л) ӣ и гроши(и) к̄в, що двѣ студни копали и це(м)ровали з кгрѣнтѣ водѣ выводячи (Львѣв, 1607 ЛСБ 1044, 4 зв.); гды а(н)дрѣй гру(н)таръ, выпрятну(л) тра(н)си(т) зазво(н)ничны(и), то(г)ды решты, з горѣлкою, и на пиво дале(м) всего зло(т) 12 и 25 (Львѣв, 1633 ЛСБ 1052, 7).

ГРУНТИКЪ, КГРУНТИКЪ, КГРУНЪТИК *ч. (невелика земельна ділянка)* грунтець: Што(ж) за пожито(к) с тоє малое зе(м)лици и кгрѣ(н)тикѣ, ко(ли)... живота вѣ(ч)ного наслѣднико(м) и дѣдиче(м) быти не могѣ (1599-1600 Виш.Кн. 212); рачте ваша милость достатечне освободити церковцу Васи-

левскую и кгрунтикъ ее у Киевѣ..., бо негдѣ священнику мѣшкати (Київ, п. 1621 АСД I, 265); теды менованые их милости отецъ игумен из своим духовенствомъ,... казавшы быдла розмаитого... нагнати на кгрунттик досыт счуплый, попасли и поправили и внивечъ... обернули (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 357).

ГРУНТОВАТИ, КГРУНТОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп. gruntować, свн. gründen*) 1. (що кому) Забезпечувати (що), закладати фундамент (під що), засновувати (що): ро(з)ширюючи страны сво(и) ѳстави(ч)ными во(и)нами поко(и) собѣ пото(м)-ко(м) свои(м) та(м) кгрѣ(н)тую(чи) ры(м)скую и ко(н)стя(н)тинопо(л)скую столицѣ до кгрѣ(н)ту зва(л)чили (1582 *Кр.Стр.* 94); Основою: Грѣнтю, фѣндаме(н)тѣ закладаю (1627 *ЛБ* 153).

2. *Перен.* (що) Зміцнювати, робити тривалим: в тыхъ пѣнствахъ и крѣле(в)ствахъ, где кгвѣлто(м) огнемъ мечѣмъ а не наукою и дѣбрыми обычаими вѣрѣ кгрѣнтовати хотѣтъ, великое ро(з)ланье крве и знищенѣа зъ внѣтрной войны дѣютса (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 31 зв.); патріарха того мѣли были обрати, котѣрый бы до постановѣнѣа влѣбского са стосоуючи папѣжови римскомѣ про(д)кованѣа признавати, а што болше оное кгрѣнтовати былъ хотѣлъ (Там же, 106 зв.).

ГРУНТОВАТИСА, КГРУНТОВАТИСА *дієсл. недок.* (*стп. gruntować się*) (од чого) Базуватися (на чому), опиратися (на що): Абѣвѣмъ не ѳ(т) мѣсть и Столицѣ Ап(с)лскаа ве(л)мѣжность и влѣдза и звѣрхность кгрѣнтѣ(т)са, и бѣдѣтѣса, але ѳ(т) оухвѣл и постановѣній прѣвы(х) вѣры и спо(л)-ѳбцована Бо(з)ского, Ап(с)лскими и Ѵцѣвскими наѣками спорѣжена и естѣ и познѣвана бывѣетѣ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 219).

ГРУНТОВНЕ, КГРУНТОВНЕ, КГРУНТОВНЕ, КГРУНТОВѢНЕ *присл.* (*стп. gruntownie*) 1. Міцно, твердо, непорушно: нам... непевно для того отъ пана Бога подана естѣ наука писма, абы имѣ законѣ святой и все побожной речи могли быти кгрунтовне и статечне задержани (Літовиж, 1582 *АрхЮЗР* 7/1, 32).

2. Докладно, грунтовно: потреба было певне и кгрунѣтовне тотѣ сынодѣ описати. Тутѣ тежѣ абы и

потомѣкове нашы... ведомость о томѣ мели (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); То все, што ся вышей (поменило, вкратѣце) написалося на передѣмову его, а тепѣрѣ вже кгрунѣтовѣне прыступуючы, до речи самое и до отказу на писмо его, кладу напервей слова его власны (Вільна, 1599 *Ант.* 517).

3. Повнѣстю, цѣлком: тотѣ посагѣ... мнѣ выправую прийти мелѣ, менѣ и малжонка моего ѳт Ихъ Милости брати моеѣ кгрѣнтовне, а сполна дошол и за то досыт стало (Володимир, 1555 *АС* VI, 19); яко и зложѣ(н)е межѣ стѣны възглядомѣ рѣзности о рѣчахъ потѣчныхъ дочѣсныхъ кгрунѣтовне понѣвлена была (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 27).

4. Добре, якъ слѣд, досконало: тоѣ полѣ... жадны(м) плуго(м) ани косою ѳ(д) жадного передо мною нерѣшоно кгрѣ(н)товне выробиль, выправи(л), и пребраны(м) збожѣ(м) пося(л) (1582 *Кр.Стр.* 8); Госпо(д)ственнѣ: Пѣнски, с повѣжностью из мѣцѣ, истѣтне, власне, стѣле, мѣцно, не добѣтѣ, грѣнтѣвне, с повѣгою и пѣнствомѣ (1627 *ЛБ* 27).

ГРУНТОВНЕЙ, КГРУНТОВНЕЙ, ГРУНТОВНЕЙ *присл. в. ст.* (*стп. gruntowniej*) (з бѣльшою силою закону) твердѣше, мѣцнѣше: И абы тымѣ кгрунтовней тоѣ зѣднѣченѣе утвержоно и послушеньство бискупови найвышѣшому оддано было, насѣ двѣохъ особѣ... //..., его королевская милость, для утверженѣа еднѣности..., послати рачиль (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 427-428); хтѣбы штожѣ кольвекѣ кѣ кривди учиниль тогды умоцнѣяючи тимѣ певнѣй и грѣнтѣвней волю сѣе постановленѣе мое, котѣрое абыся ничимѣ намней николи... не отменило (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 52).

ГРУНТОВНЕЙШИЙ *див. ГРУНТОВНѢЙШИЙ.*

ГРУНТОВНЫЙ, КГРУНТОВНЫЙ, КГРУНТОВѢНЫЙ, ГРУНТОВНЫЙ *присл.* (*стп. gruntowny*) 1. Фундаментальный, твердый, мѣцный: если боудѣмъ петра роздѣмѣти за кѣмень кгру(н)тѣвный, такѣ же тежѣ боудѣтъ и иные ап(с)лы (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 98 зв.); кр(с)тѣ е(ст) во нѣщи стро(ж) пѣвнѣый, вѣ днѣ замѣкъ гроунѣтѣвный и вѣлѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 295); старая паки вѣра, хотя же естѣ шпетна, непозорна, але досытѣ нам на томъ вѣдѣти, коли естѣ статечна, грунтовна, неподвижна

и от Христа фундатора основана (1608-1609 *Виш.Зач.* 201); На томъ фундаментъ, грунтовномъ и мощномъ ...будуется Церковь (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 383).

2. (який міцно встановився) твердый, непорушений: Лое (!) тгды (!) кгрѣнтѡвное застановѣнье. и оу рѣмланъ тѣсслѡвныхъ ннѣ лѣ(т) х̄ неω(т)мѣнно трвало, а(ж) до папѣжа леѡна третего (1509-1633 *Остр.л.* 132); кгды до кгрунтовного и трвалого зъедночєня дорога се усталеть: ихъ милость до него, ... хєнтне приступять (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 512); Для чоґо жъ митрополи(т) и его товарыши владыковє, о якойсь кгрѣнто(в)ной на томъ синѡдѣ оучинѣной зґѡдѣ повѣдати смѣють (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 44); И всѣмъ в' бѣдѡхъ и припадкахъ бѣдѡчи(м), пѣвною оутѣчкою, грѣнтѡвною потѣхою, ... вспоможеніємъ, и выбавѣніємъ ставаетъ са (Київ, 1637 *УС Кал.* 761).

3. Важливый, вагомый, основной: Образъ, на котрѡмъ выражены соуть ω(т)мѣны, А всѣмъ рѣча(м) кгрѣнтѡвны(м), не пѣвныє Стѣны. Вага, котраа и сѡмъ и тѡмъ, преважаетъ: И в' ω(т)мѣнѣ щѡста и нещѡста ставаетъ (Львѣв, 1615 *Лям.Жел.* 2 зв.); Где есть мѣстце Планѣтомъ, и звѣздамъ грѣнтѡвны(м), Ω(т)кѡль свѣтлость прѡмене(м) спадаетъ кларѡвнымъ, Тамъ мысль тѡа Надка людскѡю занѡситъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); для того Ієрѣй нехѡй нелицно позвалѡеть причѡстїа дѣтѡкомъ мѡлымъ, бо... // бныє та(к) кгрѣнтѡвного покѡрмѡ еще не потребѣють (Львѣв, 1645 *О тайн.* 44-45).

4. Докладный, обгрунтований, конкретный: што все ширей, ... и достаточней своимъ способомъ кгрунтовнымъ тое рєчи положєный на многихъ а разныхъ листєхъ господарскихъ..., описано (Берестєчко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 271); А такъ я, ... зърозумєвши зъ мовєня обудвухъ сторѡнъ, не видєчи кгрунтовного свєдєцтва на тыхъ бахурчиковъ, абы мєли на духовєнство каменємъ и чимъкѡлвєкъ метать, всказалъ єсми, абы на томъ... присягу учинили (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 1/1, 267); Послѡвє што с ты(м) до митрополїта ходїли, с фѣрїєю тѡлко а зъ в'згѡрдою бє(з) вщєлѡкого кгрунто(в)ного ω(т)-вѣтѡ, до насъ соуть ω(т)прѡвлєни (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.).

5. Законный, справедливый: еслибы с ты(х)... ωсобѡ спсѡро(д)кѡ на(с) выбраны(х) на елєкѣцью... не єхѡ(л) на томъ пѣвномъ мєстцѡ..., а хотѡ бы и та(м) ставши рєчи посполито(и) слѣжити до кгру(н)то(в)ного постановѣ(н)я елєкѣцьи не хотѣль чєкати таковы(и) повинє(н) бѡдє(т) (Берестєчко, 1573 *ЖКК* I, 51); тая фу(н)дѡция юри(з)ди(к)ции не є(ст) уфу(н)дѡвана на мє(ст)цу пє(в)но(м) и кгру(н)то(в)ны(м) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201).

6. Повный, цѣлковитый: тира(н) тѡрѣцкїй, хо(т) присѡглы(м) крѡвѣ хр(с)тїа(н)ское неприѡтєлє(м) бѡдѡчи, на кгру(н)тѡвное вытрѡчѣньє ихъ нїкгды здѡбитисѡ не мѡжє(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 159 зв.).

7. Природный, земный, сьогосвітний: далѣко большимъ чѡдомъ єсть на(д) в'скрєшє(н)є тѣль мѣртвыхъ, в' чѡдооумны(х) гѡрѣ перєсажа(н)ѡ з' мѣстѣ грѣнтѡвныхъ, чїначи з' во(л)ковъ овѣчки, а з' дїкихъ пѡрдѡвъ свѡйскїи барѡны (Вїльна, 1627 *Дух.б.* (Передм. I), 2 зв. нєнум.).

ГРУНТОВНѢЙШИЙ, КГРУНТОВНѢЙШИЙ, КГРУНТОВНѢЙШИЙ, КГРУНТОВНЕЙШИЙ, КГРУНТОВНЕЙШИЙ, ГРУНТОВНЕЙШИЙ, ГРУНТОВНѢЙШИЙ *прикм. в. ст. 1. (який міцніше встановився) твердїший, міцнїший: А кѣ тому еще, для лепшого и кгрунтовнейшого утверженя сєго тєстѡменту, припросилѡмъ до того людєй добрыхъ вѣры годныхъ (Клевѡнъ, 1571 *АрхЮЗР* 1/1, 39); Прєто, нимъ за помѡчу Бжєю бѡдєтѣ грѣ(н)товнѣ(и)-шѡя, и бога(т)шѡя фѣ(н)дѡция... На то(т) ча(с) илє ...сѡ можєтѣ стати ки(л)ка спѡсѡбовъ имъ на выхѡва(н)є дѡказємъ (Луцѣк. 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).*

2. Головніший, вагомїший, важливїший: такъжє тєжъ и вѣ Рымскомъ костєлє, што бы сѡ не найдѡвало и вѣ Грєчєской цєркѡви, а звлѡща кгрунѣтовнейшихъ рєчѡхъ, чоґо тєпєрь, для прєдлужєнѡя, не хочѡ выличѡти (Вїльна, 1599 *Ант.* 691); Тѡтѣ на нѣкотѡрыи кгрѣ(н)то(в)нѣйшїи Аркгѡмѣнты... ω(т)ка(з) оучинимъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 61);

у знач. ім. с. р. кгрунтовнѣшее — щѡсь вагомїше, важливїше: не вѡнтплю тєды жє... ва(с) понєхѡє(т). Зачи(м) па(н) богъ... кгрѣнто(в)нѣшее и лѣпшєє до вѡспокоєня нашѡго спѡряди(т) (Острог, 1604 *ЛСБ* 393).

3. Докладніший, обґрунтованіший: ω(д) того тежъ... сына иафетового наро(д) грече(с)ки(и) и они пошли, чого маємо кгрѣ(н)товнѣ(и)шое свѣдѣцтво в пророцтве даниелево(м) (1582 *Кр.Стр.* 30).

ГРУНТОВЫЙ, КГРУНТОВЫЙ, КГРУНЪТОВЫЙ, ГРУНТОВЫЙ *прикм.* 1. (який стосується власності на землю, пов'язаний із земельною площею) земельний: о кривду кгрунтовую, такъ же о кривды вшелякие подданыхъ своихъ, справедливости доходити повиненъ буду (Туричини, 1598 *АрхЮЗР* 6/1, 266); пово(д) с ты(м) по(з)во(м) свои(м)... хочечи се яко напру(д)ше(и), въ ро(з)ница(х) кгрунътовы(х) з ве(л). вашою успокоити,... ты(м) по(з)вомъ... ве(л). вашу на полѣ позывае(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 221); хочечи се яко напру(д)ше(и) в ро(з)ница(х) кгру(н)товы(х) з ве(р). вшими успокоити... пово(д) нинѣ(ш)ни(и) ве(р) вшю ты(м) по(з)во(м) на рокъ, вышгъ означоны(и), позывае(т) и припозывае(т) (Горошки, 1642 *ДМВН* 223).

2. Наповнений землею: а(н)дрѣви гру(н)тарѣ... ω(т) вычищенье (!) всѣ(х) скринь гру(н)товы(х) дале(м) зло(т) 19 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6).

3. У знач. *ім. с. р.* **грунтовоє** — грошова винагорода за земельні роботи: грѣ(н)тового дано и(м) гр(ш) і пре(д) зво(н)ницею закладали грѣ(н)ть по(д) гано(к) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 17); грѣ(н)тового гр(ш) є (Там же, 72).

ГРУНТЬ, ГРУНЪТЬ, КГРУНТЬ, КГРУНЪТЬ, КГРУНЪТЬ, КГРУНЪТЬ, ГРУНТЬ, ГРУНТЬ, КРУНТЬ *ч. (стп. grunt, сѣн. grund)* 1. (верхній шар землі) земля, грунт: Кгрѣнт Свщиченский велми подлый, песковатый и на збоже недрожайный (Сушично, 1569 *АС* VII, 330); Уго(н)... Пожрѣтъ зѣмлю и жѣта ей, попалитъ кгрѣнты гѣръ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 140); юж ми то(т) кгрунть ѡбме(р)зъ (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 57 зв.); где нѣкто... ме(ш)кати не мѡже; (бо та(м) ѡрати або щепѣти непл(д)но(ст) землѣ, а солоно(ст) пѣщѣстого грѣнтѣ не допѣае(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 85); *Образно:* тѣды тѣе соутъ чѣртове нѣакиѣ, которієса..., на Спѣстѡшенихъ кгрунтьхъ мѣста въ осбѡхъ такіхъ показють (Львів, 1614 *Кн. о св.* 440);

(зораний шар землі) рілля, земля, грунт: мощно кгвальтомъ до ки(л)ка со(т) човека наславши

...кгрѣнтъ подопрати и сѣна побрати... казалъ (Люблін, 1615 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 101);

(земляна поверхня) земля: цркви ѡспения прѣ(с)-тоѣ бѣоматрѣи в мѣсте лво(в)скомъ му(р) роспадалса наполю и чого бѣже вхова(и) абы... то(т) мѡръ на кгрѣ(нт) не па(л) (Новгородок, 1547 *ЛСБ* 13); Шафаро(в) ѡбрали дво(х)... до ка(с)и це(р)ковной которая завше мае(т) быти на кгрѣнтѣ в жели(з)-ной скрынѣ з прыданя(м) братѣи моло(д)шы(х) (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63).

2. (земельне володіння) наділ, ділянка, земля, грунт: Я... явно чиню... ижъ што есми выслужилъ... село, лежачое в повѣте Кієвскомъ... у полѣ, наверху Олшаницы, а на низъ зъ моимъ грунтомъ сугрань грунтъ Чуменовскій (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 12); жаловалъ намъ служебникъ на(ш)... што(ж) де(и) по(д)даны(и) твое(и) мл(с)ти... границѣ имена его на пе(в)ныхъ врочищахъ то естъ ω(т) бо(р)ку збуни(н)ского... и ѡ змеиногѡ борѣ переходѡ(чи) кгру(нт) земли его по(д) себе де(и) забирають (Берестя, 1552 *ЛНБ* 103, 397/Шв, 819, 1); ѡтець Василей... арендовалъ мнѣ кгрѣнтъ, ѡной церкви здавна належный: пола, сѣножати и заросли (1577 *АС* VI, 81); тамже были и права тоѣи цркви на кгрѣ(нт) монасты(р)ски(и) (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.); Отъ тоѣе пожежи копа, взявши зъ села моего Кобча следъ, одвела ажъ до границы на грунтъ ихъ Рожисцкій (Луцьк, 1583 *Ив.* 272); кня(з) янушъ збара(з)ски(и)... посега(л) и забира(л) кгрунты пѣна моего (Вінниця, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 61); храмъ... свѣтый збудовали... на моемъ грунту солтыскімъ (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225); постановиле(м)... Црко(в) и монасты(р) на кгрѣ(н)-тѣ мое(м) дѣди(ч)но(м)... заложити (Топольниця, 1616 *ЦШАЛ* 14, 1, 96, 644); ве(р) твоя с ты(х) власныхъ кгру(н)товъ ихъ ω(т) ты(х) салетрениковъ цы(н)шгъ на себе бра(л) (Київ, 1622 *ЦНБ* II, №23265, 1); Надро: Лѣваа албо праваа сторона пазѣдхи, берегъ, лѣно. грѣнтъ землѣ тѣестъ полѣ, кривый кѣтъ, залѡмистый кѣтъ на мѣри, албо на землѣ (1627 *ЛБ* 79); тѣды ѡнъ возны(и) с пови(н)ности вѣрдѣ свое(г), в тѣе кгрѣнты и сѣлисча... Пана Пенъского пра(в)не ѡвязавъши... и по(с)сесоремъ, вечистымъ оставивъшы самъ ω(д)ехалъ (Чернігів, 1637 *ЛНБ*

5, II 4061, 125 зв.); да(н) медовую побрано в ты(х) же вы(ш) речоныхъ по(д)данныхъ и пчолы по кгру(н)тахъ у бо(р)тяхъ повидирано (Житомир, 1650 *ДМВН* 209); **кгрунтъ заставный** — (земля, віддана у заставу) заставний грунт: кгру(нт) то(т) заста(в)ны(и) небо(ж)чикъ спа(с)... де(р)жалъ ча(с) немалы(и) (Кременець, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25); **кгрунтъ земляный (землений, земляный)** — (земельні уїддя) грунт: всаки(и) кгру(нт) земланы(и)... на три ча(ст)ы... ровно поделити (Луцьк, 1560 *ЦДІАК* 223, 1, 2, 1 зв.); маю(т)... по ѡ(с)мина(д)це(ти) светко(в)... поставити на кгрѣнте землено(м) (1566 *ВЛС* 78); Ту теж на кгрунте земляном,... шляхта и суграничники вызнавали (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 30); **кгрунтъ пенный** — грунт, за який судяться, правуються: мы до ни(х) листь ншѣ писати веле(ли) приказуючи штобы они на то(т) рокъ на ѡны(и) кгру(нт) пе(н)ны(и) выеха(ли) суде(и) своихъ // выве(ли) и... з ними са росправили права (Красний став, 1558 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 10-10 зв.); выслѣха(в)ши доводѣ подлѣ статутѣ має(т) кгру(нт) пе(н)ны(и) грани(ц) сказа(т)и и копцы... ѡчини(ти) (1566 *ВЛС* 59 зв.).

3. (земельна площа під будівництво) ділянка, парцела: бра(т)ство... слуга(м) црковны(м)... вдова(м), и всяки(м) сирота(м) пристанище и поко(и) ...на то(м) кгрѣ(н)те... нача(ли) бѣдова(ти) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); которое то мѣстце замѣною отъ... Архимандрита... и всѣхъ въ той же Больницы найдующихся Старцовъ одержалисмо, давши имъ за то ровный кгрунтъ, будованье, садъ и огородъ (Київ, 1631 *ОЛ* 21); выдачы великое ѡтиснена на грѣ(н)тѣ казали мѣровати на(д) шѣколою для поставлена дрѣка(р)нѣ Абы дѣте(м)... было мѣсце для наѣки и ме(ш)кана дидаскалови (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5).

4. Фундамент, підмурівок: пре(д) зво(н)ницею закладали грѣ(н)тѣ по(д) гано(к) (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 18); Ѡснованіє, ѡемѣліонъ: Ѡнѣдаментъ, вина, нача(ло), грѣнтъ, закладъ, заложѣ(н)є (1627 *ЛБ* 153); Проклѣтый мѣжъ предъ г(с)демъ, котѣрый бы взбѣдиль, а збѣдова(л) мѣсто Єрїхо(н), на перворѣдно(м) своемъ нехѣй заложитъ кгрѣнты его, а на остѣтномъ нехѣй поставитъ брамы его(серед. XVII ст.

Хрон. 163 зв.); до кгрунту, зъ кгрунту, на кгрунтѣ — ушент, дощенту, дотла, повністю, до останку: ро(з)ширюючи страны сво(и) ѡ(с)тави(ч)ными во(и)нами... ры(м)скую и ко(н)стя(н)тинопо(л)скую столицѣ до кгрѣ(н)ту за(л)чили (1582 *Кр. Стр.* 94); якож менованое хлопство, прагнучы къ вере католицкое и оную з кгрунтѣ хотечы выкоренити, менованого пана Ясѣчурьского... замордовали и забили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 332); Прысылал к намъ державца Свислоцкий,... жалѣючи ѡ том, штож... ты... боръ его властный мощно, кгвалтом... вырѣбала и на кгрѣнт его сказала и выпѣстошила (Краків, 1543 *AS* IV, 327).

5. *Перен.* Підстава, основа, суть, фундамент: кгда на пѣвно(м) ѡнѣдаментѣ, на мощно(м) кгрѣнтѣ писма стѣго доводѣ(х) і свѣде(ц)тва(х) стоимѣ, на песѣкъ змѣшлены(х) прикладовъ... не з'стѣпоуємо (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 41); кгда ереси диявольские розмантые наставати почали, светые отцеве не мели досѣтъ на симѣболе апостольскомъ, хотя былъ кгрунтомъ всихъ симѣоловъ, але инѣшие симѣолы по немъ творили (Вільна, 1599 *Ант.* 761); Николаіи,... двѣ поданіє Все стѣго Дѣха на освѣчоныхъ Ап(с)лѣвъ, яко два кгрѣнты своѣи ѡеологїи заложїлъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 235); Вѣра вѣдлѣгъ наѣки пѣв(л)а с(т): єстъ грѣнтѣмъ рѣчїй тѣхъ, котѣрыхса сподѣваємо, доводѣмъ рѣчїй невидїмыхъ (Львів, 1646 *Зобр.* 2 зв.); жадали ѡт нас Гѣдинове ѡтцеве Монастира ѡбщежитѣ(л)ного Густинского. Ижъ маючи ѡт... Пановъ побожных... на хвалу имени его Стѣго надане за ѡтпущенїє грѣхов свои(х) немало кгрунту для выхован'ѣ мешкающихъ (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 203, 1, 4, 1).

6. Вл. н.: Гаврило Кгрѣнтъ (1649 *РЗВ* 163).

ГРУНТЪОВНЕЙШИЙ *див. ГРУНТОВНѢЙШИЙ.*

ГРЫФЪ *див. ГРИФЪ.*

ГРЫШПАНЪ, КГРЫШПАНЪ *ч. (стп. grynszpan, свн. grüenspan) фарба мідянка, діал. гришпан: квѣтної не(д)ли робячи бра(т)скии свѣчки на кгрышпанъ зо(л) по(л) г̄ (Львів, 1607 ЛСБ 1044, 5); На кгрышпа(н) до свѣчо(к) далемъ гро(ш) ӣ (Львів, 1618 ЛСБ 1047, 2 зв.).*

ГУБЕРНАТОРЪ *див.* ГУБЕРНАТОРЪ.

ГУДЖУЛЬ, КГУДЖУЛЬ *ч. Диал.* Гужуль "вид жука". Вл. н.: Корнило Кгудждль (1649 *РЗВ* 390); Демя(н) Кгдждль (Там же, 390 зв.).

ГУЗИКЪ, КГУЗИКЪ, КГУЗЪКЪ, ГУЗИКЪ *ч. 1.* Гудзик: Жупановъ влоскихъ три зъ кгузиками золотыми (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); в то(и) же скрыне было... ждпанъ оксамитѣ рытого чи(р)воны(и) ...ко(л)неръ пе(р)ловы(и) моско(в)ски(и) до ждпана з кгѣзиками пе(р)ловыми (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25); шаты по(б)ра(л) с тлумко(м)... жупа(н)... каразыевы(и), зъ кгузиками (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); та(м) же... взялъ... жупа(н) зелены(и)... з два(д)це(т)ми кгузиковъ в нихъ сребра пу(л)гри(в)ны (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); Дали вробити фляшку срѣбрную на миро стое срѣбра це(р)ковного дробного такъ зъ кгѣзиковъ, якъ и(з) цятокъ и иншого дробязьку (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); Панъ Юре(и) Макаровичъ... //... заграбилъ в то(м)же ска(р)бѣ в скрыня(х)... юпа чо(р)ная... собольцами по(д)шитая з кгѣзиками золотыми рѣбинами сажонье (Киѣв, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25 зв.); кгузики туркусовые едwabные з зарабяньками — золотыхъ три (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67); протестуючому се попропадалс... жупанъ кармазиновый, з гузиками срибными (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 310).

2. Вл. н.: Ма(р)тинъ Кгузи(к) (1649 *РЗВ* 387).

Див. ще **ГУЗОКЪ, ГУЗЪ.**

ГУЗОВАТЫЙ, КГУЗОВАТЫЙ *прикм. (рельефний)* вузлуватий, гудзуватий: Гробница для запа(с)наго тѣла хѣа окрѣглая ве сро(д)ку отворы(с)тая, роботы кгѣзоватой, з рожы(ч)кою дрѣтоватою... и(з) сто(л)це(м)... гѣзова(т)ы(м) (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 18).

ГУЗОКЪ, КГУЗОКЪ *ч.* Те саме, що **гузикъ** у 1 знач.: ку тому... курта моя каразѣвая блакитная, з кгузками и з шнурками, коштовала полтрети копы грошей (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 493).

Див. ще **ГУЗЪ.**

ГУЗЪ, КГУЗЪ *ч. 1.* Гудзик: в то(и) же скрыне было... ждпанъ оксамитѣ рытого чи(р)воны(и) з кгузами серебряными по(з)лотистыми (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 25); Панъ Юре(и) Макаровичъ

...заграбилъ... в то(м) же ска(р)бѣ в скрыня(х)... фрезия чо(р)ная фале(н)дышевая кгѣзы з золотомъ хрибътами лисими по(д)шитая (Киѣв, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 25 зв.); делъа пу(л)грана(т)ная, адама(ш)комъ по(д)шитая, срѣбрные гѣзы позлоцѣстие ъ нѣй (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1043, 47 зв.); жупанъ зеленый атласовый з кгузами серебряными позлоцѣстными — золотыхъ сто тридцет (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 67).

2. Гуля, нарист, налив: а потомъ дей у него кгуз на персяхъ великий учинился (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 377); который кгуз потомъ барвѣрь пусчалом протяль (Там же, 381).

3. Оздоблювальна, оздобна гулька: Кре(с)тъ деревянные(и) срѣбро(м) бѣло шправны(и), по(д) кре(с)томъ га(л)ка з кгѣзами рытыми (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 4).

4. Вл. н.: Иванъ кгузъ (1649 *РЗВ* 374).

Див. ще **ГУЗИКЪ, ГУЗОКЪ.**

ГУЗЪКЪ *див.* **ГУЗИКЪ.**

ГУКЪ *див.* **ГУКЪ.**

ГУЛЫЙ, КГУЛЫЙ *прикм. у знач. ім. Диал.* Гулий, гулий "безрогий". Вл. н.: Иванъ Кгѣлы(и) (1649 *РЗВ* 420).

ГУМЪ, КГУМЪ *ж. (свн. gumti) (речовина рослинного походження)* клей: А на годъ польтораста тетрадей папери на то, киновари, шрешъковъ, копырвасѣ и кгѣмю на черныло Єе Милость пани, за мое пенези кѣпдючи, емѣ давати маеть (1577 *AS* VI, 78).

ГУСЛА, КГУСЛА *мн. 1. (магічні дії, виконувані під час чарування)* чари, чаклунство: Тринадцатый Янъ папезъ привель цесара... абы ему присягъ — розказане его полнити... Што цѣсаръ учинити, нѣтъ вѣдома — для якихъ кгусль дѣмонскихъ мусяль и присягнуль (1582 *Посл. до лат.* 1130); А тамъ, до Любча прихавъши,... розмаитыми чарами и кгуслами дябелскими розмаитыхъ чаровниц до себе потаемене зводит, и з ними скутечне порозуме не маючи, оного чаровала, зкгуслила (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497).

2. (*для чарування*) магічна річ: Обвѣшѣніе, оузоношѣніе: Гѣсла що на шиі чаро(в)ниці даю(т) носи(ти) (1627 *ЛБ* 148).

Д 1. Шоста літера алфавіту на означення приголосного звука "д".

2. Має числове значення: $\bar{д}$ — 4: село сѣхоревичи дымовъ $\bar{д}$ (1552 *ООвр.З.* 113 зв.); на пиво до фа(р)бы гр(ш) $\bar{д}$ рѣ(р)ми(ст)рово(и) челяди гр(ш) $\bar{в}$ (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); о томъ читай въ $\bar{д}$ книгахъ Царствъ, гл. $\bar{ѳ}$ і (XVI ст. *НС* 213); Та(к)-же кого боли(т) селезе(н), а(л)бо оутроба възми $\bar{д}$. ло(ж)кы боуквиць варенои. а $\bar{д}$. ло(ж)ки вина... // ...и пїи порану (XVI ст. *ТУ* фотокоп. 7-7 зв.); На пры(д) мисю сы(н) старшѣи заплати(л) до(л)гѣ... бѣласови зло(т) $\bar{д}$. (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 11); а сторговале(м) кожѣдѣю тисачѣ по зо(л) $\bar{д}$. має(т) выдати я(к) много ѡкаже(т) потреба на церковнѣю потребѣ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 5).

ДА¹ спол. I. (зв'язує члени речення) **1.** (єднальний) і, та: мы, подлугъ листу..., дали есми тїи двѣ ниви... къ монастиру..., и границу есми положилъ... отъ дороги направо межею великою по конецъ Воздвиженской нивы, да в долину стежкою просто на взгорокъ Клиноватой нивы (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); Послы всакие по(д)нимають де(н) да ночь дають яловицы бараны... и наза(д) по томѣжъ чинать коли посо(л) идетъ (1552 *ОЛЗ* 185 зв.); коли хто са(м) блѣди(т), да и(н)шы(х) за собою лѣди(т) Плохое хвѣлачи доброе гѣди(т) (Острог, 1587 *См.Кл.* 4 зв., на полях); мещане винѣни шесть десет копъ грошей, — брал Коваленко Юско да Бондаренко (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 15); обвию Тѣло твоѣ престѣе яко Плащеніцею..., да помажѣ та елѣѡмъ мл(с)ти..., и покрїю та... тве(р)-доу вѣроу (Чернігів, 1646 *Перло* 97 зв.).

2. (приєднувальний) і, та: а тотъ челоуѣкъ дани даеъ пять ведрѣ меду кїевской мѣры да сорокъ грошей (Овруч, 1509 *ЧИОНЛ* VIII-3, 8); попамъ Свето-Спаскому и Пречискому да третему Петровскому (на поми)наніе по двадцети копъ грошей (Чигирин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14);

(у сполуч. да и) та й: Гдѣ то во Евангелии и апостольской науке начитал, яко да лжет на християнина, да и на жида и поганца? (1600-1601 *Виш.Кр. отв.* 165).

II. (зв'язує речення) **A.** (з'єднує частини складно-сурядного речення) **1.** (єднальний) і: а трафи(т) ти са пере(д) пано(м) стоати, тогда сїла вражїа не поплѣщае(т) ти рѣвно ногами стоати, але по(д)-тыкае(т)са да переплѣтае(ш) ногами, то тѣю то сїю напере(д) поставляючи: и на патѣ за(с) выворочаючи (п. 1596 *Виш.Кн.* 235); ѡ чловеце мѣзєрни(и), ѡ(т) тою(ж) пришо(л) конецъ живота твоего... да ю(ж) не можешъ противъ мене нѣчого мовити смѣле (XVI ст. *Сл. о см.* 335); Дашъ ми зась дїаволе кѣпце(м), лихой(м)це(м) мы(т)нико(м) и карчмаро(м) бѣти, да ты(м) лихой(м)-ство(м) і оупражненїе(м) розѣ(м) сво(и) погребѣ и ѡслѣплю (1599-1600 *Виш.Кн.* 210 зв.).

2. (приєднувальний) також, крім того: Вид же... прочитателю, для чего есть костел латинский щаслив. Для того, иж смиренную науку христову разорил, а поганскую ухватил. Да щасливый есть костел латинский и // для того, бо и конечному тому смиренномудрия образу и подобию, от показанному, противником... и збурителем показал (1608-1609 *Виш.Зач.* 227-228);

(у сполуч. да и) та й: тыє вже по своємѣ почали тѣю катѣ(д)рѣ носити а(ж) по(д) нѣса, да и рѣскіе нарѣды наперѣ(д) блѣдами, глу(п)ствомъ... почтивши, и(з) жидѣми // зровнавши. то(ж) теперѣ оукѣзють имѣ тѣю столицѣ а(к) хороша (Острог, 1587 См.Кл. 11-11 зв.).

3. (протиставний) але: Позваль поповѣ мандатомѣ на трибуналѣ, да самѣ и справѣ своихѣ не попираль... // ...прислалѣ тутѣ до Киева врядника своего, который хотѣль поповѣ судити (поч. XVII ст. КЛ 78-79).

Б. (з'єднує частини складнопідрядного речення) **1.** (приєднує підрядну частину мети до головної) щоб, нехай: если же найдете его повѣжѣте и мнѣ да и а ехавши поклонюса емоу (1556-1561 ПС 24); И слалѣ послы избранны да оувѣдатѣ явѣ в коєй цркви оуставы кѣ бжїеи славѣ (Острог, 1587 См.В. 7 зв.); сего ра(ди) повелѣхо(м) сщенико(м) и мешѣно(м) изверѣчи из це(р)кве да не бѣде(т) на собла(з)нѣ и во притыканіе це(р)кви бжои (Велике Берестя, 1594 ЛСБ 262, 1); Тыѣ [черевики или чоботы] дла того ино(к) носи(т), да тебе миранина ѡ(т) себе ѡ(т)женѣ(т) и мїре(н) бѣдетѣ (п. 1596 Виш.Кн. 234); Тыє цвѣточки прошу вас от мене завдячне прииметѣ и сами вонею дѣлною от них себе благоухайте..., да всѣ чувства ваши благодіем пахнут (1608-1609 Виш.Зач. 203);

(у сполуч. яко да, якѣ да) нехай же: мы... дали есми сес лист..., панѣ бѣргмістрѣ и всим паном и чесником... на то, яко да єсть им волно и свободно и всим кѣпцем прїити к намѣ (Сучава, 1523 Cost.DS 559); аще ли тебе не послушає(т) поими сѣ собою еще є(ди)наго или два, яко да вѣ вѣсте(х) двою свѣдителю или тре(х) стане(т) вса(к) глѣ (Перемишль, 1592 ЛСБ 399); Єсли бо црїе... попело(м) головы свои посыповали, // ...и пѣсто(м) вѣндрїною свою мрѣтвили и кѣсти свои сѣшили, каючиса прѣ(д) бгмѣ, я(к) да полѣча(т) мл(с)тѣ ѡ(т) него (п. 1596 Виш.Кн. 233-233 зв.).

2. (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) щоб: по(д)даные бѣ(д)ные и своеє невѣли рѣчного обхѣдѣ вдовлѣти не могѣтъ..., обрѣкѣ собѣ дїмѣю(т), божїса да и(м) хлѣба до прїшлого врѣжѣю дотагнѣ(т) (1598 Виш.Кн. 272 зв.).

3. (приєднує підрядну частину причини до головної) бо: коли бы хто ѡ(т) ты(х) часовѣ ажѣ до ннѣ оныхѣ самотворны(х) намѣстниковѣ бжїи(х) та(к)же перо(м) оборѣчати... хотѣль. Показало бы са дївовѣ и стрѣховѣ много, да не та(к) якѣ кгрецкїхѣ зарѣзомѣ ѡ(т)тинано и прѣ(ч) ѡ(т) тѣла црковнаго ѡ(т)метано // але тамѣ все посполѣ и до ннѣ вритѣ, подобно остато(к) аж ѣ пеклѣ са доваритѣ (Острог, 1587 См.Кл. 7 зв.-8); дарѣи ми Гдї мѣи ннѣ оумилѣніе слѣзѣ, да плѣчѣ са злыхѣ дѣлѣ мѣихѣ грѣхотворныхѣ (Чернігів, 1646 Перло 97 зв.);

(у сполуч. якѣ да) бо, оскїльки: А коли вїди(ш) и(ж) болѣто має(т) на черевцїгѣ(х), и твои очи не звѣкы того смотрѣти неѡхѣ(н)до(з)ства, тогды бѣгає(ш) ѡ(т) него, мрѣзачи ты(м) неѡ(з)добны(м) строе(м), чомѣ ѡ(н) и ра(д), я(к) да свобо(д)но бгѣ са млі(т) (п. 1596 Виш.Кн. 234 зв.).

ДА² част. 1. (формотворча) (утворює описовї форми наказового способу) хай, нехай (з формами 3 ос. одн. і мн. теп. часу): таковыи... да єст подобень їудѣ и проклѣтомѣ арїи и да имаєт оучастїе сѣ ѡнѣми їудее, иже вѣзѣпиша на господа хрїста (Сучава, 1503 Cost. S. 261); ти(ж), кѣпце(м)... да є(ст) слобо(д)но и ѡтворено ходити и торговати..., по старомѣ законѣ (Кам'янець, 1510 Cost.DB 459); гнѣвайтесь и не сѣгрѣшаїте слнцѣ да не заходи(т) вѣ гнѣвѣ вѣше(м) (Львїв, 1585 УС №5, 28 зв., на полях); мою пустыню да не уничижаєт, без которое и он сам... быти не может (Унів, 1605 Виш. Домн. 192); не грѣхѣ, но сѣла всемогѣщаа, да цр(с)твѣетѣ, вѣ дѣшахѣ нашихѣ вѣвѣки (Чернігів, 1646 Перло 35); ѡни на каждое лѣто, да имаю(т) слѣжити, за наше сп(с)нїе, оу вечери параста(с), а за вѣтра летѣргїю (Сучава, 1514 Cost.DB 327); чего ся учити имѣют, чтобы дѣти ваши спасли... в первых, ключѣ..., грамматїку, да учат (1608-1609 Виш.Зач. 202); Всї... Сщѣнници не имоуще женѣ... вѣ Мнїшескїи чїнѣ да идоутѣ (Львїв, 1614 Вил. соб. 12); Дїакони да бывають єдїнїа жены мѣжи (Київ, 1621 Кон.Пал. (Лв.) 32); при сѣ(м) мирѣ благословенїя на єго... да пребываетѣ со всѣми вами (Путятинци, 1634 ЛСБ 522, 1 зв.);

(у сполуч. **како да, тако да... яко да**) нехай так і: тоты вышєписаннїи пать сель,... како да сѣть вышєписанномѣ монастирѣ,... съ всем доходом, не порѣшено (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); Тако да просвѣтитса свѣтъ вашъ предъ члѣки, яко да видать ваша добраа дѣла (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14);

(з формою 1 ос. мн. теп. часу): толко спасение живота вѣчнаго да наслѣдуем (1608-1609 *Виш.Зач.* 207);

(з формами 2 ос. мн. теп. часу): Тако да знаєте, як(к) словє(н)скї(и) язы(к) пре(д) бг̄мъ ч(с)тнѣшїи є(ст) і ѡ(т) єлли(н)скаго, и лати(н)скаго (п. 1596 *Виш.Кн.* 225); молю вас, — то есть, яко Русь проста, глупа и ненаказанна, — толко в вѣрѣ православной да ся находите (бл. 1610 *Виш.Посл. Льв.бр.* 233);

(з формами 3 ос. одн. і мн. майб. часу): да будетъ причтенъ съ тыми, которые суть прокляты Святыми Отцы на святыхъ седми соборѣхъ (1508 *АСД IV*, 1); такожь да освѣти(т)са свѣ(т) вашъ пре(д) члѣки абы они видѣли ваши добрыи дѣла (1556-1561 *ПЄ* 31); А если кто хоше(т) старшїи быти да бѣде(т) всѣ(м) слуга по хвѣ ев(г)лию (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); гѣ бу да бѣде(т) ч(ст)ь и хвала и мли(м) мл(с)рдїа є(г) стго да да(ст) потѣшенїе (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); Всякая душа властемъ преимуочимъ да повинуется (1603 *Пит.* 35); хотя быти болий, да будет мний, и первый да будет послѣдний всем слуга (1608-1609 *Виш.Зач.* 227); Тако да просвѣтит са свѣтъ вашъ предъ члѣки (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); да покорить Господь Богъ всякого врага (Галич, 1625 *Крыл.* дод. 86); при се(м) гдѣ міра да буде(т) з вами (Львів, 1642 *ЛСБ* 559, 1); да бѣдетъ видїмый сей міръ, нбо и земля (Чернігів, 1646 *Перло* 25 зв.); в сицєвы(х) добродѣтеле(х) да будѣть и вченицы яко же вчитель и(х) (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.); тьи безъ бл(с)венїя да будѣ(т) и ѡ(т) правовѣрны(х) да ѡ(т)луча(т)са (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 95); да ѡ(т)ворюются ва(м) нбнаа врата (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 101);

(з формами 1 ос. мн. майб. часу): до ко(н)ца да достигне(м) и сѣвршєнїа и стго ѡсщєнїа є(г) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 323); которого угождєнїю крови и живота того да не пощадим (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 246);

(з формою 2 ос. одн. наказового способу): Да не возми ниhto сїхъ словъ ложю, но вѣруй, истина бо есть все (поч. XVII ст. *КЛ* 83).

2. (модальна) (надає бажально-спонукального відтїнку) би: дла того обрслѣю головѣ нѡси(т), абы бы(л) розны(й) ѡ(т) ѡблѣпе(н)ца, и ѡбразо(м), и ѡде(ж)єю, и житїє(м)... ѡ(в) ѡ бг̄ и животѣ вѣчно(м) са поучає(т); а Гологлѣве(ц), како да члѣко(м) са приподобає(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.).

3. (підсилювальна) же: Анафєма неха(и) да буде(т) и маранафа и (в) та(р)угаре великому неха(и) да прѣбыває(т) (1600 *УИ* 1911/2, 14);

та: И были в том дѣбє грани, да выжжоны, што мой ѡтець был грани положил (Острог, 1506 *АС III*, 38); да коли бы хто ѡ(т) ты(х) чѣсовъ ажъ до ннѣ оныхъ самотворны(х) намѣстниковъ бжїи(х) та(к)-же перо(м) оборочѣти, и по(д)мѣшовѣти хотѣль. Показало бы са дївовъ и страховъ много (Острог, 1587 *См.Кл.* 7 зв.); да ли не знає(ш) и(ж) тые ми(р)ски(х) оуча(т). да ли не знає(ш) и(ж) тые двора(н) оупреоумѣдрают (п. 1596 *Виш.Кн.* 245 зв.); да што абы певнѣй было рѣкою моею по(д)писалемъ са (к. XVI ст. *Розм.* 72); Da scosz nam czynity? Terpity, terpity (1612 *П. про насм.* 4).

ДААНІЄ, ДАЯНЬЄ, ДААНІЄ с. (цсл. даянїє)

1. Дарування, надання, пожалування: А кто сѣ покѣсит порѣшити [того] нашего даанїа и потвѣрженїа, таковїи да єст проклат ѡт господа и спаса нашего (Сучава, 1501 *BD II*, 185); а по наше(м) живота, кто боуде(т) г(с)п(д)ѣре(м) нашеї земли, ѡт дѣтеї наши(х),... то(т) бы ємѣ не порѣши(л) нашего даанїа и по^твѣр^ьж(д)єнїа (Бадевицї, 1503 *Cost.S.* 256); а по нашем животѣ кто боудет г^ос^пд^ар^ь ѡт дѣтїи наших // ...тот би им не порѣшил нашего дааня и потвѣрженя (Хушї, 1560 *DBV I*, 66-67).

2. (те, що хтось дає комусь) дар, дарунок; пожертвування: стїи дх̄ розда(л) бо соуть даянья его стое мл(с)ти (1489 *Чет.* 212 зв.); Подавали, всѣко даанїє добрѣ, и всѣкїй да(р) досконáльный з высѡкости есть, сходѣчи ѡ(т) оца свѣто(м) тѣ есть снѡмъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 38 зв.); Любочѣстїе: свобода, обїліє,... изобїліє, съ изобїліє(м) даанїє, дарованїє (1627 *ЛБ* 61).

Див. ще **ДАВАНЄ, ДАНЄ, ДАЧКА.**

ДАБЫ¹, ДАБИ *спол. (зв'язує речення) (з'єднує частини складнопідрядного речення)* 1. (*приєднує підрядну частину мети до головної*) щоб: цр̄ь... повелѣ(л) никитиу свазати ремене(м) сырымъ дабы емоу не мочи ни двигноутиса (1489 *Чет.* 32 зв.); а што дчили того дне // маю(т) д вече(р) дѡма написа(ти), и до шкѡлы прине(с)ти поранѣ показати пре(д) даскало(м) свои(м), дабы всаки(и) пло(д) наѣки познава(л)са (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 4 зв.-5); Дабы прочие члены тѣла и само тѣло и рука с четьрмя пальцы тою смертною хворостию не заражены были и в здоровью цѣло остались, пятаго старшего перста из руки, мольвлю, имѣли за неволею, хворости ради его, отсѣщи от себѣ (1608-1609 *Виш. Зач.* 215); Сего рады теплѣ молилися,... с кожи живо совлѣкаеми, даби со(з)дателя своего не образили (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); Кгдижъ то власнии свои добра тому мѣстцу убогому отдаю, дабы того спокойне заживали (Київ, 1636 *АИМЗМ* 5-6, №1 (1)).

2. (*приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної*) щоб: послалѣ трехъ приателей моихъ... впоминаючи еє, дабы присезе своей досить чинила (1577 *AS* VI, 72); Пото(м) же еси бра(т)ство ѡ(т) цр̄кве вы(г)на(л) ещє(ж) всѣмъ сщ̄нико(м) своимъ позаповеда(л) дабы бра(т)ству дете(й) не кре(с)тити ни ме(р)твы(х) погребати (Супрасльський монастир, 1593 *ЛСБ* 233); То повелѣваетъ нынѣ... папѣжъ... дабы не звалса нѣкто на земли нѣ крол, нѣ цар (поч. XVII ст. *Вол.В.* 72); Павел перестерегал, навпоминал и учил, дабы в поганские науки... не впасти (1608-1609 *Виш.Зач.* 225).

3. (*приєднує підрядну означальну частину до головної*) щоб: не только с простых мирских людей, но и с твоего, рекомо духовного... езуицкаго живота ни одинаго не имѣеш, дабы который добровоние и запах,... от своего тѣла по смерти испустил и знак святости показал (1608-1609 *Виш.Зач.* 220).

4. (*приєднує підрядну частину способу дії до головної*) ніби, начеб: Якій евангеліст так тебе на́учил, дабы и от сына дух святы́й походил? (к. XVI ст. *Укр.п.* 78).

5. (*приєднує підрядну частину причини до головної*) щоб: фарбованых словес не прийми въ слухи,

дабы твой врази не мѣли утѣхи (к. XVI ст. *Укр.п.* 85).

ДАБЫ² *част. (модально-вольова) (надає наказово-спонукального відтінку)* щоб: А та(к) пишемо к тобѣ и заповѣдаемо, и дабы еси нѣ в че(мъ) нѣ ко единомѣ проги(в)ного што мови(л) во лвовѣ бѣдѣчємѣ бра(т)ствѣ... а та(к) напре(д) бѣде(ш) гва(л)товникъ (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 89); Сего ради вѣдаючи вша мл̄(с)тѣ православны(й) хрестияне ѡ семъ дабысте с тыми небл(с)вєными не обцовали ядение(м) и питиємъ (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113);

(*підсилювальна*) ж: а ты, Скарго, с латынским костелом не токмо дабы еси глупства духовнаго носити учил и наукѣ апостола Павла послѣдовал, но и ещє сопротивно борєш, глумиш и до конца поругаєш (1608-1609 *Виш.Зач.* 221).

ДАВАНЄ, ДАВАНІЄ, ДАВАНЬЄ *с. 1.* Вручення, передавання: при которо(м) же ѡказыва(н)ю и дава(н)ю то(г)... листу... мнѣ ку чита(н)ю то(т) дворени(н)... г(с)дрски(и) пода(л) мнѣ двѣ копѣи (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 55).

2. (*мита, данини тощо*) сплата, сплачування: вольно купцомъ со всякими товары... // ...приѣздити и отѣздити... безъ даванья и плаченья мыта Луцкаго (Петрків, 1526 *РЕА* I, 140-141); На штожъ они и листъ отъ тое сторожи и роботы мостовое и з даванья десятины съ поль нашихъ вызволеный... перед нами покладали (Вільна, 1546 *АрхЮЗР* 8/V, 41); И били Намъ чоломъ, абыхмо... отъ плаченья мытъ... отъ всякихъ товаровъ и отъ воловъ... а жидовъ отъ даванья золотыхъ черленыхъ,... вольными вчинили (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132).

3. Надання, пожалування: духовные Римские... во всѣ sprawy свѣтские всчєняють и послушенства тутъ тежъ и даванья чоґо зъ свѣцкое зверхности выламують (1603 *Пит.* 34); На тѡтъ часъ жадєнь ѡ(т) пре(д)стоащихъ, не вѣрветъ ѡ(т) мѣчєніа, а́нѣ отѣць, а́нѣ ма́ти... ни маѣтностей дава́на, ни боґатства достѣтки (Львѣв, 1642 *Час.Слово* 266 зв.).

4. Пожертвування: хс... напминаєтъ к' даваню милостынѣ (1556-1561 *ПС* 164 зв.); Ѡтвираймо оуста на покорныи мл̄твы; прѡтаґаймо // рѣки на даваніє ялмѣжны (поч. XVII ст. *Пчела* 47-47 зв.); кто даванье(м) приймованье кѣпоуєтъ, не з бѣж-

ністю бе(з)ббжність справоує(т) (Острог, 1614 *Тест.* 163); незббжний поббжности навчаєть са,... лакомый щодробливости, богатый даванья (Київ, 1623 *МІКСВ* 76); жальи же(с) еще... // ...не(д)балый до пріймована по(д)лы(х) и взга(р)жоны(х). та(к) хтывый кд имѣню многи(х), а та(к) скдпы(й) кд даваню, та(к) стислы(й) кд затриманю, та(к) неопатрныи в мовеню (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 52).

5. (присвячення Богу) жертвоприношення: И в тыхъ чотырѣхъ поствѣхъ выполняється рѣсказаніе Бжее, ѡ даваню перворо(д)ны(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 156).

6. (ласки, Божої благодаті) зсилання, давання: Христосъ естъ церк[в]и светое... основаниемъ,... начальникъ до спасения и невидомое благодати даваня (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 248); Оствѣється тѣды мѡвити, же даваніе дхѡвны(х) дарѡвъ, з'езволѣніемъ Щѡвски(м) и Снѡвски(м) сталоса на Стѣхъ Ап(с)лѡвъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 243).

7. (ліків) давання: Врѣжба, врачеваніе: Лѣченье, лѣкарствъ дава(н)е, а(л)бо бранье (1627 *ЛБ* 17).

8. (запроторення когось кудись) відправлення: однихъ везенемъ, даванемъ до замьковъ нашихъ, а иныхъ гултяевъ... на горъле карали (Варшава, 1596 *АрхЮЗР* 3/1, 131).

Див. ще **ДААНІЄ, ДАНЄ.**

Пор. **ДАВАТИ.**

ДАВАТИ, ДАВАТИ, ДАВАТЬ дієсл. недок.

1. (що кому) (передавати від однієї особи до іншої; передавати з рук у руки) давати: Я... адамашки жонѣ Михелевой не давала (Краків, 1518 *РЕА* I, 94); Ѡ ключи замковые Твоа Милост писалъ иж ротмистръ ихъ давалъ до рѣкъ твоих (Варшава, 1566 *AS* VII, 105); А ключъ до ка(ж)дого брата рядо(м) давати (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* IV-1, 6); она ро(з)казаня жа(д)ного ѡ(д) его млѣсти ѡтца рѣтзьского... абы до ѡдѣмыканя тоє це(р)кви кому ключа давати... не має(т) (Київ, 1633 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 626, 37 зв.); єсли коли одиный дрѣгомѣ своего прѣва оустѣповаль, абы оустѣпованье было важно, з'здвалъ члѣвкъ боть свѡй, и давалъ его бли(з)комѣ своемѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 196 зв.);

(що, що кому, кого чим) (передавати, відписувати комусь у власність майно) давати, обдаровувати

(кого чим): ино я съ своєи доброй воли дарюю и даю и записую по своемъ животѣ тоє имѣнье сестренцѣ своемѣ (Луцьк, 1506 *AS* I, 132); А ѡсобливе знаючи до себе пощитивое захова(н)е... жоны мое(и)... даю дарюю... вси речи мои рѣхомые... все ѡ(д) мала и до велика (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 16); ты(м) име(н)емъ... сыномъ мои(м)... дарую и си(м) листо(м) даю и записую имъ... ничего на себе не вы(и)муючи (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 2, 103, 2, 1); то все на... пна лаврина песочиньского... ты(м) доброво(л)ны(м) записо(м) нѣши(м) вливає(м) дає(м) дарѣє(м) записѣє(м) на ве(ч)но(ст) (Кременець, 1599 *ЛНБ* 5, II 4050, 34); мы... дає(м) и потврждає(м) слѣзѣв нашемѣ... три селове (Ясси, 1622 *МЭФ* фотокоп. 166); даю на поратунокъ усему мѣсту, млиновъ пять (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 14);

(робити подарунки) давати, дарувати: вы зли есте а вѣмѣте добрыи дары давати снѡмъ ваши(м) (1556-1561 *ПС* 39 зв.); я..., стараючися и готовячися на веселе, такъ же и упоминки панне даючи и отсылаючи, не малый коштъ и утрату поднял (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 8/III, 453); Якъ єстъ рѣчь пожитѣчнаа оупоминки дрѣгомѣ давати, собѡю дозналѣ (Київ, 1625 *Кіз.Ходк.* 1 нenum.); Звѣтаз(с)тва, мѡви(т), и почести набѣдетъ, кто даєтъ оупоминки (Там же, 2 нenum.); offero, приношу, даю (1642 *ЛС* 290);

(що на що) жертвувати: фундатор того манастирца, насъ о то просиль и коштъ вшелякий и накладъ на тую друкарню давати, яко милостникъ хвалы Божое, приобецал (Чорненський монастир, 1635 *ПККДА* I-1, 65);

(що, що кому, що у що) (надавати, виділяти комусь що-небудь у користування) давати, віддавати: И тежъ дей въ мѣщанъ нашихъ кони на поли и зброи отнимаешъ и слугамъ своимъ даєшь (Вільна, 1523 *АЮЗР* II, 132); А однакже палатнику росказалъ тыхъ речей ку потребе... церкви Божои завжды ему давать (Краків, 1540 *КМІМ* I, дод. 2); он... подвод давати не кажет (Вільна, 1543 *AS* IV, 372); мы не звы(к)ли никому... кгру(н)то(в) и земль давати (1566 *ВЛС* 1); во(и)тъ немировски(и) росказа(л) на(м) абы(х)мо того кгрѣ(н)ту ѡживали

куни(ц)кому не давали (Жорнища, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 18 зв.); в чѣжую парафѣю... антимишовъ давати не мае(м) (Берестя, 1590 ЛСБ 141); Повине(н) еи Ива(н) давати на каждый рокъ Пола по(д) корецъ вѣвса (Одрехова, 1628 ЦДИАЛ 37, 2, 44); **давати взаймъ, взаємъ давати** — позичати: брѣтье своѣй порѣжне давалъ есь взаймъ (серед. XVII ст. Хрон. 58); если в'заємъ даеѣ тымъ в' которыхъ надѣтеса в'зати ш'то за доб'ро(т)[а] ваша е(ст), бо и грѣш'ници // такъ же грѣш'никомъ в'заємъ дають (1556-1561 ПС 236-236 зв.); **в наем давати** — орендувати, винаймати: пан Тимофеи волен ест... в том дворѣ спокоине мешкати... с ким хотечи змѣняти, и кому хотечи заставити, в наем давати аренд(у. — Прим. вид.), продати (Київ, 1625 ППФ 148); **на лихву давати** — позичати комусь грошѣ на лихву (проценти): Естли бы погнъ... на лихвѣ давалъ... на таковаго мають быти свѣдѣки (Львѣв, 1586 ЛСБ 71);

(що кому) (чин, титул, владу) надавати: цареве или кролеве... дикгнита(р)ства или преложе(н)ства, в по(д)вы(ш)шеню титѣлѣ даровны(м) Обычае(м), нико(му) да(р)мо не дають ани во(з)вышаю(т) (1598 Виш.Кн. 269); владыцтва не разъ Рымлянѣмъ давано, которые владыцтва потомъ, кому хотели, за контрактѣмъ пушчали (Вильна, 1599 Ант. 853); **има давати див. ИМЯ.**

2. (що, що кому) Платити, сплачувати, давати: мы и тыми разы им казали... воловщинѣ и подымщинѣ давати по давномѣ (Мельник, 1501 AS I, 146); хто бра(т)ствѣмъ всхочетъ принати мае(т) дати ѣ кѣпѣ ше(ст) гроши(и) а на да(л)шѣи часы мае(т) давати ѣ двѣ недѣли по по(л)грѣша (Львѣв, 1544 ЛСБ 10); Жидове... ку(п)ча(т) то(р)гѣю(т) лифы беру(т) а николи на во(ин)ѣ не е(з)дятъ и пода(т)ковъ на жо(л)неры ѣфалены(х) не даю(т) (1566 ВЛС 37); дрѣгые..., Которы(х) звано по(л)о(в)цами и... которые литвано(в) по до(в)ги(х) с ними трѣ(д)но(с)тя(х) зневолили, и примѣсили трыбѣ(т) давати (1582 Кр.Стр. 63 зв.); не для того ти бѣ да(л) мае(т)но(ст) члѣче жебы(с) еи са(м) оужива(л), але // жебы(с) емоу десатиною с того давалъ (к. XVI ст. УЕ №31, 90 зв.-90а); А которы бы бра(т) мешканя мѣль далекое ѡ(т) сего бра(т)ства

то(т) в рокъ мае(т) давати по грошы(и) двана(д)ця(т) до скрынки бра(т)скои (Львѣв, 1602 ЛСБ 369); Два разы пощѣ в' тѣдню: десатинѣ даѣо з' всего штоколѣвек' маю (Київ, 1637 УЕ Кал. 1).

3. (що) (забезпечувати когось чим-небудь не-обхидним) постачати, доставляти: А што з Волюдавы мѣль Его Милост до Кгданска стравѣ дават, ино я на тѣю стравѣ дал тринадцат полтий маса и сем (Володимир, 1545 AS IV, 421); Ло(и) и железо до млына того даеѣ млынарѣ (Володимир, 1552 ОВол.З. 196 зв.); ѡ(т) того часѣ ма(и)сте(р) по(с)танови(л) ло(к) по г(рш) г. нетеса(н) вшелякѣи каме(н) дава(т) зъ го(р) красо(в)ски(х) во всяки(х) штѣка(х) (Львѣв, 1599 ЛСБ 1042, 2); сѣкнѣ они ни едѣиной не шѣю(т) лан'ными нѣтьми, то(л)ко конѣпльными, прето свои нѣти // кравци даваю(т) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 94-94 зв.); ля(м)па... тѣю дала хрѣ(с)толюбиваа вдова... (до которой и еле(и) сво(и) ѡбецала давати) (Львѣв, 1641 Инв.Усп. 11);

(що, що кому) (їжу) давати, подавати: если ихъ зъ собою берѣтъ где ко(л)векъ на дорогѣ великѣю тогды ви(н)ни имъ стравѣ дава(ти) (Житомир, 1552 ОЖЗ 126); каж'дны члѣк напередъ доброе вино даеѣ и якъ са южъ попьютъ тог'ды гор'шее давае(т) (1556-1561 ПС 347 зв.); Так теж и ести мне давати заказывал (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 136); я тебе з дому не выганялъ и стра[вы] и хлѣба тебе... дава(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 65); казалес собѣ и слугам своим,... горѣлки давати (Луцьк, 1592 ВИАС I, 14); коли емъ бывъ голоденъ, давали есте ми исти, коли емъ бывъ жаденъ, давали есте ми пити (XVI ст. НС 163); але, якъ то(т) котѣрый чѣшѣ стѣденое воды даеѣтъ, пѣвнѣю за то маеѣтъ нагорѣдѣ (Острог, 1607 Лѣк. 34); Тѣрци пре(д) нашими, кгды на нѣхъ напирѣли: Снѣдана имъ, поспѣлѣ з' ѡбѣдомъ даючи, А на Вечѣрѣ на честь до Плотѣна шлючи (Київ, 1622 Сак.В. 46); мѣрне бысь чинѣлъ, Гдѣ бысь трѣпови // покармѣ давалъ (Львѣв, 1646 Жел.Сл. 4 зв.-5);

(лики) давати, подавати: чо(р)нобы(л) оувари // оу водѣ и пити давай и прикладай до поу(п)а (XVI ст. УТ фотокоп. 10 зв.-11); лѣкарѣ,... хорѣба(м) належѣче лѣкарства даеѣтъ (Острог, 1614 Тест. 154); мѣжъ стѣй... собѣ лѣкарство давати Казалъ

(Київ, 1622 *Сак.В.* 43); горкіѣ грѣнки даєтъ, лѣкарѣ досвѣ(д)чѣный (Київ, 1637 *УС Кал.* 115);

(*причастя*) давати, подавати: на послѣ(д)ней вечерѣ хс̄ свое тѣло и кровь оученико(м) даває(т) (1556-1561 *ПЄ* 109); не годѣтса по(д) двѣма ѡсобами сакраме(н)тоу давати Просты(м) люде(м), але по(д) единою ѡсобою (XVI ст. *УЄ* №29519, 53 зв.); взялъ Иисусъ артусъ, то естъ хлѣбъ, // и даючи ученикомъ рекъ: приѣмѣте и ядѣте, се естъ тѣло мое, за васъ ломимое, на отпушеніе грѣховъ (1603 *Пит.* 46-47); ѡ котрыѣ ѡ(т) згинѣна людь збавлаєте,... Тѣло хвѡ збавѣнное ѡмъ даючи, И кровь ч(с)тнѣю грѣхѡмъ ѡхъ на очищеніе (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 29 нenum.); Сакраментовъ тыхъ простымъ людемъ не дають (бл. 1626 *Кир.Н.* 26); В рымской цѣркви звѣчай естъ непѣрвей тѡю тайнѣ дѣтемъ давати, а жъ почнѣтъ дѣброе ѡ(т) злого розе(з)навати, в седѣми наприклад лѣтехъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 32);

(*милостиню*) подавати, давати: а если же ни то(и) мзѣды не имаете ѡ(т) ѡца вашего которыи є(ст) на нѡсехъ, егда бо даваєшь мл(с)тынню (1556-1561 *ПЄ* 35); 8 дни пра(з)нико(в) госпо(д)ски(х) велики(х) мѣли бы есте приносы чинити..., с чого бы... ѡбоги(м) давано которыи не имаю(т) ничего (Васлуй, 1561 *ЛСБ* 34); при тумъ ише давай убогому ялмужду и путныи бери до хыжѣ своеи (XVI ст. *НЄ* 17); даваймо мл(с)тынню слѣпы(м) хромы(м) недостатѣ(ч)ны(м) (к. XVI ст. *УЄ* №31, 66 зв.); Не завжды абѡвѣмъ пѡстити,... не завжды ялмѣжны давати (Київ, 1634 *МКСВ* 313); стараня жадного водлуг фундушу, такъ яко повиненъ, то ест убогим одежу давати и збоже для выживеня, оным не чинит и не дает (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 264).

4. (що, що кому) (*про Божу благодать*) дарувати, зсилати: Бг̄ гордымъ противитъ ся, а смиреннымъ даєтъ благодать (XVI ст. *НЄ* 5); та(к)же ты(ж) и дѣ(х) стѣй... дає(т) емѣ ла(с)кѣ // и моць (к. XVI ст. *УЄ* №31, 87 зв.-88); Хрыстосъ въ цѣркви Своей может ставити право, какое хочеть,... можетъ... давати (ласку и) спасение вечное (Володимир, [1598-1599] *Відп.ПО* 1095); Г̄ на(ш) Іс̄ Хс̄... самъ постановѣлъ, А штѡ давати и посы-

лати (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 244); Гды бы ти завше ла(с)ка рыхло была давана, а ве(д)лѣгъ вѡлѣ прибыла, не было бы то члѣкови добре знѡсно (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 59 зв.); всѣ рѣчи на томъ свѣтѣ ѡ(т) Бѡ бывають даваные (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); такѡво(г) дарѣ; Бг̄ слѣшне борѡнитъ, такѡви(м) люде(м), которыи... дарѡмъ бо(з)кимъ го(р)дѣли. Гды имъ даръ давано (Чернігѣв, 1646 *Перло* 125); дає єи г(с)дѣ бг̄ покѣтѣ болѣзни и тѣжкое роженѣе (серед. XVII ст. *Хрон.* 9 зв.);

(*фізичні чи духовні цінності, властивості, здібності*) давати, наділяти: Тоут ѡ(т)че владѣка присмотрѣса в тѡе зерцало згѡды стѣ(х) ап(с)лѣ... вѣдали до себе же маю(т) моць недоужныхъ оуздорвлѣти,... слѣпымъ вѣрѡкъ давати (Острог, 1598 *Отп.КО* 26 зв.); Бо и лекарство найкоштовнейшее одному (хорому) даєтъ здоровье, а другому,... смерть приносить (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1101); не тѣло дѣшѣ рѣшаніе са и чѣлость даєтъ, але дѣша тѣлѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 102); слнцѣ... вѣрѡкѣ свѣтлость пѣршее даєтъ ѡ(т) него вѣдѣно бываєтъ (Київ, 1631 *Син.Тр.* 814); Таа даєтъ Навка спѡсобъ досвѣдченѣа, Рѣжъ вѣдомость приноситъ скрѣтого створе(н)а (Київ, 1632 *Сак.* 295).

5. (що, що кому з інфінітивом) (*уможливлувати робити що-небудь*) давати змогу, дозволяти: ѡколичныи бодрѣ... не дають земль своихъ князю Роговицкому пахати и сеножатеѣ косити (Кракѣв, 1510 *AS* III, 72); егда начаша ровы копати для заложенія фундаменту, тогда бури, громи, блискавици вѣстали, не даючи дѣла начати (1580 *Спис.* 6); Ѡбывѣтели... просѣли... абы на то(м) собѡрѣ боудчи,... канѡно(в) бг̄носны(х) ѡ(т)цѣ ни в чо(м) не ѡ(т)стѡповаль, и никѡмѣ // зводѣтса не давалѣ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 36-36 зв.); Сами бѣете, ...и плакати не даєте! (Вільна, 1599 *Ант.* 861); Котѡромѣ самъ же Ап(с)лѣ Пѡвелъ роспростѣрти са не даєтъ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 64); не давай души своей прелщати неправдамъ ихъ! (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1086); хѣтрѣй дѣволъ; прелщѣєтъ дѣшѣ ихъ, а вѣ бѣдѣшѡмъ вѣцѣ; на радѡсть вѣчнѣю, не даєтъ имъ анѣ маѡ, посмотрѣти на ню (Чернігѣв, 1646 *Перло* 124).

6. (кого до кого, кого до чого, кого на кого, кого на що) (*віддавати кого-небудь кудись з певною метою*) давати, відправляти: а чоловік мають на лѣто съ // топоромъ давати на монастирскую роботу (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10-11); а мы вже сами промежкѣ себе своими парсѣнами маемъ свои дѣцкыи давати, на своихъ людей (Вільна, 1522 *AS* III, 231); таковому про молодо(ст) лѣть его не маеть быти поличо(н) за злоде(и)ство и не маеть быти до ката в рѣки и на мѣкѣ даванъ (1566 *ВЛС* 104 зв.); цѣсарь заказаль, абы жадень хр̄(с)тіанинъ не оучилса свѣцькой философїи, и красомѣвства ани сновъ на наукоу не даваль (XVI ст. *УС* №29519, 271 зв.); Аще ли Кнѣзь, или Боѣринъ, оу Сщѣнника Црѣков' отойметъ... намъ к' той цѣркви Сщѣнника дрѣгбого не давати, поки са томоу справедливость стѣнетъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 15); не давай на вшетѣчность дочки твоѣй (серед XVII ст. *Хрон.* 123); пани Соколова... // ...одвозить ее до пана подкоморного Володымерского, даючи ее за служебницу (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 619-620); **давати на поруку** див. **ПОРУКА**;

(що, що кому) передавати, віддавати, давати: мы речей вашихъ с obu сторонъ выслѣхали и не видело са намъ тоє справы, з вырокѣ нашего скончоное, до пановъ радъ нашихъ давати, и во всимъ есмо тотъ вырокъ нашъ,... при мощы zostавѣмъ (Краків, 1538 *AS* IV, 135); то(т) ли(ст)... мнѣ ѡказыва(л) и ку чита(н)ю дава(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); пусчу манастырскую и дерево з нее на будиньки згожое потаємне на розные месца давал и роспродаваль (Луцьк, 1635 *АрхЮЗР* 1/VI, 698); **давати на офѣру** див. **ОФѢРА**;

(що) вкладати, віддавати: Члвкѣ славы трѣдами дохѡдитъ, едно даеть, а дрѣгбе берѣтъ: даеть праѣцѣ, а берѣтъ славу (Київ, 1637 *УС Кал.* 631).

7. (кого за кого) Віддавати, давати (заміж): князь Юрей Жеславский давал дочкѣ свою за пана Семена Олизаровича (Краків, 1537 *AS* IV, 78); Тежъ ѡста(в)уемъ... ижъ кнѣнь панѣ(и)... шла(х)тяно(к) и всакого инога ста(н)у рожаю же(н)ского яко люде(и) во(л)ны(х)... кгва(л)томъ ни за кого не маемъ ихъ давати (1566 *ВЛС* 11 зв.); поимовали

собѣ дѡчки ихъ за жѡны, а за сыны и(х) свои давали (Острог, 1598 *Отн.КО* 7); **давати в бракъ** див. **БРАКЪ**²; **давати замужъ** див. **ЗАМУЖЪ**; **в малженство давати**, **малженство давати** див. **МАЛЖЕНСТВО**; **шлюбъ давати** див. **ШЛЮБЪ**.

8. (що, що кому, що на кого, що по кого, що на що) (*юридичний документ*) видавати, давати: мы stefan воевода... даемъ и дали // есми сес лист нашъ глейтовный... бѣргъмистрѣ (Сучава, 1523 *Cost.DS* 558-559); есмо по войтовѡю Лѣцкѡю и по еє дочокъ..., листы наши позовные давали (Краків, 1536 *AS* IV, 66); И для лепшое певности давамъ на то Господарю Королю, Его Милости сѣсъ мой листъ зъ моею печатью (1537 *PEA* I, 209); при пода(н)ю листу ива(н) краве(ц) копею с того листу па(н)у любачо(в)скому даваль (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 46); я... никомѣ ничего не ви(н)на и никоторы(х) ли(с)то(в) на себе не давала (Осмилевичі, 1576 *ЖКК* I, 75); а то(т) исты(и) ива(н) бра(т) // му(и) винѣ(н) ма при собѣ хова(ти) до сме(р)ти и ѡдѣва(ти)... на (ш)то ему запи(с) даю гроше(м) свои(м) (Одрехова, 1581 *ЦДІАЛ* 37, 1, 14 зв.-15); То пакъ дей, взявши раду отъ приятелей своихъ и хотечи мене зо всѣхъ сумъ моихъ позычныхъ рукоданныхъ одѣбити... // записы ниякие и мемраны подаваль и дае (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 8/III, 462-463); на що мы ему даемо се(и) нашъ листъ с кни(г) цѣ(р)ковны(х) по(д) нашею печатю (Львів, 1596 *Юр.* 17); Отець патриархъ,... ему даеть листъ и чинить его на той наказанный соборъ ексархою (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1060); на то даю сеи квитъ мои с подписомъ руки моеи (Житомир, 1649 *ДМВН* 191); **личьбу давати** див. **ЛѢЧБА**; **позовъ давати** див. **ПОЗОВЪ**.

9. (що кому) (*про часовий проміжок*) давати; визначати: прото зъ раменя моего урядового даю тебе рокъ на тые теперешние рочки (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 304); жебысмы до каранья такъ сквапливыми быти не здалися, даемо часъ до упаметанясе по обвѣщенью отъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120);

(що) (*час*) віддавати, тратити, витрачати: И мнѣ того жалъ, ижъ еси той ча(с), которій для

хвали Б̄жой, что(би) дава(ль) з̄ свои(х) ска(р)-
бовь, а то еси на т̄ле(с)нїе роскоши да(р)мо тра-
тиль (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 266).

10. (що) (повідомляти, викладати щось для
підкріплення своєї думки) наводити, давати,
подавати: Притомъ Лексіс б̄дѣтъ традиванъ:
Арг̄мента даваны: Діалектъ в̄ звиклой шкблной
розмовѣ Славенскій межі тш̄ателми по(д) кара-
н̄емъ захобанъ (Єв'є, 1619 *См.Грам.* 3); теперъ
га(д)ка онаа ба(р)зо темнаа ю(ж) са солвдѣтъ,
котор̄ю іоан̄ъ некды(с) в̄ апокалипси(и) дава(л)
(поч. XVII ст. *Проп.р.* 8); Правило давати б̄де(т)
испораж̄ен̄е живота йноческог̄ω (Київ, 1625
Кіз.Н. 195); умоцованы(и) поводове стороны...
таковыє давалъ рацыє (Люблін, 1643 *ДМВН* 228);
А поводове... на уфун̄доване юри(з)дик̄циє(и)
звела, противко которо(и) юри(з)дик̄циє(и)
позваная сторона жа(д)ное рацыє не дала и не даєтъ
(Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239); давати ведомо див.
В̄БДОМО; давати в̄дати див. **В̄ДАТИ**; да-
вати знати див. **ЗНАТИ**; давати на прикладъ
див. **ПРИКЛАДЪ**; давати на узнание див.
УЗНАНИЕ; давати прикладъ див. **ПРИКЛАДЪ**;
давати причину див. **ПРИЧИНА**; давати св̄ѣ-
д̄цтво див. **ЄВ̄ДЕЦТВО**; давати справу див.
СПРАВА.

11. (що, що кому, що чому) (бути джерелом
чогось, породжувати щось) давати: телесные твои
р̄дичи... дочасный живог̄тъ д̄ѣте(м) дають (Острог,
1614 *Тест.* 136); З ω(т)ца самог̄о яко з̄ корена т̄и
ω(т)расли б̄д̄дчи, єдина др̄гой бытности не даєтъ
(Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 95); до того аз̄аж̄ не тые соу(т)
в̄оды, котор̄іє д̄ѣла(м) оумр̄лы(м) живо(т) дають,
цноты ω(т)новляють (поч. XVII ст. *Проп.р.* 172 зв.);
Р̄ѣки... водь ωбф̄итость дають по вс̄ѣ в̄ѣки (Київ,
1632 *Євх.* 298); живог̄тъ даєтъ трапеза (Київ, 1646
Мог.Тр. 915);

(що) (приносити плоди) давати: Г̄ь б̄ь... єдиноу
вс̄ѣ(м) постави(л) трапезоу землю абы давала
вс̄ѣ(м) и(з) себе пожито(к) (к. XVI ст. *УЄ* №31,
196 зв.); с так̄овымъ са овоцомъ, земля показ̄ала:
Як̄ог̄о н̄ѣк̄гды пр̄ед̄ ты(м), с̄ себе не давала (Львів,
1616 *Бер.В.* 81); ωвцы: в̄ол̄н̄д дають нам̄ь,... Дають
и молоко (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 46); нехай зродить

земла з̄елїє з̄емное и дава̄ющее нас̄ѣные (серед.
XVII ст. *Хрон.* 2 зв.);

(що) (викликати, створювати) давати: в̄рядни-
ки и все рычерство рачили пана Семашка в том
упоминат,... абы сам доброволне, не ждучи жад-
ного дозволеня и не даючи о себе такового вни-
ман̄ья,... панну Богдану... за князя Януша в
малженство выдал (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 129);
Самоиль Сенчило, будучи инокомъ, законѣи не
досыть чинить,... тымъ способомъ згоршене з̄
себе даючи (Володимир, 1608 *АСД* VI, 116);

(що кому) виявляти: н̄ѣк(д)ы тако(и) славы и
такои ч(с)ти не давано хо̄у (к. XVI ст. *УЄ* №31, 40 зв.).

12. (що кого) Просити: Ото, пане, к тоб̄ѣ с пла-
чем вс̄ѣ впадаем, Матку твою за нас руку м̄ѣти
даем? (1648 *Елег.* 153);

веліти, наказувати: Помененные особы... // ...А
наветь и велю суседомъ єє м(л): ωбыватело(м)
тамошнимъ жадного рос̄ьказаня себе на то не
маючи нех̄дти давалъ (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064,
131-131 зв.); тот же урожонный инстингатор
наш̄ь позваного през̄ь возного судового до права
по три крог̄ь привольвать давал (Варшава, 1646
ЧИОНЛ XIV-3, 177).

13. (що) (містити в собі, становити) (про міру)
мати: ов̄ьса коп̄ь дв̄ѣсте шестдесят, копа давала
пул̄ьтора чверти (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117).

14. (що) Визначати, пропонувати: не продам̄ь
за т̄ю цен̄ь котор̄ю даєшь (к. XVI ст. *Розм.* 27 зв.).

15. (кому що, чого) Робити, чинити: Про то мы,
брата, выдлож̄ьм̄ь усякую лихоту выд̄ь сердець
наших̄ь,... // ...говор̄ьм̄ь по правд̄ь ико ближнимъ
нашимъ, даючи им̄ь усего доброго, если хочеме
пр̄іяти отъ Бога в̄н̄ок̄ь небесный (XVI ст. *НЄ* 220-
221); даю вам то на знама и(ж) которого а по-
ц̄ѣл̄ю... тоты(и) є(ст) (поч. XVII ст. *УЄ* №256, 8);
давати ганбу див. **ГАНЬБА**; отв̄ѣтъ давати
див. **ОТВ̄ѣТЪ**; отпорь давати див. **ОТПОРЬ**;
пожегнане давати див. **ПОЖЕГНАНЕ**; поря-
докъ давати див. **ПОРЯДОКЪ**; ц̄ѣловане
давати див. **Ц̄ѣЛОВАНЕ**.

♦ давати выводъ див. **ВЫВОДЪ**; давати
в̄ѣру див. **В̄ѢРА**; давати (в̄ь) моцъ див. **МОЦЬ**;
давати нагороду див. **НАГОРОДА**; давати

отплату див. **ОТПЛАТА**; давати поруку див. **ПОРУКА**; пригану давати див. **ПРИГАНА**; давати ратунокъ див. **РАТУНОКЪ**; давати славу див. **СЛАВА**; давати слово див. **СЛОВО**; клятву давати див. **КЛЯТВА**; помочь давати див. **ПОМОЧЬ**; раду давати див. **РАДА**; руку (свою) давати див. **РУКА**; хвалу давати див. **ХВАЛА**.

Див. ще. **ДАВЫВАТИ, ДАИВАТИ, ДАТИ, ДААТИ.**

ДАВЕНЄ с. Давлення, душення: потом виделихмы на шии знак душения и давения сине значне, яко венцем шию обложил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 501).

Пор. **ДАВИТИ.**

ДАВИТИ дієсл. недок. **1.** (кого, що) (задавати фізичного болю або умертвляти) давити, душити: слоуга ты... единого товариша своего который емоу былъ винень сто п̄незіи оухопиль и давилъ его (1556-1561 *ПС* 81 зв.); Захо(д)ніи ѿ(т)ци // шістьдесятъ епископовъ... в темніцахъ замкнѣши, розмайтыє моуки задавали, однихъ гблodomъ... морили инши(х) огнемъ пекліи, дрѣгїхъ дѣшили, давили (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50 зв.-51); на тѣмъ... сбн̄мищи... однихъ доушено, дрѣгїхъ давлено, иншы(х) топлено (Острог, 1598 *Отп. КО* 20); той слоуга... нашо(л) единого которой емоу бы(л) винє(н) р̄ грошїй. ѿ(н) его имивши поча(л) его давити (к. XVI ст. *УЄ* №31, 159).

2. *Перен.* (кого) Давити, гнїтити; пригнїчувати: х̄с бовѣ(м) в самарїю дш̄ любовїю знатый пришѣлъ маючи л̄сн̄ю лвицѣ то е(ст) самаританкѣ гр̄шн̄ю, в грѣха(х) он̄ю давить, и всѣ злости еи забиваетъ, и з̄ оустъ еи б̄рзо солѣдкый ме(д) то е(ст) похвалоу своеи славы выводит(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 182 зв.).

ДАВИТИСЯ дієсл. недок. Давитися, душитися: offoco, as, нападаю, давлюся (1642 *ЛС* 290).

ДАВНЕЙ див. **ДАВНѢЙ.**

ДАВНЕЙШИЙ див. **ДАВНѢЙШИЙ.**

ДАВНЕЙШЫЙ див. **ДАВНѢЙШЫЙ.**

ДАВНИЙ див. **ДАВНЫЙ.**

ДАВНІЙ див. **ДАВНЬЙ.**

ДАВНО присл. **1.** (значно раніше, колись) давно: мы съемъ ва(л)ны(и) таковы(и) зложили на ко-

торо(м) ѿ з̄еночє(н)ю (виправлено із ѿд̄еночє(н)ю. — *Прим. ред.*) давно кня(з)ства... с корѣною ...справа была бы скончона (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 111 зв.); Читалемъ давно кнїги // ѿ дх̄ стомъ, н̄якогось чл̄ка (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 45-45 зв.); сами постите, та не постите такъ, якъ постили святїи давно, што было на высоту чути кликаня ихъ (XVI ст. *НЄ* 17); Если для того, жемо реч давно утвержоную взновили и найвышому пастыру Христову послушенство отдали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 42); Свѣтлости веселая, ах, гдєс ся подѣла? Плачу ревно, жемъ тебѣ давно южъ видѣла (I пол. XVII ст. *Рез.* 174); Дрѣвле: прє(д) часы, давно пере(д) ты(м) (1627 *ЛБ* 33); Давно olim (Уж. 1643, 49 зв.); Помененные особы... врядъ свое(г) з себе не (з)давѣши... // ...з малъжонькою своею... м̄ца мая шосто(г) дня з замьку Народицко(г) в речи до приятель еха(т) мовѣ дчинилъ а то ю(ж) давно зо всимъ се тымъ што еє м(л): Панє(и) Потоцко(и) з має(т)ности еє набралъ былъ выпровади(л) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 131 зв.-132);

(деякий час тому) давно: И: штожъ ты южєсь снѣдалъ. Г: южъ давно (к. XVI ст. *Розм.* 6).

2. (у певний момент минулого, свого часу) давно, раніше: снѣ в него ѿдинъ есть давно родилса (1489 *Чет.* 121); поколе я придоу а инши ю(ж) дав̄но в̄стоупилъ в̄ коупель (1556-1561 *ПС* 359 зв.); ино, милостивый господарю, радъ быхъ тамъ давно ѣхаль, нижли въ насъ того лѣта прошлого ажъ и до сихъ часовъ што и часъ сполохи отъ Татаръ бывали (Київ, 1556-1568 *АЮЗР* I, 300); я тыми людьми на(с)ве(т)чы(л), што ту(т) давно сено побрано, а не тепе(р) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); што мовите ѿ стоблївыхъ патриарсехъ и вчїтѣлєхъ, якъ неверные поганї на х̄а сна б̄жїя мовять, чѣмѣ не пришѣлъ давно спасти, А не наста(т)кѣ вѣка (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44); Я тебѣ радилъ, чтобы ти дав̄но в̄ ни(х) пересталъ ся кохати (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 265);

зздалегїдъ, наперед: што ся дотычет именей Ровенских, а не самого Ровного, ижбы есте давно вжо там ехали и ѿком своим всего ѿсмотрели... и нам коло того справѣ дали (Вільна, 1541 *AS* IV,

279); для вышше спомнены(х) причинъ за волюю и... коштом и наклады(м) его мл(с)ти, яко пре(д) тымъ инше кнйги, такъ и таа, впро(д) з рбзны(х) а старыхъ зводоу давно на то зготованыхъ, такъ тежъ и з грѣцкихъ скорыкгована и добре справлена (Острог, 1606 Мол. 3 зв.).

3. (протягом тривалого часу і досі) давно, здавна: дал... емѣ тоє имѣне... // з данми грошовыми и медовыми... и з мыты, естли бы давно бираны были (Краків, 1507 АS III, 39-40); давно бы в' пла(х)тѣ [або в раднѣ] а на попелѣ сѣдачи покааніє чинили (1556-1561 ПС 262); а пото(м)... кнзъ ку(р)пськи(и) поведиль давно... они ма(т)кѣ свою моря(т) а вона... еше жива (Луцьк, 1577 ЖКК I, 82); Отожъ и вилялетъ,... не можетъ тоє проѣси... хвалити: бо еє давно отступиль (Вільна, 1599 Ант. 767); чомъ давно подѣлена нучъ на чотыри стражѣ: до пувночи двѣ, а выть пувночи опятъ двѣ (XVI ст. НС 116); якожъ и оде(р)жали бы то, ѡ що давно бга проса(т) (Острог, 1607 Лѣк. 108); А я того давно ѡжидаль (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 15); штукѣ ѡлова... да(вно) в склепѣ лежачю непотребно дале(м) зрѣба(ти) (Львів, 1622 ЛСБ 1049, 2 зв.); на тотъ часъ сто злотиыхъ далисмо в правдѣ милисмо давно тотъ замысль (Ясси, 1625 ЛСБ 468); Жадень... з' лѣнивыхъ нехайса не насмѣваѣтъ: поневаж' если са... в' бѣгъ... пѣстат' з' тыми, которыѣ южъ давно в'пере(д) бѣжатъ, поровнатиса // могѣтъ (Київ, 1637 УС Кал. 164-165); давно antiquitus vel pridem (Уж. 1645, 72); **якъ (яко) давно:** а) як раніше: Рахдйжеса южъ наббжный члче з' сѣмненіем' своим', спбйзри в негѡ якъ давно черезъ Исповѣдъ стѣю былѣ ѡчищанѡ (Київ, 1646 Мол.Тр. 907); б) як довго: тогѣ оузрѣвши Хс, и знаючи Яко давно хорѣтъ: рѣкъ ко немѣ; хочешъ ли здоровый быти (поч. XVII ст. Пчела 48); прето кажды(и) бра(т) пораховавши лѣта я(к) давно в малже(н)ствѣ за кожды(и) рокъ повине(н) дати по гр(ш) с̄ (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 32 зв.); в) як давно: покажутъ и тые вси справы его, (кгдажъ лепшей всихъ тые о томъ ведають,) яко давно онъ патрыарховъ своихъ вырекся! (Вільна, 1599 Ант. 707); якосъ тѣ давно пришла? (к. XVI ст. Розм. 25).

ДАВНОПРОШЛЫЙ *прикм.* Давноминулий: Та(ж) погре(б)ши и ѡплака(в)ши тогѣ трѣпа, и събрѣвшеса всѣ зрители. ѡного видѣнїа бе(з)-образнаго того гла(с)а чѣдѣ(и)теса и помина(и)те Его, яко в дѣя(х) нѣки(х), или давнопрѣшлы(х) часѣ(х) (1599 Виш.Кн. 218).

ДАВНОСТЬ ж. 1. (тривалість у часі) давнина, давність: прото каме(н)ны(и) для того по(с)тавили и(ж) естли бы водою па(н) богъ свѣ(т) перве(и) збѣры(л), тогды бы сто(л)пѣ камен(н)ы(и) зоста(в),... а цегляны(и) бы на паме(т)кѣ, и на знакъ давности пото(м)ствѣ зоста(л) (1582 Кр.Стр. 19); Гѣдїлюса тобѣ згѣла сорѡматиса старожитныхъ Ѳеологѡ(в) и Ѡцѣвъ поваги, и ѡ(т) ни(х) оучитиса прѣстои и несмыслной стѣжки, которымъ не толко часѣ давность,... высвѣдчаѣтъ гѣдность вѣры, але и живѣтъ зрѣванный Агглюмъ (Київ, 1619 Гр.Сл. 251); Ѡный три(д)цат и осмъ лѣт' в той хорѣбѣ лежалъ, а ѡ сего давности жадноѣ взмѣнки нѣ машъ (Київ, 1637 УС Кал. 401); тые добра... **выра(з)не су(т) ѡбьясненые, и давностью летъ стве(р)жоные** (Київщина, 1639 ККПС 240); **для давности, за давностью (часу)** — через давнину, через задавнення: зара(з) повїненъ ѡ свѣжоє са старати,... и котѣрое бы оуже мѣцъ свою оутратило для давности, помѣздючи, грѣшы(л)бы смерте(л)не (Львів, 1645 О тайн. 34); деревъ тежъ гѣствина, гды прѣысте до жрѣдла загїнѣло, а то за давностью часѣ, вѣ запамата(н)є мѣсце пѣстїла (Київ, 1631 Син.Тр. 813).

2. (давноминулі часи) давнина, минуле, давність: а такъ недочита(н)є(м) истори(и) светы(х), и(ч) ся на великие роздмы сади(ли) кѣ свое(и) га(н)бе давно(сти) поча(т)ко(в) народѣ своего сами(ж) собѣ дня(ли) (1582 Кр.Стр. 31); Яко антихристь не дбаѣтъ на бога отцовъ своихъ, такъ геретикове на продки свое,... не дбаючи ничого на старожитность, на давность,... на единость и згѣду вѣры всего хрестїянства не хотятъ, абы се хто огледалъ на сукцесїю порадныхъ пастырей (Вільна, 1565 Ун.гр. 164).

3. юр. (термін зберігання права на що-небудь) давність: ставъ... мають оправляти подлѣ давности (Краків, 1507 АЗР II, 11); хто ѡ землю са пра-

вѣсть, самъ не присагаетъ, нижли светки ихъ присагѣ делаютъ и вы бы ѿ томъ члонокъ межн ими ѡставили, подле давности обычаа (Петрків, 1527 *AS* III, 319); А кгды бы которы(и) доро(с)лы(и) бы(л) на слу(ж)бе ѿ чужихъ краинахъ... тому да(в)но(ст) не шкоди(т) (1566 *ВЛС* 69 зв.); не вымо(в)ляючисе... да(в)ностями фаталиями евазыями... вшеляки(х) дияци(и)... ексьце(п)ци(и) пра(в)ныхъ заживати с пото(м)ками... зрекаюсе (Крупець, 1643 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2006, 19 зв.); давность земская — термін на право володіння певним земельним маеком: Кто бы ѿ име(н)е лежачое да(в)но(ст) земскую деса(т) ле(т) в мо(л)ча(н)ю бы(л) не позыва(л)... ѡста(в)уемъ и(ж) таковы(и) вечне мо(л)чати маеть (1566 *ВЛС* 57); а впрод без вшеляких деляций... от суду не отходячи... во всем теперешнему фундушови моему зъ суксесорами своими досыт чинити повинни будут, жадною давностю земскою не считячисе (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР* I/VI, 716).

4. (*прийдешня тривалість*) майбутне: цесари потомъ... мусили папежу, // яко Богу, услуговати, и правое стрымя коли папежъ на конь уседаетъ держати, и въ давность то цесаромъ почитати (1582 *Посл. до лат.* 1130-1131).

ДАВНЫЙ, ДАВЪНЫЙ, ДАВЪНЫЙ, ДАВНИЙ, ДАВНІЙ *прикм.* 1. (*який існував у минулих часах*) давний, минулий: давного вѣка врѣмени житье было безъ числа лѣт) (1489 *Чет.* 367); А къ Берестью, въ заставу, мають ходити водлѣ давного обычаю (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); они ѡво входы... ѡступаются... которые з да(в)ны(х) часо(в) и за пе(р)ши(х) старость ѡво впоко(и)но(м) де(р)жа(н)и были (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/П-216*, 101); Съ сель польныхъ кривого... дана хоживало г̄ кади медѣ нижъли запѣстели ѡт давныхъ летъ (1552 *ОКЗ* 46 зв.); и тежъ князьские, панские, землянские и иные розного роду людей наданя, давные и теперешные... не ведати, где ся подевають и гинуть (Варшава, 1589 *АрхЮЗР* I/I, 247); Але я, видечи давный и посполитый звычай церькви Божое, маю мощнейшыя // доводы съ писма светого..., на которые ся (большей) огледаю (Вильна, 1599 *Ант.* 505-507); застали тамъ священника... у олтаря,

завтрено водле уставы и трибу давного отправого чого (Володимир, 1601 *АЮЗР* II, 11); дани медовые которые идутъ з да(в)ны(х) часо(в) на манасты(р) межиго(р)ски(и) и(з) сель... двѣ кади меду при(с)ного мають зѡполна... даваны быти ведлу(г) старого звычайу (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.); Новинѣ оутѣшнѣю, зъ вѣкѡ(в) жаданѣю, Ѡ(т) Ба Гвѡрца з давны(х) лѣтъ обещанѣю (Львѣв, 1631 *Волк.* 24); В першѣю сюю Н(д)лю Пѡста, Црковъ Хва оухвалила ѡбходити паматкѣ привѣрненого Благоч(с)тїа... и назвала паматкѣ тѣю, недѣлю Правослѣвіа,... потверженїемъ давного сватобливого звычайу (Київ, 1637 *УС Кал.* 76); Мы реферуючисе во все(м) до Права давного Сроку напоминаем, Кто то(л)ко товаришо(м) наши(м) се менуе(т) изъ месча(н) жебы жа(д)ное пере(ш)коды ни ѡ(д) кого мана(с)ты(р) Густи(н)ский не поноси(л) (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1); хлопо(в) по(д)даныхъ протѣ(с)та(н)то(в) вла(с)ных, которы(х) было... пе(т)на(д)ца(т) ѡ(д) да(в)ны(х) часо(в) мешкаючихъ поро(з)ганяти,... росказа(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 203).

2. (*який був, здійснювався певний час у минулому*) давний, колишний: тыи панове... маю(т) ѡсмотрити и ѡправити тотѣ бѣкатѣ земли, я(к) было при стары(х) и давны(х) кралевъ по(л)ски(х) (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); яко повиноватому приателю и(х) водле звыклыхъ давныхъ бу(н)товъ и зпоровъ своихъ противъ на(м) г(с)дру запомявши и забачи(в)ши еси воли божее и зви(р)хности нѣшое г(с)дрѣское нарушаючы поко(и) и право посполитое надъ повинность свою шляхетскую // чого са николи ка(ж)дому чинити и допушати не годило (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79-79 зв.); Генадій, давный Константинопольскій патріарха... до Римского бискупа такъ написаль: "мѣи старане, святобливість твоя, о всѣхъ твоихъ... бискупѣхъ, тобѣ подлеглыхъ" (1603 *Пит.* 40); Що оучинилъ и ѡный монарха давний, василій мацедонъ цесарь кгрѣцкій славный (Острог, 1607 *Лѣк.* 183 зв.); Понева(ж) намъ кр(с)тъ животворачїй збавѣне показаль, пови(н)нисмы // всакое пїлное стараніе приложити абѣ ѡномѣ пре(з) котѡрый ѡ(т) давного оупа(д)кѣ естесмы збавлени, пристѡинѣю оучтї-

вость выражали (Київ, бл. 1619 *О обр.* 74-75); 2 часо(в)ни(ки) на о(с)меріна(х) дрѣ(к) лво(в)ско(г) давно(г) продале(м) за з(лт) 2 и 20 (Львів, 1626 *ЛСБ* 1049, 6); Яснаа и явнаа реч' є(ст)... иж' Крѣсть пере(д) збавѣнноу на не(м) мѡкоу... нѣчо́го йного не бѣль и не значил' єдно срѡгоє за вѣстѣпки злочинцо(в) каран'є, а звлаща почáтокъ своѣ звáвши о(т) оны(х) давныхъ Рѣмскихъ Тирановъ (Київ, 1632 *МКСВ* 273); Єдѣнь з' давны(х) о(т)цо(в) стѣхъ, Читѣл'никѡ ѡсщѣнный, запытáнный бѣдѣчи о(т) дчна свѡбєго: Як'бы кто налѣпшей оупростовáти могл' житїє свое на свѣтѣ? (Львів, 1646 *Жел.Сл.* 2); нѣчо́го не допѣстїти в' свое(м) тѣлѣ пре(ш)лои молоды(х) лѣтъ бѣстрости, роспѣсты, хитрости, або нестатѣчности давньої (серед. XVII ст. *Кас.* 7);

(який існує вже багато часу) давній, старий: єсть у Подгородной подданий панеи Семеновое Подгороденское, Васко Козакъ, давный товаришь мой (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 6/1, 214); Передо мною Остапомъ Безбородком бурмистром на тот час на местцу новом будучим, Михайломъ бурмистром, Пархо(мо)мъ и давными присежными, жаловав и оповедав Кузма, на Демидиху, иж овечка моя прилучила ся до овечок ее (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7).

3. (який походить з давнини) старосвітський, стародавній: Для милосердия Божого, прошу: чытайте писма светыхъ отецъ, чытайте кройники церьковные, чытайте синоды давные, - (обачите, же) ся правды дощупаете (Вільна, 1599 *Ант.* 947); ѡ Сїринахъ тыхъ баснь єсть такаа, за погáньства еще Грецького давнаа (Львів, 1614 *Кн. о св.* 439); И єсть то свѣжій отступницкїй новокалендарній (то єсть такъ давній, якъ єсть давній новїй календаръ) вимисль, а на насъ потваръ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 713); Але са то ѡпѣстїло для то́го же в' жáдномъ Грецькомъ, тák'же и в' давныхъ на́шихъ рѣкопїсныхъ стáрыхъ, якѡ и в' тепѣрѣшнихъ Москѡвскихъ дрѣковáныхъ Слѡжѣбника(х), тьи словá не найдѡют'са (Київ, 1639 *МКСВ* 217).

4. (давно виготовлений, зроблений) давній, старий: Которое дело спижаное было давнее на замъкѡ... дираво (1552 *ОВин.З.* 131 зв.); давнього

порохѡ... сола(н)ка на три пальцы непо(л)на (1552 *ОКан.З.* 20); Порохѡ гаковни(ч)ного... прислано д боче(ч)ки // а давного... полторы соля(н)ки (1552 *ОЧерк.З.* 6-6 зв.); верндле(м) зво(н)нику за гвоздѣ давные зло(т) 2 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1052, 6); Поя(с)... долги(и) давны(и) до ѡздобы гроту и сто(л)ца по(д) образы заживає(т)ся (Львів, 1637 *Инв.Усп.* 68);
(про харчі) несвіжий: Очистите давний квась, будьте новый замѣсь, чомъ уже есте безъ кваса давного (XVI ст. *НЄ* 193).

5. (який існує з невизначеного часу) предковичний: Сеи ннѣшнїи хвалебны(и) днѣ... та(к) має(м) ро(з)умѣти... и(ж) єсть о(т)крїтїє таиньства бжїа ...кѡрое было скрѣите потаєно пре(д) вѣки давны(ми) (Львів, 1585 *УЄ* №5, 508, на полях); Ѡ прѣ преслáвный, на(д) всѣ вѣки давнїй. Молю бѡ(з)кое мл(с)рдїє твоє, Прїйми насъ странныхъ вѣ цр(с)тво свое (Чернігів, 1646 *Перло* 16 зв.).

6. У знач. ім. с. р. давное — давне, старе: мáло са ко(г) // в томъ рáди(л), на бѡдова(н)є и глосподара или пна ничего... не о(б)зираючи, все давное погамова(л), и бгнь дхá сватого погаси(л) (Острог, 1587 *См.Кл.* 13-13 зв.).

◊ змя давная див. ЗМІЯ.

ДАВНѢЙ, ДАВНЕЙ присл. в. ст. Ранїше, давнїше: кро(и)ники... пишѡ(т),... ижъ литва в ти(х) мѣ(с)ца(х), где ннѣ сєдѣ(т), давнѣ(и) нижъ ми поляки в по(л)щы (1582 *Кр.Стр.* 56); Которую протестацию и давней готов был протестующый ад акъта подати, леч будучы през тотъ час на услуже Речы - Посполитои..., прыйты до того не моглъ на тотъ час (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 538).

Пор. ДАВНО.

ДАВНѢЙШИЙ, ДАВНѢЙШІЙ, ДАВНѢЙШИЙ, ДАВНЕЙШИЙ, ДАВНЕЙШЫЙ, ДАВНѢШИЙ прикм. в. ст. 1. (який створений ранїше) давнїший: Азажъ не давнейшыє церквы хрестиянъские, нижъ шопы вашы геретические, которыхъ есте недавно за нашихъ вековъ наставляли, церквы Божые покгвалътившы и геретичествомъ помазавши (, чо́го предкове вашы ни слыхали)? (Вільна, 1599 *Ант.* 851); Напоминаю всѣхъ, абысте давнѣйшого "Номоканону" не читали, але той, который отъ патріархи Фотїа єсть утворенъ (Київ,

1621 *Коп.Пал.* 743); Воды ма́ло принѣсишь з' жрѣдель Геликѡнскихъ Вѣды онъ знакъ давнѣйшій, воды копы(т) кѡнски(х) (Київ, 1632 *Свх.* 304).

2. (який існує віддавна, раніше від когось, чогось) давнѣйшій, старѣйшій: ротъмистръ ново тамъ при- тагнѣлъ сто драбовъ... Староста тежъ ѡказалъ дрѣги(и) почотъ драбо(в) же да(внеи)шихъ кото- рые тамъ... слѣжили (1552 *ОЧерк.З.* 16); а што ся дотыче решты,... теде и тое вытрутити им маемъ взглядомъ долъгу давнейшого (Локачі, 1591 *ПККДА* I-2, 162); Причина бовѣмъ того не взгѣрда ...давнѣшого споражѣна, але... дорогѡмъ часѡви фолговѣніе (Київ, 1636 *МКСВ* 317).

Пор. **ДАВНЫЙ**.

ДАВЦА ч. (*стп.* dawca) давальник, добро- чинець: вѣсяки(х)... утѣ(х) ѡ(т) все(л)наго вся- ки(х) блѣгъ да(в)ци бѣга полѣчи(ти) жѣлаемо (Кам'янець, 1612 *ЛСБ* 436); в негѡдныхъ молѣт- вахъ нашихъ всѣхъ добръ давцы и съвершѣтеля просѣти не переставѣ(м) (Єв'є, 1616 *УЄ Св.* 7 не- нум.); Бѣ бовѣмъ бѣдѣчи добротлѣвый, и всѣакого добра давца (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 220); естлибы то такъ было, теде бы несправедливымъ былъ законѣ давца, которій з' шатаномъ валчити члѣвкови приказалъ (Вильна, 1627 *Дух.б.* 269); Блѣгодѣтель: Добродѣй, или доброго давца (1627 *ЛБ* 8); Фѣбе давцо свѣтлости... Завѣтай до Печѣрскихъ сѣдѡвъ цнотѡродныхъ (Київ, 1632 *Свх.* 303); хвалать Гѣда Бѣга Творца свѣго, и доброго давца (Чернігів, 1646 *Перло* 12 зв.).

ДАВЫВАТИ дієсл. недок., многокр. (що) Пла- тити, сплачувати: Мы,... на я(р)ма(р)ки..., мыта во(л)ны(н)ского ѡ(д) жа(д)ны(х) товаровъ николи никому не даывали (Луцьк, 1592 *ТУ* 226).

Див. ще **ДАВАТИ, ДАИВАТИ, ДАТИ**.

ДАЖЕ¹ *стол.* (зв'язує речення) (з'єднує части- ни складнопідрядного речення) (приєднує підрядну частину часу до головної) поки: Снѣ Бжѣй блѣ- гословѣнный. На земли плѣтїю явле(н)ны(и)... В те(м)ной и смѣтной Вифлѣемской Пещѣрѣ. Дѣже намъ до пресвѣтло҃го Нѣа ѡ(т)ворѣши двѣрѣ (Чер- нігів, 1646 *Перло* 56 зв.); ю(ж) тѣи тѣла Бѣгъ премѣнитъ, въ слѣвѣ Нѣ(с)ной свѣтлости, дѣже с

тѣми вѣскр(с)нѣтъ, и стѣнѣтъ на сѣдѣ Бжѣмъ, ѡ(т)давѣти црѣ свѣомѣ Талѣнти (Там же, 145 зв.).

ДАЖЕ², **ДАЖЬ** *част.* 1. (*видѣльна*) навѣтъ: егда начнеш дѣло подвига своего, постом, молит- вою,... стрѣжися, абы еси не прочитал ни едино писание еретическое, ани толковые, даже и православные книги до времени оставь (1608-1609 *Виш.Зач.* 209); Іѡа(н) стѣй былъ в' захвичѣню; в' дхѣ в' днѣ Недѣлній, ви(ш)ше всѣ(х) Хбрѡвъ Агтлскихъ, даже до непристѣно҃го (!) свѣта, пред' сѣмый Маестѣтъ бо(з)кѣй, и тѣ емѣ Бѣгъ показѣ Таѣны (Чернігів, 1646 *Перло* 131 зв.).

2. (*підсилювальна*) аж: ѡспенѣа пресвѣтыа вл(д)ч- ца наша бѣа хра(м) ѡгнемъ погорѣвши, даже до ѡснованѣа расыпаса (Львів, 1592 *ЛСБ* 198); А если хѡчете слышати и ѡ(т) на(с) бл(д)тїю хвою мае(м) ся добръ да(ж) до ннѣ (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); проклени же тѣхъ всѣхъ пап римскихъ от перваго собора даже до седмаго и от седмаго даже до сквалчення вѣры (1608-1609 *Виш.Зач.* 223);

(у *сполуч.* **даже** и) аж: сосѣди честнии лежали в зе(м)ли даже и до лѣ(т) первого хр(с)тѣянского црѣа (1489 *Чет.* 26); домъ сеи... ѡ(т) начѣла даже и доннѣ, видимыхъ вѣргъ и невидимыхъ низлага(л) грѣдынѣ (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Чому ж черпаете з горкого студенца, иже вас погубѣять даже и до конца (XVI ст. *Укр.п.* 85); состависѣ школа... мѣлостынями всѣ(х) православныхъ хри(с)тѣянѣ, якъ стѣнѣ дхѡвного, такъ же ѡсобѣ... шляхе(т)- скихъ, и всего по(с)полѣтого народѣ даже и до ѡбоги(х) вдовиць (Львів, 1587 *ЛСБ* 87, 1).

ДАЖЬ див. **ДАЖЕ**².

ДАИВАТИ, ДАЮВАТИ дієсл. недок., многокр.

1. (що) (у *дар*, як *вияв ласки*) дарувати, надавати: ѡходъ на самари почонѣши ѡтѣ вѡльхового плеса и вѡльчѣево(д)ы // ажъ до верхѣ... староста... даиваль... комѣ хотѣчи (1552 *ОЧерк.З.* 10-10 зв.).

2. (що кому) (*податок, данину, мито і т. ін.*) платити, сплачувати: с того села дани грошовое и медовое и бобровъ и куницъ всего того — десѣт копѣ грошей нам даивали (Вильна, 1506 *АЛРГ* 119); напервѣй вызволилъ его милость тое-то нашо мѣсто... ѡтѣ пѣнѣзей тѣхъ, которые за дякломъ врядникомъ // даивали въ каждый годъ (Краків,

1507 АЗР II, 10-11); дань с того кѣ збаражд даивали (1546 ОГ 87 зв.); де(р)живали мещане сторожовъ... даивали кажъдомѣ с нихъ на тыдєнь по вѣ гршѣ (1552 ОБЗ 144 зв.); черкашене... даивали старосте с каждое ватаги великое або малое... по л рыбѣ (1552 ОЧерк.З. 10 зв.); пытали тые ме(ш)чанове, ку(п)ци и(л)во(в)ские, дла которое причины и(х) гамую(т), мыто не(з)вы(к)лое, которо(го) пере(д) ты(м) николи не даювали,... брати хотя(т) (Володимир, 1582 ТУ 190).

3. (що) Виконувати повинності: паклиж они бѣдѣт тоє сторожи не стерегивали и подвод... бѣдут не даивали и ты бы и нкѣнѣ им кривды не чинил и новины не вѣдил (Мельник, 1501 АS I, 146); По(д)воды а стаеци даивали мещане радомѣ вси (1552 ОБЗ 145); порохо(в)счины на замо(к) ку ѡбороне не даювали (1582 ЖКК II, 154).

4. (що) (спеціально призначати для використання чогось комусь) виділяти: кн«а»зь Михайло и кн«а»зь Костантин посылывали их на тѣю сторожд и даивали под них кони свои (Мельник, 1501 АS I, 146).

Див. ще ДАВАТИ, ДАВЫВАТИ, ДАТИ.

ДАКТИЛОВЫЙ прикм. Фініковий: Фініксѣ: Финіковое дѣрево, и ягода е(г), а(б) дактѣловое и ово(ц) е(г) (1627 ЛБ 239).

ДАКТИЛЬ ч. (гр. δάκτυλος, лат. dactylus) фінік: Ваіе: Прѣтѣе фініково, рѣзки Дактилѣ, або Палмѣвого дѣрева, зѣ квѣто(м) лоза, бѣгната, шѣ(т)ки (1627 ЛБ 189); phoenicobalan(us), финикови(й) пло(д), дакти(л) (1642 ЛС 315).

ДАКТО займ. (неозначений) хтось, хто-небудѣ: Братя, ажѣ дакто выдѣ васѣ заблудитѣ выдѣ правды, та кто его обернетѣ выдѣ заблуженія, нагай знаеть, ажѣ избавитѣ душу его отѣ смерти и покрываетѣ множество грѣхувѣ (XVI ст. НС 62); коли ти естѣ якая неволя, члѣвѣче, не гнѣвай ся на Бога,... не смотри дакому учинити зло, али моли ся Богу выдѣ усею сердца (Там же, 72).

ДАЛЕЙ, ДАЛИЙ, ДАЛѢЙ, ДАЛѢЄ, ДАЛЕ, ДАЛѢ присл. в. ст. 1. (на бѣльшій віддали або на бѣльшу відстань від чогось) далі: повел по старым же гранем... ѡт хвощанца... под лѣсь... и там далей горою посеред лѣса... в болото (Ковель, 1519 АS

III, 188); пакли б царь Перекопский в тот час на Волын и далей на Подлаше тагнѣти мел, тогды бы вжо вы готови там... кѣ ѡбороне напротив томѣ неприателю нашомѣ были (Краків, 1538 АS IV, 156); Пе(р)ваа [сторожа]... ѣ полторы мили ѡтѣ замѣкѣ дрѣгаа далє(и) (1552 ОБЗ 144 зв.); Вшєлякая справа бра(т)ская не має(т) быти выношена далє(и) ѡ(т) порога домѣ бра(т)ского (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); коня у поданого тамошнего взявши, вѣ дорогу далий до войска Лободина тягнучи,... приехали есмо до Коростятина (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 125); А сесе зє(м)ля, що є(м) и(з) лѣса вырубаль на го(р)бѣ при Левѣковы(х) двѣ нивы, третяя далєй шырокая (Бенедиківци, 1603 НЗУжг. XIV, 222); обѣ вершини зойшедшися повинни битѣ... по оба боки, с пахатним и степним полем до скель и далѣе (Чигирин, 1615 ЧИОНЛ VIII-3, 16); ю(ж) собѣ ѡ(т)почнѣ ту и не по(и)дѣ далѣ (серед. XVII ст. ЛЛ 172); зѣбѣдоваль тѣжѣ тамѣ олтарѣ г(с)дѣ, и зываль йма егѡ, и танѣль авраамѣ идѣчи, и далєй постѣпѣючи кѣ // полѣдню (серед. XVII ст. Хрон. 21-21 зв.).

2. (триваліше за часом) довше, бѣльше: А так мы ведле ѡное змовы своєй до Шайна вѣ снѣдалнѣю годинѣ приехали и ждали есмо их в Шайне далєй, нижли до нешпорное години (Ковель, 1539 АS IV, 182); тыи подданыи его Карасинцы мѣли в нем пол своих в заставе ѡт ста лет и далєй (Чернче Городок, 1543 АS IV, 355); дають сторожомѣ на го(д) по м ко(п) гроше(и)... // ...коли ѡсень долѣга тогды далє(и) стерегѣтѣ а бо(л)шѣ тежѣ берѣтѣ (1552 ООвр.З. 102-102 зв.); здай ми личѣбоу изѣ шафарьства твоего бо ю(ж) далѣи не боудеши могль шафаровати (1552-1561 ПС 291); То естѣ, абы не преходиль часѣ замѣроный отѣ дня четырнадцатого луны до 21 дня луны тогожѣ мѣсяца первого, а не далѣй (Вильна, 1595 Ун.гр. 142); кды самоилѣ на(д) слоушно(ст) забавилса, ѡ(н) не хотачи трѣпѣти далєй, и жалѡуючи же ча(с) войны оуплывѣаетѣ,... оура(д) ієрєискій взавши на сѣбе ѡ(т)правиль ѡфѣроу (поч. XVI ст. Проп.р. 158); еднакѣ по выполненью того обѣту моего повинны чекать мѣсяцей дванадѣсятѣ не далєй (Львѣв, 1631 ОЛ 17).

3. Потім, пізніше, згодом, надалі: того року далей поотомкнули: маєть имъ рокъ початися тую корчму варити отъ семое суботы прійдучое и держати мають тую корчму годъ весь сполна (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 117); он на тот рок маєт справѣ мѣти з братом своим, ... и просячи нас, абыхмо того рокѣ далей емѣ помкнѣли (Краків, 1538 *AS* IV. 170); то пак пан Гапон восполк с паном Мойсеєм, не хотечи далей у болшие шкоды и в наклады приходити, тут же у права згодилися приятелским обычаем (1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 116); Отожь намъ вже зъ ними не годитсе одного // дня Пасхи светити, хотя бы тежь въ недѣлю пасха ихъ прыпадала, ... але въ першую недѣлю по пасцѣ Жыдовской, то есть, по днехъ чотырнадцати луны въ першую недѣлю, а не далѣй (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 141-142); ѿ то проси(м) и ва(с) с пи(л)но(с)тїю напинае(м) яко є(с)те до то(г) часу пилно(ст) чинили жеби и далии в те(м) не ѱтавали (Сучава, 1599 *ЛСБ* 330); исцѣливъ тоту жону убогую, што истѣкала кровлю... и была искелтовала усе иманя свое лѣкарюмъ, али ище дале гурше юй было, не могли юй помочи нѣчого, али Исусъ исцѣливъ ей (XVI ст. *НС* 154); презъ посланника своего... позванный просилъ, жебы тотъ терминъ тыднемъ далей помкнень былъ (Володимир, 1608 *АЄД* VI, 115); Дай намъ и далей, в' потѣхахъ са дочекати (Львів, 1616 *Бер.В.* 83); Прѣчїй: Позосталъй, ... дрѣгїй, шѣ пото(м), иншїй, потѣмъ, далѣй (1627 *ЛБ* 102); Стало жито по Рождествѣ Христовѣ заразъ по два злотыхъ зъ накладомъ, а далей по копи (1636-1650 *ХЛ* 81); Бг̄ь котѣрый мене живїть ѿ(т) молѣдости моєй ажъ до сегѣ дна нехай бл̄гословїть ты(м) дѣтамъ и далей (серед. XVII ст. *Хрон.* 75 зв.).

4. (*продовжуючи розпочате*) далі: слѣхай же далѣй члѣче и(ж) са засмоутили на(д) тобою // ѿныи народы которїи ишли за хм̄ь (к. XVI ст. *УЄ* №31, 202-202 зв.); су(д)... бачечи то ижъ яко ся сдды звыклы зачинати и до реестрѣ справы вписованы бывають, теде сторона поводова до реестрѣ тоє справы вперед(д) вписати... не занѣхала, наказа(л) стороне позвано(м) далє(и) поступовати (Люблін, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 146); Далѣй въ той

росправѣ о Игнатїи и Фотїи поступуючи, повѣдаю, ижъ мы обудву прїимуемо, обу за святыхъ... маемо (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 745); Далє(и) бо(л)ше не мовлю але на ѱстатокъ Положд... ту еде(н) прыдатокъ (1636 *Лям. о приг.* 7 зв.); Плакаль бы подобно и далѣй, але єдинъ ѿд' старцѣвъ гамовал' лзы егѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Тепѣрь далє(и) в ѿпїсованю іншого цвїчена... постѣпимо (серед. XVII ст. *Кас.* 38); и далей — і так далі: Жикгимонтъ третїй, ... кроль Полскїй великїй князь Литовскїй, Рускїй, Прускїй, Мазовецкїй и далей (поч. XVII ст. *КЛ* 87); и прочаа и далей — те саме, що и далей: Ясне ѿсвецѣномѣ, и вел'мо(ж)номѣ, кн̄жти... Алекса(н)дрови ко(н)ста(н)тїновичови, ... кн̄жти ѿстро(з)комѣ, воевѣдичови Кїє(в)-скомѣ, и прѣчаа и далей (Острог, 1587 *См.Кл.* 1);

(у документи) далі, нижче: Далей выписано в томже привилїю... што дал Єго Милость князю Семенѣ Юревичѣ дом жидовскїй в мѣсте Лѣцком (Краків, 1507 *AS* III, 40); што далє(и) напїсано не ра(ч) леноватиса прочитати и тамъ мѣжетса што до того(ж) нездорѣжное показати (Острог, 1587 *См.Кл.* 2 зв.); панъ воевода... // ...геретыцкїе и Арърянъскїе сыноды и зъезды хвалить, и такъ далей въ тымъ листе своимъ пишеть (Вільна, 1599 *Ант.* 597-599).

5. (*сильнїше за ступенем дїї або вияву*) бїльше: тепе(р) і члѣвка и(з) сохами... на замѣкъ слѣдили, а далє(и) к замѣкѣ жадное роботы ани ѿправы не чинили (1552 *ОЖЗ* 128 зв.); Ино Михайло Мышка не бороначиса далей въ томъ некоторыми правными причинами, але самъ добровольне поведилъ..., же Валентый Желехъ, приехавши на Волюнь, стѣпилъ до мене въ домъ мой (Петрків, 1564 *AS* VI, 250); Коли ся уже покаешъ, не иди опять ко блудницямъ..., што бы ти не было гурше, нѣжъ перше, уже дале не согрѣшай (XVI ст. *НС* 8); Але о тыхъ рѣчахъ долга есть простирати мовы. Далей бы кресу заняло, нижели мы нынѣ кроткой въ мови назначили (Єгипет, 1602 *Дїал.* 50); ѿ што са ѿ(н) све(т)чи(л) и далє(и) ничо(г) не ко(н)тровє(р)туючи про(ч) ѿ(т) сддѣ ѿ(т)шо(л) (Київ, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 30); Всѣ рѣчи поданыи на(м) прє(з) закѣнь и прє(з) Прѣрѣкїи и Єв(г)лїс-

ты, и знаємо и шанѣмо, на(д)то нѣчого далѣй не шѣкаючи (Київ, 1619. *Гр.сл.* 220); южъ на той частъ бѣ(з) фрасѣнкѣ зостанемъ, далей не боачиса жадного страхѣ (Львів, 1642 *Час.Слово* 271);

(за кількістю) більше: вишъ помененые при(н)ципали..., которы(х) было члѣка до сорока и далє(и) з ро(з)ны(м) оружемъ... до(м)... протестуючи(х) по(г)рабили (Житомир, 1650 *ДМВН* 204).

6. (у меншій спорідненості з кимсь) далі: ѡсѡбы не лѣчатсѣ зъ собою то(л)ко в'зглѣдо(м) пна, ѡ(т) которого похода(т), и дла того не могѣт' бліжей, албо далей ѡ(т) себе бы(т), то(л)ко як(к) далєко а(л)бо бли(з)ко ѡ(т) пня сѣтъ (Львів, 1645 *О тайн.* 171).

◊ **имъ (чимъ) далей, тымъ барзѣй** — чим далі, тим більше (швидше): И такъ діаволь сѣти свое, им далей, тым барзѣй в них ростягает (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); чимъ далѣй, тымъ барзѣй изнемогаю и до кончины приближаюся (Київ, 1622 *АЮЗР II*, 73); **имъ (чимъ) далей, тымъ болше (болшей, болшъ, болѣй)** — чим далі, тим більше: лечъ они,... до покуты ся не мѣли, але имъ далѣй, тымъ болше блоудовъ причиняли (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 772); любовъ есть истѡчникъ або жро(д)ло огна, имъ далєи вытѣкаючого, тымъ бол'шеи прагнєньє до б̄га чиначого (Острог, 1598 *Отп.КО* 31); писмо стѡє чи(м) далѣ(и) его читаешъ, ты(м) бо(л)шъ непребранный скѣрбъ собѣ в нѣб̄ готдешъ (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 2 зв.); имъ далей, тымъ болѣй бнаа се бѣсѡвскаа прѣлєсть розширила (серед. XVII ст. *Хрон.* 20); **имъ (што) далей, тымъ горей (горшей)** — чим (що) далі, тим гірше: не бачу, жебы церковь Греческая... въ поступкахъ якихъ помножитися мела, але што далей, тымъ горей нищитъ (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 1021); за... злою дорогою которая и(м) далє(и) ты(м) горше(и) се псує не могли(с)мо та(м) ѡ ва(с) быти (Рогатин, 1591 *ЛСБ* 158).

ДАЛЕКИЙ, ДАЛЕКІЙ, ДАЛЕКІЙ, ДАЛЕКІЙ, ДАЛЕКЪ *прикм.* 1. (*розташований на великій віддалі від чогось*) далекий: меншій снѣ все забрав'ши и пошоль в' сторонуу далекоу и та(м) потратилъ все свое имѣнїє (1556-1561 *ПЄ* 288 зв.); зъехалисе есмо зъ розмаитыхъ и далекихъ местъ

до тое воли,... и маєтности свои попродавши индей, поприймовали есмо пляцы, на которыхъ // есмо побудовали (Житомир, 1586 *АрхЮЗР 7/1*, 253-254); А которы(и) бы бра(т) мешканье мель далєкое ѡ(т) сєго бра(т)ства тогды в рокъ по шести гроше(и) має(т) давати (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); а которы(и) бы бра(т) мешканіє мѣль далєкое ѡ(т) сєго бра(т)ства, тогды в ро(к) по гро(ш) в̄ має(т) давати до скры(н)ки бра(т)скои (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); Найдешъ оу васъ штоднѣ ковала зъ мѡлотомъ, тѣсло зъ сокѣроу, и инши(х) маєтерѡвъ, зъ рѡзныхъ далєкихъ мѣстъ зъ рѡзнымъ начі(н)ємъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. I), 3 зв. нenum.); Кѡпєцъ всю маєтность свою в' кѡплю в'кладѣт', и ѡ(т)єжджѣєтъ в' далєкю стѡронѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 138); Ащє рѣно рѡспрострѣ крѣлѣ оума мѡєгѡ, И полєшѣ в далєкїи предѣли мѡра твѡєгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 31); Тамъ кѡро(т)ко претрѣвѣвши... до далєкой и чѣжєй сѣ переню(с)лѣ краины (серед. XVII ст. *Кас.* 53 зв.).

2. (*який має велику протяжність*) далекий: ѡ(т)шо(л) бо моужъ ѡ(т) жены оу далеки(и) поу(т) (1489 *Чет.* 168 зв.); пото(м) яко до ишпа(н)ски(х) бєрего(в) до краины галатїи... далеки(м) зыкглованя(м) ди(в)нє запровади(л) (1582 *Кр.Стр.* 75 зв.); тая дорога, такъ далекая, немало достатку потребовала и потребуєтъ (Львів, 1595 *АрхЮЗР 1/1*, 461); Устани, ижъ чомъ далекий ти есть путь ходити (XVI ст. *НЄ* 16); Зпрацовѣлсѣ... авгоустинъ стѣй бы(л),... оутрѣдилсѣ з далєкой и тажкой дорѡгы, которѡю прина(л) жебы насъ... зъ собою в' нѣо запровадилъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 181 зв.); [овечка] блоукаючиса заблѣдила, и не бли(з)ко и не лѣцно, але на гѡры и бескїды, то есть в далєкю нѣякю дорѡгоу,... заше(д)ши (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Дѡлгїй: Далєкїй, дѡлгїй (1627 *ЛБ* 31); Тєды плєніпотє(н)тѣ позваны(х), видєчи далеки(и) зає(з)дѣ в кгрунѣты по(з)ваны(х), протє(с)тацию заносилъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 194); дорѡга... была далєкаа, а подоро(ж)ны(и) и вбѡгыи,... пѣшь ити моуєсли (1645 *УЄ №32*, 274).

3. (*який відбудеться, настане згодом*) далекий, майбутній, пізніший: Прото чу(и)тєса абыстє по(д) декрєтъ тажѣки(и) не подпали на далеки(и) частъ

того не ω(т)клада(и)те (Берестя, 1590 ЛСБ 142); весѣла свое ω(т)кладаѣтъ на далѣкіи часы (Почаїв, 1618 Зерц. 53).

4. (про родинну спорідненість) дальній, далекий: некоторые кровные, близкие и далекие... ей жадного принагабана чинити... не мають (Липівка, 1581 АрхЮЗР 8/III, 328); тые пріятели мое... такъ же и иншіе повинные мое // такъ близкіе, яко и далекіе, и ниhto тоѣ церкви... пѣстошити николи не мають (Почаїв, 1597 ПВКРДА IV-1, 47-48); я са(м)... будѣ повинѣ(н)... є(г) м(л) п̄на александра хреницкого... ѣ ко(ж)дого... сѣдѣ... ω(т) вшеляки(х) ѡсобѣ // крєвны(х) бли(з)ки(х) и далеки(х)... боронити (Луцьк, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 1 зв.-2); я самъ... слѣги и и(н)шихъ... особѣ бли(з)кихъ и далеки(х) жа(д)но(г) встѣпѣ ани пере(ш)коды... въ ѣжива(н)ю тоѣ маѣ(т)ности... пану Бо(г)дашевичови... чинити не маѣ(м) (Крупець, 1643 ЛНБ 103, 21/Id, 2006, 19); вже от того часу сами себе отдаляемо, потомковъ наших и покровных наших, близкиихъ и далекиихъ (Корсунь, 1649 ЧИОНЛ VIII-3, 19);

у знач. ім. далекий родич: я вжо самъ и по мне дети мое и ниhto // з близкихъ и далеких моих ее, малжонки моее,... с тых двох частей именов моих... рушити не мають (Красне, 1557 АрхЮЗР 8/III, 34-35); годится бовѣмъ и у далекиихъ доброе славы своей постерегати а уданямъ злымъ забѣгати (Київ, 1621 Кон.Пал. 624).

5. Перен. (від кого, від чого) (відмінний суттю, внутрішніми якостями і т. ін.) далекий, інший: Отожъ далекое то поровнанье бискупа Киевського до овыхъ, хиба бысте всихъ Рымлянъ за геретиковъ почитали, а не за правоверныхъ (Вільна, 1599 Ант. 865); тоѣ то єсть котѣрое на(с) далѣкими чинить ω(т) б̄га (Острог, 1607 Лѣк. 30); повѣдаю, ижъ тая его повѣсть отъ правды далекая (Вільна, 1609 АЮЗР II, 44); А тепе(р) сна(т) и готовности екзе(м)плира не машъ и мысли в̄м ω(т) тоѣ роботы далеки (Вишнівещь, 1614 ЛСБ 454, 1); Фарисей тѣды пѣстомъ тѣло свое оупокарѣючи и хѣдачи, же бѣлъ далѣкимъ ω(т) такѣвыхъ нечистѣтъ, хлѣбилъ са (Київ, 1637 УЄ Кал. 10);

у знач. ім с. р. далекое — (те, що віддалене в суті) далеке, -ого, відмінне, -ого: А не гєометрицкими

землемѣрскими рѣсами ровнѣдгблными и неровнѣдголными, и штокоблвекъ такового Николай впроважѣетъ нѣвого и чѣжѣго и далѣкого ω(т) благочестѣвои побѣжнои и правослѣвнои вѣры (Київ, 1619 Гр.Сл. 273).

Див. ще ДАЛЬНИЙ.

ДАЛЕКО присл. 1. (на велику відстань або на великій віддалі від чогось) далеко: И они повели градою к василье(в)скомѣ озерѣ далеко в сєножа(т) (Київ, 1508-1523 ПИ №5); тамъ же на(д) водою не єсть далеко ѡтъ берега (1552 ОКан.З. 18); вставъши пошоль къ ω(т)цоу своему и єще ѡнь далеко былъ оузрѣлъ є(г) ω(т)ць єго и розъмиловальса єго (1556-1561 ПЄ 289 зв.); река тира(с) а(л)бо нѣстръ и днѣстръ (все то ω(д)но) з рѣ(с)ки(х) ся го(р) починаѣ(т), далеко ω(т) трации (1582 Кр.Стр. 32 зв.); ω(т)ше(л) ω(т) ни(х) та(к) далеко, якобы могли камєне(м) веречи (XVI ст. УЄ Трост. 55); господа моа далеко зтондъ єсть (к. XVI ст. Розм. 52); Єленѣ стрѣлою рѣненные на самω(м) оумирати мѣсцѣ зара(з) не звыкли але пре(з) пѣла оутѣкаючи... далѣко ω(т) мыслѣвцовъ оумирають (поч. XVII ст. Проп.р. 276 зв.); тѣт далеко за тые копцы на (з)мѣве стєнѣ по(з)ваномѣ... пры(з)наваю(т) (Луцьк, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 19); котѣраа [дѣвчина] далѣко ω(д) него немѣль на мѣлю зѣдавалася бѣти (Вільна, 1627 Дух. б. 5 зв.); тѣи зась котѣрыи названы сѣтъ блч(с)-тивый, далѣкѣ подтѣкають (Київ, 1627 Тр. 58); хотяй же былъ єси далеко ω(т) мора, єднакъ же риби зъ него дивными способами ловилъ єси (Чорна, 1629 Діал. о см. 271); А тот гласъ слышанный былъ далеко, на триста миль (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР I/VI, 711); ω(т)стѣпѣте ω(т) мене проклатѣи далеко (Чернігів, 1646 Перло 153 зв.); зимою сл(н)це бѣжитъ бокомъ низко, далеко ω(т) на(с) и тимъ маемо студено (серед. XVII ст. Луц. 539); собраное оуже до гѣмень збѣ(ж)є погорѣло, такъ далѣко, же те(ж) и винницы и олівницы, и виноградъ попалѣлъ огѣнь (серед. XVII ст. Хрон. 185 зв.); Далѣко. Longel... Proci (1650 ЛК 442).

2. Значно, набагато, далеко: ѡте(ц) вашъ небєсны(и) живи(т) ихъ, бо вы єсте далеко важне(и)шиє ни(ж) ѡные (Хорошів, 1581 Є.Нег. б зв.); мѣстрови велѣкая потѣха кгда видитъ ѣчна

неподлѣ(и)шаго, што далеко болше в школа(х) и люде(х) хри(с)тіяньски(х) мѣти потреба (Львів, 1587 ЛСБ 87, 7 зв.); Если теды иншіе церемоніе въ костелѣ суть важны, далеко болшъ мша, которое слухати речъ естъ збавенная (1603 Пут. 74); але далѣко прѣкрѣй цѣрковъ божіа знѣситъ тые згоршѣнья, котѣры тобѣ и найприкрѣйшіе и найшкодлившіе соутъ (Дермань, 1605 Мел.Л. 30); тоу(т) фа(р)бы далѣко иншіи далѣко свѣтлѣйшіи (поч. XVII ст. Проп.р. 270); далѣко лѣпше естъ для гѣднѣхъ мѣловати и негѣднѣхъ, аніжли для него(д)нѣхъ, и гѣднѣхъ опоушати (Острог, 1614 Тест. 182); далѣко... болшѣю мѣкѣ заслѣдѣ(т), котѣрый Сна Бжго потопта(л) (Київ, бл. 1619 Аз.В. 228); Прагнѣ а далѣко бѣрзѣй розстатиса зъ тѣломъ... нѣжли тѣт на сѣмъ мѣрномъ свѣтѣ жити (Вільна, 1620 См.Каз. 24); Лѣтѣмъ, мѣви(т), покажѣ, якъ далѣко мѣншеє злоє є(ст) бѣити недѣчѣны(м) нѣжѣли оучѣны(м) бѣдѣчи не дѣтиса навѣити (Львів, 1646 Ном. 3); вдѣчнѣй далѣко бе(з)роздѣмнѣхъ слѣдѣаетъ быдлѣтъ рыкѣна, нѣжъ чловека валѣючогоса бе(з) покѣты в спрѣбностѣхъ грѣхѣвнѣхъ, спѣванѣа (Київ, 1648 МІКСВ 349);

дуже, надто, сильно: а по то(м) початкѣ писа(л) штоса ємѣ подобѣло єдножъ с пра(в)дою далеко са мнимало (Острог, 1587 См.Кл. 4 зв.); кгды обѣчи(л) же календаръ прѣ(д)ковъ єго стары(и) дороги правѣе далѣко зблѣди(л), слнцє днѣвъ причинило (Там же, 13); не рѣгай жєса бѣднѣче пане, инчєскомоу чинѣ... Бо далеко // хло(п) ѡ(т) шла(х)тича ро(з)но(ст) маєтъ (п. 1596 Виш.Кн. 257-257 зв.); та(м) ѡбѣє тѣє в несме(р)тѣлнѣе прѣтѣгнѣтєса вѣки, и скоу(т)комъ навѣ(т) такъ далѣко ѡ(т) тепѣрѣшнѣи(х) соутъ рѣзни, яко не естъ рѣчъ мо(ж)наа вымовити (Острог, 1607 Лѣк. 39); Філософскаа бовѣмъ надѣтѣсть, ѡ(т) хвѣ покѣры, якъ йныи многѣи рѣчи, далѣко естъ ѡ(т)дѣленаа (Київ, 1627 Тр. 554); тако(ж) и ноги заздѣмо в сапѣги... далѣко многѣо змѣєвъ ядовѣты(х) котѣрыи оухѣпѣютъ пѣтѣ ноги помѣсла нашєго (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 265 зв.); Але нашѣ хр(с)тіанє далѣко сѣ(т) ѡ(т) цнѣты ты(х) мѣща(н), бо тыи всѣ... зышлиса..., и тѣшили смѣ(т)нѣю вдѣвѣ (Височани, 1635 УЄ №62, 102).

3. (через великий проміжок часу) далеко, неско-ро: што бымъ ѡ покою повѣдалъ мнимаю ижъ поко(и) далеко єще є(ст) (к. XVI ст. Розм. 23); А где бы пакъ єще до Москвы заехалъ, подобно бы и ѡ святкахъ мовилъ, же єще Великъ дєнь далеко (Вільна, 1599 Ант. 775).

4. Зовсім, цілком: при то(м) пнѣ хмеле(в)ски(и) а(ч) ми далеко всѣхъ рече(и) тѣхъ котѣрыє ся... ту(т) на свѣте дєю(т) припомина(т) в̄м му(д)ромѣ непотреба (Ковель, 1574 ЖКК II, 280); Та(к)жє тє(ж) и всѣ свѣта дорѣчнѣє, што прѣвѣй з радѣстѣю, з дѣтками и с челѣдкою... обходѣли сполѣчнє, тепєрь мѣсѣтѣ далѣко ро(з)но (Острог, 1587 См.Кл. 15); а тѣє (теперешнѣє Турко-Греки вашѣ) тягнутъ..., до инакѣшого веры, далеко розѣное отъ свѣтыхъ отецъ Греческихъ (Вільна, 1599 Ант. 971); таа невѣста была пога(н)ка и грѣшнѣца, а была далеко ѡ(т)далєна ѡ(т) сполѣ(ч)ности добры(х) а выбра(н)ны(х)... людѣи (к. XVI ст. УЄ №31, 187); Дивнаа и незвычайнаа была Іѡаннова проповѣдѣ, и взглядѣмъ иншихъ пророковъ проповѣда(н)а далеко ѡ(т)мѣ(н)наа (Київ, 1637 УЄ Кал. 277 зв.).

5. (менш споріднено) далеко: ѡсобѣи не лѣчатъса зъ собою то(л)ко в згладѣ(м) пна, ѡ(т) котѣрого похода(т), и для того не могѣтъ бѣлѣжєй, албо дѣлє(и) ѡ(т) себє бы(т), то(л)ко я(к) далѣко а(л)бо бѣлє(з)ко ѡ(т) пнѣ сѣтъ (Львів, 1645 О тайн. 171).

Див. ще ДАЛЕКЪІ,

ДАЛЕКОСТЬ ж. Відстань, далєкѣсть, далєчѣнѣ: А ижъ сє тутошнѣя земля,... далеко отстрєлила... отъ державъ и влѣстнѣхъ именєй..., пана Виленского, и про далєкѣсть не могла бы... ведомѣсть ѡ кривдахъ... малжѣнки и потѣмка моего,... въ часъ доходити, // прѣто я, забєгаючи тому, аби въ часъ... вѣдомѣсть... доходити могла, при єго милѣсти,... злєцилъ єсми опєку братѣи (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/1, 98-99); мы(ш)лю, абы и до ѡны(х) краи(н) котѣры(х) для далєко(с)ти грани(ц) збрѣя и стрѣлы литѣ(в)скѣє досєгнути не могли, слава досє(г)нула и дє(л)но(ст) такъ зацнѣ(х) княжа(т) розголѣси(л)а (1582 Кр.Стр. 15); єднѣково нѣбо высѣкѣстю и далѣкѣстю ѡ(т) землѣ ѡ(т)стѣбитъ (Почаїв, 1618 Зєрц. 14); Пр(о)ркѣ... Єлиссѣй тѣ в тѣлѣ бѣдѣчи, и далѣкѣстю мѣсѣа ѡ(т)лѣглѣй, вѣдалъ и слѣшѣ(л)

Крбля Сирійского радѣ зрадливѣю... и перестереженный оушолъ онои зрады (Київ, бл. 1619 *О обр.* 103);

(велика протяжність) далечинь, далеч; довгисть: они ѡ воженю тых привилевъ своихъ головныхъ черезъ далекостъ дороги и для небезпечности ѡт людей неприателскихъ... великѣю трѣдностъ приймають (Вильна, 1545 *AS IV*, 433); Яко(ж)... я такъ для далекости доро(ги) и старости ле(т) мои(х)... ѡное име(н)е..., пови(н)ному моему... на вечно(ст) продала (Житомир, 1584 *АЖМУ* 142); іона нѣм са... с краевъ своихъ выбралъ, и про далекость доро́ги нимъ до конста(н)тинѡпола прѣха(л). В томъ тѣды часѣ... исидоръ... ѡ(т) папы римского листо(м) прѣхалъ (Острог, 1598 *Ист. фл.син.* 34 зв.);

віддаленість: кгда... пана... Загоровьского... татарове... взяли, который... часовъ недавнихъ зъ сего света зышол, о чом ее милостъ ведати skutечне про далекостъ земли неприателское не могла, аж недавно ведомостъ о смерти его взяла (Володимир, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 340); который то сад през отлеглость далекостю месца от монастыра и мало пожитку чинячий... продадем (Дермань, 1638 *ВИАС* II, 260).

ДАЛЕКЪ¹ *присл.* Те саме, що далеко у 1 знач.: Ноу, Kożaczekiu, panesz moy, Dalekze maiesz domek swoy? (1625 *П. про Кул.* 22).

ДАЛЕКЪ² *див.* ДАЛЕКИЙ.

ДАЛЕКИЙ *див.* ДАЛЕКИЙ.

ДАЛЕЦЕ *див.* ДАЛЕЧЕ.

ДАЛЕЧАЙШИЙ, ДАЛЬЧАЙШИЙ *прикм.* в. ст. 1. (який має вельми велику протяжність) дуже далекий, далеченький: И зась Златоусты: "Кто в пустыни или в горах скитаяся бога ради альбо дальчайшая отхождения творит?" (1615-1616 *Виш.Поз.мисл.* 240).

2. (менше знаній) прихованіший: матеріа дво́лкаа естъ тоа тайны, далеча(и)шаа и ближа(и)шаа, далеча(и)шаа ес(т) вода прирѡжѡнаа (Львів, 1645 *О тайн.* 15); Вещъ далечайшаа тое тайны, естъ міро, котѡрое зъ олівы зъ бѡлсамомъ, и ѣнъшими аромѡтами во(н)ными змѣшаѡное бывѡеть чѣне(но) (Там же, 28).

ДАЛЕЧЕ, ДАЛЕЦЕ *присл.* (цсл. далече)

1. Дуже, сильно; багато: а то ни на ком далече не залежить, ѡдно на старосте тамошнемъ (Краків, 1539 *AS IV*, 223); Не дивуемся такъ далече онимъ, яко будучи слабымъ и нерозсуднымъ, до того и боязливимъ (1603 *Пит.* 95); И не такъ далече злѡсти и грѣхи, яко по грѣхѣ давъные и ѡпачные розоумѣна на́ши, ѡ на́ши(х) грѣха́хъ на́съ ѡлбо завѡдатъ ѡлбо трѡжѡтатъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 4); Розумѣй и вѣдай, ижъ не такъ далече церемоній на онъ часъ Россове перестерегали, якъ барзѣй самыхъ артикуловъ вѣры (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 1027); в лесах, дубровах, запустахъ, шкодъ незмерныхъ починеныхъ такъ далече, же болшей, нижели до трыдцати тысячей возѡвъ... до будиньку дерева годового вывезено (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 63); ѡно(г)[о] по[и]ма(в)ши... немилосѣ(р)дѣне росказа(л) зби(т) и замо(р)дова(т) такъ далече, же та(м) же заразо(м) ѡ(д) такового... зби(т)я з ты(м) ся свято(м) пожекгна(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 199);

далеко: В покорныхъ пастырехъ Христосъ пробывает, але горьделивыхъ далече минает (XVI ст. *Укр.п.* 77-78).

2. (місця) (на велику відстань) далеко: Ты съ дѡ́воломъ брань твѡришь, и Дѡ́монѡвъ далече ѡ(т) на́съ прогѡнишь (Чернігів, 1646 *Перло* 41 зв.);

(на віддалі) далеко, задалеко: я(к) нѡ ѡ(т) земла (!) та(к) голаа голова ѡ(т) космато(и); мыслѣю, достои(н)ство(м)... пре(д) бѣгмъ дале(ч)е ѡ(т)стоить (п. 1596 *Виш.Кн.* 230 зв.).

ДАЛЕЧКО *присл.* Далеченько, *діал.* далічко: citerior далє(ч)ко (I пол. XVII ст. *Своб.* 22).

ДАЛИ *див.* ДАЛЕЙ.

ДАЛИБОГАТИСА *дієсл. недок.* Божитися, присягатися: Рочѣса: себе самѡго поприсага(н)емъ проклинаю, бѡгъмюса, дѡлибогаюса, присагаю, спираюса, вымовляюса, божѣса (1627 *ЛБ* 109).

ДАЛИБОГЪ *присл.* у знач. вставного слова Далєбі, далєбіг, дійсно, справді, без сумніву, неодмінно: A my to daliboh takowym ochotnym a ku słuźbie naszej pospiesznym choczem pamietowati łaskoіu, iako dobrym a wiernym słuham naszym (Краків, 1539 *ŽD VI*, 152); Я дей далиБогъ писати не вмѣю, листу есми ему своего не давал (Луцьк, 1563

АрхЮЗР 8/III, 54); я далибо(г) по(д) су(м)не(н)емъ мой(м) то повед(а)м) никому ничого не ви(н)на (Осмилевичі, 1576 ЖКК I, 75); маемо сами себе оучити, и справлати, а грѣхов) наши(х) и гнѣвъ бжего теды далибѣ оубѣгнем(о) (к. XVI ст. УЄ №31, 107 зв.).

ДАЛИЙ *див. ДАЛЕЙ.*

ДАЛМАТСКИ, ДАЛМАЦКИ *присл.* Подалматски: Лѣкъ, далмацки: чосно(к) лѣсныи, по(л): цебдла, чѣски. Лѣ(к) червлѣный (1627 ЛБ 59); Разлѣи: Доли́на. Чѣски оудѣль, далма(т)ски, лѣка (Там же, 105).

ДАЛМАТЬ *ч. (житель Далматіи)* далмат: Далѣѣ: Братъ срѣдца, або молѣчний, або тлѣдстость, сѣ(д): а(к(л): Далмать, Словакъ (1627 ЛБ 200).

ДАЛМАЦКИ *див. ДАЛМАТСКИ.*

ДАЛНИЙ *прикм. 1. (про відстань)* дальний, далекий, довгий: а што его королевская мл(ст) пише ѿ дороги да(л)ниие ино мы пере(д) ты(м) не еждчали дале(и) є(д)но до володимера (1582 ЖКК II, 154).

2. (про час) віддалений, давній: Еслибы теж под яким часомъ близкимъ, або и далнимъ, час смертелный на него пришол,... потомки и близкие его..., тых имень моих,... держати и вживати будут волни, так яко и он самъ (Люблін, 1569 АрхЮЗР 8/VI, 243).

3. (про кровну спорідненість) дальний, далекий, малоспоріднений: я тежъ себе, жену и потомковъ моихъ и покровеннихъ, ближних и далних, вѣчное оддалю (Чигирин, 1615 ЧИОНЛ VIII-3, 16).

Див. ще ДАЛЕКИЙ.

ДАЛШИЙ, ДАЛШІЙ, ДАЛШІЙ, ДАЛШЫЙ, ДАЛЪШИЙ, ДАЛЬШИЙ, ДАЛЬШЫЙ *прикм. в. ст. 1. (у просторовому відношенні) (розташований на великій віддалі від чогось)* дальший, віддаленіший: то є(ст) правѣда ижъ со(л)нечько которы(и) вышо(л) бы(л) с хотешева бы(л) на то(м) трохѣ дальшо(м) ме(ст)цу а(л)бо на иньшо(м) кѣте (1546 ОГ 38 зв.); дель... стрелано на замокъ с чотырехъ сторонѣ а нашкодлив(е) з дальшого шанцѣ зъ забо(ж)а (1552 ОБЗ 143); Три высоки перекопы межи нихъ але дальши(и) валъ на многи(х) местъцахъ попсованъ роскопанъ (1552 ОВін.3. 199).

2. (у часовому відношенні) (який настане, відбудеться згодом, пізніше) подальший, пізніший: хто бра(т)ство всхочетъ принати має(т) дати ѿкѣпѣ ше(ст) гроши(и) а на да(л)шій часы має(т) давати ѿ двѣ недѣли по по(л)грѣша (Львів, 1544 ЛСБ 10); дла достаточнейшого выведана в той справе ѿтложили есмо єе на час дальший ѿт ѿных местъ (Вильна, 1565 АС VI, 283); хто кого позове(т) ѿ заста(в)у кѣ бра(н)ю пенезе(и)... не станеть на роки первшии тогды... сѣдъ не має(т) ѿ(т)кладати на да(л)шии роки (1566 ВЛС 17); обѡ(х) поменѣныхъ цѣсаровѣ тѣй же еп(с)пѣ о тѣе просилъ, абы были на далшій часъ синоды поѡ(т)кладали (Острог, 1598-1599 Апокр. 144 зв.); Множае: Найващше, болшей, далшій, на далшій часъ (1627 ЛБ 64); а другое на далшій часъ зойдется, бо болшую часть овечекъ и быдла Татаре побрала (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11); су(д)... тую апеляцию... скасова(в)ши възглядомъ утяже(н)я... и и(н)шихъ причинъ,... // ...в те(р)ми(н) дальши(и),... вины кгравами(н)и(с) сто гриве(н) по(л)ски(х)... присудилъ (Шумськ, 1639 ККПС 220-221); На моѣй за(с), вѣ далшій... часы, оусѣрдной ѡхѣтѣ, и пѣл'номъ печалованю сходити не бѣдетъ, абы безъ прервана зъ тоѣѣ Типографіѣ моѣѣ, єдна по дрѣгѣи, Книги поважныѣ,... выходили (Львів, 1645 Жел.Тр. 3 зв.);

довший, триваліший: сублевацыя не маєт быти далшая, одно на шесть месяцев (Луцьк, 1599 АрхЮЗР 1/VI, 261); Вѣкъсѣ мѣ ѿ Смерти, дальшого закрѣчила: А ѿхесъ зъ любымъ пріателемъ розлѣчѣла (Львів, 1615 Лям.Жел. 4); близко смѣрти бѣдоучи, а до лѣ(т) южъ ѿ приходачи, не маю далшого вѣкъ надѣи (Томашів, 1618 ЗНТШ LXXIV, 148).

3. (про кровну спорідненість) дальший: Те(ж) ѡста(в)уемъ, и(ж) коли бы которая рожевая або и да(л)шаа в родѣ нижли бра(т)я рожевая... мели которое имѣ(н)є... неро(з)дѣ(л)ное, а пото(м)... себе... (по)делили,... тогды то(т)... дѣ(л) проме(ж)ку себе... не мають дѣ(р)жати (1566 ВЛС 83 зв.); за ко(т)рою сѣмою вырѣкаются вы(ш)мѣненіиѣ голове(н)чята вѣкдистѣ сами с пото(м)кы своиѣми блишими и да(л)шими... и вызволюю(т) имъ вши(т)кѣ ролю зѣпо(л)нѣю ѡ(д) межи до межи (Одрехова, 1610 ЦДІАЛ 37, 2, 16 зв.).

4. (який наступить після чогось) дальший, подалший, наступний: княз Роман перед нами... зо всимъ доводомъ пилность чинил, просачи и бьючи нам чоломъ, абыхмо вже без дальшее проволоки конечндю справедливость емъ в томъ чинили (Вільна, 1565 АС VI, 284); та(к) же бы намъ ѿ дѣлшихъ лѣкарствахъ на тѣ радити не было потреба (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 13 зв.); па(н) воевода теперь же пусти(л) теперешнему поводи тую мае(т)но(ст), не вдаючисе з ны(м) в дальшее право и тру(д)ности (Київщина, 1600 *ККПС* 134); А та(к) мы видячи таковое забороне(н)е ѿвзя(н)я... пна крако(в)ского, яко... права непослушного на да(л)шую екзекуцію... и ку да(л)шо(мъ) посту(п)кѣ до трыбуналу любе(л)ского... ѿдослали е(с)мо (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 111); И абыхми васъ ббльше южъ в мѡвѣ не бѣвили, И пѡвѣсти ѡ дѣлшихъ рѣчахъ не прѣвили (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 79); Про то инстикгаторъ нашъ... позваного за дворомъ нашимъ до // далшого тое справы поступьку... припозвалъ (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 132-133); которая [пани]... челядника своего... до... отца архимандрита посылала,... просечи, абы его милость отецъ архимандритъ и капитула... там тых збож..., жати и доптати и кривдъ далшыхъ подданымъ чинити занехали (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 619); сами себе зыскъ ѡтрымали кѣ велико(и) и да(л)шо(и) кри(в)де и шкоде его (Чернігѡв, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17 зв.); сѣ(д) нинешни(и) // ...поводово(и) [стороне] до прислѣханнясе того всего и до далшого в то(и) справе постѣпкѣ правного... становитисе безъ припозвѣ складаеетъ и назъначаеетъ (Люблѣн, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 148 зв.-149);

інший: Ажъ вкоротцѣ и дальшихъ отъ отступниковъ приведеныхъ свѣдоцтвѣ доткнуся, которы, яко вышше рекль, первое... взятое свѣдоцтво поваріювавши, невласне его, якъ ся въ... книгахъ найдуеетъ, привели (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 445); и такъ тую роботу зробивъши, домъ протестантъис зокрвавивъши, есче дальшие отповеди и похвалъки на здоровье протестантъис учинивши, заледво з тамътоль прочъ одступили (Луцьк, 1643 *КМПМ* II, 268);

бильший: вжо не мають жадное моцы и важности дальшее мети, ани шкодъ князю Федорѣ... чинити на вечные часы (Краків, 1539 АС IV, 185); тот же его милост ксенъдзъ суфраганъ од... суди земьского Луцького, взявъшы и дальшее есче нагороды сподиваючысе, тое постановене межи собою скритое а таемное мили (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 605).

5. У знач. ім. с. р. дальшее — подібне, -ого, схоже, -ого: естли бы еше што потомъ далшого такового въ релее Греческой чинилъ... того всего водле права противко его милости отцу митрополиту поперти (Київ, 1610 *АЮЗР* II, 61).

Пор. **ДАЛЕКИЙ**.

ДАЛЬЧАЙШИЙ див. **ДАЛЕЧАЙШИЙ**.

ДАЛЬШИЙ див. **ДАЛШИЙ**.

ДАЛЬШЫЙ див. **ДАЛШИЙ**.

ДАЛЪ див. **ДАЛЕЙ**.

ДАЛЪЕ див. **ДАЛЕЙ**.

ДАЛЪЙ див. **ДАЛЕЙ**.

ДАМАСКИНЪ ч. Збірник давніх християнських текстів: Дамаскинъ новый Кгрецкій; Соборникъ Кгрецкій; Номоканонъ (Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

ДАМАСЦЕНИ мн. Жителі Дамаського царства: Симъ... има(л) ше(ст) сѡ(в)... // третїи арámь ѡ(т) которо(г) пѡшли сирїйчици, дамасцени (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 8 зв.-9).

ДАМАСЦЕНЪ ч. Різновид тканини: мамъ тѣ доброе сѣкно доброе плѣтно // вшелякого рожаю едамашки добрый табинекъ дамасценъ. Аксами(т) (к. XVI ст. *Розм.* 25 зв.-26); Пáne мой чого потребѣешъ хочеш ли аксамитѣ едомашки, дамасценѣ бархетѣ польедомашкѣ (Там же, 52 зв.).

ДАМНИФИКОВАТИ дієсл. недок. (лат. *damnare* "збиток, шкода" + *facere* "робити") (кого) завдавати збитків, шкодити (кому): а надъто, инъфестуючи дедицтво поводово и внивечъ обернути усилюючи... не толко водлугъ потреби, абы толко дамнификовали повода,... в дуброви... въежджаючи, дерева, на будынъки згожаго, березы, дубы... высекли, выпустошили и внивечъ обернули (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470).

ДАНЕ, ДАНЪЕ, ДАНЬЕ, ДАНА с. 1. Вручення: По которомъ даню тоє шкляници, заразомъ уста собе тою рукою,... утеръ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 487); не читаемо абы где и(н)де пре(з) данье самомѣ пѣтрови ты(х) ключей зособна таа обѣтница выпо(л)нитисѣ мѣла (Острог, 1598- 1599 *Апокр.* 99); Тѣкже и по даню чѣши зъ крѣвю, ре(к)лъ приказѣючи, тѣе чинѣте на паматкѣ мою (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 215).

2. Дар, дарування: Туй можеме познати, чомъ одны багатѣють люде правдовъ,... изъ благословенія и изъ даня Божого, а другыи кривдовъ,... и ужами изъ даня чортового (XVI ст. *НЄ* 175); тѣ(т) хр(с)тіане мѣны чинѣмо доброе помы(с)мы еще живы, бо є(ст) то проти(в)но ба(р)зо дана тоє томѣ богатомѣ же мѣсто ро(з)маиты(х) мѣзы(к)... в'здыханіє бе(з)престані (к. XVI ст. *УЄ* №31, 212); Оудовлѣніє: Оучыне(н)є, ѡлбо да(н)є достѣтокъ чоґо (1627 *ЛБ* 137);

пожертвування: Пишете... до мене ѡ ѡ(т)праву и ѡ причину до го(с)подара є(г) мл(с)ти стороны будованя цркви И даня гроше(и) (Ясси, 1606 *ЛСБ* 403).

3. Видача, виготовлення: дванадцать недель тебе покладаю, отъ поданья тебе того листу моего и данья зъ него копіи (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 118).

4. Виконання, здійснення: пристѣпоую до дан'ѣ власное ѡ(т)повѣди на тоє заданье его зъ стороны ѡ(т)правова(н)ѣ синодѣ в' берестю не в' цркви але в' домѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 85).

5. Встановлення, визначення: кгды бымъ бы(л)...//... до которо(г) ко(л)векъ в'рядѣ... по(з)ваны(и)... заразы станѣти ѡ(т)ступѣючи ѡ(т) вла(ст)ного сѣдѣ... до которого бы(м) бы(л) притя(г)ненъ люб то презъ позо(в) любь пре(з) данье рокѣ... и во (в)се(м) тому записови моему досы(т) чини(т) бѣдѣ повине(н) (Кам'яногірка, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 31 зв.-32); пры то(м) афектовали жалуючыє, абы(м) для даня року ѡбвѣинионы(м) того (ж) возно(г)[о] прыдалъ (Київ, 1643 *ДМВН* 267);

надання, узаконення: на що для лучшего свѣ-

дѣтва и вѣри даня даю сіє писаніє мое (Чигирин, 1630 (?) *ЧИОНЛ* VIII-3, 17).

♦ **данье ассистенции** *див.* **АССИСТЕНЦИЯ**; **данье горла** *див.* **ГОРЛО**; **дане знати** (**знать**) — повѣдомлення, сповѣщення: А потомъ, кгды по даню знати Иванови Дирбахови, приехалъ до Оздова до того Кузьки (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/1, 458); за подстереженемъ и данемъ мне знать через суседа моего... который, пришедши до мене в домъ, поведиль мне тыми словы (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/1, 80); **данье помочи** — подання до-помоги: Другій привѣлей Римского епископа... почченій былъ тымъ, ижъ способнѣи быти могль до данья помочи укривдженимъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 715); **дане причины** — подання, пояснення причины: подданный дей оден без даня причины моеє проч пошел (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 313); та(к) збро(д)нѣ... незносныи чинили, люде(и) бе(з) даня причины забиваючи пре(д) воскресеніє(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); **дане руки, руки дане** — присяга: тую [маетность] князь староста у ныхъ побрати казалъ надъ записъ, и постанове-не и дане руки своеє (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 6/1, 71); пани Галшка... змовивши за него в стан светый малженский цорку свою панну Ядвикгу... и руки данемъ оную обручивши, часть веселя въ дому... на ден вышменованый... назначила (Володимир, 1616 *АрхЮЗР* 8/III, 535); **дане sprawy** — подання, роз'яснення справи: Обещал его поставити до даня sprawy о собѣ, але не приватне, только до кола енерального, где бы сенат и послове земьскіє всѣ того слухали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 37).

Див. ще **ДААНІЄ, ДАВАНЄ.**

Пор. **ДАТИ.**

ДАНИНА ж. 1. Дарування, надання: на то и листы нѣаши, первшую данинѣ нашу, перед нами вказывала (Вільна, 1503 *AS* I, 125); И я ей приказал, подлуг данины и листов господарских, тыи селища и дѣтем ее держати (Вінниця, 1508 *АрхЮЗР* 8/IV, 176); она безъ жадное близкости а къ тому безъ нашеє данины тоє селищо держала (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); князь Василей... повѣдил..., иж назвыш данины нашеє ничоґо под собою не держит (Краків, 1538 *AS* IV, 170); деръжить панъ... горъно-

ста(и)... данинѣ собе гдѣрскѣю (1552 *ОЧорн.З.* 57); А хотя бы хто... за свои заслу(ги) // в то(и) рѣчи по(с)полито(и) пришо(л) ку ѡсело(сти) з ла(с)ки и(з) данины нашое... тогды таковы(и) то(л)ко ѡселости ѡное ѡживати мае(т) (1566 *ВЛС* 3-3 зв.); В томъ Домѣ за знаменїтїи свои заслѣги... ѡ(т) наяснѣйшы(х) крѣлевъ полскихъ... данины маюѣ, якъ привїлѣа ѡ томъ свѣдча(т) и метрїки Лїтовскїи (Київ, 1623 *МКСВ* 73); которыи то законницы..., не маючы тежъ жадного на свиное данины респекты и лїсѣты... Петра Могилы... // тые добра од протестуючогосе одобрали (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 304-305).

2. Податок, данина: И данинѣ на ратушѣ ѡ(т) попо(в), а пото(м) коляды ко(ж)дого ро(з)ства, И велико(г) дне давати (Львїв, 1595 *ЛСБ* 277, 1); а нѣпослушенства (!) и данины жадное его мил. пану Попелеви не отдавали (Київ, 1634 *КМПМ* I, дод. 557).

3. Добродїйство: дай мѣ Исѣ Хѣ за тѣи матерїалныи цркви, вѣ бной гѣрнегѡ Іер(с)лїма Цркви жїти, а за дочасныи данины бныхъ вѣчныхъ дѣбръ вѣ нѣбѣ достѣпїти (Київ, 1624 *МКСВ* 101).

Див. ще ДАНКА, ДАНЬ, ДАЧА, ДАЧКА.

ДАНКА ж. Данина: Danok nie dauiet okrom w Rudce odin czolowiek na wroce sedit, i daiet na zamok w hod po pułkopiю hroszey (1545 *ПВКРДА* IV-2, 221); Не мнѣй, маючы вѣдомыи собѣ цнѡты дѣлногѡ вѣ справахъ Рицѣрскихъ, Мѣжа... Брата моѣго... котѡромѣ самъ Вѣа Кн(ж) Мл(ст) знаменїтїи вѣ // томъ давати рачишъ дѣнки и хвѣлы (Київ, 1623 *МКСВ* 77-78).

Див. ще ДАНИНА, ДАНЬ, ДАЧА, ДАЧКА.

ДАНИКЪ, ДАНЬНИКЪ, ДАНЬНИКЪ ч. (*той, хто сплачує данину*) данник: напервѣй кнѣзю Андрѣю са достало половица гѣорода Камана... зъ людѣми з данники и з землею пашною (Кошир, 1502 *AS* I, 147); продали есмо... отцу митрополиту кїевскому... наши властныи отчизныи и дѣдичныи люди даньники (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 58); Которое имѣне небожчик мѣж Сїя Милости... кѣпил в княза Васила Четвертенского... з данники... которыи выпѣдстил из Жеславла и ѡсадил был... князь Иван Юревич... на земли Белгородской

(Луцьк, 1520 *AS* III, 197); его милость... рачил то в третюю часть пану Загоровскому дати именье мое дворѣ Луков... в Копылехъ даньники и люди тяглые (Вїльна, 1552 *АрхЮЗР* 8/VI, 25); tributari(us), да(н)никъ (1642 *ЛС* 402); Дѣнникъ. Censitus. Ve[c]tigalis homo. Tributarius (1650 *ЛК* 442).

ДАНИЙ, ДАНЬНИЙ *прикм. (який стосується данини)* данинный: даюѣ со вѣсего села того старосте на го(д) полю(д)ного и да(н)ного мѣдѣ зї веде(р) (1552 *ОВол.З.* 196 зв.); у том селѣ дымовѣ 6, огородовѣ 2, тамже липечного а меду данного (Локачї, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 370); ѡ(д) всего про(ч) ухоти(т) (!) мусе(л), цале ховаючи здоро(в)е свое, зо(с)тави(в)ши мѣ(д) да(н)ны(и), и цынш, железо (Житомир, 1649 *ДМВН* 181); люди данные *див. ЛЮДИ; чоловікѣ даньный див. ЧОЛОВѢКЪ.*

ДАНЬ *див. ДАНЬ.*

ДАНЬЕ *див. ДАНЕ.*

ДАНЬ, ДАНЬ ж. Данина, дань: а всеи дани прихо^дить сто грошей ширѡких (Кошир, 1502 *AS* I, 148); онѣ маеѣ тому Игнатїю зъ доходѡвѣ и зъ даней монастырскихъ четвертую часть ему давати (Кракїв, 1525 *АЮЗР* I, 68); ѡ(н) мени(т) якобы(х) я ѡндю да(н) з ыме(н)ѣ манасты(р)ско(г) побра(л) (Київ, 1544 *ЦНБ* ДА/П-216, №38); С того села хоживало дани по(л) кади мѣдѣ (1552 *ОЖЗ* 129); ѣ тыхъ селехъ выше(и)писаныхъ... дворищѣ мѣ а дымовѣ двесте и иї дани даюѣ мѣ(дѣ) сто ведерѣ (1552 *ОЛЗ* 192); годи(т) ли са намѣ цесареви дань давати або нѣѣ (1556-1561 *ЛС* 310); довжны есме у чести имати и послушными быти, и такожѣ усяку дань и заплату, котрую приходить сповиноват(и) имѣ (*в ориг. сповиноватымѣ. — Прим. вид.*) (XVI ст. *НС* 217); сам безгрѣшный Христос тым же божким промыслом своим на сей свѣтѣ приходилѣ и невольным ся сталѣ и дань цесару поганскому давалѣ (Львїв, 1605-1606 *Перест.* 49); Яко бы Цесарови не голдовати, Анѣ панству Рымскому данїй давати (Львїв, 1630 *Траг.п.* 163); pensio, nis, дан(ъ), заплата (1642 *ЛС* 305); Дѣнь. Cencus. Tributum. Pensio (1650 *ЛС* 442); **дань бобровая** — данина від бобрових угїдѣ, сплачувана шкурками бобрїв: дал...емѣ тоє имѣне...// з данми... бобровыми (Кракїв, 1507 *AS* III, 39-40); **дань грошовая** — данина від

орних земель, яку сплачували грішми: въ ты(х) на(м) трѣ(х) имѣ(н)а(х) де(л) ста(л) на полы въ все(м) в людѣ(х) и в зѣмля(х) в дани... в грошевои (Житомир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 5); А маеть он... держати... найпервей... село... Свинѣхи... и зъ даньми всакими грошовыми (Берестя, 1508 *АС III*, 56); **дань дякольная** — данина від орних земель збіжжям: я... кнѣга ма(р)я... пу(с)тила есми... кнѣзо а(н)дрею... // ѿ(с)миловичи село... з да(н)ю медовою и дяко(л)ною (Миленовичі, 1571 *ЖКК I*, 29-30); **дань житная** — данина від орних земель житом: И мы... за его... пилнѣю слѣжбѣ... тот двор... потвержаем сим... листом... емѣ... со всеми людьми... и з слѣжбами тых людей и з данми... житными (Берестя, 1511 *АС III*, 135); **дань куничная** — данина з угідь шкурками куницъ: Маеть он... тые... села держати... з данми... кѣничными (Львѣв, 1509 *АС III*, 70); **дань медовая (мѣдовая), медовая дань** — данина від угідь, яку сплачували медом: Село слобо(д)ка на десне... дани медовое семѣдсять ведерець (1552 *ОКЗ 45*); Маеть он... тые... села держати... з данми... мѣдовыми (Львѣв, 1509 *АС III*, 70); А записаль есми ихъ святому Миколи вѣчно и непорушно с тою медовою даню (Київ, 1508 *АрхЮЗР 1/VI*, 11); **дань овсаная** — данина від орних земель вѣсом: И мы... за его пилнѣю слѣжбѣ... тот двор потвержаем... з данми... овсаными (Берестя, 1511 *АС III*, 135); а княз Федор... и его потомкове на векъ векомъ держати и поживати мають,... весполкъ с церковию Рѣскою... и со всеми людьми тамошними и ихъ роботами,... з данми грошовыми и медовыми и овсаными (Краків, 1539 *АС IV*, 185); **дань пенежная (пѣняжная, пинезная)** — те саме, що **дань грошовая**: кды дѣти кѣ розд(м)ны(м) и dorosлы(м) летомъ при(и)дутъ ѿпекѣнове повинѣни будѣтъ оныѣ... (в)сякіе доходы... дани пене(ж)ныѣ... которые(ж)... зберу(т) и(м) ѿ(т)дати (1566 *ВЛС 67* зв.); да́ни пѣняжныѣ да́ни по́та и трѣда ѿ(т) ны(х) вы́тагаѣте (1598 *Виш.Кн.* 273); сами з тыхъ маетьностей дани... пинезныѣ и збожа // вшелякого...выбирають и на свой пожитокъ оборочають (Володимир, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 441-442); **дань урочистая** — данина, приурочена до якогось свята: а на лето ѿтъ пасекъ дани урочистое на го(д) з

домѣ по вѣ грш'... на замокъ старосте дають (1552 *ОВин.З.* 141).

Див. ще ДАНИНА, ДАНКА, ДАЧА, ДАЧКА.

ДАНЬЕ *див. ДАНЕ.*

ДАНЬНИКЪ *див. ДАННИКЪ.*

ДАНА *див. ДАНЕ.*

ДАРА *ж. (проскура, яку після богослужіння кусками роздають людям) антидор: У олтару: престолъ и жертвеникъ, миска на дару чирвоная, банка глиненная зъ виномѣ (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/1, 183).*

ДАРАГАНСКИЙ *див. ДРАГАНСКИЙ.*

ДАРАГАНЪ *див. ДРАГАНЪ.*

ДАРДА *ж. (стп. darda, dard, фр. dard, it. dardo) (спис на дерев'яному держаку) дарда: способившы себе до предъ се взятого умыслу и учинку ихъ мещанъ и... также сепачовъ,... всѣхъ зъ оружемъ розмаитымъ вахтарскимъ, то естъ зъ шефелинами, зъ усписами, зъ дардами // зъ рогатинами... безъобронного чоловіка... збили (Володимир, 1598 АрхЮЗР 3/1, 142-143); ѿрѣженѣсецъ, дардонѣс: драбъ зъ воло(ч)нею, а́бо зъ да(р)дою (1627 *ЛБ 153*); ѿрѣжіе: Мѣчь, брѣнь, збрѣа, да́рда (Там же); pilum да(р)да (I пол. XVII ст. *Сем.* 137); Да́рда. Lancea (1650 *ЛК 442*).*

ДАРЕМНЕ *присл. 1. (безкористі; безвинагороди) даремно, даремне, дармо: не хотечи, абых-мо его милость кривного пана своего службы даремне опуститъ мели,... упросиламъ... пана моего, абы... тую третью часть, от мене его милости записаную, пана Петра Загоровскаго тымъ даровать рачиль (Вільна, 1552 АрхЮЗР 8/VI, 24); и не роздѣмъ прошѣ абы(м) я тратилъ гроши мои даремне (к. XVI ст. *Розм.* 62 зв.); Тѣнѣ: Дарѣмне, да́ромъ (1627 *ЛБ 167*).*

2. (безрезультатно, марно) даремно, даремне: чымъ и позаста́лы(м) ко́торыѣ бы могли в выдава(н)ю кни́гъ... оуслѣговати, дорѣгѣ загородили,... и оуста ѿкроутне... завазали, же моу́сат... абы са пра́ца ихъ дарѣмне по свѣтѣ не блоука́ла, таковы(х) пра́ць занехати (Острог, 1606 *Мол.* 3); Сѣ́тно: Ма́рно, дарѣмне, нѣкчѣмно (1627 *ЛБ 125*); Сна(т)ся... мѣлты дарѣ(м)не мовляю(т) Бо тѣла лю(д)ские покою в грѣбѣхъ не маю(т) (1636 *Лям. о пр.* 5 зв.).

3. (безпідставно, безпричинно) даремно, даремне, дарма: тогды, де(и), шафа(р)... кони з возы даремне переби(л) (Луцьк, 1565 ТУ 112); даремне гордішьса и хв́алишь; с тво́его ца́р(с)тва; и князтва, с твои́ силы, и красоты (Чернігів, 1646 Перло 126 зв.).

Див. ще ДАРЕМНО, ДАРМА, ДАРМО, ДАРОМЬ.

ДАРЕМНО присл. 1. Те саме, що даремне у 2 знач.: Не моли ся, тай не надѣй ся на Бога даремно (в рук. даремного. — Прим. вид.) (XVI ст. НС 18); якожъ не меншую потѣху оттуль одержаламъ, же тмячы слова мои в листѣ першомъ..., даремно працювалесь (Слуцьк, 1616 АрхЮЗР 1/VII, 266).

2. Те саме, що даремне у 3 знач.: Не даремно, Плетенецькимъ... кр(с)тъ... за гербъ є(ст) надано Бѣ стѣблївость оузнано В' томъ Домѣ (Київ, 1623 МІКСВ 79).

3. Безпідставно: Южъ тамъ(ь) и смѣлый Пётръ са даремно лакає(т), Оучтла своєго (Львів, 1631 Волк. 7); Тогд́а были правдївыи хр(с)ті́ане, але ннѣ; даремно им́а Хво́ носатъ (Чернігів, 1646 Перло 133 зв.).

Див. ще ДАРМА, ДАРМО, ДАРОМЬ.

ДАРЕМНОСТЬ ж. Даремність: Сѣта: Мърность, нѣкчѣмно(ст), порѣжность, даремность. Мета(ф): Пѣдлость, дешевость, спрѣсность (1627 ЛБ 124).

ДАРЕМНЫЙ, ДАРЕМЪНЫЙ прикм. 1. (безплатный) даровий, діал. даремний: богатыи... дорогїи шаты на себе справляю(т)... псо(м) мно́го м́аса а оубѣгомѣ не дасть... окрѣха хлѣба даремно // стрѣвѣ и похлѣ(б)це(м) дорогїи шаты (Устрики, I пол. XVII ст. УС №29515, 202-202 зв.).

2. (безрезультатный, марный) даремний: Нехай ся выстерегають судьи церковные, абы въ небытности того, чья ся справа точытъ, декрету ниякого не чынили: бовемъ даремная будетъ (Вільна, 1599 Ант. 547); ра(ч) вм... имъ на вшеляко(и) помочи... готовымъ быти якобы... и(х)... трѣды... даремными не были (Львів, 1610 ЛСБ 364, 1);

безпідставний, облудний: О Корени зло(г), Лѣко(м)ства вѣтвіе. Скѣпость, незмилованіе,.... здрада,

ошѣка(н)є, даремнаа клѣтва, кривоприсаганіе, неспокойность (Львів, 1645 О тайн. 55); старши(и) его нѣчого росказати даремного, або бе(з) розсѣдкѣ не може (серед. XVII ст. Кас. 49 зв.);

нікчемний, мізерний: они сѣкну з вѣлосо(в) вѣбранных оурбленю... порожнюю и даремню осѣдїли; яко тѣю... з котѣрой члѣкъ при(и)ти може(т) до пыхи (серед. XVII ст. Кас. 4).

ДАРКІЙ прикм. (схильний обдаровувати) щедрий; если смиренны(и) тихій, мѣва(т) пондрый, сатѣрноватый, если весѣлы(и), мѣва(т) распѣтны(и), если до люде(и) даркїй, а склѣнны(и) мѣва(т) похлѣбца (Острог, 1599 Кл.Остр. 222).

ДАРМА присл. Те саме, що дармо у 1 знач.: конє(и) да(р)ма не ве(р)ну неха(и) ми даду(т) ше(ст) ма(ц) овса (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 5).

Див. ще ДАРЕМНЕ, ДАРЕМНО, ДАРОМЬ.

ДАРМО, ДАРЪМО присл. 1. (безплатно) дарма, дармо: тые робать на дво(р) да(р)мо (1552 ОВін.З. 140); судъ повине(н)... прокуратора дати... и да(р)мо казати ему мовити ѡ(т) ѡбогихъ ѡ(т) вдов(в) и сирот(т) (1566 ВЛС 35); Трѣ(н)кѣ дали(с)мо бабѣ що тера(з) поме(р)ла ѡбогая да(р)мо (Львів, 1607-1645 РДВ 30); жаде(н) бовѣ(м) бе(з) нагороды ѡ Васъ мешкати не бѣде(т), яко(ж) и жаде(н) не є(ст) кто бы да(р)мо вѣйти мѣ(л) (Ясен, 1614 ЛСБ 451, 2); ты заповѣдалъ..., абы твою волю творїли: не якѡ дармо; ѡбѣцалесь имъ зѣто живѣтъ вѣчны(и) (Чернігів, 1646 Перло 151 зв.);

(легко, просто) даром: Ото лѣвѣць половїли ва(с) яко шпѣко(в) дармо, и оуморїли в' потѣць живо(т) мо(и), и вложїли на мѣне каме(н) та(ж)кїй жалю (Острог, 1599 Кл.Остр. 228);

незаслужено: Ласка Божїя єсть даръ..., от... Бога нам дармо данный, то єст без заслуг нашихъ (Вільна, 1600 ЧИОНЛ IV-3, 50).

2. (безрезультатно, марно) даремно, дарма: Дармо тѣй григорїй сѣмый противъ томоужъ гѣнрикови дѣ цѣсарови, снѣ его власного... ро(з)-грешїль, котѣрое емѣ са ро(з)грешѣнье не надало (Острог, 1598-1599 Апокр. 173 зв.); кгды ее милость протестацію чынила, вѣсказаль до нее: же ся дармо протестуетъ (Вільна, 1599 Ант. 927); дармо кто має(т) шѣкати ха... в рѣскоша(х) и пѣм'па(х)

свѣта того (1645 УЄ №32, 275); бѣдѣтъ виливати дармо кривавыи слезы, и нѣчѣго иногѣ не вѣрѣтъ, тѣлко свои мѣки (Чернігів, 1646 *Перло* 156 зв.);

(без користі) даремно, дарма: Прето потріба... вишей... Мл(с)ти мѣти... всегдашнее // и пѣлно баче(н)е... на нѣвый вѣкъ сво(и) в котѣромъ не толко часѣ якого до(л)гого, але и дна и годѣны едѣное не стравити дармо, а бе(з)потрѣбне шкѣда (Острог, 1587 *См.Кл.* 1 зв.-2); И мнѣ того жаль, ижъ еси той ча(с), которѣй для хвали Бжѣой, что(би) дава(ль) з' свои(х) ска(р)бовѣ. а то еси на тѣле(с)нѣе роскоши да(р)мо тратиль (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 266); **дармо хлѣбъ ѣсти** див. **ХЛѢБЪ**; хлѣбы дармо псувати див. **ХЛѢБЪ**;

(з порожніми руками, без нічого) даремно, дарма: писали до насъ ѣ споможене святои цркви, теды тымъ часомъ не на часѣ трафили. Еднакъ же да(р)мо посланъца вашего пѣстити смо не хотѣли. на тотъ часѣ сто злотыхъ далисмо (Ясси, 1625 *ЛСБ* 468).

3. (безпідставно, безпричинно) даремно, дарма: та(к)же е(с)те много те(р)пѣли да(р)мо (II пол. XVI ст. *КА* 410); не могли бы люде на неведомость нарекати. Але и такъ дарѣмо нарекають, бо вси о томъ ведали (Вільна, 1599 *Ант.* 593); Але мѣтропѣлитъ нѣ маючи што дати пьянство(м) ѣкру(т)ны(м) зніщившисе баченя всякое стрѣтивши, гневался на екзархѣ мовечѣ ижъ мѣнѣ да(р)мо патриа(р)хъ на мѣтрополию посветиль, ѣ мне присѣгати казалъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 45); а дхъ стѣй не естъ едина рѣчь якаа з' створѣны(х) рѣчей, ѣ которыхъ напѣсано ѣно естъ (што дармо до тогѣ розоумѣнья нахилѣють) всѣ през' нѣго са стѣло (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 25 зв.); Для чоґожъ ти вязневѣ моихъ потривоживѣ, Же имѣ еси повѣсть тую дармо розмноживѣ? (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 22); Тѣне: Надарѣмнѣ, порожне. Безѣма, тоежъ: Бе(з) розсѣ(д)кѣ, дармѣ, всѣе, мѣрне (1627 *ЛБ* 134).

◦ **дармо на тимъ** — (все одно, бѣйдуґе) дарма: Тѣшса з' того, ижъ часѣ замѣроно(г) ти(мѣ) ри(х)лей доходишь, дармо на тимъ, хотѣ(и) хто мало алѣбо много з'бѣжитъ, тѣлко жебы добѣлґль, гдѣ повиненѣ (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 264).

Див. ще **ДАРЕМНЕ, ДАРЕМНО, ДАРМА, ДАРОМЪ.**

ДАРНЪ див. **ДЕРНЪ.**

ДАРОВАНЕ, ДАРОВАНИЕ, ДАРОВАНІЕ, ДАРОВАНЬЕ с. 1. (надання, передання у власність майна) дарування, дар: князь Иля..., ѣное дароване и записане ѣтца своего того замкѣ... нам обавил (Краків, 1531 *AS* III, 379); Борзобогатые... не за жаднымъ дарованьемъ тые именья ѣтѣ владыки Володымерьского дерѣжати, але арендою (1554 *РИБ* XXX, 267); таковое дароване и записанье малжонце своей ѣповедалъ на вряде господарьскомъ Луцкомъ (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 35); тую суму... повинни будут в том же воеводстве Волынском ѣную внести на добра земские, с которых бы приходъ тот же доходиль ѣособомъ тымъ же, водле дарованя моего (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 747);

(приношення дарѣв) дарування, ѣбдарування: Любѣчѣстѣ... ѣхѣтнее а гѣйное дарованье..., сѣ ѣзѣбѣліе(м) даанѣе, дарованѣе (1627 *ЛБ* 61); Побѣдѣтелное: Покорѣнѣе, ... побѣдѣте(л)ное, дарованѣе, вравѣе, мз(д)ѣвзздаанѣе (Там же, 83).

2. (про титул, сан) надання, присвоєння: Даси ми дѣволе бѣти. папѣже(м) ка(р)динало(м)... але што за пожитокъ с тѣго дарованя, коли ѣ(т) тебе дѣвола... тѣе достѣе(н)ство прѣимѣ (1599-1600 *Виш.Кн.* 208 зв.); Гдѣ которы(и) з ва(с) еп(с)пѣство ѣ(т) вѣшнего званѣа, дарованѣа и ѣщѣнѣа, и ѣ(т) всенарѣ(д)наго избранѣа гласа восприѣ(л) (Там же, 280 зв.).

3. (про благословення і прощення Бога) дар, ласка: Имайте плудъ вашъ на святустъ, чѣмъ сесе естъ верхъ пожиткови вѣчному, чѣмъ... дарованѣе Божѣе — пожитокъ вѣчный дѣля Исуса Христа (XVI ст. *НЄ* 17); О велѣа невдѣячностъ людеѣ непѣбожных, ижъ неблагодарни дарованѣй божѣих (к. XVI ст. *Укр.п.* 71); не ѣнша сѣтъ ѣ(т)ча дарованѣа, анѣ ѣнша Снѣвнѣа, анѣ // ѣ на Стѣго Дѣха (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 59-60).

4. (талант, здѣбностѣ) ѣбдарування, дарування: Петр... розказует, да бы Павла послушали, признаючи ему болшей разум в дарованѣи духовном премудрости, нежели он был (1600-1601 *Виш.*

Кр.отв. 180); роз'шиховаль іхъ... єдины над' другими вѣшше въ свѣтлостахъ рѣзныхъ: по мѣрѣ дарованія кождо іхъ (Почаїв, 1618 *Зери.* 3); Где по іныхъ вѣшшы(х) мѣдрѣхъ и толковницехъ, и малость мою в' розмѣню тоєи Книги слѣдѣ причѣтши, перенести и подати єи врѣчл' ми. Якожъ тымъ, якоє мѣ преподаное єст' ѡ(т) Дѣа Пр(с)того дарованіє (Київ, 1623 *МКСВ* 69); розмѣлем' и я ѡ собѣ, жем' не чѣждѣ талѣнтѣ ѡ(т) Бѣа ми дарованого зосталъ: бѣдѣчи ѡ(т) дѣтинства моего при... дѣлѣ // Типографскомъ выхованый, и, по мѣрѣ дарованія Хѣа, в' немъ вышѣчѣный (Львів, 1639 *Ап.* 3-3 зв. нenum.); вѣдлѣгъ щѣплости сѣлѣ мѣхъ, а по мѣрѣ дарованія Хѣа, ... пѣстїлем'са, ... на ѡпатрѣніє и ревѣзїю пѣствѣ мѣєи злѣчѣныхъ ѡвѣць Хр(с)товыхъ (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 1 зв.);

здатність: Крѣщеніє єсть гаємніцею, котѣраа сѣлѣ мѣєт' велїкѣю, и дарованіє мнѣгое, въ водѣ очищати грѣхи (Львів, 1645 *О тайн.* 12).

Див. ще ДАРОВИЗНА, ДАРОВИЗНИНА, ДАРОВИТСТВО.

Пор. ДАРОВАТИ.

ДАРОВАТИ, ДАРОВАТЬ, ДАРОВАТЬ *дієсл. недок. і док. 1.* (що, що кому, кого, кого чим, кого що) (*передавати (передати), відписувати (відписати) кому-небудь у власність майно*) дарувати, подарувати: я съ своєи доброи воли дарѣю и даю и записѣю по своем животѣ тоє имѣньє сестренцѣ своемѣ (Луцьк, 1506 *AS I*, 132); А которое внесєне свое жона моа мене даровала, тоє внесєне я єй заса отдал и дарѣю и записѣю, вѣчєне єй самой и дѣтем єє (Острог, 1539 *AS IV*, 208); знаючи до себе поцтивое заховане... жоны мое(и)... даю дарѣю... вси рєчи мои рѣхомые (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 16); пань Семашко... мя и до того примусял, абых з нею, жоною своєю, знову шлюб бралъ... и лист даровный жебы дал жонє своєи, даруючи єє ѡсмасты копами грошей (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 248); я ты(м) имє(н)ємъ... сыно(в) мои(х) дарую (Київ, 1575 *ЦДІАЛ* 181, 1, 103, 2, 1); которое то имєньє поменєное... ко(ж)дому во(л)но єсть ѡ(т)дати продати даровати записати (Берестя, 1593 *ЛНБ* 103, 14/Іс, 1833, 26); Чирѣ дарова(л) мя за Форашомъ пувъ нивы широкои (Бенедиківці, 1603

НЗУжг. XIV, 221); Лаза(р) зєзна(л) на сватаню и(ж) ѡбѣця(л) зятѣи своєму иванѣи полѣ ролѣ даровати в вѣнѣ вѣчними часы дѣвцѣ своєи Аннѣ (Одрєхова, 1634 *ЦДІАЛ* 37, 2, 49 зв.); во(л)но южъ єсть и бѣдє поменєнымъ ѡсобомъ ты(м) млыномъ яко южъ власнымъ шафоватѣ ди(с)понова(т) датѣ дароватѣ и продатѣ (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 31 зв.);

(кого, кого чим, на що, чим, що кому) (*робити (зробити) подарунок*) дарувати, обдаровувати, подарувати, обдарувати (кого чим): єє мл(с)ть ѡ(т) пна дя(т)ка моего сто ко(п) гроше(и) готовы(х) ли(ч)бы лито(в)ское а сто ко(п) гроше(и) ѡ(т)пустила и даровала... на(с) детє(и) свои(х) (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Ід, 1961, 23 зв.); тогды ѡни неха(и) до на(с) приєдѣ(т) а мы и(м) добре запла(т)и(м) и вѣша мл(с)ть з ними приє(д) и бѣдє(м) вѣше(и) мл(с)ти милова(ти) и ѣ ч(с)ти держа(ти) и дарова(ти) чи(м) можемо (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); прѣ(с)таа марїа... оучини(в)ши ризоу и даровала ємоу (к. XVI ст. *УЄ* №31, 38 зв.); Koliby ty to mohlá vczynity... Jabym tobi wilmi dyakował I ná czerleny czoboty dárował ([Раків], поч. XVII ст. *Траг.* 2 зв.); Алексѣндєрѣ Велїкїи, ѡбєцѣлѣ даровати Єдногѣ Фїлѣсѣфа, ѡ што бы хтѣлѣ жадати (Київ, 1622 *Сак.В.* 44); поменєный Федѣрѣ Липка... // ...до дому своего, не поєднокротѣ меды, рыбы, такѣ збожа, яко и вышѣменованныи добытокѣ, ... запроважалъ и, кому хотєлѣ, даровалъ, а другїє продавалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 1/IV, 72-73);

(що, що до чоґо, що кому, що чому, що на що) (*робити (зробити) добровільний внесок, жертвувати, пожертвувати*) дарувати, подарувати: допусти(ли) миряно(м) нѣки(м) до(м)ковѣ стары(х) монасты(р)ски(х), в котѣры(х) за ровны(м) чинше(м) жили, для поправы монастыря..., ча(ст) нѣкѣю того и(х) прибудова(н)я з доброи воли своєи, ... мона(с)тырю тому даровати ѡбєцали(с) (Львів, 1591 *ЛСБ* 154); лаврєнты(и)... кѣпилъ... до(м) вє (л)воє на передѣмє(ст)ю гали(ц)комъ котѣры(и) на це(р)ковѣ боґоявлєнѣськѣю ѡ(т)да(л) даровалъ вєчєне (Острог, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 47); Панѣвє бра(т)ство даровали Гѣбино(и) Лѣкашево(и) на лѣка(р)ство дѣвчинѣ єи зо(л) с̄ (Львів, 1602 *ЛСБ*

1043, 6); Угороды цркви дарованыи (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 76); 12 тертици олховыхъ на лок(т) б кожда: за одіна(и)ца(т) платечи (бо ѡ(д)ну дарова(л) хло(пъ))... за всѣ далемъ зло(т) 2 и 2 1/3 (Львів, 1628 ЛСБ 1051, 5); При то(м) те(ж) даровала избѣ... добре зпореже(н)ндо до мана(с)тера нашего (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 36 зв.); Я Гаврииль Ла(н)кгишь... дарвю... // ...до шпиталя... золоты(х) по(л)ски(х) чтыриста (Львів, 1636 ЛСБ 1043, 47-47 зв.); Сию книгѣ пнѣ Андреи Серяга из жоною своєю Гафою даровал и далъ... вызницкои церкви (Нижня Вижниця, 1647 Паньк. 24);

(кого, кого на що, кого чому, що кому) (*приносити* (*принести*) в жертву) жертвувати, пожертвувати: Въ кожѣдомъ то давномъ рицерскомъ народе Мужа до бою золотой даровали свободе (поч. XVII ст. КЛ 91); чоґо просѣти маешъ ѡ(т)ца, перше анѣжли(с) моли(л) ѡ(т)ца, дарвешъ сна ѡблоудне на жарть змышлаешъ про(з)бѣ (поч. XVII ст. Проп.р. 139); я мѣжа не знаю... Ч(с)тост мого поняства (!) Бгѣ офѣрвю И як клейнот дорогой на вѣки дарвю (I пол. XVII ст. Рез. 179); До учителя своего... Котрый на послугу тую, себе даровавъ (Львів, 1630 Траг.л. 175);

(що кому, чоґо) пропонувати, запропонувати: А нынѣ папежи лѣта продавають... Хто им болшей злата за тоє дарует, такий поданья от оных прѣимует (к. XVI ст. Укр.л. 83); Што(ж) лѣпшее тобѣ // на свѣтѣ хоче(т) даровати ино(к), яко бесѣдѣ о то(м) кап'ѣрѣ (п. 1596 Виш.Кн. 246 зв.-247); Крѣл':... мѣ коновъ зе злѣта, внѣт' розказал' дати, Абы воды дрѣгѣй рѣзъ мѣлъ в чѣмъ даровати (Київ, 1632 Свх. 304);

(що кому) (*до друку*) подавати, передавати: Которомѣ книжечкѣ тѣю ѡфѣрвю, И подѣ именемъ всего войска в' дрѣкѣ дарвю (Київ, 1622 Сак.В. 39); **паматку даровати див. ПАМЯТКА**; **подяковане даровати див. ПОДЯКОВАНЕ**; **поклонѣ даровати див. ПОКЛОНѣ**.

2. (кого чим, що кому) (*наділяти* (*наділити*) чим-небудь; *надавати* (*надати*) щось) дарувати (подарувати), дати (що кому): а и(ж) бы тоє право вечистое чере(з) мене малжонце мое(и) дарованое и записаное на всѣ пришылые пото(м)ные часы в...

зупо(л)но(и) моцы ненару(ш)не зоставало... зознало(м) его пере(д) ѣрадомъ зе(м)ски(м) (Берестя, 1593 ЛНБ 103, 14/1с, 1833, 26 зв.); Владиславъ Якгейловичъ,... великими волностями церкви... даруетъ (Вільна, 1599 Ант. 965); Уроженѣ твоєго, ѡ(т)че цно(т) велѣкихъ, Же(с) вѣшо(л) з Фамиліи про(д)ко(в) знамениты(х). Кѡтры(м) ѡ не дармо тобѣ Клейно(т) даровано (Київ, 1618 Вѣзер. 14); Рѣссіа тебе на помочъ ѡбрѣла, Тобѣ тобѣ Пр(с)тѣблѣ гѣдне даровала (Київ, 1633 Евфон. 308); Тотъ же протестансъ, маючы в новой данине дарованое себе позволене збудованя рудни в Романовомъ Мосте, начине все, до рудни належачое, справиль былъ (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 405).

3. (що, що кому, що чому) (*зсилати*, *зіслати*) дарувати, подарувати: вы залецивши добро(ст) и мило(ст) божую въ ѡбещаномъ здавна... ску(т)комъ свету дарованымъ... хѣта(ж) водлу(г) зѣ ѡ(т)цов вроженого познали и ѣверили люди быти намѣ единымъ бога навѣ(ш)шого выданнымъ на сме(рт) ганебную (Хорошів, 1581 С.Нег. 1 зв.); Тѣм будем готовы на славное вѣскресение благым..., да десную страну получим и благословеннаго гласа, дарвющаго живот вѣчный, слышати ся сподобым (1588-1596 Виш.Кн. 141); Да дарвѣ(т) ва(м) Бгѣ стра(х) въ се(р)ца ваши, любезнии ѡ(т)ци и братия нѣши (к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 108); Дароуими то прочитати и оучинити, ѡ що бы ма(м) южъ не могли ѡбвинити (Острог, 1607 Лѣк. 2); Тѣ же хѣ бѣже нашѣ... дароуи намѣ агглы твои дѣбрії (Почаїв, 1618 Зерц. 8 зв.); прѣщениє и млрдіє Бжїє, и лѣска дѣши дарованныи, и тѣлѣ ѣдѣлаютса (Київ, 1625 Коп.Ом. 158); роздѣмѣлѣм' и я ѡ собѣ, жем' не чѣждѣ талѣнтѣ ѡ(т) Бгѣ ми дарованогѣ зостал (Львів, 1639 Ал. 3 нenum.); Новоизбранныи Бгѣомъ дарованныи на(м) ѡ(т)че и Пѣстырѣ здѣн'емъ нашимъ нѣчѣгѣ на(д) то годнѣйшого кѣ ѡфѣрваню..., не роздѣлимѣ (Київ, 1648 МІКСВ 348).

4. (що кому, чим кого) (*вибачати*, *прощати*; *вибачити*, *простити*) дарувати, подарувати (що кому): Вѣдаю же(м) з грани(ч) того листѣ вѣшолѣ, ѣле ма ты(м) дароуи, бо(м) то не с хѣти оучини(л),

але з жалю (Острог, 1607 *Лѣк.* 114); Бѣдете хотѣли вырозѣмѣти часо(м) якиє сѣ(т) и даровати и(м) фразы свое якиє бы ко(л)век(к) были (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1); братия...чы(н)шѣ за цалы(и) рокъ... оному про(с)тили и даровали (Львѣв, 1637 *ЛСБ* 1043, 49); **горломъ даровати** — помиловати: я, ухоедчи того срокгого караня а просечи... пана Каспора о змиловане, абы онѣ, ... змиловавшися надо мною, горломъ даровалѣ (Луцѣк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 334).

ДАРОВАТИСЯ, ДАРОВАТИСА *дiесл. недок. i док.* 1. (що, що вiд кого) (*зсилатися, зiслатися*) даруватися, подаруватися: пойдѣхъ искати слѣда ѣв(г)льскаго, приводачого до познана явного, которы(м) такovyє спрѣвы живота вѣчного, тає(м)-нищи ѱ(т) бѣ порѣчены и ѱ(т)правованы быти са дарѣю(т) (1598 *Виш.Кн.* 269 зв.).

2. (чому) (*присвячувати себе чомусь*) жертвувати собою, офіруватися: Тѣм же всему сему писанию у церкви премышской остатися изволяю. И сам же, аще Христос изволит, оной дароватися прагну (1608-1609 *Виш.Зач.* 197).

3. (що кому, що чим) (*набуватися, здобуватися*) даватися: духа сила не в художествѣ внѣшняго наказаня... обрѣтається, но вѣрою смиреномудрия... дарується (1608-1609 *Виш.Зач.* 199); Маѣте зайсте в' той малѣй кни(ж)цѣ ѱ томѣ...: што не без грѣдѣ и розмышлѣна в' Блг(д)ти Г(с)дней даровалоса на(м) (Киѣв, 1625 *Коп.Ом.* 147).

ДАРОВАТЬ *див. ДАРОВАТИ.*

ДАРОВАТЬ *див. ДАРОВАТИ.*

ДАРОВИЗНА, ДАРОВИЗЪНА, ДАРОВЫЗНА

ж. 1. (*надання, передавання у власність маєтку*) дарування, даровизна: тѣю данинѣ... княз Роман... при той даровизнѣ своей емѣ отдалѣ, якож и лист...даровный то в себе посветчаєт (Мельцѣ, 1571 *AS* VII, 404); хто бы тую часть половицѣ кѣнева... ѱ(т) брата моего... яки(м) ко(л)векъ право(м) спа(д)-ко(м) продажою заставою даровизною и яко ко(л)векъ дє(р)жа(л) мы вышѣковати або... до... врадѣ права притегати позывати... буде(м) пови(н)ны (Букойма, 1579 *ЛНБ* 5, II 4044, 52); А хто бы з дете(и) моихъ... тую даровизну мою в чо(м)

колвекъ нарушилѣ... такovy(и) кажды(и) має(т) и буде(т) повинє(н)... двесте копѣ грше(и) заплатити (Житомир, 1584 *АЖМУ* 153); А тотѣ Квѣтъ дарови(з)ны... мне Пре(з) Его м(л) Пана брата Сознаны(и) в нивчомѣ преюдыковати не має(т) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 36 зв.); тамѣже за ѱказанемѣ презѣ его мл(с)ти Пана Пенѣского ѣ привилею ономѣ даровизною конѣферованые право(м) ленѣнымѣ вечистымѣ... волокѣ шестѣ-десять... // ...Панѣ Миколаю Пенѣскомѣ до моцы и влады... подали (Чернѣгѣв, 1637 *ЛНБ* 5, II 4061, 125-125 зв.).

2. Подарунок, дар, даровизна: в... скрини... запечатованы стоятѣ... листы... на Дубокѣ, которые тылко сыномѣ моимѣ служатѣ, яко даровизна особе моей (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394); Дворѣ мой власный на всемѣ изѣ плацомѣ, которые отѣ помененнаго Пана Малжонка моего, вѣчною даровизною маю во мѣстѣ Киѣвѣ лежачѣй (Киѣв, 1615 *ПВКРДА* II-1, 10); ѱ(т) пѣна Федора малера дарови(з)нѣ пана дѣди(н)скаго... взелемѣ... 100 (Львѣв, 1621 *ЛСБ* 1049, 1, 2); за по(л)шка(р)-ла(т)ную шату рыси(з)ною плохою по(д)шитую (: дарови(з)ну петра сага(й)дачнаго)... взелемѣ зло(т) 120 (Львѣв, 1623 *ЛСБ* 1049, 4 зв.).

Див. ще ДАРОВАНЄ, ДАРОВИЗНИНА, ДАРОВИТСТВО.

ДАРОВИЗНИНА *ж.* Те саме, що даровизна у 1 знач.: вшеякие ли(с)ты приви(л)я... за ве(р)ные слѣ(ж)бы наданє ѱсоба(м)... и ѱсо(б)ливе вси на-да(н)я данины дарови(з)нины ве(ч)не до живо(т)я заставы записова(н)я сѣмѣ пене(ж)ныхъ... теды вси такovyє лис(ти)... непоражоными... захова(ти) хоче(м) (Люблѣн, 1569 *Пр.ВЗ* 113 зв.).

Див. ще ДАРОВАНЄ, ДАРОВИТСТВО.

ДАРОВИТЕ *присл.* Щедро: Дѣкѣймѣ... Бгѣ, ижѣ великѣю противѣ намѣ милость свою, гѣйне ѱказѣлѣ, и чѣнитѣ зѣ нами, на(д) гѣдность нашѣ даровѣте, и крѣмѣ жѣдныхъ нашихъ заслѣгѣ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 746).

ДАРОВИТСТВО *с.* Дар: Томѣ послушенство море ѣчинило и ѱ(т) словєсь его во(л)ны ѣкритило. Многи бо и чу(д)ны его даровитства, неизречены

нами величества (к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 66).

Див. ще ДАРОВАНЄ, ДАРОВИЗНА, ДАРОВИЗНИНА.

ДАРОВНИЙ *прикм.* 1. Щедрый: А члвкѡве, хоть добры сѡтъ, еднѡк' невлѡсне добры, але з' набѣта ѡ(т) Бгѡ дарѡвного (Київ, 1637 УЄ Кал. 704).

2. Подарований: А сеи ли(ст) другии за зе(м)-лю залужную и за даро(в)ную (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 224); ѡ(д) прынесена кваты(р) даровны(х) 12... за гвѡ(з)да ла(т)ное и го(н)товое fr. 11 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 4).

♦ **даровный обычай** *див.* **ОБЫЧАЙ**; **листь даровный** *див.* **ЛИСТЬ**²; **право даровное** *див.* **ПРАВО**².

ДАРОВЫВАТИ *дієсл. недок., многокр.* (чим) (*виявляти щирю прихильність*) обдаровувати: она... будучи мне малжонкою, многими речми в потребах моих спомагала и даровывала... а к тому позычила ми сто золотых черленых (Луцьк, 1546 АрхЮЗР 8/III, 14).

ДАРОДАВЕЦЬ *ч.* Даритель (*про Бога*): А если ты дародавца познати не хочеш, тогда мы... тебѡ его открыти и показати мусим (1608-1609 Виш.Зач. 230).

ДАРОМЪ *присл.* Те сме, що даремне у 1 знач.: ne tylko newolno jest nikomu wchodow, a w trawy stebła nikto darom wziaty ne mozet,... ale y drowna i les wse za rokłonom (Вінниця, 1545 АрхЮЗР 6/I, 26); кравцьы робать воеводе даромъ што роскажуть (1552 ОКЗ 39); Даромъ роздавай оурѡды, а не за подарки продавай преложѡнства (Острог, 1614 Тест. 162); лѡкареве досконѡлые, кг(д)ы хоробы долѡгѡе лѡча(т), великихъ лѡка(р)ствѡ заживѡючи до здорѡва привѡда(т), и не зѡвше ведлѡгъ звѡчаю дѡкто(р)ского ѡных лѡчатъ, але чѡсомъ и дѡромъ (Острог, 1607 Лѡк. 28); Тѡнѡ: Дарѡмне, дѡромъ (1627 ЛБ 167); Дѡромъ... взалѡ есте, дѡромъ и давайте (Київ, 1637 УЄ Кал. 632).

Див. ще ДАРЕМНО, ДАРМА, ДАРМО.

ДАРОНОСЕЦЬ *ч.* Той, кому щось подаровано, кого чимось надѡлено: Вѡмъ дѡволе,... тѡа твоа данина... // ...малы(и) ча(с) сѡ в рѡка(х) попѡстѡе(т); а пото(м) з дѡронѡсце(м) посполѡ знѡ-

гла погибѡе(т), и ищѡзе(т) (1599-1600 Виш.Кн. 208-208 зв.).

ДАРОПРѢМНИКЪ *ч.* Той, кому присвячується тѡвр: якъ самѡа тѡа Книга высѡце зѡцный дѡрѡ е(ст), тѡк' подѡбне высѡце зѡцного и прѡсѡтло(г) даропрѡмника потребѡвала (Київ, 1623 МІКСВ 69).

ДАРОХИТРЪСТВО *с.* Лукаве, пѡдступне обдарування: Да(ш) ми зѡшь дѡволе ремѡсльнико(м) хитрымъ // и сла(в)ны(м) бѡйти,... грѡшки собѡ зберѡ... домо(к) приѡздѡблю. Што(ж) за пожи-то(к) с того всего тѡбѡго дарохитрѡства, ко(ли) а простѡты ѡсѡ навѡкнѡти не могѡ (1599-1600 Виш.Кн. 210 зв.-211).

ДАРСТВОВАТИ *дієсл. недок.* (*цсл.* дарствовати) дарувати: Подаѡмъ: Дарствѡемъ (1627 ЛБ 84).

ДАРУНОКЪ *ч.* Дар; дарунок: ласку королевѡскую ку собѡ зводили розмаитими дарунками (Львів, 1605-1606 Перест. 33); Дарунокъ от пана Тимофея Высоцкого братѡству лвовскому при церкви светого Николы (Луцьк, 1608 АрхЮЗР 1/Х, 131); И ты, прошѡ оусѡлне, бѡдь мѡ в' то подѡбный Принѡти рачѡ то(т) дарѡ(н)кѡ (Київ, 1618 Вѡзер. 16); А же патрѡрхѡве дають упоминки и дарунки вмѡсто чиншу Турчинови, не естѡ то дивѡ (Київ, 1621 Кон.Пал. 926); Бгѡ даѡт' нам' добрыѡ дарнѡки, и вшелѡкими промѡсл'ными потѡхами насѡ ѡпѡтрѡдет' (Київ, 1637 УЄ Кал. 114).

ДАРУНОЧОКЪ *ч.* Даруночок: Имнологѡ... Пѡнѡ Пѡстырѡ, ѡпекѡнѡви и Добродѡеви свѡемѡ Пре(з) дѡлѡтели в' Типографѡи в Дарѡночкѡ Нѡзко Принесѡнаа (Київ, 1630 Имнол. 1).

ДАРУЮЧѢЙ *дієприкм.* Щедрый: Анна: Блг(д)ть, потѡха, ѡбо лѡскаваа, мл(с)рднаа, мѡла(а), в'дѡч-на(а), лѡтѡстѡваа, ѡ(т)почивѡючаа, дарѡючаа (1627 ЛБ 177); Іѡѡннѡ, е(в): Гѡви послѡшли(в), лѡскавый, ѡбо дарѡючѡй, ѡбо побѡжный, а(б) мл(с)рдный (Там же, 213).

ДАРЪ, ДАРЪ *ч.* 1. Дар; дарунок: дары знаменитые пѡназми и золотыми и сребромъ и шатами и коньми..., чоѡ коли мнѡ потреба вказѡвала, тое все Єѡ Милѡсть...// кѡ вспоможеню моѡмѡ давал (Луцьк, 1534 АС III, 471-472); я... ничоѡ бо(л)шеи на томѡ вѡраде не постерегаючи ѡдно справѡ(д)ли-

вости свѣтое и не даючися ни (в) чо(м) вводити яко приязню ани вазню, ани даро(м) та(к)же справы... пи(л)не до книгъ свои(х) судовыхъ эписуючи та(к) ми п̄не б̄же помози (1566 ВЛС 59); повинные и близкие мои тую суму... малжонце моеи... оддати и заплатити, яко властного дару моего мають (Смордва, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 204); по(с)лане(ц) бра(т)ски(и) прывѣзь с киева да(р) петра сага(и)дачного таляро(в) мечіковы(х) 250 (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 3); Имже прѣвила не пове- левають, не давай причастіа, ни по дарѣ, ни по страхѣ, ни по любви (Львів, 1642 *Жел.П.* 4); *Образно:* Мѣсце тѣе мѣста еднымъ ѡ(т)стѣбитъ поприщемъ, приміоты и дара котѣраа земля дѣбраа мѣти мѣжетъ, всѣ въ собѣ маючее, здавна Б(д)цы посѣченое (Київ, 1631 *Син.Тр.* 812); **въ дарѣ при- нести** — подарувати: мнѣ... прислѣшало В(ш) Кн(ж) Мл(ст) достѣйне почтѣти и в' дарѣ зацный зацное што принести (Київ, 1623 *МИКСВ* 75).

2. (надання кому-небудь у власність майна) дар: и вызволюеть ему продаино(м) и даро(м) вѣ(ч)ны(м) и вырѣка(т)са (!) зо (в)ши(т)кого из дѣтymi свои- ѣми (Одрехова, 1519 *ЗНТШ* L, 4); тогды князь Ила по смерти его за шным даром и записом ѡтца своего, ... шный замок... к рѣкам своим взял (Краків, 1531 *AS* III, 379); я на сес часть... ѣ повѣтъ Слоним- ский сознати того дарѣ своего до книг тамошних, врадových ехати не поспѣю (Несухойже, 1571 *AS* VII, 389); Я ти(м)ко снѣ ва(с)ка роже(н)ку(в)... зезнава(м) и(ж) е(м) пу(с)ти(л) часть ѡчизь- ны своеѣ бра(т)оу своему иванови вѣ(ч)ны(м) даро(м) (Одрехова, 1581 *ЦДИАЛ* 37, 1, 14 зв.); **обычай дару див. ОБЫЧАЙ.**

3. Благодать; зіслання: Я... за зраженемъ дару Духа святого понял есми... в малженство... панну Олену (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25); Смире- ние наше ѡ(т) благодати и дара и области всесве- того и живоначальнаго дѣха данъныя (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); на поганы да(р) дѣха свѣтого бы(л) выли(т) (II пол. XVI ст. *КА* 57); па(н) бовѣ(м) нашъ, милѣю- чи чоловѣка, ты(м) самы(м) на(д) йн'шїе дары рѣдзай нашъ почти(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 57); Запрѣвды з' дѣброты своѣи Б̄гъ... кѣждому створѣ- ню..., оудѣли(л)... дары зацности и почести (Київ,

бл. 1619 *Аз.В.* 176); Ана́ній, ил(и) Гана́ніа. Ласка па(н)скаа або м̄л(с)рде па(н)ское, або дарѣ па(н)- ски(и) (1627 *ЛБ* 176); малжѣнка дѣбраа за дарѣ знаменїтый ѡ(т) Б̄а почитана бываеть (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 918); Побожнии зась дѣши тѣло возмутъ на себе, и да(ст) имь г(с)дѣ б̄гъ се(д)мъ даро(в) на тѣли (серед. XVII ст. *Луц.* 547).

4. Пожертва, офіра: Поздрѣвши и оудрѣл' ко- торыи то вѣмѣтали дары свои богаты(и) люде до скарбѣницѣ црковной (1556-1561 *ЛС* 313); Авель же пред богом простоту указав, и бог его дары на офѣри приняв (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); Бгѣ и цареви себе покорѣмо, еще же и дары емѣ принесѣмо (к. XVI - поч. XVII ст. *ЛДПИ* 182, 95); ѡ(т)дайже подавци своѣмѣ гѣдныи дарѣ, почтѣ // б̄га котѣрый тебе почтѣлъ (Острог, 1614 *Тест.* 147-148); Ана́оима, кла(т)ва, прокла(т)ство, або офѣра, оване: або дарѣ, або Б̄ѣ посвѣченаа ре(ч) (1627 *ЛБ* 176); почѣтки з' гѣмна твоѣго, и з' винницы ѡ(т)давати не зане- хивай: и дар' почѣтковый приносѣте Г̄ви (Київ, 1637 *УС Кал.* 91); и понесе Аарѣнъ непраѣвость тѣхъ рѣчи котѣрыи оферова́ли и посвѣтили снѣве Ізраї- левы во всїхъ дарѣхъ своихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 106);

причастя: а кѣто бы колї к'лал'са ол'таремъ, ничого не е(ст) кѣто бы к'лал'са дарѡ(м) которыи е(ст) на немъ, винень е(ст) (1559-1561 *ЛС* 98 зв.); И приносячи въ тые два дни просфуру, то есть хлѣбъ, освящають дарѣ (1603 *Пит.* 76); Антїѡронъ, выкладаетьса дарѣ, то есть Прѣсфоры ѣнои з' котѣрой Агнець вынатыи естѣ (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 266); Дары отъ хлѣба, на службу Божию офѣрованнаго, не мають (бл. 1626 *Кир.Н.* 27); пришѣвъ Іѡсифъ в полддне а они готовѣли дары (серед. XVII ст. *Хрон.* 70); **божественный дарѣ, божественныя дары** — (причастя) дар, дари: и кто е(ст) тѣ прїгѣтовилса, прїмоуе(т) бѣж(с)твѣнный дарѣ ѡ(т) снѣнника (к. XVI - поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 122 зв.); в немъ бо са показѣли бѣж(с)твѣнныя дары (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.).

5. Податок: а с тѣхъ же людей подати: ѣбѣстки идеть кузня (!) меду, ... а бобровнику куница да корчага меду, а на господаря полюдье, а дару куница, а на слуги десять грошей (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 10).

6. (хист) дар: А служи суть, котрыи вѣрують и дають слово на службу, то суть владыци, попове, дякуны, котрыи узяли даръ душевный, одны май много, а другыи май мало, кождый противъ силы своеи (XVI ст. *НС* 138); твоему языку латынскому от диявола тот дар дарованъ есть (1608-1609 *Виш.Зач.* 220); А же учителя церковныи Петра... верховнымъ... пишутъ,... не ижъ бы большую владу и мощъ оному приписовали, але взглядомъ особливыхъ даровъ персональныхъ особы его власной (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 411); я въ части моеи въ дарованномъ ми ѿ(т) Ба даръ Корректѳрства въ пресладчайше(м)... азъкъ славенско(м) послѣжилемъ любовне офѣрѣю (Київ, 1623 *МКСВ* 84); дарѣи и мнѣ недостѣйномѣ... даръ; ѿбяснѣти ннѣ Тайны твоѣ (Чернигѣв, 1646 *Перло* 132);

перен. цілюща сила, властивість: той Источни(к)... многѣи... хоробы... оулѣчиль... неплодность тежъ розвазѣлъ даръ Источника тогѣ, Гды Цѣсаръ Кѣонстантѣнъ Пѣрфироро(д)ный зъ Пѣрци ма(т)ки своѣи заматерѣлои народѣльса (Київ, 1631 *Син.Тр.* 815).

ДАСКАЛОВЪ *прикм.* Дидаскалѣв, учитель: И маѣ(т) емѣ на(и)первѣе то(и) рѣестръ прочитѣтиса, абы вѣда(л) яковы(м) спѣсобо(м) будѣтъ сна его вѣчѣти и... дѣтинѣ къ надѣцѣ. и послуше(н)ствѣ даскаловомѣ приводачи (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 2).

ДАСКАЛЬ *ч.* (*гр.* διδάσκαλος) 1. Дидаскал, учитель: Я ива(нѣ) багатырець крама(р) ѿ(т)даю сына своего Миха(и)ла, Стефанѣ даскалу рѣскому на надѣку словѣ(н)ского пи(с)ма (Львѣв, 1586 *ЛСБ* 91, 2); Даска(л) или вѣчѣте(л) сея шкѣлы маѣтъ быти блѣгоче(с)тивѣ, раздѣме(н), смире(н)омудры(и) (Львѣв, 1587 *ЛСБ* 87, 1 зв.); стефанѣ даскалѣ злот д гр(ш) вѣ (Львѣв, 1592 *ЛСБ* 1037, 76 зв.); Игѣмень // повине(н) бѣде(т) и братиѣи подобныхъ собѣ ховати... Кѣхара, Послѣшника, Даска́ла (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* 1-1, 60-61); нище(ст)вѣючи в вѣчилищѣ вѣшомѣ, за пре(д)статѣ(л)ства сто(и) памяти Стефана Зоузанѣа, Икима даскала и прочи(х). Яко(ж) вѣтешиле(м)са (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.).

2. Учений: Но он убо многыи языки и поганскими даскалы Платоном, Аристотелем и // про-

чими,... да ся хвалит и возносит (1588-1596 *Виш.Кн.* 130-131); Сам бо преблагословенный даскал над даскалами, ректор над ректорами, господь и бог наш... собою образъ показал (1608-1609 *Виш.Зач.* 228).

Див. ще **ДИДАСКАЛЬ**.

ДАСКАЛЬСТВОВАТИ *недок. перен.* Научати: Во единости бо церковной основана есть любы догмат, вѣра ту царствует, надежда ту даскальствует (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 169).

ДАСТАМЕНТЬ *див.* **ТЕСТАМЕНТЬ**.

ДАТА¹ *ж.* (*стп.* data, *лат.* datum) (*календарний час*) дата: от даты того моего листу тую часть мою именя... в руки и в мощъ ей подаю (Луцьк, 1546 *АрхЮЗР* 8/III, 15); выпи- вышел под датою рокѣ Божего Нарожена тисеча патъсотъ шестьдесятъ четвертого, месеца Ноабра двадцать // четвертого дня (Вильна, 1565 *AS VI*, 274-275); ка(ж)ды(и) таковы(и) хто бы на слу(ж)бе его королевско(и) мл(ст)и... воє(н)но(и) бы(л): в ко(ж)до(м) таково(м) вчинкѣ... до двана(д)ца(ти) неде(л) ѿ(т)казова(т) и справовати не вине(н): ѿкро(м) хтобы по дате тос ко(н)стытѣцныи кому маєтно(ст)... кгва(л)товне ѿ(т)ня(л) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 26); кнѣзю янушѣ ѿстро(з)скому... присѣжоно, и ѿ(т) даты того декрету за неде(л) ше(ст) пустити наказано, з виною чоты(р)на(д)цати гриве(н) и по(д) шацѣнко(м) шко(д) в позве положоны(х) то є(ст) чотыро(х) тысяче(и) ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) (Винниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 82); росказѣмо абы ве(р): твоя пере(д) сѣдомъ наши(м)... на то(т) ча(с) кгды sprawy воево(д)ства... на(и)перве(и) по дате то(г) позвѣ припадуть... са(м) обли(ч)не... ста(л) (Люблѣн, 1634 *ЛНБ* 103, 21/Id, 2010, 14); хто бы єноко(л)ве(к) по дате сего внѣверсалѣ ѿ(т) на(с) мещано(м) нѣжински(м) даного важи(л)се... прикрос(т) чини(т)и,... таковы(и)... на го(р)ле кара(н) бѣде(т) (Ірклѣв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

(*позначка на листѣ, документѣ и т. ін. про час, місце його написання*) дата: позваная сторона... не пови(н)на ѿ(т)повѣдати на таковы(и) позо(в) которы(и) бы бы(л) скробаны(и)... а звлаща если бы са ѿди(н) з другимъ не згожа(л) в дате... а(л)бо ижъ

бы в немъ не было даты написано (1566 ВЛС 18); А тые позвы не мазаные, не скробаные, в дате и во вѣсемъ зго(д)ливые (Житомир, 1583 АЖМУ 67); Противъ тому сторона поводовая указала листъ тогожъ кошталяна (!) каменецкого з датою последнею (Варшава, 1596 ЗНТШ XXXI-XXXII, 15); А што ѳилялетъ зменъку чынить о дате въ листехъ, съ которыми владыкове до Рыму ездилы: ижъ власного местца даты, где ся што деяло, не описано, але только такими словы дата: "съ королевства Польского и зъ великого князства Литовского" (Вильна, 1599 Ант. 705); Дата 8 пресловѣщи(м) граде Премышли. Мѣца. Мая к̄с. дня. ро. Бо(ж). а̄. л̄. р̄ка вла(с)на (Перемишль, 1600 ПВКРДА IV-1, 7); Дата з ровно(г) з на(и)ѳбо(г)шеи школы В̄ше(и) веле(б)но(с)ти (1636 Лям. о пр. 2 зв.).

ДАТА² ж. (лат. datum) (надання кому-небудь у власність) дар: Мы за службу его дали есмо ему... остров наш... А не мають и потомки наши сей даты наше нарушати (1503 АЮЗР I, 31); тотъ остров Трухонь и езь на рѣцѣ Черторыи и теперъ есмо имъ водлугъ первое даты поступили и дали (Київ, 1534 АЮЗР I, 84); панъ Немировичъ... зоставилъ ихъ водлугъ первой даты при томъ островѣ и ѳзу вышеймененыхъ (Вильна, 1566 АЮЗР I, 155);

внесок, даток: Отдавали дату мѣсячную до скрынкѣ (1644 АрхЮЗР I/XI, 151);

витрата, збитки: на послушаніяхъ монастырскихъ въ повѣренныхъ собѣ грошахъ невѣрность показаль... вмѣсто оборочена ихъ на потребности и sprawy общи... дату и тяжаръ великій през то на монастырь... впровадилъ (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 216).

ДАТЕ с. Давання, подання: Ревѣка, же щодробливість в̄ дату одного напою Слезарѣ Послѣ Авраамовѣ оказала: заслѣжила, послѣбленою быти облюбѣницею великомѣ Ісаакѣ (Київ, 1625 Коп.Апок. 2 зв.).

Пор. **ДАТИ**.

ДАТЕЛЬ ч. (цсл. датель) давальник, давальецъ: Павелъ блаженный...// въ послании своемъ пишеть: блаженѣе есть давати, нежели взымати... весела, або тиха датела любитъ Богъ (1577 AS VI, 80-81).

ДАТИ, ДАТЬ дієсл. док. 1. (що кому) (передати від однієї особи до іншої, передати з рук в руки) дати: оупойвши сторбжѣ, дали емѣ стрічки з рикавичками, и спѣстївса нїми (1509-1633 Остр.л. 129); И што они осумують, приказуемъ тобѣ, ажбы твоя милость тую суму сполна Намъ заплатилъ Дахну въ руки оныи пенязи далъ (Краків, 1537 РЕА I, 211); дали оу правою роукою трость морскоую (XVI ст. УЄ Трост. 66); келих казал ему в руки дати (Володимир, 1601 АрхЮЗР I/VI, 312); Славѣ(т)-ны(м) паномъ мещаномъ бра(т)ствѣ льво(в)ско(мѣ) се(и) листъ на(ш) до рѣкъ вла(ст)ны(х) маѣ(т) бы(ти) да(н) (Сучава, 1605 ЛСБ 396, 2 зв.); Мнѣ дайте в̄ рѣки той щи(т), тѣю оборонѣ, Нехай пѣствю тѣю ѳ(т) вѣхъ бѣдъ заслонѣ (Львів, 1631 Волк. 22 зв.); Бг̄... преподсаніе далъ имъ ризы кожаны, и облече ихъ (Київ, 1646 Мог.Тр. 939); Аж ѳ(т)далил ѳ(т) церкви вышней Вызнецкон иное на тоѣ мѣсце та(м) положилъ лѣпшее, а ино ѳеодорови Петровичѣ тоѣи церкви с̄щенникови и настоятелеви до рѣкъ далъ и дароваль (Нижня Вижниця, 1647 Паньк. 24); Образно: И дамъ тобѣ ключѣ пр(с)тва небеснаго (1556-1561 ПС 74); далъ намъ х̄с снѣ бжїи кр(с)ть ст̄и на оборону на того соупротивного нашего діавола (XVI ст. УЄ №31, 216); Бѣди вѣренъ до смѣрти, и дамъ ти коронѣ живота (Київ, 1620-1621 МІКСВ 32);

вручити: он тот листъ наш ѳт нас принес и дал небожчикѣ кн<а>зю Семенѣ (Вильна, 1506 AS I, 133); дано емоу книги ісаіа пр(о)р(о)ка (1556-1561 ПС 223); сїю дшѣполѣзноюу книгоу ев(г)ліе оучителное... народомъ въ х̄а вѣроующи(м) дали (Львів, 1585 УЄ №5, 2); не то(л)ко три кро(т) приса(г) але и на то запись далъ (Острог, 1595 ЛСБ 287, 1); давши имъ листъ свой отъвористый, съ печатгю и съ подписомъ руки свое писанный (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/1, 356); Радѣйса, же твой запи(с) южъ е(ст) пошарпанный, который ѳ(т) тебе былъ діаволѣ даный (Львів, 1631 Волк. 24 зв.); дамъ тобѣ таблицы каменныи и законѣ и приказанье, которое есмь написаль абы(с) ихъ наоучиль (серед. XVII ст. Хрон. 101 зв.);

(що кому, за що) (передати, відписати комусь у власність майно) обдарувати (чим), дати (що): А

так, кгда вжо жоны моеє... в животе не стало,... бѣдѣчи есми в добром здорови и в полном роздме своем... з особливое ласки моеє ѡтцовское дал и даровал есми сына моего... всим Степанем (Острог, 1522 *АС III*, 237); Дали есмо затю нашемѣ... имене матки нашей ѡтчизное, Перекали двор (Торговиця, 1527 *АС III*, 304); ѡ(т)че да(и) ми достоиноую часть имѣнїа (1556-1561 *ПС* 288 зв.); А та(к) я... не будѣчи до того примушена... тые имене(н)я... ма(л)жо(н)кови... дала и даровала (Войнигів, 1573 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1822, 14); Такъ те(ж)... записала есми была гроши копь ше(ст)деся(т) то(и) дочце свое(и) дала, даровала (Житомир, 1584 *АЖМУ* 151); Пу(д) залугъ его давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаїлови оу 6 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг. XIV*, 222); Тые золоты(х) ӣ що з домѣ бра(т)ского взято... дано ихъ до ва(р)шавы на ре(ч) Посполитѣю (Львѣв, 1607 *ЛСБ* 1044, 5 зв.); Я Галшка Гѣлевичовна... даламъ, дароваламъ, записала и фѣндоваламъ и на вѣчные часы даромъ вѣчнымъ и неотозваннымъ даю, дарю, записю и фѣндю добра мои власные дѣдичные (Київ, 1615 *ПВКРДА II-1*, 10); Яцко мает ниву ему выискати, што продали на хлѣбъ, а Феско мает дати жита копы двѣ своего (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26);

(що кому) (*надати, наділити у користування як дар за службу або підтвердження попередніх привілеїв*) дати, віддати: мы Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... ѡже дали и потврьдили Есмы нашемѣ стѡмѣ монастирѣ вспенїю пр(с)тѣи бѣи... цигани (Бадевці, 1503 *МЭФ* фотокоп. 109); Ино коли тое селищо на насъ спало и къ замку нашому привернено, мы зъ ласки нашеое, для его къ намъ вѣрное службы, тое селищо Климятинъ ему дали, со всимъ съ тымъ, какъ ся... въ собѣ маеть (Львѣв, 1510 *АЮЗР I*, 44); И кгда таковое сведецтво ѡт них вышло, король... дал тьи земли по... старым границам, якъ они светчили (Львѣв, 1537 *АС IV*, 85); Тежъ прирекае(м) вси приви(л)я зе(м)ские старода(в)ные // и ново ѡ(т) на(с) даные во(л)ности... ты(м) статутѡ(м) нѣшимъ заховати (1566 *ВЛС* 3 зв.-4); Але абы такїй, яковый нынѣ показываютъ привилей мѣль быти данный, не естъ речъ прав-

дивая (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 324); А же инымъ та(к)же збожа не позволяю для того ты(м) дале(м) пре(д) ты(м) Чве(р)тина поля которая е(ст) на кгру(н)тѣ мѣ(с)тско(м) межи межами П. Феодора Ждана з еднои, а з другои П.: Василиа Кобца (Холм, 1648 *Тест.Ст.* 471); *Образно:* Лѣчь хтѡ ми мѡже(т) истѡчникъ слѣзъ дати (Львѣв, 1631 *Волк.* 21 зв.); А коли войдѣте до земли которю я вамъ дамъ, и пожнѣте збѡжѣе, принесїте снопы колосѡвъ пѣрвотины жнїва вашегѡ до сѣѣнника (серед. XVII ст. *Хрон.* 124 зв.);

(що кому) (*зробити подарунок*) дати, подарувати: Марїа магдалена... // домъ да(в)ши ѡбоги(м) шла на поушѣ (Львѣв, поч. XVII ст. *Хрон.* 34 зв.-35); дав мне Євхим шапокъ две и ведро пива (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); розказа(л) принести... скипетръ зъ зѡлота Аравыйского, и йнши мнѡгїи царскїи дары, и далъ Митрополїтѣ Неофїтѣ (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Вшоль теды Юсифъ до домѣ своего и дали емѣ дары которїи мѣли въ рѣкахъ свойхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 70);

(що на що) *офірувати, жертвувати:* мы имъ да(ли) на тую цр̄ко(в)... тое ѡзеро... ись ѡусти(м) (Київ, 1508 *ЛОИИ* 68, 1, 5); зо всех именеї моихъ маеть дати сынъ мой... на церковь светое Пречистое... по дѣши моеї для памяти дати (Луцьк, 1545 *АС IV*, 418); а на шпиталь тоежъ це(р)кви межи ѡбо(з)ство маеть быти дано два(д)цать копь гроше(и) литовски(х) (Миленовичі, 1581 *ЖКК I*, 193); даль ей [кнїгу] до церкви Малехова под Лвивомъ до храму Преподобной Параскевии за иереа Георгїя (1621 *ПДПИ* 178, 106); Єпитрахе(л)... зъ нара(к)вицами такими(ж) вене(ц)кого злотоглаву на бѣло(м) поли дробные квѣтки. Тое дала ѡбогая прекупка (Львѣв, 1637 *Инв.Усп.* 62 зв.); Гды теды самого себе намъ вѣ Насвѣтшомъ Сакраментѣ дати рѣчилъ, даль намъ речъ найбѡлѣшю (Львѣв, 1646 *Жел.Сл.* 4); братия позволили дати любачовскому бра(т)ству на попе(р)те sprawy це(р)ковной золо(т)к̄ (Львѣв, 1646 *ЛСБ* 1043, 75); *дати себе* — пожертвувати собою: члѣвкомъ бывъ Христось и давъ себе на избавленїе за многихъ (XVI ст. *НС* 97);

(що кому) (*повернути позичене або дати те, що вимагають*) віддати: ѡстал есми еше винен Єго

Милости з ѡблики чотыриста золотых, без двадцати золотых, которыи я... маю... дати ѡт сего дна за тыден (Володимир, 1535-1544 *AS IV*, 382); ѡ(н) его имивши поча(л) его давити, а мовити емѡ дай ми що(с) ми виненъ (к. XVI ст. *УС* №31, 159); ѡный теды товѡрышъ недорозѡмѡвѡючисѡ, и боачѡса, абы емоу того борѡначи, до бо(л)шого чого злѡго не привю(л), дѡлъ емоу абы са насыти(л) вѡлѡ своеѡ (Острог, 1607 *Лѣк.* 83);

(кому що) (*владу, силу, могутність*) дати (що), надѡлити (чим): листь свой моцованый... его милость дѡлъ ему моц тые озера зыскати и втратити (Київ, 1545 *АрхЮЗР I/VI*, 40); повѡжь намъ которою моцоу чинишь алѡбо кто то естъ кто тобѡ дѡлъ моцъ тоую (1556-1561 *ПС* 308 зв.); Послалисмы ѡ(т) бра(т)ства нашѡго... ста(р)шихъ брѡти(и) нашѡ(х)... давши и(м) зѡпо(л)нѡю мо(ц) абы во всемъ церковномъ... неподвижно стоѡ(ти) (Львѡв, 1596 *ЛСБ* 301, 1); Хтѡ тобѡ влѡдзѡ тѡю дѡлъ (Київ, 1619 *Гр.Єл.* 209); Тепѡрь тобѡ црѡу рѡждъ шѡкѡти члѡвѡка мѡдроѡго и довѡтпного, а дѡй емѡ прѡложѡнство над всею егѡпѡцкою землѡю (серед. XVII ст. *Хрон.* 66 зв.).

2. (що кому, що за що, на що) Заплатити, сплатити, дати: Ино што мѡлѡ намъ дати двѡстѡ золотыхъ на сѡе Запусты минулые, тую двѡстѡ золотыхъ вжо намъ заплатиль (Краків, 1507 *АЮЗР II*, 115); а похочеть-ли который человекъ зостати на том селищи, тот маѡт Его Милости дати виходѡ зъ дворища копѡ грошей (Острог, 1514 *AS III*, 113); в Дордала бортника — коня гнедоѡго, дано за него двѡ копѡ грошей, и з возомъ взяли (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР I/VI*, 48); взято... // двѡ скринки великихъ, третѡя маленькая, за которою дано три золотыхъ чирвоныхъ (Луцьк, 1563 *РЕА II*, 126-127); за ко(л)не(р) пѡ(р)ловы(и) моско(в)ски(и) до жѡпана... за которы(и) дано в мо(с)кве двана(д)ца(т) рѡбле(в) (Володимир, 1572 *ЖКК II*, 43); писарѡ за служѡное да(л) по(л)золотоѡго (XVI ст. *ЦНБ II* 22644, 3); зновѡ с тых же пѡнѡзи(и) дали Стефанови ковалевѡ зо(л)д̄ (Львѡв, 1607 *ЛСБ* 1044, 3 зв.); стѡфа(н) хоми(ч)... зѡ всего да(л) рахѡно(к) (Львѡв, 1608 *ЛСБ* 1046, 3 зв.); ѡ(т) ѡправы мѡней стары(х) ѡ(с)ми дали(с)мо зло(т) ѡ̄ (Львѡв, 1612

ЛСБ 1047, 2); А тому хло(п)цеви нагородите вѡм(л) шко(л)ному прошу за працу да(и)те ему (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2); Если бы хто звѡлѡ паннѡ ещѡ не пошлюбленѡю, и спалъ з нею дасть ей вѡно (серед. XVII ст. *Хрон.* 99 зв.); взглядом фундаѡии их милостей отцов барнардынов... судѡная... луцкая... давши за кгрунты килка тисечей золотых, фундовала (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР 3/IV*, 426);

(кому що) (*за гроши*) продати: если бысь не час-то мой товаръ кѡпова(л) за мнѡй не дамъ на(д)ше(ст) золотыхъ (к. XVI ст. *Розм.* 51); ta ty zwirka toho Kury — dam ioho ne droho (Яворѡв, 1619 *Гав.* 18).

3. (кому що) (*їжу, напої*) дати, подати (що), забезпечити (чим): такъ мя будешь оучити, а я дамъ тобѡ напои зъ вина складанаѡго (поч. XVI ст. *Песн.п.* 56); Рекла к нему жена ѡ̄и даи ми тои воды (1556-1561 *ПС* 354 зв.); мори(л) мя голодо(м) чѡтыри дни не да(л) ясти ни пити (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4, 1136, 35, 1 зв.); дай голо(д)номѡ хлѡба (Чалгани, 1603 *УС* №78, 11); Oy bratiońkowe sľuchayte Ta szo mini isty daite (Яворѡв, 1619 *Гав.* 20); Дѡй намъ воды абыхъмо пѡли (серед. XVII ст. *Хрон.* 94 зв.); *Образно*: Дайте ему смоли напитки ся и пекелного кваскѡ! (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23); если... снѡ̄ твѡй проси(т) хлѡба в̄ котѡрого члѡка, ци бы(л) же бы тѡкѡи, и(ж) бы снѡ̄ви свѡемоу кѡмень да(л) мѡсто хлѡба (1645 *УС* №32, 82);

(*причастя*) дати, подати: Таинъ Пресвятыхъ не дѡлъ и вѡ церковъ не впустилъ, для грѡху его мужебойства (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 475); Никодимъ Силичъ и Епифанѡй того му не допустили, а ни спѡвѡдника, а ни таинъ Христовыхъ не казали дати (Київ, 1626 *ЧИОНЛ V-3*, 27); причѡстѡе давай живымъ, мѡртвомъ же не мѡзи дѡти (Львѡв, 1642 *Жел.П.* 5 зв.);

(*милостиню*) дати, подати: Если хочешь быти досконалымъ,иди, прода(и) што маешь, а да(и) ѡбоги(м) (Хорошѡв, 1581 *Є.Нег.* 46 зв.); Пѡсано бо. всѡкому просѡщему ѡ тебе да(и) (Львѡв, 1587 *ЛСБ* 87, 3);Продайте имѡнѡе ваше и дайте милостиню (XVI ст. *НС* 55); Далѡ(м) нищимъ иванови ѡ̄ зло(т) (Львѡв, 1607-1645 *РДВ* 26 зв.).

4. (що, що кому) (*про Богу благодать*) подарувати, *диал.* зѡслати: Да(л) ты(ж) на(м) мнѡ(г) дѡброѡго

на се(м)ъ свѣтъ (Львів, 1585 УЄ №5, 12 зв., на полях); Сътвори́лъ бы(л) бѣ члѣка... дхъ да(л) за ласкѣ, а тѣло абы са не горѣди(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 215); оцѣ нб(с)ный... е(д)нѣ землю да(л) намъ всѣ(м) (к. XVI ст. УЄ №31, 3 зв.); Ты за́ко́нъ на горѣ синайстей да́ле(с) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 288); на не́пріятелѣи на́ши спа́лъ гра́дъ великі́й..., и гро́мы оуда́рили оубива́ючи ихъ... и бгѣ́ на́мъ да́ль звѣта(з)ство (Дермань, 1604 *Охт.* 11); Да́й на́мъ и да́лей в' потѣхахъ са дочекати: Пѣснь ѿ втѣленю твою(м) з Агглы спѣвати (Львів, 1616 *Бер.В.* 83); Не дай же намъ въ смутку томъ по тобѣ трвати: И недолго лзами ся намъ обливати (Львів, 1630 *Траг.п.* 169); А та́а моу(д)рость прирѣжѣна ѿ(т) Бга́ есть да́на в' Нача́лѣ бытіа члѣвческаго (Чернігів, 1646 *Перло* 76 зв.); да́ль имъ г(с)дь бгѣ́ и нѣмочи и хорѣбы розмайты (серед. XVII ст. *Хрон.* 10);

(фізичні та духовні цінності, властивості, здібності) дати (що), наділити (чим): ѿ здорови Твоей Милости... и Богомъ данныхъ детей... ради быхмо слышали на каждый час (Острог, бл. 1533 *АС III*, 433); на(д) то да(л) еси е́мѣ рѣзоу(м) та́ковый, дѣсконалый, якого жа(д)ное иноє ствѣреніе на свѣтъ не ма́е(т) (к. XVI ст. УЄ №77, 79 зв.); И на(д)то... да́ль имъ Бгѣ́ // смѣслъ и мѣдрость во всѣй кнѣжной м(д)рости (Київ, бл. 1619 *О обр.* 173-174); Чѣстаа Панно,... Ты скрѣхъ Ср(д)цѣ моѣмѣ ра(ч) да́ти (Львів, 1631 *Волк.* 16 зв.); Бѣдѣ же Бже похваленъ в той моей пыльности, А дай мнѣ раздѣмъ на то з бозкой ѿпатрности (I пол. XVII ст. *Рез.* 179); Дай намъ свѣтъ нб(с)нои Премоу(д)рости. Прогнати на́мъ грѣхѣвнїи темности (Чернігів, 1646 *Перло* 19); даръ Бжїи... да́но жити в' любвѣ и радостѣ (Там же, 165); дай Боже див. БОГѢ; да́ль бы богѣ́ див. БОГѢ; дасть Богѣ́ див. БОГѢ; дасть богѣ́ ко́нецъ див. БОГѢ; богѣ́ дай див. БОГѢ; богѣ́ нехай дасть див. БОГѢ.

5. (що, що кому з інфінітивом) (уможливити зробити що-небудь) дати змогу, дозволити: Ино мы на его прозбѣ то вчинили, допѣстили е́мѣ тот замо́къ выкѣпити и дали есмо е́мѣ в той... сѣме пенезей держати дотолѣ, поки ѿлиж сѣполно тѣю тисачѣ золотыхъ,... заплатимъ (Берестя, 1508 *АС III*, 56); А потомъ она, тотъ мой адамашокѣ съ тое скрыни

своее вынемши, и дала жонѣ́ моеи своими руками сховати (Краків, 1518 *РЕА I*, 94); Панѣ́ Бенедыктѣ́ выпись написанный вказаль, который Хамья́ читать да́ль передъ собою (Луцьк, 1566 *РЕА II*, 167); А то(т) то Иванѣ́ А(н)тоновичѣ́... не е(ст) возны(м)... кгды(ж) листѣ́ своего... на вряде тѣтошне(м) не ѿповѣда(л) ани его до кни(г) вписа(ти) да́ль (Брацлав, 1590 *ЛНБ 5*, II 4047, 26 зв.); а(ж) за до(л)гими намѣвами,... залѣдѣе намѣвити са да(л) (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 209); дай на́мъ выдѣхнуоти (Острог, 1607 *Лѣк.* 78); пастухъ еи дочкамъ моимъ тое овечки поймати не дав (Бориспіль, 1614 *АБМУ 7*); дано пѣшкѣкарѣ́ роби(т) на поро(х) рѣ(ч)ни(ч)ныи салетры а се(р)ки се(м)на(д)ца(т) фѣ(н)товѣ́ (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.); потомъ и Патѣ́й пришо́лъ, и, гды ввойшо́лъ до каменици, тѣды отецъ архіепископѣ́ на привитаню не да́ль ему руки и анѣ́ всталѣ́ предъ нимъ, ани сидѣти ему да́ль (бл. 1626 *Кир.Н.* 12); Престанѣ́, пане, на нас больше ся гнѣвати, Не дай больше врагомъ з нас ся насмѣвати (1648 *Єлег.* 153); *Образно*: А шѣстїй Аггль вѣліе Чашѣ́ гнѣвѣ́ Бжегѣ́ на рѣкѣ́... Єфратѣ́ речѣ́ннѣю, абы висхла рѣ́ка, и дала пре(н)гї́ вѣйскѣ́ великомѣ́ (Чернігів, 1646 *Перло* 141).

6. (кого) (віддати кого-небудь кудись з певною метою) відправити, дати: па(н) фѣдо(р) сенюта... ты(х) люде(и) до везѣ(н)я за(м)кового да(в)ши са(м) на ро(к) зложоны(и) ку г(с)дру... поеха(л) (Кременець, 1563 *ЛНБ 103*, 26/Id, 1810, 21 зв.); ище мусиме терпѣти, хотѣ́ Бгѣ́... мо́ценъ е́сть дати насъ на смерть вѣчну (XVI ст. *НЄ* 178); а дла на(с) грѣшны(х) мѣлоючи члѣка ненз(д)ного... и(ж) не хотѣ́(л) дати на моукоу вѣ(ч)ноюю... стоупи(л) на землю (к. XVI ст. УЄ №31, 36 зв.); Авраа́мъ сына своѣго перворо(д)ногѣ́ дал' дла... оуподѣбана бо(з)когѣ́ на е́мрть (Чернігів, 1646 *Перло 2*);

перен. вділити, виділити, дати: так же маѣт дати мѣстце во умыслу своемъ (Вільна, 1600 *Катех.* 9); сердце свое вамъ дадутъ (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 316); Бгѣ́... якѣбы прїстанѣ́... на́мъ да́ль, абысѣ́мѣ з неѣ́ пѣстївшиса, тїхѣ́... оста́токѣ́ часѣ́ мѣшканѣ́ нашегѣ́ перешли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 103); А е́сли бы оуже ѿжило [дїта в животѣ́] было, то да(ст) дѣшѣ́: бо́ за бо́ (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.).

7. (кого за кого, кому) Віддати, дати (заміж): тоую то пре(д)реченню кралевнѣ сестрѣ кралѣ... выщере(ч)нномѣ нашемѣ... воеводи маю(т) дати абы емѣ была жена (Люблін, 1506 *Cost.DB* 440); мы дочки своєе за тебе не дамо (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 8/III, 53); жєны своєи сестрѣ за него да(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 271 зв.); Поляци рускіє панства поосѣдали, попріятєлившиє з ними, и цорки своє за Русинов давши, через них своє обычає оздобные и науку укоренили (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26); Мни(ш)ко воевода рѣскій дочкѣ за него даль (серед. XVII ст. *ЛЛ* 165); **дати в малженство див. МАЛЖЕНСТВО; шлюб дати див. ШЛЮБЪ.**

8. (що кому) (*про юридичний документ*) видати, дати: А на то єсмо дали им сєс нашѣ л-истъ (Кошир, 1502 *AS I*, 149); и листъ єсмо сєй наш сѣдовый кназю Иванѣ дали, под нашими печатми (Острог, 1506 *AS III*, 38); даємъ и дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) глейтовный... ѣси(м) кѣпце(м) з мѣста ливо(в)ского (Сучава, 1522 *ЦДИАЛ* 131, 335); мы ему ли(ст) нашѣ на то дали (Стрятин, 1565 *ЛСБ* 39, 1); Выслушавши того запису, выпишь..., подъ печатью своєю дать имъ казалъ (Луцьк, 1566 *РЕА II*, 167); Принєсєны листы до нас Єго Кролевский Милости, под справою коронныи (!) Польское, даны єст намъ на завтра дня Благовещєния Пречисты Богородица (!) (Вінниця, 1569 *AS VII*, 323); на то єсмо дали вы(и)-ше(и)менованы(м) ѡсоба(м) сє(с) на(ш) ѣмоцованы(и) ли(ст) (Краків, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 229); И на то єсмо дали промеж(к)ѣ себе сє(с) на(ш) ко(м)промиса(р)ски(и) ли(ст) по(д) печат(т)ми нашы(ми) (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140 зв.); на што и сєшь нашѣ листъ судовый обоимъ сторонамъ далисмо (Львів, 1633 *КМПМ II*, 19); па(н) петрѣ сѣлими(р)ски(и)... призна(л) ли(ст)... велє(б)ном в бозє ѡ(т)цѣ Стефанови... в рєчы ниже(и) инъ-сєртьвовано(и) даны(и) (Житомир, 1650 *ПИ* №43); *Образно:* Дайте мѣ вѣрокъ зѣ оустъ свойхъ коралныхъ (Львів, 1642 *Бут.* 8); **дати позовѣ див. ПОЗОВЪ; дати право див. ПРАВО²; дати справу див. СПРАВА; личбу дати див. ЛѢЧБА.**

9. (кого) (*на посаду, певне становище*) призначити, назначити, наставити: кназь... маєт емѣ на то дати слѣджебника вижом (Бєрєстя, 1512 *AS III*,

98); господарь Єго Милость рачиль мне при той кѣпли моєй ѡставити и дельчихъ на то дати (Мирків, 1539 *AS IV*, 192); кгды бы хто не могучи самъ справоватисѣ в рєчы своє(и)... прокѣратора потребова(л), тогды судъ повинє(н) ему з ѣра(д)у прокуратора дати (1566 *ВЛС* 35); поменєного Мєлєнтія Хрєбтовича... старшимъ надъ ними дати (Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 65); ходи зо мною заплачѣ тобѣ албо дамъ порѣчника (к. XVI ст. *Розм.* 33 зв.); кгды вѣ нихъ архимандрита не станєть, тогды старцы того монастыра... мають архимандритомъ чєловѣка на то годнаго обирати и насѣ за // нимъ жадати ижѣ быхмо имъ архимандрыта дали (Київ, 1624 *КМПМ I*, дод. 269-270); гє(т)ма(н) конє(ц)по(л)скій ходиль за козаками и гє(т)мана да(л) и(м) дорошє(н)ка (серед. XVII ст. *ЛЛ* 167); *Образно:* якъ мовить Павєль апостоль, жє самого толко владыку Христа даль Отець головою надъ всимъ тѣломъ еклєисии (Єгипет, 1602 *Диал.* 58); Абовѣ(м), оупрошѣ Ѡца,... и иного Потѣшитєла дасть вамъ (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 244); И дамъ вамъ Пѣстыра по Сєрдцѣ мбємѣ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям. тит.*).

10. (що) (*повідомити, викласти для підкріплення своєї думки*) навести, дати, подати: па(н) ки(р)-дє(и) з небо(ж)чико(м)... кози(н)скимъ... межє себе были подєливѣши по половицы вєѣ имє(н)я дѣбровицкєи да(л)и потвє(р)жє(н)є того дєлѣ (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 94); А умоцованы(и) поводовєє стороны, указуючи то, жє су(с)пє(н)са прє(з) по(з)ваны(х) до припа(т)нєнѣя (!) справы с при(н)-цыпа(л)ными по(з)ваны(ми) афєктованая ити не має(т), тоую даль рацію (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); А поводовє... на уфунѣдованє юри(з)дикѣ-циє(и) звєла, противко которой юри(з)дикѣциє(и) позваная сторона жа(д)ное рации не дала и не даєть (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 239);

(що) з'ясувати, пояснити: Затым што теж пишєтє, што сѣ дотычєт имєнєй Ровєнских, а не самого Ровного, ижбы єстє давно вжо там єхали и ѡком своим всего ѡсмотрєли и пописали и нам коло того справѣ дали (Вільна, 1541 *AS IV*, 279); прєдєд нами станєшѣ и ѡ собѣ справу дашь конєчнє (Львів, 1592 *ЛСБ* 200); алє // вижѣ не мѣжєтє

ми ѿ не(и) пѣвнѣю справѣ дати, бо е(с)те еѣ и не слыхали (1598 *Виш.Кн.* 304 зв.-305); казалисмо діаконѣ соборному... архимандрита Виленскаго по тры кротъ приволывати, который и самъ не сталъ и справы жадное о собѣ не далъ (Володимир, 1608 *АСД VI*, 115); мене не отцевско а ни братерско отступивши, всему народови рускому въ подзоръ подали, не допустили ми дати о собѣ предъ соборомъ справы (Дермань, 1628 *КМПМ I*, дод. 318); дати **вѣдомость див. ВѢДОМОСТЬ**; дати знати див. **ЗНАТИ**; дати причину див. **ПРИЧИНА**; вѣданье дати див. **ВѢДАНЕ**; вѣдомо дати див. **ВѢДОМО**.

11. (кого) (на навчанья) віддати, послати: те(ж) при(ш)лите до на(с) чотыри дияки млоде(н)ци добрыи а мы и(х) дамо на навчение пѣ(т)я грече(с)кого и сербьскаго (Сучава, 1558 *ЛСБ 24*); Ка(р)-па далъ сына своего сте(ц)ка до школы рѣ(с)кое на нажку (Львѣв, 1586 *ЛСБ 91, 2*); И ты(м) братѣямъ маеть бы(ти) данъ реестръ..., в которы(и) мають даскали вписовати дѣти *данные* до науки (Львѣв, 1588 *ЛСБ 87*); тоѣ крещеніе... потвердилъ и, побравшы оныхъ дѣтокъ, далъ ихъ учыти (Вильна, 1608 *Гарм.* 197); дати на **выхованье див. ВЫХОВАНЕ**.

12. (кого) (у чиеь розпорядженья) видати, дати: Кто ми тя дасть брата милого моего, ссучего перси матки моея, абыхъ тя знашла на дворѣ а поцеловала тя (поч. XVI ст. *Песн.п.* 56); бы то не былъ злодѣй не дали быхмо его тобѣ (1556-1561 *ПС 427 зв.*); Дай ми чѣлка якового, которы(и) бы презъ нѣбакіи лѣсныи, тернистыи и багнистыи шолѣ мѣстца, гдебы и огонь выпадалъ и мечи тквѣли а ровы водъ полны шѣмѣли (Вильна, 1627 *Дух.б.* 26); Дай ми, о Пилате, преслѣдованаго: И от безбожныхъ такъ замордованаго (Львѣв, 1630 *Траг.п.* 169).

13. (що) (бути джерелом чогось) видати: Коли есь былъ царь оу ѣдлѣ, нардусъ мой далъ есь вонность свою (поч. XVI ст. *Песн.п.* 50); Если безвѣстный голось труба дасть, кто ино наготовить ся на гарць (XVI ст. *НС 165*);

(що) (принести плоди) видати, вродити: а инѣшии пали на доброуи земли и дали пло(д) (1556-1561 *ПС 60 зв.*); *Образно*: Крѣлеве поганьскіе ѡвоць з себе

дали: Презъ тоѣ, же Ба правдѣвого познали (Львѣв, 1616 *Бер.В.* 79).

14. (кого, що) Представити, зобразити: Кгды мѣнзства Запорѡзцовѣ Крѣлеве дознали, Тѣды за Гербъ такѡго имѣ Рыщера дали (1622 *ЧИОНЛ XV-3*, фотокоп. 170-171); Роксоланомъ зась Вѣждъ там же за Гербъ дано (Львѣв, 1642 *На г.Лв.Час.* тит. зв.).

15. (що до чого) (до друку) дати, подати: котѡрыѣ [книги] южъ давно зготованые маю: и разѡзомъ ихъ до дрѣкѣ дамъ (Єв'ѣ або Вильна, п. 1616 *Прич.отех.* 8 зв.).

16. (що) (про книгу) назвати, дати заголовок: Мѡглъ тежъ списате(л)... титѣль кнѣзѣ дати, таковы(и), яковыи принѣты(и) естъ (Киѣв, 1628 *Лим.* 4 нenum.).

17. (кого) Ударити: впадши вси гурмомъ въ оную церковь и тому попу Якову давши... пястью за шію отъ олтаря его оторвали (Галич, 1584 *МСЛ I-1, 99*); если не бѡде(т) хотѣлъ, мае(т) еи выдрѣжати стѡшъ, то е(ст) дасть емѡ оу пыскъ черевико(м) (Львѣв, поч. XVI ст. *Крон.* 95); Пан владыка... за тым ему у губу дал и оного роскрывавил (Володимир, 1601 *АрхЮЗР I/VI, 312*); Тамъ же, без вшелякое увагы, на самый прод далъ ми в губу (Луцьк, 1636 *АрхЮЗР I/VI, 718*); дати **пироговъ березовыхъ** — побити рѣзками, висікти: *Damże iey terer proskur dubowuch I pirohow berezowuch* (Ракѣв, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 6 зв.); дати **поличокъ, поличокъ дати** — вдарити по щоці, дати ляпаса: Желихъ, тогнѣл се до того Анѣдрійка и кгды се торгнѣл, дал мѡ поличок (1564 *АС VI, 245*); еслибы тебе хто далъ поличокъ, настав ему и другий (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО 1057*); **хлосту дати** — побити, відшмагати когось, дати хлосту (хлости): На роботѣ на панцизнѣ мають подданые ходити скоро ден, а которыйбы не шолъ, тогды его виною не карати, толко на пню хлостѣ емѡ дати мають (1567 *АС VII, 120*).

18. (чого) (що-небудь сипке) всипати, вмістити: Продад Его Милость мне жита сто лаштов, а в кождый лаштъ по двадцати и по пети маць мери Ковельской водле обычаю, яко в мѣсте Ковелскомъ мерат, маеть дати (Вильна, 1555 *АС VII, 9*).

19. (що) (*битву*) розпочати; (що), вступити (у що): у Витаве врядникъ пана войского Сутѣский, зобравшись, даль намъ битву, насъ поразиль (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 3/1, 61); Григорей Пашкевичъ, выпадши,... до оного всего войска своего,... крикнуль, абы заразы, зо всихъ сторонъ мене огорнувши, бытву мне дали (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/1, 160).

20. (що) (*про часовий проміжок*) визначити, дати: справуйте спасение ваше, поки светъ маете, то есть: покуль вамъ часть данный есть позыскати небесная (Рожанка, 1598 *Л.Пот.* 987); а намъ не далесь нѣ м(а)лѡгѡ часѡ покѡятисѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 151 зв.).

21. (у *безособовій дієслівній формі на -но, вживається при визначенні місця укладання документа*) дано: Стало са и дано во Львовѣ (Львів, 1509 *AS* III, 70); Сталосѡ и дано въ Краковѣ (Краків, 1512 *АрхЮЗР* 8/IV, 222); Дано в Ірклѣю (Іркліів, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1).

22. (що) Зробити, вчинити, здійснити, дати: є(го) мл(с)ть рачи(л) свое змилова(н)є вдела(т)и и томѡ игѡменѡ потвѣрже(н)є дати (Київ, 1540 *ЦНБ ДА/П-216*, 125); а то(т) то былъ каиафа который жидомъ порадоу даль (1556-1561 *ПС* 426); а заты(м) зара(з) давши вси(м) ѡ(с)та(т)нее благо(с)ловє(н)ство, ро(с)ста(л)ся з свѣтом (1582 *Кр. Стр.* 19 зв.); бо(г) и(м) мѣ(л) дати выбаве(н)є рукою его (II пол. XVI ст. *КА* 34); в̄м в то(м) мне допомагаючи се(р)де(ч)нѡ радѡ дали (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217); Геомѣтра в Познѡню правдѣвомъ ѡ Бѡгѡ Южѡ бѡдѡчи, такѡ дасть пересторѡгѡ (Київ, 1632 *Євх.* 297); лобзание дати *див.* **ЛОБЗАНИЕ**; отвѣтъ дати *див.* **ОТВѢТЪ**; отпоръ дати *див.* **ОТПОРЪ**; поцѣлованье дати *див.* **ПОЦѢЛОВАНЬЄ**.

♦ дати вину *див.* **ВИНА**; дати вѣру *див.* **ВѢРА**; дати з руки *див.* **РУКА**; дати за поруку *див.* **ПОРУКА**; дати заплату *див.* **ЗАПЛАТА**; дати заставу *див.* **ЗАСТАВА**; дати мѣсце *див.* **МѢСЦЕ**; дати на рукоємство *див.* **РУКОЄМСТВО**; дати на сконченье *див.* **СКОНЧЕНЬЄ**; дати славу *див.* **СЛАВА**; дати слово *див.* **СЛОВО**; асекурацию дати *див.* **АСЕКУРАЦИЯ**; въ мощь

дати *див.* **МОЦЬ**; горло дати *див.* **ГОРЛО**; за руку дати *див.* **ЗАРУКА**; пригану дати *див.* **ПРИГАНА**; рахунокъ дати *див.* **РАХУНОКЪ**; руку дати *див.* **РУКА**; своимъ языкомъ дати *див.* **ЯЗЫКЪ**; увязанье дати *див.* **УВЯЗАНЄ**; хвалу дати *див.* **ХВАЛА**; честь дати *див.* **ЧЕСТЬ**.

Див. ще **ДАВАТИ, ДАВЫВАТИ, ДАИВАТИ, ДААТИ.**

ДАТИСЯ, ДАТИСА, ДАТИСЕ, ДАТИС *дієсл. недок.* 1. (що кому) (*дати у власність*) передатися: А ижъ на часть Василевскую и Федоровскую не было кгрунту въ селѣ на ихъ дворы дати, теды въ поля кгрунту писковатого далосѡ имъ такъ веле яко тотъ застѣнокъ въ себе маеть (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 316); на третюю часть Федоровскую остатокъ того болота,... далосѡ по стину волочную (Там же, 331);

віддатися, повернутися: за невѣрство ихъ царство небесное узято видѣ нихъ и дало ся поганумъ (XVI ст. *НС* 117); Выдойметъ ся царство небесное видѣ васъ и дасть ся языку, што чинить плудъ его (Там же, 129);

(кому) бути подарованим, подаруватися, *діал.* зіслатися: "Чомъ намъ ся родила дѣтина и сынъ даль ся намъ, чѣя бированъ у него", якъ мовиль Павелъ святыи (XVI ст. *НС* 47); ищѣме найперво царства Божого и правды его, а сесе усе дасть ся вамъ (Там же, 92); Огѡнь бѡвѣ(м) двоѡкѡю маеть мѡцъ, до ѡсвѣченѡ, што са дасть справедливы(м); и до палєна, што бѡдетъ дано грѣшнымъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 137); в̄подобиле(с)са Моисѣю, котрый пре(д) Елеазаро(м) Иисоуса Навина по собѣ назначиль и подѡлъ, же мѡ еще за живота слава Моисѣова приказана датисѡ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 32);

(кому) вручитися, передатися: настоящее писанье нашего смиренѡ привилїи... дастьса братѣвѡ ктїтиромъ храма стѡго бѡгѡявлєнїѡ (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

2. (на що) Бути назначеним: пр(о)ркъ рекль дастьса... моужоу книга запечатлѣнна (1489 *Чет.* 158 зв.); то(т) папѣ(р) да(л)са... на пса(л)тыры (Львів, 1633 *ЛСБ* 1054, 2 зв.).

3. (тільки у 3 ос. одн.) (кому, за що) (віддати за гроші) заплатитися, датися: за ждраве(л) далося Пу(л)тора золотого (Львів, 1607-1645 РДВ 9); те(с)ли ся дало пу(в) зо(л) ѿ(т) трѣ(м)ны бабѣ (Там же, 9 зв.); пнѣ яне(мѣ) савелевичѣ... далоса fr. 80 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 3).

4. (перев. з інфінітивом) (уможливити зробити щось з собою) дозволити, датися: наш м(с)тивый сотворитель волею своею да(л)са на распатие (1489 Чет. 175 зв.); тотъ хто кого ѿ(б)винить, мае(т) са дати зъ ѿ(б)винены(м) посадити (1566 ВЛС 110); сына его хотил-е(м)... по(и)мати, [ѿ](н), мнѣ не давши се по(и)мати, втекъ, то(л)ко-(м) взя(л)... поеъ (Житомир, 1583 АЖМУ 47); ѿ(д)но (ж) кна(з) Ружи(н)ски(и) са(м) право розо(р)ва(л) и ѿ то(т) кгру(нт) не ко(н)чи(л), а ѿ то да(л)се бы(л) по(з)ва(т) до суду зе(м)ского (Київ, 1595 ККПС 75); всѣ слѣхаю(т) вда(ч)не аркѣмѣ(н)тѿ(в), и всѣ дадѣ(т)са намѣвити (Вільна, 1596 З.Каз. 50 зв.); А такъ евгѣній папа, снадне давса намѣвити, повѣли(л) ономѣ окроу(т)никови... постановѣнье розорвати (Острог, 1598 Ист.фл.син. 50); Тѣды слѣшачи тоую наоукѣ хр(с)тїа(н)скїй члѣче и не дайса зводити (XVI ст. УЄ №29519, 54); Обещую ти, что ся крестом христовым пан Юрко прелстити не даст (Унів, 1605 Виш.Домн. 192); И тотъ неогорненный, даль ся поймати: // И бы злочиньца, назад руки звязати (Львів, 1630 Траг.п. 161-162); Ежели настѣпи(т) на та покѣса яка не дай са перемѣнити зо пшеницѣ на полѣвѣ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 438); Не даймоса претѣ... початкови дорѣги зводити (Київ, 1637 УЄ Кал. 608); Снѣ Бжїй блѣгослове(н)ный, На зе(м)ли плѣтїю явлѣнный, якѣ далес са Пеленѣми повїти, и ч(с)тои Пѣнны Млѣкомѣ кормїти (Чернігів, 1646 Перло 25 зв.); пришла до сторѣжи неприѣтельской, и даласе имѣ поимѣти (серед. XVII ст. Хрон. 374); датиса видѣти (кому) — показатися, явитися (кому, перед ким): А на(д) таковѣю радѣсть нѣмашѣ бѣлшеи радѣсти в Цр(с)твѣ Нб(с)номѣ, оузратъ Бѣга, ѣле тѣй самѣ дастьса имѣ видѣти (Чернігів, 1646 Перло 161); датиса слышати (з чим) — повѣдомити, проголосити (що), заявити (про що): Але на(д) всѣхъ самѣ снѣ Бжїй далѣса знѣчне зъ тѣмѣ слышати, же не

хѣчетъ мѣти, таковѣго за прїѣтѣла, котѣрый ср(д)це свое... в калитѣ ховаѣтъ (Львів, 1645 Жел.Тр. 4 зв.); датиса чути (чим) — виявити свою присутність: гдѣса молїтва ко(н)чїтъ,... анѣ збыванїе(м) // флѣгмы чѣти жа(д)ного, анѣ ка(ш)лючого оучдѣшь, анѣ жебы кто зѣванїе(м) да(л)са чѣти побачи(ш) (серед. XVII ст. Кас. 16-16 зв.).

5. (на що, у що) Здатися, надїятися (на що): самѣ емѣ в опеку и оборонѣ са далѣ (Краків, 1538 AS IV, 125); сам ся есми его мл., яко пану а отцу своему, у в опеку дал (1561 АрхЮЗР 8/VI, 97); дрѣзїи почѣли масо ѿно, выламали дверѣ, ѿ(т)нѣли ѿ(т) нее и поили, а кг(д)ы и(м) повїдѣла, ѣжѣ дїта, брыдилиса,... абы са дѣли на лѣскоу неприѣтеле(м), нѣже(ли) сѣми са исти (Львів, поч. XVII ст. Крон. 84 зв.).

6. безос. (у сполуч. з інфінітивом) (виявитися можливим) вдатися: А то ѿ премѣненю календара, часов и лѣтъ пременити, що хот далоса ему до времени не часы и лѣта премѣнити, що богѣ ѿставил..., едно то, що человекѣи ѿставили: свѣта, пасхалѣ (поч. XVII ст. Вол.В. 76).

7. (ким) (бути введеним, запроваденим) ввестися, запровадитися: Егда же законѣ дасться Моисеомѣ, тогда отлучиса Богу субота: праведному бо законѣ не треба, но грѣшникомѣ належитъ (1580 Спис. 21).

8. (з кого кому) (зробитися ким-небудѣ) статися (ким): И обще(м) на(д) ни(х) всѣхъ найдоуе(ш)са зацнѣищїй: Абовѣмѣ Вѣжа лѣдѣви сѣ тебе са далѣ, И такъ доброго са Пѣстыра оуказало (Львів, 1616 Бер.В. 76).

9. (кому) Віддати себе (комусѣ): що бы есъ нїякую журу не ималь за себе, али що бы есъ ся далѣ и привязаль за уважай Богу (XVI ст. НЄ 32).

10. (на що) (зайнятися чимось) вдатися (до чого): он..., прудко по принятю з нею стану светого малженского, водлугъ порядку костела... учиненого, оную възгордѣвши и покинувши, давшисе на вшелякие неряды и збытки, на здорѣе ее стоял (Володимир, 1602 АрхЮЗР 8/III, 486).

◦ датиса виненѣ — визнати свою вину, признатися до вини: Вы пакѣ вѣдаючи ѿ то(м) и пре(з) сїе паса(н)е (!) наше ему про(с)тите, в чо(м) ся ва(м)

да(л) винень (Берестя, 1591 ЛСБ 187); **датисе** за слугу — піти в слуги: Азаріе брате, прошѣ абысь послѣхалъ словѣ моихъ, быхъ тобѣ се далъ за слѣгу, не бѣдѣ досыть годныи предъ обличностью твоєю (серед. XVII ст. Хрон. 388 зв.); **датися зна-ти див. ЗНАТИ; датися (датис) у (въ) моцъ див. МОЦЬ.**

ДАТОКЪ ч. 1. Давання, дання: его мл(с)ть... каза(л) ми тоє мое срѣбро бє(з) ка(ж)дого да(т)кѣ пѣназеи выдати (Острог, 1511 ЛОИИ 124, 1, 4, 1); Дáтокъ datio (1645, Уж. 23 зв.).

2. Дар, дарунок: который датокъ князь Костентинов ѡсѣмовал есми тисачѣ коп грошей Литовское монѣты (Луцкъ, 1534 АS III, 472); боудь сна(д)не пристоупны(м), дла того жєсь по(д) найвышшого зверхнѣстю. оутѣшъ смоутны(х), если не дáткомъ, пре(д)са слѣвомъ (Острог, 1614 Тест. 169).

3. Офіра, пожертвування: мы хоти(м) кѣ его мл(с)ти в то(м) да(т)кѣ на(ш)у причинѣ мѣти абы є(г) мл(с)ть рачи(л) свое змилова(н)є вдела(т)и и томѣ игѣменѣ потвѣрже(н)є дати (Київ, 1540 ЦНБ ДА/П-216, 37); вѣа мл(с)ть рачили то(г) свѣще(н)ника михаила и тыхъ дву(х) товаришо(в) его... да(т)ко(м) свимъ (!) запомочи (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); поко(р)не проси(м)... абы вѣа мл(с)ть рачили и(х) ку мѣрова(н)ю то(и) цркви бо(ж)еи знову да(т)ко(м) свои(м) спомочи (Львів, 1547 ЛСБ 12); вшелáкi(и) дáто(к) добры(и), и вшелáкi(и) да(р) досконáлы(и) з высѣкосты похѣди(т) (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 3 нenum.); в Стыхъ бовѣ(м) Бжихъ не йншее штѣ славлено и хвалено бывáеть, тылько дáры того ѡ(т) котѣрого вшелáкiй дáто(к) добрый, и вшелáкiй да(р) досконáльный выходи(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 100); Вы оубогiи в' терпливосты... в'дáчносты з' ко(ж)дого дáткѣ мѣйте (Київ, 1637 УЄ Кал. 99).

4. (за працю) винагорода: ѡказалъ тежѣ староста... па(т)ьдєсать молю(д)цовъ приєждчихъ а тѣтошньихъ... которые емѣ з даткѣ слѣждать (1552 ОЧерк.З. 17); тыє Татарове, которые слѣждѣ земскѣю, або з даткѣ пановъ своих слѣждать и на войне бывають, таковыє... ровный податокъ, яко и шляхетские подданные повинны дати (Вильна, 1566 АS VII, 89);

платня, заплата: староста вже паты(и) го(д) я(к) емѣ дато(к) свои(и) загамоваль (1552 ООвр.З. 99 зв.); Нижли теперь драби замкѣ стерегѣть и кличѣть за тотъ датокъ которы(и) съ скарбѣ г(с)дрѣского берѣть (1552 ОЧерк.З. 8 зв.); Стороны да(т)кѣ южемъ да(л) що(м) мѣль дати, пошло мои(х) ки(л)ка со(т) зло(т) (Львів, 1618 ЛСБ 1043, 27).

5. Данина, податок: мы... дали є(с)мо є(и)... село... с ши(н)шами грошовыми и(з) да(т)ками всакими (Луцкъ, 1569 ЛНБ 103, 26/Id, 1821, 17); вечны(м) право(м) записую... дво(р)... // ...зѣ... вшелякими датки и поплатки... и пови(н)ностями (Берестя, 1593 ЛНБ 103, 14/Is, 1833, 26-26 зв.).

6. Плата, оплата: дѣти всякого стану ѡбоги(х) за прости богъ, а з богаты(х) за ро(в)нымъ даткомъ (Львів, 1587 ЛСБ 83); А котѣрiи братъ... не мѣгль бы такъ ча(с)то до сжако(к) са // ставити, Теды повiнє(н)... ведлѣ(г) реєстрѣ заде(р)жаны(м) дáто(к) в ро(к) разо(м) ѡ(т)ложити (бл. 1623 ПВКРДА I-1, 42-43); п(ни) семiѡновая ковалиха ква(р)та(л)но(г) да(т)ку бра(т)ско(го)... 4 (Львів, 1623 ЛСБ 1049, 4).

7. Підкуп, хабар: Остатнiи вѣки, але ты спасайся и до папєжской кúпы не злúчайся. I стрáхом и дáтком уловлѣн не буди и добротъ Христову во серци соблюди (к. XVI ст. Укр.п. 85).

8. Посаг, придане: за которою панною... датку взялъ есми досыт немало (1566 АрхiОЗР 8/III, 118).

ДАТЬ див. ДАТИ.

ДАФИНЪ ч. Лаврове дерево: сѣла по(д) еднiмъ дѣревомъ Дафiномъ названымъ, и повставши почала молiтиса Г(с)дѣ Бгѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 756).

ДАФНIЯ ж. (гр. δάφνη) рослина родини лаврових: pelasgos, кушъ дафнiє (1642 ЛС 304).

ДАХОВКА, ДАХУВЪКА ж. Черепиця, dial. дахiвка: чаба(н) з ма(р)цино(м) що в годину робили коло ва(п)на гро(ш) в... // на дахо(в)ки зада(л)ємъ ě гро(ш) (Львів, 1591 ЛСБ 1036, 15-16); го(н)череви за дахѣ(вѣкѣ) fr. 19 (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 10 зв.).

ДАХЪ, ДАХЪ ч. 1. (верхня частина будь-якої будiвлi) дах, покрiвля: тогды пришѣли к' нему тыи чтыры... // и продрали стрѣхоу (дахъ) домови (1556-1561 ЛЄ 133-133 зв.); миха(л) мышка... дахи што ветрѣ поздира(л)... // ...побрати а в ку(х)ни...

попали(ти) каза(л) (XVI ст. ЦНБ II 22641, 7-7 зв.); Хто во гнилѡмъ похыломъ домѣ жить незвѡлѣтъ; ...гды... панъ Якубъ Климашовски(и)... ѡ(т)мещанъ лу(ц)кихъ с коморъ... бра(л)... // ...Ба(р)баре зе (Л)вова, котораа по(д) дахами в Па(р)хома стои(т), и тая ше(ст) гроше(и) (Луцьк, 1581 ТУ 186-187); Дахъ сыплетъса (Вильна, 1620 Лям.К. 17); а не могучи се дверми до церкви добыти, мары на дах подставивъши и там влижши, окно... выламали (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 491); Здо: дахъ покрѣтъе (1627 ЛБ 43); дво(м) теслюмъ за поправѣ даху на це(р)кви, и дрѣка(р)нѣ, и за гво(з)дѣ 30.14 (Львѣв, 1631 ЛСБ 1052, б); дах на дылю поламаный и пошарпаный (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 690); тес-тит, зда, кровъ, да(х) (1642 ЛС 394); По даха(х) на дома(х) що(с) писано (серед. XVII ст. ЛЛ 165);

навіс, дашок: не паленое цегли сѣхое жъ аї гро-ма(д) або стырѣтъ по(д) дахомъ тамъже в цегельни (1552 ОКЗ 37); звонницы нет под дахом звонов два (Овруч, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 288);

(опукле внутрішнє перекриття, що з'єднує сті-ни будівлі, храму, костьола) склепіння: менований дякъ... до менованого костела прышедшы, шукал, копал по всем костеле навет и под самым дахом костелным (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 269);

перен. (про небо) склепіння: а з тоє матеріє вежѣ мы(с)лили бѣдова(ти) которое бы голова и да(х) не-ба досегнути мѣла (1582 Кр.Стр. 23 зв.).

2. Перен. Домівка, житло: Ано бы лѣпѣй гасити, коли у сусѣда горитъ аниж ли коли до твоего даху приидетъ (Вильна, 1595 Ун.гр. 147); Кровъ: Домъ,... дахъ, намѣтѣ, обѣтелище, мешканачко (1627 ЛБ 56); мѡжемъ тымъ ничогѡ злѡгѡ не чинили есте бо вошли подъ тѣнь дахѡ моегѡ (серед. XVII ст. Хрон. 31).

3. Вл. н.: дѣалоса в дому даха ла(н)твоита (Львѣв, 1578 Юр. 3 зв.).

ДАЧА ж. Данина: с тоє пѣсто(в)щины хоживало к за(м)кѡ... на кие(в) дачи две(и) кад(и) медѣ пре(с)-но(г) (Київ, 1540 ЦНБ ДА/П-216, 125).

ДАЧКА ж. 1. Те саме, що дача: Тежъ вызво-лилъ его милость тоє-то мѣсто... зъ дачокъ и пода-тей неслушныхъ (Краків, 1507 АЗР II, 10).

2. Пожертвування, подаяння: чини(л) рахѡ-но(к) стефа(н) хоми(ч) с приходо(в) црѣвны(х)

та(к) с пѣшки црѣвноѣ сто(л)пца та(к) те(ж) да(ч)ки вшелякиѣ которые приходили до црѣкви (Львѣв, 1608 ЛСБ 1046, 3 зв.).

Див. ще **ДААНІЄ, ДАВАНЄ, ДАНЄ.**

ДАШОКЪ ч. Дашок: тесли ѡ(д) да(ш)кѡ на(д) скле(н)ными две(р)ми fr. 3 и 6 (Львѣв, 1635 ЛСБ 1054, 17).

ДАЮВАТИ див. **ДАИВАТИ.**

ДАЯНІЄ див. **ДААНІЄ.**

ДААТИ дієсл. недок. (цсл. даати) давати: Не-щаднѣ: Остро, нежальдючи, съ ѡбѣліє(м). Нешадно даати: Любопочитатиса (1627 ЛБ 77).

Див. ще **ДАВАТИ, ДАТИ.**

ДАӨНИЄВЪ прикм. Лавровий: laure[t]u(m), даөниєвъ садъ (1642 ЛС 252).

ДАӨНОЛИСТВИЄ с. Лавровий вінок: laurea, даөноли(с)твие, вѣнецъ (1642 ЛС 252).

ДБАЛЕ присл. Дбайливо, старанно: Повінность учите(л)скѣю якъ чѡле, якъ дбале оустне и Скрип-тами ѡ(т)правоваль (Вильна, 1620 См.Каз. 20); але всюды пѣшо ходи(л)... даючи прикладъ ты(м), котѡрыѣ за Справы Бжѣїѣ берѣтъса, абы бе(з) непотрѣбныхъ забавъ, дбале и спѣшно ихъ ѡ(т)пра-вовали (Київ, 1637 УЄ Кал. 260);

уважно: але всюды пѣшо ходи(л): а ходилъ дба-ле, и спѣшно (Київ, 1637 УЄ Кал. 260).

ДБАЛОСТЬ ж. Дбайливість, старанність: Радѣніє: Чѣлость, дбалость, ѡ(т) сегѡ нерадѣніє (1627 ЛБ 104); излоученіє дшѣвны(х) и телѣсны(х) чоуиностїи або розоумѣ и дбалости (1645 УЄ №32, 187 зв.); дбалость мети, мати дбалость (о що, о кім) — дбати (про що), турбуватися (про кого, що), піклуватися (ким): А естли бы ѡ тотъ врядъ и ѡ зар-рдку дбалости мети и двяза(н)я поступити не хо-те(л), тогды вря(д) зе(м)ски(и) име(т) ѡтослати то до вра(д)у замкового (1566 ВЛС 57 зв.); а потом, маючи дбалост о дочце своеи и милуючи еи, дочку свою..., невестку мою, вчинил зо мною скутечное постановене (Луцьк, 1568 АрхЮЗР 8/III, 171).

ДБАЛЫЙ прикм. Дбайливий, старанный: ино ваша милость будучи въ повинности той, не рачишь въ таковыхъ великихъ и кѣвалтовныхъ кривдахъ дбалымъ и потужнымъ быти (Варшава, 1585 АЗР III, 289); Дбалые абы чюйнѣйшими еше бѣли, а лѣнѣ-

вые дбальшими са находили (Львiв, 1614 *Кн. о св. 29 зв. нenum.*); Пре(з)витера дбалого и чьлого в пови(н)ности свою(и), и мл(с)ника науки, пови(н)ни де(р)жати (бл. 1623 *ПВКРДА I-1, 52*); Опáство: Достатéчность, пéвность, опáтрънаа, або дбáлаа пýлность, нáйвы(ш)шее старáнье (1627 *ЛБ 152*); Ты(ж) рабе лñнийый и загòбце овéць мои(х)... и чемд есь не бы(л) дбáлый з чýйными пасты(р)ми (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ №29515, 222 зв.*); Пáстырь овчáрни чдлый не опáлый, **О** повфрэнномъ собф стáдф зáвше дбáлый (Киiв, 1632 *Свх. 298*).

ДБАЛЬШИЙ *прикм. в. ст.* Дбайливиший, старанниший: Дбáлые абы чоинфйшими еше бýли, а лñнивые дбáльшими са находили (Львiв, 1614 *Кн. о св. 29 зв. нenum.*); прóто ты(ж) хс при(т)чáми мбви(т), абы пýлнфйшими а дбáлфшими не(д)бáлы(х), и лñнивы(х)... оучини(л) (1645 *УЄ №32, 122*).

Пор. **ДБАЛЫЙ.**

ДБАНЕ *с.* Турбота, опика, пiклування: А сáмъ о ни(х), пýлное мфль з' любви старáне, **О** живнóсть, и спасéне, с кощто(м) своймъ дбáне (Луцьк, 1628 *Андр.Лям. 7*); Чýсто, Побóжне, на томъ пáдолф жиючи, Цérков'ю, непорóчне, свáте, кердýчи, Сýлы, иле ставáло, о ней мфль старáне **О** дфшахъ Повфрóнныхъ, горлiвое дбáне (Там же, 15).

Пор. **ДБАТИ.**

ДБАТИ, ДЪБАТИ, ДЪБАТИ *дiесл. недок. 1.* (о що, о кого, о кiм i без додатка) (*виявляти турботу*) дбати, клопотатися, турбуватися (про що, про кого): А сцённики о достáтокъ мало дбали (1509-1633 *Остр.л. 131*); оучителю не дьбаеши ли иже погибаем (1556-1561 *ПЄ 142*); а пакли(ж) бы хто... в тое имé(н)е... хоте(л) вступова(ти)... тогды мы пна богдана... в то(м) боронити и в права заступова(ти)... А пакли(ж) бы(х)мо о то дба(ти) не хотели... тогды пови(н)ни буде(м)... вси шкоды... заплатити (П'ятигорщин, 1572 *ЛНБ 103, 459/Шс, 125*); Чому если в. м. забегати и о томъ дьбати не будете, и сами в. м. ведаете, хто за то слово и ответъ воздати будетъ повинень? (Вильна, 1599 *Ант. 583*); я те(ж) о тобф дбати и знати не хочу (XVI ст. *УЄ №29519, 30*); А **Ис** рекль до него: Юдо, на што есь пришо(л), д'бай, чини смфле, ю(ж) тво(и) ча(с) е(ст) (XVI ст. *УЄ Трост. 58*); Не ижъ бы о церкви и о

душахъ дбалъ, але або богатство злота и сребра зобралъ (1603 *Пит. 101*); Тогòжъ хотфте и о тое са старáйте:... о дфти, пiлно дбáйте (Львiв, 1616 *Бер.В. 88*); А не дбáючого и не стараючого са Христiанина о Крòвныхъ свои(х) збавéню, еше горшимъ чинитъ (Киiв, бл. 1619 *Ообр. 133*); Не вфрь то(му) абы пови(н)ни твои на той ча(с) о тебе дбати имфли, але бдду(т) стара(н)ня имфти о твоф гроши (Чорна, 1629 *Диал. о см. 268*); Самбе им. ^н **С**л(с)пъ, що йншого // показдет? тылkw трдф и прáцф Архiерёвфв гды значитъ з' высоты назирающаго, и оуставичне дбáючого о цфлости собф по(д)рфчных' (Киiв, 1646 *Мог.Тр. 3-3 зв.*).

2. (о що, о кого, на що, на кого, чого i без додатка) Звертати увагу, зважати (на що); дбати (про що): на тот рок, не дбаючи // о розказане нашо, сам там не выездил и сддей своих не вывел (Варшава, 1526 *AS III, 288-289*); и ты де(и) и о зарука(х) г(с)дрьски(х) не(д)бае(ш) и в то(т) манасты(р) вступуе(ш)са (Новгородок, 1554 *ЛСБ 18*); о(н) то(г) ничего не дбаючи... дани... з ни(х) мощне побра(л) (Киiв, 1555-1568 *Гр.Мат. 1 зв.*); повфж'те з'ванны(м) иже е(ст) обф(д) мои... але они не д'бали а розышфлиса (1556-1561 *ПЄ 94*); о за(р)уки и о впомина(н)е ничего не дбаю(чи)... воды спусти(ти) казати не хотела (Кременець, 1564 *ЛНБ 103, 17/1с, 1954, 39*); Мацевич, не (д)баючи... на то(т) листь... мене, де(и), до везе(н)я всади(л) (Житомир, 1582 *АЖМУ 44*); **Г**и не(д)бае(ш) на то, и(ж) сестра моа зоставила ма самдю послдговати (Львiв, 1585 *УЄ №5, 552, на полях*); востóчные о(т)цеве о(т)повфдили... // кдф мáемо сáмое жро(д)ло писмá, о строуменф не дбáе(м) (Острог, 1598 *Ист.фл.син. 40 зв.-41*); на што оны(и) су(д) ничего не дбаючи... которое право во все(м) заживати позволяе(т) (Винница, 1600 *ЛНБ 5, II 4049, 142*); Котóрые бынамнфй о тбе не дбáютъ, Же мддрые по(д) лавф слáвф ихъ вкидáютъ (Киiв, 1618 *Вфзер. 15*); А гды онъ пакъ волáлъ, в'пéредь иддчiф грозiли емд, абы оумблклъ... Аже на погрóзки не дбáлъ, и волати не перестáлъ (Киiв, 1637 *УЄ Кал. 719*); а хто не д'балъ на слóво г(с)дне зостáвилъ слдгi свои и стáтки на полю (серед. XVII ст. *Хрон. 86 зв.*); Панъ Сесфтревитовфский, на то ничего не дбаючи на такъ великое

небеспеченъство... малъжонъку свою... умыслне в дому покинулъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 617).

ДВА, ДВЕ, ДВИ, ДВѢ числ. 1. Два, дві: а хотаръ...монастирѣ... «н»а два бѣжы знаменани (Сучава, 1503 *Cost.S.* 260); тые имена наши зраховали и на две части разделили (Чорторийскъ, 1547 *АрхЮЗР* 7/I, 20); Млыны одинъ по(д) местомъ... 8 того три кола... трети(и) в селе... две коле на мливо (1552 *ОВин.З.* 134); А то все его м(л) кнѣзь... две избе запаливши а пото(м)... всю ондѣю ѡсадѣ ѡгне(м) спали(л) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); вѣзми боуквицѣ ло(ж)коу, а двѣ ло(ж)кы припоу(т)ника, сто(л)ци з водою тѣплою, и пѣи (XVI ст. *УТ* фоток. 7 зв.); жаденъ не можетъ двомъ паномъ служити (1603 *Пит.* 33); межи ваши(м) и наши(м) которые двѣ словѣ ве(с) свѣ(т) вадя(т), ро(з)ности мѣти не бѣдемо (Острог, 1607 *ЛСБ* 410, 1 зв.); васи(л) дода(л) федорови на свою ролю злоты(х) двѣстѣ бе(з) зло(т) двоу (Одрехова, 1618 *ЦДІАЛ* 37, 2, 19); Александрійскіи епископове здавна въ двохъ діадимахъ и зъ двѣма епитрахилями литоргисують (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1163); двѣ гра(м)матыцѣ лвовско(г) дрѣку гре(ц)ки(и) продано (Львів, 1629 *ЛСБ* 1049, 8); Тая се(с)сия за двѣ мае(т) ся роздѣмѣти (Львів, 1635 *ЛСБ* 1043, 42 зв.); Лутше тебѣ з о(д)нимъ ѡкомъ, и з о(д)ною рѣкою внійти... до цр(с)тва мѡгѡ, а нѣжли зе (д)вѣма очѣма и рѣкама (Чернігів, 1646 *Перло* 155 зв.); па(н) Амѣбрози(и)... презе(н)това(л) ту(т)... коне два вороныхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 192);

два-три — два-три: да бѣде(т) прочитате(л) искѣсе(н) въ чтеніи... в мѣрѣ ро(в)но слово(м) по пѣти реченій изъѡбраженъны(х) да стѣпае(т) // стѣпае(т) (!) на запатых мало застановлае(т)са, а на тѡчка(х), прошедше двѣ три, или ко(л)ко може(т) вѣмѣстити точокъ, паче же где бы са реченіе ра(з)вѣнѣа ко(н)чѣло, та(м) дѣхві да о(т)почивае(т) (1599-1600 *Виш.Кн.* 201-201 зв.); **зо два** — (*приблизно два*) зо два: И гды было годинъ зо две въ ночь, видячи панъ Василей таковыи кгвалтъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здорове съ пидностью старали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); **вм...** просячи абы сте **вм** посла(н)цувъ свои(х) зо дво(х) ѡ(т) себе всего рыцерства вы-

правити... рачили (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); **о дву конь** — двокінний, парокінний: а (в) погоню ѡдинъ дрѣгого выправдѣтъ ѡ двѣ конь (1552 *ОВин.З.* 132 зв.); 13 во(з) пѣскѣ кож(д) во(з) ѡ (д)ву ко(н) (Львів, 1627 *ЛСБ* 1051, 3 зв.); **раз и два** — (*по черзі*) двічі: И выехавши нам весполѡк зъ Их Милостью, ѡбсылали есмо княза Коширского разъ и два абы кѣ правѣ из сѣдами своими на землю к намъ выехал (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367); митрополи(т) ...до короля... и до всеи рады ра(з) и два листы своими ѡповидѣль (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31).

2. *У знач. ім.* двоє, два: А ижъ, часѣ жнива, на нихъ работа тажка естъ, по два зъ домѣ жати ходатъ (1557 *AS* VI, 83); яко да не будет един над всѣх и два вышше всѣх (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 177); всѣхъ жыдовъ... погубилъ, тылько два з оныхъ зоставилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 48).

Див. ще ДВАИ.

ДВАГУДОКЪ ч. (*тварина віком у два роки*) дворічний: Федуръ ему даровалъ быка двагу(д)ка (Бенедиківці, 1603 *НЗ Ужг.* XIV, 222).

ДВАДЕСЯТЬ, ДВАДЕСАТЬ, ДВАДЕСАТЬ, **ДВАДЕСЕТЪ** числ. (*цсл. дѣвядесати*) двадцять: Писан и дан оу Вилни лѣта Божего тисача патсот четвертого на дѣсат, месеца иуна двадесат вторый день (Вільна, 1514 *AS* III, 117); ѡ(т)силали до ва(с) дила работи того... храма четириста и двадесе(т) че(р)лени(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 341, 1); тареловъ деревяныхъ двадесять и два (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 297); Сего ради Мы... митрополитъ Кіевскій... и съ инѣми тоу боудѣщими ч(с)тными Сщѣнники Сѣбѡрѣ вчиніхомъ...мѣсца Декѣмврія, Двадесат пѣтого (Львів, 1614 *Вил.соб.* 6); Рокѣ тисача шесть сотѣ двадесатъ второго, Погребенъ в' Монастыри Брацтва Кіевско(г) (Київ, 1622 *Сак.В.* 48).

Див. ще ДВАДЦАТЬ, ДВУДЕСЯ.

ДВАДЦАТЕРО, ДВАДЦЕТЕРО числ., *зб.* (*переважно про живих істот*) двадцятѣро: взято в тыхъ подданныхъ его милости коней двадцатѣро и з вozy и с хомутами (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 1/VI, 48); въ гумне стогъ // жита..., гусей 15, куръ двадцатѣро (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34-35); маетьно(ст)... ты(х) по(д)даныхъ... пограбили напе(р)ве(и) // 8

сенка лавриковича коня ше(р)стью сивого..., хлеба печоного два(д)цатеро (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 89 зв.-90); у Федка Мекитеняти... мяса вепрового полтий два, гусей семеро, качокъ четверо, куръ двадцетеро, сина возовъ шесть (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/1, 402); Пань Юре(и) Макаровичъ...заграби(л)... свине(и) на(д)во(р)ны(х) мати(ц) ѡсмъдесять... по(д)сви(н)ковъ два(д)цатеро (Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 29 зв.).

ДВАДЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАДЦАТЫЙ, ДВАДЦАТЫЙ, ДВАДЪЦАТЫЙ, ДВАТЦАТЫЙ, ДВАЦАТЫЙ числ. Двадцятий: Писан... месеца апрела двадцатый день (Володимир, 1535 АS IV, 7); Писанъ въ Варшаве на сейме валном коронном дня двадцатого мца апреля (Варшава, 1589 ЧИОНЛ XIV-3, 92); А мы, дурныи,... идеме ико баилямъ жонамъ, што бы намъ баяли, а коли одна не можетъ помочи намъ, а мы ся извѣдуеме до десятой, албо до дватцатой (XVI ст. НС 155); Выпи(с) с кни(г) голо(в)ны(х) трибуна(л)ски(х)... месеца июля двадъцятого дня (Київ, 1600 ЛНБ 5, II 4049, 146); абовѣмъ ѡ(н) повѣдѣлъ, же ѡ двацато(и) а(ж) зобрати(с) мали пнове до бра(т)ства (Скит, 1633 ЛСБ 520, 1); также селисче Голове(н)скъ дня два(д)цатого авгѣста... // ...панѣ Миколаю Пенѣскомѣ до mocy и влады подали (Чернігів, 1637 ЛНБ 5, II 4061, 125-125 зв.); Єры(и) на Че(р)неховѣ Немири(ч)... учинить тотъ те(р)минъ, вы(ш)менованы(и) дня два(д)цато(г)[о] мая припадаючи(и), до ѡсени пришлое (Горошки, 1643 ДМВН 224).

ДВАДЦАТЬ, ДВАДЦАТЬ, ДВАДЪЦАТЬ, ДВАДЪЦАТЬ, ДВАДЦАТЬ, ДВАДЦАТЬ, ДВАТЦАТЬ, ДВАТЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ, ДВАЙЦАТЬ числ. Двадцать: а княгини... повѣдила... штож... она за князем дватцат лет (была) (Вільна, 1507 АS III, 44); мѣсеца Августа двадцать осмого дня (Краків, 1518 РЕА I, 95); Гедима(н) взялъ... пятьсотъ три(д)цать и ѡсмъ злоты(х) дваца(т) по(л)девета гроша (Володимир, 1580 ТУ 183); попамъ... (на поми)наніе по двадцети копъ грошей (Чигирин, 1600

ЧИОНЛ VIII-3, 14); ему за нагородѣ братия ко(н)тенѣтацию обецали золоти(х) по(л)ски(х) два(и)ца(т) (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 33 зв.); взято... долѣтовъ десять кѣпление по золотыхъ два(д)цать (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 106); не бѣдемо боязливыми, хочъ би било ихъ тысящъ килка-двадцать (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 18); у Русачька: сукна про(с)того локоть два(д)цать (Житомир, 1650 ДМВН 194).

ДВАДЦЕТЕРО див. ДВАДЦАТЕРО.

ДВАДЦЕТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАДЦЕТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАДЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАДЦАТЫЙ див. ДВАДЦАТЫЙ.

ДВАДЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАДЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАДЪЦАТЫЙ див. ДВАДЦАТЫЙ.

ДВАЄ числ., зб. Двое: И тоту часть котроую ѡ(д)платили спуле(ч)не тоты братѣ дває бр(т)оу (!) своему грицевѣ прода(л) зе вши(т)кы(м) купно(м) свои(м) (Одрехова, 1579 ЦДІАЛ 37, 16, 8); Коли село це(р)ковъ правило, оны дває, а я третій и егліе списалъ є(м) своею рукою (Бенедиківці, 1603 НЗУжг. XIV, 225).

Див. ще **ДВАЙ, ДВОЄ.**

ДВАЙ числ., зб. (стп. dwaj) (при назвах істот іменників чол. роду) двое: Rycko idyż z пашу Та ту idem ot dwáу sáту (Яворів, 1619 Гав. 20); подданыхъ били... и... шкод барзо веле начынили, которые двай з месчанъ, а двай з села Острозьца и жыди нижей спецификованые, такъ своимъ, яко и других месчанъ подъданыхъ,... корпорали юраменьто готови по-присягнути (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 94).

Див. ще **ДВАЄ, ДВОЄ.**

ДВАЙКРОТЬ див. ДВАКРОТЬ.

ДВАЙЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАЙЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАЙЦЕТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАЙЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАЙЦАТЬ див. ДВАДЦАТЬ.

ДВАІМІОНІ прикм. Який має два імені: binomis дваіміоні (I пол. XVII ст. Сем. 38).

ДВАКРОТ див. ДВАКРОТЬ.

ДВАКРОТНЫЙ, ДВОКРОТНЫЙ *прикм.*

Двокротный, дворазовый: то есть ку прислуханю вывоженъа шькрутиниумъ и светковъ до тое справы отъ архимандриты Жидичиньского запозваныхъ // ку правдивому выданью сведецтва противко отцу Кирилу... о стъруте двакротное отца аръхимандърита (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 253-254); На пѣщи Синъ Моисыи пѣсохо(м) вѣ камѣнь двѣкро(т) оударилъ, што кр(с)тъ знаменовало: и двѣкрѣтное тое оударѣнiе было не вѣ е(д)но мѣсце, але впрѣки на крестъ (Київ, бл. 1619 *Обр.* 71); *bibreuis*, двѣкра(т)ны(й) (1642 *ЛС* 102).

ДВАКРОТЬ, ДВАКРОТЬ, ДВАКРОТ *присл.*

Двѣчі, два рази: Якожъ и листы нашими позовными двѣкрѣтъ перед насъ тебе в той речи позывалъ (Краків, 1538 *AS* IV, 138); Татарове... мають злый ѡмысль на панства наши, якожъ вже загоны двѣкрѣтъ ѡ волостъ Веницкю... приходили (Люблін, 1566 *AS* VII, 93); ихъ надки и писма, не разъ, не двѣкрѣтъ, и не трѣкрѣтъ, але частѣкрѣтъ... выворочѣтъ и потлѣмлѣтъ (Київ, 1627 *Тр.* 397); А тое слово Бжѣіе... названо Сномъ Бжѣимъ... по двѣкрѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 12); хме(л)ни(ц)кѣи ѡ(т) мѣста на два кро(т). сто тысячѣи че(р)воны(х) злоты(х) дани ѡзвѣвши... по(д) замѣстѣ по(т)ягнулъ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180); А знову зас самому его милости пану Кгавловському одповѣдають: "якосте двѣкрѣтъ утекали, але третій разъ юж не утечете..." (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 477).

ДВАНДЕСЯТЬ, ДВАНДЕСЯТЬ, ДВАНДЕСАТЬ, ДВАНДЕСАТЬ, ДВАНДЕСЕТЬ, ДВАНДЕСЕТЬ, ДВАНДЕСЯТЬ *числ.* (*цсл.* дѣва на десѣте) двѣнадцѣтъ: тогды июда єдинъ зъ межѣ дѣвандесѣто(х) пришо(л) исъ ни(м) наро(д) многыи (1556-1561 *ЛС* 113 зв.); даль за оную золотихъ и двѣнадцѣтъ грошей (1600 *ПДПИ* 178, 105); пишу сей мой те(с)тамѣ(н)тъ ...жонѣ мое(и) марѣи и(з) мизини(м) сино(м) Иванце(м) и зо (в)сѣмъ го(с)пода(р)ски(м) посу(д)жо(м); пасѣку бѣдучую на чу(т)цѣ с пчелами: и двѣндесѣ(т)ма бо(й)ра(ч)ками (Чигирин, 1600 *ПИ* №37); а иже тоу споминѣтъ именѣ на вратѣхъ написаныи // двѣндесѣтихъ патрѣарховъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 68-68 зв.); Звѣтажила злѣости и преврѣтности єретическѣи, гды прибрѣна бѣдѣчи... вѣ корѣнѣ зъ два-

ндесѣти звѣздъ оуплѣтеню, то єсть вѣ вѣрѣ двѣндесѣтми артикѣлами спорѣженю (Київ, 1625 *МКСВ* 129); по выполненю того ѡбѣту моего повинны чекать мѣсяцей двѣндесѣтъ не далѣй (Лѣвѣ, 1631 *ОЛ* 17); Адама первозданна [я в пекло] спроводалъ // ...запроводалъ и Авраама, Исаака и Якова и всѣхъ двѣндесѣтъ патрѣарховъ (I пол. XVII ст. *Сло зб.* 15-16); а ѡблѣбѣница Хва, маѣтъ корѣнѣ на главѣ своєи; ѡ(т) звѣздъ двѣндесѣти(х) (Чернігів, 1646 *Перло* 164 зв.).

Див. ще **ДВАНДЕЦАТЬ, ДВУНАСТЕ.**

ДВАНДЕЦАТ *див.* **ДВАНДЕЦАТЬ.**

ДВАНДЕЦАТОРАКѢЙ *прикм.* Двѣндѣцѣкратный: Тымъ всѣмъ фѣгѣрамъ лѣчыбы Двана(д)цѣторѣкои дѣхѣвнесѣ присмотрѣвши... Великѣю Таємницѣ вѣ тѣхъ Акаѣісте(х) зрѣтельно и оумно мѣтвенникъ // оувѣжный ѡбѣчити мѣже(т) (Київ, 1625 *МКСВ* 130-131).

ДВАНДЕЦАТСОТЬ, ДВАНДЕЦАТСОТЬ

числ. (*тысяча двѣсти*) двѣнадцѣтъ сотенъ: *maikut oni nam... w kazdyi hod... dawati do skarbu naszoho, po dwanadcat sot kop hroszey litowskoie monety* (1531 *ЗД* VI, 151); заграби(л) меновите цѣго(в) два ѡдинъ цѣгъ конѣ(и) тисавы(х) которыє коштовали золотихъ двана(д)цѣ(т)со(т) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 27 зв.); [взѣто]... возникѣтъ цѣгѣговъ чѣтыри єди(н) цѣгъ кѣплѣны(и) за золотыхъ польскихъ двѣндѣцѣ(т)со(т) (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 105 зв.).

ДВАНДЕЦАТЬ *див.* **ДВАНДЕЦАТЬ.**

ДВАНДЕЦАТЫЙ, ДВАНДЕЦАТЫЙ, ДВАНДЕЦАТЫЙ, ДВАНДЕЦАТЫЙ, ДВАНДЕЦАТЫЙ *числ.* Двѣндѣцѣтый: в то(м) же року... мѣца декабра двана(и)цѣтого дна (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79); писа(н) в новѣгоро(д)ку лѣ(т) бо(ж) наро(ж) тысяча пя(т) со(т) дѣвѣ(т)дѣсѣтого мѣца июня двана(д)цѣтого дна (Новгородок, 1590 *ЛСБ* 137); ѡ(з)дѣблѣны... камѣньє(м) дороги(м)... десѣты(и) хрисѣпрѣси(с) ѡди(н)на(д)цѣты(и) гнаци(т) двана(д)цѣты(и) амѣти(ст) (XVI ст. *КАЗ* 659); залѣдво панѣи Корсаковой з дня поменѣного двѣндѣцѣтого на дѣнь трѣндѣцѣтый июля вѣ томъ дворѣ перѣночѣвать далѣисте (Київ, 1633 *КММ* I, дод. 543); Двана(т)цѣтаѣ звѣз-

да в Корбнѣ значить высѣкїи и дивныи дѣры бо(з)кїи... вѣ пр(с)твѣ Нб(с)но(м) (Чернігів, 1646 *Перло* 165 зв.); на день дванадцатый мѣсяца сентебра, мевши на сеймикъ до мѣста Житомера зѣхати (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 437).

ДВАНАДЦАТЬ, ДВАНАДЦАТЬ, ДВАНАДЦАТ, ДВАНАДЪЦАТЬ, ДВАНАДЪЦАТЬ, ДВАНАТЦАТЬ, ДВАНАДЦЯТЬ, ДВАНАДЦАТЬ, ДВАНАДЦЕТЪ, ДВАНАДЦЕТЬ, ДВАНАДЪЦЕТЪ, ДВАНАЙЦАТЬ, ДВАНАЙЦЯТЬ, ДВАНАЙЦАТЬ, ДВАНАНЦЯТЬ, ДВЕНАДЦАТ числ. Дванадцять: у perwey seho im byly iesmo dfa skazy ich wołowszyny naszu odpustily na dwanadcat let (Вільна, 1502 *ЗД* VI, 149); Ино всего того сума: двѣ тысячи копѣ и двѣсте копѣ и шестьдесятъ копѣ грошей, безъ дванадцати грошей (Краків, 1505 *РЕА* III, 69); они то слышачи ѡ(д) мене тоѣ созна(н)ѣ дали дла памяти двана(д)це(т) грошии (Львів, 1552 *ЛСБ* 17); Дванадцать кошуль коленскихъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); А то(т) вря(д) кого зѣсоромоти(л) двана(д)цати рублями гроше(и) навезати мае(т) (1566 *ВЛС* 51 зв.); шабель пана моего серебромъ оправных дванадцат (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149); а в друго(и) скринѣ... ра(н)тухо(в) коле(н)ски(х) двана(д)це(т) (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1921, 6 зв.); порохѣ по(л)бочокъ за двана(д)цать копѣ гроше(и) (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.); И би(р)шагу панѣ осудили со(в)габирови дванаиця(т) золотыхъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222); третиною ролѣ макоухо(в)-скомѣ... бы(л) купи(л) в пото(м)коу(в) ивана ка(р)пика за соумоу зло(т) сто и за дванаиця(т) (Одрехова, 1608 *ЦДАЛ* 37, 2, 11); дали за сию книгѣ. Золотых польской личбы дванатцать (Бізанів, 1628 *ВИАС* I, 43); ѡбрѣчка золотая... кошътовала золотыхъ дванадъцать (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.); шабля кошътовала золотыхъ дванадъцетъ (Житомир, 1643 *ЦДАК* 11, 1, 10, 92 зв.); дванадцать есть артикѣловъ вѣры православно-христїанской (Львів, 1646 *Зобр.* 3); в дрѣгой и(н)дии есть люде... на (д)вана(н)цять локоть зви(ш) (серед. XVII ст. *Луц.* 531); илїа нашѣл Іелисѣа... орѣчого дванадцатьма ярмъ волѣвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.).

Див. ще ДВАНАДЕСЯТЬ, ДВУНАСТЕ.

ДВАНАДЦЕТЫЙ *див. ДВАНАДЦАТЫЙ.*

ДВАНАДЦЕТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАДЦЯТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАДЦАТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАДЬСЯТЬ *див. ДВАНАДЕСАТЬ.*

ДВАНАЙЦАТЫЙ *див. ДВАНАДЦАТЫЙ.*

ДВАНАЙЦАТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАЙЦЯТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАЙЦЯТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАЙЦАТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАНАТЦАТЫЙ *див. ДВАНАДЦАТЫЙ.*

ДВАНАТЦАТЬ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВАСТА *див. ДВѢСТЬ.*

ДВАТЦАТЬ *див. ДВАДЦАТЬ.*

ДВАТЦЕТЬ *див. ДВАДЦАТЬ.*

ДВАТЦЯТЬ *див. ДВАДЦАТЬ.*

ДВАТЦЯТЫЙ *див. ДВАДЦАТЫЙ.*

ДВАЦАТЫЙ *див. ДВАДЦАТЫЙ.*

ДВАЦЯТЬ *див. ДВАДЦАТЬ.*

ДВАЦАТЬ *див. ДВАДЦАТЬ.*

ДВАЦИ *присл. (цсл. дващи) двічі. ◊ по дващи — двічі, два рази: поволили єсмы абы соби посилали мѡлебници наши калоугери яже ѡбитають въ то(м) стѣи нашѣ мѡнастырѣ ѡ(т) пѣтнои абы имѣ ходили по рибѣ мажи по дващи на годинѣ, три(и) мажи оу весни три мажи оу ѡсенѣ (Сучава, 1522 *МЭФ* фотокоп. 12).*

ДВЕНАДЦАТ *див. ДВАНАДЦАТЬ.*

ДВЕНАДЦАТЫЙ *див. ДВАНАДЦАТЫЙ.*

ДВЕРИ, ДВЕРИ, ДВЕРѢ, ДВЕРЫ *мн. 1. (от-вѣр у стїні для входу-выходу; стулка, що його за-криває) двери: ѡкна и двѣри завїало и моро(з) лїбтыи бы(л) (1509-1633 *Остр.л.* 130); каме(н)а тесаного до двере(и) и до ѡконъ есть наготованого достатокъ (1552 *ОЛЗ* 158); наєха(в)ши... двери в домѣхъ єе выруб(а)вши ѡную до(ч)ку єго... забилъ из лука (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 79 зв.); дѣло и(х) буде(т) рѣнѣ(и) до школы при(и)ти,... в печи затопїти, и ѣ двере(и) сѣдѣти, а которыи выходать и входѣ(т), ѡ всѣхъ вѣдати (Львів, 1587 *ЛСБ* 87); трамы стѣны ѡкна и двѣри за не(д)бѣлыми кгоспода(р)ми... покрївилїса, и пона(д)гнївалї (Острог, 1587 *См.Кл.* 13 зв.); панѣ братъ мой... тыломѣ, черезъ двери сєнные... тихо вымкнувѣшїса, на*

верхъ церкви... ушолъ (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 129); А мѣсце погребови, еслибымъ преста-
вился на Волюню, ино у Володиміры въ соборной
церкви передъ враты царскими мезы (!) амбономъ и
дверьми (Володимир, 1609 *АСД* X, 231); за чтыри
позвы писаные що прибывали на двере(х) далемъ
копѣ (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 8 зв.); А двѣри оурѣбилъ
зъбокѣ // и мешканьечко собѣ починилъ в немъ
(серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.-15); *Образно*: Заисте
стр(с)ть хва слоушне ниль рѣка мѣжетса звати,
котѣраа якъ стрѣмень се(д)ма двѣ(р)ми выхода-
чий... в мѣре цр̄квное се(д)ма о(т)ногами... тое(ст)
седма сакраментами впадаѣтъ (поч. XVII ст.
Проп.р. 177);

(*отвер* у якась приміщення) вхїд: привалили
каме(н) ко дверемъ гробовымъ (1556-1561 *ПС* 196);
привалил камѣнь великій на дверѣ гробови
(XVI ст. *НС* 54); ω(т)вали(л) каме(н) ω(т) дверїй
грѣбоу его (к. XVI ст. *УС* №31, 43); приближаючися
ко дверемъ гробнымъ, отдаю... остатній уклонъ
мой (Київ, 1622 *АЮЗР* II, 73); вѣшедши станѣлъ во
дверехъ пещеры (серед. XVII ст. *Хрон.* 312 зв.); **двери**
сѣверскіе — двѣри в иконостасї обабч царскихъ
врат: а стѣни въ волтаръ входячіе и съ царскими
дверьми и сѣверскими вырѣзовати казалъ папѣжъ,
же бы власне церкви, але костелы были (бл. 1626
Кир.Н. 13); **царскіе двѣри** — царскї врата: двѣ
завѣсѣ до(л)ги(х) до двѣри(и) брѣнатного злотогла-
(в)у третая завѣса до ца(р)ски(х) двѣри(и) того(ж)
злотогла(в)у за(с) д̄ завѣсы по(д) ωбразы злотогла-
ву того(ж) брѣнатно(г) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033);
Образно (про царство небесне): двѣри... нб(с)ные
ωтвѣратса, и задрыжѣтъ фндѣамѣнта землї (Ост-
рог, 1607 *Лѣк.* 51); всѣ тїи... пере(д) котѣрыми
ω(т)ворїлыса нб(с)ногѣ Ра̄а двѣри, а они... на-
сла(ж)дѣютса (Вїльна, 1620 *См.Каз.* 23 зв.); дрѣв-
нїѣ ω(т)ци... стоѣли якѣбы пре(д) двѣрми
Небѣсногѣ дѣмѣ с̄ котѣрого ωчекївали Г̄а (Київ,
1687 *УС* *Кал.* 3); и сынъ гнѣвѣ, станѣтъса снѣмъ
ласки, и ωтвѣратса емѣ двѣри до цр(с)твїа нб(с)ногѣ
(Київ, 1639 *МІКСВ* 215); Снѣ Бжїи... на зе(м)ли
плѣтїю явлѣнный... Да мнѣ до пресвѣтлогѣ Нб̄а
ωтвѣришь двѣрѣ (Чернїгів, 1646 *Перло* 25 зв.).

2. (*частина ворїт*) ворїтниця: нашѣли ωсла
привязаное изъ двора оу дверехъ ωныхъ на распоутю

и ω(т)вѣзалї є (1556-1561 *ПС* 170 зв.); видель єсми в
дому пана... Щениевско(г)о[о] в Щениеве у воро(т)
дверей ку(л) три, з ручни(ц) стреляные, а у фо(рт)це
водле воро(т) у двѣри куля а(ж) навывле(т) прошла
(Житомир, 1584 *АЖМУ* 98); Котѣрыє дей слуги
...квѣлтомъ великимъ ворота двѣри двора Фа-
лимицкогѣ добывши, выбивши... мене человека //
спокойного,... з луку пострѣлили (Володимир,
1592 *АрхЮЗР* 1/VI, 91-92); Врѣта: Ворѣта, брѣна,
двѣри (1627 *ЛБ* 17).

3. *Перен. (прямий доступ)* шлях, дорога (до
чого): Тѣє слова хр(с)тїанина побо(ж)ного в сер-
дѣчньє двѣри то(л)кнѣти могли бы (Острог, 1587
См.Кл. 5 зв., на полях); велеслѣвныи вседе(р)жї-
те(л) и истинныи бг̄ѣ, ωтворїлъ двѣри мл(с)рдїа
своѣго (Острог, 1598 *Олт.КО* 10); Рим его кров
прияв, завѣсив на дрѣвѣ, а Христос ωтворил к собѣ
ему двѣри (к. XVI ст. *Укр.п.* 82); а на(д)то все замк-
нено и двѣри до покоути и полѣпшѣнья и до раю
входъ загорѣжено (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); Але що
за причїна смѣлости моеї. Бѣзпечности двѣри до
ωсѣбы твоеї ωтворїла мнѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16);
Той знакъ и за прародїтелей нѣшихъ и ннѣ двѣрѣ
затвѣрены ωтвори(л) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 77);
Многїмъ абовѣмъ котѣрїи Бг̄а шѣкалі, ωтвѣрены
были двѣри, и вїдѣли скарбницѣ (Вїльна, 1627
Дух.б. 260); Хс̄ Цр̄ѣ, ты рачъ самъ къ мнѣ пристѣпї-
ти, Рачъ самъ ср(д)ца моего двѣрѣ ωтворїти (Львів,
1631 *Волк.* 8); кршѣнїє бѣвѣмъ єстъ двѣ(р)ми до
прїня(т)а и(н)ши(х) таинъ (Львів, 1645 *О тайн.* 11);
Смыслы тѣды // сѣтъ оу чловека двѣрми до грѣха:
понева(ж) вїдачі, слѣшачи, дотыкаючися, коштѣ-
ючи... в та(к) многїє впадаѣмо прѣтыканїа, хтожъ
межи такъ многїми страстами тогѣ тѣла... без-
пѣчндю и ненарѣшондю дорѣгѣ пожитїа свѣгѣ
Провѣдїти мѣжетъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 910-911);

правильна, чесна дорога (до чого): заправды
повѣдаю вамъ кѣто не вхѣди(т) дѣверьми в загородоу
ωвечоую але иноуди входи(т) то є(с)тъ злодѣи и
разбѣйникъ але кѣто вхѣдїть двѣрми то єсть пас-
тырь ωвечыи (1556-1561 *ПС* 389); А в то(м) оди(н)
...мѣвилъ... чомоу сѣ важилъ дирѣю а не двѣрми
по стѣпнахъ порадкѣ цр̄квногѣ на такъ высѣкой
столицы станъ лѣзїти (Острог, 1598 *Ист.фл.син.*

53); Дирою влѣзли, а не дверми, ведлугъ словъ Христовыхъ, не презъ возване, то есть не презъ свѣтлость живота чистаго и непокаленного, на тые епископѣ вступили (1603 *Пит.* 100); если съ хмѣ з'гожаютса [патріарѣхове]... и если дверми по стѣпнахъ сщєнства гѣдне в'ходатъ до овчарнѣ, пастырѣ есть (Почаїв, 1618 *Зерц.* 50 зв.); Єдинъ ра(з) теды в' приповѣсти, хто не входи(т), повѣда(и), двѣрми до двѣрѣ овчого, але инѣды вскѣкѣтъ, тотъ злѣдѣи есть и збѣица (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 198).

Див. ще ДВЕРЬ.

ДВЕРКИ *див. ДВЕРЦИ.*

ДВЕРНИКЪ *ч. (сторож біля воріт)* воротар, ворітник, *діал.* дверник: имена бо твоѣ мнѣга и велика сѣт, по словесі, г(с)ни и стѣх' его: сїи же сѣт, свѣт' слѣпым',... свѣтилни(к) и око тѣлѣ црѣковномѣ, пѣтъ, двѣрни(к), ключа(р), дѣлате(л) (Львів, 1642 *Жел.П.* 6); ostiari(us), дверникъ (1642 *ЛС* 296); Двѣрникъ. Ianitor. Ostiarius (1650 *ЛК* 442).

ДВЕРНЫЙ *прикм. (який стосується дверей)* дверний: пришедши до школы жидовское, где никого на тотъ часъ въ школе не было, дверни зашипки посекеъ, покололъ, — до чога Долмать не знался (Володимир, 1578 *АрхЮЗР* 6/І, 107); Росказа(л) Бѣ абѣ Жидѣве двѣрнии порѣги, и обои подвои крѣво баранковою помазали (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 209); А снѣпокъ и// озѣпѣ (на полях иссѣпѣ. — *Прим. ред.*) омочите во крѣви, а покропите єю двѣрнии порѣги и оба подвоѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.-90).

ДВЕРЦИ, ДВЕРКИ *мн.* Дверці, дверцята: двери зъ сеней, ѡдни на длицѣ, а дрѣгіе дверки въ бокъ, въ садъ, къ церкви ходити (1577 *AS* VI, 77); видели есмо отца Гедиона Болобана... который, дверцами съ церкви выглянувши, самъ намъ ся оповедалъ и светчилъ (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 164); foricula(e), дверци (1642 *ЛС* 200).

ДВЕРЫ *див. ДВЕРИ.*

ДВЕРЬ *ж. 1. (отвір у стіні для входу-виходу; стулка, що його закриває)* двері: Если бы рѣклъ небѣлникъ: мѣлѣю пана моего и жонѣ и дѣти не пойдѣ ѡ(т) негѣ: Ставить его панъ пред' сѣдомъ бжѣимъ, и бѣде пристѣвленъ до двѣри и подвоѣвъ, и прокѣле ѡхо его шиломъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 98); Дверь. Iana. Fores. Osrium (1650 *ЛК* 442);

(отвір у якусь приміщення) вхід: аггль гнѣ изыше(д)ши с нѣсе, пристоупивши ѡ(т)валили камень ѡ(т) двѣри гроба и сѣлъ на немъ (1556-1561 *ЛС* 122).

2. Перен. (прямий доступ) дорога: Блѣдникъ если кто есть, якъ а, смѣлымъ бѣдѣ Бззкои бовѣм' щодробливости всѣм отворѣтса двѣрь (Київ, 1627 *Гр.* 28).

Див. ще ДВЕРИ.

ДВЕРЬ *див. ДВЕРИ.*

ДВЕСТЕ *див. ДВѢСТЪ.*

ДВЕСТИ *див. ДВѢСТЪ.*

ДВИ *див. ДВА.*

ДВИГАНЄ, ДВИГАНЬЄ, ДВИГАНЯ *с. 1.* Підношування, піднімання; носіння: Потѣмъ насыпавши в' кѣшъ два корци пѣскѣ и на рамена вложивши переходилъ всю пѣщѣ... тѣжъ по долгомъ двиган'и вшѣлъ до кѣльи страпѣнымъ тѣломъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. III), 2); Носило: Дрѣ(к) до двигана (1627 *ЛБ* 78).

2. Зусилля: Чѣмъ я двиганюмъ добрымъ емъ ся двигавъ и побѣгъ емъ бѣгавъ, вѣру емъ усокотивъ (XVI ст. *НС* 88); Ноу(ж) за(с) што мови(т), абы томѣ хѣрому члѣкоу, люде ѡнѣи ани праца ни старанѣ, и двигана и(х) ничѣго не помѣгло (XVI ст. *УС* №29519, 19 зв.).

3. (про душевно важке, неприємне) витримування, терпіння: А што бо(л)шая же(с)мыся з ними на зѣбопо(л)ное двига(н)є бремене хѣв в союзъ любве Бра(т)ския споили (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 74).

4. Перен. (стійке знесення великого морального напруження) витримування: Дла чога ихъ влѣдза єсть не гѣноръ и честь, але рѣчей праца и тажѣрѣ бѣрзо великѣи, и самы(м) правѣ рамена(м) Аггл(с)-кимъ до двигана тѣжкѣи (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 2 зв.).

Пор. ДВИГАТИ.

ДВИГАТИ *дієсл. недок. 1. (що, чога) (з великим зусиллям)* нести; двигати: не то(р)гноули бысмо са такогѣ, котѣриі е(ст) на(д) сѣлоу нашоу, тажѣрѣ двигати (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 205); пе(р)шого дня хлопо(м) тро(м) що рѣмъ с це(р)кве сти(с)ковали гро(ш) вѣ. хлопу гро(ш) а що двигаль дерево (Львів, 1611 *ЛСБ* 1038, 3 зв.); смѣслъ члѣвчѣи знѣетъ пѣвнѣю мѣрѣ тажѣровъ на быдла вкладѣти, яко на велблѣода,

а́лбо на йншю́ я́кю скотинѣ, вѣдлѣгъ силъ, я́къ
ко́торое тажа́ръ я́кй двѣгати мо́жетъ (Вильна, 1627
Дух.б. 232); о́дымѣ з дѣха твоѣго и дамъ имъ, абы
двѣгали з тобою бре́ма того людо́, а не ты самъ
былъ о́бтажо(н) (серед. XVII ст. Хрон. 133 зв.);
двѣгати крестъ див. **КРЕСТЬ**.

2. (що) Пиднѣмати, пидносити: Чѣстаа Панна... //
Залѣдво о́чи кѣ не́бѣ двѣгае́тъ, в' та́жко́й бо́лезни
ратѣнкѣ жада́ет' (Львѣв, 1631 Волк. 16-16 зв.).

3. (чим) Рухати, приводити в рух (що): причи́на
е́сть всѣхъ рѣчи́й, а́лбо сло́во, вѣдлѣгъ ко́трого
свѣтъ са справоуе́тъ... мо́ць двѣгаю́чаа соббою, и
всѣмъ о́берта́ючаа (Львѣв, 1614 Кн. о св. 442); о́ко за
все тѣло смѣтритъ, рѣка за все тѣло ро́битъ, а но́-
га, двѣгаю́чи всѣ чло́нки, и догажа́ючи дрѣгимъ
ча́стамъ тѣла, ходи́тъ (Вильна, 1627 Дух.б. 21);

(що на кого) поси́лати, спрямовувати: И са́мъ
враго́(м) на́шимъ вѣдлѣгъ во́лѣ свѣо́и да вѣзда́сть, и
ро́спаленны ихъ стрѣ́лы, лѣка́вно на на(с) дви́жи-
мыа оуга́си(т) (Киѣв, бл. 1619 О обр. 65).

4. *Перен.* (що) (вѣдповѣда́льну справу, ва́жкий
о́бов'язок) нести, тримати на своѣхъ плечах: Двѣгалъ
рѣчи поспо́литое спра́вы знаменѣте (Острог, 1603
Лям.Остр. 18); а звла́ща ижъ ми́ не ма́лъ всю
цр́ковъ двѣгати потре́ба и спѣва́ти оусты́ па́нь-
скими... на землі чоужѣ́й (Дермань, 1605 Мел.Л.
9 зв.); Але нашъ дѣжѣ́й Атласъ тажа́ръ до́сть нема́-
лый Не́бо но́ситъ зѣмно́е, в' пра́цахъ не́дста́лый
ѡ́ якъ слѣ́шне Преч(с)тны́й ѡ(т)че́ в' та́кѣй силѣ́,
Не́бо Цр́ковъ двѣга́ешъ в' небезпѣ́чной хвилѣ́ (Киѣв,
1632 Сах. 301);

морально, духовно пидтримувати (кого): Чи ва́съ
Парки... О́брази́лъ чимъ, надъ мѣрѣ́ питъа и еде́н'а,
Торовалъ онъ зо всѣхъ ва́съ до́рѣгѣ́ зба́вен'а. Кло́то
в пе́ршихъ срѣ́гаа, чо́мѣ жъ са схили́ла. Двѣгаю́чи
дѣхъ его́, чо́мѣсь оупѣ́стѣла (Вильна, 1620 Лям.К. 5).

Див. ще **ДВИГНУТИ**.

ДВИГАТИСЯ, ДВИГАТИСА дієсл. недок.

1. (*переміщатися вгору*) пиднѣматися: ко́торій по-
ложи(л) гра́нцо́у вѣ́чно́ую, мо́рю пѣсо́къ, и не
порѣшо́ндо, ко́торо(и) и во́лны мо(р)скіа двѣга-
ючиса не мо́гоу(т) пере(и)ти (Острог, 1599 Кл.Остр.
207).

2. (*пербувати в русі*) рухатися, порушатися:
Чо́мъ я двѣганю́мъ до́рымъ емъ́ ся двѣгавъ и побѣ́гъ
емъ́ бѣ́гавъ, вѣ́ру емъ́ усо́котивъ (XVI ст. НС 88);
если́ же и тѣ́лом дви́жется и ходи́тъ... не бо та вѣ́до-
мая сме́рть, по Дави́ду, ко́торо́у на грѣ́шних при-
носи́тъ... но е́сть е́ще — ох! — над то́е вѣ́домое лю́тѣй-
шая она́я вѣ́чная, о ко́торой Христо́с рече́ (1600-
1601 Виш.Кр.отв. 169);

(вѣд зовни́шніх пошто́вахів) тря́стися, здригати́ся:
боудоу(т) изъды́хати члѣ́ци ѡ(т) стра́ха ѡ́жидаю́що-
го ко́торыи мае́тъ прѣ́йти на вѣ́сю вѣ́селен'но́ую бо и
силы́ // но́бсныи двѣгати́са боудоу(т) (1556-1561 ПС
315 зв.-316); не то́лко... бѣ́голю́быва // ср(д)ца,
ѡ(т) жа́лости и сто́гна́ній па́даю́тса, а́лѣ стѣ́ны,
ка́меніе, са́мые е́ле́мента двѣ́ждѣ́тса (Острог, 1598
Отн.КО 15 зв.-16); Гди́ ся води́ избѣ́рѣ́тъ по(д)
зе(м)лю́ та́къ вели́кой мо́щи ажъ́ ся зе́мля двѣгати
почне́тъ (серед. XVII ст. Луц. 538).

3. *Перен.* (*перebuвати в дії*) діяти, працювати:
ро́здѣ́мъ... сто́ати не хо́чет', але са́ за́вжд(д)ы́ двѣ-
же́т', и до́бро́е чини́ти гото́въ е́сть (Киѣв, 1637
УС Кал. 421).

Див. ще **ДВИЗАТИСА**.

ДВИГНЕНЕ с. Розвиток, пиднесення: потре́ба
ва(м) во всю(м) та(к) са́ захова́ти, и́ле ре(ч) таа́ по
ва(с) потре́бѣ(т), в' ро(з)мно́же(н)е́ и двѣгне(н)е́
нау́къ (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 2);

сприя́ння утве́ржденню́ (чо́го), про́сування:
ѡ(т)да́вано посе́(л)ства́ пре(з)... ро́мана Сте́лецъ-
кого́ в спра́ве задво(р)но(и) з ва(р)шавы́ ѡпови́дѣ́(л)
же́ при́ же́гнаню́ ксе(н)дза́ подъ́ка(н)ци́лого́ для
прия(з)ни́ горячо(и) двѣ(г)нення́ спра́вы по(с)по-
лито(и) рѣ(с)ко(и) абы́ еи́ 8 кр́ ате(н)това(л) (Львѣв,
1617 ЛСБ 1043, 26 зв.).

ДВИГНУТИ, ДВИГНУТИ дієсл. док. 1. (кого,
що) (*зрушити з місця*) пидня́ти, двѣгну́ти: але́ ісѣ́
явѣ́ши́ его́ за ру́ку и двѣ́гну́л его́ и встал (Во́лодимир,
1571 УС Вол. 60); Двѣ́гнетъ́ Іс́ Крѣ́стны(и) сто(с), и
хто(ж) помага́ет'; Хто́ в' та(к) зна́чно(м) та́жарѣ́
Іса́ вспира́етъ (Львѣв, 1631 Волк. 13 зв.).

2. *Перен.* (*в моральному, духовному відношенні*)
пиднести, пидня́ти: Ѡ́ та́жко́сть, ко́траа́ си́лы
выни́щадѣ́шъ, Са́мсѣ́на мы́сленна́го к' землі́ при-
ника́еш'. Двѣ́гнетъ́ Іс́ ма́хінѣ́ ко́трѣ́ю зрѣ́били, мо́и

тажкїи грѣхи на ра́мо вложи́ли (Львѣ, 1631 *Волк.* 14); Потребѣтъ а́быс' го ратова́ль; двѣгни Е́го, вѣдлѣгъ пре́може́на (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 519).

3. (без додатка) Наринути: У морѣ есть двѣ горѣ великіе, а в ти(х) горахъ сѣ(т) двери великіе, гди двѣгнетъ вода горѣ зо (д)на тогди море оумали(т)-ся и перетриваетъ седмъ дни (серед. XVII ст. *Луц.* 538).

4. (кого) Зрушити, відірвати, відсунути: атѣли ни ме(ч)... не мѣже(т) ро(з)лѣчѣти... атѣли не мѣжетъ ѡ(т)далити ѡ(т) законуу хвѣго, атѣли не мѣже(т) двѣгнѣти ѡ(т) основанїа ап(с)лѣ и пр(о)ркѣ (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 224).

5. (що на що) Спрямувати: ра(д)бы его дощеты погѣби(л), и всю бо(р)бою свою на тоє дви(г)нѣль, да его ѡбме(р)зи(т), и во ѡгидѣ и ненави(ст) приведе(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 223 зв.).

6. (що) (розпочати якїсь дії у відповідь на щось) підняти: Пришолѣ(м) до нѣкото́рой пѣсты́нѣ, где дрѣва ра(д)у оучинїли мѣвачи, прїйдѣте ходѣмо, и двѣгнѣмо войноу на мо́ре, же бы оутекло пре(д) нами, иже бысмы собѣ оучинїли бо(л)шїе дѣбравы (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 207).

Див. ще **ДВИГАТИ**.

ДВИГНУТИСА дієсл. док. 1. Стрепенутися, зрушитися: тогды явитса кр(с)тъ на нѣси и силы небесныи двѣгнуотса (1489 *Чет.* 28); ово згѣла все створѣньє двѣгнїса, з' тажкѣи ѡ(т)мѣны тажко оужаснїса: Бовѣмъ котрѣе нѣгды не бывало, Дїво са стало (Львѣ, 1631 *Волк.* 20 зв.).

2. Поворушитися: Црѣ... повелѣ(л) никитоу свазати ремене(м) сырымъ дабы емоу не мочи ни двѣгнуотиса (1489 *Чет.* 32 зв.).

ДВИЖАНЬЄ с. Трѣмтїння, хвилювання: Злѣзь же теды Мелхиседекъ з' горы ѡаорской, з' страхомъ и движаньємъ великимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 25 зв.); Што коли оуслышали княжата, силы ассїрійской, роздерли шагы свои, и незносны(и) стра(х) и движанье припало на нихъ, стрвожилисѣ ср(д)ца ихъ вельми (Там же, 376).

ДВИЖЕНІЄ, ДВИЖЕНІЄ с. Рух, стремлїння: Потом вже попѣстїль в' движенїе і шѣствїе абы не-престанны(м) печенїемъ и шѣствїе(м) свої(м), ѡ(т)

кресѣ зась до того(ж) кресѣ, четѣрми врѣмены ѡ(т) крѣгъ рокѣ скончавали (Острог, 1588 *Сур.* 2); Завѣщевала никоѣго же имѣще стра́стнаго двѣженїа, но мѣртвїи, зѣмними сѣще оудеси (!?) (Киѣв, 1621 *Кон.Пал. (Лв.)* 30).

ДВИЖИМІЙ, ДВИЖИМІЙ, ДВИЖИМЪ прикм. Рухомий, мобільний: mobilis, движими(й) (1642 *ЛС* 271);

(про свята зі змінною датою, що припадають у різний час) рухомий: Потрѣба вѣдати, ижъ в' це(р)-кви соу(т) пра(з)ники двоако, ѡ(т) стѣ(х) ѡ(т)це(в) постановлѣныи. Єдны, котѣрыє зовоу(т)са Нѣдвѣжїмїи. А дрѣгїи, Двѣжїмїи (Острог, 1612 *Час. Туп.* 308).

♦ **языкъ движимъ имати див. ЯЗЫКЪ¹**.

ДВИЖУЧИЙСЯ дієприкм. у знач. прикм. Рухомий. Образно: Были тамъ... на той войнѣ подѣ Хотѣнемъ своимъ обозомъ козаки, живимъ и движучимся муромъ и баштами оборонными! (Киѣв, 1621 *Кон.Пал.* 1111).

ДВИЖУЩИЙ дієприкм. у знач. ім. с. р. **двѣжу-щее** — (живі істоти) живе, -ого: а если бы(х)мо та(к) мѣли исхо(ди)ти и(з) свѣта того, яко и(н)шїи звѣрата которїи прї поуща(х) мешкаю(т) и все двѣжѣ-щее тог(д)ы бы(с)мо и(з) ни(м) мешкана мѣли и были бы(с)мо яко дїкыи звѣрїе (к. XVI ст. *УС* №31, 200 зв.).

ДВИЗАТИСА дієсл. недок. (цсл. двизатиса) рухатися: повелѣлъ... оболоко(м) двизатиса (1489 *Чет.* 22 зв.).

Див. ще **ДВИГАТИСЯ**.

ДВИСТИ див. **ДВѢСТЪ**.

ДВИГНУТИ див. **ДВИГНУТИ**.

ДВОАКИЙ див. **ДВОЯКИЙ**.

ДВОАКО див. **ДВОЯКО**.

ДВОВѢРЕЦЪ ч. (той, хто дотримується одночасно двох релїгїй, вір) двовірець: Заровно ѡфѣрѣ иновѣ(р)цовъ // и своєю правосла(в)ною. зровна(л)са з ѣнитамы двовѣ(р)цами, для Ба постерега(й)те вша м(л), абы са такоїи не на(и)дова-ли межы вами (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2-2 зв.).

ДВОГЛАСНЫЙ прикм. (який поєднує два голосних звуки) дифтонгїчний: Дїфѣонгъ: Дво-гласный, двѣ писмѣ гласны(х) сѣвокѣп(л) (!),

с'єднавляю(т) єдино писмо, як(к) оу 8 и пр(ч) (1627 ЛБ 201).

ДВОЄ, ДВОИ числ., зб. 1. (з назвами живих істот) двоє: два сосца персѣи твоихъ яко двоє телятокъ ближнятокъ дикое козы (поч. XVI ст. *Песн.п.* 55); в'сакии младенець... абы даль жрѣтвоу... двоє гор'личокъ ал'бо двоє // голубать (1556-1561 ПЄ 214-214 зв.); я де(и) заста(в)ши и(х) та(м)... то(л)ко двоє кла(ч) в ни(х) де(и) єсми пограби(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 19); Я отє(ц)... зєзнава(м) и(ж) є(м) вза(л)... о(д) свата своє(г) ча(ст) небо(ж)кы дѣ(в)кы своєѣ... гусѣи патєро свинѣи двоє (Одрєхова, 1576 ЦДІАЛ 37, 16, 6); панъ Филонъ Вороничъ... наєхавши кгвалтовне, где ко-го засталъ на нивє билъ... Остапа Воробя... зъ двойма детками малыми (Житомир, 1605 АрхЮЗР 6/І, 305); та(м) же по(д)даню єго... а жонѣ прєрєчєно(г) ѡни(с)ка по(и)ма(в)ши з дво(и)ма детє(и) и зо (в)сєю має(т)но(ст)ю єє то є(ст) з дво(и)ма вола-ми (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 49); послєвє на той соборъ Римскій двои были (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 548); наперед мнѣ, жонѣ єго // зосталося... овец двоє, свинєй двоє (Бориспіль, 1640 АБМУ 34-35);

(переважно з іменниками множинної форми) двоє: Перє(д) тоужъ светлицю сєни... з обєлонами склаными двои дєри (1552 *Окр.З.* 149 зв.); сєней двоє; комора одна (Луцьк, 1573 АрхЮЗР 7/І, 239); наперє(д) видѣли... двои нараквицѣ злотоглавови (Львів, 1579-1588 ЛЄБ 1034, 2 зв.); у Стєцка... взято... кожухъ барани(и),... порто(к) — двоє (Житомир, 1584 АЖМУ 107); дєрєй церковныхъ двои на завєсахъ (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/І, 368); Вы ѡбѣдвѣ пѡйдєтє посполд прє(з) двои вратѣ; то єсть прєз' смєртъ телєснєю, и прє(з) сѣдѣ Бжїї (Чернігів, 1646 *Перло* 119 зв.).

2. У знач. кількісного числ. Два, дві: ты на рокъ позваный за двоими листы позовными перед нами не сталъ (Краків, 1538 AS IV, 131); Євангєлиє двоє простыхъ безъ жадное оправы (Київ, 1554 *КМПИ* I, дод. 10); Двоє убранє влоское (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); двои кни(ж)ки четий (Львів, 1579-1588 *ЛЄБ* 1034); дал є(м) двоє позвы земскіє... пану Ивану... Стрыбылю (Житомир, 1584 АЖМУ 88); Было на небєси знаменіє: двоє сонца, двоє мєсяца (поч.

XVII ст. *КЛ* 75); В той фѡрмѣ покладаю двѡє Казана (Чернігів, 1646 *Перло* 159); зо двоє — (приблизно) зі дві: меду прєсного корєбочка малєнкая, другая дєжєчка меду зо двоє пригоршци (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 350); на двоє — (на дві частини) надвоє: Зъ тыхъ двохъ прєрєченихъ злєстїй, то єсть зъ розорваня одного цєсарствѣ на двоє (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 774); по двоє — (у кожному випадку два) по двоє: и рєклъ и(м) абы ничєго не брали на дорогоу ни палицѣ... ани хлѣба ани по двоє ѡдѣна мѣвайтє (1556-1561 ПЄ 253); Па(н) Єри(и) голѣбъ слуг(г) своихъ... мє(л) до пєтидєсятъ а ко(ж)ды(и) з нихъ мє(л) по двоє стрє(л)бы (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060. 3).

3. У знач. прикм. Подвійний: не носѣтє злата... ани мѣш'ка на поути ани двоєго ѡдѣна ани обоуви (1556-1561 ПЄ 49); та(м) же на то(т) ча(с) взялъ... ру(ч)ницѣ губѣча(с)ты(х) двє... по(л)гаковъ тє(ж) двѣ... порохо(в)ни(ц) чєтыри з ладѣ(н)ками дво(и)ми и порохо(м) (Брацлав, 1500 *ЛНБ* 5, II 4047, 23 зв.).

ДВОЄВЕРХІЙ прикм. (про гори) (який має дві вершини) двоєвершинний: Двоєвєрхїй Парнассє по(д)неси до Нѣба Има слѣвны(х) Могїлѡ(в), вдѣчности потрєба (Київ, 1632 *Євх.* 300).

ДВОЄДУШНЫЙ прикм. Лукавий, лицємірний, заст. двоєдушний: Молѣмѡ сѣ ѡ(т) всєго ср(д)ца Бгѣ братїє,... // ...тѣлѡ не вонтплївою вѣрою,... припадѣмѡ до нєго: не двоєдѣшнымъ ср(д)цємъ, ѣлє щїрымъ и стѣлымъ к' нємѣ пристѣпѣмѡ. Понєважъ мѡжъ двоєдѣшний не єсть справный во всѣхъ дорѡгахъ своѣхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 633).

ДВОЄЖЕНЕЦЬ див. **ДВОЖЕНЕЦЬ**.

ДВОЄЖЕНЬ див. **ДВОЖЕННЫЙ**.

ДВОЄНАДЕСЯТНИКЪ ч. (назва рослини) первоцвіт (?): dodecathos, двоєнадєся(т)никъ трава (1642 *ЛС* 170).

ДВОЄНАДЦЕТЕРО числ., зб. Дванадцєтерє: яловицѣ пєтнадцѣть, куплєныє по пєти золотыхъ, озимковъ пєтнадцѣть, подтилковъ двоєнадцєтерє (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 138); у Занка... куръ двѣдцѣть пѣтерє, гусєй двоєнадцєтерє... радєнѣ дві (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/І, 402).

ДВОЄСЛОВЕЦЬ ч. Титул свѣтого Григорїя-дворєчника: Григорї(и) двоєсловє(ц) сєєдинєния

ради з греки вставилъ се(д)мюю н(д)лю великого поста (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 50 зв.).

ДВОЭСЛОВНИЦА ж. Наклепница, дволичница: Навадница: Клевѣтница, двоесловница, звадница, дѣдчица (1627 ЛБ 68).

ДВОЕЧАСТЫЙ прикм. (який складається з двох частин) роздвоений: с тоє речки малым потоком на право, на пола къ сосни, держачи двоєчастое болото Цевле по правѣ, в мою сторонѣ (Ковель, 1540 АС IV, 237).

ДВОЖЕНЕЦЬ, ДВОЖЕНЕЦЬ, ДВОЕЖЕНЕЦЬ, ДВОЙЖЕНЕЦЬ, ДВУЖЕНЕЦЬ, ДВУХЖЕНЕЦЬ ч. (про священників) (одружений удруге) двоєженець: Естли бы попъ... на лихвѣ давалъ, или дѣвце хватано(и) шлюбъ давалъ или двожене(ц) или блѣдникъ... да при(и)метъ сѣдъ по правиломъ светы(х) отецъ (Львів, 1586 ЛСБ 71); Двоженцы попы, водле постановеня патриархи его мѣсти, зоставуем (Берестя, 1591 ППФ 104); з розказанья патриархи вселѣнского двѣ(х)жѣнцы вьвѣлано, ересѣ выклято (1600 ЦНБ 476 П/1736, 44 зв.); А теперъ вже до такового своволенства прышло, же и по поставленю попы женятся, а другіе не только двойженцами, але тройженцами суть (Вильна, 1608 Гарм. 212); Онисифоръ Дѣвочка на митрополію Кіевскую наступилъ, маючи благословеніе... отъ... патріархи Іереміи... Але гды той патріарха... довѣдавшися, ижъ... Онисифоръ двоженецъ есть, отъ престола... отдалилъ его (Київ, 1621 Коп.Пал. 1044); Теды той Патей... потаємнѣ утекъ до Риму зъ владыкою луцкимъ Терлецкимъ двуженцемъ, отдаючи послушенство папезовѣ римскому въ року зафчв (бл. 1626 Кир.Н. 10); Тая унѣа вьволанцемъ церковнымъ,... и святокупцомъ, и двоженцомъ есть смачна и угодна (Там же, 14).

Див. ще **ДВУЖОНЬ**.

ДВОЖЕННЫЙ, ДВОЕЖЕНЬ прикм. (одружений двічі) двоєженець: bigam(us), двоже(н)ный, двобра(ч)ны(й) (1642 ЛС 102); bimaritus, двоже(н)ны(й) (Там же, 103); diga[mu]s двоєженъ (Там же, 164).

ДВОЖЕНСТВО с. Двоєженство: Свѣдки стали у очій: признали о двоженствѣ, о забитю Филиппа маляра, о мешканю в чужолозствѣ з братовою ро-

женою и о инших сквернодѣйствах (Львів, 1606-1606 Перест. 31); Вѣдали абовѣмъ тыи совы, же того свѣта знести не могли, якъ въ двоженствѣ, такъ и въ нерядной распустѣ порочниі (Київ, 1621 Коп.Пал. 1059).

ДВОЗУБНЫЙ, ДВОЗУБНИЙ прикм. Двозубий: bidentes, овцы двозубніі (1642 ЛС 102); bidentat мѣ(с)то храни(л)ное лове(ц) (!) двозубны(х) (Там же).

Див. ще **ДВОЗУБЫЙ**.

ДВОЗУБЫЙ прикм. Двозубий: pastinu(m), і, нива бра(н)ная, мотика двозубая (1642 ЛС 302).

Див. ще **ДВОЗУБНЫЙ**.

ДВОИ див. **ДВОЕ**.

ДВОИМЕННЫЙ прикм. (який має два імені) двойменный: binomi(us), binominis, двоиме(н)ны(и) (1642 ЛС 103).

ДВОИСТОПЕРСОННЫЙ прикм. (який походить від Бога Отця і Сина) двоєдиний: Чи вѣдлугъ йстности з'єдначаєтъ Бо(з)скіи двѣ персоны, и едины(м) початко(м) бныи чїни(т) в' похоженю Дха... и если(ж) теды повѣди(т), же вѣдлѣгъ йстности стаєтъса тѣи двоистоперсонный похожена — Дха с(т) почато(к), якъ не вѣдле слова того, и самъ Дхъ яко єдиноистотный бѣдѣчи з' нїми и нерозділный, себе вьпѣсти(т) вѣсполъ з' нїми (Київ, 1619 Гр.Сл. 288).

ДВОИСТЫЙ, ДВОИСТІ прикм. 1. (який складається з двох однорідних або подібних частин, предметів) двоїстий, подвійний: Нарѣчница ме(н)шая... двои(с)тая, спо(д)няя нецо злоти(с)тая, а ве(р)хняя вся з сме(л)цо(м) бѣлы(м) (Львів, 1637 Інв.Усп. 5); duplex двоісті (I пол. XVII ст. Сем. 75); погребіте жъ мене со оцы мойми в' печерѣ двойстой котбраа есть на полю... напротивко мамврѣи (серед. XVII ст. Хрон. 77); вси мѣжове валѣчныи втеклі в' ночи дорбгою брамы, котбраа есть межи двойстымъ мѣромъ и ѿгорбдомъ пр(с)кимъ (Там же, 351).

2. Перен. (про почуття) роздвоений: Прето розказде(т) имъ, абы са вернѣли з войны додѣмъ своѣго; бо нѣхто бѣдѣчи двоистого ср(д)ца, на войнѣ Г(с)дне(и) подвизатиса не мѣже (серед. XVII ст. Кас. 108).

ДВОИТИ дієсл. недок. Подвоювати: Двою, Dub-lico (Уж. 1645, 59 зв.).

ДВОИЧИ присл. Двічі, два рази: чому мя црю двоичи пытаешь (1489 Чет. 55 зв.).

Див. ще **ДВЫЧЬ**.

ДВОИСТИ див. **ДВОИСТЫЙ**.

ДВОЙГО числ., зб. (стн. dwojgo) двое: дають на то... по дво(и)гд̄ хлеба по ковъшинѣ пшона а по в̄ головажъни соли (1552 ОВін.З. 132); розказаль мне небожчикъ, абых бегъ о двойгу коней по балвѣра (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 381); если не былъ Бг, пать тисачіи людіи... кто накормилъ ѿ(т) пати хлѣбѿ(в) и двоига рыбѣ (Київ, 1625 Сур.Сл. 125 зв.); о што и вси на тотъ часъ люде стану шляхетского, немалое згромадене, у суду будучое... очевисте противко... пану Михалови Линевскому, поборци на тотъ часъ двойга подымного Волынского... сведчили се и протестовали (Луцьк, 1630 АрхЮЗР 6/1, 469); А такъ пово(д), заховавъши собѣ целое право ѿ... утоненъе двох неве(с)тѣ з дво(и)гомъ дете(и) ...на рочъки вышъ преречоные кгды запо(з)валь... по(з)ванымъ по(с)туповати наказа(л) (Люблін, 1633 ТУ 299);

два: Аббвѣмъ мѣсѣли бы тѣи котѣрыи то розвмѣю(т) и мѣдрю(т) едіно з' двоига твердити и признати (Київ, 1619 Гр.Сл. 239).

ДВОЙЖЕНЕЦЬ див. **ДВОЖЕНЕЦЬ**.

ДВОЙКА ж. (кількість із двох одиниць) двійка: И такъ бѣдетъ двійка нерѣвнаа, болшостю и мѣншостю рѣзначи, на(д) што зайсте штѣ незбожнѣйшого бѣти мѣжетъ (Київ, 1619 Гр.Сл. 290).

Див. ще **ДВОЙЦА**.

ДВОЙЦА ж. (цсл. двоица) те саме, що **двійка**: И такъ бѣдетъ Тр(о)ца, ю(ж) далѣи не Тр(о)ца, але двоица нерѣвнаа, единѣ впрѣвдѣ персѣнѣ маючи болшю и злѣженю з' двѣхъ, а дрѣгю прѣствю незлѣженю и мѣншю (Київ, 1619 Гр.Сл. 289); я(с)но свѣтлыя дво(и)ца, во(и)во(д) мѿ(л)да(в)ски(х), памѣ(ть): іереме(и), сімона моги(л), ктиторе(и) цркви (Львів, 1631 ЛСБ 1051, 7 зв.).

ДВОЙЧАСТЫЙ прикм. (який складається з двох частин) двійчастий: Напродъ дворъ, то есть: ворота уезные двойчастые, по сторонамъ — турмы

две, на верхъ вежа (Веледники, 1595 АрхЮЗР 6/1, 245).

Див. ще **ДВОЙЧАТЫЙ**.

ДВОЙЧАТЫЙ прикм. Те саме, що **двойчастый**: лихтарик мосяжовый двойчатый на шруби (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 502).

ДВОКОРМЪНЫЙ прикм. Двокормний: dic-[g]otum, двокормный корабел(ъ) (1642 ЛС 164).

ДВОКРАТЫ присл. Двічі, два рази: коли хоче(ш) разоумѣти силоу книжноую то и двократы почитай словеса (1489 Чет. 284 зв.).

ДВОКРАТНЫЙ див. **ДВАКРАТНЫЙ**.

ДВОЛАКОТНЫЙ прикм. (який має довжину у два лікті) дволіктъовий: bicubitalis, дволако(т)-ны(й) (1642 ЛС 102).

Див. ще **ДВОЛОКТЕВЫЙ**.

ДВОЛИЧЪНЫЙ див. **ДВУЛИЧНЫЙ**.

ДВОЛОКТЕВЫЙ прикм. (який дорівнює двом ліктям) дволіктъовий: пнѣ крачовѣскомѣ далѣ(м) на посадзкѣ зо(л) 10 по(д) ты(м)же те(р)мино(м) стасеви нагоре(ц)комѣ... далѣ(м) на трыты дво(л)к)тевые зо(л) 15 (Львів, 1633 ЛСБ 1054, 7 зв.).

Див. ще **ДВОЛАКОТНЫЙ**.

ДВОЛѢТНИЙ див. **ДВУЛЕТНЫЙ**.

ДВОЛѢТНЫЙ див. **ДВУЛЕТНЫЙ**.

ДВОМОРСКИЙ прикм. Такий, в якому сходяться два моря: Иссѣпное мѣсто: Мѣстце двомѣрское, гдѣ са двѣ мѣра схѣда(т) (1489 Чет. 209).

ДВОМѢРИЛНЫЙ прикм. Двовимірний: bilibris, двомѣри(л)ны(й) (1642 ЛС 102).

ДВОНОГИЙ прикм. Двоногий: bipes двоноги(й) (1642 ЛС 103).

ДВОР див. **ДВОРЬ**.

ДВОРАНИНЪ див. **ДВОРЯНИНЪ**.

ДВОРЕНИНЪ див. **ДВОРЯНИНЪ**.

ДВОРЕЦКИЙ, ДВОРЕЦЪКИЙ прикм. 1. (який стосується житлового будинку, двірця, дворика) двірцевий: Горо(д)на... таа содрана. Горо(д)на дворецкаа... не покрыта (1552 ОКр.З. 146).

2. У знач. ім. Дворецкий. Вл. н.: Ива(н) ти(х)новичъ дворе(ц)ки(и)... са(м) доброво(л)не со(з)на(л) (Ковель, 1570 ЖКК I, 27); Проко(п) Дворе(ц)ки(и) (1649 РЗВ 316 зв.).

ДВОРЕЦЬ, ДВОРЕЦЬ, ДВОРЕЦ ч. 1. (*окре- мий житлово-господарський комплекс*) садиба, двір: Дворецъ гнидово. Дворецъ тотъ на ключъ лѣцьки(и) отъ замкѣ видети одно чере(з) болонье. Бѣдова(н)е в немъ. Светлицы две по три сажъни и комора... по- гребы два а клетѣ(и) две (1552 *ОЛЗ* 177); записую ему... подворокъ Чернчицкий... зо всимъ на все з дворцомъ, с полми... и зо всимъ с тым, яко ся тот фолварок самъ в собѣ мает (Вильна, 1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 77); дво(р)ника дво(р)ца манасты(р)ско(го) Андреа зранили и збили (Володимир, 1578 *ТУ* 171); отецъ владыка... // на властный кгрунтъ нашъ... кгвалтомъ наехавши, и такъ... почавши отъ частки Жабецкое, противъ дворца слуги своего... оный... кгрунтъ нашъ поораль (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/1, 434-435); черезъ поля аж до долины копъцо(в) шесть... по лево(и) стороны пану Немиричу ку имен- нюю Ивъницъкому, а по пѣраво(и) руцы князю Ружинскому ку дворъцу, Красносылъце (Жито- мирщина, 1598 *ККПС* 101);

(*комплекс господарських будівель всередині дво- ра*) двір, дворище: Гумно и дворец. на дворци пе- карня, за пекарнею стайня рубленая, соломою пошитая, подле стайне овчарник гворостовой, соломою пошитый (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); видел фундигус двор, будыньки роз- ные на Дворцу, столоду, оборы, корчму, въ мает- ности его милости пана Коръчминьского (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 428);

(*господарство селянської сім'ї*) двір: Селб: Мѣшка(н)е, хлѣпскій дворе(ц), або поле, фѣлва- рокъ, лѣка, сѣножаты (1627 *ЛБ* 113);

(*окреме господарство як одиниця оподаткуван- ня*) двір: 8 могилевско(и) волости два дворъцы ...тамъ ѡгоро(д)никовъ ї робать пашню ѡго- ро(д)никами тыми а на(и)митами (1552 *ОКЗ* 45); А з двора моего Вышкава и з ыншихъ дворцовъ... пашню всю ѡзимю и вешню побрати и до двора звозити маеть (Луків, 1559 *AS* VI, 48); Што тежъ подданые повинни чыншовые кѣры давати, ино тых кѣр выбирати тепер не мают, поневаж коло них пилности не бѣдет, а в дворцѣ бѣдѣт здыхати, толко ждати, покол приездъ мой бѣдет (1567 *AS* VII, 119).

2. Житловий будинок, дворець, дворик: Ре-

(и)стръ списа(н)я двора забор(л)ско(г)... ѡгороды два. ѡгоро(д) при дво(р)цѣ... дрѣги(и) ѡгоро(д) за гѣмно(м) (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 9); пна своего... спали(л) с ты(х) причи(н) же(м) я емѣ дво(р) бѣдова(л) а ѡ(н) ми не запла(л)ти... // ...на то(м) ме(ст)цѣ где дворе(ц) бы(л) то(л)ко до(м) виде(л) а клетки и и(н)шое бѣдова(н)е погорело (Володимир, 1588 *ЖКК* I, 300-301); на дворци намъ оказано двери до коморы, до пивницы, до сырника полупано (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 161); Въ томъ сельци Городку: дворець на городищу збудо- ванный... накрите того дворца драницами, доброе (Володимир, 1626 *АрхЮЗР* 6/I, 464);

монастирський будинок: Доконана есть пръшаа часть Наоуки читана презъ рокъ стго ев(г)ліа. В дво(р)ци манастыри жеслав'ска(м). При цркви стѣа и живоначал'ныа тр(о)ца (1556-1561 *ЛС* 3); сами то признавали, же на томъ островѣ дворець зда- на къ манастырю Пустынскому поставленъ (Виль- на, 1566 *АЮЗР* I, 155); Подали пану Лазору Ива- ницькому... имене наше влостное... с церковю и островом всим, на котором манастыр и церковь Честного Христа стоит, з дворцем манастырским (Сильце, 1580 *ПККДА* 1-2, 152).

◊ **гостиный дворець** — заїжджий двір: Хотя- щому же кому къ житию ихъ приступити не скоро приемлютъ, но первѣй повелятъ ему жити въ гостиномъ дворцы, особно отъ нихъ, за враты сво- его пребывания (Супрасльський монастир, 1580 *Пис.пр.лют.* 179).

2. Вл. н.: Той Петръ зъ повѣту Бѣлзского, зъ села Дворецъ, над рѣкою Ратою (Київ, 1621 *Кол. Пал.* 1025).

ДВОРИСКО с. Те саме, що **дворище** у 1 знач.: мы дали есмо ему нашего продка двориско у селе нашомъ Мосчоной преречоное Осткевичовое ко- торое то преречоное дворисче... мають уживати... зо всимъ на всимъ такъ, яко ся въ собѣ и въ своихъ обыходахъ маеть (Ковель, 1542 *АрхЮЗР* 7/I, 76); подымное и податки вшелякие вытегаеть, также съ пустошалыхъ дворискъ и маетностей (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 6/I, 469).

ДВОРИСЧЕ *див.* **ДВОРИЩЕ**.

ДВОРИШНЫЙ *див.* **ДВОРИЩНЫЙ**.

ДВОРИЩЕ, ДВОРЫЩЕ, ДВОРИСЧЕ, ДВОРИЩО с. 1. (житлово-господарський комплекс з земельними ділянками, будівлями і т. ін., переважно як одиниця оподаткування) двір, дворище: ім'яне на има Головин, а в том ім'яні чотыри дворища и дал Его Милость емѣ тоє ім'яне... зо всіма слѣгами пѣтними и людми таглыми тых чотырех дворищъ и з их землами пашными и бортьными и сеножатми, з боры и дѣбровами (Краків, 1507 AS III, 39); которое то... дворисче... мають уживати... зо всімъ на всімъ такъ, яко ся въ собѣ и въ своихъ обыходахъ маеть (Ковель, 1542 АрхЮЗР 7/1, 76); я... даю... тыи вси части свои во именах у Холпневе четвертая част двора зо всім, и ку тому... дворище Рецевич; на том дворищи сядят слуги поселские, // прозываемые Рецевичиж (Луцьк, 1563 АрхЮЗР 8/VI, 47-48); Дрдгое дворищо Дроневиц на котором дымов чотырнадцат (Сушично, 1569 AS VII, 328); в которо(и) сѣме пнзе(и)... заставили есмо его мл(с)ти люде свои на фо(л)ва(р)кѣ своемъ... з и(х) дворищы ѿгороды платы чинъши роботами (Толпизин, 1576 ЛНБ 5, II 4043, 148); петрушко светець... власного дворища его ѿгоро(д) поѿралъ... а пасыно(к)... ивашко такъже его властного дворища ѿгоро(д) загородивши репою засеялъ (Кунів, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 25); подданные до того манастира, на кгрунте манастирскомъ мешкаючие, то естъ: ...Юшко,... Буть, дворище пустое Никоновщина, Мартинъ тесля (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/1, 184); **дворище служебное** — дворище, мешканці якого несли військову службу або виконували інші феодалні повинності: славное памети Александръ... дал емѣ три дворища слѣдебных у Креманецкомъ повѣте (Краків, 1512 AS III, 95); село заборовльское де(р)жить ѡлехъно бо(р)зобогаты(и) дворищъ слѣдебныхъ ѣ... таглыхъ дворищъ вѣ (1552 ОЛЗ 192); **дворище церковное** — дворище, мешканці якого платили податки і виконували повинності на користь церкви: дворище це(р)ковное пѣсто (1552 ОЛЗ 168 зв.); **отъчизное дворище** — успадковане дворище: А хто кольвекъ при(и)деть до места а въсхоче селитъца на зе(м)ли замъково(и)... ѡбвестъки на замо(к) дастъ вѣ г(рши) // кромъ ѡтъчи(з)ныхъ дворищъ (1552 ОЖЗ 124-124 зв.);

таглое дворище — дворище, мешканці якого виконували повинності возами або тяглою худобою: село заборовльское де(р)жить ѡлехъно бо(р)зобогаты(и) дворищъ слѣдебныхъ ѣ... таглыхъ дворищъ вѣ (1552 ОЛЗ 192).

2. (комплекс господарських будівель всередині двора) двір, дворище: самъ избавитель на(ш) хс, мовить иже клатва бжѣа естъ на домо(х) злы(х) людѣй, а добры(х) лю(ди)й соу(т) бл(с)вныи не толко дома але и дворища, то е(ст) хлѣвы гоумна и вши(ст)ко що боудеть в не(м) мешкана бл(с)вно бдеть (к. XVI ст. УЄ №31, 119 зв.).

Див. ще **ДВОРИСКО**.

ДВОРИЩНЫЙ, ДВОРИЩНИЙ, ДВОРИЩЪНЫЙ, ДВОРИШНЫЙ прикм. (який стосується дворища) дворищний: пани дадинаа, маеть всихъ подданныхъ моихъ ѡходолскихъ... до того привести, абы кождый зъ нихъ, боаринъ и таглый дворищный... по копе ярины въ кождый годъ давати постѣпили (1577 AS VI, 79); заставили есмо ...имене наше... з селом и всіми людми, в селе Честном Хресте мешкаючими, дворищными, тяглыми и огородниками, зъ их польми пашными и сеножатми, огороды овощовыми, з сады... зъ их службами, роботами, повинностями, с чиншами грошовыми (Сільце, 1580 ПККДА 1-2, 153); въ которомъ селцу Городку подданныхъ дворищныхъ, щоденныхъ тринадцатъ... — тые що день повини робити (Володимир, 1626 АрхЮЗР 6/1, 463); Касканое спалено и самыхъ однихъ постинано, а другихъ забрано... корчма ново збудована... спалена и знесеная, яко и иншихъ дворищныхъ, пульдворищныхъ... и иншихъ побрано (Кременець, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 221).

ДВОРИЩО див. **ДВОРИЩЕ**.

ДВОРНЕ присл. (стп. dwornie) з цікавістю: хвалы мѡвлю,... мл(с)ти а не пытѡна, абовѡ(м) не ...пытѡти и шѡкѡти, але вѣрити есте(с)мы наоучѣни, вѣрдючи ѡсвѣчаѣмосѡ, а не двѡрне и свѡболне шпѣраючи бывѡемъ кр(с)щѣни (поч. XVII ст. Проп.р. 125); Неха(и) же перестѡнд(т) телѣсныи и бы(д)лачѣи люде ѡ стѡнѣ стѣ(х) дво(р)не гадѡти, котѡрѣ не ѡмѣю(т) едно свое вла(с)ное // весѣліе мѣловати (Київ, 1623 Моґ.Кн. 29 зв.-30); Тогды мѡжеве они

дворне се вывѣдѣючи нашли данила моллагоса (серед. XVII ст. Хрон. 365 зв.).

ДВОРНИЙ *див. ДВОРНЫЙ.*

ДВОРНИКЪ, ДВОРЪНИКЪ, ДЪВОРНИКЪ

ч. 1. (*управитель маетки, монастыря*) управитель, економ: князь Миколай... съ поддаными своими... дворника и дворничку зъ двора выбили и челядь дворную прочь розогнали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/1, 43); жадное дей челяди дворное, яко ключника, дворника и некоторого паробка, а ни жоны, а ни дѣвки не застали (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 1/1, 19); Въ дворцахъ, направа, порадокъ,... около вьсего и господарство пожиточное маеть быти делано. Дворникомъ, дворничкамъ и наймытамъ наймѣ,... платити (1577 *AS* VI, 84); дворника дво(р)ца монасты(р)ско(го) Андреа зранили и збили (Володимир, 1578 *ТУ* 171); Писа(н)е... было... ѡ(т)дано, при которомъ и ѡстное мове(н)е злице(н)ное ѡ(т) в̄м яко и пре(з) п̄на ѡрякого дво(р)ника стороны роботы црковной яко и ѡ и(н)шихъ реча(х) слышали есмо (Устя, 1612 *ЛСБ* 437, 1); двор спалили, а дворъника звезавъши килька кротъ били, а на остаток и утопити хотели (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

2. (*придворний чин у Молдовському князівстві*) дворник: а на то есть вѣра... прѣвзлюбленнаго сына господства ми,... пана жѣржи дворника,... пана лѣка арбѣре, портарѣ соучавского (Сучава, 1503 *Cost.S.* 261); не пишу(т)ся вони имене(м) мужовы(м) бе(р)навъская до(м)на ходило(м) до не(и) и не пуцоно едно пре(з) дво(р)ника — ѡ(т)повѣла же ди(и) я до того по(т)ребы ни маю (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 2); **дворник глотний** — ополченський староста: а хотарь той с[ва]тѣи монастыри ѡт Сѣчевици и томѣ селѣ Сѣчевици да ест покѣда хотари (!) наши слѣги вѣрнии пань Юрашко дворник глотний и пан Ворлоутескѣл великый ватаг сѣчавскы (1583 *ДВВ* I, 86); **великий дворникъ** — (*вищий придворний чин у Молдовському князівстві*) канцлер: а скоро еще зори завелися стало(м) пре(д) намето(м) бо ю(ж) ро(з)бирали бо мае(т) обыча(и) ба(р)зо рано ѡставае(т) пришо(л) п(н) локгофе(т) и п(н) кге(н)кга ве(л)ки(и) дво(р)никъ зара(з) мя приволано едно и(х) три господа(р) его мосцѣ повиди(л) А то

даю на це(р)ко(в) пречи(с)то(и) б̄ца на(м) 1000 (Ясси, 1627 *ЛСБ* 499, 1).

3. Вл. н.: Ва(с)ко Дво(р)никъ (1649 *РЗВ* 209).

ДВОРНИЧКА *ж. (господиня фільварку, двору)* економка: князь Миколай его милость Збаразкий... зъ многими людьми... дворника и дворничку зъ двора выбили и челядь дворную прочь розогнали (Луцьк, 1563 *АрхЮЗР* 6/1, 43); Въ дворцахъ, направа, порадокъ, ѡпатрность ѡколо вьсего и господарство пожиточное маеть быти делано. Дворникомъ, дворничкамъ и наймытамъ наймѣ, наименшее речи не заводачи, платити (1577 *AS* VI, 84); Што еслибы такъ было, теды и дворничка Вилялетова маеть волный // голось на соборе (Вильна, 1599 *Ант.* 799-801); тогды... вышоль до насъ урядникъ... пань Войтехъ Карпиньский, ранѣный, и дворничка Каска (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/1, 435).

ДВОРНИЙ *див. ДВОРНЫЙ.*

ДВОРНОСТЬ *ж. (стп. dworność) цікавiсть:*

Оплазство: ѡхищрѣиѣ, ѡпатрность, вшетѣчность, збѣтнаа а́бо непотре(б)наа двѣрность, цакавость, [в' ѡхендѣзствѣ] пѣлность, бавлѣ(н)еса непотрѣбными рѣчами, хитлѣнство, плѣтки (1627 *ЛБ* 152); Незбо(ж)не // тогды чына(т), котѣрые дла зы(с)кѣ и пожиткѣ дочѣсного, алѣбо лѣски чыѣй ищѣчы, албо дла яко(и) двѣрности и оутѣхи, тотъ оурѣдъ бжый ѡ(т)правдють (Львѣв, 1645 *О тайн.* 85-86).

ДВОРНЫЙ, ДВОРНИЙ, ДВОРНИЙ, ДВОРЪНИЙ *прикм. 1. (який належить до двору, панського маетки)*

дворовой: и теж к тому придали есмо ей пола н<а>шого дворного гнидовского на двацат бочок (Вильна, 1503 *AS* I, 125); А продали есмо князю Андрею... половиноѣ Миркова... з дворомъ и с пашнею дворною (Камѣнь Каширський, 1539 *AS* IV, 227); Мещане и волощане... хоживали... на толокѣ ѡрати и жати на страве дворъно(и). Пашнѣна дворънаа земъли на (и)ма млынища... пахивано на дворъ... и млынъ дворъны(и) бываль ѣ мы(х)нищахъ (1552 *ОЧорн.З.* 55 зв.); то(л)ко ѡ(д)но повѣди(л) дворно(и) мае(т)ности бы(д)ла семеро... а збо(ж)я на гумнѣ(х) дворны(х) повѣди(л) при дворѣ два стоги жита (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23 зв.); пови(н)ни тыежъ по(д)даные пово(р)ские тя(г)лые пашню всякѣю пови(н)ни жати што

дво(р)ными сохами взорати могѣть (Черногород, 1578 ПВКРДА III-2, 57); а в млыне нашем Селецком на потребу его дворную Чеснокрестскую без меры и черги пану Иваницкому... молоти всякую пашню (Сільце, 1580 ПККДА I-2, 156); а то естъ власны(и) кгрднтъ по тамѣто(и) стороне дороги золочо(в)ски(и) и ѡпшары дво(р)ные ѡ(т) ста ле(т) в ѡжива(н)ю его м(л) (Острів, 1614 ЛНБ 5, III 4054, 102 зв.); меновите взято... // ...стрелбы дворное гаковъницъ два(д)ца(т) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 105 зв.-106); помененый Федор Липка... в // селе Полонной мешкаючи,... быдла дворного, коровъ двадцать, телятъ двадцать, воловъ шестнадцать,... побралъ и за безценокъ попродавалъ (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 72-73);

(який працює, служить у панському маєтку, двори) дворовий, двірський: А так мы, // осумовавши вси шкоды его милости,... яко за кваллт, так и за бой службениковъ дворных и слуг путных..., всего сумою сто коп грошей... присудили... есмо его милости (Луцьк, 1547 АрхЮЗР 1/VI, 48-49); ты... брата его... и челя(д) его дво(р)ную позби-ва(л) (Кременець, 1560 ЛНБ 5, II 4043, 21); пан Угриновский питалъ жонки дворное на ймя Люци о двохъ дѣвкахъ их неволныхъ (Луцьк, 1563 АрхЮЗР 8/III, 54); Ключникъ дворный Савка Соловевич поведил, иж дей от скрын ключи при паней (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/III, 350); я(к) по(д)даные гри(д)ковские такъ и сторожи дво(р)ные поведили иж ту(т) кнзя... нетъ ѡ милиановичахъ (1572 ЖКК I, 42); а я де(и) самъ и челя(д) моа дво(р)наа видачы таки(и) стра(х)... повтекали де(и) есмо з домѡ до лѣса (Володимир, 1585 ЖКК I, 270); во(з)ны(и) енера(л)... а(н)дры(и) ме(д)ви(д)ски(и) ...со(з)на(н)е... ѡчини(л)... и(ж)... положи(л)е(м) позо(в) кгро(д)ски(и)... и (в) ворота дворѡ ѡ(т)кнущи челяди дво(р)но(и) ѡповеда(л) (Вінниця, 1622 ЛНБ 5, III 4057, 63); Я... во(з)ны(и) енера(л)... со(з)наваю... ижъ... челеди дво(р)но(и) тотъ позо(в) ѡказа(л) (Київ, 1646 ЦДІА Лен. 823, 1, 763, 14); я, возни(и) и енераль, тотъ ма(н)дать... челяди дво(р)ной и войтови... до вѣдомости привель (Житомир, 1649 ДМВН 191);

(який стосується садиби з житловими та господарськими будівлями) двірський: И просил мене тот врядникъ... о придане возного на огледане квалтовного выбитя ворот дворныхъ (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 150); зямя(н)ка г(с)дрская... тыми словы сознала и(ж)... продала есми... име(н)е свое... з двором мой(м) будованымъ и зо вси(м) будова(н)емъ дво(р)нымъ (Житомир, 1584 АЖМУ 145); тое... име(н)е мое всю ча(ст) села кнегинина дво(р) з бѡдованемъ дво(р)нымъ ѡборами ѡгородами ... // ...продаю (Луцьк, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 1 зв.-2); а стырта толко одна жыта въ гумне дворном зоста-ла (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 120); я, возни(и) и енераль, тотъ ма(н)дать въ [в]орота двор(н)ие во-т(к)нувши, онъ... войтови... до вѣдомости привель (Житомир, 1649 ДМВН 191).

2. (який належить до монаршого двору) придворный: А ве(д)же кнзе(и) пано(в) ма(р)шалко(в) и ины(х) всѣхъ вря(д)нико(в) земьски(х) и дво(р)ныхъ ве(д)ле старода(в)ного обычаю мае(м) листы нашими на таковы(и) ва(л)ны(и) съе(м) възывати (1566 ВЛС 2); Мы рады дикгнитаре кнжата вра(д)ники земьские и дво(р)ные и все рыще(р)ство народѡ шлахе(т)ского обыватели земли во(л)ны(и)ское... постановили (Берестечко, 1573 ЖКК I, 48); Стефа(н)... коро(л) по(л)ски(и)... ѡзна(и)мѡемъ тымъ наши(м) листо(м)... кгда на(м) преложоно(и) че-ре(з) певны(х) пно(в) ра(д) и вряднико(в) нашихъ дво(р)ны(х) и(ж)... семе(н) елови(ч) куневски(и) и жона его... половицѡ име(н)я кунева... продали (Вильна, 1579 ЛНБ 5, II 4044, 51); **дворный владыка див. ВЛАДЫКА**; **гетманство дворное див. ГЕТМАНСТВО**; **гетманъ дворный див. ГЕТМАНЪ**; **ключникъ дворный див. КЛЮЧНИКЪ**; **конюшій дворный див. КОНЮШИЙ**; **маршалокъ дворный див. МАРШАЛОКЪ**; **подскарбий дворный див. ПОДСКАРБИЙ**; **подскарбина дворная див. ПОДСКАРБИНАЯ**;

(який стосується підлеглих королівських установ) королівський: А естли бы ѡ тотъ врядъ и ѡ зарѣку дбалости мети... не хоте(л), тогды вря(д) зе(м)ски(и) име(т) ѡтослати то до вра(д)у замкового або дворного (1566 ВЛС 57 зв.); о который за-кладъ... будучи я позванъ,... до якого колвекъ права

и суду земского и кгородского, або его королевской милости дворного, тогда за першимъ позвомя и на першомъ року... стати... маю (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 1/1, 134);

(про епископів, номінованих королівською владою) підлеглий: которы(и) мана(с)ты(р)...єсть по(д) мо(ц)ю... а(р)хиепископа митрополита киевского гали(ц)кого всея рѣси а не то(л)ко то(т) мана(с)ты(р) але и са(м) епископъ лвовски(и) єсть дво(р)ны(м) владыкою наши(м) (Новгородок, 1589 *ЛСБ* 123); И на то(и) монастырь то(р)гнулѣса, былъ арсени(и) Болббанъ вл̄дыка нашъ дворн̄и лвовскы(и), о(т)ступяючи присягы своѣи яко при поставле(н)ю своѣмъ присягалъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); в той церкви светого Василя при зебранью множества людей кгда завтрыдню тепер отправовал, послалем до него духовную особу дякона мого дворного с килку слуг, росказуючи ему, абы до мене пришол (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 309).

3. У знач. ім. (підданий, що живе і працює у панському дворі) дворовой: на // чотырохъ мѣстцахъ огонь заложивши, и фолварокъ запаливши, всю маетность... презъ огонь до кгрунту знесши, челеди четверо огнемъ спалили на смерть, дворныхъ двое (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/1, 250-251).

4. (який виявляє до всього цікавість, жадібний до всіляких новин) цікавий: жалѣи же(с) еще... // ...та(к) дво(р)ный кѣ слѣх̄аню нови(н) а смотрѣна на чѣ(д)н̄и рѣчи, а не(д)балый до пр̄ймавана по(д)лы(х) и възга(р)жоны(х) (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 52-53).

5. У знач. ім. Дворный. Вл. н.: Ва(с)ко Дво(р)ного бра(т) (1649 *РЗВ* 209).

ДВОРОВЫЙ *прикм.* (який належить до двору, садиби) двірський: мы продали єсмо... до(м) н̄ш̄ь... зо вш̄елакимъ б̄дванемъ дворовымъ шгородомъ овощовымъ, з дерево(м) садовымъ (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); **листъ дворовой див. ЛИСТЪ**².

Див. ще ДВОРНЫЙ.

ДВОРОКЪ *ч.* (окремий житлово-господарський комплекс) садиба, двір: преречонный отец архимандрит с... поддаными своими, на тоє сельце и дворокъ там будущий, спокойное их мешкане... порядне

збудованный... наехавъши и там в том дворку мальжонку его... заставши з дворка... уступит казали... а в том часе тую маетностьку, осаду их, з дворкомъ, з будованемъ,... на себе обняли (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); тридцатый и тридцать первый — дворокъ старый пана Набялковъ, огородъ до двохъ польланковъ и до пустого Сороковского, яко се поменило первой (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 318); уступили... дровь... по два возы въ каждый тыждень возити на опалъ до дворка пана Ромерова (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/1, 447); менованные попи,... не коньтентующисе взятемъ котъла и инъных речей барзо велю в дворе пана Кгавловъского... и тепер менованные попи... до его милости пана Кгавловъского под дворокъ и мешкане его подходечи,... на поединокъ... // ...самого его милость пана Кгавловъского вызываючи (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475-476).

ДВОРОЧНЫЙ, ДВУРОЧНІ *прикм.* Дворічний: Вкортѣце ре(к)ши, дѣломъ и словомъ Інокъ любопо(д)вижный: а в натѣрѣ // барзо слабый в здорѣвю барзо плѣхомъ, в силахъ всегѣ тѣла преречоннымъ дворочнымъ вазѣнемъ барзо земдленыхъ (Вільна, 1620 *См.Каз.* 18 зв.-19); biennis двѣро(ч)н̄и (I пол. XVII ст. *Сем.* 37).

ДВОРСКИЙ, ДВОРСКИЙ *прикм.* 1. (який стосується двору, садиби) двірський, дворовой: видел фуньдитус двор, будынъки розные... презъ огонь знесенные..., хлопы зо в̄сего забраные, гумно дворское вымолоченое (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 428); **быдло дворское див. БЫДЛО.**

2. (характерний для високопанського, двірського способу буття) пишный, розкішний: цѣса(р) его... чти(л)... але он са за все варова(л) // дворски(х) забавъ (XVI ст. *УЄ* №29519, 274-274 зв.); вѣрѣ ми ими, еще бо(л)ши ѡ(т) дрѣги(х) потреба, зане дворъское злоє житіє всѣ граніцы прирѣжена и цноты кгва(л)тѣє(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 233 зв.); шѣтѣвнаа, радостотѣрнаа, рѣчы дво(р)скіи и жартовлівыи ((1627 *ЛБ* 158);

благопристойный: Граждѣнскіи: Тѣтъ котѣрый до справъ мѣтскихъ налѣжи(т): и тѣжъ об̄ычайный, двѣрскій, рострѣпный (1627 *ЛБ* 28).

ДВОРЪ, ДВОРЬ, ДВУРЬ 1. (*комплексне велике господарство як одиниця оподаткування*) двір, маєток: подѣлили есмо кошерьскую вость (!) на полы ...к несѣхое(ж)скомѣ дворѣ село грабово... а къ кошерьскому двору село мѣзово... из млыно(м) (Кошир, 1502 *Арх.Р.* фотокоп. 18 а); держати... маєт ѡн тот замокъ нашъ Володимир... и со всеми дворы нашими и фолварки и волостами найпервей дворъ нашъ Тѣрейскъ (Берестя, 1508 *AS* III, 56); Дали есмо затю нашемо... имене матки нашей ѡтчизное, Перекали двор (Торговиця, 1527 *AS* III, 304); С тыхъ вси(х) дворовъ выхоживало на дворъ гнидовъски(и) п̄ плѣговъ (1552 *ОЛЗ* 190 зв.); тые волы на тые церкви мают даны быти с тых дворов, где тые церкви // Божи сутъ (Тороканів, 1555 *ЧИОНЛ* V-3, 157-158); Андрѣй Гирка служил год в дворѣ, мѣли ему дати ден жита а ден овса (1561 *АрхЮЗР* 8/III, 102); Дворъ и село Песочное зъ фолваркомъ. Тамъ дымовъ 52, огородовъ 5 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 370); Отець Стефаній... Панку розказати рачив, абы ми двор мой, зо всею маетностъю вернув (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 7); записую... ма(л)жо(н)це мое(и)... дво(р) зо въсимъ будова-не(м) дво(р)ны(м) и гуме(н)нымъ (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

2. (*житловий будинок у великому комплексному господарстві, переважно з супутними будівлями*) садиба: во(з)ны(и) енера(л)... со(з)нае(т)... ижъ позо(в)... ѡ ворота двора его... ѡткнѣло(м) (Житомир, 1522 *ЦДІАК* 11, 1, 2, 163 зв.); затымъ вышоль слѣдга кнзя... // ... з двора к намъ до воротъ и пове-дилъ и(ж)... тѣтъ кнзя нѣтъ (1572 *ЖКК* I, 41-42); возни(и)... созналъ, и(ж)... дало(м) позовъ... в дво-ре, у в ызбе на столе положилъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 124); має(т) ѡ(н)... ставы сыпа(т) млыны дворы будова(ти) люди ѡсажати (Дубно, 1589 *ЛНБ* 103, 18/Іс, 1956, 47); отецъ епископъ Луцкій... до двора своего владычного спокойне вшоль (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 310); сына моего з жоною ...з двора и на улицу бѣючи выгнали (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 4); до которого дому не мае мѣти... Иваниха... жадное потребности... тилко... Хведор мае оный двур... спокойне // уживати, яко свой власный (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14-15); двор запалили, в

которомъ избъ три, комор шесть, сеной (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 117);

(*обгороджена територія господарського призначення*) двір: хто не в'хѡдитъ двѣрми оу дво(р) ѡвча(р)ни, а пролѣзитъ ѡнды, тѣтъ ѣсть и разбѡйникъ (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 53); И иншіе, мовить, овцы маю, которые не сутъ отъ двора сего (1603 *Пит.* 36); Албо якъ са похвалатъ далей же зъ Хмь збираюгъ навки его не захѡвѡючи; яко(ж) не поличоны бѣдѣтъ за злѡдѣи и розбѡйники, не Єв(г)лскою фѡртою до двѡрѣ ѡвѣтъ вхѡдачи (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 199); оуіе, ѡвча(р)ня, дво(р) ѡвчи(и) (1642 *ЛС* 296);

(*обгороджена ділянка землі біля будинку на присадибній території*) подвір'я, двір: пилятъ пакъ против' ни(х) вышоль на дворъ и рекль котороую жалобоу ведете противъ томоу члкови (1556-1561 *ПЄ* 427 зв.); слугу де(и) яна ме(ш)ко(в)ского... которы(и)... пере(д) ними втека(л) погони(в)ши на дворе в жидо(в)ки ри(в)ки... зби(л) зрани(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); а тело мое гре(ш)ное сынове мой... маюгъ поховати в добратине в це(р)кви ѡ дворе (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 283); в пивниці бочокъ велики(х) ѡсмь полѣбочковъ де-сетъ барыль пять на дворе возовъ было с полѣкош-ками и робочи(х) шесть (II пол. XVI ст. *ЖКК* II, 131); а пото(м) слѣдгы жидовскїи клѣли ѡгнь сере(д) двора грѣтиса (XVI ст. *УЄ* №29519, 244); Пила(т)... росказа(л) жо(л)нѣре(м) Іса оувазати оу сто(л)па посре(д) двора (XVI ст. *УЄ Трост.* 67); взявши тѣло паньское ись светлицы и вынешъши на дворъ, на сани вложили (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); ѡ вазѣню гнѣвлївого пана, и злѡгѡ и пїшного. В которогѡ на (д)ворѣ псѡвъ пекѣлнихъ мнѡгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 20 зв.).

3. (*місце перебування або проживання високопоставленої особи*) двір; резиденція: чога жъ есте вышыли видѣти члѣка ли которыи бы былъ ѡболо-чень в' дорогое ѡдѣна ты(и) которыи в' дорого(м) ѡдѣню и в рос'коши живоуть при дворѣ црсько(м) (1556-1561 *ПЄ* 242); тѣтъ стоить перед нами госпо-дарем, яко вазен пойманный на горячом, а такъ злосливом ѡчинькѣ. Гдеж и тело небожчиковское княза Арославово ѡнде до дворѣ и под ѡкню

палацѣ нашего было прывожоно (Вільна, 1565 AS VI, 276); кождый знати можетъ, ижъ коштовнѣйшиє дворы и обѣды папежскіє, нижли цесарскіє (1580 *Спис.* 1130); Албовемъ любо кто кѣпецтвомъ са бавитъ любо при дворѣ се знайдѣть... потрѣба бы было тлѣмача неякого принамне(и) которого ко(л)ве(к) з тыхъ языковъ (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.); Папежъ... церковь соборную каѳолическую у своемъ дворѣ у себе в Римѣ быти повѣдает (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 48); Припоманѣ... Брата..., а стрѣла в(м) м(л) котѳрый на Дворѣхъ чѣтырехъ Крѳлей Пѳлскихъ при Велмѳжныхъ былъ и слѣжылъ (Киѳв, 1623 *МИКСВ* 84); а будетъ кому жаль, и ты пиши за тѣмъ до двора его милости самому пану хоружему корунному (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98);

(місце постійного проживання) домівка, житло, оселя: а еслиж я пальцемъ бѣжимъ выганяю бѣсы. юж бо постѣглю на васъ цѣрства бѣжіє а колі крѣпкый и въоруженный // стережетъ двора своего (Володимир, 1571 *УС Вол.* 70-71); а щожъ не маѣтъ бѣити стѣмъ его оугѳдникомъ, ѳ(т)рады и радѳсти дивной, з видѣніа лица бѣжего, и пресвѣтлыхъ аггловъ, въ нб(с)ныхъ дворѣхъ (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 46 зв.); радъ бы еси былъ, чтоби зъ нѣба самое злото падало въ твой дво(р) (Чорна, 1629 *Диал. о см.* 270); знай же роскѳшникѣ тѣла, и любителю міра сегѳ, котѳрый живѣшь въ тмѣ роскѳши грѣхѳвнѳи... ѳто на дворѣ твоей, иде косарѣ страшний, неспѳдѣване, положи ти та, межи трѣпы смра(д)ныи (Чернігѳв, 1646 *Перло* 135 зв.); *Образно (про всесвіт):* тоу(т) са показѳе(т) и(ж) чѣлкъ котѳрыи въ дворѣ свѣта того якъ кроли(к) паноуѣ(т),... проказѳю бѣрзо шпе(т)ною естъ прикрѣтый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 231 зв.); Абовѣмъ Юно вѣ Смпѣрѣ злощѣстѣмъ, Южъ запалила прѳменемъ огнистѣмъ Лѣмпѣ нѳвѳю; Словѣнскогѳ Дворѣ Изъ Желиборѣ (Львѣв, 1642 *Бут.* 8 зв.);

(царство небесне) рай: до котѳрого [мѣста] прѣимѣтъ дворѣне... з рѳзныхъ нарѳдовъ; начѣнъши ѳ(т) ѳвѣла правѣднаго... такѳвыхъ прѣимѣтъ, и на дворѣ своемъ свѣтлымъ вѣнѣцемъ корѳноуетъ (Почаѣв, 1618 *Зерц.* 71 зв.); И хтѳжъ Рѣкъ свойхъ вѣ Дворы не подноситъ, Феболѣнныє! Хто такъ не голоситъ Хр(с)те ты наша слава, ты корона (Киѳв,

1633 *Евфон.* 308); **дворъ божій, дворъ Христа бога** — храмъ Господній: былъ той часть, гди... тая збытная и выставная языка быстрѳсть, также и мѣстѣная штучность въ благословии анѣ вступу не мѣла въ дворы Божія (Киѳв, 1621 *Кон.Пал.* 323); въмѣсто за(с) ев(г)льское проповѣди... ннѣ пога(н)скіє оучители, аристотѣли, платѳны, и дрѳгіє... комидіиники, в дворѣ(х) хѣ ба владѣю(т) (до 1596 *Виш.Кн.* 261 зв.).

4. (володар, владика з приближенными особами) двѣр: мы сами, господарѣ складаемъ вамъ рокъ... перед нами стати ѳ сей прѣйдѳчей сѳмой сѳботѣ, гдѣкольвѣкъ мы дворѳмъ нашимъ бѣдемъ мешкати (Краків, 1533 AS III, 407); с чоѳ всего якѣй зыскъ ри(м)скѣй бѣскѣпъ, его дво(р) и канѣслѣрія ѳ(т)нѳси(т)... што за нѳвое бѳлово // до боулъ приклѣданое што днѣ зѳлото ѳ(т) людеи завѣдѣныхъ лоупать (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171 зв.-172); Дивныи и чудныи... дѣла Богъ справилъ презъ Андрея, котѳрый... Константина царя зо всѣмъ его царскимъ дворѳмъ и маѣстатѳмъ до Константинополя припровадилъ (Киѳв, 1621 *Кон.Пал.* 968); Не погоржали тѣмъ азѣкомъ славѣнски(м), и царскѣи и Кролѣвскѣи Дворы (Киѳв, 1623 *МИКСВ* 75);

(придворні особи, делеговані для вирішування адміністративних чи судових справ) двѣр: До и(х) М(л) Пано(в) Сенаторѳ(в)... ѳ Помо(ч), И ѳ Причини, абы Свѣд на то(м) Се(и)мѣ ся дожебрати, а За дво(р)омъ Не Нищати Пи(л)но И(н)ста(н)щѣе чинити (Львѣв, 1609 *ЛСБ* 421, 3 зв.); во(л)но будѣ(т) е(и) м(л) пнѣ(и) крѣще(л)ни(ц)ко(и)... мене само(г)... на се(и)мѣ за (д)воро(м)... по(з)вати (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 30 зв.); Про то инстикгаторъ нашъ... позваного за дво(р)омъ нашимъ до далшого // тоє справы поступъку... припозвалъ (Варшава, 1622 *ЧИОНЛ* XIV-3, 132-133); кгды пнѳве актѳровѣ складалисѣ на выкѣпно процесѣ с пото(м)ками ка(м)пѣяновыми та(к)же и за дво(р)омъ ѳтослати то(т) процесъ... далѣ(м) и я на тѳю справѣ... fr. 20 (Львѣв, 1636 *ЛСБ* 1054, 18).

ДВОРЫЩЕ *див.* ДВОРИЩЕ.

ДВОРЬ *див.* ДВОРЬ.

ДВОРЯНИНЪ, ДВОРЯНЫНЪ, ДВОРАНЫНЪ, ДВОРАНИНЪ, ДВОРЕНИНЪ ч.

1. (представник служилих людей монаршого чи магнатського двору, що одержували в умовне користування невелике земельне володіння) дворянин: а мѣли є(с)мо то(т) де(л) пере(д)... дми(т)ро(м) алѣкса(н)ровичо(м) старостою житоми(р)ски(м) а пере(д) дворянино(м) ѡсподара наше(г) велико(г)о корола алѣкса(н)дра (Житомир, 1502 *Арх.Р. фотокоп.* 5); Выдалъ имъ личбу, што давалъ въ тые два годы княземъ, паномъ, дворяномъ, земляномъ,... зъ розказаня листовъ короля, его милости (Краків, 1505 *РЕА III*, 69); Я Остафей..., дворянинъ господаря... великого короля Жикгмунта, визнаваю... штожъ я,... // ... селище на имя Соркланов... записую ... на монастырь (Київ, 1510 *АрхЮЗР 1/VI*, 14-15); а че(р)касцы яко бояре та(к) мещане и козаки не маю(т) по(т) ты(м) берего(м) ѡ(т) быстрицы а(ж) до є(р)данѣ бобро(в) гонити... // ... а при то(м) были дворяне... па(н)... пєсла(к), а па(н) андре(и) (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/П-216*, 101-102); ѡфала-є(м) абы дворяне наши которіє на двори нашо(м) кони пописаные маю(т) с по(ч)тими за п̄нзи служа(т) сами ѡсобами своими при на(с) г(с)дру зоставати звы(к)ли абы почты свои з имене(и) до во(и)ска слали (1566 *ВЛС 33*); о чомъ она яко м̄ати ваша... женихѣ своємѣ кровию преч(с)тою васъ ѡ(т)кѣ-пи(в)шемѣ, яко с̄ны свои за слѣги и дворяны ѡ(т)-дати з радостю... надѣялася (Острог, 1587 *См.Кл.* 5 зв.); пришл̄а ты(ж) и цѣсарѡваа з великою по(м)-пою, за(м)кнѣли дверѣ и не пѣста(т) ей, и всѣ(х) ей двора(н) (XVI ст. *УС №29519*, 283); За такю братьскю любовъ жестѣся до на(с) ѡдозвали чере(з) писа(н)є и дворянина свое(г) тимофѣя... велико вамъ за тоє дякує(т) (під Константиновом, 1648 *ЦДАДА 124, 3, 31*).

2. *Перен.* Благородна, шляхетна людина: если бы хорошю ѡбѣ(в) люби(л), еще бы помысло(м) в мирѣ са знаходи(л), и то(и) с̄илы бы настѣпати на зм̄ю и на ско(р)п̄ію... не полѣчи(л) и в годности м(д)рованіа мирьского с тобою дворянино(м) в ѡдно(и) господѣ бы са зна(и)шо(л) (п. 1596 *Виш.Кн.* 234 зв.).

3. (той, хто обслуговує панський двір і живе при ньому) дворовий: ѡнъ... б̄рзо великю... срокѡ(ст) протівъ жидо(м)... показа(л), бо ихъ по великихъ

праца(х) пре(з) д̄нь, еще по(д) вѣчо(р) старши(м) дворяномъ свои(м) бичовати розказа(л) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 229 зв.); а затымъ все доброе подасть... мѣжи по(д)данними покѡра и вѣрно(ст), межи дворяны и слѣгами повблно(ст) и побѡжностъ (Київ, 1632 *МКСВ 269*).

ДВОРЯНСКИЙ *прикм.* (який стосується дворянина) дворянский: к тому теж некоторые листы так старых господарей панов наших, яко и его королевское милости, и тежъ от их милости панов рад врядовые, и дворянские, и вижовые, и тежъ выписы с книг канцлерийских (Володимир, 1571 *АрхЮЗР 8/IV*, 131).

ДВОРЯНИНЪ *див.* **ДВОРЯНИНЪ**.

ДВОЯКИЙ, ДВОЯКІЙ, ДВОАКИЙ, ДВОАКІЙ, ДВОАКИЙ *прикм.* 1. (який проявляється у двох видах) двоякий, подвійний: прото(ж) скѡро порозоумѣ(л) х̄с... даю(чи) на(м) двоакіи прикла(д) ... абы(х)мо // и мы не протівилиса злоу, и не мѣли гнѣвоу ни на кого (Львів, 1585 *УС №5*, 139 зв., на полях); Такъ Христось Господь,... всихъ Грековъ... възрушитъ... кгдыжъ такъ давно двоякимъ незмерне тяжкимъ еромомъ, душнымъ и телеснымъ, стиснены суть (Вільна, 1599 *Ант.* 735); имѣет же ч̄лкь оуслаждѣніє, двоакое, а(л)бо сма(к) єдинъ д̄шев̄ный невидимый, т̄лько самѡи д̄ши пр̄своитый (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20 зв.); Ѡгонь бовѣ(м) двоакю маеть моцъ, до ѡсвѣчен̄а... и до палѣна (Київ, бл. 1619 *О обр.* 137); Вещь албо матеріа двоаккаа ест тоа тайны, далеча(и)шаа и ближа(и)шаа (Львів, 1645 *О тайн.* 15); Н̄апрєдъ покладаю казана ѡ двоаккихъ добродѣства(х) бѡзкихъ, видимыхъ и невидимых(х), дочасни(х) и вѣчни(х) (Чернігів, 1646 *Перло 1* зв.).

2. (протиставлений за певними особливостями, не один і той самий) різний: припоу(т)никъ є(ст) зеліє вельми добро... бо є(ст)... двоякии. малыи и великии. веліки(и) припоу(т)никъ тоую мо(ц) имать в с̄бѣ з него добраа масть быває(т) на всѣ раны // и бола(ч)ки (XVI ст. *УТ фотокоп.* 1-1 зв.); Ку тому вѣруеть двоякое Рожество Хрыстово: первое — изъ Отца безъ Матери предвѣчное и неизглаголанное, второе зъ // Матери безъ отца подлѣтное (Вільна, 1603 *Гарм.* 179-180); ѡ ц̄ркви х̄вой, потрева (!) вѣдати

...хотѣи... ро(з)ки свои роспростерѣла ѡ(т) мѡра сходного, до мѡра заходного... если и на двоакое мѣсто роздѣлена, але вѣроу и любѡвїю вѣчне звѣзана и съвокѡплена (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45); в' законѣ нашомѣ Лѣски ѡфѣры двоа́кїи знайдѡуться, Пѣршаа к'рваваа ѡфѣра... Дрѣгаа ѡфѣра без'крѡваа (Київ, 1639 *МКСВ* 217); двоа́кїи свѣт Іерѣи ѡдны вышшыи котѡрїи еп(с)копами называються, а дрѣгїи нїзшыи котѡрыи презвітерами свѣт (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 16); Тотѣ грѣхъ ест двоа́кїи, повседневный або легкїи и смер'тѣльный (Львів, 1645 *О тайн.* 50); Хс Бгъ естъ правдївый: и члѣвкъ доскона́лый, оу двоако(м) прирожѣню а въ единой персонѣ Снѣ Бжїй (Чернігів, 1646 *Перло* 10 зв.).

3. (який має у собі суперечливі якості) подвійний: которого(с) послалѣ ѿ х(с)та, двоакое розоумѣна маєт, и двоакїй ме(ч) намѣ подае(т): единѣ противѣ балвохва(л)ства готѡвый ѡбнажѡнный, а дрѣгїй противѣ незбѡжного жидо(в)ского недѡвѣрства зготованый (поч. XVII ст. *Проп.р.* 138 зв.); з' ѡны(х) складаны(х) и фалшївы(х) [словѣ] в двоако(и) твѣри ходѣчи(х) и наплѣнѣный естъ свѣ(т) котѡрїи пере(д) тобою тебе хвалѣ(т), а з' задоу тебе продаю(т), и маю(т) тебе зѣвше за ѡшкѣаного (Там же, 212 зв.).

4. (збільшений удвоє) подвійний, подвоєний: намесникѣ его м(л) свинюски(и)... перенемши мене, и по(д)води... на доброволно(и) дорозе... вытегали на мене мо(ц)ю кгвалтомѣ двоакое мыто (Володимир, 1592 *ТУ* 221); а ежели ты(и) братѣ ста(р)шы(и) не стави(л)ся на ча(с) и годинѣ ѡбвѣще(н)нѡю двоакѡю карѣ має(т) прынати (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 64); А дна шѡсто(го) збирали оброкѣ двоакїй и на свѣбѡтѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

ДВОЯКО, ДВОАКО, ДВОАКО *присл.*
1. Удвоє, подвійно: а если бы кто з межи ста(р)ши(х) брато(в) яки(м) ко(л)ве(к) ѡбычас(м) знашо(л)са выступны(м) за що моло(д)ши(х) карѣ(т) має(т) быти ста(р)ши(и) двоако и трѡяко кара(н) болшого томлениа достоинѣ ч(с)ти ради (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); не вм(с) ли того ра(ди) и бискѣ(п)ства са докопѣли, яко да... слѣгъ ли(ч)бою двоако и трѡако не(ж)ли пѣр'во есте мѣли, ѡмножите (1598

Виш.Кн. 274); на з'громаже(н)є до нѣго людїй бгѡбойныхъ... котѡрымѣ то и дрѣкар'ню придаѣлѣ, абы двоако и трѡяко пожитѡчными цркви и вѣрѣ стои были (Дермань, 1604 *Охт.* 12); А то дла того, жебы... мы Братїа црковная... еде(н) дрѣгомѣ помогаючи и заровно працѡючи двоако на(д) иныхъ бо(л)ши(и) ѡвоцѣ в вин(н)ици Хво(и) ѡчинити... и дла того в едно(ст) любви и в ровно(ст) поваги встѣпилисмо (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 57-58); Прѣто тѣж' кто при цнѡтахъ Вѣрѣ... единѡю, Вѣрѣ пре(з) Ха з' Нба принесѣнѡю... по всемѣ свѣтѣ рознѣсенѡю... маєт: двоако болѣй славленѣ... быти маєт' (Київ, 1625 *Кон.Апок.* 3); А ѡ то(м) котѡры(и) ...велики(м) гѡлосѡ(м) мѡли(т)са, або що такѡго... з ѡстѣ свои(х) выпѣскае(т)... двоако грѣши(т): пѣрвое, стае(т)са молїтвѣ своѣи винѡве(н), же еи не(д)бале ѡфѣрѣетѣ г(с)дѣ бѣ; повтѡре, некро(м)ны(м) гѡлосѣ выпѣщенїе(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 16 зв.); В такой терплївѡсти застаючи Іѡвѣ дождалса ѡжѣ емѣ бгъ не тѡлкѡ здорѡвье приворотїлѣ, але емѣ и маѣтность дѣлѣ, двоако болшей нїжли пѣрвїй (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.).

2. (у двох видах) двоако: якѣ иншого мнѡго все двоако оу г(с)дѣ наше(м) ѿ хѣ замыкаѣтса, то естѣ, двоакое роженїе єдино ѡ(т) ба пре(д) вѣкї, а дрѣгоє ѡ(т) двѣа по(д) лѣто(м) (Вїльна, 1596 *З.Каз.* 1 зв.); А ап(с)лѣ абы значѣи показа(л) оучїтеле(м) шкѡльны(м) спѡсобѣ подаѣлѣ же заслуѡгоу двоако дѣла(т): единѣ бѡвѣ(м) заслуѡгы рожаї называють..., дрѣгїй засѣ якѣ ѡ(т) прїтрафлѣючогѡса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 230); Потрѣба вѣдати, ижѣ в' це(р)кви соу(т) пра(з)ники двоако, ѡ(т) стѣ(х) ѡ(т)це(в) постановлѣнены. Єдны, котѡрые зовоу(т)са недвижїмїи, а дрѣгїи, Движїмїи (Острог, 1612 *Час.Туп.* 308);

по-рїзному, двоако: Црїе двоако могѣть роздѣмѣтїса... ѡвыи котѡрїи побѡжне живѣть... Такѡвыи кроулеве... станѡть... пред' маїстѣто(м) бжїимѣ ...И засѣ ѡныи црїе зѣмныи здалѣка станѡть, стрѣхомѣ и ѡужасѡмѣ одержїми (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71).

3. Двоєдушно, дволично, нещиро: т м(с)... двоако со мнѡю живѣшь, ѡсты цалуєшь, а лѣсть в сц(д)ри (!) кѣбѣшь (Кореличї, 1593 *ЛСБ* 246, 1).

ДВОАКИЙ *див.* **ДВОЯКИЙ.**

ДВОАКІЙ див. ДВОЯКИЙ.

ДВОАКО див. ДВОЯКО.

ДВУГАРЦОВЫЙ, ДВУКГАРЦОВЫЙ прикм.

Який містить два гарці: кня(з) ку(р)пски(и) // побра(л)... ω(л)стро з фляшами а(н)кге(л)ское цыны в которо(м) было фля(ш) кга(р)цовыхъ шесть а (д)вѣкга(р)цовыхъ две... третее ω(л)стро а в ни(м) фля(ш) крѣглы(х) деве(т) (Володимир, 1578 ЖЖК I, 133-134).

ДВУДЕСТУ числ. (стп. dwudziestu) двадцять:

Которы(и) та(к)же застави(л) ве двудесту злоты(х), своєю частю та(м)же на ро(в)ни ω(д) ко(н)ца до ко(н)ца (Одрехова, 1596 ЦДІАЛ 37, 6, 3 зв.).

Див. ще **ДВАДЕСЯТЬ, ДВАДЦАТЬ.**

ДВУЖЕНЕЦЬ див. ДВОЖЕНЕЦЬ.

ДВУЖОНЬ ч. Двоеженець. Вл.н.: Я(с)ко Двѣжонь (1649 РЗВ 355 зв.).

Див. ще **ДВОЖЕНЕЦЬ.**

ДВУЛЕТНЫЙ, ДВУЛЕТНИЙ, ДВУЛѢТНИЙ, ДВОЛѢТНЫЙ, ДВОЛѢТНИЙ прикм.

1. (який триває протягом двох років) дворічний: Прѣсвѣтлы(м) Триднѣвна Хѣва Вѣскрсѣнія Дне(м) с(т) Іо Зла(т) Ап(с) Бѣсѣ(д), дволѣтни(х) ω(т) В(с) Ве(л): на(м) врѣчѣны(х) працѣ съвершѣнны(и) конѣ(ц) и одпочинѣна възвѣши (Київ, 1623 МІКСВ 79).

2. (віком два роки) дворічний, дволітній: бычков двѣлѣтнихъ ѕ (Володава, 1553 АS VI, 13); Свирепѣ третеле(т)ныхъ сорокъ а двѣле(т)ныхъ три(д)ца(т) и две (Володимир, 1578 ЖЖК I, 158); Іро(д) црѣ... всѣ(х) малѣнky(х) ωтрочѣто(к)... двоулѣтни(х) и моло(д)ши(х) каза(л) забѣати (поч. XVII ст. Проп.р. 48); bimul(us), bim(us), дволѣтны(й) (1642 ЛС 103).

ДВУЛЕТОКЪ ч. (дворічна свійська тварина) дволіток: а на ωборѣ... двуле(т)ко(в) жеребцо(в) ста(д)ны(х) два(д)це(т) (Кременець, 1571 ЛНБ 103, 15/Іс, 1921, 7); третяко(в) два(д)ца(т) три жеребцо(в) двѣле(т)ко(в) се(м)на(д)ца(т) (Володимир, 1578 ЖЖК I, 132); клячъ матерокъ пятьдесятъ, жеребцовъ дулетковъ десять (1649 АрхЮЗР 3/IV, 166).

ДВУЛИЧНЫЙ, ДВОЛИЧЬНЫЙ прикм. (про тканину) (однаковий з обох боків) двосторонній: А куфтеръ дуличный, крестъ и гербъ золотомъ шить (Київ, 1554 КМІМ I, дод. 10); Где тые бояре

...мене,... в одном саянику бурнатном дуличном, белками подшитомъ,... до Девяткович... привезли (Володимир, 1567 АрхЮЗР 8/III, 136); петрахиль адамашковый зеленый старый, якобы дуличный (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 1/I, 183); коли матъка наша мене заму(ж) давала то(г)ды за мъною дала... шѣбку бели(н)ную с китайкою дволичною (Київ, 1615 ЦНБ II 23261, 1 зв.).

ДВУЛѢТНИЙ див. ДВУЛЕТНЫЙ.

ДВУНАСТЕ числ. (стп. dwunaste) дванадцять:

С тое зас, которая есть в скрини, около двунасту тисечей (Володимир, 1631 АрхЮЗР 1/VI, 626).

Див. ще **ДВАНАДЕСЯТЬ, ДВАНАДЦАТЬ.**

ДВУНЕДЕЛЬНЫЙ прикм. Двотижневий: тому всиму позваные найдалей до шести недел досыть учинятъ и на которомъ бы поводе перестали на томъ же двунедельномъ теръмине поставили и дали, наказаль (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 467).

ДВУРОЧНІЙ див. ДВОРОЧНЫЙ.

ДВУРЬ див. ДВОРЬ.

ДВУСОТНЫЙ числ. Двохсотий: Двѣсотный (Уж. 1645, 85).

ДВУХЖЕНЕЦЬ див. ДВОЖЕНЕЦЬ.

ДВЫЧЬ присл. Двічі, два рази: якъ ся силовавъ, што бы учинивъ другихъ пять талантъувъ... тотъ примножить двычѣ туюко якъ ему дано (XVI ст. НС 138).

Див. ще **ДВОИЧИ.**

ДВѢ див. ДВА.

ДВѢБИСТЕ див. ДВѢСТѢ.

ДВѢСТА, ДВАСТА числ. Двісті: Тое село прода(ли) нашему вѣрномѣ болѣринѣ,... ра(д)і дваста и пе(т)деса(т) вго(р)ски(х) жω(л)ти(х) (Ясси, 1610 МЭФ фотокоп. 106); прода(л) ролѣ своєї полѣлано(к) за золоты(х) двѣста братѣ своємѣ го(л)дышови грицови (Одрехова, 1629 ЦДІАЛ 37, 2, 44).

Див. ще **ДВѢСТѢ.**

ДВѢСТѢ, ДВѢСТЕ, ДВѢСТИ, ДВѢБИСТЕ, ДВЕСТЕ, ДВЕСЪТЕ, ДВЕСТИ, ДВИСТИ числ. Двісті: А маеть намъ давати въ кождый годъ напередъ по двѣстѣ золотыхъ Вгорскихъ... на Запусты великіе (Краків, 1507 АЮЗР II, 115); маю наперед... королю... заплатити патсот коп грошей и господарю моемѣ, князю... Острозскомѣ двѣсте коп

грошей (Острог, 1516 АС III, 138); Ино мы свою половицу Прилѣпа... митрополиту Юсифу продали за двѣсти копъ грошей полугрошковъ Литовскоѣ монеты (Новгородок, 1518 АЮЗР I, 59); маєт заплатити... тым нашимъ едначомъ двести коп грошей (Задиби, 1531 АС III, 393); В свирѣне жита бочокъ соланокъ двесте (1552 ОКЗ 36 зв.); которую сумою семнадцатма тисечъма и двемасты копами грошей литовскихъ кнегиня Кошерская,... яко властностю своею, шафовати, кому хочечы отписати волна ест (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/VI, 229); дамъ двѣма свѣткомъ моимъ и будутъ пророковати черезъ 1000 двѣстѣ и шестдесятъ днѣй (Вільна, 1595 Ун.гр. 157); была ли(ч)ба во(и)ска є(з)ны(х) двѣ(с)те кро(т) тисеча тисечи(и) (XVI ст. КАЗ 621); має(т)... ратѣ пе(р)шѣю дати зо(л) двѣсте (Львѣв, 1612 ЛСБ 1043, 14); жебы того не голосилъ, двомасты чирвоныхъ золотыхъ поедналъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 1062); шкоды чинили... шкла бенецкого и кришталового на золотыхъ двести (Володимир, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 123); возовъ зо двесте се зобравъшы, березъ до килкусот,... до... Гошъчы одвезли (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 434); взяли... конопляного поло(т)на аршино(в) двесте (Житомир, 1650 ДМВН 204).

ДЕ¹ присл. 1. (питальний) де: мельника... замо(р)довано(г)[о] не ведати и де подели (Київ, 1643 ДМВН 266).

2. (обставина місця) де: И вирекль са зо вши(т)-ко(г) о(д)далуючи... вши(т)кы пото(м)кы и запи соу(ю)чи са боронити то(г) грица... гроше(м) свои(м). Если бы кто има(л) емоу в ти(м) покоу(и) не дава(ти) де при то(м) бы(ли) приса(ж)ници коу(з)ма ф(е)да(р)ко. яц(ь)ко го(л)ды(ш) (Одрехова, 1549 ЦДІАЛ 37, 16, 1); Принеси собѣ на розумъ, кто невиноватый де погыбъ (XVI ст. НС 67).

3. У функції сполуч. сл.: **а)** (приєднує підрядну частину місця до головної) (у постпозиції — із співвідносним словом і без нього) де: вѣдальсь иже ж'ноу, де емь не росѣваль а збираю, г'де(и) емь не росыпаль (1556-1561 ПЕ 107); А ты(х) здра(и)цѣвъ...по(и)ма(в)ши... а де на(с) вслышите до на(с) о(т)сыла(и)те (Корсунь, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 113);

Хрестіане мои милыи! Туй дознаваме, де Христость мовить у евангеліи за пустъ (XVI ст. НС 13);

б) (приєднує підрядну означальну частину до головної) де: Я... везнава(м) ты(м) записо(м) и(ж) є(м) прода(л) пе(т)рови... лан... которы(и) ла(н) ему вы(з)волюю и за то ѡбѣцую боронити є(г) // ѡ(д) вшелақы(х) трудностіи де єсть то я(в)но праву ѡ(д)ре(х)вському (Одрехова, 1574 ЦДІАЛ 37, 1, 2 зв.-3); Чомъ были церкви и царства, де проповѣдали святыйи апостолы,... теперъ бируютъ языкъ поганныи (XVI ст. НС 13); минѣ дали Кудровцѣ свою ча(ст) нижеи путе в драчнику, де лемъ пу(д)-ливки были многіи (Бенедиківці, 1603 НЗУж. XIV, 224);

в) (приєднує підрядну з'ясувальну частину до головної) де: Присылалъ къ Намъ... староста Брацлавскій... жалуючи... о томъ, штожъ, дей, ты забороняешь людемъ его милости... зъ... товары ѣздити...до Острога... и кажешъ де имъ ходити на Луцко (Петрків, 1526 РЕА I, 140); ниже лежы(т) пісано де пѣнезѣ бере(т) ма(и)с(т)рѣ (Львѣв, 1592-1593 ЛСБ 1039, 1).

ДЕ² част. 1. (приєднувальна) теж, також, до того ж: до игумена никоторое потреби не мѣва(л)... бо то(т) манасты(р)... по(д) бл(с)вине(м) и послуше(н)ство(м) нши(м) є(ст)... а не влады(ч)ни, и еще де ку велико(и) шкоде и знище(н)ю то(т) сты(и) манасты(р) приводи(ш) (Новгородок, 1554 ЛСБ 18); земенинъ земли Киевское, поймалъ былъ мене,... во имену своемъ... у вѣ оборо, зъ // жеребцемъ своимъ власнымъ,... и привелъ былъ мене сей де до владу замку господарского,... зъ лицемъ (Житомир, 1587 АрхЮЗР 6/I, 158-159).

2. (підсилювальна) саме, власне: Присылалъ къ Намъ... староста Брацлавскій... жалуючи... о томъ, штожъ, дей, ты забороняешь людемъ его милости... зъ... товары ѣздити... до Острога и до Дубна... и кажешъ де имъ ходити на Луцко... для чоґожъ де еси дворянъ нашихъ и слугъ своихъ положилъ у Кремянцы (Петрків, 1526 РЕА I, 140).

ДЕБЕЛА ж. Природа, ество: ни(ч) не розоумѣю(т) ѡ дебѣлѣ закаманѣлое сер(д)це и(х) (XVI ст. УЄ №29519, 76).

ДЕБЕЛИЙ див. ДЕБЕЛЫЙ.

ДЕБЕЛО *присл.* Грубо, дебело: аще бо і агльское е(с)ство тонко бе(з)телёсно и неосазаемо есть; тог(д)ы противъ нашее грѣбости телесное тонко // і невеществоно, ане противъ бгѣ. Противъ бгѣ же и то дебело обрѣтае(т)са (Острог, 1588 Сур. 11-11 зв.).

ДЕБЕЛОСТЬ *ж.* (повнота) грубість, огрядність; товщина: дебелость, грѣбость (1596 ЛЗ 42); Дебелость. Crassitudo. Crassame(n)tum (1650 ЛК 442).

ДЕБЕЛСТВО *с.* Міцність, сила, дебелисть: а́ле неха(и) то(л)ко ѡ(т) сеа жизни и(з)гнани бѣдете... тог(д)а бѣдете видѣти коронода(в)ца жи(з)ни се́а ...егда покрывало дшевное дебе(л)ство(м) пло(т)-ски(м) приваленое, на смр̄ти са ва(м) ѡ(т)крыеть (1598 Виш.Кн. 307 зв.).

ДЕБЕЛЫЙ, ДЕБЕЛИЙ *прикм.* Грубый, товстий; огрядний: лац'нѣ(и)ше есть въистин'ноу вельбоуду [оужишоу дебеломоу] скрозѣ иглиныи оуши пройти, нижли богатомоу в цр(с)тво бѣе внѣйти (1556-1561 ЛС 301 зв.); Debeliy. Grubiey (Жовква, 1641 Dict. 55); rud(us) груби(й) дебели(и) (1642 ЛС 357); Дебелый. Crassus, Spissus Rudis (1650 ЛК 442);

лінивий: Лѣнивого: Дебелого (1627 ЛБ 60).

ДЕБРИЄ *с., зб.* Яр, улоговина: взалъса конь его на воздухоу свергль его в дебриє (1489 Чет. 66 зв.).

ДЕБРЬ, ДЕБРЬ *ж.* Яр, *діал.* дебра, дебр: двѣ пр(о)ркѣ рекль. всака дебрь наполнитса и вси холми смѣратса (1489 Чет. 375); а ѡ(д) той слѣдѣ на мѣлкю дебрь на долинѣ до дебри названое сѣходолная тоу дебрею сѣходолною идѣчи за слнце(м) к полд(д)ню в долинѣ сѣходоль (Унів, 1581 ЛСБ 61, 1); всакаа дебрь бу(д)тъ наплѣнена и всака гора и холмъ смири(т)са (XVI ст. УЄ Лімк. 5); Илія много ся туляль по горахъ и дебрехъ (Київ, 1621 Коп.Пал. 822); Знѣвоу ежелі бѣдетъ пре(д) дѣмо(м) твои(м), падѣль всего безаконіа и недо-вѣрство; таа дебрь и пропасть (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 430); Debr: dolina: leg (Жовква, 1641 Dict. 55); Дебрь. Conuallis (1650 ЛК 442).

Див. ще ДЕБРА.

ДЕБРЬ *мн.* (густий, непрохідний ліс) дебри, хащі: Лѣсы: Дебрь (1627 ЛБ 60).

ДЕБРА *ж.* Те саме, що дебрь: Низбрѣгъ: Стремнина, прикрій бѣрегъ, а́лбо скала, дебра (1627 ЛБ

77); Стремнина, низбрѣгъ, мѣстце прикрое, прикрій бѣрегъ а́лбо скала, йли дебра, завѣсистое мѣстце (Там же, 122).

ДЕБЫ *спол.* (зв'язує речення) (приєднує підрядну частину умови до головної) (у препозиції — із співвідносним словом) коли(б), якщо(б): а де бы(х) емоу не оучини(л) на те(н) ча(с) таково(г) записоу теды соумоу таковою выше мановаиую препадно (!) половица на строноу а половица на оура(д) его м(с)ти пана старости(н) (Одрехова, 1573 ЦДІАЛ 37, 1, 2); сиду(р) сы(н) фѣдора за(н)ча(т)... // ...записуе(т)са гроше(м) свои(м) борони(ти) братю свою ѡ(д) вшелаки(х) пе(р)су(н) а дебы брата е(г) за яки(м) неду(з)тво(м) хотѣли ѡ(ч)зну (!) сво(ю) пу(с)ти (!) в ыншіѣ руки теды сиду(р) бли(ж)шіи буде суму ве(р)нути а при ѡчизнѣ зоста(ти) (Одрехова, 1586 ЦДІАЛ 37, 1, 25 зв.-26).

Див. ще ГДЕБЫ.

ДЕВА *див.* ДѢВА.

ДЕВАДДЕСЯТЬ *див.* ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВАДЕСАТЬ *див.* ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВАСИЛОВЪ *прикм.* Який стосується диво-силу: девасилово кореніє... выгони(т) и(з) нѣтри гѣстѣю вре(ди)те(л)нѣю мокрость (XVI ст. Травн. 187 зв.).

ДЕВАСТАЦИЯ *ж.* (сmn. dewastacja, lat. devastatio) руйнування, нищення: шкод на шест сот золотых учинили, зоставуючи мелиорацию себе о особах тумультов и девастации господа (Луцьк, 1634 АрхЮЗР 1/VI, 683); спра(в) жа(д)ныхъ не засталъ, ты(л)ко срокгая девастация и попустоше-не (Житомир, 1650 ДМВН 197).

ДЕВАСТОВАТИ *дієсл. недок.* (сmn. dewastować, lat. devasto) руйнувати, нищити, спустошувати: тотъ неприятель тоежъ воеводство Волынское, забияючи, мордуючи, лупы беручи, девастоваль, и под самое мисто столечное воеводства Волынского Луцко прошол (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 426); помененый панъ Еничъ... маетьности обывателей наездъжаючи пустошил огнемъ, розмаите гости-литер плюнѣдровал, девастовал и въ нивечъ оборочал (Там же, 438).

ДЕВЕДЕСЯТЬ *див.* ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕНОСТО *див.* ДЕВЯНОСТО.

ДЕВЕРА, ДЕВЕРАЯ ж. (*жінка дівера*) діверка: Такъже, если бы што вдовѣ Дегтевой и деверой ее сѣножати... ставъ мой Свходолский залилъ, мають... тѣю шкодѣ ей пенезми моими заплатити (1577 AS VI, 83); Пани Марина Ивановна при мне возномъ и при тое стороне шляхте... девери своєї, поведила тыми словы (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 310).

ДЕВЕРЬ, ДѢВЕРЬ ч. (*брат подружжя — чоловіка, жінки*) дівер: ведже хотя быс мя ваша милость, кнеже деверу, хотель гамовати, теды мя ваша милость вгамовати не можешъ, бо ми отец мой на то позволил (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 180); скоро по сме(р)ти замо(р)дованого... ма(л)жо(н)ка моего... будѣчи я зъ дитемъ своимъ сыномъ ма(л)жо(н)ка моего... выбита зо всихъ имене(и)... ѡ(т) девера своего... крыштофа лабу(н)ского... въ его мл(с)ти есми ажъ до си(х) часо(в) теперешнихъ мешъкала (Варковичі, 1572 *ЛНБ* 5, III 4041, 32); leuig дѣверь, братъ женинъ (1642 *ЛС* 254).

ДЕВЕСТВЕНИКЪ ч. Те саме, що дѣвственникъ: онъ [ап(с)лъ иванъ] на землі... незлюбивъ дѣшею. чистый девственникъ. безъ зацепки дошоль горы (1489 *Чет.* 43).

ДЕВЕСТВЕННЫЙ прикм. Невинный, непорочный: ап(с)лъ иванъ... вшоль оу вышний ер(с)лимъ нескверными девственными чистого его ср(д)ца очима (1489 *Чет.* 43).

ДЕВЕТДЕСЕТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТДЕСЯТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТДЕСЯТЫЙ див. ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ.

ДЕВЕТДЕСЯТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТДЕСАТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТДЕСАТЫЙ див. ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ.

ДЕВЕТДЕСАТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТЕРО див. ДЕВЯТЕРО.

ДЕВЕТЕРОНАДЦАТЕРО числ., зб. Дев'ятнадцатеро: стадо сверепѣ деветерона(д)цатеро... его мл(ст)... сынѣ моемѣ... поѡ(т)дава(т)и мае(т) по животе мое(м) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 76).

Див. ще **ДЕВЯТЕРОНАДЦАТЬ**.

ДЕВЕТНАДЦАТЬ див. ДЕВЯТНАДЦАТЬ.

ДЕВЕТНАДЦАТЫЙ див. ДЕВЯТНАДЦАТЫЙ.

ДЕВЕТНАДЦАТЬ див. ДЕВЯТНАДЦАТЬ.

ДЕВЕТНАДЦАТЬ див. ДЕВЯТНАДЦАТЬ.

ДЕВЕТОЛѢТНИЙ прикм. Дев'ятирічний, дев'ятилітній: п(н) нікифо(р) покієвичъ... ве(д)ле та(к) деветолѣ(т)ней его пре(д) п(н) рѡмано(м) ѡбе(т)ниці... ѡ(т)даль злѡ(т) 100 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.).

ДЕВЕТСОТЬ див. ДЕВЯТСОТЬ.

ДЕВЕТЬ див. ДЕВЯТЬ.

ДЕВЕТЬДЕСЯТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТНАДЦАТЫЙ див. ДЕВЯТНАДЦАТЫЙ.

ДЕВЕТЬ див. ДЕВЯТЬ.

ДЕВЕТЬДЕСЯТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЕТЬДЕСЯТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВИЦА див. ДѢВИЦА.

ДЕВИЦА див. ДѢВИЦА.

ДЕВИЧЕСКИЙ див. ДѢВИЧЕСКИЙ.

ДЕВИЧИЙ див. ДѢВИЧИЙ.

ДЕВИЧСТВО див. ДѢВИЦТВО.

ДЕВКА див. ДѢВКА.

ДЕВОНКА див. ДИВОНЬКА.

ДЕВОЧИЙ див. ДѢВОЧИЙ.

ДЕВОЧЬКА див. ДѢВОЧКА.

ДЕВСТВЕНИКЪ див. ДѢВСТВЕННИКЪ.

ДЕВСТВЕНИКЪ див. ДѢВСТВЕННИКЪ.

ДЕВСТВЕНЬНИКЪ див. ДѢВСТВЕННИКЪ.

ДЕВЧИНА див. ДѢВЧИНА.

ДЕВЪСТВО див. ДѢВСТВО.

ДЕВЯДЕСЯТЬ див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.

ДЕВЯНОСТО, ДЕВАНОВО, ДЕВЕНОВО

числ. Дев'яносто: ѡн... ми (мае(т)) толко девеносто коп грошей ѡтдати (Шулжинці, бл. 1533 AS III, 418); взалъ... медѣ... деваносто каде(и) (1552 *ОКан.З.* 28 зв.); гусей шестдесят, кур девяносто (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 8/III, 164); гречки копъ девяносто спалено (Житомир, 1584 *АЖМУ* 101).

Див. ще **ДЕВЯТДЕСЯТЬ**.

ДЕВЯТДЕСЯТЬ, ДЕВАТДЕСЯТЬ, ДЕВЯТЬДЕСЯТЬ, ДЕВАТДЕСАТЬ, ДЕВЯТЬДЕСЯТЬ, ДЕВАТДЕСАТЬ, ДЕВАДДЕСЯТ, ДЕВЯДЕСЯТ, ДЕВАДЕСАТЬ, ДЕВЕТДЕСЯТЬ, ДЕВЕТДЕСАТЬ, ДЕВЕТДЕСАТЬ, ДЕВЕТДЕСАТЬ, ДЕВЕТДЕСЯТЬ, ДЕВЕТДЕСЯТЬ, ДЕВЕДЕСЯТ, ДЕВЕТДЕСЕТ числ. Дев'яносто, *діал.* дев'ятдесят:

Его Милость на тѣю деветдесат коп заплатил к коп грошей (Турійськ, 1551 AS VI, 115); если боуде(т) в нѣкоторого члѣка сто овецъ и заблоуди(т) едина о(т) ни(х) чи не остави(т) ли дева(т)деса(т) и дева(т) на гора(х) и ше(д)ши ище(т) заблоуж'дѣшаго (1556-1561 ЛЄ 79 зв.); о(т) огородников,... по грошей по два, сѣмою чинит, коп девадесат и чтыри (Володимир, 1568 AS VII, 311); о(т) роботы... таляро(в) стары(х) деве(т)десе(т) и о(с)мь... побралъ (Луцьк, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 5); па(н) о(т)е(ц) мои шкоду[ет]... в тои роботѣ бу(д)ни(ц)ко(и) ко(п) деве(т)десять шесть (Житомир, 1582 АЖМУ 42); Писанъ въ... Льове... тысяча пя(т)сотъ девятьдесять первого (Львѣв, 1591 ЛСБ 154); Личба... единъ два(д)цати два два(д)ца(т) три два(д)ца(т) три(д)цать, сорокъ... о(с)мьдесе(т) девя(т)деся(т), сто (к. XVI ст. Розм. 60 зв.); прода(л)... пасѣкоу за зло(т) девадесе(т) (Одрехова, 1599 ЦДІАЛ 37, 16, 10); прода(л) пе(т)рови ма(ц)ковья(т) половиною ролѣ... за соумоу зло(т) девя(д)еся(т) мониты и ли(ч)бы по(л)скы(и) (Одрехова, 1603 ЦДІАЛ, 37, 1, 30); седмьдесѣтъ седмѣцею, чтыриста и дѣвѣдесѣтъ естѣ (1627 ЛБ 113); в кож(до)и сты(р)те жита было копъ по деведесе(т) (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 106 зв.); ч̄ деве(т)деса(т) (Уж. 1645, 85); Грицько и Матфий... в протестуючогосѣ овѣса, деветдесѣтъ копъ и пять забрали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 117).

Див. ще ДЕВЯНОСТО.

ДЕВЯТЕРНИКЪ ч. Дев'ясил, *діал.* дев'ятерник: enpearhyllon, девѣте(р)никъ трава (1642 ЛС 179).

ДЕВЯТЕРО, ДЕВАТЕРО, ДЕВЕТЕРО числ., *зб.* Дев'ятеро: поросат деватеро, а овецъ двадцатеро (Володава, 1553 AS VI, 13); у Ивана Приступы... куръ деветеро (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/I, 407); па(н) Амьбрози(и) Во(и)цехо(в)[с]ки(и), презе(н)това(л) ту(т), на враде, коне(и) девѣтеро (Житомир, 1650 ДМВН 192).

Див. ще ДЕВАТЕРИ.

ДЕВЯТЕРОНАДЦАТЬ числ., *зб.* Дев'ятнадцатеро: в дворе свиней девѣтеронадцат, поросѣтъ десятеро (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 352).

Див. ще ДЕВЕТЕРОНАДЦАТЕРО.

ДЕВЯТИНЫ, ДЕВАТИНЫ мн. (*поминки, вшанування пам'яті покійного на 9-й день по його смерті*) дев'ятини: Которое ихъ правило такъ ся въ собѣ маеть: "творѣте усопшимъ третины во псалмѣхъ и молитвахъ для воскресшаго изъ мертвыхъ тридневно, и девѣтины на памятку тутъ будучихъ и отшедшихъ, и сорочины ведлугъ старого закону" (1603 *Пит.* 59); Девадины εννατα по грѣцкомѣ названны о(т)правдемъ, тѣбестъ, девѣтого дне по смѣрти чѣй пѣмѣтъ емоу з' мѣлтвами,... чинимъ (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 158); Деваѣтины зѣсь, же вѣсь на тѣтъ часъ гинетъ кштѣлгъ члѣвка, захѣвано бѣдѣчи сѣмо едно ср(д)це. сорочины зѣсь, же и самое ср(д)це на тѣтъ часъ погибѣтъ (Київ, 1627 *Тр.* 41).

ДЕВЯТИЦА ж. Дев'ятка: enneas, девѣтица (1642 ЛС 179).

Див. ще ДЕВЯТКА.

ДЕВЯТКА ж. Дев'ятка. Вл. н., ч.: Ва(с)ко Девѣ(т)ка (1649 *РЗВ* 341).

Див. ще ДЕВЯТИЦА.

ДЕВЯТНАДЦАТЫЙ, ДЕВАТНАДЦАТЫЙ, ДЕВЕТНАДЦАТЫЙ, ДЕВЕТЪНАДЪЦАТЫЙ числ. Дев'ятнадцатый: в рокѣ прошло(м) тисеча ше(ст)со(т) третемъ м(с)ца се(н)тебра деве(т)на(д)цатого дня по(з)ваны(и) повода с пе(в)ны(х) кгру(н)то(в) имени его... выби(л) (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 106); пятнадцатый резыкъ — Бондарови;... осмнадцатый — Боридубчеви; девѣнадцатый — Зѣнкови и Литвину (Володимир, 1606 АрхЮЗР 6/I, 320); подписалися их милости панове... року тисеча шест сот девѣнадцатого (Четвертня, 1619 АрхЮЗР 1/VI, 478); Деваѣтнадцатый (Уж. 1645, 84 зв.); Писанъ в мона(с)тире Триго(р)скимъ року тисеча шестъсотъ сорокъ о(с)мого, мѣа декабра девѣтънадъцатого дня (Тригорськ, 1648 ДМВН 219).

Див. ще ДЕВЯТЫНАДЦАТЬ.

ДЕВЯТНАДЦАТЬ, ДЕВАТНАДЦАТЬ, ДЕВАТНАДЪЦАТЬ, ДЕВЯТНАЙЦЯТЬ, ДЕВЯТНАЙЦЕТЬ, ДЕВЯТНАЦЯТЬ, ДЕВЕТНАДЦАТЬ, ДЕВЕТНАДЦАТЬ, ДЕВЕТНЯТЦАТЬ числ. Дев'ятнадцѣтъ: тѣю сѣмѣ... то естѣ девѣтнадцѣтъ тисѣч золотых... вѣна и привѣнкѣ // записѣю... на третей

части всих имѣней моих ѡтчизных и дѣдизных (Краків, 1539 *AS IV*, 177-178); Тыхъ всихъ дева(т)-надъцать дымовъ взалъ (1552 *ОЛЗ* 189); Каплѣнов деватнацат, а кѡр десат (Володава, 1553 *AS VI*, 13); Панцерей деветнацать (Київ, 1554 *КМПМ I*, дод. 13); за девя(т)наця(т) дилло(в) да(л) по грошѣ (Львів, 1594-1595 *ЛСБ* 1041, 9); Тесли да(л) емь девя(т)на(и)ця(т) гро(ш) (Там же); вапна неро(з)-правленого цебриковъ девя(т)на(и)це(т) и копѣ ла(т)... повинѣ(н) тоѣ все кгрѣ(н)тѣ наше(м)у завше ѡ(т)да(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1043, 24 зв.); пнѣ во(и)-ски(и)... усыпа(л) ко(п)цо(в) деве(т)ня(т)ца(т) (Київщина, 1638 *ККПС* 190); ѡі дева(т)на(д)ца(т) (*Уж.* 1645, 84 зв.).

ДЕВЯТОРИЧНИЙ *прикм.* Дев'ятиричний: поепенarius, девятиори(ч)ни(и) (1642 *ЛС* 282).

ДЕВЯТСОТНИЙ, ДЕВАТСОТНИЙ *числ.* Дев'ятисотий: ле(ч) дхъ ан'тїхристо(в), єдинѡго з дѣхо(в)ны(х)... ѡколо рѡкѣ х(с)ва, дева(т)со(т)ного на то звѣлъ, же... захо(д)ниі всѣ // пѡн'ства ѡ(т) столицѣ цѣсарской ко(н)ста(н)тїнопѡлской ѡторвѡлъ (Вільна, 1596 *З.Каз.* 34 зв.-35); Господь Богъ ...далъ нам вѣру православную... ѡколо року от Рожства Христова девятсотного (Вільна, 1600 *Катех.* 71); Дева(т)сѡтний (*Уж.* 1645, 85).

ДЕВЯТСОТЬ, ДЕВЯТЬСОТЬ, ДЕВАТСОТЬ, ДЕВАТЬСОТЬ, ДЕВЕТСОТЬ, ДЕВЕТЬСОТЬ *числ.* Дев'ятсот: Куль... девятьсотъ сорокъ и шесть (1552 *ОЧерк.З.* 6); Ста(л)ся здпо(л)ны(и) рахѣно(к) с сѡмы тоѣе которѡю были приве(з)ли ѡ(т) црѣ димитрия московского то є(ст) девя(т) со(т) пя(т)деся(т) зо(л) по(л)ски(х) (Львів, 1608 *ЛСБ* 1046, 3 зв.); гото(в) бы(л) ѡ(т)... князя Адама Нариму(н)товича... суму пнѣзе(и) деветьсотъ золоты(х) по(л)ски(х)... // ѡ(т)бирати (Житомир, 1609 *ДМВН* 157-158); noningenti, деве(т)сотъ (1642 *ЛС* 282); ц̄ Дева(т)ь сотъ (*Уж.* 1645, 85); Адамъ чело-вѣкъ первый жившїй всѣ(х) лѣтъ дева(т)ь сотъ и тридесать и оумеръ (серед. XVII ст. *Хрон.* 12 зв.).

ДЕВЯТЬ *див.* **ДЕВЯТЬ.**

ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ, ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ, ДЕВАТДЕСАТЫЙ, ДЕВЕТДЕСЯТЫЙ, ДЕВЕТЬДЕСЯТЫЙ, ДЕВЕТЬДЕСАТЫЙ *числ.* Дев'яностий, *діал.* дев'ятдесятий: въ року тисеча

пятьсотъ деветьдесятомъ (Луцьк, 1587 *АрхЮЗР* 6/1, 162); Писанъ у Затурцахъ, року... тисеча пять-сотъ деветьдесятого (Затурці, 1590 *ИКА*, дод. 94); писа(н) ѡ браславли рокѣ... тисеча пя(т)со(т) деве(т)десятого (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); которое постанове(н)є дчинили... єп(с)пи... ѡ бѣ(л)зе в рокѣ теперешне(м) тисеча пя(т) со(т) дева(т)деса(т)о(м) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); Року деветьдесятого, оповеданье его милости на пана Яцка Марковского (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 150); ревидовал есми книги житомирские, почавши от року деветдесятого аж до року деветдесят сегого, шукаючи справ (Житомир, 1606 *ЧИОНЛ* VIII-3, 18); Деве(т)десатый (*Уж.* 1645, 84 зв.).

ДЕВЯТЫЙ, ДЕВАТЫЙ *числ.* 1. Дев'ятий: Сталоса и дано во лвовѣ, лѣта Божего тиса(ч)а пат-сѡт дева(т)ого (Львів, 1509 *AS III*, 70); ѡ(т) шестой пакъ години тма была по всеи зем'ли ажъ до дева-той (1556-1561 *ПС* 120); писа(н) въ ва(р)шавѣ... року... пя(т)сотъ ѡсmdесять девятого (Варшава, 1589 *ЛНБ* 5, II 4046, 93); сѡжоны бы(ти) маю(т) в року теперешне(м) деве(т)деся(т)о(м) м(с)ца ѡктебра девятого днѣя (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); не замыкаю(т) брамы пере(д) девятюго годїною (к. XVI ст. *Розм.* 38); достѣпилъ того, же мѣ са Аггль ѡ годинѣ девѡтой в' домѣ его оказалъ (Київ, 1625 *Коп.Апок.* 2 зв.); ѡсмая кляча ворона, девятая кляча зворона гнѣдая (Житомир, 1650 *ДМВН* 192).

2. *Узнач. вставн. сл.* **девятое** — дев'яте, по-дев'яте: Девятое. маемо, з вѣри пожиток при сконаню, поручаем духа в руки Божии (Вільна, 1600 *Катех.* 77); осмое, иж Петръ святой... седмь лѣт еваггелисовалъ в Понте...; девятое, иж и з власных же листовъ его явне той же Євсейїй... пишет; десятое, иж Ириней... третым епископом Єго быти личит (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54).

ДЕВЯТЫНАДЦАТЬ, ДЕВЯТЫНАДЦАТЬ, ДЕВЯТИНАДЦАТ, ДЕВЯТЫНАДЪЦАТЬ, ДЕВАТЫНАДЦАТЬ *числ.* Дев'ятнадцатий: писанъ... месеца июля девятюнацат день (Бородчичі, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 20); Тогды судьи... статуть положили и у востатнемъ роздѣли артикуль девятїнадцать вказали (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 166); ѡники(и) бо(г)данови(ч)... пора(н)у ѡеврала

девятогона(д)ца(т) прише(д)ши на господѣ мою... мене само(г) ша(р)па(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 42); пан Семен Хомекъ... месеца мая девятонадцать дня... ку веселю был приехал (Володимир, 1577 *АрхЮЗР* 8/III, 300); м(с)ца ма(р)ца девятогона(д)ца(т) дня (Київщина, 1600 *ККПС* 154); девятыйнацать, назадъ цофъновъшисе за дорогу, на другую сторону — Миско Редиччъ... хату маеть при огороди до половици пулланка своего (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 317).

Див. ще ДЕВЯТНАЦАТЫЙ.

ДЕВЯТЬ, ДЕВЯТЬ, ДЕВАТЬ, ДЕВАТЬ, ДЕВЕТЬ, ДЕВЕТЬ *числ.* Дев'ять: онъ ми виписаль девять архимандритовъ Печерского манастира (Київ, 1508 *АрхЮЗР* 1/VI, 13); в шатах и в клеиногах, в перлах, тогом ошацовал деват тисач золотых (Краків, 1539 *AS* IV, 177); Огородники дають девать и(х) по польсема гроша а два по по(л)четве(р)та гроша (1552 *ОВол.З.* 196); Село Слобо(д)ка на десне...дани медовое... пя(т)деса(т) и девать ведерець (1552 *ОКЗ* 46); у чересѣ было... деветь золотыхъ че(р)воныхъ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 59); звонница посередъ манастира... на которой звонъ деветь (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); усыпано копцовъ девать (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 45); девать хоровъ аггловъ Бг̄ маеть, о(т) которыхъ на небѣ хвалѣ приймаеть (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 15); котелокъ сребръны(и) в котормъ гривень девя(т) Кажъдая гривна по золотыхъ два(д)цать три (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104 зв.); Дѣвать естъ хорш(в) аггльскихъ (Львів, 1646 *Зобр.* 6 зв.); поломень выходилъ // надъ печемъ на сброкъ и дѣвать локоть (серед. XVII ст. *Хрон.* 360 зв.-361).

ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ *див. ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ.*

ДЕВЯТЬДЕСЯТЬ *див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.*

ДЕВЯТЬСОТЬ *див. ДЕВЯТСОТЬ.*

ДЕВАДЕСАТЬ *див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.*

ДЕВАНОСТО *див. ДЕВЯНОСТО.*

ДЕВАТДЕСЯТЬ *див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.*

ДЕВАТДЕСАТЬ *див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.*

ДЕВАТДЕСАТЫЙ *див. ДЕВЯТЬДЕСЯТЫЙ.*

ДЕВАТДЕСАТЬ *див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.*

ДЕВАТЕРИ, ДЕВАТЕРЫ *числ., зб.* Те саме, що девятеро: А ѿ величествѣ той бытности бѡ(з)ко(и)

такъ розвѣтъ якѡ все створѣна видѣмое и невидѣмое; всѣ деватеры Нб(с)а, и нашъ видѣмый сей мѣръ (Чернігів, 1646 *Перло* 12); Всѣ деватери Нбса, и земля не мѡгѡтъ вѣмѣстѣти, Анѣ Аггловѣ твои намъ ѡ нѣмъ вѣзвѣстѣти (Там же, 69).

ДЕВАТЕРО *див. ДЕВЯТЕРО.*

ДЕВАТЕРОВИДНЫЙ, ДЕВАТЕРОВИДНИЙ

прикм. (про небеса) який вказує на існування дев'ятьох розрядів: Радѣтеса... Рѡдове Аггльскїи. Вы... дѣвнимъ свѣтомъ; Нб(с)нои премоу(д)рости на по(л)нѣны. А на три герархіи раздѣленны в' Деватерови(д)нихъ нбсахъ, поставленны. И на дѣвать Чѣновъ Бг̄омъ спораженны (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.); А вы яснѡзрѣтелнимъ оумомъ вашимъ Деватерови(д)нии Нбса пролетѣли, И до самѡгѡ непристѣпногѡ свѣта dospѣли (Там же, 51 зв.); ѡгладѣй дѣвныи Палѣци ѡ(т)ца мое(г): деватерови(д)ныи Нб(с)а, в' котѡрыхъ живѡтъ девать Хѡровѣ или чѣновъ Аггльскихъ рѡдовѣ (Там же, 161).

ДЕВАТЕРЫ *див. ДЕВАТЕРИ.*

ДЕВАТИНЫ *див. ДЕВЯТИНЫ.*

ДЕВАТНАЦАТЬ *див. ДЕВЯТНАЦАТЬ.*

ДЕВАТНАЦАТЫЙ *див. ДЕВЯТНАЦАТЫЙ.*

ДЕВАТНАЦАТЬ *див. ДЕВЯТНАЦАТЬ.*

ДЕВАТСОТНЫЙ *див. ДЕВЯТСОТНЫЙ.*

ДЕВАТСОТЬ *див. ДЕВЯТСОТЬ.*

ДЕВАТЬ *див. ДЕВЯТЬ.*

ДЕВАТЫЙ *див. ДЕВЯТЫЙ.*

ДЕВАТЫЙНАЦАТЬ *див. ДЕВЯТЫЙНАЦАТЬ.*

ДЕВАТЬ *див. ДЕВЯТЬ.*

ДЕВАТЬДЕСАТЬ *див. ДЕВЯТДЕСЯТЬ.*

ДЕВАТЬСОТЬ *див. ДЕВЯТСОТЬ.*

ДЕГОТЬ, ДЮГОТЬ ч. 1. Дюготь: не соборныи "Соборники"... подобны суть — непорядного господаря спѣжарнямъ, котормъ вѣ ныхъ не толко ховаеть, што бы ѣль и пиль, але и смолу и деготь, и отъ яду што и трутизны (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 657); дюгтю бочокъ два(д)цать чотыри (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 28 зв.).

2. Вл. н.: слуга небожъчиковский Федоръ Дюготь (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 384).

ДЕГРАДАЦІЯ *див. ДЕГРАДАЦІЯ.*

ДЕГТАРЧИКЪ ч. Дьогтярчик. Вл. н.: Григо(р) дегта(р)чи(к) (1649 *РЗВ* 175).

ДЕГТЕРЬ див. **ДЕГТЯРЬ**.

ДЕГТЯРЬ, ДЕГТАРЬ, ДЕГТЕРЬ, ДЮГТЯРЬ ч. Дьогтяр. Вл. н.: выдали... Ивана Дегтера зъ жоною... Ивана Котелника зъ жоною зъ детми (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 6/1, 153); ъ а(н)дрея дегтяра жита копь два(д)ца(т)... ъ ва(с)ка попка жита ярого копь пя(т)на(д)ца(т) (Вінниця, 1603 *ЛНБ* 5, II 4050, 103 зв.); ъ а(н)дрея де(г)тара... нежатога збо(ж)я я(ч)меню... // ...забравши то все на пожито(к) сво(и) обе(р)нути веле(л) еси (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 55 зв.-56); По(т)кали е(с)мо по(д)дано(г)[о] п̄на Миха(и)лова Микиту Де(г)-тjара (Черниця, 1609 *ДМВН* 149); а (з)с по(д)даны(х) ко(р)ни(н)ски(х)... паве(л). де(г)тjа(р) моке(и) ...ива(н) полвля(х). бо(г)да(н) коза(к) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 11); тые... слѣги... кгва(л)товъне пограбили... // ...ѡ миха(и)ла де(г)тjара... ячъмена два(д)ца(т) копь (Вінниця, 1640 *ЛНБ* 5, III 4063, 34-34 зв.); Иванъ Дьогтя(р) (1649 *РЗВ* 184).

ДЕГРАДАЦИЯ, ДЕКГРАДАЦИЯ, ДЕГРАДАЦІЯ ж. (стп. degradacja, лат. degradacio) позбавлення когось прерогатив його попереднього стану; позбавлення сану: тот // поп Василевский Мартин, юж по декградациеи своей, колим его..., яко кгвалтовника закону Божого... с поповства зложил... смял... у мешанина одного дитя хрыстит (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 310-311); И претожъ ся такъ хижо оба тыи порочныи герстове удѣяли, поки бы ихъ была отъ патріархи духовная дисциплина и деградация не зашла (1621 *Коп. Пал.* 1064).

Див. ще **ДЕГРАДОВАНЄ**.

ДЕГРАДОВАНЄ, ДЕКГРАДОВАНЄ с. Те саме, що **деградация**: тот // поп Василевский Мартин, юж по декградациеи своей, колим его... яко кгвалтовника закону Божого... с поповства зложил... горде и своволне... смял... у мешанина одного дитя хрыстит а тим се упорне хлюбиц, же того декградованя за ничого себе не мает (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 310-311).

Пор. **ДЕГРАДОВАТИ**.

ДЕГРАДОВАТИ, ДЕКГРАДОВАТИ дієсл. недок. і док. Позбавляти (позбавити) когось прерогатив його попереднього стану; позбавляти (позбавити) сану: Который то Мина чернецъ, за неряд пополненный у монастыру Кулемчицькомъ, од... владыки Холмского, з поповства декградованный и службы Божое никгды не одправовал (Володимир, 1624 *АрхЮЗР* 1/VI, 538); а если бы цркви не вслѣха(л) нехай ти бддетъ якѡ поганинь и мытнникъ, маеть црковь тдю повагѣ не тьлько прѡстыхъ // людеи и Кліриковъ, але еп(с)копѡ(в) и архіеп(с)кѡпѡвъ наиблшихъ... ведлѣгъ выстѡпкъѡвъ ихъ карати и деградовати (Львiв, 1646 *Зобр.* 34 зв.-35).

ДЕДАСКАЛЬ див. **ДИДАСКАЛЬ**.

ДЕДЕКОВАТИ див. **ДЕДИКОВАТИ**.

ДЕДЕЧЬНЫЙ див. **ДЪДИЧНЫЙ**.

ДЕДИЗНА див. **ДЪДИЗНА**.

ДЕДИЗНЫЙ див. **ДЪДИЗНЫЙ**.

ДЕДИКАЦІЯ ж. (стп. dedykacja, лат. dedicatio) (на початку літературного твору), присвята, дедикація: Дедикація. Дѡбре хтѡсь рѣклъ, же дѡры оу Панѡвъ еднѡють Лѡскѡ людемъ, вѡ котрыхъса не мѡль всѡ кохѡють (Київ, 1633 *Евфон.* 309).

ДЕДИКОВАТИ, ДЕДИКОВАТИ, ДЕДЕКОВАТИ дієсл. недок. (стп. dedykować, лат. dedicare) (що) (призначати, адресувати комусь що-небудь) присвячувати, дарувати: Придає(т) ѡ ней же плѡутѡрхъ же до такѡй не встыдливости пришла ижъ в божніци а̀пполиново(и) слоу(п) венѣры вшете(ч)ной зѡ злота щірого вѡлити і юй дедиковати не встыдалѡса (поч. XVII ст. *Проп.р.* 291 зв.); ѡ(т)... пѡстыра своѣѡ Ки(р) Архімандріта мѡлость моѡ принѡла бл(с)вѣнїе, тдю В(ш) Кнажѡцкой мл(с)ти стѡю Книгѡ дедиковати и офѣровати (Київ, 1623 *МКСВ* 69); того Макаріѡ стѡго кни(ж)-ку, теперъ свѣжо зѡ гре(ц)кого на простый рѡдскій языкъ переложеную и зѡ дрѡкѡ пе(р)шіи разъ выданю дедикѡеть и офѣрѡеть (Вільна, 1627 *Дух.б.* (Передм. 1), 6); тыи Вѣршѡ... вм(ст) добродѣви своѣмѡ... дедикю, офѣрѡю, и приношѡ (Львiв, 1631 *Волк.* 2 зв.); быдло, з власного стараня... отцовъ законниковъ способное, списывал, владзу и зверхность якуюс себе над тым монастырем, Богу дедикованым, ... хотечи распостирати (Луцьк, 1635

АрхЮЗР 1/VI, 698); тою Книгѣ Триѡдїонъ,...
нашомѣ Мл(ст): Панд дедикю (Київ, 1640 *Тр.Ч.*
5 зв. нenum.); А на днѣ оурочистый,... при щаслі-
вомѣ в' Цркви... Львѡвской, першого Акта рочно
ѡ(т)правованю: Самомѣ(ж)... ѡ(т)цѣ епископѣ при
оунижѡномѣ поклѡнѣ, ѡ(т)данный и дедикованный
(Львѣв, 1642 *Бут.* 1).

ДЕДИСТНЫЙ див. ДѢДИСТНЫЙ.

ДЕДИЦТВО див. ДѢДИЦТВО.

ДЕДИЦТВО див. ДѢДИЦТВО.

ДЕДИЧЕСТВО див. ДѢДИЧЕСТВО.

ДЕДИЧКА див. ДѢДИЧКА.

ДЕДИЧНЕ див. ДѢДИЧНЕ.

ДЕДИЧНО див. ДѢДИЧНО.

ДЕДИЧНОСТЬ див. ДѢДИЧНОСТЬ.

ДЕДИЧНЫЙ див. ДѢДИЧНЫЙ.

ДЕДИЧСТВО див. ДѢДИЧСТВО.

ДЕДИЧЬ див. ДѢДИЧЬ.

ДЕДИЧЬНЫЙ див. ДѢДИЧЬНЫЙ.

ДЕДИЧЬ див. ДѢДИЧЬ.

ДЕДКО див. ДЯДКО.

ДЕДУКОВАТИ дієсл. недок. і док. (стп. de-
dukować, lat. deducere) (висловлювати (висловити)
вихідне міркування, положення) розмірковувати
(розміркувати); підтверджувати (підтвердити): Не
можеть ніхто інъши(и) задавати Акції то(л)ко
поводовая Сторона Которо(й) тоє Комплетитъ, того
доходити и винѣдиковати, што дедѡковавъши,
просила абы судъ, належнѡю Акцію взнавъши
позвано(и) Скутечнѣ ѡ(д)поведати наказаль (Ки-
їв, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 141 зв.); сторона поводовая
...на пуль миле доброе и тепе(р) Лещинъ уживае(т)
кгру(н)то(в) за тою могилою, шо дедукуючи про-
бовала, же то еє вла(с)ные ланы до замъку и места,
Лещина належа(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС*
194); То, теды дедуковавъши, при тыхъ докумен-
тахъ листовъны(х)... бралъсе до вшелякое проба-
ции, же тотъ валъ Пробиты(и)... естъ власною... пя-
тою, трохъ кгрунътовъ (Київщина, 1639 *ККПС* 274).

ДЕДЪ див. ДѢДЪ.

ДЕДЫЧНЫЙ див. ДѢДИЧНЫЙ.

ДЕЕПИСЬ див. ДѢЕПИСЬ.

ДЕЕТИСА див. ДѢЯТИСЯ.

ДЕЖА див. ДѢЖА.

ДЕЖЕЧКА див. ДѢЖЕЧКА.

ДЕЖКА див. ДѢЖКА.

ДЕЗОЛЯЦИЯ, ДЕЗОЛЯЦЫЯ ж. (стп. dezola-
cja, lat. desolatio) руйнування, нищення: Але
немнейшая и стуль патетъ значная ихъ милость па-
новъ Подорецкихъ нехуть и дезоляция, зо всею
огороде такъ коло огородовъ, яко тежъ и фолварку
будучое, яко то тынъ дубовый, забрать и до Зару-
банецъ запроводитъ казали (Житомир, 1646
АрхЮЗР 6/1, 540); ксендзъ Анѣтоний Янишевский
...противъко... инъшимъ всимъ принципаломъ
рады, помочы // на такъ великую дезоляцыю кось-
телов католицкихъ и кляшторовъ... оферовалсе
правнѣ чынити не занехати (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР*
3/IV, 156-157); видел фунѣдитус двор, будыньки
розные на Дворцу,... презъ огонъ зънесеные..., о
штом, кгдым инквировал и презъ кого бы таковая
дезоляцыя сталася пытал (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР*
3/IV, 428).

ДЕЙ, ДѢЙ част. (модальна) 1. (вживається при
переказуванні чужого мовлення) (у знач. вставн. сл.)
мов, мовляв, буцімто, нібито: рекоучи дяволь ко-
ли дей имете е(г) ясти бѣдете дей ка(к) бози (1489
Чет. 23); жаловали нам на тебѣ, штож дей ты им
великии кривды чиниш и новины вводиш (Мель-
ник, 1501 *AS* I, 146); кн<а>зь дей Семен подлуг лис-
тѣ нашего и вѣзване емѣ в тоє дал (Вільна, 1506 *AS*
I, 133); того дей имъ тепере ничего не выдають
(Краків, 1511 *АЮЗР* II, 126); жаловал перед нами
земанин... на кназа... штож которыи дѣй села...
выслѣжил был есми на ѡтцы Его Милости Его
Милост... // ...в мене ѡтнал (Берестя, 1512 *AS* III,
97-98); а за ша(п)кою де(и) было деса(т) гро-
ше(и) лито(в)ски(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28,
1, 2, 25); жалова(л)... служе(б)ни(к)... на во(и)та... ѡ
то(м), и(ж), де(и), воль украден еє мл(с)ти у
Билано(в)ца(х) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 38);
шляхе(т)ны(и) федо(р)... протестова(л)се... на...
кнзя януша збаразкого, ижъ де(и) во(д)ле поступ-
ко(в) пра(в)ны(х)... повине(н) бы(л) па(н) воевода
...вси кгру(н)ты... спо(л)на подати (Брацлав, 1595
ЛНБ 5, II 4043, 36); тогожъ дня... грозечы намъ,
же дей "вась подле росказаня и науки его милос-
ти отца митрополита иматъ и вязать буду поты,

поки... Бога за него просить будете" (Київ, 1610 АЮЗР II, 61); Але де(и) неха(и) маю(т) досы(т) на записе (Львів, 1612 ЦДІАЛ 201, 4, 12, 8 зв.); Иванъ Трохимшишин... жаловал... на Евхима слесара о збите и зранене, иж дей мене побив (Бориспіль, 1615 АБМУ 11).

2. У знач. ім. Вл. н.: Ю(р)ко Де(и) (1649 РЗВ 400).

ДЕЙСТВЕННЫЙ див. ДЪЙСТВЕННЫЙ.

ДЕЙСТВО див. ДЪЙСТВО.

ДЕЙСТВОВАТИ див. ДЪЙСТВОВАТИ.

ДЕЙСУСЪ, ДЪЕСУСЪ, ДИСУСЪ, ДЪСУСЪ

ч. (гр. θεῖος) (ікона з зображенням Ісуса Христа посередині, Богородиці та Іоанна Предтечі з боків) дейсус: Дейсусъ, сосудъ церковный: келехъ, ложка, звезда и воздуха (Луцьк, 1572 АрхЮЗР 7/1, 239); зоставуемы... У церкви: образъ Дейсусъ, то есть увесь уцале, лихтаровъ предъ образами 5 (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/1, 367); Теды братія всмотрили абы... за тые грошѣ якие значные лѣхтарѣ сръбрные на престоль справити, а що бы на(д)то было, ты(и) дѣсу(с) и образы для ш(з)добы шправити (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 36); даль бгѣ доко(н)чыти ди(с)усъ... которы(и)... стати мае(т) в це(р)кви (Львів, 1638 ЛСБ 1043, 50 зв.).

ДЕЙЦА див. ДЪЙЦА.

ДЕКА ж. (стп. deka, нім. Decke) попона, покривало: Иванъ филиповичъ... ме(л)... // ...поесовъ е(д)вабны(х) до шабе(л)... шксамиту рещефету шту(к) в... золота нитеного фу(нт)... декъ влосаны(х) і... сѣкна вте(р)фину поставо(в) в (Берестя, 1583 Мит.кн. 24-24 зв.).

ДЕКАБРЪ, ДЕКАБРЪ, ДЕКЕМБРЪ ч. (цсл. декабрь, гр. δεκέμβριος, лат. december) грудень: Въ Краковѣ, Декабря 24 день, индиктъ осмый (Краків, 1505 РЕА III, 69); Писан в Вилни,... месеца декабра первого дня, индикта четвертогонадцать (Вільна, 1540 AS IV, 267); Писа(н) у веницы... м(с)ца декабра четве(р)того дня (Вінниця, 1584 ЛНБ 5, II 4045, 75); Дáта во лвóвѣ... м(с)ца де(к) к̄ рокѣ ах̄г (Львів, 1603 ЛСБ 384); М(с)ца Декѣмбра, а̄ дня (Київ, 1631 Тр.Л. 10 нунум.); Писанъ въ Полтавѣ,... мѣсяца декабра въ 11 день (Полтава, 1647 АЮЗР III, 98); Рокѣ тисеча ше(ст) со(т) пя(т)десятого

м(с)ца Декабра два(д)ца(т) осьмого дня (Житомир, 1650 ПВКРДА II-3, 73).

Див. ще **ДЕКАВРІЙ**.

ДЕКАВРІЙ, ДЕКАВРІЙ, ДЕКАМВРІЙ, ДЕКЕВРІЙ, ДЕКЕВРІЙ, ДЕКЕМВРІЙ, ДЕ-КЕМЪВРІЙ ч. (цсл. декаврии, гр. δεκέμβριος, лат. december) те саме, що декабрь: Декáмвріа в̄ кнáзь алекcáндерь... в крáсномъ оумерь. а похованъ оу острозѣ (1509-1633 Остр.л. 128); В томъ м(с)цы іс̄ х̄с̄ народылса намъ. нехто иныи то(т) избáвиль д̄ши наши самъ. декаврiа к̄е̄ дна (Острог, 1581 Римши, Хрон. 33); М(с)ца декеврия дня і... фѣдоуръ сн̄ь ти(м)жоу(в)... прода(л) ролѣ своєи поллано(к) за золоты(х) двѣста, братѣ своємѣ го(л)дышови грицови (Одрехова, 1629 ЦДІАЛ 37, 2, 44); з ѡстытя декаврыя к̄з̄ дня ах̄лв (Устя, 1632 ЛСБ 515); декеврыа 1 дна... постановиле(м)... паперѣ за кожъдѣю бе(л)лю по зо(л) 37 (Львів, 1634 ЛСБ 1054, 4); Декѣмврiй. December (1650 ЛК 442).

ДЕКАНАТЪ ч. (стп. dekanat, лат. decanatus) (невна кiлькiсть парафiй, пiдпорядкована одному церковному уряднику, декану) іст. деканат: такъ же ...важлиистисе секъту якуюсь новую,... в местечкахъ своихъ названыхъ, Киселине и Береску, в деканате Володимерскомъ лежачихъ, проводити (Володимир, 1640 АрхЮЗР 1/VI, 759); позванье... важылисе секту якуюсь новую,... декретами... забороненую,... на заразу верныхъ Божыхъ и на вкоренене такъ блюзнерское профессии въ местечкахъ своихъ... въ деканате Володимирскомъ лежачихъ, проводити (Люблін, 1644 АрхЮЗР 1/VI, 789).

ДЕКАНЪ, ДЗЕКАНЪ ч. (стп. dziekan, лат. decanus) (священник, який відправляє у своїй парафiї та керує певною кiлькiстю iнших парафiй, що становлять деканат) старший священник, декан: служебни(к) спра(в)цы за(м)ку биску(п)ства лу(ц)кого... станицлава дмо(в)ско(г) декана лу(ц)кого плєбана камене(ц)ко(г) ю(р)кге(л)тъника корола его мл(сти)... шповеда(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 62); Пере(д) сѣдъ... трибуна(л)ски(и)... ся приточила справа... межі... Панєю Теренъциєю жабокрицького... А велебнымъ в богѣ... ксенъдзомъ

еримъ // яномъ древиньски(м) дзеканомъ ольщъ-
кимъ (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 118-118 зв.).

ДЕКЕВРІЙ див. **ДЕКАВРІЙ**.

ДЕКЕВРЬЙ див. **ДЕКАВРІЙ**.

ДЕКЕМВРІЙ див. **ДЕКАВРІЙ**.

ДЕКЕМЪВРЬЙ див. **ДЕКАВРІЙ**.

ДЕКЛАРАЦИЯ, ДЕКЛЯРАЦИЯ, ДЕКЛЯРАЦИЯ, ДЕКЛЯРАЦЫЯ ж. (*смп. deklaracja, lat. declaratio*) 1. Показання, свідчення, заява: Бо где-бысь ихъ былъ цалькомъ въ книги свое вписалъ, не потреба бы на нихъ декларации (никому) чынить: зъ самыхъ бы ся то показало, ижъ... правдиве... писано (Вільна, 1599 *Ант.* 571); братия небожчика мужа моего... респонсу и декларации не учинили, окром обетници (Володимир, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 582); тымъ нашимъ квитомъ доброво(л)нымъ и таковою очеви(с)тою декларациею и пры(з)нанемъ вы(с)ве(т)чаемо... же вже ничо(г)... межы нами на обоє стороны... не до(с)гае(т) (Вінниця, 1623 *ЛНБ* 5, II 4058, 27); таковую свою де(к)лярацию учинилъ же по та(м)то(и) стороне И(в)ници ре(ч)ки кгрунть естъ Ло(в)ко(в)ски(и) (*Житомирщина*, 1639 *ККПС* 216).

2. Постанова, ухвала, резолюція: Ино и на тоє все естъ отказъ и декларация слушная (Вільна, 1608 *Гарм.* 172); за которымъ ознайменемъ мы, добре актъ ихъ вырозумевши, децизию або декларацию нашу декретомъ нашимъ... учинимо (Варшава, 1613 *ЧИОНЛ* XIV-3, 113); Теды я, по(д)комори(и), наказую, абы по(д)лугъ де(к)лярации своеє тоє стени своеє пильновалъ (Київщина, 1639 *ККПС* 258); панъ во(и)ски(и)... по(д)лугъ записовъ по(с)сесы(и) и декларации, ве(д)лугъ давного... уживанья своего перестерегаючи кгру(н)ту, а чужо(г)[о] не пра(г)нучи,... пи(л)нуе(т) (Горошки, 1643 *ДМВН* 233); А на тотъ часъ помененый манифестанъсь,... до дальшое декларации ихъ мил. пановъ обывательвъ..., афектовалъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 93);

умова: мы тежъ вышъменованнаго пляцу, огороду... Архимандриту... уступуемъ, съ тоєю еднакъ декларациею, же всъ добра и пожитки до тоєй Больницы Троицкой... зоставати маю(т) (Київ, 1631 *ОЛ* 30).

ДЕКЛАРОВАТИ, ДЕКЛЯРОВАТИ, ДЕКЛАРОВАТИ, ДЕКЪЛЯРОВАТИ дієсл. недок. і док.

(*смп. deklarować, lat. declarare*) (що, кому що, о що і без додатка) декларувати, заявляти (заявити) (про що), оповіщати (оповістити) (що): всъ справы воєво(д)ства во(л)ны(н)ского і браславского во(д)лугъ статѣту, которы(м) ся тые воєво(д)ства судя(т), не выкладаючи: ани словне деклярѣючи суди(т) маю(т) (Браслав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); а пово(д) деклярова(л) то же... не мае(т) се то(т) екзе(м)птъ стяга(т) на то(т) ча(с) коли ѡ(н) е(ст) дома але на то(т) ча(с) коли вже выеде на послѣдѣ речи посполитое (Вінниця, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 4 зв.); А пово(д)е декляровали же за такими рацыями... апе(л)яцыя быти не може(т) проти(в) правд... и декретѣ зе(м)ско(г) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 16 зв.); а кгда ся пнове бра(т)я ѡ ѡстато(к) ѡпомина(ли) ѡ па(н)ка... теды па(н)ко повиди(л) и деклярова(л) пно(м) брацтву же я ни маю чи(м) ѡста(т)ка доплати(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1049, 26); Провѣщеваю: Ѳзнаймѣю, декларѣю, довождѣ, ѡго(л)бшѣю, тверждѣ (1627 *ЛБ* 101); право посполитое я(с)не декларуе(т), и ро(с)казуе(т), абы те(р)ми(н) грани(ч)ны(и) пре(з) позовѣ, чты(р)ма неделями пере(д) каде(н)циею, его былъ, ѡ(з)начоны(и) и вынесены(и) (Вільшанка, 1639 *ККПС* 227); ѡ которое спроти(в)лене и(н)те(р)цизе попа(д)нене закладѣ и шко(д)... деклярова(л) (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 126 зв.); о штосе и повѣторе тот же слуга именовъ вышъ речонъхъ пановъ своихъ соленно се протестовалъ, декларуючи... // ...о такъ явѣно кривѣду и шѣк(о)ду свою в суде належъномъ (Житомир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 493-494).

ДЕКЛАРОВАТИСЕ, ДЕКЛЯРОВАТИСЕ, ДЕКЛЕРОВАТИСЕ, ДЕКЛЯРОВАТИСА, ДЕ-КЛАРОВАТИСА дієсл. недок. (*смп. deklarować się*)

1. (кому в чому, кому з чим та з інфінітивом) Заявити (про що); зобов'язуватися: Однакъ съ тымъ се вашой королевской милости деклярують, ижъ кгда, дасть Богъ, вшистка церковь ориентальна, а особливе патриархове, до того се згодне прихилать (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 512); Игумен Кирилъский,... на таковое реквизиране пановъ мещан Киевскихъ, тыхъ карчемъ и кануновъ же теперъ зажи-

вают и впрод заживать будут, декляровалсе и тых броваров..., знести не хотел и не знес (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 467); и кгды чернци... пришли до избы, вперод оним розмовиль, которые вси згодне не одступити своего електа его милости пана воеводича деклеровалисе (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 588); декляроваемъсе, же дня завтрешнего арешть будетъ приняты(и) (Горошки, 1642 *ДМВН* 221); по добрахъ дедичных... воеводиное виленское... важили се стацие незвычайные себе... разказати (зъ тымъ се тылько декляруючи, же... то все заплають) (Кременець, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 437).

2. (з чим і без додатка) Доказувати, переконувати (чим): явне са декляроуе, же то оучиниль з доброты апостолской дла освѣтченъа мл(с)ти болшей (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42); С тим са такъ коро(т)це напередъ декларовавши до самой речи пристѣпоуемо (Там же, 205 зв.); ли(ст) пно(в) раде(ц) каменецки(х)..., на до(л)гъ золоты(х) пе(т)со(т)... помененому пну Якубу и сыну его, яко се тые то ѡсобы на вря(д)е с ты(м) декляровали, же то(т) власны(и) [листь] ѡ(т) того Мошка,... даны(и), виде(л) авте(н)тыще (Володимир, 1600 *ТУ* 233).

ДЕКЛАМОВАТИ *дієсл. недок. (стп. deklamować, лат. declamare)* (що) декламувати: За Коладуу и Щодрый днь, Книжечкоу тоую, Празника зацного на паматкѣ стоую. Котраа то прѣзъ дѣткъ есть декламсвана (Львів, 1616 *Бер.В.* 66).

ДЕКЛАРОВАТИ *див. ДЕКЛЯРОВАТИ.*

ДЕКЛАРОВАТИСА *див. ДЕКЛАРОВАТИСЕ.*

ДЕКОЛВЕКЪ *присл. (стп. gdziekolwiek)* де-небудь, будь-де: а если бы бра(т) мо(и) хотѣ(л) мое хотеніе иначе(и) ѡбе(р)нѣти, а воли мое(и) досы(т) не ѡчинити того до(л)гу бгу... ѡ(т)дати не хотѣ(л), тогда я всякого врядѣ прошу деко(л)ве(к) присе(т)са тое писана мое абы справе(д)ливо(ст) ѡчинена (Львів, 1594 *ЛСБ* 265).

ДЕКОЛИ *присл.* Деколи, іноді: жона самарянина... деколи давала по одно ягня на жертву за грѣхы свои (XVI ст. *НС* 63); Іовъ,... праведенъ у вѣрѣ бывъ и вѣривъ у Бога,... указовавъ ся деколи изъ благословеніемъ у дѣлохъ добрыхъ, али у тѣлѣ носивъ грѣхъ вытъ утѣцовъ своих (Там же, 69).

ДЕКРЕТАЛНЕ *присл.* Заявлено декретом: на тыхъ потреба полагаати, яко на зданьяхъ доуматкоѡс, то есть декреталне реченныхъ (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 349).

ДЕКРЕТАЛНЬИЙ *прикм. (який виражає суть Христових заповітів)* заповітний: Такъ же... хто енокѡлвекъ... Баранка... кровію найдоро(ж)шею порѡговъ оустъ... не помажетъ, живота не будетъ мѣти подлугъ // Хвого декреталного слѡва (Київ, бл. 1619 *Аз.В.* 227-228).

ДЕКРЕТАЛЫ *мн. (стп. dekretały, лат. decretales)* (зібрання папських постанов, ухвал) папський статут: Припоминаю емоу лебна першого папѣжа ѡвые вѣроки, котѡрые са в'его листехъ найдоують и до декреталовъ по чѣсти соуть в'писаны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 74 зв.); в декретале(х) папески(х) ѡб'яснаючи тыхъ сло(в) оуживае(т) (Там же, 126).

ДЕКРЕТОВАТИ *дієсл. недок. і док. (стп. dekretować, від лат. decretum)* (що, кого, кого чим) ухвалювати (ухвалити) вирок, присуд (кому); засуджувати (засудити) (кого, що): а если бы котори(и) бра(т) за знамение(м) бра(т)ски(м), до бра(т)ства при(и)ти не хотѣль, то коне(ч)не декретованъ быти мае(т) ведлѡгъ... статѣѣ братского (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); роспустно живущую вдову апостол Павел... "яко жива умерла", — тѣм судом декретовал (1600-1601 *Виш.Кр.отв.* 168); А ижъ то есть речъ омыльная — свѣдокъ певный Гонорій папежъ, который суженъ былъ на шестомъ соборѣ вселенскомъ, и декретованъ, и выклять (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 645); На такое то безчиніе рядъ церкверуское пришоль, же епископовъ и писма ихъ не епископове, але священницы экзаменуютъ тые оныхъ и декретуютъ (Дермань, 1628 *КМІМ* I, дод. 319);

(установлювати (установити) що-небудь декретом) декретувати, узаконювати (узаконити): Пошупай только себѣ, Скарго,... не вси ли плоды тые гнилые... в тебѣ гнѣздо имѣют! Божие во всех обелжил и потупил, а себѣ сколь тѣлом выславил, над правдою лжи // сидѣти и владѣти усудил и декретовал (1608-1609 *Виш.Зач.* 225-226); Другую речъ на вѣчность декретовалъ, ижъ выразне, skutечно и повшехне... апелляцію до Рима оттялъ и за-

боронить (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 592); Мы, су(д) тое апелѣяции, и(ж) ту(т) не декретуемо, але ре(ч) осужоную, є(к)зеквуемо, не допустилисмо (Житомирщина, 1639 *ККПС* 202).

ДЕКРЕТОВАТИСА *дієсл. недок.* Підпадати під вирок, присуд; засуджуватися: Бѣда грѣ(ш)никомъ: гды справѣдливый по правѣи стоѣтъ, а онѣи вѣ смѣткахъ... // ...гды справѣдливый выхвалѣю(т)са, а они декретѣютса (Львів, 1642 *Час.Слово* 271 зв.-272).

ДЕКРЕТЬ *ч. (лат. decretum) 1. (постанова верховной власти, що має силу закону)* декрет: Мы... // ...подлуг первших листовъ и декретов его королевское милости, на то намъ даних держати и вживати будемъ, яко властности своее местское (Володимир, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 294-295); Аж по сеймѣ указалъсе декрет сеймовый, якобы по той розмовѣ статися мѣлъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49); Ѡ чо(м) то(т) декре(т)... и увесь поступокъ тое sprawy правны(и) шире(и) в себе маєтъ (Ісаїки, 1643, *ДМВН* 225); Прето росказуемъ... абисте ихъ сами,... тых здрайцовъ поймали и до нас не ѡ(т)силаючи, сурове карали ведлуг и(х) заслуги и Декрету ѡ(т) нас вѣ воиску выданого (Чигирин, 1648 *ЦДІАК* 1407, 61, 1, 1);

указ: а потомъ его королевская милост и декретом своим королевским имъ ку месту присудити рачиль (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 250); С ты(х) причи(н)... // ѡтве(р)жае(м), и ѡ(т) таковое жалобы патрикие(в)... волнымъ чини(м) ты(м) декрето(м) нѣши(м) (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92 зв.-93); я тую справу... сымъ декретомъ мои(м)... суспендую (Сокільча, 1638 *ККПС* 178); И дѣрево абовѣмъ фиговое,... срѣгомъ вытѣтъ дѣкретови по(д)легло, абы надарѣмне и землѣ не запорожнѣло (Львів, 1645 *Жел.Тр.* 2 зв.); А коли вышоль декрѣтъ забивано мѣдрѣцы (серед. XVII ст. *Хрон.* 358); **на декрѣтъ станути** — бути на розгляді: справа тая наша на декрѣтъ его к.м. до сейму станула (Львів, 1608 *АрхЮЗР* 1/XII, 528).

2. (*ухвала гродського, земського, підкоморського, трибунальського та інших судів*) вирок: та(к)же и на сѣде(х) ѡста(т)него сто(п)на права которы(х) колвекъ воево(д)ствы ме(ти) мели жа(д)ны(х) не

вы(и)муючи... я(к) з декрето(в) и и(н)шихъ пу(н)кто(в) пра(в)ныхъ... справе(д)ливости не ѡближаючи (Люблін, 1569 *Пр.ВЗ* 116); А суд..., не ко(н)чачи тое sprawy, для розмышле(н)я ѡ(т)ложи(л) до дня третого на декре(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 95); котори(и) декре(т) лѣкашь приня(л), и подяковаль, а воскъ має(т) ѡ(т)дати в пришлѣю сха(ж)кѣ (Львів, 1601 *ЛСБ* 1043, 4 зв.); Та(к) де(к)ре(т) вышо(л) зс (!) права ѡдреховского томѣ то миха(и)лови ижъ має стати пе(р)шѣю па(т)ницѣ по свато(м) Бартоломѣи (Одрехова, 1607 *ЦДІАЛ* 37, 16, 12); Яцко Мулярченко ис своим шурином... погодилися межи собою с права, наказаного декретом правным (Бориспіль, 1638 *АБМУ* 26); суд, ему тое апѣлѣяции допустивъши,... и декретом теперешнымъ зложиль и заховаль (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423); **декрѣтъ купный** — розмежувальний акт: У того декрету купного печатей притесненыхъ осмнадцать безъ подпису рукъ (Овруч, 1623 *АрхЮЗР* 4/I, 87);

перен. (висновок, думка) розум: Пытаю тебе, виляете: если, водлугъ розъсудку твоего паръшывого, митрополить... не могъ синоду отправовати, и называешь то ѣрашъкою,... — осудисежь самъ своимъ декретомъ (Вильна, 1599 *Ант.* 805).

3. (*рішення собору, патріарха, папи*) канонічна ухвала, догмат: Того рѣди и мы нѣ съ всѣмъ соборо(м) наші(м) ведле дѣкрѣтѣ вселѣнського патриархи, таковѣю єресь ѡ(т) цркви наші(х) изганѣемъ и клатвѣ предае(м) (Львів, 1590 *Гр.Роз.* 1); протожъ мы польначи декрета вселенського патриарха пастыря нашего звѣрхне(и)шого и ведлугъ ѡписаного запрещения и клятвы на противниковъ в братски(х) привиліяхъ ѡписаное васъ в неблгословеніе бжїе и в клатву вкладаемъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 142); И на(с) в томъ писаніе(м) свои(м) до его к(р) м(с) подѣратова(ти) якъ вѣрны(и) ревнитель по закону г(с)да нашего... просячи абы его к(р) м(с) декрета патріа(р)шїе и судѣ(в) дѣховны(х) в моци захова(л) (Львів, 1593 *ЛСБ* 225); На которомъ соборѣ, по вымазаню зъ символу вѣры того придатку, такий декрѣтъ естѣ ѡферованъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 733); Горкотиранскій южь намъ не панѣтъ Дѣкрѣтъ гды вѣ стѣой Софїи Про(д)кѣтъ, Петръ... Могила Велмо(ж)ны(и) (Київ, 1633 *Евфон.* 308).

4. Анафема, прокляття: пре(ч) ω(т)сѣжены су(т) таковыє ла(с)ки бжое на котры(х) то за таковы(и) и(х) впорь, хотѣли(с)мы были и стра(ш)ны(м) ѓз-ло(м) вылѣчена а(л)бо прокла(т)ства, декре(т) ѓчини(в)ши и(х) звазати (Ясси, 1614 ЛСБ 451, 1 зв.); А еслибы ся хто отступникомъ сталъ, теды подъ декретъ страшный анаѣемы мусить таковый подпадати (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 391).

5. (вирок Божого суду; передришення Божої волі) декрет: и ѓчини(л) декретъ чере(з) прав(т)ца и патріа(р)ха нашого авраама межи таковыми с̄нами мовачи (Острог, 1587 *См.Кл.* 12); то(т) же огнь которій справе(д)ливіє пройдѣтъ, грѣшны(х) // по декретѣ страшно(м)... загорнеть и на вѣки вѣчніи моучити боудеть (1598 *Розм.пан.* 35-35 зв.); Велик есть бог, судія грозный всему свѣту, пред которым станут папы того вѣку которые смѣють Христова декрета велце зневажати (к. XVI ст. *Укр.п.* 76); Пристѣпѣте Игѣменове, а внимайте собѣ, же и вы помрете, ведлѣгъ декретѣ оного (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 36); Нинѣ Велзевулъ ланцухами есть скрепованъ: И на декретъ суду страшного, наготованъ (Львів, 1630 *Траг.п.* 177); жѣлость падѣ на грѣшник(в) гдѣ оны(и) страшный дѣкретъ вйдетъ (Чернігів, 1646 *Перло* 153).

6. Заповіт: Пан староста, оный декрет духовный ствердивши и доход свой с попами побравши,... не ведати для которое причины декрету ему не выдали (Житомир, 1606 *АрхЮЗР* 8/III, 523); **декретъ духовный** — духівниця: пан владыка Володимерский, будучи фаворъ кнежати Чорторыскому, декретъ свой духовный ку кривде цорки моее выдал (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 564).

ДЕЛАНИЕ див. ДѢЛАНЕ.

ДЕЛАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Вилущеный, лущений: Черезъ тую братю нашу послали есмо в.м., государю нашому,... // ...бочку осетрины, двести ореховъ деланыхъ, а шесть золотыхъ черленыхъ (Київ, 1557 *КМПИ* I, дод. 23-24).

ДЕЛАТЕЛЬ див. ДѢЛАТЕЛЬ.

ДЕЛАТИ див. ДѢЛАТИ.

ДЕЛАТИСЯ див. ДѢЛАТИСЯ.

ДЕЛВА ж.(цсл. делва) бочка, діжка, барило, діал. дельва: дѣл'ва, фаска, бо(ч)ка (1596 *ЛЗ* 43);

Delwa: Baryła (Жовква, 1641 *Dict.* 55); tina, a(e), де(л)-ва (1642 *ЛС* 398); Делва. Dolium. Orca. Cupa (1650 *ЛК* 442).

ДЕЛЕВАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (виготовлений з дилин — грубих дощок) діал. дильований: На другой стороне хлѣвецъ делеванный, соломою пошитый, для свиний (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298).

ДЕЛЕВАТИ див. ДЫЛОВАТИ.

ДЕЛЕНЕ див. ДѢЛЕНЕ.

ДЕЛЕГОВАНЫЙ, ДЕЛЕКГОВАНЫЙ дієприкм. Делегований, посланий: отецъ Шибиньский..., такъ од его милости отца митрополиты Киевського, яко и иншихъ старшихъ, од него на то высажоных и делекгованыхъ, в Литвѣ презъ шест летъ затриманый былъ (Луцьк, 1632 *АрхЮЗР* 1/VI, 655).

ДЕЛЕЯ див. ДЕЛИЯ.

ДЕЛИБЕРАЦИЯ ж. (стп. deliberacjа, лат. deliberatio) (термін, визначений для розгляду або обговорення якоїсь справи) розмірковування, розгляд; аналіз: Тамъ ексьпедиуючи делиберацию мою,... панъ Єремияшъ Тыша,... при(з)наль то, же туть у то(г)[о] валу Пробитого пяты тро(х) дединь, конькуреньцію свою мають (Київщина, 1639 *ККПС* 275); Я, комо(р)никъ,... ексьпедиуючи делиберацию мою, прихилияючисе в томъ до права посполитого... ты(м) декретомъ мои(м) позволяю (Київ, 1643 *ДМВН* 248).

ДЕЛИБЕРОВАТИ, ДЕЛѢБЕРОВАТИ дієсл. недок. і док. (стп. deliberować, лат. deliberare) (в чому і без додатка) обмірковувати (обміркувати), обдумувати (обдумати), дебатувати (що): Сѣ(д) по(д)комо(р)ски(и) если має(т) тая апеляция бы(т) допѣсона а(л)бо не до дня за(в)трешне(г) делиберѣ (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 17); А иж се обоя сторона на префи(к)сыю, до которо(г)[о] бы часу тая дияция мела бы(с) по(з)волена, не згодила, теды(м)... для назначе(н)а префи(к)сиє(и) то(г)[о] те(р)мину, делиберовало(м) и тую справу ω(т)вола(т) росказале(м) (Горошки, 1643 *ДМВН* 230); Я ...в то(и) справе до дня завтрешнего по(д) тою жъ моцью делибероваломъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247);

(що до кого) подати на розгляд, висунути для

обговорення: Прото проси(ли) вольности уря(д) делиберова(л) на декретъ до завтра (Київ, 1599 *ККПС* 116); Внесена те(ж) была про(з)ба бра(т)ства младе(н)скаго, до пновъ брати(и) strony фд(н)дации шны(х), при цркви сто(г)о... онофрия, тое делъберовано до болшости брати(и) з обе(т)ницею ве(д)лугъ слушности (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 38 зв.).

ДЕЛИКАТЬ, ДЕЛІКАТЬ, ДЕЛЪКАТЬ ч. (*смп. delikat, лат. delikatus*) розпещена, розніжена людина: папежъ Римскій... будучи уведень отъ деликатовъ Влоскихъ..., спѣване зъ органами въ костелѣ постановилъ (1603 *Лит.* 81); А якъ животъ Смыслѡвъ живѡтъ Сарданапалева и Епикдрова, роспѣстникове свѣта сегѡ,... Такъ живѡтъ сей Житѣйскій живѡтъ Делікатове и Волюптѡрїи, кохѡнково свѣта сегѡ, и роскошникове (Вильна, 1620 *См.Каз.* 12 зв.); Пренасыщенъ: Роскошный, делъкатъ, мѣлый, вдѣчный, котѡрыйса на шендѡбства, и рѡскошы выдалъ (1627 *ЛБ* 95).

ДЕЛИТИ див. **ДѢЛИТИ**.

ДЕЛИТИСЕ див. **ДѢЛИТИСЯ**.

ДЕЛИТИСЯ див. **ДѢЛИТИСЯ**.

ДЕЛИТИСА див. **ДѢЛИТИСЯ**.

ДЕЛИЯ, ДЕЛИА, ДЕЛЪЯ, ДЕЛЪА, ДЕЛЪА, ДЕЛІА, ДЕЛЕЯ, ДЫЛЪЯ ж. (*смп. delja, тур. telli*)

1. (вид верхнього одягу, пошитого з дорогих тканей, часто підбитий хутром) делия: Делиа алтабасоваа подшита кѡнми, соболи д (1558 *AS* VI, 214); третья дылъя оксамитная (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 127); небо(ж)чикъ келеме(т) да(л)... делъю фа(и)лю(н)дышѡ бу(р)натного лисы по(д)шитю з кѡззами серебряными (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 26); у... Кали(н)ско(г)[о] злуплено делию бу(р)на(т)ную (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); Что та по(л)зѡе(т) злотоглавоваа делъа, ко(ли) а(д) та с нею пожре(т) (п. 1596 *Виш.Кн.* 232 зв.); пограбили... жупанъ канавацовый, делея кгранатоваа (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 136); вашъ вѡжъ хс... не кохалса в деліа(х), и фerezіахъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 265); А другого дей выростка,... плате, то есть: делею, курту, шапку и убране у форосте,... панъ Бондзинский... нашолъ (Луцьк, 1606 *АрхЮЗР* 6/1, 340); Вѣрхнаа сѡкна, делъа, одѡжа (1627 *ЛБ* 151); делъа пу(л) грана(т)ная, адама(ш)комъ... по(д)шитая

срѣбрные гѡзы позлощѣстие ѡ ней... делъя фале(н)-дишовая брѡна(т)ная (Львів, 1636 *ЛСБ* 1043, 47 зв.); У Русачька: ...делия фале(н)дышовая, бабака(ми) подшитая (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

2. ч. Вл. н.: Семень Делъя (1649 *РЗВ* 344 зв.).

ДЕЛІКАТЬ див. **ДЕЛИКАТЬ**.

ДЕЛНИЦА див. **ДѢЛНИЦА**.

ДЕЛНОСТЬ див. **ДѢЛНОСТЬ**.

ДЕЛНЫЙ див. **ДѢЛНЫЙ**.

ДЕЛО¹ див. **ДѢЛО**¹.

ДЕЛО² див. **ДѢЛО**².

ДЕЛОВЫЙ див. **ДѢЛОВЫЙ**.

ДЕЛФИНЪ ч. (*гр. δελφίς, лат. delphinus*) дельфин: такъ бовѣ(м) псалмїста мѡвить. възрадѡтса яко исполнѣ теши поу(т). а то наприкла(д) делфїна рїбы шнои мѡрской котѡрый скачѣтъ в' водѣ барзѣй (якъ натоуралїстове свѣ(д)ча(т)) кды болшаа непогѡда повстае(т) (поч. XVII ст. *Проп.р.* 85 зв.); Бїйте в' лїотнѣ а нехѡй лѣсы выскакютъ, и мѡрскїи Делфїны при брѣгѡ танцюють (Львів, 1631 *Волк.* 25 зв.); delphin, де(л)фи(н) рыба, свиня мо(р)ская (1642 *ЛС* 157).

ДЕЛФОВЕ мн. (*жителї Дельфіа*) дельфїйці: тесалони... хвали(ли) боцѡна... // ...сїрїане... голууба,... де(л)фове волка (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 62 зв.-63).

ДЕЛЦЕ див. **ДѢЛЬЦЕ**.

ДЕЛЧИЙ див. **ДѢЛЧИЙ**.

ДЕЛЪ див. **ДѢЛЪ**¹.

ДЕЛЪНИЦА див. **ДѢЛЪНИЦА**.

ДЕЛЬНЫЙ див. **ДѢЛНЫЙ**.

ДЕЛЬЦЕ див. **ДѢЛЬЦЕ**.

ДЕЛЬЧИЙ див. **ДѢЛЧИЙ**.

ДЕЛЪА див. **ДЕЛИЯ**.

ДЕЛЪБЕРОВАТИ див. **ДЕЛИБЕРОВАТИ**.

ДЕЛЪКАТЬ див. **ДЕЛИКАТЬ**.

ДЕЛЪУРА див. **ДЕЛЮРА**.

ДЕЛЪЯ див. **ДЕЛИЯ**.

ДЕЛЪА див. **ДЕЛИЯ**.

ДЕЛЮРА, ДЕЛЪУРА ж. (*смп. delura, deljura, тур. telli*) довгий верхній одяг: пограбили... шаблю, гамалию, зъ ладунъками, съ пороховницею и делюру брунатную, фалендышовую, зеленымъ киромъ подшитую, шапку, хустьку (Луцьк, 1609

АрхЮЗР 6/І, 357); зо(с)тави(ти) ѳмы(с)лиле(м)... цо(р)це... ан(н)є... ложе(к) тѳзи(н) чотири гри(в)-ны жѳпа(н) чо(р)ны(и) аксами(т)ны(и) дѳлюра че(р)вона я(т)ласовая с пе(т)лицами пе(р)ловыми (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 6); ива(н)чу(к) за спасеніє свое ѳ(т)далъ дѳлѳѳрдъ зеленую з чты(р)ма гѳзиками среб(р)ными (Львѳв, 1624 ЛСБ 1049, 4 зв.).

ДЕЛЯТОРЪ, ДЕЛАТОРЪ ч. (стп. delator, лат. delator) (той, хто обвинувачує когось у чомусь) обвинувач: во(д)ле констытуции року ѳс്മьдѳся(т) девятого хто бы се мени(л) шла(х)тичо(м) не будучи и(м) ѳсѳлы(и) половица маѳ(т)ности до ска(р)бу корола... а половицу до делатора тратит а не ѳсѳе-лы(и) ѳ вежи по(л)року седѳти маѳть (Луцьк, 1595 ЛНБ 5, II 4048, 78); которых то речей по Саску позваные... не признавали... за чимъ на осмъ тисе-чей копъ грошей делятор тое справы положив-ши, позвалъ ку праву (Варшава, 1596 ЗНТШ XXXI-XXXII, 13); На рока(х) сѳдовы(х) зѳ(м)скихъ... Приточиласе справа... межѳ инѳстыкгаторомъ Сѳдовымъ и его деляторами (Киѳв, 1643 ЛНБ 5, II 4064, 125).

ДЕЛЯЦІЯ див. ДИЛЯЦІЯ.

ДЕЛАТОРЪ див. ДЕЛЯТОРЪ.

ДЕМЕНТАЦІЯ ж. (лат. dementatio) вигадка, безумство: Третіи способы, которыми тую дискор-дію форитують суть тыи..., утиски розмаитыи, пре-слѳдоване, морды, потвары, поэвы, мандаты, презы-ска, дементации пѳняжныи и пенованя (Киѳв, 1621 Кон.Пал. 1114).

ДЕМОКРАЦІЯ ж. (стп. demokracja, гр. δѳ-μο-κρατία) (народне управлѳння) демократія: Ари(с)-тократіце (то ѳсть где найлѳпшіє в' цнѳтах' спра-вѳють) не бе(з) неѳкого демокрацій примѳшанъа: то ѳсть где вси по(с)політе до становѳнья радѳ налѳжать) Самѳю црковъ оуправѳючихъ, изъ тымъ Петрѳво первѳнство... еѳвѳгѳлской надѳце... вѳлце прѳтивное бытъ оукѳзѳю (Єѳ'е або Вільна, п. 1616 Прич.отѳх. 9).

ДЕМОНСТРАЦІЯ ж. (стп. demonstracyja, лат. demonstratio) вияв, показ, демонстрація: Наука тая вѳдомость през демонстраціи по собѳ обѳцала (Киѳв, 1621 Кон.Пал. 919).

ДЕМОНЪ див. ДѳМОНЪ.

ДЕНГИ див. ДЕНЬГИ.

ДЕНЕГОВАТИ, ДЕНЕКГОВАТИ дієсл. док. (пол. denegować, лат. denegare) відмовитися: Кото-рого учинѳку оных прѳтестанъсь урядовне през возного... о учинене з тыхъ виновайцовъ справед-ливости аѳекѳтоваль, который не ведати для якео причины оноє учинити денекговаль и не учинилъ (Луцьк, 1643 КМПП II, 268).

ДЕНКО с. Денце: чарокъ две сре(б)ны(х) де(н)-ка золотые по(л)торы гри(в)ны (Житомир, 1609 ЦДІАК 11, 1, 5, 6).

ДЕННИКЪ, ДЕНЪНИКЪ ч. Щоденник, dial. денник; календар: Папе(ж) ри(м)скій прѳеве(р)нулъ календа(р), рекъше денъникъ (поч. XVII ст. ЦНБ 476 П/1736, 52 зв.); ephemeris, де(н)ни(к), дѳеде(н)-ни(к), памя(т) (1642 ЛС 180).

ДЕННИЦА, ДЕНЪНИЦА ж. 1. (про планету Венера) ранкова зоря: дѳньницю оутринѳю, оуби-ствомъ разѳзроушила злая жена (1489 Чет. 272); ѳко ѳномоу велікому Іѳаковоу патрїарше, гдѳ стѳлымъ оумѳс'ло(м) прѳ(з) цѳлѳю но(ч) з' агѳло(м) бѳжи(м) запѳсы хѳди(л), и гдѳ а(ж) ден'ница на-дышла, ре(к) агѳль, поусти ма (Острог, 1599 Кл. Остр. 206); Афродїта, л(т): Вѳнд(с). богѳна мѳлостей,... Таа(ж) де(н)ниѳ(а) гды прѳ(д) слѳн-це(м) иде(т), а за ни(м) Вечѳрнїцѳ зове(м) (1627 ЛБ 183); прѳ(д) свитана(м) покаѳоуѳ(т)са ден'ниѳа, свѳтлѳйшаа на(д) иньи звѳзды, слѳнцоу пр(д)тѳча (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ №29515, 332); Matuta, де(н)ница, зоря ут(р)няя (1642 ЛС 264); єсть межѳ ними еди(н) планетъ сату(р)ну(с)... втори(и) венушъ того зовѳтъ ден(н)иѳа (серед. XVII ст. Луц. 539);

перен. провѳсник радѳстї, добра: ѳто ро(з)лїла са вода сле(з) мѳи(х) вѳшѳше головѳ моѳї, ѳко моѳ погрѳзло, поме(р)кло, и по(м)кнѳло са, и не отвѳ-ри(т)са докѳла не вѳсїѳе(т) свѳ(т) прѳвды, прѳ(д) ворѳты мѳими, докѳл(ѳ) де(н)ниѳа не ѳзари(т) са в' ср(д)цѳ моѳ(м) (Острог, 1599 Кл.Остр. 228).

2. Свѳтлоносець: lucifer, свѳтлоносець, де(н)ниѳа (1642 ЛС 258).

3. Старший ангел, свѳтлоносець (слуги Люциѳе-ра): Сатана, иж станом старейшинства и славою

чести почтен будучи, якоже денница, коли не хотѣл (в згодѣ смирення и едности) з другими небесными чиновачалниками равным быти, но, над всѣх вознесшия своего помысла думою, попрагнул богу..., ровняться (1608-1609 *Виш.Зач.* 216); Пыха настаршого аггела з њба скиндла, и абы вмѣсто свѣтоносца або денницы, діаволомъ, то естъ превротникомъ былъ званъ, справила (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Одны аггловѣ чинъ десѣтый въ днь четвѣрты(и) ѡ(т)пѣли ѡ(т) бѣга, надъ котѣрыми былъ головою денница, або свѣтоносень, котѣри са в' пѣхъ под'нѣсши почаль ѡ собѣ гѣрдо (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.).

ДЕННЫЙ, ДЕНЬНЫЙ *прикм.* Денный: замок пехотою и сторожою так денною, яко и ночною, опатритъ розказала (Луцьк, 1633 *АрхЮЗР* 1/VI, 674); деньными и ночными часми вежджанемъ перед тым здавна в дубровы и лѣсы Былицкие неконътенътуючисе..., подданые грабовицькие... на подданыхъ былицькихъ козаковъ... находячи... // и незносе грабили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 469-470).

ДЕНУНЦІЯ *ж. (стп. denuncija, лат. denuntio)* *юр.* судовий розгляд: Ажъ потом... сынъ его, поехавши, на слово свое взялъ и зась его на завтрѣй день з собою до денунціе в той справѣ поставити обещаль (Львів, 1605-1606 *Перест.* 40); И такъ по отеханю пана воеводы кievьского зосталь Никифор для дальшее денунціе в той справе, которую они зволокли (Там же).

ДЕНЬ, ДЕНЬ *ч. 1. (частина доби, час від сходу до заходу сонця)* день: на которойже земли ждали есмо княза Коширского весь ден аж до ночи (Милянвчичі, 1530 *AS* III, 367); из'мовиль з работники по пѣнезю на день (1556-1561 *ЛС* 85 зв.); А колі вже днь былъ раду оучініли архіереи старшии... на іса (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 51); вкину(в)ши чотыри ко(т)вици с корабла просили абы де(н) наста(л) (II пол. XVI ст. *КА* 150); Чомъ дяка ему такъ была, не ивъ м̄ дну и м̄ ночей (XVI ст. *НЄ* 17); чога хочетъ еще не машъ дна можешъ еще двѣ години спати пре(д) днемъ (к. XVI ст. *Розм.* 46 зв.); идоложерцы поимали их, и, коли первого дня мучени были, претерпѣли и не предали благочестя (Унів,

1605 *Виш.Домн.* 194); ѡдина(д)цѣтое годіны на день почѣли робіти, а за цѣлий днь принѣли запла-тѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 109); Хлопѣ(м) двомъ за день гро(ш) и. Хлопѣ(м) шо камѣ(н) до Притвора важли далѣ(м) гро(ш) еі (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); я са(м)... и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року... станути маемо... и(з) ме(ст)ца // не зступуючи пе(р)шо(г) того дня дрѣдого и третѣ(г) не чекаючи (Вінниця, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31-31 зв.); Если днь страві(ш) пожитѣчне. вѣчо(р) весѣлый ти прійде (Київ, 1623 *Мог.Кн.* 18 зв.); Дѣнь: Дѣнь, котѣрый естъ протівный нѣчи (1627 *ЛБ* 29); Дѣнь... южъ кѣ вѣчерѣ са сшила(л) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 427); тые... насланцы... ледво есче было годинъ пултѣторы на дѣнь,... // ... ударивши въ бубонъ,... волатъ: "Бый, забый!" почали (Житомир, 1643 *АрхЮЗР* 6/1, 535-536); Во дни палѣнь былъ ѡ(т) слнца а вночи ѡ(т) зѣмна (серед. XVII ст. *Хрон.* 49); День. Dies (1650 *ЛК* 442); **день в (по) день, день выдѣ дне (дна)** — щодня, день у день: люди тые... повинни день в день на роботу ити (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/VI, 151); ви(ди)те ли и(ж) не добре ри(м)скіе ѡвца чина(т), што новина(ми) трѣтїзнь законѣ протівны(х) де(н) по де(н) пасѣчиса, // пастыре(м) свои(м) ѡ правдѣ ев(г)льско(и), мо(л)чать (1598 *Виш.Кн.* 284 зв.-285); не хоче его кельтовати, али день выдѣ дня журитъ ся, якъ бы его приспорилъ (*в ориг.* приспорлъ. — *Прим. вид.*) (XVI ст. *НЄ* 95); **день за день, день отъ дне** — день за днем, на тривалий час: мы... не хочемо... покоуты прїнати, все ѡ(т)-кладаемо днь за днь албо на старость (к. XVI ст. *УЄ* №31, 113); не ѡ(т)клядай днь ѡ(т) дне, то(т) оумысль пере(д) себе вѣ(з)ми, и ббйса тое смѣрти якъ злѣдѣа (Острог, 1607 *Лѣк.* 110); **до сего дна, до сихъ дновъ, по сей (сесь) день** — по цей день, досі: Тыи // бѣвѣмъ подали на(м) освѣченое вызнаніе вѣры, якъ мы до сего дна ещѣ ховаемо з ласки Хвы (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 296-297); знѣл' ланцѣхъ... котѣрый зоставилъ по собѣ Великимъ Кназѣмъ потѣмкомъ свѣимъ, мнѣмаю же и до сихъ дновъ находит'са на столиці (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); И такъ для встыду почали мясо їсти и по сей день ядят (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33); Гробъ той и по сесь день аляб'аст'ровый коштовный зрится (Київ,

1621 *Коп.Пал.* 1009); **въ утрешній день** — ранком, уранці: Востбчній ѡ(т)ци въ оутрешній днь, зъ великою охотою на часъ и мѣстце назначбное до цркви на оумощенье оунѣи... зышлѣса (Острог, 1598 *Ист.фл.син.* 50); **завтрешній день** — майбутне, завтрашній день: што завтрешній день принѣсти маѣтъ, не знаѣмо (Київ, 1637 *УС Кал.* 655); **посредь бѣлого дня** — вбілий (ясний) день: если отступниково не видятъ "посередь бѣлого дня слѣпують" (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 683); **скоро день** — удосвіта: На работѣ на панцизнѣ маюг подданые ходити скоро ден (1567 *AS VII*, 120); Назавтрѣе, скоро день въ дорогу упрощаѣтъ зъ собою и Богуринского (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 1061).

♦ **добры день** — (*вітання при зустрічі*) добрый день!: Omnes dicunt: Dobry den Dobry den Oycze mikitá (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 4); **жычу щасливого (сего) дня, щасливый день** нехай дасть богъ — (*вітання-побажання*) нехай щастить; дай, Боже, щастя: Гермесь Жычѣ тобѣ щасливого дня яне. И: тобѣ тежъ взаємъ. гермесь щасливы(и) день неха(и) дасть богъ (к. XVI ст. *Розм.* 5 зв.); О: Жычѣ тобѣ щасливого сего дня и твоимъ товаришомъ М: и я тобѣ (Там же, 25); **день и ночь (нощѣ), и нучѣ и день, днемъ и ночью, ве (во) дни и в ночи (нощи), въ день и въ ночи, черезъ день и черезъ ночь** — (*цілу добу*) вдень і вночі: ѡ великое бѣ(з)годіе де(н) и но(ч) ехало(м), коли похроми(л) (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); тая была вдовою... постомъ а млт'вами слоужила бѣгоу днь и нощ (1556-1561 *ПС* 215 зв.); того суть такыи люде, што гадаюгъ и нучѣ и день, якъ обогатѣти (XVI ст. *НС* 146); прикаждѣм вам, ажбы есте того часѣ, днем и ночью, яко на квалт прислѣдити к гетманѣ нашомѣ и к войскѣ великомѣ тагнѣли и поспешили са (Краків, 1538 *AS IV*, 156); прошѣ тебе абысь ми прислалъ два(д)ца(т) червоны(х)... абымъ єдномѣ запла(л)ти(л)... которы(и) ми барзо прикры(и) естъ ве дни и в ночи (к. XVI ст. *Розм.* 65); Христовы слуги смѣле ся назвѣли. Хотячи и болшей землю посѣдати, и во дни и в нощи мамону собрати (к. XVI ст. *Укр.п.* 84); Ап(с)ловѣ зась в' днь и в' ночи своими променѣми, то е(ст), цнѣтами проснаваюгъ (Київ, 1625 *Злат.Н.* 127); Мацевич, мене, де(и), до везе(н)я

всади(л) и де(р)жа(л) чере(з) день и чере(з) но(ч) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44).

2. (*час, який дорівнює 24 годинам*) доба, день: "Ци", мовить, "дны дѣлите та мѣсяцѣ, та часы, та годы, тото смотрите (XVI ст. *НС* 36); я(к) са дни мнѣжа(т), та(к) те(ж) зло(ст) бѣда са мнѣжи(т) (XVI ст. *УС* 29519, 27); Сѣпъ, Сѣмпъ. Орѣлъ, ястребѣ подобень, з' родзѣю бѣлшых' орловѣ котѣрый мѣжетъ вытрати бѣ(з) ѣдѣна м' дній (1627 *ЛБ* 125); прѣдкѣй бѣгъ слнца ѡборочѣѣтъ в' коло нѣбо свое мѣстце за одинъ днь (серед. XVII ст. *Хрон.* 368); **втрученый день** — додатковий день високосного року: Епѣкта: Наведѣнїе, а́бо втрѣченны дны (1627 *ЛБ* 204).

3. (*календарна дата, встановлена для чого-небудь*) день: Пи(и)сан ѡ Мелникѣ, ноаб(ра) д' ден (Мельник, 1501 *AS I*, 146); Стало са..., месеца ноабра шостого на десат дна, индикта третего на десать (Львів, 1509 *AS III*, 70); а если бы котораа сторона не пришла на то(т) де(н) и ча(с), тогды имаѣ(т) тота сторона стратити ѡ(т) всѣго права (Кам'янець, 1510 *Cost.DB* 457); Я... вызнаваю... што(ж) м(с)ца ноябра два(д)ца(т) первого дна в че(т)вергъ кнзь дми(т)ре(и)... е(з)ди(л) до двосело(к) (Буремль, 1560 *ЛНБ* 5, II 4043, 23); А где бы(м) я ты(х) пнзе(и)... на де(н) выше(и) поменены(и) не ѡ(т)да(л)... тогды вжо наза(в)триѣ того днѣ тую два(д)ца(т) ко(п) гроше(и) литовски(х)... панѣ писарѣ... заплатити маю (Вінниця, 1584 *ЛНБ* 5, II 4045, 75); широкграфъ... писаны(и) десятого дна апрѣля, рокѣ семѣдеся(т) пятого (к. XVI ст. *Розм.* 72); Року бѣжого 1603, мисяця октобрѣя 13 днѣ (Бенедиківці, 1603 *НЗУж.* XIV, 225); па(н) ива(н) быковски(и)... в семъ же рокѣ тисѣча ше(ст)со(т) двана(д)цатомъ зъ днѣ два(д)цать ѡмого на де(н) два(д)ца(т) девяты(и) м(с)ца ѡктебра... зъ сего света смертю зшо(л) (Київ, 1612 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 341, 92 зв.); Писанъ..., року... 1647, мѣсяца декабрѣя въ 11 днь (Полтава, 1647 *АЮЗР* III, 98); Пѣршого м(с)ца дна четвѣртагшнадесать кѣ вѣчорѣ бѣдете єсти ѡпрѣсноки (серед. XVII ст. *Хрон.* 89 зв.); Рокѣ тисѣча шес(т)сотъ пя(т)десятого м(с)ца Сеньтебра двана(д)цатого днѣ (Житомир, 1650 *ПВКРДА* II-3, 40);

(календарна дата, присвячена вшануванню якогось святого чи якій-небудь події) день, свято: И рок есмо собе положили перед сватымъ Николою зимним третий ден,... то ест на ден сватой мѣченицы Варвары (Берестя, 1544 AS IV, 407); с кожъдого дворища на де(н) свѣтого дмитрея дають ключъникѣ вси польѣосма десѣть гр(ш) (1552 ОЛЗ 185 зв.); А такъ его Королевскаа Милость тѣю справѣ... рачиль до..., Сѣботы, день сватое Катерины, ѡтложити (Петрків, 1564 AS VI, 253); в' днь стои лоуцѣ, гримѣло окрѣтне (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 58); ѡтданю тое серебщины рок певный, на ден свата Нарожена Панны Марии... назначон (Вильна, 1563 AS VII, 78); Мы им рок положили были день сватого Николы зимного (Варшава, 1526 AS III, 288); староста Лѣвкий... просил насъ, абыхмо дозволили емѣ ярмарок мѣти в ымѣньи его, в Полономъ, на день сватого Петра (Краків, 1511 AS III, 80); А такъ имъ дозволено сѣдей вывести на день Покровы Пречистое (Краків, 1527 AS III, 310); Я... взялъ... сѣмѣ... на полрока которои ѡ(т)дане припадае(т) в день рожества Христова (к. XVI ст. Розм. 69 зв.); И кгда есми... на ден свѣтого Юра до имена кнегини..., до Локач приехал, кнегиню... самѣю и сыновъ... въ замъкѣ Локацкомъ застал (Володимир, 1548 AS VI, 86); **день богоявления** — свято хрещенія Христа: здра(в)ствѣ(н)те... з вѣрбои в де(н) бѣгоявленія (Вѣрба, 1606 ЛСБ 407, 1); **день великий** — те саме, що **день великодный**: Сходѣтиса маю(т) хлопята до школы на годѣнѣ певнѣю, то естъ днѣя великого на ѣ-ю годѣнѣ абы вси стали (Львѣв, 1587 ЛСБ 87, 3 зв.); **день великодный** — Великденъ: Пѣнъ лащѣ до Кіева ше(д)ши лисѣнку мѣсте(ч)ко на самы(и) днѣя велико(д)ны(и) вши(ст)ко выстина(л) (серед. XVII ст. ЛЛ 168); **день воскресенія господня, день воскресенія Христова** — Великденъ: Которую то суму... пото(м)ки мои,... маюгъ... ѡ(т)цо(м) зако(н)нико(м)... на день во(с)кресенія го(с)подня... в року бли(з)ко при(ш)лы(м)... бѣ(з) вшеляко(и) зволокѣ ѡ(д)дати (Тригорськ, 1645 ДМВН 218); Вѣршѣ На пресвѣтлый день воскресенія Христова (Львѣв, 1630 Траг.п. 173); **день патдесѣтный** — Зелені свѣята: Патдесѣтница: Днѣ патдесѣтный, Зелѣныи свѣатка (1627 ЛБ 104).

4. (міра часу) день: И мы... того всего три дни есмо ждали (Мизове, 1537 AS IV, 99); ви(н)ность мѣстъскаа... волощане которые слывѣтъ слу(ж)бы поленицкѣе ѡрѣтъ на лете де(н) ѡди(н) а жати тежъ де(н) а косити польтрета днѣ (1552 ООвр.З. 101 зв.); Боаре... пови(н)ни... е(з)дити... ѣ ловы трикро(тъ) по ѡ(д)номѣ дню (1552 ОЧорн.З. 57); из'ловиль з роботники по пѣнезю на день и послалъ и(х) до винограда своего (1556-1561 ЛЕ 85 зв.); ѣ Несвѣчѣ три дни были (Петрків, 1564 AS VI, 251); Иван Лавринович з братомъ дворище держит,... на кождый тыжденъ до двора три дни робити повинен (Луцьк, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 352); с послушенствомъ подѣданы(х)... тое(ст) днѣ ѡрати... днѣ косити и з инъшими повиннѣностями... де(р)жа(ти) маю(т) ве(ч)не (Пиянь, 1592 ЦДІАЛ 131, 615); в то(и) ямѣ мори(л) мя голодо(м) чѣтыри дни не да(л) ясти ни пити (Гологори, XVI ст. ЛНБ 4, 1136, 35, 1 зв.); коли устанешъ у заранѣ, дай славу Богу и сыну его,... што тя сокотивъ и тя годовавъ у тыхъ шѣсть днувъ (XVI ст. НС. 165); мѣсишъ почекати ѡсемъ дни(и) (к. XVI ст. Розм. 32); Року 1571 въ лѣтѣ былъ такой морозъ три дни, же все збоже озимое и ярину побиль (поч. XVII ст. КЛ 76); Хлопѣ(м) двомъ за день гро(ш) пѣ (Львѣв, 1616 ЛСБ 1046, 7); По котормъ збитю, третего дня животъ блаженно скончалъ (Київ, 1621 Кон.Пал. 610) Бѣгъ не естъ фѣгѣральный, але крѣглость свѣтѣ Припѣшетъ, лѣчбѣ днѣви, а ѡ(д)мѣнность лѣтѣ (Київ, 1632 Євх. 297); станиславѣ за 6 дни(и) fr 4:3 (Львѣв, 1634 ЛСБ 1054, 9); Повторѣ... в тѣдню два дни сѣредѣ и Пѣтокъ пѣстиль (Київ, 1646 Мог.Тр. 908); онъ самъ сѣдѣтъ, на мѣри сѣмъ днѣ (серед. XVII ст. Хрон. 7); **день понеделковый** — понеделок: день понеделковый въ каждомъ тыкгодню,... протестующий во млине на потребу свою оставиль (Луцьк, 1630 АрхЮЗР 6/I, 473); **день вторковый (второковый, овторковый)** — вѣвторок: Мехметъ султанъ Константинополь опановаль, року... 1453, мѣсяця мая 29, въ день вторковый (Київ, 1621 Кон.Пал. 1049); рано в день второковый... барзо зраненого... Ланского... горилкою упоили (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 494); сюю... копу одложилисьмо на другой часъ, на день овторковый (Овруч, 1629 АрхЮЗР 4/I,

84); **день четвертковый** — четвер: \bar{c} писите(л) нашъ в то(т) \bar{d} нь четвертковый на высо(ст) встоупиль \bar{n} б(с)ноюу (поч. XVII ст. *Проп.р.* 200); **день пятков-ый (пятничный), пятковый день** — п'ятница: дня пяткового месяца июня двадцатого панови суди... туу справу... оповедали (Вильна, 1554 *АрхЮЗР* 8/VI, 38); день пятничный отъ години до години в кождомъ тыдню для браня вымеровъ и пожитковъ вшелякихъ придадь (Любче, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 519); \bar{d} не(с) в пя(т)ковы(и) \bar{d} е(н)... по пречытаню закгаеня нача(л)ного и ф \bar{d} (н)даци(и) бра(т)ски(х)... была... \bar{d} мова (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, б1 зв.); **день субботный (суботній, сѣбботный, соботний)** — субота: \bar{b} дѣніа... на \bar{d} нь сѣбо(т)ны(и) ω (т) свитана постановѣны соу(т) (серед. XVII *Кас.* 31); шесть... \bar{d} ній есть, въ которыхъ подобает \bar{d} ѣлати и лѣнитися, а не въ день суботній (1603 *Пит.* 72); Протѣвк ω Трѣтег ω приказана в кот \bar{o} ро(м) \bar{d} нь сѣбботный \bar{s} тити приказѣт'са... грѣша(т) (Киѣв, 1646 *Мог.Тр.* 907); а потом дня соботного... мене... до шлюбу примусиль (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); **день шаббатовый** — (суботне свято в *іудаїзмі*) шабаш: Не годѣт'са тобѣ л \bar{o} жка твоѣг ω бр \bar{a} ти и носѣти в \bar{d} день сватый шаббатовый (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 243); **день недѣлный (недильный, неделный), недѣлный день** — недѣля: пѣрвшій день тыдневый есть день Недѣлный (Киѣв, 1637 *УС Кал.* 211); в день светый недильный, спораньку,... // ...збожа топтали (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 349-350); в день неделный... хлопьков одстрашывшы, все быдло и коне забрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 350); если который клиркъ находится въ недѣлный день або въ субботу постечися, окромъ толко одное суботы Великое, нехай скинень будетъ (1603 *Пит.* 70).

5. (неокреслений промѣжок часу) \bar{d} ні (день), пора, час: што оучинимъ сестре нашей въ день, колижь то маеть быти намовлена алюб \bar{o} смовлена? (поч. XVI ст. *Песн.п.* 57); прѣйдоу(т) на тебе \bar{d} нове. в \bar{d} кот \bar{o} рыи ω стоупать тебе непрѣятель твои (1556-1561 *ПС* 307 зв.); А я естѣ(м) пови(н)ны(м) б \bar{g} омолце(м) в \bar{w} и(х) мл(с)тѣ(и) во вся \bar{d} ни живота моего (Львѣв, 1585 *ЛСБ* 70, 1 зв.); я(к) са \bar{d} ни мн \bar{o} жа(т), та(к) те(ж), зло(ст) б \bar{d} да са мн \bar{o} жи(т) (XVI ст. *УС* №29519, 27);

Являють бо вѣру воины в день брани и за то от царя бывають вѣнч \bar{a} ни (к. XVI ст. *Укр.п.* 87); прѣиде(т) \bar{d} нь свѣтлости (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 75); звѣкли бовѣ(м) кролѣве в \bar{d} нь коронована... себе щодроблѣвы(х) показовати (поч. XVII ст. *Проп.р.* 228); Калисть... ω (т)ня(л) \bar{d} каплано(в) жены то(и)же и рокъ ро(з)дѣлѣвъ на чотѣри части, што зовуть сѣхѣе дни (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50 зв.); Мѣхайль Корѣбѣтъ... пр \bar{a} гнѣлъ и выглад \bar{a} лъ \bar{d} на тог \bar{o} и щаста, абы тѣю собѣ интѣгло-ван \bar{d} ю м \bar{o} глъ былъ видѣти кнѣг \bar{d} (Киѣв, 1623 *МИКСВ* 76); $\bar{\omega}$ часѣ вд \bar{a} чный// $\bar{\omega}$ лѣта \bar{s} тѣи! \bar{d} ни золотѣи (Киѣв, 1633 *Евфон.* 307); як \bar{o} прише(д) \bar{d} нь гнѣвъ ег \bar{o} , г \bar{o} ре намъ всѣхъ страхахъ и м \bar{o} кахъ та(ж)-кихъ нестерпимыхъ (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 142);

життя, вѣк, роки: ω боє са были постарѣли въ \bar{d} нѣхъ своихъ (1556-1561 *ПС* 205); ω (т) то(г) часѣ та(к)же е(с)ми на(м) г \bar{r} б \bar{r} продлѣжи(т) \bar{d} ни... старати(с) б \bar{d} де(м)... ва(ш)... м(с) пи(л)но(с)ти приложити (Лозна, 1599 *ЛСБ* 337, 1); Я з \bar{v} ва \bar{m} и е \bar{s} темъ пре(з) всѣ \bar{d} ни а \bar{z} жь до скопчѣн'а вѣка (Киѣв, 1625 *Злат.Н.* 128 зв.); запа(л)чѣво(ст) и з \bar{a} з(л)ро(ст) \bar{d} ме(н)ша \bar{u} ю(т) \bar{d} ни (1627 *ЛБ* 161); Що еси проживь, то всѣ \bar{d} нѣ свои проклинаешъ (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 21);

(період чийогось панування, правління) \bar{c} аси: ω н далъ тоти села немецком \bar{d} монастир \bar{d} при \bar{d} нѣх прѣдѣда нашего Александра воеводы (Ясси, 1508 *ДВВ* I, 2); За \bar{d} ній и вѣк \bar{d} ... Іо \bar{s} си Цар \bar{a} Іер(с)лім-ског \bar{o} ,... великій \bar{s} ценникъ Кнѣг \bar{d} З \bar{a} кона Г(с)нег \bar{o} ,... Сафан \bar{d} Пѣсаревѣ далъ (Киѣв, 1623 *МИКСВ* 68).

6. (одиниця вимѣру площі) день: тотже боарин твой зо всіми тыми людми,... пашни потоптали, жита двадцат ден, пшеницы тридцат ден, ярицы патнадцат день (Вильна, 1546 *AS* IV, 474); Люди прихожие земъли подъ ними на ω смъ \bar{d} невъ (1552 *ОВол.З.* 197); сын мой не мае жадное справы до того поля, которое я при собѣ... зоставую, то естѣ в кождой руцѣ по два \bar{d} нѣ (Бориспѣль, 1637 *АБМУ* 13);

(одиниця плати за роботу) кѣлькѣсть виго-товленого чи обробленого за робочий день: Андрѣй Гирка служил год в дворѣ, мѣли ему дати ден жита а ден овса (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); и пакъ е(м) наялъ 3 парубкы, та копали ко(р)чувя за три \bar{d} ны.

То пакъ навожува(л) є(м) гноємъ (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 222).

(одиниця виміру відстані, яку можна подолати за денний перехід) день: іудея ... ω(т) ієр(с)ліма чє-тыре дни... ходѣ (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 5); Г(с)дь б̄гъ Єврейскій возвѣль насъ: пойдѣмо въ дорогѣ трѣхъ днѣй на пѣщѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 81 зв.).

◊ **день господень** — те саме, що **день судный**: Але роздѣй ω то(м)... и(ж) д̄нь той г̄нь прїиде(т) яко злѣдѣй невѣдомо в̄ который ча(с) и дла того(ж) ...боу(д)те в̄сегда гѣтови (Чалгани, 1603 *УЄ* №78, 7); **день опрѣсночный** — (у єврейському обряді *другий день після пасхи, який тривав сім днів*) опрїсноковий (опрїсночний) день: В пер̄выи же д̄нь опрѣсно(ч)ны(и) присѣтоупили оученици ко ісоу и рекъли ємоу. г̄дѣ хочешъ з̄готовимо ти яєсти пасѣхоу (1556-1561 *ПЄ* 110 зв.); Коли кольвекъ дни опрѣсночные прыпадали, не искали хлѣба кислого, а коли минули дни опрѣсночные, тогды кислого хлѣба заживали (Вільна, 1608 *Гарм.* 205); **день памятный** — поминальний день: а свѣщенникъ... має(т) чытати поме(н)никъ бра(т)ски(и) въ дны памя(т)ныя и въ велики(и) по(ст) по в̄ставу ц̄рковному (Львів, 1602 *ЛСБ* 369); **день панскій** — те саме, що **день судный**: ѡто идѣтъ дѣнь панскій палаючій я(к) пѣчь, и попѣли(т) ихъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 52); **день послѣдній, послѣдній день** — (*день страшного суду*) останній день: показѣль имъ якъ хочетъ прїйти в̄ дѣнь послѣдній в̄ слѣвѣ Бо(з)ства єго, и в̄ тѣлѣ члѣнства єго (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 123); рекла ємоу марѣѣа вѣдаю иже встанетъ при воск(с)ні(и) (!) въ послѣдній д̄нь (1556-1561 *ПЄ* 395 зв.); **день страшный, страшный день** — (*день після кінця світу, у який відбудеться суд Ісуса Христа над грішниками*) день страшного суду: И если са не оувѣрѣетъ заражѣный на сѣмнѣню, ω(т)дасть са имъ помста в̄ д̄нь страшный (Київ, 1625 *Сур.Сл.* 125); ва(с) б̄гъ помлуетъ въ страшны(и) д̄нь сѣда вѣчнаго (Львів, 1587 *ЛСБ* 83); **день судный, судный день** — (*день страшного суду*) судный день: с кѣждою слѣва поро(ж)него, котѣрое если мѣвити бѣдѣ(т) члѣци дадѣ(т) лї(ч)бѣ з него в̄ д̄нь сѣдный (Вільна, 1596 *З.Каз.* 10 зв.); И зайсте плачь великій грѣшникѣ(м) на сѣдномъ дни и в̄ Геєннѣ бѣде(т)

(Київ, 1625 *Кон.Каз.* 20); **день упокоенный** — поминальний день: в̄ д̄нь оупокоенный, прѣзбы и м̄лтывы за нїхъ чїнимъ (Київ, 1627 *Тр.* 37); **ветхий деньми** — (*про Бога*) вічний: Тогѣсь ты б̄га добротлївогѣ, Невидїмогѣ. Ветхогѣ ден̄ми, якѣ ѡтрѣчатко м̄ладѣе (Чернігів, 1646 *Перло* 36 зв.); **задушный день** — заупокійний день: Задѣшний день. Solemnia funeum. Ferialia inferia(e) (1650 *ЛК* 449); **щодрый день** — переддень Нового року чи Водохрещѣ: За Коладѣю и Щодрый д̄нь, Книжечкоу тоюю, Празника зацного на памѣткѣ стоюю, Котраѣ... дла оутѣхи на д̄нь тѣтъ, з Дроуку выдѣна (Львів, 1616 *Бер.В.* 66).

ДЕРЕВО с. 1. (*багаторічна рослина з твердим стовбуром і кроною*) дерево: А дядя нашъ... даль имъ вольность... у двухъ миляхъ отъ мѣста тамошнего Володимерского дерево на будовле и на дрова брати (Вільна, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 29); бѣра была бѣрзо велїкаѣ иже все дѣрево по сада(х) поломила (1509-1633 *Остр.л.* 130); то все рокомъ певнымъ... зо всѣми платы, доходы... и млына, и деревъ овозовыхъ на себе держати (Володимир, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 382); мещане и волощане немировские в дѣброве(х) и леса(х) дерево вшелякое рѣбаю(т) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); По то(и) все(и) границы,... копцы и (з)наки в дєрева(х) цылие єсмо находили в дєревѣхъ (Житомирщина, 1598 *ККПС* 100); боудѣтъ вѣдати вшїсткы дѣрева краювъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301); скѣрб̄... на вѣрхѣ тѣла ѡкажетъса, якъ дѣрева, минѣвши зимѣ, за согрѣванѣемъ ихъ сїлѣ внѣтрней, невидимою якоюсь справностю Слнца и вѣтровъ, звнѣтръ якъ ѡдѣные лїста, цвѣты и ѣвоцы выносить и выпѣскаѣетъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 56); Злѣкъ: зѣленость на травѣ или на былінахъ, лїбо на лїстєхъ дєрєвъ (1627 *ЛБ* 43); Кляпїшь: Дерево микѣаловѣе (Там же, 53); indu[v]ium, кора на дєрєвѣ (1642 *ЛС* 234); а тии гусѣ(н)ници падають с того дєрева во ѡзєре (серед. XVII ст. *Луц.* 533); кони... бытъ (!) забраные ...при спусътошеню и рубаню дєрева рѣжа(и)но-(г)л[о] презъ подданныхъ каменецкїхъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 214); У порївн.: Лечъ таѣ вѣра... з справъ и постѣпковъ... якъ дѣрево з овозѣ, познѣвана бывѣетъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4); *Образно*: Зъ тыхъ двохъ прєречєнїхъ злостїй, то єсть, зъ розор-

ваня одного цесарства на двое... и зъ отщепенства заходной церкви отъ восточной... зъ тыхъ... двоухъ злыхъ деревъ выникли... нещасливыи горкіи овощи (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 774-775);

дерево вѣдомости (доброто и злого, злого и доброто) — дерево пізнання (добра і зла): Гѣ Бѣгъ... еще в рай погрозыль, такъ Адамови и Євзѣ мовачи // в которы(и) часть бѣдете порывати из дерева вѣдомости доброто и злого, смертю помрете (Корещь, 1618 *З.Поуч.* 172-172 зв.); пѣрвѣе // приказаніе приналѣ Адамъ не ѣсти зъ дѣрева вѣдомости злого и дбброго (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 65-66).

2. (дерево з видовбаним місцем для бджіл) бортъ, бортне дерево: Поводовая... доводила, диспозиция(ми) и уживанъемъ самымъ, та(к) по(л)..., туде(ж) сеножат(и) и бо(р)ти, в дѣрева(х),... иже та(к) тые поля... борти... до Лещина..., належа(т) (Житомирщина, 1639 *ККПС* 211); **дерево бортное, бортное дерево** — бортъ: мѣжики Белотынскии... оцругъ Светото озера... дерево бортное рѣбают со бчолами (Полонне, бл. 1520 *AS* III, 203); Александръ, король его милость, далъ имъ вольность... дерево на будовле и на дрова брати, кромъ гаевъ, бортного дѣрева (Вильна, 1509 *АрхЮЗР* 5/1, 29).

3. (будівельний дерев'яний матеріал) деревина, дерево: дерево на бѣдоване с тоє пѣщи его рекою Горынею собѣ спѣсает и вѣезды кгвалтовне чинит (Краків, 1542 *AS* IV, 318); Дерево на млынъ тотъ повиненъ зготовати в лесе млынаръ а вози(т) дерево тоє замокъ (1552 *ОВол.З.* 196); дерево до Києва на будованье замьку Кієвського спущали з Свислочи — дѣрева 30 копъ, а драницъ 50 копъ и жебы тоє дерево такъ товсто, яко натовстей бытъ можетъ, а вдолжъ по чотыри сажни; драницы жебы тежъ товсты и широки были (1563 *РИБ XXX*, 643); дѣрева вывезеного, // зготованого, выправленого дубового на три церкви семьсотъ, по польпета сажня — каждое дерево по двадцати грошей литовскихъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 226-227); яну(ш) остро(з)ки(и)... наславши... вря(д)ника своего... з слѣгами... дѣрева дѣбовъ о ко(л)кона(д)цатъ тисече(и) которые зго(д)но на бѣдова(н)е и на бо(р)ти порѣбали (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122 зв.); в тотже часть... своеволи козацькое... березъ до кил-

кусот, дѣрева, на будынокъ способного, выпятивъшы, до помененого местечька Гошгчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434); бѣдовалъ оный корабль на высококой горѣ зъ дѣрѣвъ не гнѣючихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 14 зв.).

4. (дерева'яний матеріал для загальних потреб) деревина: врандик Жеславский з вижо(м)... зарѣчил панѣ подскарбьемѣ перед вижом, жебы перед вижом, того дѣрева не брал с тоє пѣщи под зорѣкою на господара... полтори тисачи коп грошей (Кременець, 1542 *AS* IV, 315); немалю часть дѣрева того понесла вода весною ло(н)скою (1552 *ОКан.З.* 19 зв.); Я, будучи епископомъ Луцкимъ а хотечи... церковь Божию..., приоздобити..., послаломъ дей былъ колкодесять подводъ з дѣревомъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 300); Ажъ надъ сырымъ дѣревомъ што учинили, айно, надъ сухымъ што будетъ (XVI ст. *НЄ* 205); И проси(л) мене о прида(н)е возного на огледа(н)е того кгва(л)товного порѣба(н)я... дѣрева потребно(г) (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 122); Тоє дерево беромъ и дрова на пожитокъ собѣ оборочаемъ (Житомир, 1605 *ДМВН* 78); Тогдѣ роскажетъ Шенникъ, абы вѣалъ той, который маєтъ быти очіщенъ, двоє пташатъ живыхъ... и дѣрева Кедрового (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 692); засѣтал он, возный, зъ шляхътою, парькану зъ дѣрева тертого част, што коло цменгътара, побрала... а иньшыя речи подданные... поховали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

5. (дерева'яний матеріал як основа ремісницьких виробів) дерево: обра(з) велики(и) преображе(н)я исѣса хри(с)та по дѣрѣвѣ сребро(м) опра(в)лены(и) (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 119); еди(н) кр(с)тъ з дѣрева чо(р)ного срѣбромъ окованъ и позолоче(н) все важить из дѣрово(м) д̄ гривны (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); мы... не дѣрева или фарбъ натѣрѣ чтимѣ... Але одшѣвлѣномѣ Хва чловеченства... образови в' Хр(с)тѣвомъ образѣ поклоняемоса (Київ, бл. 1619 *О обр.* 23); яко бы прикладомъ Ікара, скрѣдила собѣ зъ дѣрева зрѣбленыхъ приправлючи... до подобного... оупадкѣ прѣйти мѣсѣлъ бымъ (Львів, 1639 *Ал.* 3 зв. нenum.); Самы тежъ носила оучинишъ з дѣрева негнѣючого и поволочѣшъ злотоомъ для ноше(н)а стѣлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 102 зв.).

6. Хрест: б̄ ω(т)цо(в) наши(х) збуди(л) іса которого вы забили повѣси(в)ши на деревѣ (II пол. XVI ст. КА 26); жида своєю превро(т)ностью тоую силлабоу, то, ω(т) дѣрева вымазали, и выскробали што головного было в' тб(м) пса(л)мѣ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302 зв.); **дерево крестовое, дерево святое** — хрест: што за(с) найболшаа и што дивнѣйшаа, прбсты(м) и сромо(т)нымъ дѣрево(м) кр(с)твымъ вшйстокъ свѣтъ панованю своѣмоу по(д)бйлъ (поч. XVII ст. *Проп.р.* 302 зв.); ест... намъ... лекарством и потѣхою дерево святое, то ест крестъ Господний, на котором Христос, завѣшенный за нас, офѣроу стался (Вільна, 1600 *Катех.* 45); **животворящее дерево** — те саме, що **дерево крестовое**: А знáвши з' своѣи шій Кр(с)тъ (Г) ω(т) самбго Живо(т)ворáщего дѣрева на котбромъ Роспáтый былъ Вл(д)ка Іс Хс: зналъ те(ж) з' себе и Корбнд Цáрскбю (Київ, 1623 *МКСВ* 70);

стовп, шибениця: розказáль... оучинивши оужа мѣданого по(д)нести и прибйти на верхѣ дѣрева (Вільна, 1627 *Дух.б.* 95); возме фараонъ горло твое и завѣситъ тебе на деревѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 65 зв.).

7. Палиця, посох: яkw тѣды в' посрбдкѣ бногw жрбдла Бж(ст)вѣнныи Моисѣй дѣрево вложилъ, и оусолодилъ его: такъ и Бѣ препроважáючій насъ презъ мѣслное червбное море,... животѣдателнымъ дрѣвомъ... животворáщагw Кр(с)та, осоложáеть гóркостъ (Київ, 1627 *Тр.* 473); дѣрево áбо посохъ Мw(и)сеовъ, фѣгдрюу тбл'кw и тѣнемъ Креста Г(с)дна... былъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 117).

Див. ще ДРЕВО.

ДЕРЕВЦЕ с. 1. (*маленьке дерево*) деревце: А Моисѣй, Гѣтманомъ и надчѣтеле(м) и праводавцею Жидбвскомѣ народѣ поставле(н) ω(т) Бa, который позналь... истотного Бa и твбрцѣ всѣ(х) чере(з) нбвое чѣдо котброе оказáлосa // в' кдстѣ албо в' глоббвомъ деревци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 272-273).

2. (*тонкі дрова*) полінце, тріска: кды ωгбнь якій великій мает са запалити, трѣсочки напре(д) и лоучйна и деревца малые поривáють поломень ωгнїстый, а поты(м) помáлоу ω(н) приходи(т) къ бблши(м) дрива(м) áбо полѣна(м) и чїни(т) ωгбнь великіи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 51).

3. Палиця, посох: презъ Пр(о)рка мáлымъ деревце(м) желѣзо з' воды вытагнѣль (Київ, 1632 *МКСВ* 273).

ДЕРЕВЪЄ, ДЕРЕВЬЄ, ДЕРЕВЕ с., зб. (*дерево як рослина*) дѣрева: архима(н)дры(т) протасе(и) с тоѣ нивы около гѣмна дѣре(в)е порббавши извѣчнбю целинѣ нико(л)скую пошра(л) (Київ, 1510 *Арх.Р.* фотокоп. 28); И повѣдили ижъ знаки нши з обѣ сторонѣ тыми местцы по деревью идѣтъ вѣрбываны (1546 *ОГ* 11 зв.); повель нас дубровою, показывачи (!) знаки и деревье, в которыхъ панъ Загоровский менил быти грани показоные от подданных пана Кгесинского (Свищів, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 28); то(л)ко рубежи по дѣре(в)ю по ду(б)ю при бы(т)ности мое(и)... рубаны были часто (Житомирщина, 1595 *ККПС* 67); усихъ сумою копцовъ семьдесятъ... межѣ которыми по деревью, дубью и березью грани рубежи... положоны (Київ, 1600 *АрхЮЗР* 7/1, 263); В листѣ бовѣ(м) до Римáнъ поганскбю строфѣючи бе(з)ббжность, котбраа якобы штѣчне, невїдимбю Бa слáвѣ, камѣню и дѣрею и нѣмы(м) бѣдлатw(м) приписáла (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 269); зѣмлю в нѣмъ оучинилъ высбкбю оздббнбю с пáгорками... такъ же и дѣревьемъ ро(з)сажбны(м) и бвочомъ превѣборнымъ насадилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 5).

ДЕРЕВЪННІЙ *прикм.* Те саме, що **деревянный**: коновокъ дѣревьныхъ три взяли (Луцьк, 1586 *ТУ* 210).

ДЕРЕВЪНЯ ж. (*будівельний матеріал*) дерево, деревина: село и кгрмада Илинки... дѣрева такогожъ на чотыри тысячы и ингшоѣ дѣревьни на пять тысячей возов кгвальтовѣне вырубали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 118).

ДЕРЕВЯНІЙ *див. ДЕРЕВЯННІЙ.*

ДЕРЕВЯНКА ж. Дерев'янка. Вл.н., ч.: Микита Деревя(н)ка (1649 *РЗВ* 364); Петро Деревя(н)ка (Там же, 386).

ДЕРЕВЯННІЙ, ДЕРЕВЯНІЙ, ДЕРЕВАННІЙ, ДЕРЕВЯНННІЙ, ДЕРЕВАНННІЙ, ДЕРЕВЕННІЙ *прикм.* (*виготовлений з дерева*) дѣревьаний: Всихъ тыхъ городе(н) дѣревеныхъ два(д)ца(ть) (1552 *ОЛЗ* 164 зв.); приходять вхбдники весною на ошетри и ставляють сети дѣревяныи (1552 *Очерк.З.* 12); у

Володимери, на я(р)ма(р)ку збо(р)но(м) с товаро(м) свои(м), з скрынями и и(н)ши(м) начи(н)емъ деревены(м)... товары свои // ѡ(т)мыти(л) (Володимир, 1569 *ТУ* 134-135); два кр(с)ты дереваныи малеваныи (Львѣв, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 1 зв.); все будоване деревянное... слабо и небезпечно (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 3/1, 17); люде... жебы са не кланали... бо(л)вано(м) золоты(м) и сребренымъ мѣдены(м) и камены(м) и деревены(м) (XVI ст. *КАЗ* 621); Пивница противко церкви, с дверми и с краткою деревяною, с пробоями и з защипками (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 298); На каждый день кажетъ каждому свой крестъ (имѣти)... не деревянный або сръбрный (поч. XVII ст. *Вол.В.* 86); Исаия и Иеремія... мученичко зъ того свѣта зешлыи: оный // ... деревяною пилою перетертъ былъ, а овый въ яму болота... былъ укинень (Киѣв, 1621 *Коп.Пал.* 835-836); Сосѣдъ древа(н): Начи(н)е дереваное (1627 *ЛБ* 119); Тамъ же единъ болванъ барзо великий, деревяный, поганский, упалъ на землю... и розбился надвое (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711); стѣна по(д) шкнами дрѣка(р)нѣ... деревяная (Львѣв, 1638 *ЛСБ* 1043, 50 зв.); нехай бѣде кровъ по всѣй земли египецкой, такъ в начиньахъ дереваныхъ, якъ и в каменныхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 84 зв.).

♦ **деревеное мыгто, мыгто дереваное див. МЫТО.**

Див. ще ДЕРЕВЪНЪЙ.

ДЕРЕГОВАТИ *див. ДЕРОГОВАТИ.*

ДЕРЕГОВАТЬ *див. ДЕРОГОВАТИ.*

ДЕРЕЖКА *ж.* Ряденце, килимок: коц взорыстый фарбованный, полотномъ подшитый, новый, за золотыхъ десет; дережка пестрая за два золотыхъ; капелюшъ за золотыхъ чотири... отецъ Касиян и тот Панас кгвальтовъне забрали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730).

ДЕРЕЗА *ж.* Дереза. Вл. н., ч.: Иванъ Дереза (1649 *РЗВ* 434).

ДЕРЕНЬ *див. ДЕРНЪ.*

ДЕРЕЧА *ж.* *Діал.* дереча "сорт кислих вишень". Вл. н., ч.: Пилипъ Дереча (1649 *РЗВ* 341).

ДЕРЖАВА, ДЕРЪЖАВА, ДРЪЖАВА, ДРЪЖАВА *ж.* 1. Масток, вотчина, володіння: люди корѣнные... де(р)жавы пана миклаша... вели

ѡ(т) бѣга до врочыща дыменицы (1546 *ОГ* 59); а потомъ, намысливъшися зась до домовъ своихъ, шли... до отъчизны своее, до державы его милости, до Межирича (Володимир, 1585 *АрхЮЗР* 6/1, 150); межи име(н)емъ поводи(в)... а име(н)емъ де(р)жавы вм(с) радомыле(м) Самъ ѡчевисто... сталь напро(т)иво поводи(в) менованы(х) (Новий Острѣв, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 102); Имѣніе: Маїно(ст), маѣтность, богѣтство, имѣнье, дѣбра, Такъже: дрѣжава (1627 *ЛБ* 48); на которое весѣле во(з)ва(л) бы(л) люде(и) [Панъ Матѣвшъ] зацныхъ до де(р)жавы свое на то(т) ча(с), до села ѡсовецъ (Киѣв, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); возъны(и)... въ село... урядовъне инѣтромаитовалъ и реалитеръ в дерѣжаву и съкутечную посесию подаль (Житомир, 1650 *ДМВН* 215).

2. (*країна, володіння*) держава: Иосафатъ царь... заказавъ у всюй державѣ своєю, што бы постили и молилися Богу (XVI ст. *НС* 26); тоты люде дуръныи, Гадаряне, просили Христа, што бы пушовъ вонъ изъ державы ихъ (Там же, 153); А надто обачъ, же и православная вѣра обогачаетъ паства христіянскіе. // Аза не широкіе суть мѣшканя Рускихъ краевъ? Аза мала дрѣжава и царство Московскихъ земель? (1603 *Пит.* 9-10); тогда некоторые пробаторы вѣры и благочестия нашего и латынского мниси... окружили... Венецкую державу (1608-1609 *Виш.Зач.* 221); не ма(ш) мѣсца и краины в державѣ..., в земля(х) и повѣта(х) православного Народѣ ро(с)сїинского Где бы шко(д)ливого новозмышлено(е) внѣтское По(д)стѣпное и погибѣ(л)ное ереси незбо(ж)ные Апостатове..., ѡ(т) це(р)кве Матъки своее ѡ(т)стѣпили (Киѣв, 1621 *ЛСБ* 483, 1); зычу, абы Господь Богъ... сохранилъ вашего найяснѣйшого королевского величества... здоровье, при шасливыхъ всегда вашихъ и державы вашей, короны Полскія сукцесахъ (Киѣв, 1622 *АрхЮЗР* II, 73);

державність: узявъ царство выдѣ жидувъ..., чомъ не имають своєю державы, али суть у гнѣву божумъ, чомъ не имають царя своего, не имають пророковъ (XVI ст. *НС* 129);

перен. місце, територія, сфера ділянки, де хто-небудь почуває себе повновладним господарем: Ты же, костеле латынский..., дедичемъ вѣчнымъ (помпы,

славы, суетного могущества и видимое державы...) именуешься (1608-1609 *Виш.Зач.* 229); Яко дв(д)ъ мѡви(т): Ты ѡбладае(ш) дрѣжавою морскою. и вльны его ты оукротиши (XVI ст. *УС* №29519, 94); яко пр(о)ркѣ двы(д) пише... мѡва(чи) же ты владае(ш) дрѣжавою морьскою, а боура въ(л)ны ты оукрочае(ш), и за(с) мѡви(т) же ста(л) дх̄ъ боу(р)-ный, и по(д)несли са во(л)ни его (к. XVI ст. *УС* 31, 216).

3. (*право та можливість розпоряджатися, керувати ким-, чим-небудь*) влада, повноваження; сила, могутність: держава и моць бѣсовская погоублена е(ст) (1489 *Чет.* 171 зв.); Но точію самымъ мещаномъ лѡвскимъ... на томъ монастыри ихъ во всемъ власть и держава ѡ(т) рода в родъ... да будетъ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 143); снать же великіе рѣчи о собѣ мѡвить и собѣ преложѣнство нѣакоє и власть оутворѣть, презъ которѡю и сн̄а бжого звѣрхность и державою понижае(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 186 зв.); Кто вѣруеть у Иисусъ Христа, не будетъ погубленъ, али будетъ имати пожитокъ вѣчный, до котрого, милостивый Боже, умѣстити (насъ рачь) дѣля Христа, сына своего, емужъ слава и держава во вѣки вѣкомъ, аминь (XVI ст. *НС* 211); всѣ родове слѣжити емоу боудѣтъ а дрѣжава его вѣ(ч)наа котраа емоу нѣколи ѡ(т)-ната не боудеть а цр(с)тво его нѣколи не може(т) быти изрѣшено (к. XVI ст. *УС* №31, 78); неха(и) да буде(т) за(в)ше че(ст) и слава и де(р)жава во бе(з)конеч(н)ныя вѣки ами(н) (1600 *УИ* 1911/2, 14); то(и) бо е(ст) нашъ защы(т)никъ и застѣпни(к) крѣпо(к)... томѣ же слава и де(р)жава подобае(т) въ вѣки (Кричів, 1600 *ЛСБ* 352, 1); яко томѣ слава, чѣсть, и держава, хвалѣніе, и бл̄годарѣніе, кд̄пнѡ съ ѡ(т)цемъ, и Дх̄омъ егѡ ст̄ымъ (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.);

перен. опора, підпора, підтримка: Кѡтва: Кѡтвица. Преноснѣ, держава, ѡтвержѣнье, вѣспоможѣнье, потѣше(н)е, ѡтѣчка (1627 *ЛБ* 55).

4. Панування, управлїння, зверхність: положенъ бы(с) сии ап(с)ль... въ обитѣли великиа лавры Де(р)мани при дрѣжаве велика(г) корола Жигимо(н)та (Дермань, 1538 *Перетц.* 108); просечи Бога Створителя за господара, Его Милость, и

доброе строителство державы господарства его, и за народъ Христианский (1577 *AS* VI, 79); то все покрадено есть съ церкви, за державы небожчика Ионы Красеньского (Луцк, 1586 *АрхЮЗР* 1/1, 233); вселе(н)скій собѡ(р) ото(з)ватиса, тотъ то есть найвышшаа держава цр̄ковной власти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 188 зв.); сажавка нова, всыпана за державы отца Семиона (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 300); Могѣтство: Дрѣжава, цѣсарство (1627 *ЛБ* 164); громады зобратъ не допустиль... хотячи... абы презъ тое панъ протестуючого не доведася о шкодахъ, которые въ той маетности панъ Ланевский за державы своеє починиль (Луцк, 1633 *АрхЮЗР* 6/1, 492); Ты всѣми Нбс̄ами нево мѣстимый Величествомъ завше бытнои бѡ(з)кои йсности свои, И всейлною Властїю дрѣжавы твои (Чернігів, 1646 *Перло* 30 зв.).

5. (*все живе; все навколишнє*) свѣт: Не можетъ, мовить, душа, выдѣлѣвши ся выдѣ тѣла, у суй державѣ будушловати, чомъ душѣ праведныхъ у руцѣ Божуй (XVI ст. *НС* 103).

6. (*золота куля з хрестом наверху як емблема влади*) держава: Скіпетръ: Держава, йли лѣска царскаа, а(б) бѣрло, а(б) палца(т) кроле(в) (1627 *ЛБ* 232).

ДЕРЖАВНЫЙ, ДЕРѢЖАВНЫЙ, ДРѢЖАВНЫЙ *прикм.* 1. (*який перебуває у чийомусь володінні*) власний: петръ Собичъ... листы ѡдѣрочные ѡ(д) сѡдѣ земьского... до маетности на тотъ ча(с) де(р)жавно(и)... на че(р)некове... досела... рокитно(и)... ѡ(д)не(с)ль и положиль (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 56);

у *знач. ім.* власник, володар, правитель: Державный. Possessor. Dominator (1650 *ЛК* 443).

2. (*який має владу*) могутній, вельможный: павель ты(ж) рекль къ игемоноу // фистоу. дрѣжавный фисте (вельможный) каждый чл̄къ который милоуетъ б̄га. дрѣжавоу (моць) на(д) стра(ст)ми бодеть (!) мѣти (1556-1561 *ПЄ* 202-202 зв.); (вельможны(и) дрѣжавны(и) ѡеѡфїле абы еси выдалъ правдоу тыхъ словъ тыхъ рѣчїи в' нихъ же еси наоучень былъ (Там же, 202-204 зв.); Сию книгу п̄нъ Андреи Серяга... дароваль... вызницкои церкви... при державномъ крали Гїоргїи Ракоцимъ (Нижня Вижня, 1647 *Паньк.* 24);

у знач. ім. могутній: Х(с)ъ... дх(в)но ѡсвѣчива-
еть оу темности оума своѣго державныхъ и свѣ(т)
бо есть Х(с)ъ (1489 Чет. 217).

**ДЕРЖАВЦА, ДЕРЖАВЬЦА, ДЕРЪЖАВЬ-
ЦА, ДЕРЖАВЦЯ** ч. 1. (намісник королівського
замку або староства) державець: Я юреи михаи-
лови(ч) монто(в)товича воевода кие(в)ски(и) дер-
жа(в)ца черниго(в)ски(и) и любецки(и) (Київ, 1508
ПИ №4); При томъ были: маршалокъ дворный панъ
Григорей Станиславовичъ Остиковичъ, марша-
локъ, Слонимскій державца, панъ Янъ Литаворъ
Хребтовичъ (Львів, 1510 АЮЗР I, 44); При томъ былъ
кназь Ян, бискѣп Виленскій, ... // ... пан Юрьи... мар-
шалокъ земскій... державца Мерецкій... и иные па-
нове (Вильна, 1522 АС III, 240-241); Вельможнымъ
пномъ ихъ мл(с)ти, князю стефану корыбутовичу
збара(з)кому, воеводе троцъкому, де(р)жавцы
жосленьскому (Кременецъ, 1584 ЛНБ 5, II 4045, 72);
отъ Адама Соколского, державцы Полтавского, ...
воеводѣ... Семену Микитичю (Полтава, 1647 АЮЗР
III, 98); тотъ же возный, зъ шляхтою вышъменова-
ною, будучи в месте Ровным, реквизиовал урядовне
справедливости з тих месчан у державцы их, его
милости пана Миколая Богдашевского, тое спра-
ведливости не учинили (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV,
538).

2. Власник або орендар земельного маекту:
естлибы тот, хтобы... против того листѣ нашего —
бы са ѡспирал, тот маеть перво заплатити на замок
господарскій, на Креманец, томѣ державцы, хто
бѣдет... тот замок держати, сто коп грошей (Ост-
рог, 1514 АС III, 113); голѣбъ не хотѣ(л) на то ѡт-
повѣдати и(ж) не есть жадны(м) державцею домѣ
того преднаписаного (Кам'янець, 1577 ЛСБ 1201);
урононымъ ивану хрѣницькому подьсу(д)ку нѣшему
земскому... сябромъ а де(р)жа(в)цомъ имѣнъя
буремъля (Луцьк, 1581 ЛНБ 5, II 4044, 109); ты, ...
пану Немиричу, яко вла(ст)ному ѡ(и)чичу и
споко(и)ному де(р)жа(в)цы имѣ(н)я и кгру(н)ту...
шкоду чини(ш) и кгру(нт) его забирае(ш) (Київ,
1591 ККПС 84); Писаль... до мене Федора Загоров-
ского, ... панъ Григорей Балабанъ, державца всѣхъ
добръ монастыра // Жидичинского, обтяжливе
жалуючи... на Василья Кравца (Володимир, 1596

АрхЮЗР 1/I, 485-486); Стажатель: Набывшій, аѣо
державца (1627 ЛБ 124); Урожоному пану Але-
ксандрови Кирдиевичови Дзюсе, арендарови албо
державци места Лисянки, если оселый — яко осело-
му, а если неоселый — яко неоселому (Житомир,
1632 ТУ 297); возны(и)... подьданы(х) тамошъ-
ныхъ до гъромады зволавъши и ѡ новымъ деръ-
жавъцы имъ ѡбвѣсѣтивъши, подьданъство и по-
сълушенъство ажебы звыча(и)ное пану своему пель-
нили, ѡбвѣсѣтилъ (Житомир, 1650 ДМВН 215).

3. Володар, правитель, пан, господар: міро-
де(р)жець, де(р)жа(в)ца того свѣта (1596 ЛЗ 56);
сано(в) ты(х) которы(х) есте в римѣ наздобывали за
шматинѣ или вѣхоть бы есте не вмѣнили, але што(ж)
коли вмѣстити ми(р) и его любо(в), и де(р)жавца
ѡного ва(м) не попѣсти(т) (1598 Виш.Кн. 275 зв.);
братие, ... облецѣтеся в зуполную зброю Божую,
бысте мѣли стати..., против державцямъ, темности
вѣка сего, против духовнымъ злостямъ на небесѣхъ
(Вильна, 1600 Катех. 80); с преложе(н)ства котѣ-
ры(м) пануе(т), не на(д) людми, але на(д) прело-
жѣными де(р)жавцами свѣта того те(м)ностій, жа-
де(н) его стрѣтѣти не мѣже(т) (Острог, 1607 Лѣк.
104); тоѣ видѣлъ іюсифъ веръноу(л)са... и поча(л)
его просѣти... ѡ пилате... дръжавце... прошоу...
даѣ ми тѣло іса... добродѣла моего (Устрики,
I пол. XVII ст. УС №29515, 98 зв.); онъ емѣ
ѡ(т)повѣда(л) подношѣ рѣки мои до г(с)да бѣга
высокого державцы нѣба и земли (серед. XVII ст.
Хрон. 23 зв.).

ДЕРЖАВЧИНАЯ ж. (дружина державця) воло-
дарка: Присылали... до мене Кгрик(о)ра Еневича,
подписка кгородского луцкого... державчиная
чернѣчьгородская пани Фронцишковая Хвали-
чевская... весполок зъ сыномъ своимъ... служебни-
ка своего Яна Ленского з листомъ его королевское
милости... по полску писанымъ (Луцьк, 1569
АрхЮЗР 8/VI, 246); Войтъ дей и з мешаны... хоте-
ли у звонъ ударити, абы того... розбойника
Круковского поймать. А пани дей Консиновская,
державничая Городецкая, прибегши, мешаномъ не
дала звонити (Житомир, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 418).

**ДЕРЖАНЕ, ДЕРЪЖАНЕ, ДЕРЖАНЬЕ,
ДЕРЖАНЬЕ, ДЕРЪЖАНЬЕ, ДЕРЖАНИЕ,**

ДЕРЖАНА, ДЕРЪЖЕНЄ, ДЕРЖЕНЬЄ с.

1. Володіння, посідання: Я Павел Нарѣшович, секретар господарський взал есми въ слѣжебника княза Федорова... 8 Грина... серебщины з держана княза его, з Медина патнадцат копь грошей (1534 *AS* III, 471); па(н) фѣдо(р) гаврилови(ч) холуневъски(и) оповѣда(л) и(ж)... имаючи то все в де(р)жанью своемъ ѡ(т) бра(т)и... проси(л) мене абы(х) я ему... дозволи(л) тыи ча(ст)ки его в ы(и)ме(н)и... па(н)у грицку сенюти ку его потреби продати (Кременець, 1552 *ЛНБ* 103, 26 / *Id.* 1805, 1); хто бы кого выби(л) зъ споко(и)ного де(р)жа(н)я та(к) з ыменья яко ѡ(т)натъемъ люде(и) кгру(н)то(в) то(г)ды ѡны(и) выбиты(и)... ѡ(т) выби(т)я, мае(т) припозвати того хто его выбиль (1566 *ВЛС* 58 зв.); записую... часть фолварку, которое пустует и лежит пляцем неподалеку Гнидавы, але што тепер в держаню и вживаню своем маю (Волкови, 1572 *АрхЮЗР* 8/VI, 385); су(д)... тоє име(н)е... Семашку в де(р)жа(н)є присуди(л) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 92); записую и(м)... на вси(х) ты(х) име(н)яхъ кгру(н)то(х) и пожи(т)ко(х), которы(х) я и по се(с) ча(с) в де(р)жанью свое(м) ме(л), сѣмѣ пнзе(и)... двана(д)ца(т) тисече(и) ко(п) гроше(и) лито(в)ски(х) (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86 зв.); тоє именьє помененое и(л)иныйцы... панѣ воеводе... яко властно(ст)... поступили, въ мощь в де(р)жанье его мл(с)ти подали (Вінниця, 1599 *ЛНБ* 5, II 4049, 139); мае(т)но(ст) свою... до реа(л)нои по(с)сѣсыи и споко(и)но(г)[о] де(р)жаня и уживаня... пану Мо(с)чени(ц)кому зо вси(м) по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН* 181);

право на володіння (чим): А пак король... за позванемъ княза Коширского допѣстил емѣ светки своими держана доводити (Львѣв, 1537 *AS* IV, 84); якожь такового звечного а давного держаня, ижь тые озера здавна на тые церкви Божи супокoine суть держаны, готовь есми довести доводомъ добрым, водлугъ... статуту прав земских (Киѣв, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 41); на которо(и) полане капу(с)ти(н)ско(и) игуме(н) и че(р)нцы... доведечи держа(н)я своего показали передо мною выпи(с) с кни(г) кгро(д)ски(х) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3); **войти в держанье** — стати власником, посѣсти

якесь майно, маєток: ино мы будѣчи того добре ведомы же име(н) жо(р)нища е(ст) властное деди(ц)ство пно(в) дѣби(ц)ки(х) которого яко ѡни зъстарода(в)на та(к) и по ни(х) па(н) по(д)комо(р)ы(и) вше(д)ши в де(р)жа(н)е... на то пну по(д)коморому дае(м) тот нашъ ли(ст) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); **въ держане (держанье) взяти (взат)** (що) — привласнити (що), стати власником (чого): во всѣи тые именья... увезали и въ держане взяли (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 322); князь Роман,... волен бѣдетъ тые замки и дворы и села... в мощь и в держанье... свое взат (Камѣнь, 1571 *AS* VII, 382); **въ держане (ку держанью) прийти** — те саме, що **войти в держанье**: А хто бы с чужозе(м)цовъ... важилися што с того ѡпросити взяти и в де(р)жа(н)е при(и)ти а ѡпоменены(м) будѣчи того за разомъ не поступи(л), то(г)ды маєтность его вся мае(т) быти взята до... ска(р)бу ншго великого кнзства лито(в)ского (1566 *ВЛС* 3); розказю, жебы... шпиталей нарѣшати не смѣли, и абы все то, кгды лѣтъ своихъ доростѣтъ кѣ держанью тыхъ именьей моихъ... прийдѣтъ, черезъ нихъ на церкви и шпиталѣ... ѡтдавано было (1577 *AS* VI, 80); **быти въ держанью** *див.* **БЫТИ**.

2. Орендування, оренда: до лет сынов ее тыи земли верхуписаны княз Костентин... по половине дал в держане до того часу, поки ся конечная справедливость станет отцу архимандриту... с княгинею Корецкою и з сынами ее (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 23); з держаня именя моего Радощина и приплодку з стада вѣно дѣвкамъ нашимъ давати маєть (Піддубці, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 103); Хазко Есманович сознал: иж мел в держаню своем село Подгайцы от пана Ивана Подоленина Красноселского за листомъ его у тридцати копах грошей личбы литовское (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 139); в то(м) па(н)стве... городо(в) дворо(в)... де(р)жане(м) врядовъ земъскихъ и дворныхъ... чѣжозе(м)цомъ и заграни(ч)нико(м)... давати не маемъ (1566 *ВЛС* 3); А што мне на держанье войтовское сеножати... панъ войтъ листомъ своимъ ѡбовезалса... дать и его на враде... кгродскомъ... зезнать (1577 *AS* VI, 82); А тѣю мае(т)но(с)ть... симъ

ли(с)томъ моимъ... в де(р)жане... за(с) подаю (Острог, 1607 ЛНБ 5, II 4052, 32).

3. Користування (чим), вживання (чого): которое держане и посесия... отъ пана Черниковского, дворянина его королевское милости, епископии Володимерское... зуполне мене дошло (Володимир, 1580 АрхЮЗР 1/1, 131); Поссесія: Держа(н)е, ѓжива(н)е (1627 ЛБ 228).

4. Влада, панування, правління: чаяли бо его пло(т)ного цр̄а... ажбы могль и(х) ѡ(т) держанья римьского свободити (1489 Чет. 166); Браславль за деръжанья того жь кн̄за Корецького (1552 ОБЗ 142); Венеца за де(р)жанья кн̄за богѣша Корецького (1552 ОВін.З. 129 зв.); Че(р)касы за де(р)жанья п̄на яна хрщоновича замокъ (1552 ОЧерк.З. 4); боярь и подданныхъ всѣхъ подъ послушеньство и держанье дей свое подбилъ (Луцьк, 1580 АрхЮЗР 1/1, 143); обещуемъ... того Переяславля... ни въ чомъ себѣ не привлащати, въ нихъ ся вступовати зъ моци держанья своего (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 287); де(р)жава, мо(ж)ность де(р)жа(н)е, дѣжость (1596 ЛЗ 43); Прибудовал тыжъ отецъ Семионъ, игумень Пересопницкий, за держаня своего в монастыри келий шесть новых и свѣренъ великий (Пересопница, 1600 АрхЮЗР 1/VI, 298); е(с)ли бы за де(р)жа(н)я его мл̄(т)и п̄на Соколо(в)ско(г)[о] якая кры(в)да переказанимъ педиме(нт) ѡ(т) яки(х) ко(л)ве(к) ѡсо(б) в то(м) (!) мае(т)ности деяла, борони(т)... ку тому и са(м) з особы своее (Житомир, 1609 ДМВН 177).

5. Дотримання (чого): те(ж) такоую(ж) власне яко и генрикъ присагѣ в' мекгешоу поприсагѣ, межи иншими и тотъ выше припомненный о конфедаций держанью часы вѣчными (Острог, 1598-1599 Апокр. 23 зв.); якъ до держанья всѣхъ папескихъ оухваль, на остатокъ и до триденского синодѣ на которомъ жаденъ з грековъ ани рѣси не быть, насъ обовазати хотатъ и обоваздють (Там же, 44).

6. Існування; підтримування: кождомѣ братѣ, на держана Таковѣго брацтва роукѣ, дати мае(т), где и встѣпного до скринки брацкое зара(з) положить повиненъ бѣде(т) грошій шѣсть (бл. 1623 ПВКРДА I-1, 40).

Пор. ДЕРЖАТИ.

ДЕРЖАТИ, ДЕРЪЖАТИ, ДЕРЬЖАТИ, ДЕРЖАТЬ, ДЕРЪЖАТЬ, ДЕРЖАТИ, ДРЪЖАТИ, ДРЪЖАТИ дієсл. недок. 1. (що) (тримати в руках, не дати впасти) держати: ѡ(н) [каноникъ]... поведи(л) маю де(и) ли(ст) капиту(л)ны(и) и чо(л) передо мною в рука(х) свои(х) держачи (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 63); Одна, свечу держачи, свитила, а иншие стерегли, жебы хто не подбачил (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 369); до(л)го на(м) бѣ трпѣти рачить, абовѣмъ... хочѣтъ абы(х) мы са... з ѡными ст̄ыми... знашли, дръжачи въ роука(х) не то(л)ко ла(м)пады..., але и ѡлѣй (1589 Розм.нап. 2); Сиби(л)ла...//... ходи(ла) в' черно(м) ѡдѣнью... ѡ(б)ваза(в)ши в'лосы ѡколо голѡвы, рѡгъ в' рѡцѣ дръжачи (Львів, поч. XVII ст. Крон. 75-75 зв.); Рѣкою Держить квѣтокъ, дрѣгѡю Книгѣ, тамъже Кадило (Вільна, 1620 Лям.К. 27); в чо(м) сѣтъ подобными жезлѣ Моисеѡвѣ, котрый гды в' рѡцѣ своѣй держаль Моисей былъ жезломъ, скѡро засе покіндѣл ѡногоу на землю, алить сталь змѣєю (Київ, 1646 Моґ.Тр. 945); Рѣкль Іуда: што хочешъ же бѣмъ тобѣ даль в застѣвѣ: ѡ(т)повѣдала: перстень твой и манѣли и пѡсохъ, который въ рѡцѣ держишь (серед. XVII ст. Хрон. 63).

2. (кого, за що) (взявшись за що-небудь, не відпускати) держати, тримати: бра(т) еє ишко за руки де(р)жа(л) чого са де(и) де(в)чина зла(к)нула (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 59); "А якомъ первой поведиль, же Ганънуска за ноги держала, а Каскою мене намовляла на то", — поведиль засѣ (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 8/III, 504); а кг(д)ы его левъ хотѣ(л) пожерети, ѡпха(л) емоу рѣкѣ в' гортань, и дръжа(л) за азы(к) так' до(л)го а(ж) л'ва оумориль (Львів, поч. XVII ст. Крон. 61); Рыцерь оужа хѣбкою держачи рѣкою значить, же бѣлъ напѡлненъ М(д)ростю стою (Київ, 1624 На г.Долм. 2); Пилно стережѣте, И в рѣкахъ своихъ ѡрѣжие мощно держѣте, А якъ до васъ придѣтъ, грозно ѡ(т)повѣдайте (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 29); Есть на мѡри едѣна рыба невелика... котѡраа такѡю моцъ в' собѣ мае, ижъ хочъ набѡлшій корабль... оухвативши держати бѣде поки хочѣтъ и не дасть емѣ з мѣста поступити (серед. XVII ст. Хрон. 6 зв.); зразѣ дрѣгий выходачий патѣ брата держаль рѣкою (Там же, 396).

3. (що) (*служити опорою чогось*) держати: Яко оундаменътъ наперъвая естъ речъ, которая все будованье деръжитъ, такъ // Петръ светый наперъвшою естъ головою церкви Божее, на котормъ се вся спираеть (Вильна, 1597 *РИБ* XIX, 244-246); Камень, в' оуглѣ бѣдована полбжженный, зрѣбы двохъ стѣнъ деръжитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 491);

(*бути прикріпленім*) держатися, триматися: тая шкута естъ ба(р)зо старая... на не(и) пусти(ти) збо(ж)я небезпечно, бо ле(д)во в третє(м) врекгу те(р)тица гвоздо(м) де(р)жить, такъ згнила (Володимир, 1602 *ТУ* 234);

перен. (кого чим) допомагати, підтримувати: Постиль и Моисей пророкъ... м̄ дну, не иль нѣчого, али Б̄гъ державъ его муцювъ своевъ (XVI ст. *НЄ* 16).

4. (кого, що) (*затримуючи, не віддавати, залишати в себе*) держати, перетримувати: А естли бѣдѣтъ кони чѣжогородъцовы ино тогъ хто выгналь маеть старосте дати... по в̄ гроше(и) и деръжати ихъ ажъ чѣжогороде(ц) запла(т)и(т) (1552 *ОЧерк.З.* 9); того коня полторы недѣли въ себѣ держаль, а пану старостѣ... не оповѣдовалъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 168); твоя м(л)... обѣща(л) вса яже еси пограбилъ в монастыри ве(р)нѣти што и до ннѣ не ве(р)таешъ, де(р)жишъ не пра(в)дѣючи (Берестя, 1593 *ЛЄБ* 238, 1-1 зв.).

5. (кого) (*примушувати перебувати, знаходитися де-небудь проти волі*) держати, тримати: она тых часовъ... на ярмаркѣ Острозскомъ шести чоловѣковъ... поймати и ъ везене осадити казала и тепери их ъ везеню держит (Краків, 1542 *AS* IV, 317); Постник боярина полонского Труша безвинне збил и в везеню держал (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 102); а так проше, абысь тамъ... рачиль... ехати и его... взати... и до... надки Его Королевское Милости ъ везеню держать (Луцьк, 1564 *AS* VI, 241); Мацеви(ч), не (д)баючи... на то(т) листь... мене, де(и), до везе(н)я всади(л) и де(р)жа(л) чере(з) день и чере(з) но(ч) (Житомир, 1582 *АЖМУ* 44); А вм(л)... рачи(т)се ображатъ... яко бы(х) я мель... дете(и) шко(л)ны(х) оковавши железы ъ везеню де(р)жати (Львів, 1593 *ЛЄБ* 245, 1); Та(м) же то(го) жида в везе(н)ю за сто-

рожою ночь и до полудня де(р)жалъ (Володимир, 1608 *ТУ* 245); Гдыбы котбрый зацный... члкъ держанъ былъ в' вазе(н)ю, ѡ котброго вызволеню естъ надѣа, и ижъ маеть... нагородити тымъ, котбрыи в' его потрѣбѣ литость на(д) ним' мѣли, и добродѣйствы свбими вспомога(л)и (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 164); невѣлниковъ ѡ(т) вѣка держимыхъ Праотець... с те(м)нищи адовы свободивъ (Чернігів, 1646 *Перло* 63 зв.); Слыш, пане, плач маток и дѣток невинних, Котрих тен бѣсурман держит в путах сильних (1648 *Слег.* 153).

6. (що) Держати, тримати, зберігати: нехай бы твой служебникъ ключи въ себе держаль (Вильна, 1523 *АЮЗР* II, 132); Ключъ ѡтъ порохѣ де(р)жалъ пѣшка(р) (1552 *ОЖЗ* 120); А скрынъка маеть быти справне у цехмистра, а ключъ по каждого брата рядомъ дръжати (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 52); которою сѣмою де(р)жачи еи ъ себе прироби(л) бра(т)ствѣ за то(т) ча(с) зо(л) по(л) сто пя(т)деся(т) (Львів, 1608 *ЛЄБ* 1046, 3 зв.); видель ве(л)це постерегано абы книги ри(м)ской надѣвъ протѣвные, ѡ(т) жадного з нашихъ, ани держаны ани читаны не были (Єв'е або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 4 зв.); два брата ста(р)шіе ключѣ ѡ(т) самой скры(н)ки оу себе держати маю(т) (бл. 1624 *ПВКРДА* I-1, 43); Пр(о)рок' Бжій Двѣдъ Киѡт' ал'ѣво скриню примѣра,... у себе держати бо алса (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 914); слнце... той пари не можетъ долго держати, рихло на долъ спадеть (серед. XVII ст. *Луц.* 543).

7. (що) (*про напрям руху*) дотримуватися, держати: ѡт того Шалчина мохѣ къ лѣсѣ, держачи лѣс по праве къ Задыбом, а дѣбровѣ по левѣ к Ковлю (Ковель, 1538 *AS* IV, 168); ѡ(т) того ставища вели тою жъ речкою чо(р)ною деръжачы тешовъ ле(с) по лево(и) стороне (1546 *ОГ* 49 зв.); от тых Вертепищъ, держачи тыи Вертепища по праву от села Бородчичкого (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 14); И ѡ(т) тое петы уза(в)ши,... едучи по право(и) руце, де(р)жечи ре(ч)ку Луковицу, привели на(д) ле(с) (Київщина, 1600 *ККПС* 159); границы тые скончивши, держачи ѡтъ месца до месца якося выжъ ограничило (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 71).

8. (кого) (*наймати для виконання певних обов'язків*) держати, тримати: онъ намъ подвязался съ тыхъ корчомъ сторожу въ поли отъ поганства татаръ завжды держати (Краків, 1510 *Любав.* дод. XXVII-XXVIII, №21); сторожѣ польнью часѣ летнего только дла пашни де(р)жать мешчане ѡ(д)нѣ ѡ мили ѡтъ места на врочищи (1552 *ОВін.3.* 132 зв.); На поли сторожѣ деръжати повиньни складаючися те(ж) на то вси (1552 *ОЧерк.3.* 7 зв.); кгды... Тymoфеи, друкар... приехавъши по потребахъ своихъ до места Острога, ...теды... пан Бучаискии... помочникомъ своимъ оногo... держати розказавъши (Луцьк, 1625 *ПФ* 146);

утримувати, забезпечувати: дяка месчане четвертенъские своимъ коштомъ держати мають, жебы диты ихъ учылъ (Луцьк, 1642 *КМПМ* II, 235); Моисе(и)... рѣклъ до г(с)да... Плачѣ(т) на мене, мѡвечи: дай намъ мѡсо абы есмо ѣли. Нѣ могѣ самъ держатъ всегѡ людѣ тогѡ, бо мнѣ тажкѣи есть (серед. XVII ст. *Хрон.* 133 зв.).

9. *Перен.* (кого і без додатка) (*про хворобу*) схоплювати, мучити; триматися: та кто пришовъ май перше, та ся купавъ, здоровъ // бывъ выдъ усякой неволѣ, што его держала (XVI ст. *НС* 57-58); коли ѡгневаа немо(ч) дръжати боуде(т) възми бѣлои венеди(к)ты коре(н) или былинѣ я(ж) на(д)шеср(д)це (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3); Та(к)же кого тра(с)ца дръжи(т), то оувари чо(р)нобы(л) тѣпло пии (Там же, 11).

10. (що і без додатка) (*володіти на правах власності чимсь, мати у власності щось*) держати: держал бы еси ихъ по томѣ, какъ было за кнѣзѣ Михайла... конечно (Мельник, 1501 *АСІ*, 146); Кнѣзъ Андрѣй рек: не вѣмъ, которымъ обычаемъ держитъ кнѣзъ Федоръ тое подворье (Луцьк, 1503 *АС І*, 150); за его к намъ верную службу тое село Тулеговичи со вещи с тымъ ему дали, какъ на насъ держало (Вільна, 1506 *АЛРГ* 119); Маеть онъ и его справедъливые наследки тые... села держати з людми и со всими ихъ землами... и сеножатми (Львів, 1509 *АС ІІІ*, 70); маеть его милость тое имене держати, и вживати, и ку своему лепшому... обернути (Канів, 1564 *ЗНТШ* XI, 13); маю(т) ихъ м(л). тое имене мое Пулины держати и вживати,

ку своему лепшому пожи(т)ку ѡброчати (Житомир, 1584 *АЖМУ* 134); ѡв оно(и) скры(н)це... имеломъ... тестае(нт) небо(ж)чика... на имене(н)я гли(н)ско... которое я де(р)жу... ѡ(т) ко(л)ко десать летъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ ІІ*, 23258, 1); пре(д)которы(м) правомъ ѡпоминали са тѣ то мадаращеве ѡ вы(ш) мѣнованого миска которы(м) способомъ ѡ(т)чи(з)ну и(х) де(р)жы(т) (Одрыхова, 1592 *ЦДІАЛ* 37, 6, 1 зв.); которое имѣнье ее милости отъ мене держитъ за листомъ моимъ головнымъ (Київ, 1592 *АСД І*, 186); а тые пріятеле мое которые бы тѣю маетьность мою по мне держали и ихъ потомство... ништо тое церкви при ней монастыря пѣстоштити николи не мають (Почаїв, 1597 *ПВКРДА* IV-1, 47); хтожбы колвекъ тотъ подварокъ держав, жадной перешкоды чинити не маемъ (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 5); которую маетьность... по(з)ваны(и) не ведати за якимъ правомъ... ѡпоръне и неправне ѡсягнувъши де(р)житъ (Люблін, 1630 *ЛНБ* 103, 21/d, 2010, 10 зв.); А та(к) мы... ѡны(х) Бѣликовичо(в) при... поменены(х)... пожи(т)ка(х) та(к) якогѡ ѡни с про(д)ко(в) свои(х) де(р)жатъ... листомъ наши(м) зоставде(м) (Острог, 1637 *ЦДІАК* 1471, 1, 1, 99 зв.); **держати къ своимъ рукамъ, к рукамъ своимъ держати, у рукахъ своихъ держати** див. **РУКА**; **держати на себе, на себе держати** — володіти особисто: самъ онъ маеть тое имене наше Марковичи держати и вживати на // себе дотолъ часу, доколъ тотъ накладъ свой... выберетъ (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 193-194); маеть панъ городничий тое имене мое... на себе держати (Луцьк, 1570 *АС VII*, 361); **держати под собою** — мати у власності, володіти (чим): жаловали намъ... земане Волинский..., штожъ княгини... держала под собою близкость ихъ, имени, ѡ Волинской земли... безправне (Вільна, 1507 *АС ІІІ*, 44).

11. (що) Орендувати: тепере половинѣ того мыта...казали есмо кнѣзѣмъ... Жеславской... держати подлугъ первое данины наше (Вільна, 1506 *АС І*, 134); маеть панъ Бонарь доброволно тое мыто держати и платъ весь съ него въ тотъ годъ на себѣ брати, бо вже Шамакъ и за тотъ годъ Намъ за тое мыто // заплатилъ (Краків, 1507 *РЕА І*, 69-70); маеть имъ рокъ початися тую корчму варити отъ

семое суботы прїйдучое и держати мають тую корчму годъ весь сполна (Краків, 1507 АЮЗР II, 117); они не за жаднымъ... дарованьемъ тые именья отъ владыки Володымерьского деръжать, але арендою (1554 РИБ XXX, 267); Присылал до мене... пан Петръ Загоровский... ѡповедаючи, иж... имене Годомичи, которое Его Милост... з ыншими именами держал и держати мел за ѡрандою и за квитомъ ѡт подскарбиной господарское... до Громниц,... не давши Его Милости того имени Годомич до року ведле квитѡ,... князь Матѡей... додержати не дал (Луцьк, 1559 АС VI, 49); Те(ж) ѡста(в)ѡемъ ижъ коли бы хто которую зе(м)лю де(р)жалъ... три годы, а спокоемъ сеяль або ѡра(л) а други(и) прише(д)ши на тое поле пожа(л)... таковы(и) мае(т) плати(ти) кгва(л)тъ (1566 ВЛС 82 зв.); До плачѣнья аренды не здастьса намъ никѡго примѡщати лѣчь такѡвыи добра котѡрыи бы за правомъ своимъ посесорове тепѣрешнїе держали до живота своѣго, а по смѣрти ихъ до цркви ворочати-са мають (Острог, 1598-1599 Апокр. 37); заха(р)ка з бѣлого(р)щы ѡ(д)далъ... чы(н)шу зо(л) вї просячы абы могъль и дале(и) тѡю(ж) сѣножа(т) аре(н)дою де(р)жати (Львїв, 1637 ЛСБ 1043, 48 зв.); в посесии держати див. ПОСЕСИЯ.

12. (що) (мати владу над чим-небудь, тимчасово управляти) керувати, правити (чим): державцы браславскому пану Павлу Ивановичу Сапезе и инымъ державцомъ браславскимъ, хто и потомъ будетъ отъ насъ Браславль держати (Краків, 1524 АЛРГ 196); па(н) стецко того ѡрадѡ на собѣ не хотѣ(л) де(р)жати и далъ ключѣ црко(в)ныи пану ма(р)кови (Львїв, 1579 ЛСБ 1033); панъ владыка... держаль тотъ манастыръ... одинадцать годъ (Луцьк, 1580 АрхЮЗР I/1, 149); тотъ преречоный Переяславль... даемъ держати... сынови... княжати... Острозскаго (Варшава, 1585 АрхЮЗР 7/III, 287); влады(ч)ства те(ж) полоцкого не мыслить держати, и не хочеть (Острог, 1598-1599 Апокр. 19); Гды Ираклій Монарха Рїмское Панство держаль, Пѣрскїй Царъ Хѡзрой... Едного зъ Старѡсть Сървара именемъ зъ бързо многими тїсачами посылаетъ, жебы емѡ всю Всхѡдною стѡронѡ зъголдѡвали и вѡ по(д)данство по(д)дали (Київ,

1627 Тр. 680); Потѡмъ Симѡнъ брать егѡ оурадъ тотъ держаль кї лѣтъ (серед. XVII ст. Хрон. 495).

13. (відбуватися протягом певного часу) тривати: И тако тое до(л)го дрѣжало а(ж) до грїгора з го мнїха, и чо(р)нокни(ж)ника (к. XVI - поч. XVII ст. Кн. о лат. 95 зв.); Лоунный кроу(г), на ѡї лѣ(т), той починаетъса ѡ(т) Ген'вара, при не(м) те(ж) златѡе число, котѡрое ты(л)ко(ж) лѣ(т) дрѣжи(т), починае(т)са (Острог, 1612 Час.Туп. 309 зв.).

14. (що) (виконувати) дотримувати, додержувати (що), дотримуватися, додержуватися (чого): маемъ имъ тое право Майтборское твердо держати, во всякихъ члонкахъ прислухаючихъ къ тому праву (Краків, 1507 АЗР II, 12); ѡпоустивши заповѣ(д) бжїю. дрѣжите оуставы стар'шихъ члѣкъ (1556-1561 ПС 152 зв.); а тую вгѡду постанове(н)е и е(д)на(н)ѣ ншо во (в)сїх ты(х) реча(х) чло(н)кохъ и а(р)тыкулехъ... маемъ... з обу сторо(н) твердо а неѡ(т)ме(н)но... де(р)жати (Ляхівци, 1559 ЛНБ 103, 19/Id, 1961, 25); тое вгѡды з вами держати не буду, бомъ ся вжо подалъ у воборону пану Василю Загоровскому (Володимир, 1570 АрхЮЗР 8/VI, 294); сїе бгѡдгѡдное законъное бра(т)ство... ѡбычая повинъни такъ деръжати... любовно и тихостию дрѣгъ дрѣга... себе творяще (Львїв, 1586 ЛСБ 71); если заказувъ не будутъ держати, я ихъ незаконъство буду сокотити (XVI ст. НС 154); А церковь Восходная яко приняла отъ святыхъ апостоловъ..., такъ держитъ и обходитъ... и не отмѣняетъ жадное традицией и росказаня такъ апостолского, яко и отцевъ святыхъ (1603 Лит. 43); Мѡвитъ, бѡвѣмъ, Держѣмо што Бо(з)скимъ зражѣниемъ на(м) зъ Бо(з)ского пїсма показано есть (Київ, 1619 Гр.Сл. 206); то все, што Хс Бгъ мѡвилъ... росказѡючи держати оухвѡлы и пора(д)ки Цркѡвныѣ, не тѡлкѡ на пїсмѣ але и слѡвне поданыѣ (Київ, 1637 УС Кал. 81); слово держати див. СЛОВО.

15. (що, чого) (бути відданим, вірним чомусь) триматися (чого), сповїдувати (що): тая светая единость — не новые речи... а ку тому (и) таковые, которые вамъ ничого не уняли, опрѡчь сцызмы проклятое, которое ся ослепъ (упоръне) деръжыте

(Вільна, 1599 *Ант.* 559); заповѣдає(м) таковы(м) мощю бо(ж)ю... абы де(р)жали мо(ц)не единъ со дрѣги(м) братство спо(и)ное и любо(в) правѣдывю мѣти (Перемишль, 1600 *ПВКРДА IV-1, 3*); И показуєте потвержѣня папѣзского правила вашего, якъ есте упросилися держати вѣру греческаго православія до его ласки, доколя ся ему в чом противного що от вас у вѣрѣ грецкой не покажет (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Грекове и Россове держать правую вѣру, и доводятъ правды ей зъ писма святого (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 904); Кгдымъ мы ласкою всесилного Бога... при церкве... восточное православіи святѣишихъ патріарховъ благословеніи и послушенствѣ, якосмы святыню приняли и неотмѣнне завше держали и при церкве восточной стояли такъ и // теперь стоимо и мощно держимо (Київ, 1626 *КМПП I*, дод. 280-281) **вѣру держати див. ВѢРА.**

16. (з ким, що) (*поділяючи погляди, виступати на захист або на боці кого-, чого-небудь*) підтримувати (кого): кто... хоче(т) доброво(л)не ѓ тоє бра(т)ствѣ встѣпнати а то маю(т) та(к) мощно дрѣжати я(к) в то(м) листѣ є(ст) выписанѣ (Львів, 1544 *ЛСБ 10*); И копею властного рукописаня того Иосифа знашли у коморе его, што онъ умираючи писалъ, каючися того призволеня, и отступаючи засе отъ Латинъ, не держачи съ ними (1582 *Посл. до лат.* 1141); И прієсла(л) писаніє свое ивано(м) попо(м) стряти(н)ски(м) да бы(х) ему прієсяга(л) не де(р)жати бра(т)ства Лво(в)ско(г) но противити(с) проти(в) росказаня его (Гологори, XVI ст. *ЛНБ 4, 1136, 35, 1 зв.*); не де(р)жимо мы з еретиками зо ѡ(т)щепе(н)цы всакими, которые ѡ(т)стѣпили хри(с)товы во(с)то(ч)ные це(р)кви (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); хто братство де(р)жить повиненъ за тѣло(м) пойти по(д) виною фѣнѣтъ во(с)кѣ є(д)но естли в небытѣно(с)ти его и причиною по(д) свѣдо(ц)ство(м) (Перемишль, 1600 *ПВКРДА IV-1, 5*).

17. (що, чого) (*знаходиться в певному положенні, стані*) держати, тримати (що): ѡны(и) купе(ц) чере(з) ча(с) немалы(и) ста(в)... спуццоны(и) де(р)жа(в)ши для великости воды ста(в)у гулеве(ц)кого рыбъ ловити не могучи то(т) ста(в)

покину(л) (Кременець, 1564 *ЛНБ 103, 17/Іс, 1954, 39*); А водѣ те(ж) маєть та(к) де(р)жати якобы ве(р)хнего млына не затопи(л) (1566 *ВЛС 82*); ѡ(т)кынь борзо ѡ(т) поула, бо(р)зо породи(т) стерези щобы недо(л)го дрѣжати поула щобы матицѣ не вытегну(л) (XVI ст. *УТ фотокоп.* 10 зв.); Мѡисей... роспростѣрь рѣки... И пѡки держа(л) рѣки роспростѣрши накрестъ, пѡты гнѣли Жидѡве вѡйско Амаліково (Київ, бл. 1619 *О обр.* 71); да все бѣдетъ сѣто въ сѣтой цркви... Црковь держи чысто бѣ(з) прѣха и падчины (Львів, 1642 *Жел.П.* 3 зв.).

18. (кого) (*давати притулок, дозволяти проживати*) держати, тримати: князь Романъ просилъ мене ѡ то, абыхъ за тою причиною, ижъ брата его Желехъ... ранилъ, въ домѣ своемъ болшей Желеха не держаль и не ховаль (Петрків, 1564 *AS VI, 252*); Сте(ц)...//... имає(т) ма(р)ка б(ра)та свое(г) при собѣ де(р)жа(ти) в домку свои(м) до сме(р)ти є(г) (Одрехова, 1578 *ЦДІАЛ 37, 1, 27 зв.-28*);

(кого) (*мати за дружину*) держати, тримати: а що собѣ роздѣмете що то за жоны и дѣти и маєтности опоустити не тыи жоны котріи прієсагноулисмо и(х) боу до смрти дрѣжати и мѡвати ихъ яко тѣла свои (к. XVI ст. *УЄ №31, 20*).

19. *Перен.* (о ким, о чім) Мати думку, думати (про кого): а ины(и) мовили не можетъ члкъ грѣшний таковы(х) чоу(д) чиніти и была росты(р)ка великаа межи німи того дѣла, и почали слѣпомѣ мовити, ты ѡ не(м) я(к) дрѣжишь, ѡ(н) и(м) ѡ(т)повѣди(л). то є(ст) пр(о)ркъ (к. XVI ст. *УЄ №31, 73 зв.*); А которого [писана] копѣю посылаю ва(м) абы є(с)те зроздѣли што ѡ то(и) справѣ и(х) де(р)жачи мо(в)лю и пишу (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.); Не такъ годи(т)са держати ѡ Николаю, не такъ ѡ пренѣвышшой Сѣтой Тр(о)ци (Київ, 1619 *Гр.Сл.* 251); Великомѣдрѣствѣю: естемъ вѣлие мѣдрый, велмѡжне ѡ собѣ держѣ, пышніѡса, ѡлбо висоце ѡважѡю (1627 *ЛБ 14*); дакѣю тобѣ жесь сынѡвъ мои(х) скромилъ жебы са не хлюбили, и високо ѡ собѣ для подвиговъ своихъ не держали (Вільна, 1627 *Дух.б.* 16 зв.); а мы... его вѡлю и росказаніє перестѣпаемо, высѡкѡ ѡ собѣ держимѡ, пышнимѡса (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 114).

Див. ще ДЕРЖИВАТИ, ДЕРЖОВАТИ.

ДЕРЖАТИСЯ, ДЕРЪЖАТИСЯ, ДЕРЖАТИСА, ДЕРЖАТИСЕ, ДЕРЖАТИСЬ, ДРЪЖАТИСА, ДРЪЖАТИСЬ дієсл. недок.

1. (кого, за що і без додатка) (*охопившись за кого-, що-небудь, не відпускати його*) держатися, триматися: блоу(д)ница жена с вѣроу за ноги его держитса (1489 *Чет.* 118); иньи за дѣрево оухватѣвшиса и держалиса мѣцно (1509-1633 *Остр.л.* 129); дочку мою... которая, тежъ будучи от него бита и шарпана, до мене ся под шубку уфатила и руками, яко отца своего держалася (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 8/III, 266); зве(р)ха дрѣвца онаго за которое держал'са: стѣкало з листа троха мѣдѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 7 зв.); тамъ са снѣ держачи оца и жона мѣжа на глѣбѣокость всѣ падали (серед. XVII ст. *Хрон.* 15 зв.); *Образно:* люде прѣстые робѣтныи оустави(ч)не дрѣжачиса за рало тѣды не могу(т) ра(з)умѣти ѿ та(и)на(х) бж(с)твны(х) (1645 *УЄ* №32, 187).

2. (на чому, чим і без додатка) (*утримуватися на якій-небудь опорі*) держатися, триматися: Дело спижьное ѿковано само в ложи по старосвецъки(и) ѿдны(м) ѿбрѣчомъ держит'са в ложи (1552 *ОЛЗ* 159); якъ на фундаментѣ держитса иное каменье, и онъ ихъ в томъ зъедноченю... держитъ, такъ и церковь, то естъ верные люде, на одной и то же вѣрѣ polegши, межи собою держатъ злученься (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 379).

3. (*існувати*) держатися, триматися: панство Римское не естъ еще до конца знищено, зепсовано и спустошено: бо еще якожъ колвекъ держитса (Вільна, 1695 *Ун.гр.* 151).

4. (чим) Бути розташованим, межувати: тая наша земля Мутишинская держит'са своимъ знаменемъ судеревъ съ пана Яцьковою землею Лозкиною и съ Остролучаны, и куды тое знамя ее поведеть (Пінськ, 1517 *АЮЗР* 1, 56).

5. (кого, кому) (*бути відданим, вірним кому-небудь*) держатися, триматися (кого): еди(н) ты(ж) слоуга не може(т) дво(м) г(с)пдаремъ слоужити любо единого полюби(т), а другого ненавидѣти боудеть, ал'бо единого дрѣжатиса боудеть а ѿ другомъ почне(т) не дѣбати (1556-1561 *ПЄ* 292 зв.); Жаде(н) слоуга не може(т) двома паномъ служи-

ти... Або ѿдного держатиса буде(т), а дрѣгимъ пого(р)дитъ (Хорошів, 1581 *Є.Нег.* 6 зв.); чомъ не можеме слоужити двома панумъ, и Богу, и мамонѣ, али у сердци нашумъ держѣме ся живому Богу (Там же, 162); Пѣкѣль чловѣкъ Бѣга са держитъ, и пѣкѣль при нѣмъ найдѣет'са, пѣты нѣчѣго з до(р)ожного не брѣитъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 23).

6. (чого) (*діяти відповідно до чого-небудь; згідно з чим-небудь*) дотримуватися, додержуватися: А потом их Милост сами ѿ еднане вѣстѣпили и на то люди свои то дали: князь ковельский съ своее стороны сем чловеков, а княз Коширский также сем чловеков... и на земли выслали и штобы ѿни знашли, того са на ѿбе стороне держати мели (Милянѣвичі, 1530 *АС* III, 368); Отожъ, и мы теперъ прыступучы до згоды зъ Рымляны тогожъ исповѣданія учителей Греческихъ моцно держимосе, яко на Флорентейскомъ сынодѣ визнали (Вільна, 1595 *Ун.гр.* 129); ннѣ це(р)кве во(с)то(ч)ныа держимоса (Львів, 1596 *ЛСБ* 301, 1 зв.); Али научайте ся, хрестіяне,... постити, али не лише на (в)идѣня, якъ держатъ ся много ихъ сеи години, лише на вѣдѣніе, а не выгъ правды постятъ (XVI ст. *НЄ* 35); лѣчъ же не мы, // але наші велѣбные дѣбвные тотъ ра(д), котѣрого са мы держимѣ и держати хѣчемо переворочаютъ (Острог, 1598-1599 *Анокр.* 68 зв.-69); И противъ таковыхъ мы, моцно держачиса вѣри правой, ведлугъ слова науки Збавителя нашего, братско ся ставимо (Єгипет, 1602 *Диал.* 53); Бѣгай от них, бѣгай, бо, то не Христова, але антихристова вѣра, которой ся противници нашѣ держат (Львів, 1605-1606 *Перест.* 56); вы не лакомется на тую молодую вѣру, иже держитеса старые вѣры! (1608-1609 *Виш.Зач.* 201); стережѣтеса ѿ(т) сѣчѣніа невѣрныхъ, а держѣтеса Хѣа головы Црѣкве (Київ, бл. 1619 *О обр.* 181); Тогоса вси держите, не вѣстѣпите крѣкѣ До остѣт'него... дѣха (Вільна, 1620 *Лям.К.* 25); Добра ест реч при старом, и свиатом жолнѣрѣ Держатиса Свиатѣ Отческоѣ Вѣрѣ (Венеція, 1641 *Анаф.* 20); нѣщось ѿ ѿдправованю, церемонѣалномъ не согласѣютъ, держачиса снатъ в' томъ своихъ старыхъ звычѣевъ (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 4 зв.); слѣда держатися — іти слѣдом, наслідувати: свои(х) пови(н)ны(х) це(р)ковны(м)

сиро(т)ски(м) ѿбо(з)ски(м), и слѣда х(с)ва де(р)-жачи(х)са добро(м), ѿбогатѣли есте, титѣла и(м) ...починили есте (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.); Сам Христос бог слѣда апостольскаго держащымса таково рече Евангелием (1600-1601 *Виш.Кр.омв.* 166).

7. (чо) Виконувати, сповняти, робити (що): съ оусим що (и)з вѣка вѣчнаго къ ты села (!) прислухало и ихъ сѣ держало яко и въ привилиахъ данныхъ оуписанно непорѣшено и неподвижно на вѣкы (Гирлов, 1519 *ДВВ* II, 2); ѿ томъ выдаючи абы се ко(ж)ды(и) пови(н)ности свои де(р)жа(в) и є(и) пи(л)нова(в) (Острог, 1599 *ЛОИИ* 238, 2, 69/18, 1); Видишь, же и тое слово, которое съ апостола привель — "а которіе суть въ тѣлѣ, Богу угодити не могутъ" — до малженства, ... не рымуется, але до чужоложниковъ..., и иныхъ смертельныхъ грѣховъ держачихся (1603 *Пит.* 87).

8. Допомагати, сприяти: Пособствѣю: Держѣса (1627 *ЛБ* 90).

9. *Перен.* Думати про себе, вважатися (ким): Кто ся хвалить и держитъ ся май праведенъ выдѣ усѣхъ и мовить, ажъ его розумомъ и его муцоу есть, што есть у него (XVI ст. *НЄ* 4); котрыи слѣпоту свою не познають, та видить ся имъ, ажъ они май гораздѣ видять, нѣжъ другии, и ся держать, ажъ суть уважаеве слѣпымъ (Там же, 109).

10. (*здержувати себе від здійснення якихось намірів*) стримуватися: коли постиме и держѣмъ ся, дуже сокотѣмъ ся отъ злыхъ дѣлъ и выдѣ грѣха (XVI ст. *НЄ* 17).

11. (*тримати себе з кимсь яким-небудь чином*) поводитися: тай не держися твердый, али милостивый ико каждому (XVI ст. *НЄ* 18).

12. (чо) Домагатися, прагнути: Възыскѣю: Вынайдѣю, ... пожаданѣмъ речи оупощѣнной держѣса, прагнѣ еи, оупоминѣюса, стѣзѣю, вытагаю (1627 *ЛБ* 20).

ДЕРЖАТЬ *див.* **ДЕРЖАТИ.**

ДЕРЖАЧАЯ *ж.* Власница; орендарка: Я Александра съ Чорторыска Еловицкая, яко держачая добръ нижеименованныхъ, будучи пилна сумы пенезей на оплачене долговъ по малжонку моему, ... позосталыхъ; я Янушь зъ Острога... ба-

чечи того пыльную потребу, згодне позволивши арендовать, ... вызнаваемъ тымъ нашимъ арендовнымъ листомъ (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/1, 341).

ДЕРЖАЧЫЙ *ч.* Власник; орендар: который же то жидъ, за росказанѣмъ его милости, приехавши до того имения моего заставного, и, зобравши всихъ людей Ворокомскихъ передъ себе, заразомъ, мимо мене держачого, ... зграбили ихъ (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 6/1, 217); А если бы по выдержанѣю аренды болшей засевку мель, нижли отъ мене взять, теды то волно будетъ му и каждому держачому тыми жъ подданными моими зобрати (Туричини, 1598 *АрхЮЗР* 6/1, 268); почавши одъ тое дороги помененое, од горы, на которой новины помененое держачого, презъ него од килку летъ выкопаные, лежатъ, ажъ до гребелки Обаровское (Луцьк, 1614 *АрхЮЗР* 1/VI, 445); з которыхъ подданныхъ кнежа его милость панъ воевода краковский, ... и урожоный панъ Михал Лакгановский, держачий... за частокротною реквизициею протестантовъ учинити не хотили и не хочутъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 417).

ДЕРЖЕНЬЄ *див.* **ДЕРЖАНЄ.**

ДЕРЖИВАТИ *дієсл. недок.* 1. (що, що на кого і без додатка) Володіти на правахъ власності (чим), мати у власності (що): бачачи пыльную, вѣрную... службу намѣстника Вруцкаго..., дали ему замокъ нашъ Вручий... со всимъ по тому какъ первыи вранники наши держивали до его живота (Краків, 1510 *Любав.*, дод. XVII-XVIII, №21); а надто хотечи его... ѿхотнейшимъ кѣ слѣдѣямъ нашимъ вчинити... тотъ... замокъ и местечко... со всакими... доходы..., окромъ мыта нашего... которое передъ тымъ з росказанѣя нашего, старосты на нас держивали и выбирали, ... дали... князю Федорѣ держати и вживати (Краків, 1531 *AS* III, 389); просил мене... Маир Мошѣвич, ... аже быхъ я уставу ему далъ по тому, яко я держивалъ оранду отъ старосты кремянецкого мыто замковое (Кременецъ, 1569 *ПККДА* II, дод. 557).

2. (що, кого) (*для виконання певнихъ обов'язків, служби*) держати, тримати: завжды тамъ на ѿномъ местѣ сторожѣ людей добрыхъ держивали, за которою сторожою себе и своихъ людей ѿни

безпечнии бывали (Вільна, 1546 AS IV, 456); на тыхъ чотыре(х) местъцахъ вѣрочистыхъ де(р)-живали мешчане сторожовъ (1552 ОБЗ 144 зв.).

Див. ще ДЕРЖАТИ, ДЕРЖОВАТИ.

ДЕРЖОВАТИ *дієсл. недок.* Те саме, що **держивати** у 1 знач.: Тоды мы тымъ обычаемъ постановили: подданные его мають по старыне держати, як хто держоваль (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/1, 10).

Див. ще ДЕРЖАТИ.

ДЕРЖИТЕЛЬ *ч.* Володар, пан; всевишній: Жидове ясь вѣдали, же Бгъ естъ всего свѣта держителемъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 68); Тоды нбо и зе(м)ля зар(в)но буде(т) все, а не будетъ снїца, анѣ мѣсяца, анѣ жа(д)наго свѣтила, кромѣ той свѣтло(с)ти, которая свѣтити маеть, ѿ(т) всего держителя бга (серед. XVII ст. *Луц.* 547).

ДЕРЖЪНС *див. ДЕРЖАНС.*

ДЕРЖАТИ *див. ДЕРЖАТИ.*

ДЕРЗАТИ, ДЕРЪЗАТИ, ДРЪЗАТИ *дієсл. недок. 1.* (*діяти сміливо, рішуче*) дерзати: а ісоусъ бор'зо к ни(м) промовиль дерзаите я есмь не боитеса (1556-1561 *ПС* 67 зв.); а для того(ж) посылаю ва(с), дръзайте яко мѣцны и непоколѣбими (XVI ст. *УС* №29519, 83 зв.); Того дѣля дерзай, члвче, утци подъ крыла Божїи (XVI ст. *НС* 31).

2. Наважуватися, насмілюватися: Єрослāvъ зиданїемъ црковны(м) кїевъ и чернїйговъ оукраси, Костантїн же єдїнѣ собѣрнѣю црковъ писанїемъ възвыси Болше о семъ недооумѣю ниже дръзаю писати (Острог, 1581 *См.В.* 7 зв.); Видва ажъ кто за праведника умереть, а за виноватого кто дерзаеть умерти (XVI ст. *НС* 202); почто имене(м) хр(с)тіа(н)ски(м) себе гласити без'стѣднѣ дер'заеть. ег(д)а силы того имени не храните (до 1596 *Виш.Кн.* 261).

3. Вірити, сподіватися: васъ тылко просимъ въ предсявзятю стараня вашого о успокоєнии церковномъ тамъ найдуючися не уставайте, але въ надѣю ласки Христовы дерзайте (Корсунь, 1625 *КМЛМ* I, дод. 275); вповаяю: Дръзаю (1627 *ЛБ* 140); fido, вѣрую, де(р)заю (1642 *ЛС* 197).

ДЕРЗКІЙ, ДЕРЪЗКІЙ, ДРЪЗКІЙ, ДЕРЗОКЪ *прикм. 1.* Зухвалий: не годно намъ стїте-

лемъ рѣкою быти деръзкимъ (1489 *Чет.* 107); а з'влѣща кгда противъ стар'шихъ вѣдомости оухвѣлахъ, и декретахъ дер'зкій довѣтѣпъ... не вѣдаю яковѣю свер'бачкою на(д) пристойность тѣкавѣй выбадѣеть (Дермань, 1605 *Мел.Л.* 8); напраснївъ: Оупѣрнїй, напрасникъ, збытне смѣлы(и), дрѣзкі(и), невстыдливый, наглый, прѣдкі(и), похѣдисты(и), зѣдлы(и) (1627 *ЛБ* 69); Дерзокъ и дерзостень, Animos(us). Audax. Confidus (1650 *ЛК* 443).

2. Відважний, сміливий: Петръ якъ в' иншихъ разѣхъ дерзокъ показѣтса, такъ и тѣтъ чинить (Київ, 1637 *УС Кал.* 630).

Див. ще ДЕРЗНУТЫЙ, ДЕРЗЫЙ.

ДЕРЗКОСТЬ *ж.* Зухвалїсть: Дерзкость. Audacia. Impudentitia (1650 *ЛК* 443).

ДЕРЗНОВЕНІЄ, ДЕРЗНОВЕНІЄ, ДРЪЗНОВЕНІЄ *с.* (*цсл. дързновение*) 1. (*відступ від загальноприйнятих правил*) вільність; зухвальство, нестриманїсть: Тепе(р)... стѣсти и(з)мѣнаете... веле(б)ное йма сїон'ское, обе(з)чещаете... // Якбежъ дръзновенїє до ба и до люде(и), гды сѣмнѣе ва(м) не допѣдає(т)... мѣти хѣчете (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 225-226); Бо ся с того дерзновения все ереси в нас породили, и церковъ воздушные духи сплюндровали (Унів, 1605 *Виш.Домн.* 191); Ино такѣвыи дѣла по разсоуждѣнїю да справоують Єп(с)кпи... по... Ап(с)ль... преданїю, съ всакимъ дръзновенїемъ непостыднымъ (Львів, 1614 *Виш.соб.* 20); Латве снѣве Рѣвїмовы... и полъ колѣна Манасїи на нѣпрїателей зѣйтажили, Гды мѣли дерзновенїє на Гда безъ трѣдности ассїрійчиковъ з' пѣрстю змѣщаль Єзекїа (Київ, 1625 *МІКСВ* 128).

2. Смїливїсть, рішучїсть, впевненїсть; одержимїсть: На новѣю кѣ немѣ смѣлость, и дерзновение, на новѣю а невонпливѣю надѣю се способлаеть (Вільна, 1620 *См.Каз.* 7); fidentia, де(р)зновение (1642 *ЛС* 197); Таа бовѣмъ Бж(ст)веннаа Трапеза дшѣ нашей єстъ сілою..., гды з' того свѣта воорѣженны тоєю без'крѣвною жѣртвою ѿ(т)идѣмѣ, з' велики(м) дерзновенїемъ до нб(с)нои внїде(м)' полаты, яко бы золоты(м) нїакимъсь приоздѣбленни ордѣже(м) (Київ, 1646 *Мог.Тр.* 915).

ДЕРЗНОВЕННЫЙ, ДРЪЗНОВЕНЬ *прикм.*

1. Сміливий, відважний: Авѣркій: Дръзновѣнь (1627 ЛБ 171).

2. У знач. *ім. с. р. дерзновенное* — сміливість, відвага, рішучість: вша м(л) за де(р)зновенное про(с)тите и ми(р)но здра(в)ству(и)те Смѣрѣніи мѡ(р)дѣріе бѣвши(и) митрополи(т) мѡ(л)довлахииски роукою власною (Афон, 1614 ЛСБ 446, 1 зв.).

ДЕРЗНОВЕННЪ *присл.* Сміливо, відважно, рішуче: fide[n]ter, де(р)зновен(н)ѣ (1642 ЛС 197).

ДЕРЗНУВЫЙ *прикм.* (на кого) Який замахнувся, зазіхнув: штобъ тѣ помыслить и речѣть нѣкогда дерзнѡвый на свѣтитѣла и Пѣстыра такового; в' себе не възрѣвъ, нѣже поминѣа ѡнаго Прп(д)наго, стѣхъ ѡ(т)шѣлникъ Пѣора (Київ, 1623 МКСВ 83).

ДЕРЗНУТИ, ДЕРЪЗНУТИ, ДЕРЗНУТЬ, ДРЪЗНУТИ *дієсл. док. 1.* (до кого, на кого, до чого і без додатка) Дерзнути, наважитися; посміти: стѣи ѡ(т)ци тѡлко ѡ(т) ѡца признали в визнаію вѣры, а ѡ(т) сна не смѣли над... тѣкстъ завѣтѣ нѡваго придавати, якъ тепѣрешнаа манихейскаа треклѣтаа ересь дерзнѣла придаіти и ѡ(т) сна (1509-1633 *Остр.л.* 132); Мы... закажемъ... соборне, абы... еп(с)кпѣ Лѡвски(и) и по немъ будѣчие зрдѣати ни в чѡмъ всѣхъ рече(и) бра(т)ства... никако(ж) не дерзнѣли (Берестя, 1590 ЛСБ 144); Пото(м) же еси бра(т)ство ѡ(т) цркви вы(г)на(л)... и сѣчника... василия рода евре(и)ска которы дерзнѣ(л)... братствѡ... по(с)лужити того еси ѡвяза(в)ши ла(н)цухо(м) до воза своего за шию сромотне з мѣста выволо(к) (Супрасльський монастир, 1593 ЛСБ 233); деръзнувъ або важыльсе еси былъ съ Пасевиномъ папы Римьского о некоихъ нужныхъ речахъ писания светого... совитовати (Вильна, 1599 *Ант.* 579); глупо костел... учинил, иж... такихъ людей святыхъ, безъ личбы в себѣ имѣющаго, во вѣре гмырати и преницовати дерзнул (1608-1609 *Виш.Зач.* 223); Аще ли хто з' насъ Епископовъ въсхощетъ дръзноуіти такового безъчынника Съврѣшати оу Сщѣнство, тотъ самъ своего сана лишѣнь боудетъ (Львів, 1614 *Вил.соб.* 8); до Бга зась длѣ грѣхѣ дерзнѣти нѣлза: а Прч(с)таа Бца естъ Мти челоувѣколюбѣа (Київ,

1625 МКСВ 130); А а за(с) шо: през' грѣхи Пана са запрѣлемъ, Его ѡ(т)стѣпити ѡ окаанный смѣлемъ. А еднѣкъ не хочѣ са в' ср(д)це свое ткнѣти. До правдѣивои покѣты ѡхѡтне дерзнѣти (Львів, 1631 *Волк.* 7 зв.).

2. (що) Вчинити, скоіти: и а(з) ѡбо, многогрѣшны(и) мни(х) Іѡа(н). Перве(и) ва(с) навпо(ми)наю, да са ко бѣ обратите, и покааніе за де(р)знѣтое ва(ми) и дрѣгого злѡго жѣтіа плѡды досто(и)ные показа(в)ши сотворѣте (1598 *Виш.Кн.* 291-291 зв.).

ДЕРЗНУТЫЙ *прикм.* Зухвалий: обѣче о(н)... да бѣжи(т) к' грѣбѣ тогѡ прощѣніа проса, и якоже на начѣло възнесѣса прише(д) вса смѣрѣт'са, дерзнѣтаа посѣждѣніа ѡ(т)вѣргъ, лѣчшаа въпѣше(т)... по Писаніихъ оублжѣніа (Київ, 1623 МКСВ 83).

Див. ще ДЕРЗКІЙ, ДЕРЗЫЙ.

ДЕРЗНУТЬ *див. ДЕРЗНУТИ.*

ДЕРЗОКЪ *див. ДЕРЗКІЙ.*

ДЕРЗОСТНЕ *присл. 1.* Сміливо, відважно, рішуче: Дѣрзостне до Пѣлата смѣтный пристѣпѣвш(и) Іѡсифъ, Іѡво тѣло испросѣвши. В' плащеницѣ... обвивѣетъ, В' темнозѣки(м)... грѣбѣ покладѣет' (Львів, 1631 *Волк.* 19 зв.).

2. Зухвало: Ѡ незбѡжный чловеѣе,... Лѣчь то(ж) и тепѣрь смѣш' дѣрзостне чиніти, Спасітѣла своего смѣш' злѡбтми бѣити (Львів, 1631 *Волк.* 22 зв.).

Див. ще ДЕРЗОСТНО.

ДЕРЗОСТНИКЪ *ч.* Зухвалець, грубіян: хтожь вы(з)воли(т) дерзостникѡ(в) ѡ(т) правдѣивои моуки, чимъ папежь римскѣй (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 191 зв.).

ДЕРЗОСТНО *присл.* Те саме, що **дерзостне** у 1 знач.: два тайныи ученици Христови, Іосифъ и Никодимъ, служили ему, — занужъ были богатыи оба, пришли дерзостно ико Пѣлатови, не сокотили ни кваръ, ни соромъ, ни смерть, и не бояли ся жидувъ (XVI ст. *НС* 54).

ДЕРЗОСТНЪЙ *присл. в. ст.* Сміливіше: взгладомъ далши(х) владзою дѣховною наложены(х) на мене оуслѣг црковныхъ рекѣ дерзостнѣй (Вильна, 1620 *См.Каз.* 8).

Пор. ДЕРЗОСТНЕ.

ДЕРЗОСТЬ, ДЕРЗУСТЬ, ДРЪЗОСТЬ (*цсл. дрзость*) 1. Зухвалість, зухвальство, нахабність;

непокоря: пришедши царь Андриянъ, обачивши вашу дерзость, васъ самыхъ жидовъ по торгу водити (и) бити казалъ (1580 *Спис.* б); мы зве(р)хности пасты(р)ства нашего за такую и(х) де(р)зость и бе(з)чиние вышеменены(х) особь... в бра(т)стве небл(с)вяе(м) (Замостя, 1589 *ЛСБ* 113); Ино мы в таково(м) его впорѣ и непоко(р)ствѣ и де(р)зости видячы, ю(ж) по третье его в небл(с)вение и в кля(т)ву вкладае(м) (Львів, 1594 *ЛСБ* 250); а понѣже то(го) таи(н)ства вомѣстити не може(т), я(к)же таковы(и) вѣроу шафовати важитиса смѣ(т). Явно є(ст) яко такаа дерзо(ст) бгопроти(в)на (1598 *Виш.Кн.* 27 зв.); Коли уздрѣли жидове попове дерзусть (*в ориг. дердсть.* — *Прим вид.*) слова Петрового, а знали, ажъ они суть люде простыи,... лише видѣли, ажъ изъ Исусомъ были (XVI ст. *НС* 89); Потомъ еще и болшого ся зла важиль Миколай... // Отожь, Миколаеви за его дерзость нагорода! (Київ, 1621 *Коп.Пал.* 749-750).

2. Мужність, відвага, сміливість: рдцѣ его крѣглы златѣ наплнѣны дръзости (поч. XVII ст. *Проп.р.* 235 зв.); animositas, муже(ст)во, де(р)зость (1642 *ЛС* 84).

3. Любов: Любыи мои, дерзусть имайме ико Богу, чомъ, што будеме просити, приймеме выдъ него, если заказъ исповняеме (XVI ст. *НС* 201).

ДЕРЗЫЙ *прикм.* 1. Зухвалий, нахабний; самопевнений: якъ многыхъ... похвалено, принато, и потвѣржено єсть, кто такъ безстѣжій и дерзый оберѣтѣса тотъ стый звѣчай наганити (Київ, 1625 *Коп.Ом.* 162); Самогѣднй: Дѣрзы(и), надѣты(и), презорѣвый, гѣрдостенъ, яростенъ, напраснѣвъ, оупѣрны(и) (1627 *ЛБ* 111).

2. Сміливий: дѣ(р)зы(и), смѣлы(и) (1596 *ЛЗ* 42).

Див. ще ДЕРЗКІЙ, ДЕРЗНУТЫЙ.

ДЕРКАЧЪ, ДЕРЬКАЧЪ *ч.* Деркач. Вл. н.: У Семена Деркача взято: воло(в) — чотыри (Житомир, 1584 *АЖМУ* 127); Тышкѣ дерькачъ (1649 *РЗВ* 127); Иванъ Де(р)качъ (Там же, 400).

ДЕРНИСТЫЙ *прикм.* Дернистый: са(е)спити[i], де(р)ни(с)ты(й) (1642 *ЛС* 108); Дернистый. Cespitus. Cespitus (1650 *ЛК* 443).

ДЕРНОВЫЙ *прикм.* Дереновий, кизилевий: Дерновый гроздь. Cornum. Дерновый лѣсъ. Cornetum (1650 *ЛК* 442).

ДЕРНЬ¹, ДЕРНЬ, ДАРНЬ *ч.* Дѣрен: кгвалтовники умыслне чигаючи на здорове... пана моего, и хотечи оногѣ позбавити горла, заседши дорогу добровольную, учинивши собе хащъ изъ соломы и зъ дерну, в которомъ ся были покрыли, обаполь коло гребли,... пана моего пострелили (Луцьк, 1597 *АрхЮЗР* 1/III, 145); фѣндю... // ставъ... зъ вольнымъ бранемъ на тамтой стороне моеї земли и дарнѣ на поправѣ и посыпанье тоежь гребли ставѣ (Загайці, 1637 *ПВКРДА* IV-1, 65-66); са(е)спес, д(е)рнь (1642 *ЛС* 108).

ДЕРНЬ² *ч.* Дѣрен, кизил: Дѣрнь. Cornus (1650 *ЛК* 442).

ДЕРНЬ *див. ДЕРНЬ¹.*

ДЕРОГОВАТИ, ДЕРОКГОВАТИ, ДЕРЕКГОВАТИ, ДЕРЕКГОВАТЬ, ДЕРЫКГОВАТИ *дієсл. недок.* (*смп. derogować, лат. derogare*) (що чому; чоґо; в чоґу) ухилиятися повністю або частково від права: панъ Браславский,... ставши самъ очевидно, справу тую на вґоду розняль и рокъ собе добровольне утвориль, тутъ въ томъ же кґроде тутошнемъ, ни въ чоґъ не дерокґуючи декретови трибуналскому (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 326); а пово(д) с права посполитого дказа(л) же и тые дрѣґие вчасники в позовѣ вложоные и знесенѣемъ позву ничоґо то(и) акѣции мое(и) проти(в) нему дерекговать не можетъ але позваны(и) панъ ада(м) чо(л)ганъски(и)... справоватѣсе повине(н) (Кременецъ, 1600 *ЛНБ* 103, 15/1 с, 1860, 17 зв.); про то дерыкґуючы тым ничоґо праву своему, на волное забирање шынков покутных маючому, менованые панове мешчане Киевские так о знесенѣ тых карчемъ и шынковѣ, яко и о шкоды свои вышей менованые... яко с права прыйде, чынитъ декларовали и оферовали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 469); су(д), ве(д)-лугъ права посполито(г)[о],... для фунѣдации тоѣ юри(с)ди(к)ции ехаль, не дерекґуючи ничимъ обрано(м) пра(в)ны(м), собе до тоѣ справы належачимъ (Житомирщина, 1639 *ККПС* 194); я,... комо(р)никъ граничъныи... не дерокґуючи ничоґо право(м) обороно(м) и доводо(м) правны(м)... юри(з)дикѣцию мою судовую ме(ст)цу... возному... публиковати розказало(м) (Ісаїки, 1643 *ДМВН*

250); братия ро(з)не по я(р)марка(х) ро(з)иха-
лися, в юлию, авгѣстѣ, и септеврыю... а(ж) на то(т)
ча(с) ся по(з)ѣждза(ли) прето не дероккѣючы (!)
в нѣвчо(м) право(м) братски(м) strony часѣ
ѡ(т)правованя елекцие(и), а видячы неря(д)... на
кгрѣнта(х)... // ...ѡхвалили... конечно дне(с)
елекция ѡ(т)правована (бела) (!) (Львѣв, 1644 ЛСБ
1043, 61-61 зв.); теды они обою сторона... оную
[справу] до сейму... розняли и росписали и термин
принципаломъ своимъ на обеде стороны, обо-
ронамъ правнымъ ничого не дерекгуючы, завитый,...
зложили (Варшава, 1645 ЧИОНЛ XIV-3, 175).

ДЕРТИ *дієсл. недок.* 1. Дерти, роздирати:
Архіерей гнѣвається, шаты на собѣ дрет (Львѣв,
1605-1606 *Перест.* 47); ласего, ас, деру, раздираю,
ра(с)те(р)заю (1642 ЛС 248).

2. *Перен.* (що) Визискувати, забирати, дерти:
томѣ в рѣкѣ тѣщѣ, ѡво(му) тѣщѣ и се(му) тѣщѣ, а
писародрачѣ ю(ж) не бракъдють, и потро(и)ники з
грошами берѣтъ и дерѣ(т) (1598 *Виш.Кн.* 293);
Образно: что е(ст) нещадѣніе стада; то е(ст) по-
гребѣніе ѡма пасты(р)скаго в пожитка(х) доча(с)-
ны(х) которые во(л)нѣ овѣчѣю лѣпа(т) дерѣ(т),
молоко крѣвавогo и(х) пѣтѣ пью(т) (1598 *Виш.Кн.*
292).

♦ **пчолу дерти** — виймати мед з бортей: ту(т)
повелили врядники... ижѣ то(т) ѡстровѣ... е(ст)
ѡво вживанью пановѣ нашихъ... едно жѣ моцѣне
квa(л)томѣ пчолу намѣ деру(т) дерево бо(р)тное
казя(т) (1546 *ОГ* 39 зв.).

ДЕРТИСЯ *дієсл. недок., перен.* (сильно прагну-
ти зривнятися в чомусь з ким-небудь) тягтися,
дертися: А вы, небожата, предся ослепѣ до нихъ
деретеса, зъ ними братаетеса, противѣ братьи
своей (родной) Рымлянѣ списуете! (Вільна, 1599
Ант. 975).

ДЕРЪЖАНЬЕ *див. ДЕРЖАНС.*

ДЕРЪЖАТЬ *див. ДЕРЖАТИ.*

ДЕРЪЖЕНЕ *див. ДЕРЖАНС.*

ДЕРЫКГОВАТИ *див. ДЕРОГОВАТИ.*

ДЕСЕТЕРАКО *присл.* У десяти видахъ: нашолѣ вѣ
нихъ десетерако (серед. XVII ст. *Хрон.* 357 зв.).

ДЕСЕТЕРО *див. ДЕСЯТЕРО.*

ДЕСЕТИНА *див. ДЕСЯТИНА.*

ДЕСЕТИННЫЙ *див. ДЕСАТИННЫЙ.*

ДЕСЕТКРОТЬ *див. ДЕСЯТКРОТЬ.*

ДЕСЕТЛѢТНІЙ *див. ДЕСЯТОЛѢТНЫЙ.*

ДЕСЕТЬ *див. ДЕСЯТЬ.*

ДЕСЕТЫНА *див. ДЕСЯТИНА.*

ДЕСЕТЬ *див. ДЕСЯТЬ.*

ДЕСНИЦА, ДЕСНИЦА, ДЕСНІЦА *ж.* Дес-
ница, правица: дво(х) а трехъ обрали и намѣстѣ-
никами // ап(с)скими и ѡчинили па(т) сообра(з)но
патерочю(в)ствено(и) десніцы бѣо(и) правачи всю
по(д)нб(с)нѣю (Острог, 1587 *См.Кл.* 10 зв.-11); не
хочоу бовѣмѣ чекѣти, поки ѡго(н) злѣдѣи, и дѣволи
оусрѣжившисѣ надо мною вы(р)вою(т) мнѣ гвѣл-
то(м) того што ми дала ла(с)каваа твоя десніца
(поч. XVII ст. *Проп.р.* 243 зв.); готѣючисѣ по(д)да-
ваймосѣ за живота по(д) крѣпкѣю десніцѣ Бѣію
(Київ, 1625 *Кон.Кіз.* 21); мови(т) ты(ж) десница
твоя оудрѣжи(т) ма, праваа рѣка твоя задрѣжи(т)
ма. то е(ст) ратоуно(к) твой вѣ все(м) добры(м)
по(д)поможе(т) ма (Височани, 1635 *УС* №62, 48 зв.);
избѣви ма ѡ(т) вѣчнихъ бѣле(з)нѣи, а сподобѣ по(д)
мл(с)тивою десніцею твоею стати (Чернігів, 1646
Перло 99 зв.).

ДЕСНО *присл.* (цсл. десно) справа, праворуч;
направо: дѣи бо неч(с)тїи... во естество зовѣмыхъ
хр(с)тіа(н) гнѣздатѣся... ѡ(т) ба ро(з)личными
ѣресьми десно і шѣе е(ст)ство ѡ(т)крали, и вслѣдѣ
себе ѡ(т)волокли сѣтъ (до 1596 *Виш.Кн.* 263); На-
лѣво и дѣсно да не возвратисѣ, и Христу, господу,
вѣрне прилучимсѣ (к. XVI ст. *Укр.л.* 79); Христос
бог, избавитель нашѣ, борячи высоко возносимый
помысл сыновъ Зеведеовыхъ, седалища десно и шуе
просящихъ... помысл таковой... осудил (1608-1609
Виш.Зач. 227).

ДЕСНОКРАТЕЦЬ *ч.* Відступник, правокра-
децъ. *Образно:* ннѣ латїна, зде(р)ши хвалѣ з ба,...
на папѣжа вѣкладаю(т), мѣвачи па(пѣ)жкоє вѣры.
ры(м)ское вѣры. деснокра(т)ци дѣаво(л)скїе
ев(г)льское вѣры. нововыкреще(н)ное вѣры (п. 1596
Виш.Кн. 251).

ДЕСНОСТРАНЕЦЬ *ч.* (той, хто йде істинним,
праведним шляхом) праведник, достойник: Видиши
ли от лжи сочиненный чистецъ, како сѣ срамляетъ,
егда его истинна обличит и озарит... Но нехай сѣ он,

як змяя вѣет и скачет, мы его паки обличати начнем и обыйдем обители, шуестранником уготованные, ...не бо всѣм один кут или пристанище мучилища одно, но различно по чину, сану..., яко же и слава десноностранец (1588-1596 *Виш.Кн.* 145).

ДЕСНЫЙ *прикм.* 1. Правий: знаменаи столпѣ десною рѣкою (1489 *Чет.* 35); прострїи милостивдїю, Рѣкѣ твою дѣснѣю, всесїлнѣю (Чернігів, 1646 *Перло* 98 зв.); Десный. Dexter (1650 *ЛК* 443).

2. Праведный: бѣ спсі ма ѿ(т) жи(т)а се(г) сѣт-но(г). и сподоби ма десно(г) пре(д)стояніа (1489 *Чет.* 148); Тѣм будем готовы на славное въскресе-ние благым и очищенным житием, да десную страну получим, и благословеннаго гласа,... слышати ся сподобим (1588-1596 *Виш.Кн.* 141).

ДЕСПЕКТОВАТИ *дієсл. недок. (стп. despektować, лат. despectare)* (кого і без додатка) зневажати, кривдити, ображати: Досаждаю: Зневажаю, де(с)пе(к)тѣю, зпотвараю, кривжѣ, льжѣ, сромочѣ, злорѣчѣ (1627 *ЛБ* 32); Ѡ(т)цѣ досадитель: Деспектѣючїи ѿ(т)ца (Там же, 147); потом въпадши на звонницу, студентовъ деспектовали, били, секли, якож потовкли и поранили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682); по(д) ча(с) е(с)че неуспокоєня бу(р)ды и сваволи коза(ц)кое... та(к) самого, яко и челя(д) его де(с)пе(к)това(т) почели (Житомир, 1649 *ДМВН* 180).

2. (на що) зважати (на що), брати до уваги (що), рахуватися (з чим): их милости, не погледаючи ничего на небезпеченства,... и на отволане ярмарков Киевскихъ взглядомъ тыхъ небезпеченствъ не деспектуючи, утворивши неякийсь мниманый ярмарокъ и тым утворенемъ згромадивши немало людей купецкихъ... до монастыра своего... там же им... позволили крамов, будок на роскладане товаров и продаване их (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 464).

ДЕСПЕКТЬ, ДЕСПЕКЪТЬ, ДЕСЪПЕКЪТЬ *ч. (стп. despekt, лат. despectus)* зневага, образа, ганьба, кривда: кгда уступить не хотела, оную слугомъ и на болший жал и деспектъ подданымъ на земли ростегнувши, кийми и дубьцами бити казали (Луцьк, 1523 *АрхЮЗР* 1/VI, 533); але естемъ съ того... сердечного жалю моего, который на домъ нашъ никгда таковой деспектъ не приходилъ,

мысли розорванное, ижъ и самъ не вемъ, што з собою чинити мамъ (Турийськ, 1564 *AS VI*, 244); Писалъ и присыла(л) до вряду г(с)дрѣского... кня(з)... Ружи(н)ски(и) ѿбѣ(ж)ливѣ жалуючи и ѿповедаючи жа(л) и деспектъ сво(и), ѿ то(м) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 55); презвѣитерѣвъ нашихъ на дорѣгахъ споткѣвши розмайтыми дѣспекты карають (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 212 зв.); Ваша тогда милость, мудрый латинниче, на деспект и зелживость науцѣ святаго апостола Павла не толко бы есте от лживое мудрости и хитрости свѣтское стеречи имѣл, але еще так есте поганскими учителя, Аристотелем и другими, умотал (1608-1609 *Виш.Зач.* 207); тамъ же... при собе его маючи, розмантые деспекты оному выражали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 222); А дрѣгїи богатыи ѿдрѣвши, на(д) дрѣгїихъ вынѣситиса, крївды и деспекты выражати, а наветъ и ногами доптати починаеть (Вильна, 1627 *Дух.б.* 256); При которомъ збитью,... самого того протесътуючогосе и челяди,... штыку зекъ(р)вавивши и много инъшихъ деспектовъ навывража(в)вши, стамътоль ѿдошли (Володимир, 1627 *ТУ* 279); скоро по казачьсчизне... розные... шкоды, одповеди, похвалки и деспекта чинять (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475); **на деспектъ** — на злїсть, на зло: А естли бы... Мышка... хотѣль... што переводити, чинечи имъ якую зелживость мнѣ на деспектъ,... прошу, абы ваша милость,... не рачиль допускать... таковыхъ лотровствъ чинить (Київ, 1573-1579 *АСД I*, 153).

ДЕСПЕРАТЬ *ч. (стп. desperat, лат. desperatus)* зневѣрений, -ого; похнюплений, -ого: в то(т) ча(с) високїи са оукѣже(т), жебы справе(д)лївы(м) и блгословены(м) радо(ст) и потѣхоу десперато(м) (на поляхъ потоуплены(м)). — *Прим. вид.*), и шатаном // стра(х) и хоробоу дмыслу вѣчне прине(с), анѣмъ кре(ст) бѣль смѣртю хвою посчоный (поч. XVII ст. *Проп.р.* 301-301 зв.).

ДЕСПЕРАЦИЯ, ДЕСПЕРАЦІЯ *ж. (стп. desperacia, лат. desperatio)* розпач, зневѣра, відчай; сумнів: видѣ(х) наро(д) многъ: не жебысмо попоудливѣ роздѣли, же мы пѣвне боуде(м) з личбы ихъ, але жебысмо подбно ѿбачивши мѣло(ст) избран-

ны(х) б̄жнх не впа́ли в̄ ѡ(т)чааніе и десперацію в̄вчной сла́вы не спод̄в̄ваючы́са (поч. XVII ст. *Проп.р.* 238); то для того чинит̄, жебы тебе до десперації привѣлъ (Вільна, 1627 *Дух.б.* 101); В т̄ыхъ аб̄ов̄ьмъ д̄ша прав̄ов̄ьрнаа, якъ голд̄бца по(д)ча́сь потоп̄д,... // ...йжбы для законопрест̄пл̄еніа в̄ десперацію не приходила, а в̄ найбільшій за́сь ласц̄ь Б̄жой п̄х̄и и вывш̄ена вшел̄ако выстерег̄аласа (Київ, 1631 *Тр.П.* 1-2 нenum.); пань Андрей Жабоклицкий также с десперації с тое звон̄ьници скочил̄, в небезпечен̄стве здоровья зоставае́тъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 682).

ДЕСПЕРОВАТИ дієсл. недок. (стп. desperowac̄, лат. desperare) вдаватися у відчай (у розпач); побиватися: д̄ша розд̄мнаа впа(д)ши в̄ таковыи б̄д̄ы и оутиски не десперуе́тъ, и не тратит̄ оумысл̄д (Вільна, 1627 *Дух.б.* 235).

ДЕСПОНОВАТИ дієсл. недок. (стп. dysponowac̄, лат. disponere) (чим) розпоряджатися: ѡпека(л)се тыми добрами... // Дорогоста(и)ски(и)... Деспоновал̄ ими, яко (ж) се то значи(т) з листу ручного п̄на Ивана Солътана..., с печат̄ьми и подписами ру(к) (Київщина, 1600 *ККПС* 131-132).

ДЕСПОТЬ ч. (стп. despot, гр. δεσπότης) монарх, володар, правитель: ро(к) аф̄ѣг̄. Москва полбцо взола. Того же р̄ок̄д десп̄от ста(т) (1509-1633 *Остр.л.* 126 зв.); О, трешасливыи вы, которыхъ очи вид̄ѣли того пресв̄ѣтлого деспота, которыхъ слов̄ь усть его слухали, которыхъ у столу единого з̄ь онымъ сед̄ѣли и поживали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139).

ДЕСТАМЕНТЬ див. **ТЕСТАМЕНТЬ**.

ДЕСТНЫЙ прикм. Те саме, що **дестовый**: для того д̄зак̄д добром̄д болш̄ь, абы... книги, якихъ церк̄овь пилне потреб̄дет̄ь, з̄ь доброго звод̄д,... абы в̄ь кождый т̄ыйден̄ь по три тетрад̄и дестныхъ справедливе, а не фалшиве написывал̄ь (1577 *AS* VI, 78).

ДЕСТОВЫЙ прикм. Який мае відповідний формат, розмір: Библиа др̄кованаа. Пса(л)ты(р) дестоваа др̄кованаа (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-1, 264).

Див. ще **ДЕСТНЫЙ**.

ДЕСТЬ ч. (рахункова одиниця писального паперу, рівна піваркушу) *десть*: Книги: евангелие учителное писаное на десту; апостоль писанный на десту еден̄ь; уставъ на десту писанный еден̄ь (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296); Меч духовный; книга избранная на десту з вопросами и отвитами (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503).

Див. ще **ДЕСТЬ**.

ДЕСТЬ ж. 1. Те саме, що *десть*: Книги тые побрано: Правила светыхъ отецъ на перкгамене, Псалтырь в̄ь десть (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/I, 208); видел есми у него у тои скрынце книг зо три або и болшей, одна у десть и у полдести и меншие (Житомир, 1586 *АрхЮЗР* 1/VI, 78); триод цвѣтная друкованая; часослов писанный великий; патерик паргаменовый...; псалтыр писанный; псалтыр на десть друкованая (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503).

2. Міра паперу (24 аркуші): ручниковъ тринадцать, осмнадцать дестей папера, сукманъ музский и жупанъ сукна чорного люнского (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 34).

ДЕСЯТ див. **ДЕСЯТЬ**.

ДЕСЯТЕРО, ДЕСАТЕРО, ДЕСЕТЕРО числ., зб. 1. (з назвами живих істот) десятеро: Телат десатеро. Овец тритцат (Яблонь, 1551 *AS* VI, 111); за росказаньемъ Вашей Милости взято свиней... дворныхъ... сто и десетеро (Луцьк, 1562 *AS* VI, 63); в дворе свиней девятеронадцат, поросят десятеро (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 352); Былемь... пры ихъ милостяхъ, беручи ихъ милостей кривду за свою власную; теперь и овъшемъ, кгда намъ такъ великаа прычина дана, совите и такъ десетеро, повин̄ьни есмо пры ихъ милости быть (Вільна, 1599 *Ант.* 643); Пань Юре(и) Макаровичъ... заграбилъ... // ...коровъ два(д)цать шесть з ози(м)-ками... и(н)дик(в) десетеро (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 29-29 зв.).

2. (у знач. кількісного числ.) десять: маку коробочка; железа возового десетеро, млынового железа трое (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351); кнзъ Воронецки(и)... взяли... кошул музскихъ поло(т)-на простого два(д)ца(т),... убра(н)я поло(т)-на простого, то(н)кого — десятеро (Житомир, 1584

АЖМУ 75); возми те́жъ въ рѣкѣ свою дѣсатеро хлѣба, и ошрѣсноковъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 304).

◦ **десятеро божего приказания див. ПРИКАЗАНИЕ.**

ДЕСЯТИНА, ДЕСАТИНА, ДЕСЕТИНА, ДЕСЕТЫНА ж. 1. (*десята часть чего-нибудь*) десяти́на: на выховане, въ каждый годъ священникѣ... маеть быти давано десетины кожѣе пашне моее, такъ съ пшеницы,... и съ проса, и зъ горохѣ двѣ части, а дѣаконѣ третью часть (1577 *AS VI, 79*); Повинность тыхъ людей дворищныхъ: цынъшу въ рокъ по дванадцать грошей Литовскихъ;... по двое куръ на рокъ; по гуси одно зъ дому;... десетина отъ свиней, отъ овецъ и пчолъ; яловица одна (Луцкъ, 1589 *АрхЮЗР 6/1, 202*); ѿ(т) всѣ(х) маетностей и(х), боудетъ десатѣноу брати (Острог, 1599 *Кл.Остр.* 216); Вѣдати те́жъ належа́ть, же десатѣна е(ст) сіа Сѣаа и Вели́ка(а) Четверодесатѣница всегѣ ро́кѣ (Киѣв, 1627 *Тр.* 149); Але и збѣжѣа ва́шего, и дохѣдовъ винницѣ десатѣнѣ брать бѣдетъ, абы да́ль... слѣжѣбникомъ своимъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 206).

2. (*данина, що становить десятю частину чогось*) десяти́на: люди твои, свини свои по ѿной пѣщи его пастват..., а за то десатѣны ѿт ѿныхъ свиней,... давати ему не хочуть (Краків, 1539 *AS IV, 194*); А которыи тыхъ поль пахати не будутъ, тыи десетѣны давати не повинни (Вільна, 1546 *АрхЮЗР 8/V, 42*); може(т)... дво(р) будова(ти) пашню паха(ти)... ко(р)чму ме(ти)... десатѣну брати то все его мл(с)ти во(л)но буде(т) (П'ятигорщин, 1572 *ЛНБ 103, 459/IIIc, 124*); маетность... нашѣ... продали... //...зо вшелякими пожытками... з десятинами... и з и(н)шыми вшелякими ихъ пови(н)ностями (Киѣв, 1635 *ЛНБ 5, II 4060, 132-132 зв.*); мыгѣ, подѣтковъ, десатѣнѣ не пла́татъ, але ѿные берѣтъ и собѣ прив'лащають,... пѣнезей оу под'даныхъ свои(х) и на́д'то выр'вавши, вмѣсто скѣрѣбѣ рѣчи посполитое, несправедливе для себе оборочають (Львѣв, 1645 *О тайн.* 109); мае(т)но(ст) свою... з дворо(м) и по(д)даны(ми) тя(г)лы(ми)..., з робота(ми), даня(ми), чы(н)шами, десетѣна(ми) бчо(л)ными и вшеляки(ми)... по(с)тупила (Житомир, 1649 *ДМВН 181*).

3. (*данина на користь церкви*) десяти́на: есми прида(л) к цркви бо́жеи великомѣ спсѣд десатѣнѣ (Володимир, 1508 *Арх.Р.* фотокоп. 41); зъ того на церковь светыхъ Якима и Анны, што въ замку Володимерскомъ, десатѣну даивали (Вільна, 1513 *АрхЮЗР 1/VI, 19*); То естъ найпервей с церковю сватого Михайла и зо всимъ приданемъ тое церкви, што съ стародавна к той церкви придано десатѣн, земля, поль и гаевъ (Луцкъ, 1535 *AS IV, 9*); князь Костентин небожчик выроком своим всказалъ княгини Корецкой: до права ма кожного лѣта на церковь светого Николы десетѣна давана быти (Луцкъ, 1537 *АрхЮЗР 1/VI, 23*); я(л)мѣжны оубогимъ даю, десатѣны не затримю: пощѣ два рѣзы в' ты(ж)ни (поч. XVII ст. *Пчела 17 зв.*).

4. Вл. н.: отецъ Иосифъ... имене свое церковное Десятѣну его милости пану Михаилу Козинскому... в держане... пустил, а так... у волторок был он в том имену его милости владыки володимерского в Десятѣне (1561 *АрхЮЗР 8/VI, 112*); видилемъ запусъ Охматковский, названный Десятѣна, барзо вырубанный (Луцкъ, 1624 *АрхЮЗР 6/1, 446*).

ДЕСЯТКРОТЬ, ДЕСАТКРОТЬ, ДЕСАТЬКРОТЬ, ДЕСЕТКРОТЬ присл. (стп. desięćkroć) повторений десять разѣв, по десять разѣв: А цѣсарь Тѣрецкий... збираетъ люди, войско великое так много десеткротъ сто тисач (Вільна, 1547 *AS IV, 528*); Личба... тысяча, деся(т)тысячей стотисячей деся(т)кро(т) стотисячей (к. XVI ст. *Розм.* 60 зв.); К томѣ вѣчеръ, и рѣно мѣи собѣ постановлѣныи млтвы... и при нѣхъ... зыва́й з' скрѣхою вл(д)кѣ: и не ѣмножа́й, абѣса мѣсль не розсы́пала, але по дѣса(т)кро(т), албо якъса притрафитъ: тое бовѣмъ е(ст) Сѣхъ подѣнѣ и Навка згѣла найпожитечнѣйшаа (Киѣв, 1625 *Кіз.Н.* 200); ѿ(т)мѣнѣль есь те́жъ по десѣть кротъ заплѣтѣ мою (серед. XVII ст. *Хрон.* 49).

ДЕСЯТНИКОВЪ прикм. (який стосується десятника) десятникѣв: власны(и) заседлы(и) з мае(т)но(сти) его... на (и)ме Ѡси(п) деса(т)нико(в) шѣри(н) з жоною з детьми, с ко(н)ми, з бы(д)ло(м),... до име(н)я по(з)вано(г) до ме(ст)а Жо(р)нищѣ, збе(г) и та(м) ме(ш)каеть (Люблѣн, 1602 *ЛНБ 5, II 4050, 59*).

ДЕСЯТНИКЪ, ДЕСЯТЬНИКЪ, ДЕСАТНИКЪ, ДЕСАТЬНИКЪ ч. 1. (*наглядач, старший над десятьма дворами, робітниками*) десятник, десяцький: мышане г(с)дрьские... радомъ яко седать дома своими... ко(з)ма чоботарь... борисъ севьрдковичъ десатъникъ (1552 *ОВін.З.* 135); мы до войтов, десатников, мещан и всих подданных наших... лист наш писати казали (Вільна, 1563 *AS VII*, 79); ку проше(н)ю... справе(д)ливости на служе(б)ника... ѡ кгва(л)товное де(и) нахоже(н)е до кома(г) мои(х) по(з)бива(н)е и розогна(н)е тесе(л) деса(т)нико(в) и ѡлисо(в)... // панъ капла жаловаль (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 68-69); Пашко жаловал на Матвея десятника, ижъ дей побивъ, до чого ся Матвей не знавъ (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 4); а при томъ были деся(т)ники го(с)подаръники... кие(в)ские (Київ, 1615 *ЦНБ II*, 23261, 2); Мы(т)никъ и деся(т)ни(к) з боска Яцько дозорця панскыи... и вши(т)ко право было при томъ (Одрехова, 1630 *ЦДІАЛ* 37, 2, 45 зв.); Лесна десятника совсемъ спалили и самъ вымерлъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 221).

2. (*командир, старший над десятьма воїнами*) десятник, десяцький: жалова(л) намъ игуме(н) свѣтго миха(и)ла золотове(р)хо(г)... на деса(т)ника роты кие(в)ское (Київ, 1544 *ЦНБ ДА/П-216*, №38, 1); жо(л)нерьские дома... стасе(в) домъ... ро(т)мистровъ домъ... десатника лавърина два дома (1552 *ОКЗ* 42 зв.); в котры(х) то во(и)ска(х) видимо же бывали И Сѣтъ Гетманы,... Сотники, Деся(т)ники (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 3); которые то принъципалове,... Полковъники, Сотъники, Десятьники, зобравъши до себе людей... свовольныхъ... которые... людей... по дорогахъ розбиваючи... коморы отъбиваючи,... быдъла, кони // беручи до домовъ своихъ отъпроважали (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 239-240); А пото(м) Іюда постановилъ гетманы надъ людомъ рѣтмистры, и сбѣтники,... и десѣтники, и рѣшилса зъ обозомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 480 зв.); мешъщане... обрали себе за пульковъника Листопада,... а другихъ мешъчанъ починивъши себе сотъниками, десятъниками, которыхъ имена не спецификають се на тотъ часъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 191).

ДЕСЯТОКЪ, ДЕСАТОКЪ ч. 1. (*десять штук*) десяток, десять: пере(д) местомъ воевъ по(д) десятокъ... збияли и грабили (Володимир, 1531 *ЦДІА Лен.* 823, 1, 579, 122 зв.); Кры(шт)офъ тарасовичъ ѡ(р)менинъ зе (л)вова ме(л)... десатко(в) цвачковъ до бото(в) (Берестя, 1583 *Мит.кн.* 52 зв.); Та(к)же и его м(л) арцибискѣпъ, коли просты(м) рогозыною бы(л), не знаю если и два слѣговѣны переховати на // слѣ(ж)бѣ свою мѡглъ. А ннѣ ли(ч)бѡю перебѣжи(т) и десатко(к) (1598 *Виш.Кн.* 274 зв.-275); стрел з сагайдака взяли два десятки (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); а по ты(м) маеть // одъ нихъ о(д) деся(т)ка по злотемоу на рокъ давати сиротѣ (Одрехова, 1615 *ЦДІАЛ* 37, 2, 26 зв.-27); а если бы // вѡнтъпилъ ѡ пѣвной лѣчбѣ, тогды во(н)тлѣве маеть мѡвити, жемъ сѣгрѣшылъ, напыкъла(д): пѣ(н)ствомъ ѡколо деса(т)ка рѣзовъ (Львів, 1645 *О тайн.* 75-76); видел... у Хведка Гурынчика по рукахъ обохъ под лопатками,... разов синих, спухлых, кровю набеглых, десяток шаблями (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 358);

(*про невелику кѣлькѣсть чогось*) кѣлька: А подобно его десятокъ словъ были бы мудрейшие..., а нижъ тая твоя Быблия (Володимир, 1598-1599 *Відп.ПО* 1045).

2. (*військовий підрозділ з десяти чоловік*) десяток: ротъмистръ... ѡказаль ротѣ свою с которою ново тамъ приагндлъ сто драбовъ личачи з бѣ(б)ны... зъ зброями в десаткѣ ка(ж)домъ по два копи(и)ники (1552 *ОЧерк.З.* 15 зв.); Староста тежъ ѡказаль дрѣги(и) почотъ драбо(в)... которые... по(д) его моцью слѣжили шесть десатъ ихъ збро(и)не личачи в десаткѣ... по два копи(и)ники в зброхъ зъ ѡ(ш)чепы с ко(р)ды а по ѡсми стрельцовъ з рѣчницами з мечи (Там же, 16).

3. (*одиниця групування, обліку залежних, оподатковуваних осіб*) десяток: просиль въ насъ десяти чоловѣковъ, на имя Тетеровчанъ Кремяницкого десятка, абыхмо ему тые люди одному дали, а тыхъ людей десять служобъ... тые люди передъ тымъ къ томужъ двору Побоеву служивали (Краків, 1505 *АЗР I*, 365); Кгды соль идеть з низѣ хожиwало старосте перво з десятка по ковъшѣ соли..., а теперешни(и) староста ѡтъ каждого члѣwка

колько ихъ въ десяткѣ бѣдетъ брать соли по два безмены (1552 *ОЧерк.З.* 9); а зс по(д)даны(х) бело(ц)ки(х)...//... В дес(а)ткѣ кожане(н)ково(м) дя(д)ко деса(т)ни(к) кожа(н) лы(с)ко. самѣ(и)ло ла(в)ри(ч) а(н)дрѣшко обы(и)де(и)ко. лѣкашъ коза(к) (*Житомир, 1609 ЦДИАК 11, 1, 5, 19-19 зв.*).

ДЕСЯТОЛѢТНЫЙ, ДЕСЕТЛѢТНІ *прикм.* Десятилѣтній, десятирѣчний: *bilustris*, десятилѣтны(и) (1642 *ЛС 103*); десе(т)лѣтні (I пол. XVII ст. *Сем. 38*).

ДЕСЯТОЧНЫЙ *прикм.* Який стосується десятка як одиниці обліку: староста шть каждого члѣвка сколько ихъ въ десяткѣ бѣдетъ брать соли по два безмены. А на(д) то еще беретъ... с каждого десятка соли по котлѣ десятичному и по ковшѣ (1552 *ОЧерк.З.* 9).

ДЕСЯТЬ *див. ДЕСЯТЬ.*

ДЕСЯТЫЙ, ДЕСЯТИЙ, ДЕСАТИЙ, ДЕСАТЫЙ *числ. 1.* Десятый: онъ бы(л) стареишина десатого по(л)коу (1489 *Чет. 151*); ино два годы выйдуть тому року передъ Извѣствованьемъ Матки Божей прійдучое, нынѣшняго индикта десятого, за три недѣли (*Краків, 1507 РЕА I, 69*); Писанъ въ Володимери мѣсяца сентебра десатый день (Володимир, 1513 *АС III, 105*); идеть шть млива мера десатаа (1552 *ОВин.З. 134*); мыта на воеводѣ такъ же десатаа рыба (1552 *ОКЗ 38 зв.*); Испісаль в римѣ второе ев(г)лїе По десати(х) лѣтѣ(х) хва възнесенїа (1556-1561 *ПС 128 зв.*); Че(т)ве(р)тогона(д)ца(т) м(с)ца декабра... кролева(н)я ншого року десято(г) (Городно, 1585 *ЛНБ 5, II 4046, 93*); а коли одна [баила] не можетъ помочи намъ, а мы ся извѣдуеме до десятои, албо до дватцатой (XVI ст. *НС 155*); мо(и) милый сынѣ штрымале(м) десятого дна маа листы твои (к. XVI ст. *Розм. 63 зв.*); по року тысячномъ чтыреста пядесят девятомъ албо десятомъ згоду з собою учинити мѣли (Львѣв, 1605-1606 *Перест. 25*); Деса(т)аа звѣзда значить дәръ бо(з)кїй (Чернігів, 1646 *Перло 165*); Не войде(т) рѣзанецъ до дѣмѣ бѣжего, ани мамзерь то є(ст) з блѣдницы оурожбный ажь до деса(т)аго поколѣнья (серед. XVII ст. *Хрон. 156 зв.*).

2. У знач. *им. с. р. десятое* — (назва десятого пункту при переліку) десяте: С тыхъ теды причин столица рымска неслушне собѣ привлащает от святого Петра сукцессію, бо ся ту показало десятима способы... осмое, ижъ Петръ святой... во Антіохїи седмъ лѣт еваггелисоваль в Понте,... десятое, ижъ Иринея... Климента... третымъ епископом... быти личит (Львѣв, 1605-1606 *Перест. 54*).

ДЕСЯТЬ, ДЕСЯТЬ, ДЕСЯТ, ДЕСАТ, ДЕСАТЬ, ДЕСАТЬ, ДЕСЕТЬ, ДЕСАТЬ *числ.* Десять: а всеи дани прихо(д)ить сто грошей ширюкихъ а десат оузкихъ грошей (*Кошир, 1502 АС I, 148*); А какъ тая десять годъ видеть, и они мають службу служить и подачки вси Намъ... давати (*Краків, 1527 РЕА I, 149*); суму десеть тисечъ золотыхъ полскихъ... записую... сыну моему (Сильце, 1531 *АрхЮЗР 7/I, 30*); Кдль гаквъничныхъ... патьсотъ и десать (1552 *ОКан.З. 20*); Еще тамъ же десать слѣгъ которые на во(и)нѣ при воеводе є(з)дать (1552 *ОКЗ 46*); просили єсмо его мл(с)ти...абы на(м) десяти купъ гроше(и)... позычи(л) (*Хорів, 1575 ЛНБ 103, 459/Шс, 108*); в тотъ де(и) часть з бѣды вziali... пи(л) великихъ десеть (1557 *ЖКК I, 87*); з дво(р)ца побра(ли)... озимко(в) деса(т) (*Житомир, 1584 АЖМУ 101*); закупили єсмо две части име(н)а... за тисачу копъ гроше(и)... личачи по десати пнзе(и) в грошъ (Дубно, 1589 *ЛНБ 103, 18/Іс, 1956, 47*); А ци не десять ихъ ся очистило, а девять где (XVI ст. *НС 172*); Личба единъ, два, три чтыри... осмъ девать, деса(т) (к. XVI ст. *Розм. 60 зв.*); по(з)ваны(и) побра(л)... пу(л)гако(в) кресовы(х) пя(т)... а деса(т) губча(с)ты(х) (Вінниця, 1610 *ЛНБ 5, II 4052, 150*); За двѣ пса(л)тыри... дали(с)мо злоты(х) по(л)ски(х) три и гро(ш) деса(т) (Львѣв, 1612 *ЛСБ 1043, 2*); взято... Килимо(в) ...червонны(х) шесть кѣпленьхъ по золотыхъ десяти (Київ, 1635 *ЛНБ 5, II 4060, 105*); ка(ж)дое ве(д)ро ко(ш)товало по десети золоты(х) (*Житомир, 1650 ДМВН 207*).

ДЕСАТЕРО *див. ДЕСЯТЕРО.*

ДЕСАТИЙ *див. ДЕСЯТЫЙ.*

ДЕСАТИНА *див. ДЕСЯТИНА.*

**СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XVI — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ.**

Випуск 7

Г - Д

Оригінал-макет виконано на комп'ютерній системі, придбаній за кошти INTAS, а також наданій Інститутові українознавства Українським науковим інститутом Гарвардського університету та Фондом кафедр українознавства

Затверджено до друку вченою радою Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України

Підписано до друку з готових діапозитивів 6.09.2000. Формат 84x108/16
Папір друкарський. Офсетний друк. Умов. друк. арк. 26,46
Зам.

*Відгуки та побажання
просимо надсилати на адресу:
Відділ української мови -
Інституту українознавства ім.І.Крип'якевича
вул.Козельницька, 4
79026 Львів-26
УКРАЇНА*

Жовківська книжкова друкарня видавництва оо. Василян "МІСІОНЕР"
м. Жовква, вул. Василянська, 8